

Opracowanie Strategii Rozwoju
Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii
na lata 2022-2027, z perspektywą do 2035 r.

Zeszyt nr 2:
Diagnoza Stanu GZM

Górnośląsko
-Zagłębiowska
Metropolia

11 lipca 2022 r.

Wykaz zeszytów składających się na prace w ramach Strategii Rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na lata 2022-2027, z perspektywą do 2035 r. (zwanej: Strategią Rozwoju GZM):

- Zeszyt nr 1: Raport z prac przygotowawczych;
- **Zeszyt nr 2: Diagnoza Stanu GZM;**
- Zeszyt nr 3: Obszary Funkcjonalne GZM (modyfikacja wersji z 3 czerwca 2022 r.);
- Zeszyt nr 4: Strategia Rozwoju GZM.

Spis treści

1 Wprowadzenie	5
1.1 Cel opracowania.....	5
1.2 Zakres opracowania.....	5
1.3 Metodologia, źródła danych.....	9
1.4 Struktura dokumentu.....	10
1.5 Historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju GZM.....	10
2 Analiza stanu GZM	14
2.1 Społeczeństwo.....	15
2.1.1 Podstawowe procesy ludnościowe.....	15
2.1.2 Spójność społeczna i włączenie społeczne.....	43
2.1.3 Infrastruktura społeczna, dostęp do usług.....	71
2.1.4 Przestępczość i bezpieczeństwo publiczne.....	96
2.1.5 Partycypacja obywatelska.....	101
2.1.6 Podsumowanie (aspekt społeczny).....	106
2.2 Gospodarka.....	108
2.2.1 Potencjał gospodarki.....	108
2.2.2 Struktura gospodarki.....	124
2.2.3 Przedsiębiorczość.....	127
2.2.4 Innowacyjność.....	132
2.2.5 Dekarbonizacja gospodarki.....	140
2.2.6 Zasoby pracy.....	143
2.2.7 Odporność gospodarki w kontekście pandemii COVID-19.....	150
2.2.8 Gospodarka senioralna (silver economy).....	157
2.2.9 Podsumowanie (aspekt gospodarczy).....	169
2.3 Przestrzeń i planowanie przestrzenne.....	171
2.3.1 Podstawowe wyzwania związane z ładem przestrzennym.....	171
2.3.2 Jakość przestrzeni publicznej.....	172
2.3.3 Tereny zdegradowane, w tym poprzemysłowe.....	177
2.3.4 Mieszkalnictwo.....	179
2.3.5 Mobilność i różne formy transportu.....	190
2.3.6 Planowanie przestrzenne.....	208
2.3.7 Podsumowanie (aspekt przestrzenny).....	211
2.4 Środowisko.....	213
2.4.1 Zasoby przyrodnicze.....	213
2.4.2 Jakość powietrza.....	220
2.4.3 Gospodarka odpadami.....	228

2.4.4	Gospodarowanie wodami.....	235
2.4.5	Zanieczyszczenie gleby	245
2.4.6	Adaptacja do zmian klimatu	246
2.4.7	Transformacja energetyczna	247
2.4.8	Podsumowanie (aspekt środowiskowy)	250
2.5	Uwarunkowania instytucjonalne GZM.....	251
2.5.1	Ramy prawne funkcjonowania Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii.....	251
2.5.2	Cyfrowa inteligentna metropolia	256
2.5.3	Podsumowanie (aspekt instytucjonalny i technologiczny)	259
3	Funkcje metropolitalne GZM	260
3.1	Potencjał metropolitalny GZM	260
3.2	GZM na tle wybranych metropolii – analiza benchmarkingowa	264
3.2.1	Metodologia i wskaźniki	264
3.2.2	Wyniki analizy benchmarkingowej.....	266
3.2.3	Podsumowanie – segment strategiczny metropolii przemysłowych Europy Środkowo-Wschodniej	276
3.2.4	Podsumowanie (analiza benchmarkingowa)	277
4	Uwarunkowania rozwoju GZM.....	279
4.1	Projekcja kluczowych trendów społeczno-gospodarczych w perspektywie 2027 i 2035 r.	281
4.1.1	Trendy społeczne	281
4.1.2	Trendy gospodarcze	284
4.2	Wyzwania strategiczne.....	291
4.2.1	Analiza PESTEL	291
4.2.2	Analiza SWOT	295
5	Rekomendacje dotyczące kierunków Strategii Rozwoju GZM	302
5.1	Identyfikacja kluczowych wyzwań rozwojowych GZM	302
5.2	Analiza dostępnych źródeł finansowania zewnętrznego	306
5.2.1	Potencjalne źródła finansowania z UE w nowej perspektywie finansowej	306
5.2.2	Inne unijne źródła finansowania.....	310
5.2.3	Źródła krajowe i publiczno-prywatne	311
5.2.4	Podsumowanie (potencjalne źródła finansowe)	316
	Spis rysunków.....	318
	Spis tabel	324

1. Wprowadzenie

1.1 Cel opracowania

Diagnoza Stanu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii (GZM) została przeprowadzona w ramach procesu przygotowywania Strategii Rozwoju Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na lata 2022-2027, z perspektywą do 2035 r. (Strategia Rozwoju GZM).

Celem Diagnozy jest określenie stanu zerowego GZM na potrzeby przyszłego monitorowania zachodzących zmian oraz identyfikacja najważniejszych zjawisk i trendów w rozwoju Metropolii, istotnych ze względu na ukierunkowanie Strategii Rozwoju GZM. Dokumentem uzupełniającym Diagnozę jest opracowanie przestrzenne, obejmujące wyznaczenie obszarów funkcjonalnych – w rozumieniu art. 5 pkt 6a Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. z 2021 r. poz. 1057).

1.2 Zakres opracowania

Zakres merytoryczny

Diagnoza Stanu GZM jest sporządzana dla związku metropolitalnego, rozumianego zarówno jako instytucja, jak i obszar złożony z 41 indywidualnych jednostek samorządu terytorialnego. Dlatego też zakres Diagnozy (wybór analizowanych zagadnień) odnosi się zarówno do zagadnień związanych bezpośrednio z kompetencjami (zadaniami własnymi) gmin członkowskich (art. 7 Ustawy o samorządzie gminnym) oraz miast na prawach powiatu (art. 4.1, 4.2 i 4.6 Ustawy o samorządzie powiatowym), jak i do zadań związku metropolitalnego – Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii (art. 12 ustawy o związku metropolitalnym w województwie śląskim). Zakres ten odpowiada też oczekiwaniom określonym w Opisie Przedmiotu Zamówienia oraz w ofercie stanowiącej odpowiedź na to Zamówienie.

W Diagnozie opisano w szczególności zagadnienia najistotniejsze pod kątem tworzenia Strategii Rozwoju GZM, związane z:

- procesami demograficznymi i migracyjnymi;
- kwestiami spójności społecznej, włączenia społecznego (w zakresie zdrowia, pomocy społecznej, edukacji, aktywności społecznej);
- kondycją gospodarczą gmin członkowskich (w zakresie struktury gospodarki i jej przemian, atrakcyjności inwestycyjnej, potencjału eksportowego, innowacyjności);
- uwarunkowaniami przestrzennymi (w zakresie dostępności infrastruktury społecznej, zagospodarowania obszarów zdegradowanych, w tym przemysłowych, infrastruktury transportowej, jakości przestrzeni publicznej, procesów suburbanizacji);
- stanem środowiska i działaniami na rzecz jego poprawy (w zakresie zasobów przyrodniczych, jakości powietrza, gleb i wód powierzchniowych, a także transformacji energetycznej, adaptacji do zmiany klimatu, gospodarowania odpadami – zwłaszcza w kontekście gospodarki obiegu zamkniętego);
- funkcjami metropolitalnymi GZM (w zakresie znaczenia GZM jako krajowego i globalnego ośrodka wzrostu, innowacji i kultury);

- instytucjonalnym kontekstem wdrażania Strategii Rozwoju GZM (w zakresie uwarunkowań wynikających z policentrycznego charakteru GZM, oceny stanu współpracy z interesariuszami, potencjału cyfrowego GZM).

W Diagnostyce uwzględniono także:

- wyniki projektu badawczego GOSPOSTRATEG, realizowanego przez Instytut Rozwoju Miast i Regionów (IRMiR) w latach 2019-2022, odnoszące się do analiz i badań społeczno-gospodarczych i przestrzennych (GZM była bezkosztowym beneficjentem i przedmiotem badań);
- wątki, które były silnie akcentowane przez interesariuszy uczestniczących w pracach nad Strategią – w ramach wstępnego badania opinii – w prekonsultacjach (na I etapie prac) oraz na warsztatach, w wywiadach indywidualnych i grupowych (na II etapie prac).

Zakres terytorialny i porównania terytorialne

Terytorialny zakres analiz wyznaczają granice GZM. Większość analiz wykonano, agregując dane z poszczególnych gmin GZM lub dane subgminne. Wykorzystywano je także do przedstawienia wewnętrznego zróżnicowania GZM. Jeśli dane takie nie były dostępne, odwoływano się do danych przybliżonych na możliwie niskim poziomie dezagregacji terytorialnej (tj. dla poszczególnych powiatów, zlokalizowanych częściowo lub w całości w granicach GZM, odpowiednich podregionów NUTS 3 czy – jeśli i takie dane nie były dostępne – Subregionu Centralnego województwa śląskiego lub całego województwa).

O ile było to możliwe i merytorycznie uzasadnione, wyniki GZM były omawiane z uwzględnieniem porównań z sytuacją w województwie śląskim i Polsce, a także z **innymi obszarami o podobnym charakterze**. Ze względu na zróżnicowaną dostępność danych, umożliwiających prowadzenie takich porównań, w analizach przyjęto następujące konwencje metodologiczne i językowe:

- GZM porównywano przede wszystkim z innymi polskimi **funkcjonalnymi obszarami miejskimi** (tzw. **FUA**, od ang. *functional urban areas*), wyznaczonymi zgodnie z klasyfikacją Komisji Europejskiej oraz OECD¹. Obszary te obejmują większe miasta wraz z ich strefami dojazdów do pracy. W Polsce sklasyfikowano obecnie 58 FUA², jednak większość z nich stanowią obszary znacznie mniejsze i słabiej zurbanizowane niż GZM. Dlatego dane na temat wszystkich tych obszarów są przytaczane jedynie sporadycznie, zwykle w formie rankingu (informacji o tym, jaka była pod danym względem pozycja GZM na tle innych obszarów funkcjonalnych w kraju). Znacznie więcej uwagi poświęcono porównaniu GZM z **największymi FUA w Polsce**. Z reguły (o ile z różnych powodów nie zdecydowano inaczej) porównania te dotyczą 8 największych FUA, sklasyfikowanych jako metropolie klasy europejskiej³.

---

¹ FUA zdefiniowane są w Rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/2391 z dnia 12 grudnia 2017 r., zmieniającym rozporządzenie (WE) nr 1059/2003 w odniesieniu do typologii terytorialnych (Tercet). FUA nie należy mylić z miejskimi obszarami funkcjonalnymi 18 największych polskich miast, wyodrębnionymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2020. Wykorzystywana tu typologia jest nowsza, obejmuje więcej obszarów miejskich i zwykle przyjmuje szerszy zasięg terytorialny ich delimitacji.

² Ich listę, mapę w Polsce oraz szczegółową definicję można znaleźć na stronie GUS, por.: <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/unijne-typologie-terytorialne-tercet/funkcjonalne-obszary-miejskie-fua/>.

³ Zgodnie z klasyfikacją programu ESPON nr 1.4.3. są to metropolie klasy III (potencjalne metropolie europejskie – w praktyce dotyczy to tylko funkcjonalnego obszaru Warszawy) lub klasy IV (słabo wykształcone metropolie

- W porównaniach bazujących na klasyfikacji FUA dane na temat GZM **dotyczą zawsze Metropolii w granicach wyznaczonych rozporządzeniem** z dn. 26 czerwca 2017 r. w sprawie utworzenia w województwie śląskim związku metropolitalnego pod nazwą Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia (41 gmin – por. granatowo-biała linia na rys. 1), **nie zaś obszaru FUA Katowice, który jest większy** (por. przerywana czarna linia na rys. 1)⁴. Decyzja ta wynika z potrzeby prezentacji możliwie precyzyjnych danych o sytuacji w obrębie Metropolii w jej ustawowych granicach.
- Kiedy porównania na poziomie FUA nie były możliwe, odwoływano się do danych przybliżonych na najniższym dostępnym poziomie dezagregacji terytorialnej. Niekiedy były to zagregowane dane ze wszystkich powiatów, które w całości lub częściowo znajdują się w obrębie danego FUA (w przypadku GZM – w obrębie granic tej Metropolii – por. jasnoniebieska linia na rys. 1), w innych przypadkach – na poziomie tzw. regionów metropolitalnych (por. różowa linia na rys. 1)⁵. Do regionów tych zalicza się podregiony NUTS 3 lub ich grupy, w których co najmniej 50% ludności mieszka w funkcjonalnych obszarach miejskich, liczących co najmniej 250 tysięcy mieszkańców⁶. W Polsce jest ich obecnie 19, przy czym w analizach porównawczych dla GZM (o ile nie zaznaczono inaczej) brano pod uwagę tylko największe z nich (w rozdziale 3.2, poświęconym benchmarkingowi GZM, uwzględniono także wybrane regiony zagraniczne).

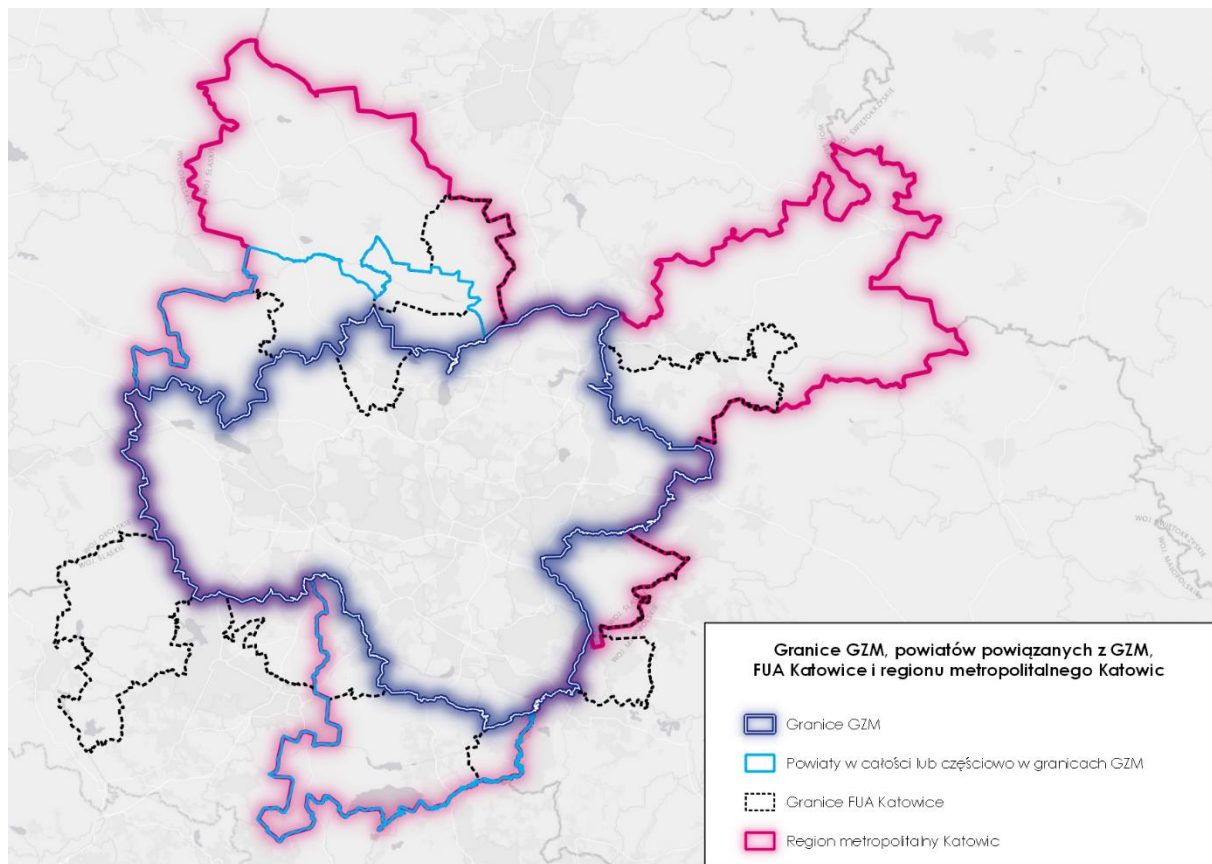
europejskie: oprócz FUA Katowice, a także funkcjonalne obszary miejskie Krakowa, Trójmiasta, Poznania, Wrocławia, Łodzi oraz Szczecina); szczegółowe informacje nt. FUA znajdują się w załączniku nr 3.

⁴ Obejmuje 60 gmin.

⁵ Podregiony te zostały zdefiniowane przez Dyрекję Generalną Komisji Europejskiej ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej (DG REGIO), Eurostat i OECD. Ich pełna lista oraz mapa – por.: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/metropolitan-regions/background>.

⁶ <https://stat.gov.pl/statystyka-regionalna/jednostki-terytorialne/unijne-typologie-terytorialne-tercet/typologia-obszarow-metropolitalnych/>.

Rys. 1. Granice GZM, FUA Katowice, powiatów powiązanych z GZM i regionu metropolitalnego Katowic

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Znajduje to odzwierciedlenie w stosowanej w opracowaniu terminologii. Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia jest w niniejszym opracowaniu określana jako **GZM** lub **Metropolia** (zapis wielką literą). Za każdym razem, kiedy w Diagnozie mowa o **FUA lub funkcjonalnych obszarach miejskich** (terminy te stosowane są tutaj zamiennie), chodzi o analizy dotyczące 58 funkcjonalnych obszarów miejskich, wyodrębnionych zgodnie z omówioną wyżej klasyfikacją. Kiedy mowa o **metropoliach** (zapis małą literą), **obszarach metropolitalnych, największych FUA lub największych aglomeracjach** (terminy te również stosowane są zamiennie), chodzi o 8 największych FUA, należących do grupy metropolii europejskich⁷. Z kolei termin **regionów metropolitalnych** pojawia się wyłącznie w kontekście analiz bazujących na danych z poziomu NUTS 3, dotyczących obszarów zaklasyfikowanych w ten sposób przez Eurostat i OECD. W takich sytuacjach może się też pojawiać termin **region GZM**, odnoszący się do obszaru połączonych NUTS 3 położonych częściowo lub w całości w obrębie GZM (oznaczonego na rys. 1 czarnym kolorem). Analizy dotyczące poszczególnych NUTS 3 omawiane są poprzez odniesienie do pojęcia **podregionów**.

Choć w tablicach i na rysunkach służących porównaniu sytuacji w GZM i w innych obszarach metropolitalnych obszary te identyfikowane są za pomocą nazw ich głównych miast, nazwy te

⁷ Sporadycznie, kiedy jest to uzasadnione merytorycznie, porównania mogą dotyczyć innej liczby FUA o największym potencjale ludnościowym (jest to wówczas zaznaczone w tekście Diagnozy).

zawsze odnoszą się do FUA lub regionów metropolitalnych. W żadnym miejscu w Diagnozie nie porównuje się danych o GZM z informacjami o pojedynczych miastach.

Zakres czasowy analiz

Zgodnie z założeniem, że celem Diagnozy jest możliwie precyzyjny opis sytuacji wyjściowej projektowanej Strategii Rozwoju GZM, w przypadku wszystkich analizowanych zagadnień korzystano z najaktualniejszych dostępnych danych. Aktualność prezentowanych danych jest jednak różna: część analiz bazuje na danych według stanu na moment ich prowadzenia (w czasie rzeczywistym – np. w analizach dot. czasu dojazdu do głównych ośrodków miejskich lub punktów serwisowych), część – na danych wg stanu na koniec 2021 r., a jeszcze inne – według danych na koniec 2020 r. (dotyczy to większości analiz opartych na danych z GUS) lub jeszcze wcześniejszych. Wszystkie analizy opatrzone odpowiednim odwołaniem, opisującym źródło danych oraz moment lub okres, którego dotyczą.

Tam, gdzie było to możliwe i istotne ze względu na konkluzje z Diagnozy, omawiano także dynamikę analizowanych zjawisk. Co do zasady – jako okres początkowy analiz przyjęto cezurę: rok 2014. Niekiedy, o ile miało to uzasadnienie merytoryczne (np. jeśli chodzi o podstawowe procesy ludnościowe), odwoływano się także do dłuższego szeregu czasowego, od 2010 lub 2011 r. W praktyce jednak okres ten bywa także inny (np. w związku z ograniczoną dostępnością danych lub wtedy, kiedy odwołanie się do dłuższego szeregu czasowego było merytorycznie uzasadnione).

Ostatnie dwa lata, z powodu pandemii COVID-19, były okresem gwałtownych zaburzeń w odniesieniu do wielu opisywanych w Diagnozie aspektów. Na obecnym etapie trudno przewidzieć, czy zaistniałe zmiany będą miały trwały charakter lub trwałe konsekwencje. Zakładając, że pandemię COVID-19 uda się opanować, można jednak przyjąć, że w długim horyzoncie dane z tego okresu (jeśli chodzi o takie zjawiska, jak poziom aktywności gospodarczej, poziom zatrudnienia, konsumpcję energii, ruch w transporcie itp.) będą stanowiły raczej anomalię niż punkt odniesienia w porównaniach dotyczących przemian GZM.

1.3 Metodologia, źródła danych

Diagnoza opiera się na:

- analizie danych zastanych (*desk research*);
- wnioskach z badania opinii interesariuszy, zrealizowanego na I etapie prac nad Strategią Rozwoju GZM (element tzw. prekonsultacji);
- wnioskach z prac badawczo-konsultacyjnych (element tzw. prekonsultacji), obejmujących:
  - warsztaty w gminach GZM;
  - wywiady pogłębione z: członkami Zarządu GZM, przedstawicielami Zgromadzenia GZM, Urzędu Metropolitalnego, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego, a także z przedstawicielami innych instytucji, określonych jako kluczowe na mapie interesariuszy, i/lub uczestniczących w pracach zespołu zadaniowego projektu;
  - zogniskowane wywiady grupowe z przedstawicielami instytucji naukowo-badawczych, organizacji pozarządowych i instytucji otoczenia biznesu;

- warsztaty strategiczne z wykorzystaniem technik i narzędzi, takich jak: PESTEL, Drzewo Problemów-Celów, elementy *Design Thinking*;
- panele eksperckie z udziałem niezależnych specjalistów w dziedzinach kluczowych dla przedmiotu Strategii Rozwoju GZM.

Szczegółowy wykaz interesariuszy zaangażowanych w proces opracowywania Diagnozy wskazano w **załączniku 1** do niniejszego opracowania.

Źródłami danych zastanych, wykorzystywanych w Diagnozie, były: statystyka publiczna (Bank Danych Lokalnych GUS i dziedzinowe opracowania lub bazy danych, publikowane przez Główny Urząd Statystyczny lub Eurostat), inne międzynarodowe repozytoria danych publicznych (np. OECD), dane publikowane przez ministerstwa i urzędy centralne lub regionalne (np. Ministerstwo Finansów, Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Główny Urząd Geodezji i Kartografii, Główny Instytut Górnictwa, Śląskie Koleje Regionalne itp.), opracowania i dane GZM (np. InfoGZM⁸, repozytorium otwartych danych GZM⁹), międzynarodowe dane geoprzestrzenne (np. obrazowanie satelitarne), repozytoria danych o charakterze społecznościowym (np. Open Street Map), a także dostępne dokumenty, badania, opracowania eksperckie i publikacje naukowe, poświęcone GZM lub umożliwiające określenie sytuacji w obrębie GZM pod danym względem. Pełną listę źródeł danych i opracowań zamieszczono na końcu opracowania.

1.4 Struktura dokumentu

Prezentacja danych na temat poszczególnych zagadnień (społecznych, gospodarczych, przestrzennych, środowiskowych, instytucjonalnych) obejmuje:

- opis bieżącej sytuacji (wg najświeższych dostępnych danych);
- odniesienie sytuacji w GZM do danych z poziomu województwa śląskiego i kraju lub porównania z innymi obszarami (jeśli to możliwe i istotne dla Diagnozy);
- opis dynamiki danego wskaźnika w czasie (jeśli to możliwe i istotne dla Diagnozy).

Każdy z podrozdziałów jest zakończony podsumowaniem (w postaci ramki) z zestawieniem kluczowych faktów, trendów i wniosków związanych z opisywanym w nim zagadnieniem.

Dane przedstawione w rozdziale 2 uzupełnione są syntetycznym omówieniem funkcji metropolitalnych GZM, a także analizą benchmarkingową niektórych charakterystyk GZM na tle wybranych metropolii krajowych i zagranicznych (rozdział 3). Rozdział 4 zawiera podsumowanie wszystkich analiz, zestawienie wynikających z nich wyzwań rozwojowych w postaci analiz SWOT i PESTEL oraz analizę dostępnych źródeł finansowania realizacji Strategii Rozwoju GZM. Podsumowaniem Diagnozy są rekomendacje dotyczące priorytetów dla Strategii Rozwoju GZM, wynikających z przeprowadzonych analiz (rozdział 5).

1.5 Historyczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju GZM

Historycznie obszar GZM charakteryzował się znacznym zróżnicowaniem kulturowym, ukształtowanym przez wpływy polskie, niemieckie, czeskie i żydowskie. Bogactwo historii i kultury

⁸ <https://infoqzm.metropoliagzm.pl/>.

⁹ <https://otwartedane.metropoliagzm.pl/>.

obszaru dzisiejszej Metropolii wynika z położenia na styku dwóch różnych regionów geograficzno-historycznych: Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego.

Pojawienie się nazwy Górny Śląsk datowane jest na przelot XV i XVI w. Złożoność historii i przynależności państwowej terenów Górnego Śląska sprawia, że trudno jest jednoznacznie określić jego granice. Dawniej centrum Górnego Śląska znajdowało się w Opolu i Raciborzu (czyli na terenie księstw opolskiego i raciborskiego) i obejmowało głównie obszar obecnego województwa opolskiego. Jednak, w wyniku późniejszych wydarzeń historycznych oraz zmian granic, obecnie jako Górny Śląsk domyślnie określa się tereny położone w górnym biegu Odry, graniczące od północnego zachodu z Dolnym Śląskiem, od wschodu z Małopolską (w tym z Zagłębiem Dąbrowskim), a od południa z czeskimi Morawami¹⁰.

Z kolei tereny Zagłębia Dąbrowskiego w szerokim, historyczno-etnograficznym rozumieniu, przynależą do Małopolski i obejmują swoim zasięgiem ośrodki, takie jak Sosnowiec, Dąbrowę Górniczą, a także powiat będziński, część powiatu tarnogórskiego oraz powiat zawierciański, myszkowski i olkuski. Określenie Zagłębie Dąbrowskie pojawiło się w połowie XIX w., a jego nazwa wzięta się od zagłębi – złóż węgla kamiennego, zalegających w charakterystycznych wgłębnych nieckach, oraz od Dąbrowy Górniczej – jednego z prężnie rozwijających się ośrodków gospodarczych regionu. W niemieckiej literaturze tereny te były z kolei określane mianem Zagłębia Polskiego – w ramach odróżnienia od wówczas domyślnie niemieckiego Górnego Śląska¹¹. Zagłębie Dąbrowskie różni od Górnego Śląska również historia z czasów zaborów Polski – obszar ten wchodził w skład zaboru rosyjskiego, podczas gdy Górny Śląsk stanowił ówczesnie integralną część Królestwa Prus.

Podlegające procesowi industrializacji obszary obecnej GZM przecięte były granicą państwową zarówno przed I wojną światową (Trójkąt Trzech Cesarzy, obecnie na pograniczu Sosnowca i Mysłowic), jak i w okresie międzywojennym. W dwudziestolecie międzywojennym metropolitalne zjednoczenie głównych ośrodków, pozostających po niemieckiej stronie granicy, w formie Trypolis było postulowane jako sposób na wzmocnienie potencjału gospodarczego i międzynarodowej konkurencyjności, jednak ostatecznie projekt nie został zrealizowany.

Po II wojnie światowej i wcieleniu całego Górnego Śląska do Polski obszar dzisiejszej GZM należał do jednego województwa – kolejno: śląskiego (1945-1950, zwanego też województwem zagłębiowsko-śląskim lub śląsko-dąbrowskim), katowickiego (1950-1975, w latach 1953-1956 funkcjonującego pod nazwą województwo stalinogrodzkie) oraz ponownie katowickiego (1975-1998). W okresie PRL funkcje metropolitalne na obszarze obecnej GZM rozwijane były w istotnej mierze z poziomu wojewódzkiego.

W ramach reformy administracyjnej z 1999 r. obszar GZM znalazł się w całości w granicach nowo powstałego województwa śląskiego¹². Demokratyczna orientacja na wzmocnienie samorządności i decentralizację od początku wiązała się z wyzwaniem dot. koordynacji działań na płaszczyźnie ponadlokalnej. Przyczyniło się to do powrotu do rozmów nad koncepcją współpracy w ramach tzw. konurbacji górnośląskiej (zwanej też katowicką, śląską lub śląsko-dąbrowską). Już w 1994 r. powstał **Związek Harmonijnego Rozwoju Miast Aglomeracji Katowickiej**, zrzeszający 14 miast obecnego województwa śląskiego. Celem Związku było zapewnienie rozwoju i współpracy, a także promocja, budowa bazy informacyjnej i kształcenie

¹⁰ http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/G%C3%B3rny_%C5%A1%C4%85sk.

¹¹ [http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Zag%C5%82%C4%99bie_D%C4%85browskie_\(historia\)](http://ibrbs.pl/mediawiki/index.php/Zag%C5%82%C4%99bie_D%C4%85browskie_(historia)).

¹² Część wschodnich gmin dawnego województwa katowickiego, które do dzisiaj wykazują istotneciążenie ku aglomeracji górnośląskiej, znalazła się w granicach województwa małopolskiego.

kadry samorządowej. Związek zakończył działalność w 2010 r. W międzyczasie, w 2007 r., powstał inny podmiot o podobnej charakterystyce i celach – **Górnośląski Związek Metropolitalny**. Jego celem była koordynacja działań na terenie miast członkowskich Związku, tj.: Bytomia, Chorzowa, Dąbrowy Górniczej, Gliwic, Jaworzna (do 2017 r.), Katowic, Mysłowic, Piekar Śląskich, Siemianowic Śląskich, Sosnowca, Świętochłowic, Tychów oraz Zabrze. Górnośląski Związek Metropolitalny był prekursorem późniejszej Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii, obejmował jednak wyłącznie duże miasta, należące do rdzenia dzisiejszej Metropolii.

Zanim utworzono GZM w obecnej postaci, rozważano inne alternatywne nazwy dla następcy Górnośląskiego Związku Metropolitalnego, takie jak: Metropolia Katowice, Związek Konurbacji Górnośląskiej oraz Metropolia Górnośląska. Proponowano także nawiązania do tamtego Związku, który posługiwał się nazwami: Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia Silesia oraz Metropolia Silesia. Jednak – ze względu na zróżnicowaną przynależność regionalną (GZM obejmuje tereny należące do dwóch regionów geograficzno-historycznych: Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego) – powyższe propozycje spotkały się z protestem środowisk naukowych oraz mieszkańców miast z Zagłębia Dąbrowskiego. W ramach kompromisu ustalono więc, że powstający związek metropolitalny będzie nosić nazwę **Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia**.

Oprócz wyraźnego zróżnicowania, a zarazem bogactwa kulturowego (podział na Górny Śląsk i Zagłębie) cechą charakterystyczną obszaru GZM jest też silne poczucie tożsamości etnicznej, wyjątkowe w skali Polski. Elementy, takie jak entolekt śląski, czyli zespół gwar (śl. Ślōnskö gödka, ślůnsko godka), kuchnia śląska, charakterystyczne stroje ludowe czy dziedzictwo postindustrialne wyróżniają tereny w granicach GZM na tle innych regionów geograficzno-historycznych kraju.

W ostatnich latach obserwuje się wzrost świadomości kulturowej i narodowej mieszkańców obszaru GZM. W 2007 r. dialekt śląski został uwzględniony w normie ISO 639-3, Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna – ISO przydzieliła mu kod: SZL. W spisie powszechnym z 2011 r. ponad 140 tys. osób uznało język śląski za swój język ojczysty, z kolei 529,4 tys. osób oświadczyło, że posługuje się językiem śląskim. Ponadto 846,7 tys. osób zadeklarowało narodowość śląską, w tym 375,6 tys. jako jedyną, a 435,8 tys. jako pierwszą¹³. Obecnie w środowiskach silnie związanych z Górnym Śląskiem postuluje się nadanie gwarze śląskiej statusu języka regionalnego oraz uzyskanie autonomii przez tereny leżące w historycznych granicach Górnego Śląska, a argumentem jest znaczna odrębność od innych regionów w kraju.

Przejawem kultury i wielowątkowej tradycji są także charakterystyczne dla regionu zabytki, w tym przede wszystkim te związane z szeroko rozumianą działalnością przemysłową. Obszar GZM wyróżnia również specyficzna kuchnia śląska. W wyniku obecności i mieszania się wpływów z Polski, Czech, Niemiec i Austrii potrawy z kuchni śląskiej cechuje duża różnorodność i występowanie licznych odmian poszczególnych dań.

Historyczne tradycje górnicze i robotnicze przyczyniły się do wykształcenia w GZM silnego **etosu pracy**, utożsamianego z terenami leżącymi w granicach GZM. Na umocnienie się tego etosu miało wpływ kilka czynników. Jednym z nich było przyłączenie po II wojnie światowej obszaru

---

¹³ Opracowanie własne na podstawie danych GUS (źródło: <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/>).

Zgodnie z Ramowym harmonogramem udostępniania informacji wynikowych wstępne dane z ostatniego Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań 2021 (NSP 2021) dot. języka używanego w domu powinny zostać opublikowane między wrześniem a listopadem 2022 r. (źródło: <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/harmonogram-publicacji-wynikow-nsp-2021/>).

Górnego Śląska do Polski i utworzenie razem z Zagłębiem Dąbrowskim wiodącego ośrodka przemysłowego. Tereny te wyróżniały się na tle reszty kraju specyficzną, a zarazem odmienną strukturą gospodarczą i społeczną, przypominającą bardziej zindustrializowane obszary Europy Zachodniej niż inne regiony Polski. Lokalną ludność cechowała homogeniczność wykonywanych zawodów – w większości pracowała ona na stanowiskach robotniczych. W konsekwencji tego po II wojnie światowej nastąpiła znaczna zmiana struktury społecznej na obszarze dzisiejszej GZM. W wyniku napływu inteligencji z innych części Polski i zajęcia przez nią stanowisk kierowniczych mieszkańcy tych terenów umocnili się wokół własnych regionalnych wartości, a praca fizyczna była podstawą etosu społecznego. Innymi istotnymi czynnikami umocnienia lokalnego etosu pracy były: jego mitologizacja w literaturze i publicystyce, a także kwestie wewnętrzne, takie jak przekaz rodzinny. W efekcie z lokalnym etosem pracy utożsamia się cechy, takie jak: pracowitość, solidność, sumiennosc, uczciwość, dyscyplina, posłuszeństwo, szacunek do przełożonych czy dobra organizacja. Na skutek wydarzeń historycznych zaszły zmiany w rozumieniu tego etosu pracy. W okresie PRL kładziono nacisk na pracowitość i dyscyplinę (jako przymioty przydatne w zawodach górnik), z kolei zmniejszyła się rola takich cech, jak solidność, punktualność czy oszczędność. Następnie, w okresie transformacji gospodarczej lat 90. XX w., w wyniku spadku znaczenia tradycyjnych gałęzi przemysłu i okresowego wzrostu bezrobocia, nastąpiło ponowne umocnienie etosu. Praca umysłowa zaczęła być postrzegana jako potencjalnie równie dobre źródło dochodów. W efekcie etos pracy uległ modyfikacjom – został dostosowany do dynamicznie zmieniających się realiów XXI w. i przyczynia się do dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru GZM.

Uwarunkowania historyczno-kulturowe sprawiają, że należy postrzegać GZM nie tylko z perspektywy aktualnych danych, statystyk czy opinii, ale także w kontekście przedstawionych wyżej aspektów.

2. Analiza stanu GZM

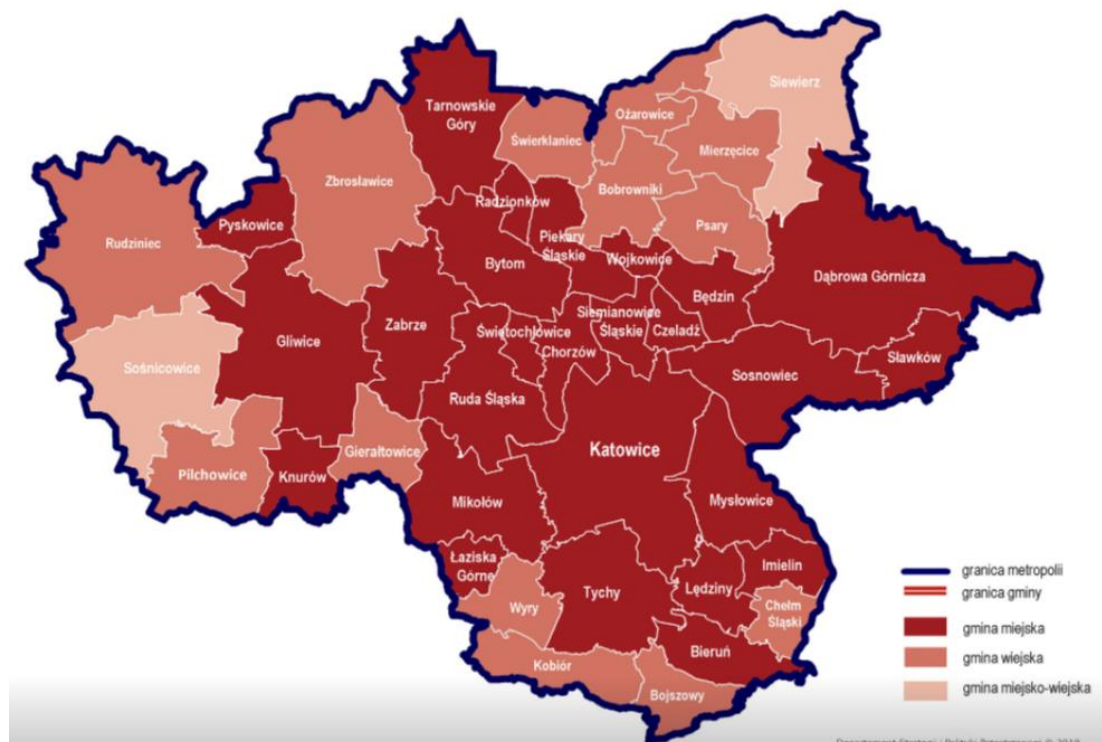
Analiza stanu GZM odnosi się do społecznych, gospodarczych, przestrzennych, środowiskowych i instytucjonalnych uwarunkowań Strategii Rozwoju GZM. Uwarunkowania te dotyczą z jednej strony GZM jako podmiotu, z drugiej – jako terytorium.

W każdym z tych wymiarów można mówić o istotnych różnicowaniach wewnętrznych:

- Na poziomie instytucjonalnym GZM stanowi związek metropolitalny, zarządzany przez Zgromadzenie GZM, Zarząd GZM oraz Urząd Metropolitalny. Znaczna część istotnych zadań, determinujących rozwój Metropolii, realizowana jest też na poziomie poszczególnych gmin członkowskich¹⁴.
- Na poziomie terytorialnym jest to obszar 41 gmin, w którym wyróżniają się dwa obszary:
  - rdzeń (centralna część): 13 miast na prawach powiatu (największych pod względem liczby ludności i hierarchii pełnionych funkcji miejskich); jest to zwarty, wielośrodkowy zespół miejski, bez widocznych granic administracyjnych, o zbliżonych historycznych uwarunkowaniach rozwojowych, związanych z intensywną industrializacją i urbanizacją od XIX w., opartą na górnictwie i hutnictwie;
  - strefa zewnętrzna rdzenia: 28 gmin różnego typu (miejskich, wiejskich i miejsko-wiejskich), o niższym stopniu zurbanizowania i uprzemysłowienia niż tereny rdzenia.

Strukturę GZM pod względem charakteru gmin przedstawia poniższy rysunek (rys. 2).

Rys. 2. Charakterystyka gmin GZM

Źródło: InfoGZM – Mapy – Mapy rastrowe i grafiki (infogzm.pl)

¹⁴ Rola tych organów i wyzwania związane z koordynacją ich działań opisane są w rozdz. 2.5.

2.1 Społeczeństwo

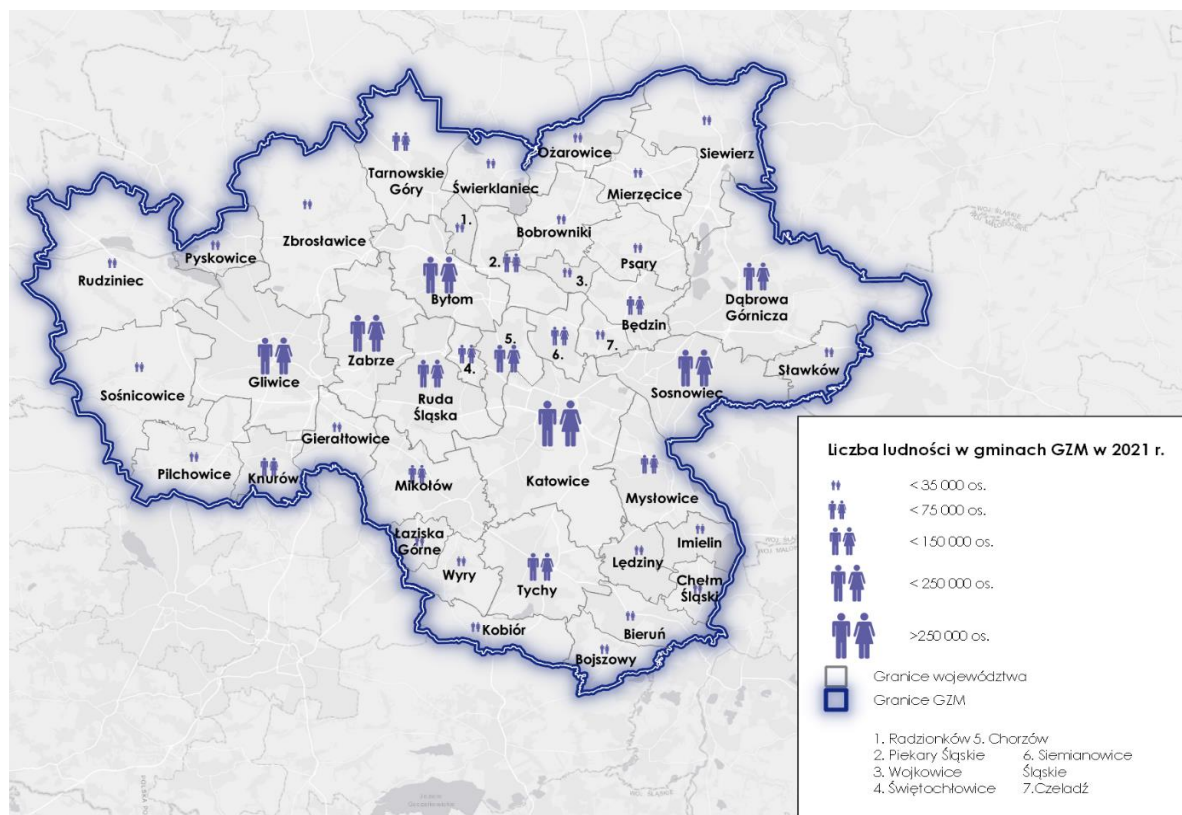
2.1.1 Podstawowe procesy ludnościowe

a) Stan ludności

Wg danych GUS w 2021 r. GZM zamieszkiwało 2,21 mln osób, co stanowi 49,6% ludności województwa śląskiego. Oznacza to, że **obszar GZM dysponuje kapitałem ludnościowym połowy województwa**, zajmując 20% jego powierzchni¹⁵:

- trzy najliczniej zamieszkane gminy GZM to **miasta rdzenia**:
  - Katowice (286 960 mieszkańców);
  - Sosnowiec (194 818 mieszkańców);
  - Gliwice (175 102 mieszkańców);
- trzy najmniej licznie zamieszkane gminy to gminy wiejskie:
  - Kobiór (4 986 mieszkańców);
  - Ożarówce (5 868 mieszkańców);
  - Chełm Śląski (6 422 mieszkańców)¹⁶.

Rys. 3. Liczba ludności w gminach GZM w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

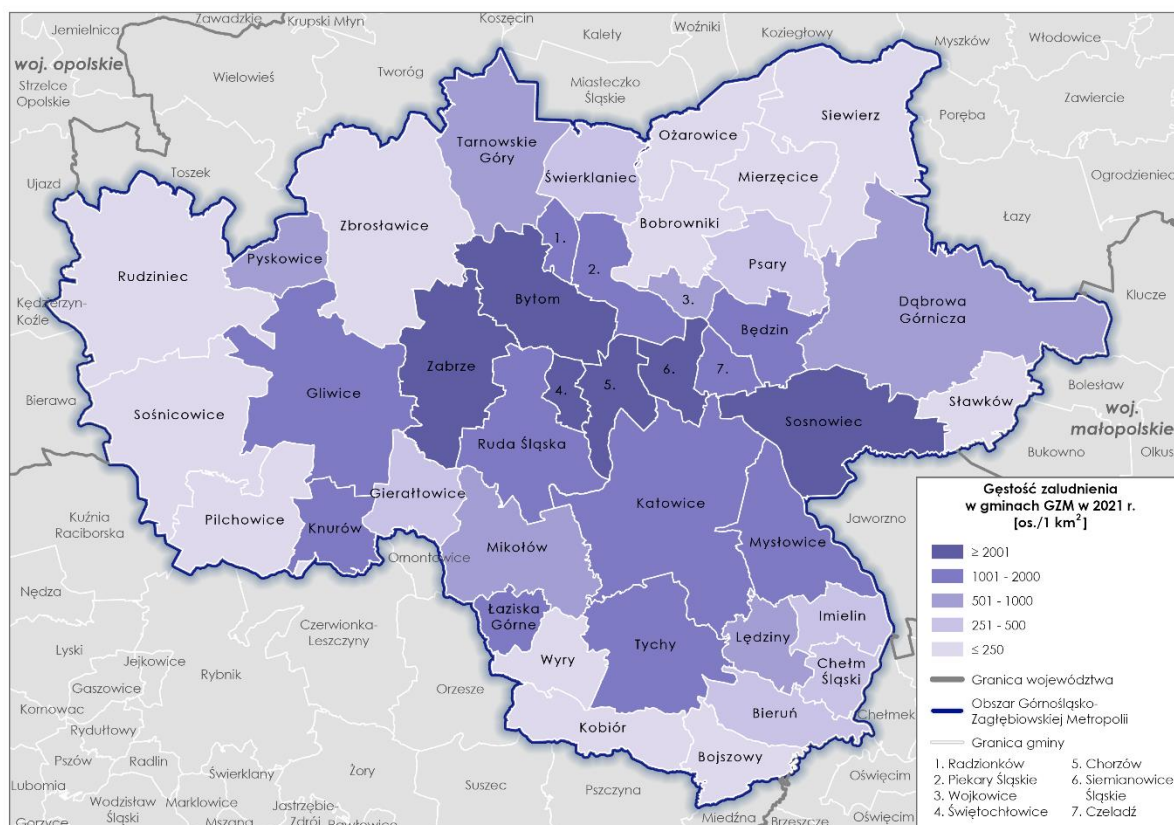
¹⁵ GZM obejmuje obszar 2 554 km², co stanowi 20,2% powierzchni województwa śląskiego.

¹⁶ Więcej informacji o położeniu i charakterze poszczególnych gmin GZM – por. rozdział 2.5.

Średnia gęstość zaludnienia w GZM wynosi 869 osób na 1 km² – parametr ten osiąga blisko 3-krotnie wyższe wartości aniżeli przeciętna dla województwa śląskiego (363 os./km²). Województwo śląskie plasuje się pod tym względem na pierwszym miejscu w kraju¹⁷.

Największą gęstością zaludnienia cechują się gminy należące do tzw. rdzenia GZM, w tym przede wszystkim: Świętochłowice (3 668 os./km²), Chorzów (3 197 os./km²) oraz Siemianowice Śląskie (2 582 os./km²)¹⁸. Najrzadziej zaludnione są gminy wiejskie i miejsko-wiejskie: Rudziniec (67 os./km²), Sośnicowice (77 os./km²) oraz Kobiór (104 os./km²).

Rys. 4. Gęstość zaludnienia na 1 km² w gminach GZM [os.] w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

b) Przyrost rzeczywisty ludności

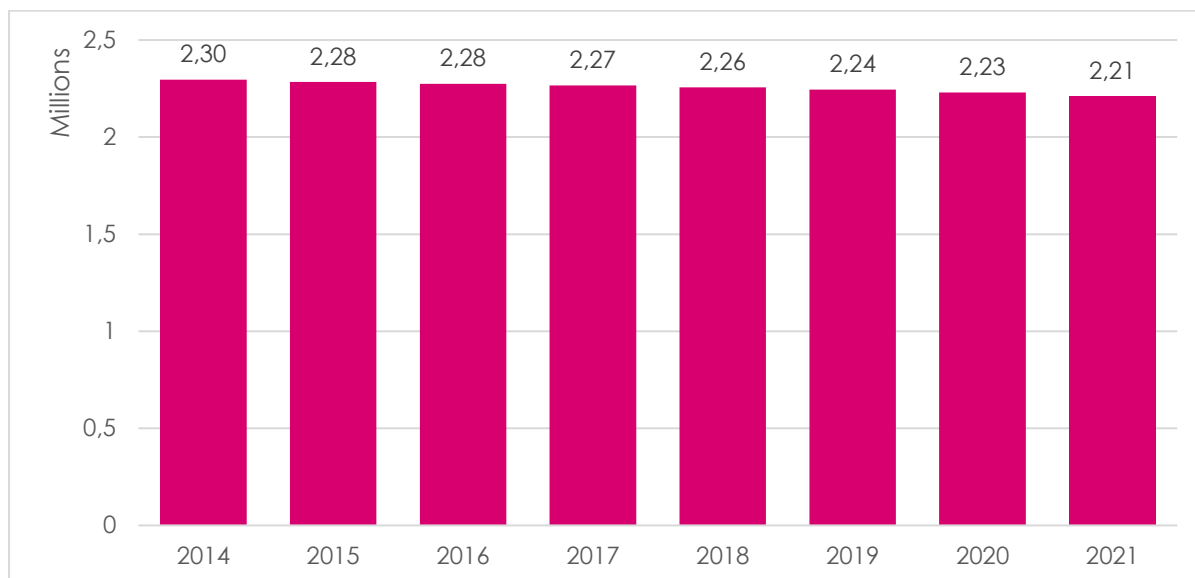
Gminy rdzenia GZM ulegają procesowi wyludniania. Proces ten ma charakter trwały, a jego początki sięgają przełomu lat 80. i 90. XX w. Natomiast część gmin otoczenia rdzenia zwiększa stan ludności. **GZM jako całość jest obszarem dotkniętym długofalowym procesem depopulacji**, w tempie ok. 0,4-0,5% ludności rocznie. Na trend ten składają się zarówno ujemny bilans w ruchu naturalnym, jak i ujemne saldo migracji. W okresie od 2014 r. do 2021 r. GZM odnotowała spadek liczby mieszkańców o 85 947 osób (rys. 5 i 6). Jest on przy tym wyraźnie silniejszy w ostatnich dwóch latach.

¹⁷ Dane BDL GUS za pierwsze półrocze 2021 r.

¹⁸ Ze względu na specyfikę układu osadniczego w Metropolii gęstość zaludnienia nie koresponduje z wielkością ośrodka miejskiego (największe miasta obejmują również tereny o niskiej gęstości zaludnienia, np. południowo-wschodnia część Katowic czy przedmieście Gliwic).

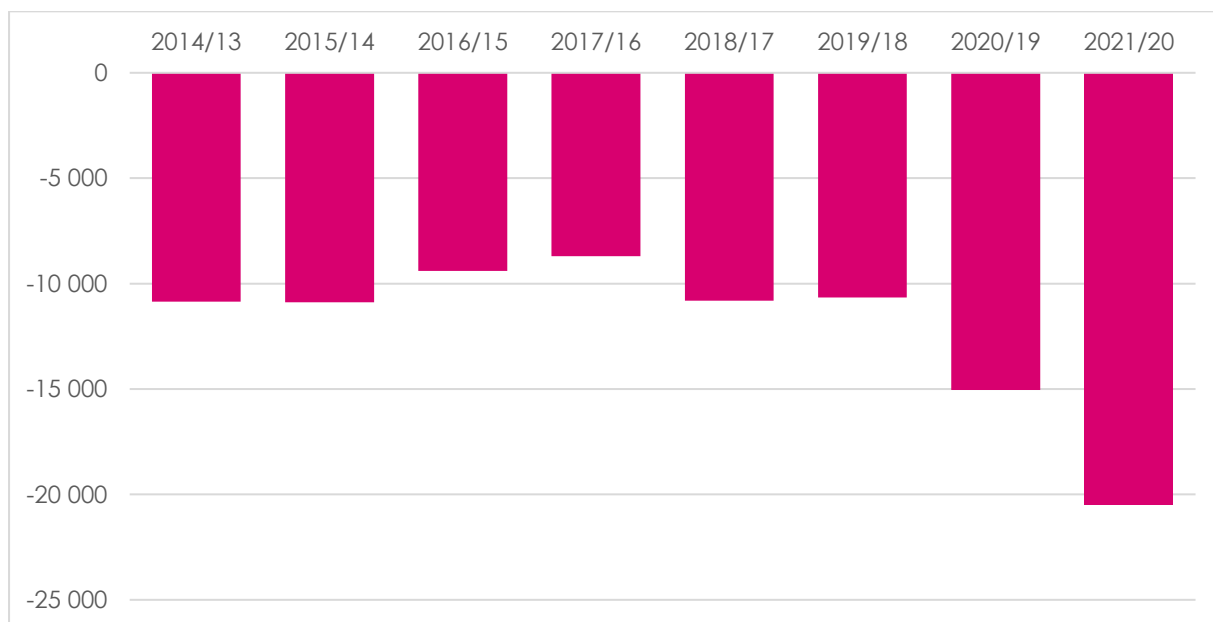

Rys. 5. Liczba mieszkańców GZM w latach 2014-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rys. 6. Zmiana liczby mieszkańców GZM w latach 2014-2021 w ujęciu rok do roku (r/r)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

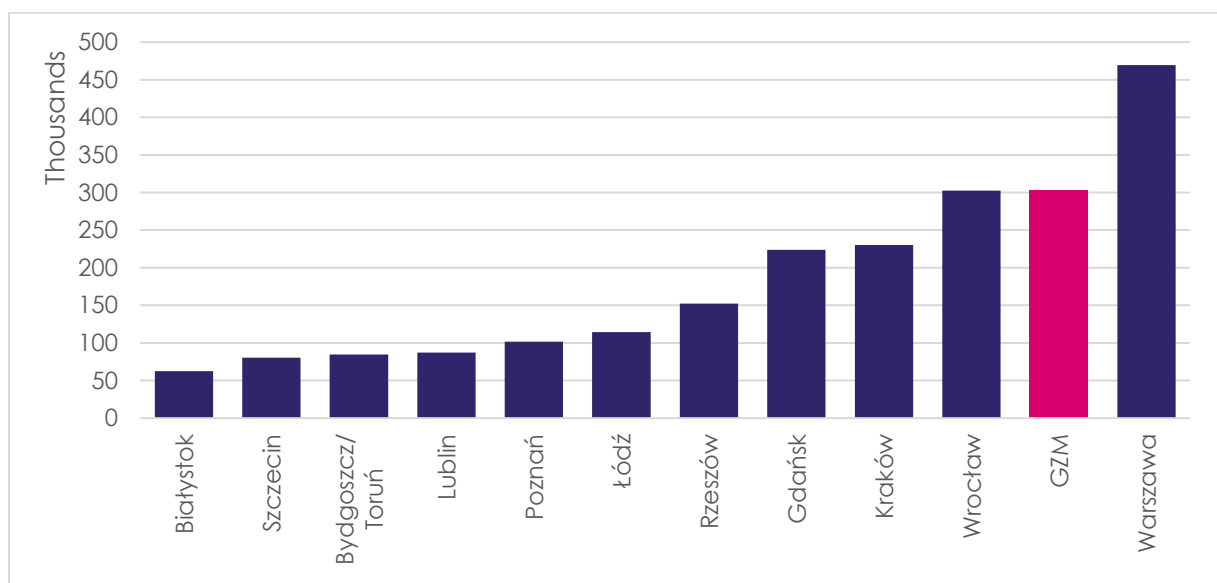
Biorąc pod uwagę, że dostępne dane nie wykazują znaczącego przyspieszenia procesów migracyjnych w ciągu ostatniego półtora roku¹⁹, tę niekorzystną tendencję należy łączyć z bezpośrednim i pośrednim wpływem pandemii COVID-19²⁰. Przewiduje się, że negatywny trend w przyroście demograficznym będzie się utrzymywał także w kolejnych latach, choć prawdopodobnie po zakończeniu pandemii tempo spadku ludności ulegnie zmniejszeniu. Nie można jednak wykluczyć scenariusza gwałtownego odwrócenia się tego trendu w związku

¹⁹ BDL GUS, wg stanu na połowę 2021 r.

²⁰ Potwierdzają to statystyki Ministerstwa Zdrowia, z których wynika, że między początkiem pandemii a końcem czerwca 2021 r. w powiatach wchodzących w skład GZM tylko z powodu zakażenia wirusem SARS-CoV-2 (a więc bez uwzględniania wpływu pandemii na dostępność służby zdrowia) życie straciło ponad 4 835 osób.

z napływem do GZM uchodźców z zatakowanej przez Rosję Ukrainy. Jak wynika z danych zebranych przez Urząd Metropolii Polskich²¹, tylko między końcem lutego a początkiem kwietnia 2022 r. do Polski napłynęło ok. 1,7 miliona uchodźców, z których zdecydowana większość zasiedliła największe obszary metropolitalne. Za sprawą tych przemieszczeń, według szacunków opartych na danych PESEL oraz telekomunikacyjnych²², w GZM zamieszkuje obecnie ponad 300 tys. osób z Ukrainy, co jest drugim wynikiem w kraju – bardzo zbliżonym do sytuacji w metropolii wrocławskiej, ale znacznie niższym niż w przypadku metropolii warszawskiej²³. W raporcie nie przedstawiono danych o tym, jak dużą część z tej liczby stanowią nowo przybyli uchodźcy, ale bazując na danych ogólnopolskich, można zakładać, że dotyczy to przynajmniej połowy z nich. Tylko między 16 marca a 25 kwietnia 2022 r., po wejściu w życie ustawy z 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. poz. 583 ze zm.), na obszarze GZM obywatelom Ukrainy nadano w przybliżeniu²⁴ 55 tysięcy numerów PESEL. Na obecnym etapie trudno przewidywać, jak dużą część przybyszów zdecyduje się pozostać tu na dłużej. Trzeba zauważyć, że w świetle informacji o nadanych numerach PESEL 71% z nich stanowią kobiety, a prawie połowę (49%) dzieci w wieku szkolnym, często nieznające języka polskiego. Ich napływ stanowi dla Metropolii poważne wyzwanie w krótkim okresie, ale też szansę w dłuższej perspektywie.

Rys. 7. Szacowana liczba obywateli Ukrainy, przebywających na terenie największych regionów metropolitalnych i w GZM w marcu 2022 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania: *Miejska gościnność...*, UMP 2022

W latach 2014-2021 (do czerwca) spadek liczby mieszkańców odnotowało całe województwo śląskie (o 113 221 os., czyli ok. 2,5%). Spadki r/r oscylowały na poziomie 0,37% liczby ludności, były więc relatywnie łagodniejsze niż w samej GZM.

²¹ Por. *Miejska gościnność: wielki wzrost, wyzwania i szanse. Raport o uchodźcach z Ukrainy w największych polskich miastach*, Unia Metropolii Polskich, Warszawa 2022.

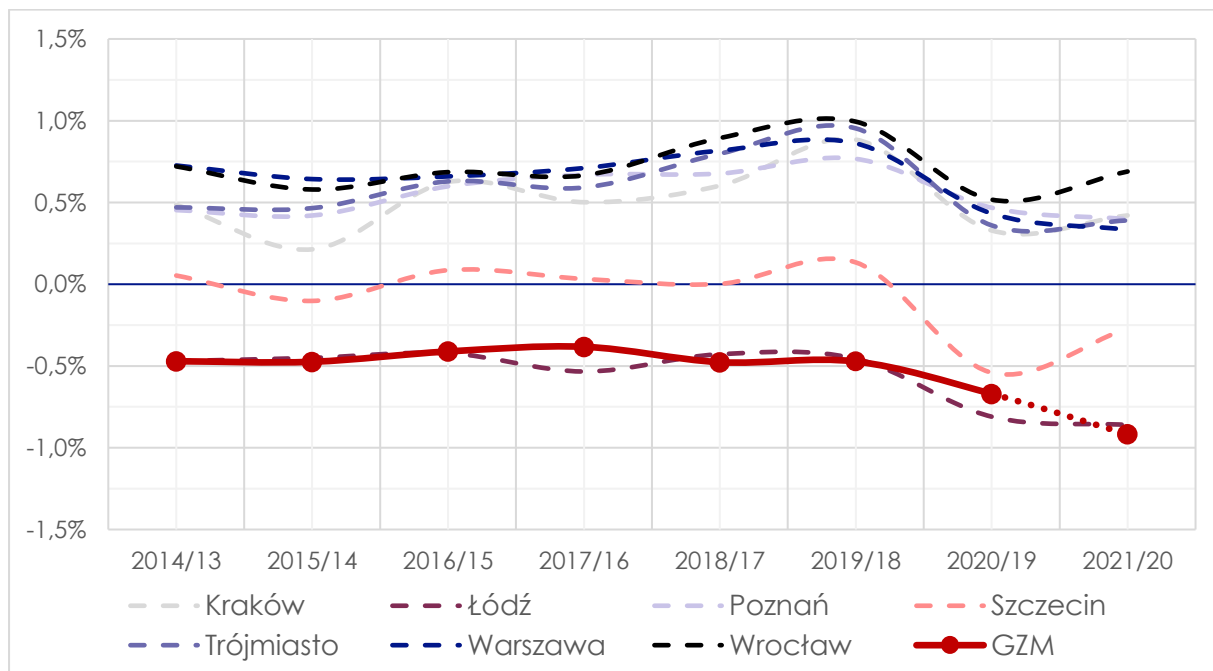
²² Z tzw. geotrappingu telefonów komórkowych.

²³ Trzeba jednak zauważyć, że w omawianym raporcie UMP dane o innych obszarach metropolitalnych prezentowane są na poziomie połączonych lub pojedynczych NUTS 3, podczas gdy w przypadku GZM obejmują tylko gminy wchodzące w skład Związku Metropolitalnego. Przy zastosowaniu tej samej metodologii liczba ukraińskich mieszkańców regionu GZM byłaby zapewne jeszcze większa.

²⁴ Dane na ten temat publikowane są na poziomie powiatów.

Podobny trend odnotowuje się także w większości tzw. funkcjonalnych obszarów miejskich (FUA)²⁵ w Polsce. Ujemne średnioroczne saldo przyrostu rzeczywistego w omawianym okresie wykazywało 40 z 58 takich obszarów. Pod względem przeciętnego tempa depopulacji od 2014 r. GZM²⁶ zajmuje wśród nich 9. miejsce. Oprócz FUA Łódź GZM jest jedynym w Polsce obszarem metropolitalnym, w którym zachodzi zjawisko depopulacji. Na drugim biegunie są obszary metropolitalne Wrocławia, Warszawy, Trójmiasta, Poznania czy Krakowa, których populacja w omawianym okresie powiększała się średniorocznie o ponad 0,5%.

Rys. 8. Zmiana liczby mieszkańców obszarów metropolitalnych (FUA) i GZM r/r w latach 2013-2021

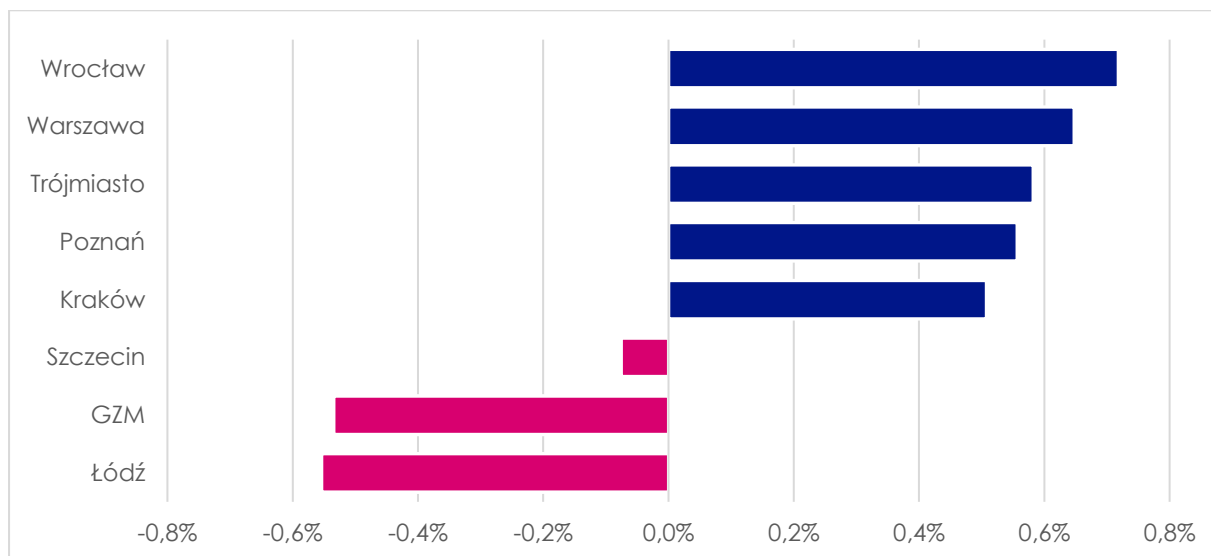

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

²⁵ Por. pkt 1.2 Zakres terytorialny i porównania terytorialne.

²⁶ Przedstawiane tu porównania dotyczą obszaru GZM zgodnego ze statutem Metropolii, tj. obejmującego 41 gmin.

Rys. 9. Średnioroczna dynamika populacji w obszarach metropolitalnych (FUA) i GZM w Polsce w latach 2014-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W GZM w okresie 2014-2021:

- największe spadki w liczbie ludności odnotowały:
  - Katowice (spadek o 14 874 os. – 4,9%);
  - Sosnowiec (spadek o 14 456 os. – 6,9%);
  - Bytom (spadek o 11 167 os. – 6,5%).
- największy wzrost (nominalny) liczby mieszkańców miał natomiast miejsce w mniejszych ośrodkach miejskich i gminach wiejskich na obrzeżach GZM:
  - Mikołów (wzrost o 1 252 os. – 3,1%);
  - Wry (wzrost o 1 062 os. – aż 13,7%);
  - Tarnowskie Góry (wzrost o 963 os. – 1,6%).

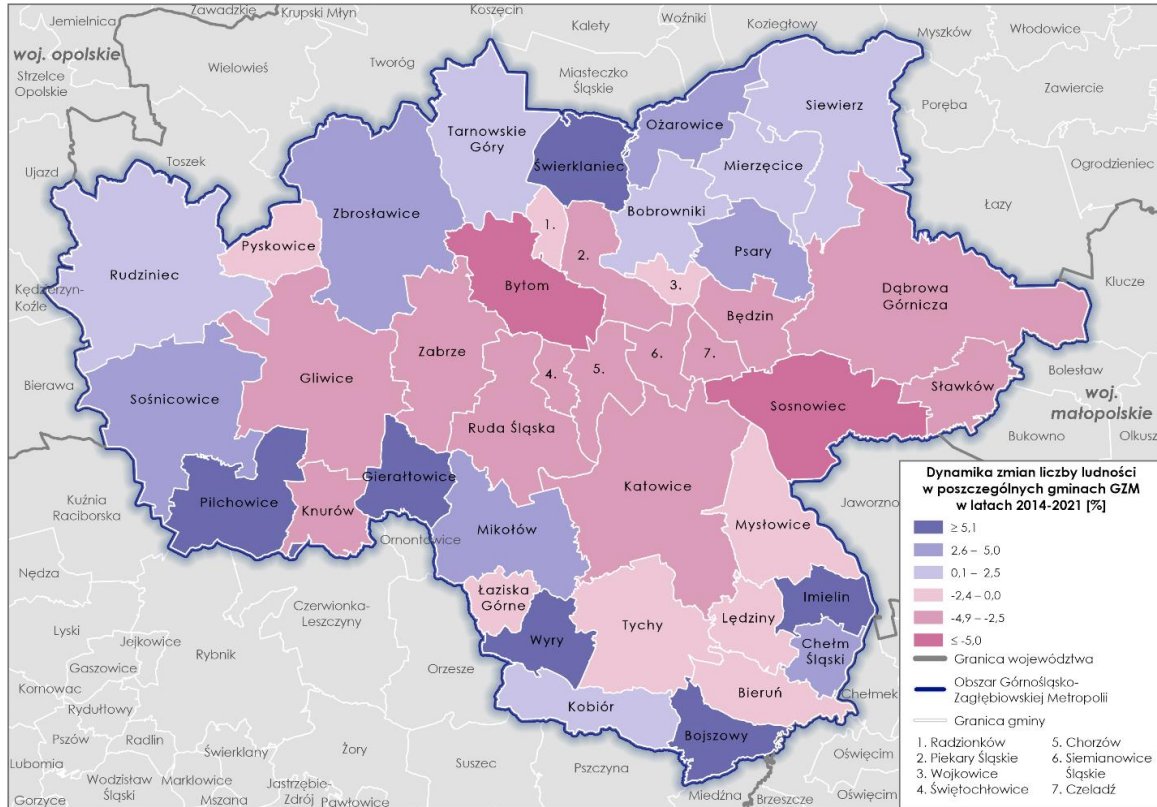
Geograficzny rozkład przedstawionych różnicowań pozwala stwierdzić, że **ich źródłem są przede wszystkim procesy suburbanizacji**. Są one widoczne zarówno na poziomie porównań międzygminnych (w gminach położonych dalej od rdzenia GZM liczba mieszkańców wzrasta, natomiast w gminach rdzenia GZM mieszkańców ubywa), jak i – jeszcze wyraźniej – na poziomie wewnątrzgminnym (por. rys. 10 i rys. 11). Proces ten obrazuje m.in. analiza Departamentu Strategii i Polityki Przemianowej Urzędu Metropolitalnego GZM, przedstawiająca dynamikę zmian liczby ludności w GZM w siatce 25 ha oraz proces rozlewania się największych centrów miejskich GZM na przedmieścia. Jak wynika z map, w większości miast rdzenia GZM między rokiem 2014 a 2019 nastąpiło wyraźne zmniejszenie się liczby mieszkańców centrów miejskich²⁷, w niektórych rejonach sięgające ponad 400 osób na każde 25 ha (0,25 km²) (to powierzchnia zbliżona do obszaru Nowego Wełnowca – nowo powstającej dzielnicy między al. Korfańskiego a ul. Konduktorską w Katowicach)²⁸. Co także charakterystyczne, największe wzrosty liczebności

²⁷ Brak bardziej aktualnych danych w momencie sporządzania dokumentu.

²⁸ Dane te należy traktować jako szacunkowe ze względu na niską wiarygodność wykorzystywanych baz (PESEL) jako źródła informacji o rzeczywistym miejscu zamieszkania obywateli.

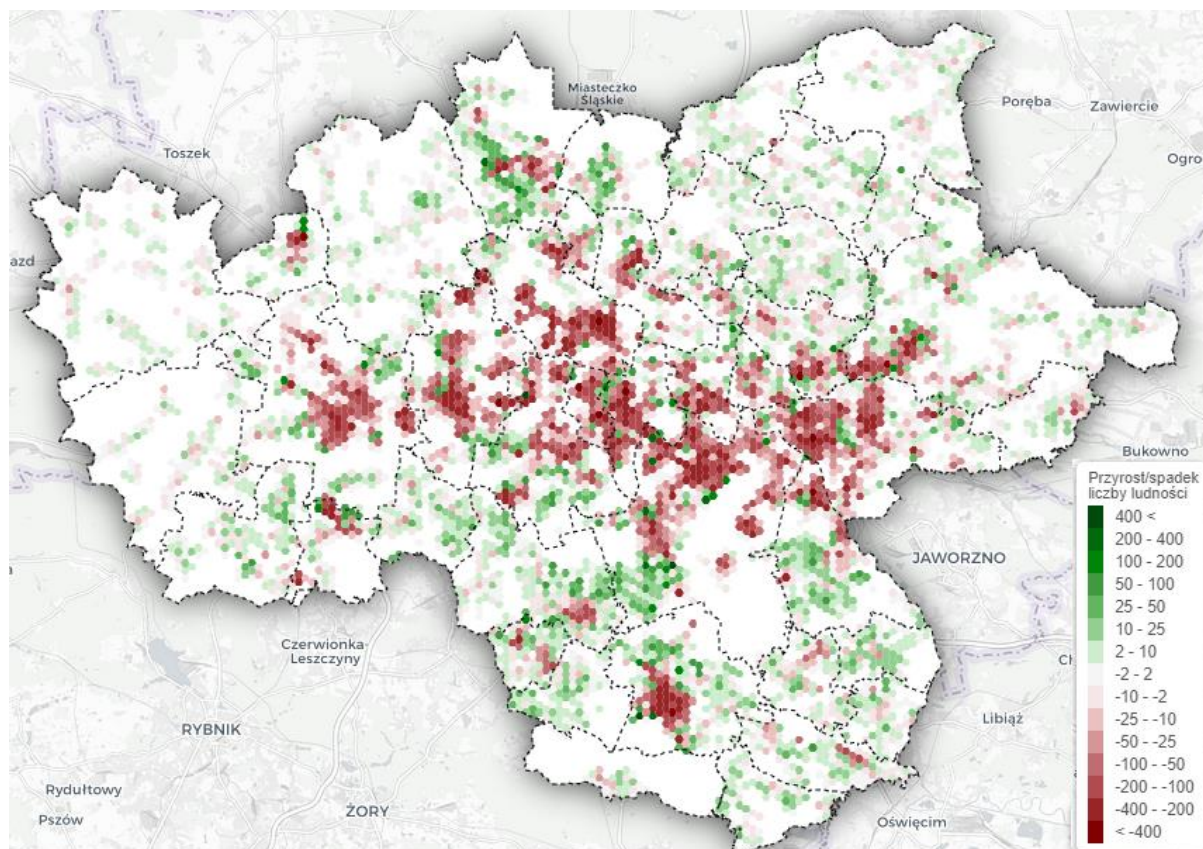
populacji odnotowano w tym czasie w punktach zlokalizowanych w bezpośredniej bliskości terenów podlegających wyludnieniu (na nowych osiedlach mieszkaniowych na przedmieściach).

Rys. 10. Dynamika zmian liczby ludności w poszczególnych gminach GZM w latach 2014-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 11. Dynamika zmian ludności w siatce 25 ha w latach 2014-2019

Źródło: InfoGZM²⁹

Można zauważyć, że zjawisko to, choć potencjalnie niepokojące z perspektywy władz lokalnych, nie jest jednoznacznie negatywne z perspektywy całej GZM – większość odpływu ludności z centrów miejskich stanowi ruch w obrębie Metropolii. Na obecnym etapie jest to raczej wyzwanie z punktu widzenia planowania rozwoju poszczególnych miast i dostępności istotnych usług publicznych, a nie zjawisko, które można by zakwalifikować jednoznacznie jako problem całej GZM. Z tego powodu należy rozróżnić planowy rozwój miast (suburbanizację) i chaotyczne, nieciągłe rozlewanie się centrów miejskich (eksuburbanizację). W świetle dostępnych wyników badań GZM wprowadzie wyróżnia się na tle innych metropolii pod względem tempa urbanizacji, ale nie dotyczy to w głównej mierze zabudowy mieszkaniowej, a przemysłowej (więcej na ten temat – por. rozdz. 2.3.2).

c) Ruch naturalny i starzenie się ludności

Na proces depopulacji GZM składają się trzy równoległe problemy:

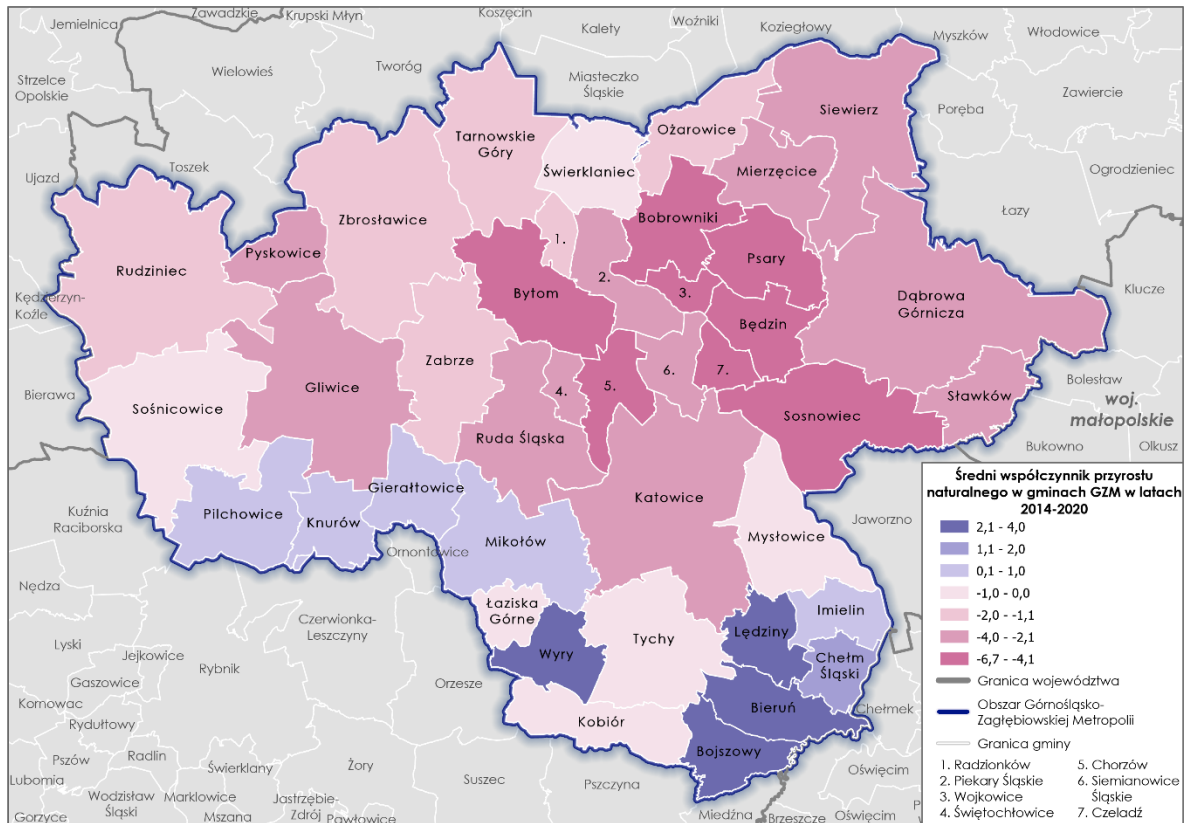
- niska liczba urodzeń;
- wysoka liczba zgonów (wynikająca zarówno z niekorzystnej struktury demograficznej, uwarunkowań zdrowotnych – por. rozdział 2.1.2, jak i z pandemii COVID-19);
- ujemne saldo migracji.

²⁹ <https://infoqzm.metropoliagzm.pl/pesel/pesel.html>.

Jeśli chodzi o ruch naturalny, a więc tendencje w zakresie urodzeń i zgonów, na przestrzeni ostatnich lat są one niekorzystne w przypadku zdecydowanej większości gmin GZM.

Przyrost naturalny w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w gminach GZM ilustruje poniższy rysunek (rys. 12).

Rys. 12. Średni współczynnik przyrostu naturalnego w gminach GZM w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W 2020 r.³⁰ najwyższe wartości współczynnika przyrostu naturalnego (różnicy między liczbą urodzeń a zgonów w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców) osiągnęły niewielkie gminy, zlokalizowane w południowej części GZM: Wiry (3,16 os./1 000 mieszkańców) i Bojszowy (3,13 os./1 000 mieszkańców). Dodatni przyrost naturalny odnotowało tylko 5 gmin³¹ (dla porównania: w 2015 r. było to 10 gmin, w 2018 r. – 12 gmin, a w 2019 r. już tylko 6 gmin). Ponieważ w mniejszych gminach, ze względu na nominalnie niską liczbę narodzin i zgonów, występują znaczące wahania roczne tego wskaźnika, dane te warto analizować w dłuższym okresie.

Między 2014 a 2020 r.³² największy ubytek naturalny odnotowano w: Wojkowicach, Czeladzi, Będzinie, Sosnowcu i Bobrownikach (średni ubytek naturalny na poziomie powyżej 5 osób na 1 000 ludności). Wyraźny negatywny trend w tym okresie (ubytek 3-5 osób na 1 000 ludności) wykazały także miasta: Chorzów, Bytom, Dąbrowa Górnicza, Katowice. Nieco lepsze wyniki (na tle innych miast) zarejestrowano w Tychach. Wskaźnik przyrostu naturalnego dla tego miasta również jest ujemny, ale znacznie bliższy stanowi równowagi (średniorocznie przewaga zgonów

³⁰ Pełne dane za 2021 r. nie są dostępne w momencie opracowywania raportu.

³¹ Oprócz już wymienionych, także Łędziny, Chełm Śląski i Kobiór [za:] BDL GUS za 2020 r.

³² Dane BDL GUS za lata 2014-2020.

nad urodzeniami na poziomie mniejszym niż 0,5 osoby na 1 000 ludności, aczkolwiek z negatywnym trendem).

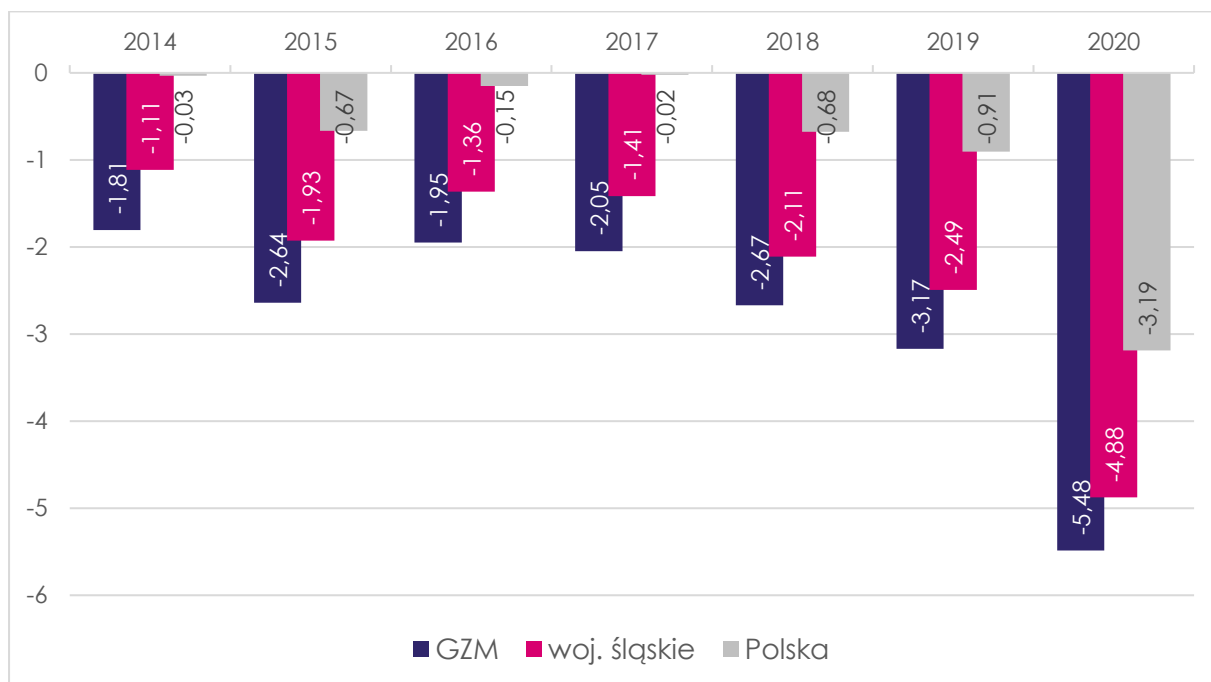
Dodatni przyrost naturalny charakteryzuje tylko południowe gminy GZM: Mikołów, Imielin, a zwłaszcza Bieruń, Łęczyny, Wiry i Bojszowy.

W całej GZM przyrost naturalny w 2020 r. osiągnął wartość -5,48 os. na 1 000 mieszkańców. Dla porównania wskaźnik przyrostu naturalnego w Polsce w tym samym okresie wynosił -3,18 os./1 000 mieszkańców, a dla województwa śląskiego -4,86 os./1 000 mieszkańców (drugi najniższy wynik wśród polskich regionów, ex aequo z województwem opolskim, za województwem łódzkim)³³.

Niska wartość wskaźnika w 2020 r. wynika również z uwarunkowań pandemicznych (dużej liczby zgonów), jednak, jak widać na poniższym wykresie, negatywna tendencja nasiliła się już w poprzednich latach. Niekorzystnie przedstawia się też porównanie sytuacji w GZM do wyników innych funkcjonalnych obszarów miejskich (FUA).

W porównaniach dla całego okresu 2014-2020 GZM plasuje się na 11. miejscu na 58 FUA pod względem ujemnego ruchu naturalnego. Wśród 8 największych obszarów metropolitalnych większa niż w GZM nadwyżka zgonów nad urodzeniami w badanym okresie cechuje tylko metropolię łódzką (wszystkie pozostałe, poza Szczecinem, charakteryzuje dodatni bilans przyrostu naturalnego).

Rys. 13. Współczynnik przyrostu naturalnego GZM na tle województwa i kraju w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Podsumowując, można stwierdzić, że w latach 2014-2020 z powodu samej tylko różnicy między liczbą urodzeń a liczbą zgonów GZM straciła ponad 44 tysiące mieszkańców. A zatem **ruch naturalny przyczynia się do depopulacji GZM w większym stopniu niż procesy migracyjne** – przewaga zgonów nad narodzinami odpowiada za 66% ogólnego spadku liczby ludności

³³ Dane BDL GUS za 2020 r.

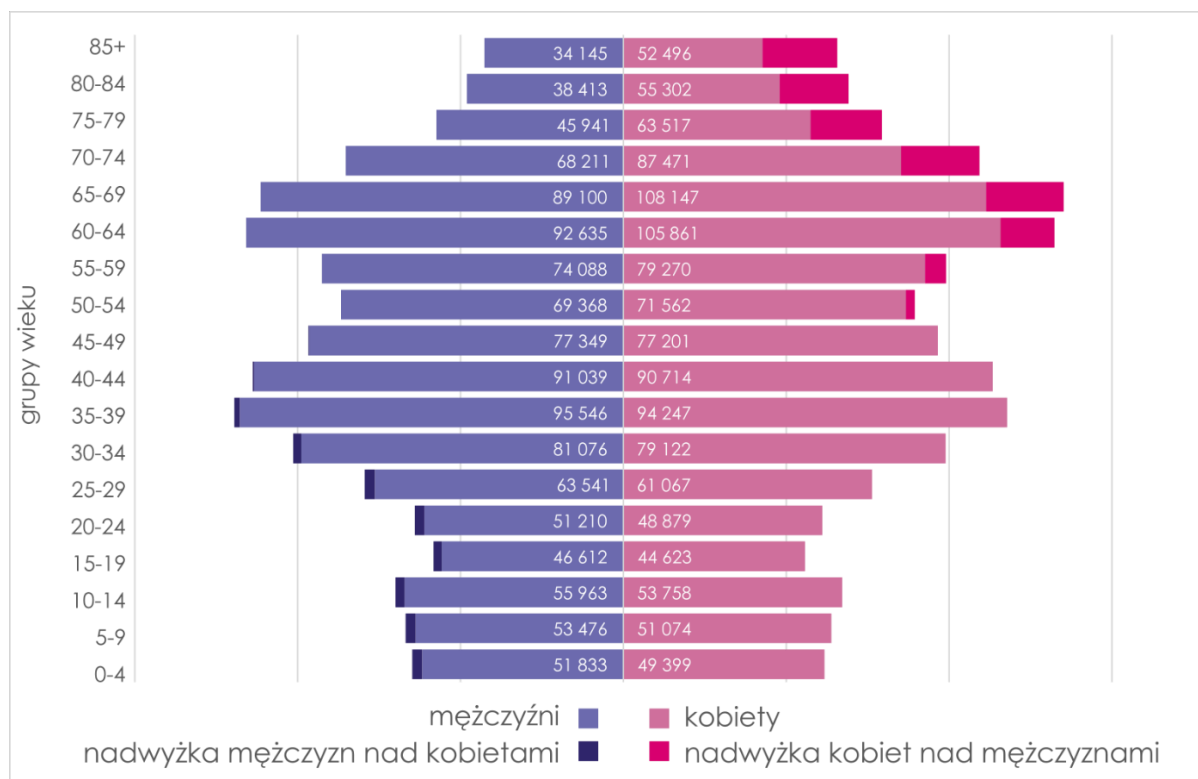
GZM w omawianym okresie³⁴ (nawet jeśli, z gospodarczego punktu widzenia, migracje mają większe znaczenie krótkoterminowe i są bardziej istotne w większości gmin tego obszaru).

Niekorzystne zmiany w przyroście naturalnym związane są głównie z procesem starzenia się ludności (z pominięciem dodatkowego wpływu pandemii COVID-19).

d) Piramida wieku ludności GZM w 2020 r.

W GZM najliczniejszą grupę wiekową stanowi ludność w wieku produkcyjnym, tj. w wieku zdolności do pracy³⁵, z największym udziałem osób w wieku 35-44, a więc stopniowo wychodzących z wieku rozrodczego. Populacja w rocznikach urodzonych po 1990 r. jest wyraźnie mniejsza. Kształt piramidy ludności GZM jest zbliżony do struktury w województwie śląskim oraz w całym kraju³⁶.

Rys. 14. Piramida wieku ludności GZM w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

We wszystkich gminach GZM kobiety przeważają liczebnie nad mężczyznami. Współczynnik feminizacji waha się od 112 w Sosnowcu i 111 w Będzinie, Bobrownikach i Chorzowie do

³⁴ Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS. Jeśli pominiąć w obliczeniach rok 2020, w którym współczynnik przyrostu naturalnego był dodatkowo zaniżony przez wpływ pandemii COVID-19, udział procesów naturalnych w depopulacji spada w niewielkim stopniu, do 64%.

³⁵ Zgodnie z definicją GUS: Przez ludność w wieku produkcyjnym rozumie się ludność w wieku zdolności do pracy. Dla mężczyzn przyjęto wiek 15-64 lata, dla kobiet – 15-59 lat. Wiek mobilny – grupa wieku produkcyjnego, obejmująca ludność w wieku 18-44 lata, wiek niemobilny – grupa wieku produkcyjnego, obejmująca ludność w wieku: mężczyźni – 45-64 lata, kobiety – 45-59 lat.

³⁶ Dane BDL GUS za 2020 r.

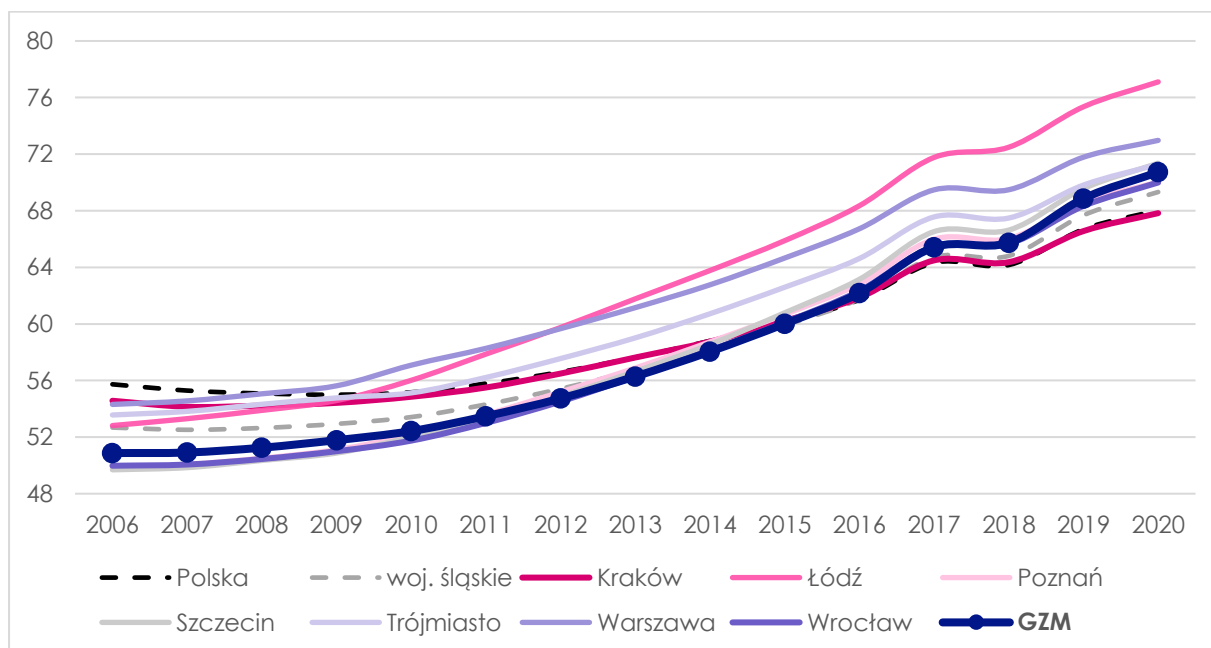
101 w Zbrosławicach i Lędzinach. Decydują o tym głównie różnice w strukturze wieku ludności (gminy o większej przewadze kobiet nad mężczyznami są starsze demograficznie)³⁷.

Nadrepresntacja kobiet w populacji będzie rosła ze względu na postępujące procesy starzenia się ludności (co wynika z faktu, że kobiety żyją statystycznie rzec biorąc dłużej niż mężczyźni, tym samym wzrost udziału osób starszych w populacji oznacza wzrost udziału kobiet w populacji). Dobrą miarą procesów starzenia się jest współczynnik obciążenia demograficznego (informuje o stopniu obciążenia populacji badanego obszaru kosztami utrzymania osób nieaktywnych zawodowo, dlatego w literaturze bywa również nazywany współczynnikiem obciążenia ekonomicznego).

W 2020 r. w GZM na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 70,7 osób w wieku nieprodukcyjnym, czyli więcej niż na poziomie całego województwa (69,3 osób) i kraju (68 osób). Dla porównania w 2002 r. w GZM stosunek ten (nazywany współczynnikiem obciążenia demograficznego) wynosił 53,1 os.

Znaczący wzrost obciążenia demograficznego w perspektywie ostatnich 15 lat³⁸ charakteryzuje całe województwo śląskie i cały kraj, choć dynamika tego procesu była nieco mniejsza poza GZM (w 2006 r. średni poziom obciążenia demograficznego dla całego województwa wynosił 552,5³⁹). Z drugiej strony GZM nie różni się pod tym względem znacząco od innych obszarów metropolitalnych w Polsce – na 8 takich obszarów⁴⁰ w kraju 4 cechuje większe obciążenie demograficzne. Jednak tylko mieszkańcy dwóch z nich starzeją się szybciej niż w GZM (dotyczy to FUA Łodzi oraz Szczecina).

Rys. 15. Zmiana współczynnika obciążenia demograficznego GZM na tle innych obszarów metropolitalnych (FUA) oraz średniej wojewódzkiej i ogólnopolskiej w latach 2006-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

³⁷ Dane BDL GUS za 2020 r.

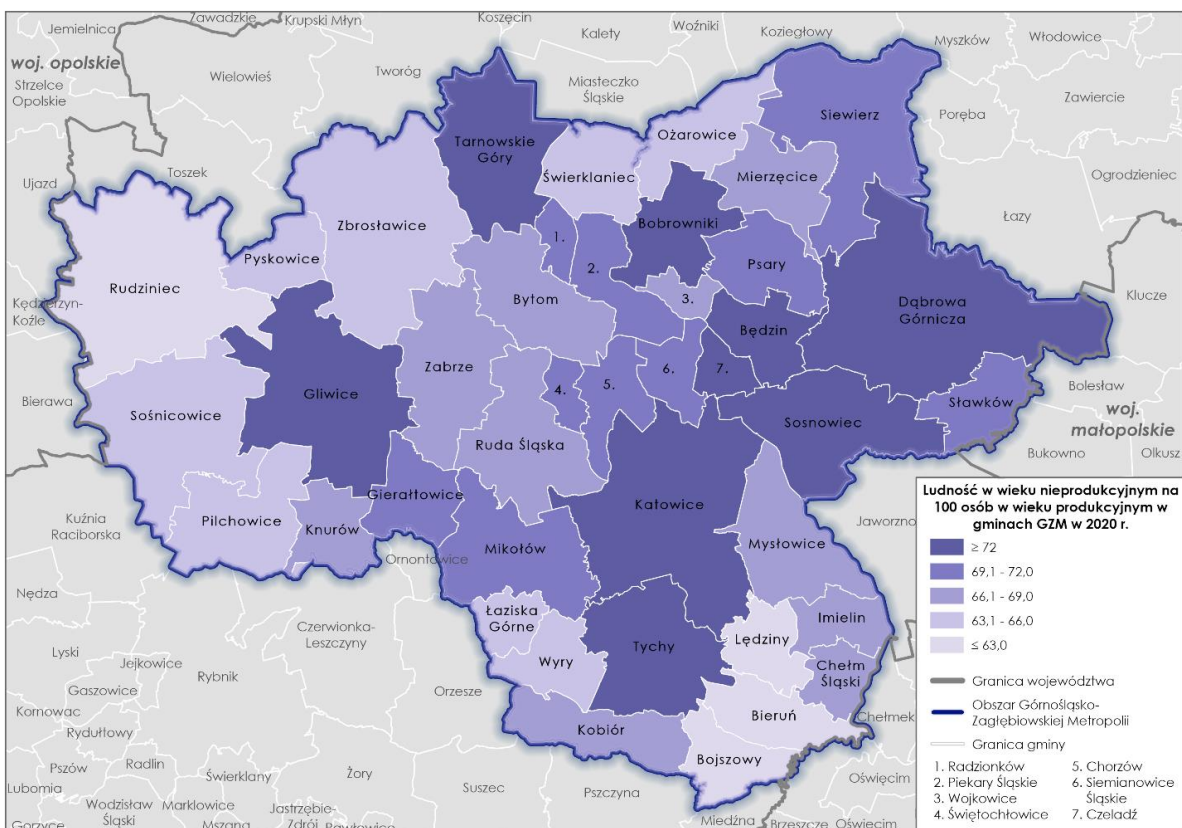
³⁸ Do 2007 r. wartość współczynnika spadała.

³⁹ Dane BDL GUS za lata 2002-2020.

⁴⁰ Por. pkt 1.2 Zakres terytorialny i porównania terytorialne.

Według najbardziej aktualnych danych (za 2020 r.) wartości wskaźnika obciążenia demograficznego przekraczające średnią dla Polski występują w ponad połowie gmin GZM: 21 gmin osiąga wartość współczynnika obciążenia demograficznego powyżej wartości ogólnopolskiej – powyżej 68 osób (rys. 16). Najwyższy poziom tego wskaźnika notuje się w gminie Czeladź (76 osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 w produkcyjnym) i Sosnowiec (75,5 osób). W najlepszej sytuacji jest gmina Łędziny – ze współczynnikiem obciążenia demograficznego wynoszącym 60,7 osób, co wciąż jest wynikiem relatywnie wysokim (w Polsce niższe obciążenie demograficzne notuje 20% gmin).

Rys. 16. Współczynnik obciążenia demograficznego – ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w gminach GZM w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W latach 2015-2020⁴¹ wzrost skali obciążenia demograficznego był najsilniejszy w Dąbrowie Górniczej i Tychach (wzrost o ponad 15 osób w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym). Nie zawsze decydowały o tym procesy starzenia się. W ciągu ostatnich 5 lat największy przyrost liczby seniorów (w relacji do ogółu mieszkańców) odnotowano w Tychach (o 8,5 pkt. procentowego).

W pięciu gminach miała miejsce sytuacja odwrotna – udział seniorów w ich populacji uległ zmniejszeniu – dotyczyło to Bytomia, Radzionkowa, Chełma Śląskiego, Tarnowskich Gór i Chorzowa, z czego najwyższy spadek odnotował Bytom (-4,6 pkt. procentowego względem 2015 r.).

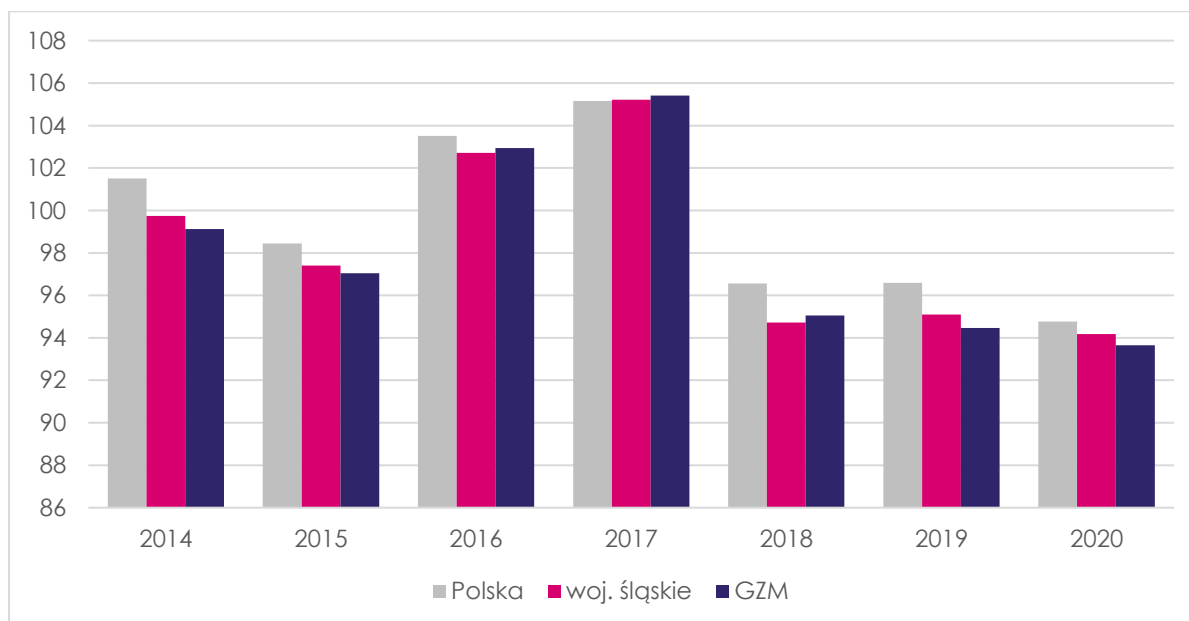
⁴¹ Tamże.

e) Dzietność

Reprodukcja struktury demograficznej jest w znacznym stopniu uwarunkowana rodnością (liczbą urodzeń na mieszkańca).

Sytuacja w GZM pod względem reprodukcji struktury demograficznej jest niekorzystna i nie odbiega znacząco od trendów obserwowanych na poziomie całego kraju. Choć w GZM średniorocznie rodzi się (wg danych z lat 2014-2020⁴²) blisko 20 tysięcy dzieci, to liczba ta w praktyce podlegała w badanym okresie znaczącym fluktuacjom. Podobną dynamikę zmian zaobserwowano także na poziomie całego województwa oraz kraju. Wpływ na to mógł mieć rządowy program świadczeń rodzicielskich (tzw. 500+), wprowadzony w kwietniu 2016 r., który w początkowej fazie (choć nie w dłuższej perspektywie) przyniósł wzrost liczby urodzeń. W okresie poprzedzającym uruchomienie tego programu zarówno w GZM, jak i w całym kraju notowano ujemną dynamikę rodności. W przypadku GZM między 2014 a 2015 r. wyniosła ona -3% (przeciętnie w Polsce było to -1,6%). Jednak już rok później liczba urodzeń w obrębie GZM wzrosła o 2,9% r/r. W kolejnym roku (2017) w GZM na świat przyszło aż o 7% więcej dzieci niż w roku poprzednim. Niestety była to zmiana krótkotrwała. Już rok później, a także w kolejnych latach zarówno w GZM, jak i w całym woj. śląskim oraz kraju rejestrowano o 4% mniej urodzeń r/r.

Rys. 17. Dynamika urodzeń r/r w GZM na tle woj. śląskiego i Polski w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Poszczególne gminy GZM różnią się znacznie pod względem rodności. W latach 2018-2020⁴³ średnia liczba urodzeń żywych na 1 000 ludności w gminach GZM wynosiła od 6,2 (Psary) do 11,6 (Bojszowy). Relatywnie niewiele dzieci (w stosunku do liczby mieszkańców) rodziło się w tym okresie, oprócz Psar, również w gminach: Bobrowniki, Sławków, a wśród dużych miast w: Dąbrowie Górniczej (7,7) czy Bytomiu (8).

Na drugim biegunie znajdują się gminy: Bojszowy, Lędziny, Mikołów, a z dużych ośrodków: Ruda Śląska, Mysłowice (ponad 9,8). Gliwice, Tychy, Katowice i Chorzów uzyskały wyniki w przedziale

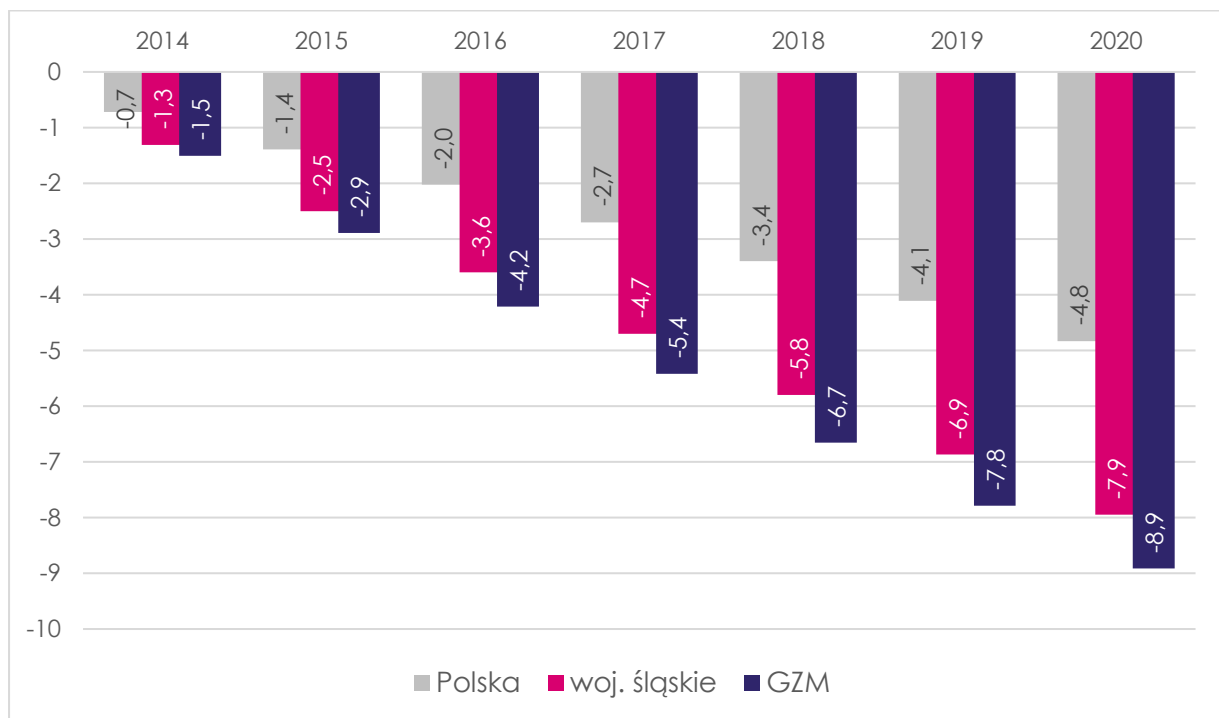
⁴² Dane BDL GUS. Brak bardziej aktualnych danych w momencie sporządzania dokumentu.

⁴³ Tamże.

9,0-9,2. W dłuższej perspektywie (na przestrzeni dekady) zaobserwowano pozytywną zmianę w Pyskowicach, Mikołowie, Rudzińcu (średnia roczna dla okresu 2018-2020 wzrosła w porównaniu do okresu referencyjnego 2011-2013 o 1 do 1,7 urodzeń na 1 000 mieszkańców) i w Katowicach (średnia roczna wzrosła o 0,3). Jednak aż w 33 na 41 gmin GZM zanotowano spadek liczby urodzeń: największy w Psarach (-2,2), Knurowie i Siewierzu (-1,8), a z największych miast w Tychach (-1,2), Piekarach Śląskich czy Bytomiu (po -1,1).

W ciągu ostatnich 6 lat (między 2014 r. a 2020 r.⁴⁴) liczba kobiet w wieku rozrodczym w GZM uległa zmniejszeniu w stosunku do 2013 r. łącznie o 9% (tj. o 48 tys. osób). Spadek ten jest stały i następuje w tempie przeciętnie 1,3% r/r – szybciej niż w skali całego kraju (4,8% w analogicznym okresie) i woj. śląskiego (7,9%).

Rys. 18. Dynamika liczby kobiet w wieku rozrodczym w GZM na tle województwa śląskiego i Polski w latach 2014-2020 (2013=100)

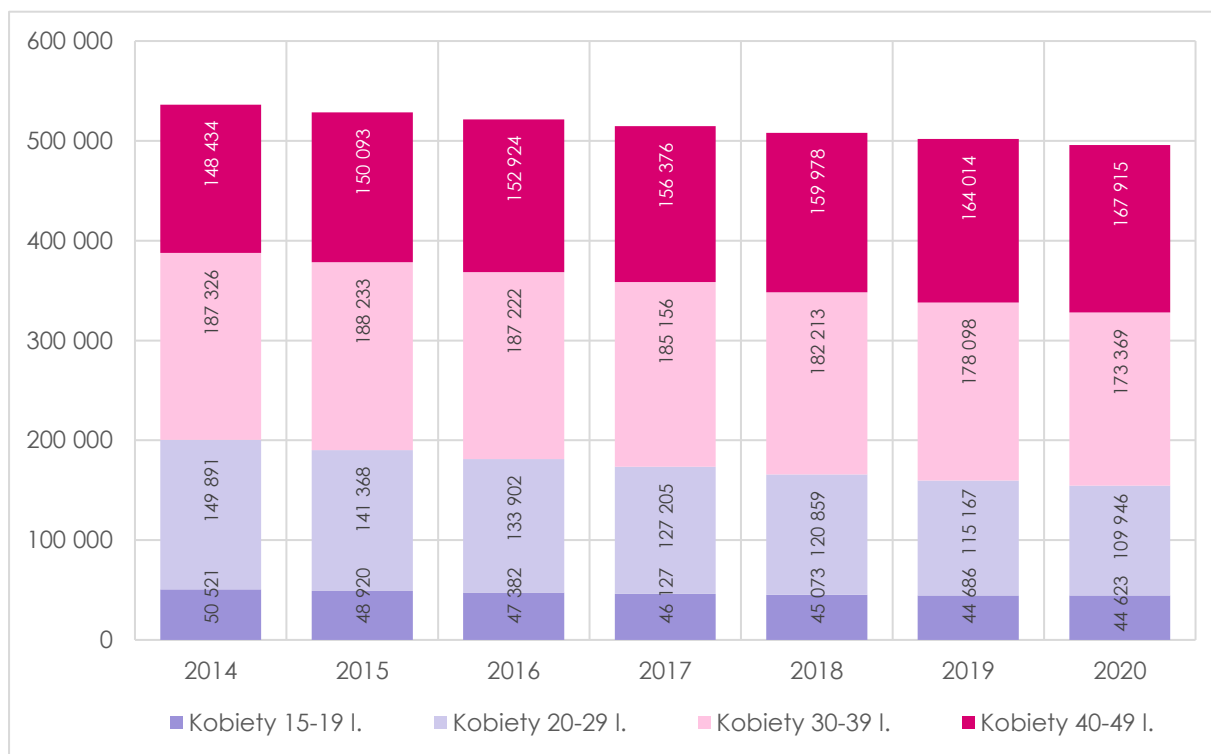

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Spadek ten jest też wyraźniejszy w przypadku młodszych kohort wieku. W omawianym wyżej okresie **liczba kobiet między 15. a 19. rokiem życia zmniejszyła się o 16,3%, a tych między 20. a 29. rokiem życia – aż o 30,3%** (69 tys. osób). O ile w przypadku tej pierwszej grupy trend w porównaniach r/r był korzystny (między 2019 r. a 2020 r. jej liczebność spadła już tylko o 0,1%), o tyle w przypadku grupy kobiet między 20. a 29. r.ż. – najliczniejszej i najważniejszej w perspektywie krótkookresowej – wskazywał na stały i **coraz szybszy** spadek jej liczebności (średnio o ok. 5% w porównaniach rok do roku).

⁴⁴ Brak bardziej aktualnych danych w momencie sporządzania dokumentu.

Rys. 19. Liczba kobiet w wieku rozrodczym w GZM wg grup wieku w latach 2014-2020

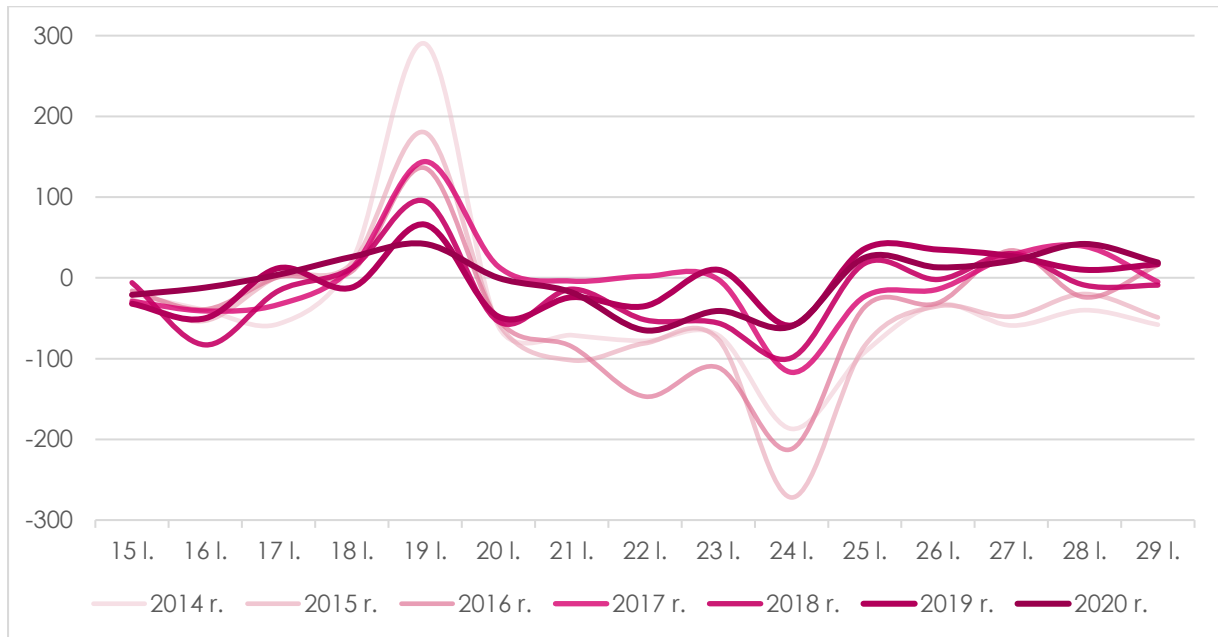
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Brakuje danych, by stwierdzić jednoznacznie, w jakim stopniu kurczenie się grupy potencjalnych matek w GZM wynika z procesów migracyjnych, w jakim zaś z naturalnych (niż demograficzny). Jednak na podstawie tych danych, które są dostępne (dotyczących zmian w liczbie kobiet w wieku 15-29 lat według pojedynczych roczników wieku), można sądzić, że przynajmniej w tej grupie jest to głównie efekt zmian struktury demograficznej. Wprowadzie w każdym roku w badanym okresie kobiet w wieku 15-29 lat ubywało w stosunku do liczebności tych samych roczników w roku poprzednim, jednak zmiany te były marginalne, jeśli bierze się pod uwagę skalę ubytku ludności w tym wieku ogółem. W latach 2014-2020 liczba zamieszkujących GZM kobiet między 15. a 29. rokiem życia zmniejszyła się łącznie o ok. 45 943 os. W tym samym czasie całkowity bilans migracji w tej grupie wiekowej (szacowany na podstawie ciągnionych porównań rocznik do rocznika) wyniósł ok. -1,8 tys., co stanowi niecałe 4% całkowitego ubytku.

Przy okazji można zauważyć, że odpływ młodych kobiet z GZM był znacznie silniejszy na początku omawianego okresu, kiedy to ubywało ich z powodu migracji (oficjalnie⁴⁵) ponad 600 średniorocznie (dotyczyło to zwłaszcza kobiet w 24 r.ż. – prawdopodobnie w związku z wyjazdami do pracy poza GZM po ukończeniu studiów) (por. rys. 20). Tymczasem w ostatnich dwóch latach (2019-2020) ubytek ten nie przekraczał już zaledwie kilkudziesięciu osób w skali roku.

⁴⁵ Trzeba pamiętać, że omawiane dane obejmują tylko wyjazdy z przemeldowaniem.

Rys. 20. Różnice w liczbie kobiet w wieku 15-29 lat w stosunku do liczebności tego samego rocznika w roku poprzednim, w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Niekorzystnie wypada ocena zainteresowania mieszkańców GZM posiadaniem dzieci. Choć brakuje precyzyjnych danych na temat wskaźnika dzietności⁴⁶, dostępne dane na poziomie podregionów statystycznych (NUTS 3) wskazują, że w 2020 r. nawet w częściach GZM o najlepszej pod tym względem sytuacji (w subregionie tyskim, w znacznej części obejmującym tereny nienależące do GZM) wskaźnik ten osiągnął wartość 1,41 dziecka, co jest wynikiem zbliżonym do ogólnopolskiej średniej i zdecydowanie poniżej progu zastępowalności pokoleń⁴⁷. W przypadku wszystkich innych podregionów tworzących GZM sytuacja jest gorsza niż przeciętnie w kraju (najgorsza – w podregionie sosnowieckim, gdzie wskaźnik dzietności nie przekracza 1,2 dziecka). Dodatkowo we wszystkich podregionach wartości wskaźnika obniżają się od 2018 r.

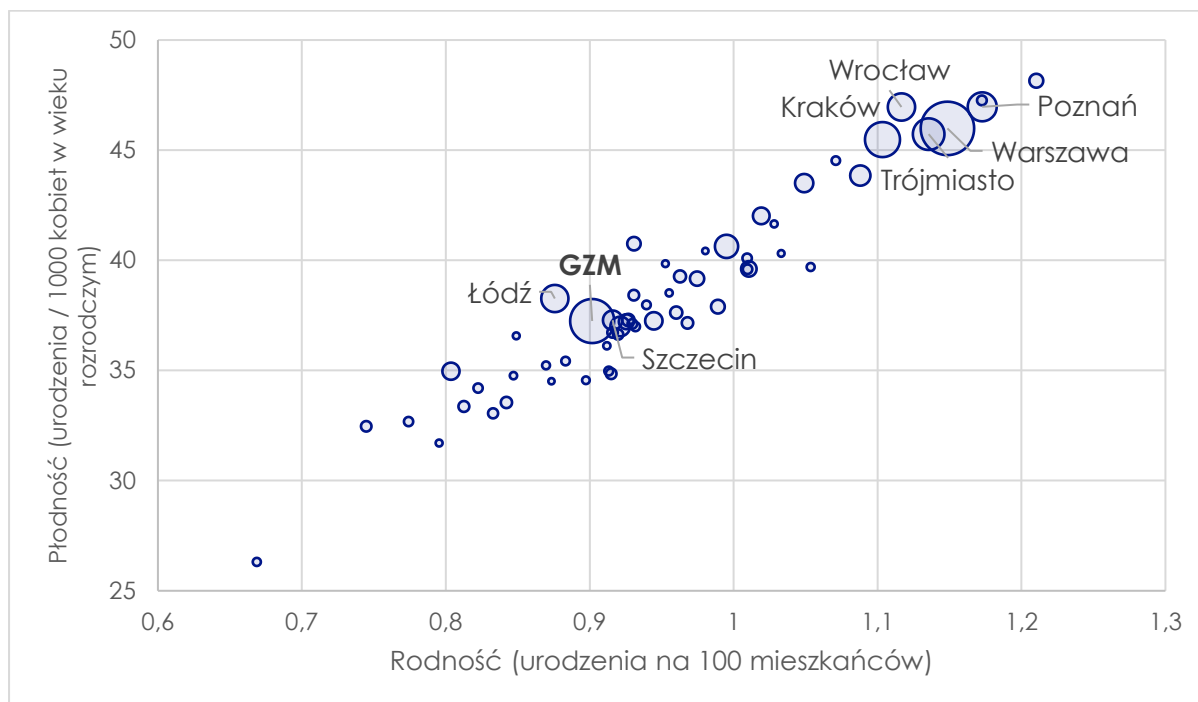
Bilans tych przemian widoczny jest w danych o urodzeniach. Wg najświeższych dostępnych danych (za 2020 r.) w GZM rodzi się obecnie 37 dzieci na każdy 1 000 kobiet w wieku rozrodczym (rys. 21). Dla porównania: w całej Polsce współczynnik ten wynosi 40 dzieci, a w innych największych metropoliach (obszary funkcjonalne Krakowa, Trójmiasta, Warszawy, Wrocławia, Poznania) to ok. 45 dzieci. **GZM cechuje najniższy współczynnik płodności wśród wszystkich polskich obszarów metropolitalnych⁴⁸.**

⁴⁶ Współczynnik określający przeciętną liczbę dzieci, które urodziłaby kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (15-49 lat), przy założeniu, że w poszczególnych fazach tego okresu rodziłaby z intensywnością obserwowaną wśród kobiet w badanym roku. Dane te publikowane są przez GUS na poziomie podregionów lub wyższym.

⁴⁷ Por. Sykała, Dawid i in. (2021), Procesy ludnościowo-osadnicze w GZM i otoczeniu, IRMiR (projekt GOSPOSTRATEG).

⁴⁸ Wg definicji ESPON (metropolie III i IV kategorii).

Rys. 21. Urodzenia i płodność w GZM na tle innych obszarów FUA w 2020 r.⁴⁹

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

f) Migracje

Omówienie procesów migracyjnych w GZM warto zacząć od przedstawienia bilansu przepływów na poziomie całego województwa śląskiego. Bilans ten jest ujemny zarówno globalnie, jak i w relacji z niemal wszystkimi innymi województwami. Poniżej przedstawiono go w odniesieniu do nieco dłuższego okresu niż wcześniej, tak aby przedstawić te zmiany w szerszym kontekście historycznym.

Największy odpływ ludności województwa śląskiego odnotowywano w kierunku Małopolski, Mazowsza i na Dolny Śląsk⁵⁰. Trend dotyczący tych kierunków utrzymuje się stabilnie od dwóch dekad. Analizie poddano lata 2000, 2010 oraz 2020. W każdym z tych pomiarów regionem, który najbardziej korzystał z drenażu populacji województwa śląskiego, było województwo małopolskie (przyjęło ono 2 875 osób w 2000 r., 3 002 w 2010 oraz 2 706 w 2020 r.). Województwo mazowieckie, które zajmowało pod tym względem drugą lokatę w pomiarach sprzed dekady i dwóch dekad, obecnie cieszy się podobną popularnością wyjeżdżających jak województwo dolnośląskie (po ok. 1 250 os. wg ostatnich pomiarów). W perspektywie lat 2015-2020 do woj. małopolskiego przemieszczało się przeciętnie niespełna 29% wszystkich osób opuszczających woj. śląskie (średnio ok. 3 100 os. w skali roku), 14% (1 500 os.) wybierało Mazowsze, a 12% (1 250 os.) woj. dolnośląskie.

Napływ mieszkańców następuje w ostatnich 5 latach (podobnie jak w latach wcześniejszych) głównie z terenu trzech województw – małopolskiego (27% ogółu osiedlających się w regionie średniorocznie), opolskiego (11%) i łódzkiego (9%)⁵¹. Z upływem lat skala przemieszczeń z tych kierunków maleje, zwłaszcza jeśli chodzi o Małopolskę, która jest głównym kierunkiem imigracji

⁴⁹ Wielkość punktów ilustruje wielkość danego obszaru funkcjonalnego.

⁵⁰ Dane BDL GUS za 2020 r.

⁵¹ Tamże.

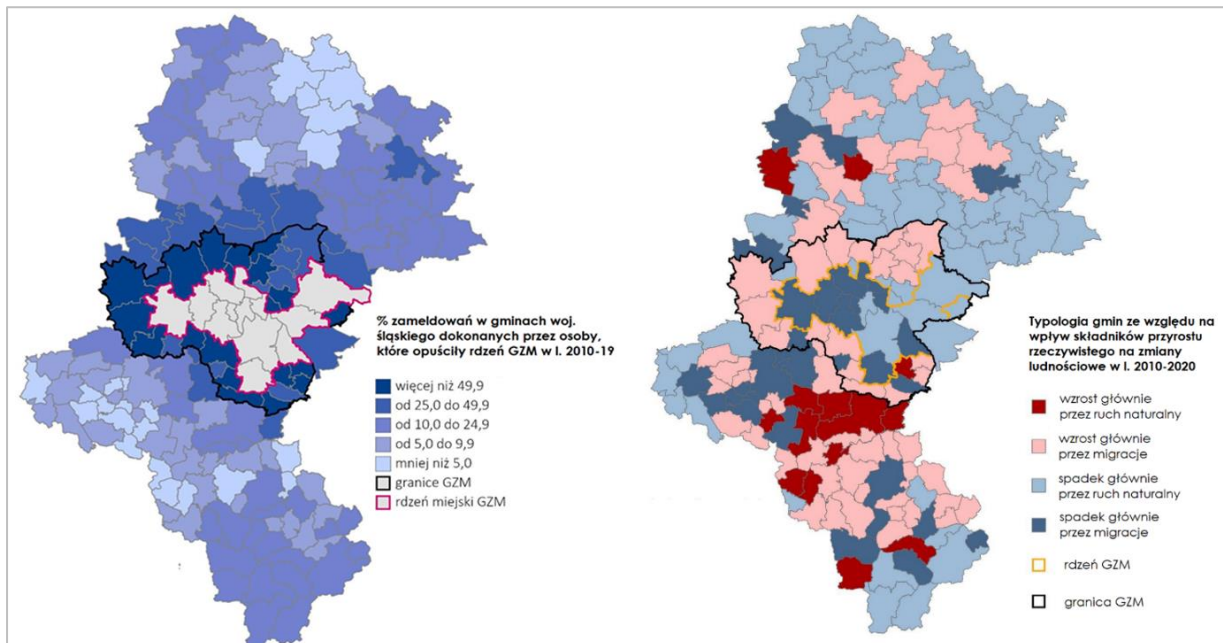

(1 829 os. W 2020 r.), a zarazem oddaje dziś o blisko 500 mieszkańców mniej niż jeszcze w 2000 r.⁵².

Analiza przepływow mieszkańców na niższym poziomie (gmin) przynosi dwie ważne konkluzje (rys. 22):

- Wzrost potencjału ludnościowego gmin obrzeży GZM, zwłaszcza w pasie gmin wzdłuż północnej, zachodniej i południowej granicy, następuje głównie w wyniku imigracji mieszkańców rdzenia GZM. Prawidłowość tę, nazywaną w literaturze rozlewaniem się miast, sygnalizowano na prawach hipotezy już wyżej, w części Diagnozy dotyczącej przyrostu rzeczywistego. Dane o zameldowaniach w ruchu międzygminnym stanowią jej potwierdzenie. W gminach na granicy wschodniej osoby przeprowadzające się z największych miast GZM nie stanowią większości, ale wciąż są liczne;
- Przyrost naturalny, choć na poziomie całej GZM ma najistotniejszy wkład w procesy depopulacji, nie wszędzie jest równie ważny. Jak wynika z badań IRMiR, odgrywa on główną rolę w 11 z 41 gmin GZM (z tym że są wśród nich największe miasta, co tłumaczy wyniki na poziomie całej konurbacji), przy czym tylko w jednym przypadku (gmin Łęziny) decyduje o wzroście liczby mieszkańców. W pozostałych 30 gminach przyrost (18 gmin) lub kurczenie się (12 gmin) lokalnej populacji uwarunkowane jest w przeważającym stopniu procesami migracyjnymi. Jak widać na poniższej mapie (prawy panel), przyrost liczby mieszkańców w wyniku migracji cechuje zwłaszcza gminy na obrzeżach GZM, zaś depopulacja w wyniku migracji – głównie miasta zachodniej części rdzenia – Gliwice, Zabrze, Rudę Śląską, Świętochłowice, Bytom, Piekary Śląskie, Siemianowice Śląskie.

Rys. 22. Rozlewanie się rdzenia GZM i znaczenie migracji dla stanu ludności w gminach GZM

Źródło: IRMiR (projekt GOSPOSTRATEG)⁵³

⁵² Dane BDL GUS za 2020 r.

⁵³ Sykała, Dawid i in., cyt. wyd.

Ogólny bilans migracji do i z gmin GZM⁵⁴ jest ujemny. Wynika to z niekorzystnej relacji napływu i odpływu ludności w głównych ośrodkach miejskich, stanowiących rdzeń GZM (rys. 22). Prawdopodobnie ta ma charakter trwały i na przestrzeni ostatniej dekady dotyczyła zwłaszcza miast skoncentrowanych w zachodniej części rdzenia GZM (Ruda Śląska, Zabrze, Bytom, Świętochłowice). Wśród mniejszych gmin wyjątkowo niekorzystny bilans migracji odnotowywały w tym okresie Knurów i Bieruń.

W liczbach nominalnych najbardziej straciły oczywiście największe miasta: Katowice, Zabrze, Bytom, Sosnowiec, w których ubywało w latach 2010-2020 przeciętnie ok. 800 osób średniorocznie lub więcej. W perspektywie dekady przełożyło się to na ubytek 36 tysięcy mieszkańców⁵⁵. Uwzględniając wielkość populacji regionów, o największej skali odpływu ludności można mówić w przypadku Knuruwa (saldo migracji -5,6 os. na 1 000 mieszkańców), Bierunia (-5,0), Świętochłowic (-4,9) i Bytomia (-4,4). Na drugim biegunie uplasowały się Psary, Bobrowniki i Świerklaniec w północnej części regionu oraz Pilchowice, Gierałtowice, Wiry i Imielin na południu, z dodatnim bilansem migracji między 9 a 17 osób na 1 000 mieszkańców rocznie. Saldo migracji dla całej GZM w tym okresie wyniosło średniorocznie ok. -2 os./1 000 mieszkańców, co łącznie przekłada się na ubytek -51 tys. osób⁵⁶.

Tempo odpływu ludności na poziomie całej GZM wydaje się słabnąć (rys. 23). Dotyczyło to zwłaszcza 2020 r. (być może mniejszy ruch w tym okresie związany był z wpływem pandemii). Jednak ogólny trend jest dłuższy i sięga przynajmniej 2013 r. W tym okresie, z pewnymi fluktuacjami, łączna liczba wymeldowań w gminach GZM zmniejszała się, a różnica między liczbą zameldowań i wymeldowań dążyła do równowagi⁵⁷.

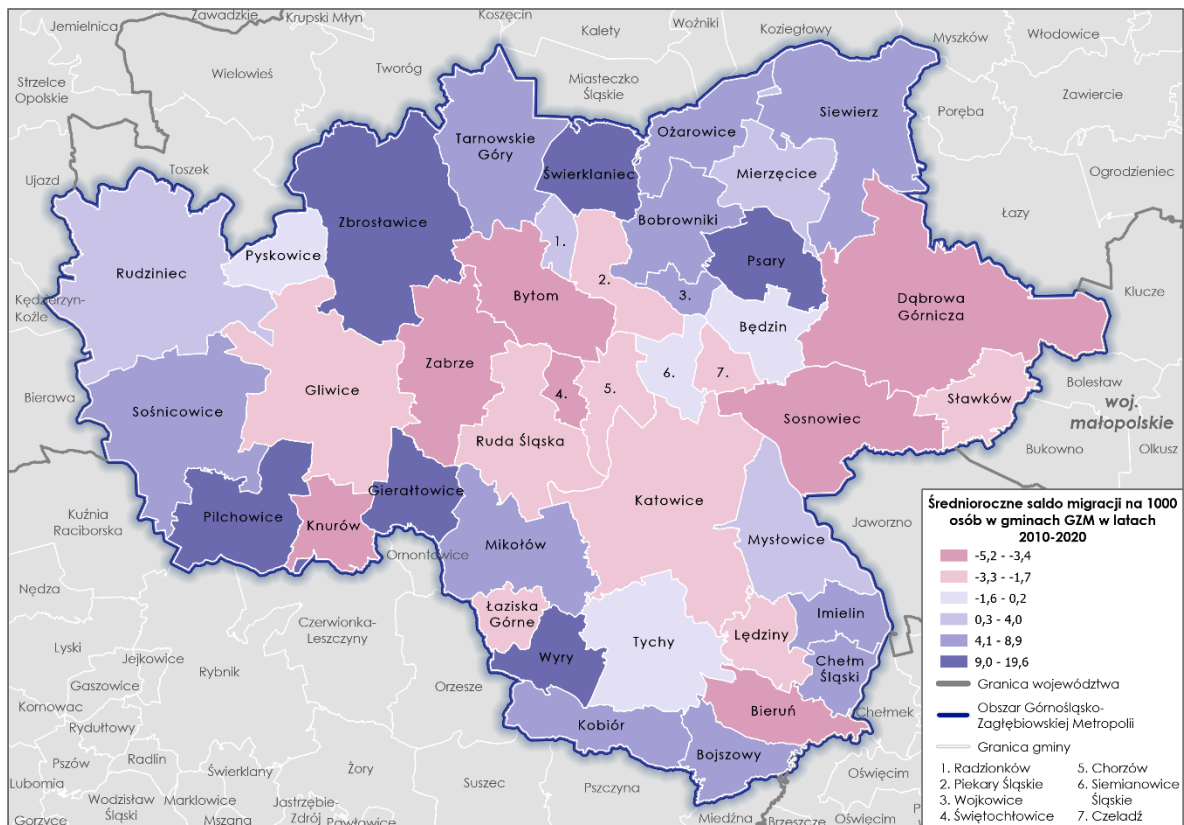
⁵⁴ Dane BDL GUS.

⁵⁵ Liczba ta nie oznacza, że o tyle właśnie zmniejszyła się w wyniku migracji liczba mieszkańców wszystkich tych miast łącznie, ponieważ część migracji mogła mieć miejsce między nimi.

⁵⁶ Tamże.

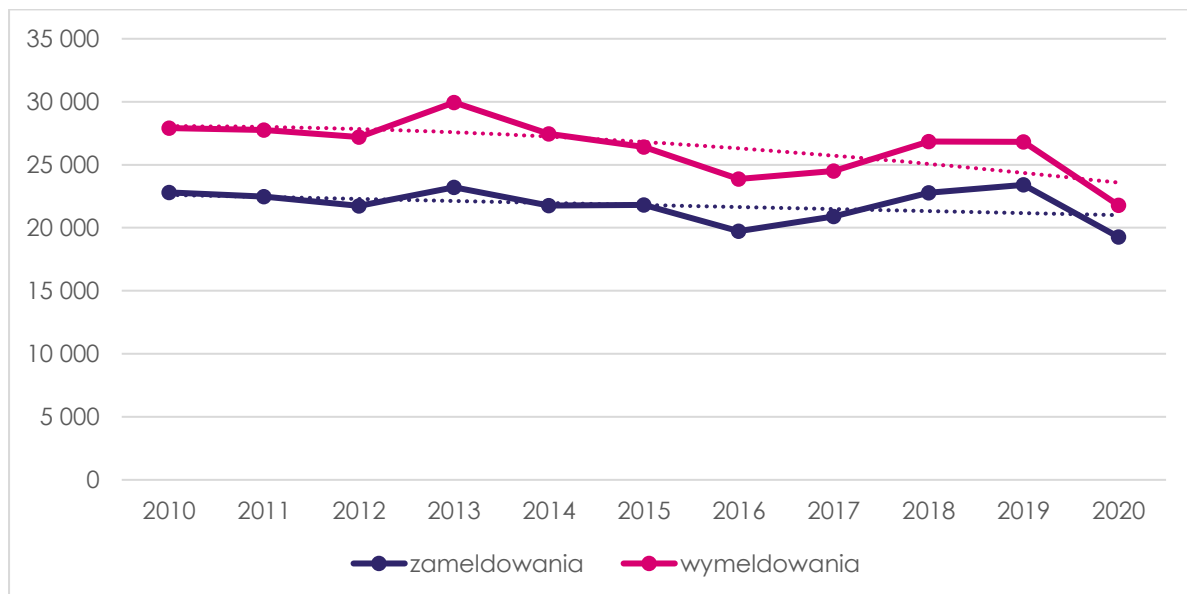
⁵⁷ Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Rys. 23. Średnioroczne saldo migracji na 1 000 osób w gminach GZM w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 24. Bilans zameldowań i wymeldowań ogółem z gmin GZM w latach 2010-2020⁵⁸

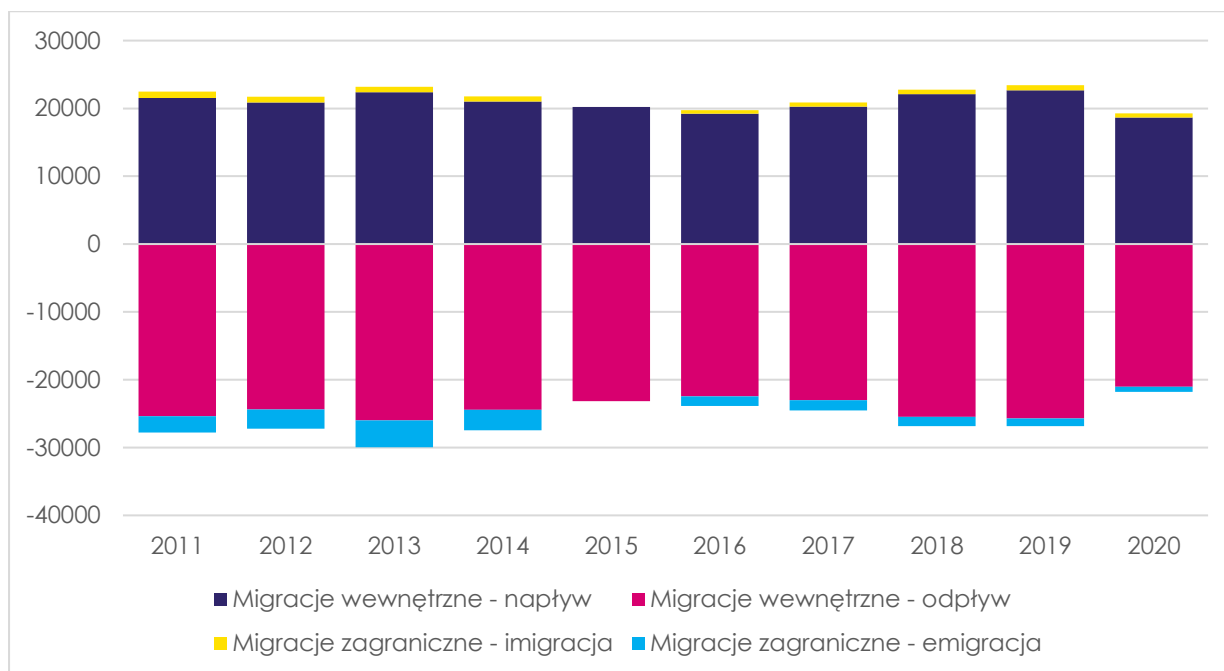
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

⁵⁸ Dane o wymeldowaniach i zameldowaniach w roku 2015 mają charakter przybliżony, ponieważ w tym roku w części dotyczącej migracji zagranicznych nie zostały one opublikowane przez GUS.

Migracje zagraniczne nie są ilościowo istotnym składnikiem ogólnego wolumenu migracji w GZM. Mają jednak istotne znaczenie gospodarcze – zarówno ze względu na ich wpływ na wymianę (lub odpływ) kompetencji, jak i wynikające z nich powiązania, kontakty, czy wreszcie transfery finansowe.

W GZM wzrost emigracji nastąpił w latach 2011-2014 (rys. 25). Roczny ogólny ubytek ludności w gminach GZM na skutek odpływu ludności za granicę wynosił wtedy ponad 5 tysięcy osób⁵⁹. W ostatnich latach uległ zmniejszeniu do 2-4 tysięcy osób, co oznacza, że nawet w okresie niskiego bezrobocia i dobrej koniunktury gospodarczej GZM traci mieszkańców na rzecz destynacji zagranicznych⁶⁰.

Rys. 25. Bilans migracji z gmin GZM w latach 2011-2020 w podziale na czynniki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Dane te dotyczą tylko migracji na pobyt stały. W praktyce skala migracji jest większa. Dotyczy to zwłaszcza migracji zagranicznych. Według szacunkowych danych GUS dotyczących emigracji na pobyt czasowy⁶¹ (również opartych na niepełnych danych meldunkowych), w 2019 r. za granicą przebywało 274 tys. mieszkańców woj. śląskiego (brak danych dla lat późniejszych i dla samej GZM, a także o kierunkach emigracji w układzie województw). Pasuje to ten region na pierwszym miejscu pod względem liczby emigrantów czasowych wśród wszystkich polskich województw. Od 2014 r. skala emigracji czasowej z terenu województwa uległa zwiększeniu o 6% (podobną dynamikę obserwowano w całym kraju). Co do imigracji z zagranicy, źródłem bieżących danych na ten temat mogą być nie tyle dane statystyki

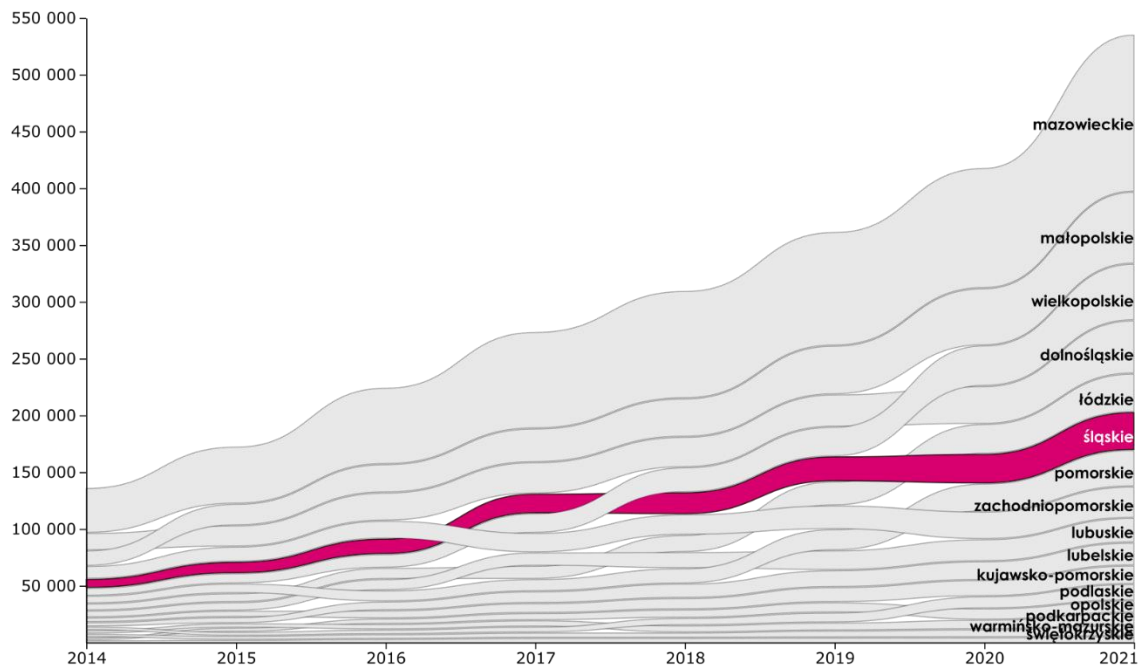
⁵⁹ Źródło: BDL GUS.

⁶⁰ Omówione wyżej oficjalne dane dot. migracji obejmują tylko osoby, które formalnie zmieniły miejsce zameldowania. Pomijają tym samym np. znaczną część studentów pochodzących z GZM, a studiujących na uczelniach w Krakowie, Warszawie czy w innych ośrodkach poza Metropolią. Można zakładać, że część z nich w przyszłości zdecyduje się formalnie zameldować w obecnych miejscach zamieszkania. Z drugiej strony dane o migracjach międzynarodowych nie uwzględniają zdecydowanej większości pracowników zagranicznych, przebywających na obszarze GZM czasowo, bez zameldowania.

⁶¹ Por. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosci/informacja-o-rozmiarach-i-kierunkach-czasowej-emigracji-z-polski-w-latach-2004-2020,2,14.html>.

publicznej, co dane z różnych systemów administracji publicznej, np. dotyczące zezwoleń na pobyt, zezwoleń na pracę lub oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcom lub dzieci cudzoziemców uczestniczących w polskim systemie edukacji. Jeśli chodzi o pierwsze z tych źródeł (dane publikowane przez Urząd do spraw Cudzoziemców⁶²), wynika z niego, że na koniec 2021 r. na terenie woj. śląskiego⁶³ przebywało łącznie 32 453 cudzoziemców z aktualnymi zezwoleniami pobytowymi, w tym ponad 23 tys. osób z zezwoleniami na pobyt czasowy. 5,5 tys. z tych zezwoleń (17% ogółu dokumentów w województwie, co jest wynikiem zbliżonym do ogólnopolskiej średniej) dotyczyło obywateli UE lub członków ich rodzin. Pod względem ogólnej liczby cudzoziemców z aktualnymi zezwoleniami na pobyt woj. śląskie zajmuje obecnie 6. miejsce wśród wszystkich województw (przoduje zdecydowanie woj. mazowieckie z ponad 130 tys. takich osób). Liczba imigrantów objętych zezwoleniami czasowymi lub stałymi stale i dynamicznie rośnie – w przypadku woj. śląskiego niemal 4-krotnie w perspektywie od 2014 r., kiedy to obejmowały one tylko 7 tys. osób. Podobną dynamikę obserwowano w omawianym okresie na poziomie całego kraju. W niektórych regionach jest ona jednak znacznie większa (np. w woj. wielkopolskim, gdzie liczba cudzoziemców z zezwoleniem na pobyt wzrosła od 2014 r. ponad 7-krotnie). W woj. śląskim w 2021 r. przebywali na podstawie zezwoleń mieszkańcy 132 krajów świata, przy czym (podobnie jak w całym kraju) zdecydowaną większość (64%) stanowili imigranci z Ukrainy.

Rys. 26. Liczba aktualnych zezwoleń na pobyt stały lub czasowy cudzoziemców wg województw w latach 2014-2021

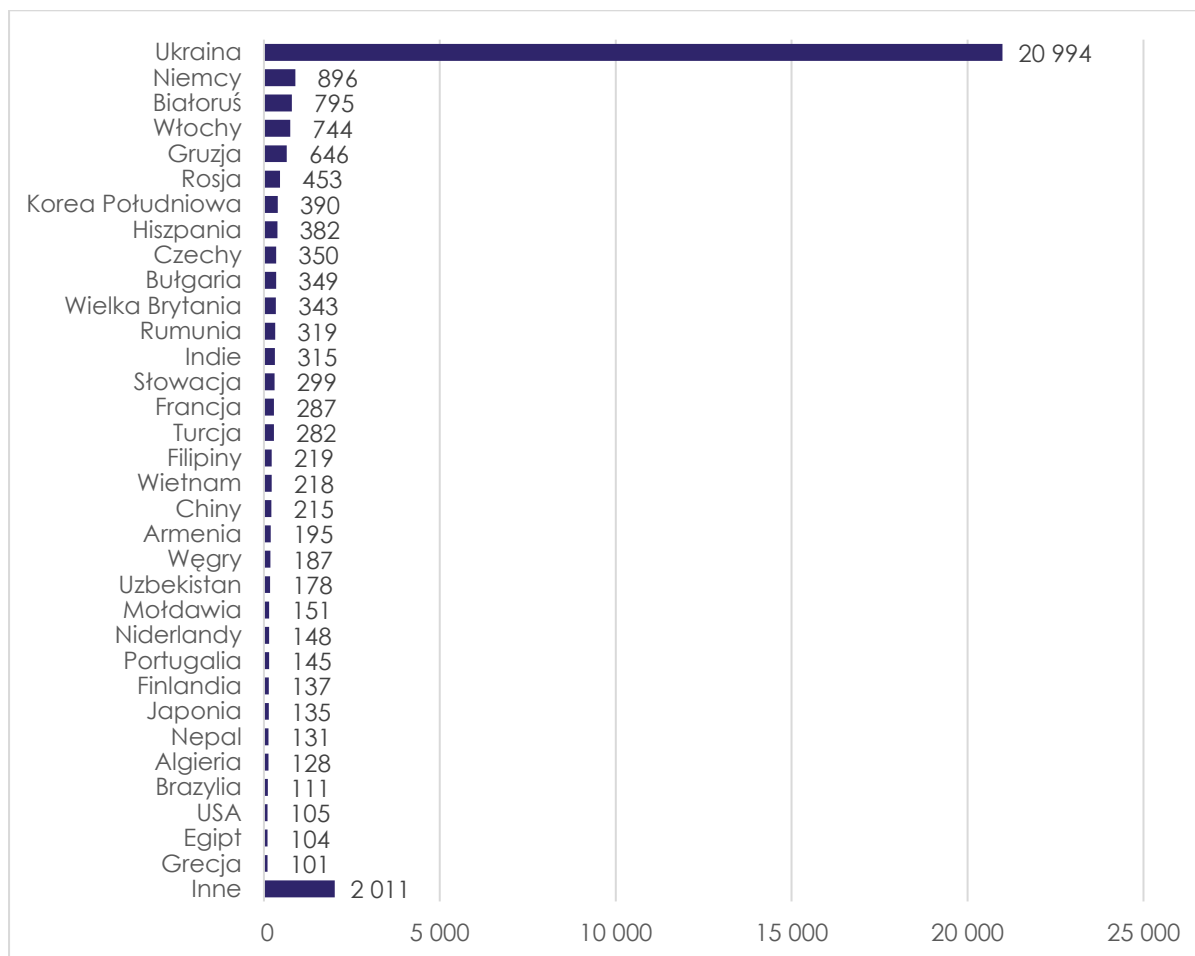

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu ds. Cudzoziemców

⁶² Por. migracje.gov.pl.

⁶³ Brak danych na niższym poziomie agregacji.

Rys. 27. Liczba aktualnych zezwoleń na pobyt stały lub czasowy w woj. śląskim w 2021 r. wg narodowości imigrantów

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Urzędu ds. Cudzoziemców

Alternatywnym źródłem wiedzy o dynamice i zróżnicowaniach terytorialnych imigracji na pobyt stały są dane z systemu edukacji. Dane te dotyczą uczniów, którzy nie są obywatelami polskimi. Opisują zatem tę część imigracji, która ma raczej długoterminowy charakter. Są one publikowane na poziomie gmin, dają więc pewien wgląd także w zróżnicowania związane z dyslokacją takich osób wewnątrz samej GZM (w przybliżeniu – trzeba bowiem zaznaczyć, że znaczna część uczniów w Metropolii przemieszcza się do szkół między gminami – por. rozdz. 2.1.3 b). Pod względem natężenia tak mierzonej migracji GZM jako całość okazuje się mniej popularną destynacją niż inne obszary metropolitalne (FUA). W 2020 r. (ostatnim, dla którego dostępne są dane) na terenie GZM uczyło się 2 845 dzieci niebędących obywatelami polskimi, a więc ok. 13 dzieci na każde 10 tys. mieszkańców, w tym przede wszystkim w Katowicach (790), Gliwicach (558), Tychach (255) i Sosnowcu (249). Wśród wszystkich metropolii, w wartościach bezwzględnych, mniej było ich tylko w obszarze metropolitalnym Łodzi (2 619). W ujęciu względnym (tj. gdy weźmie się pod uwagę liczbę mieszkańców) GZM plasuje się na ostatnim miejscu wśród 8 obszarów metropolitalnych, z wynikiem poniżej średniej dla całego kraju (22 dzieci na 10 tys. mieszkańców). Dla porównania: w metropolii warszawskiej do szkół uczęszcza 62 dzieci obcokrajowców na 10 tys. mieszkańców, w metropolii szczecińskiej – 65 dzieci na 10 tys. mieszkańców, a w metropolii wrocławskiej – 89 dzieci na 10 tys. mieszkańców. Także te dane wskazują na wyraźny wzrost skali imigracji (przynajmniej od 2017 r. – brak danych o wcześniejszych okresach) w skali całego kraju. W GZM wzrost ten jest nawet większy niż przeciętnie – w perspektywie ostatnich 4 lat liczba uczniów z zagranicy w Metropolii

wzrosła ponad 3-krotnie (o 306%) – w porównaniu do niemal 2-krotnego wzrostu (185%) na poziomie całej Polski. Wśród obszarów metropolitalnych wyższą dynamikę zaobserwowano tylko w przypadku FUA Poznania i Szczecina.

Tab. 1. Liczba uczniów z zagranicy w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2017-2021

Obszar metropolitalny	2017	2018	2019	2020
GZM	701	1 204	1 250	2 845
Kraków	2 781	4 003	3 242	6 656
Łódź	819	1 287	1 285	2 619
Poznań	956	2 463	1 846	4 571
Szczecin	640	1 281	1 630	3 156
Trójmiasto	1 378	1 928	2 339	4 977
Warszawa	9 694	11 801	9 544	19 856
Wrocław	2 558	4 024	3 243	7 823

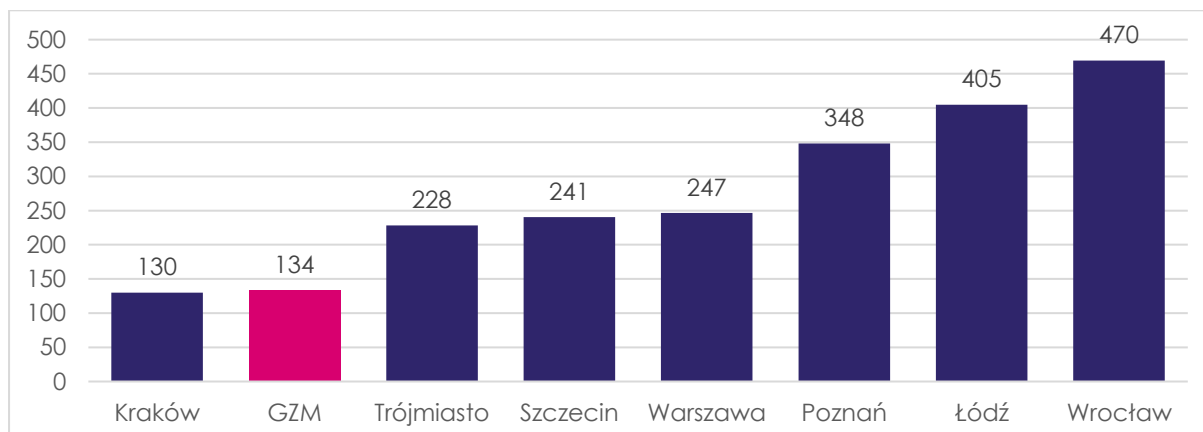
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Edukacji i Nauki

Znaczna część migracji do Polski ma jednak charakter krótkoterminowy i zarobkowy. Dobrym źródłem informacji na ten temat są dane dotyczące oświadczeń o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi, wpisane do ewidencji oświadczeń⁶⁴. Dane te dotyczą imigrantów z Armenii, Białorusi, Gruzji, Mołdawii, Rosji i Ukrainy. W latach 2019-2021 złożono łącznie niemal 5,1 miliona takich oświadczeń, z czego znakomita większość (86%) dotyczyła imigracji z Ukrainy⁶⁵. W GZM (według informacji o miejscu wykonywania pracy) było ich 297 tys. (5,8% ogółu oświadczeń), z czego 89% dotyczyło obywateli Ukrainy. W porównaniu do 7 innych głównych obszarów metropolitalnych w Polsce (FUA) plasuje to GZM na 6. miejscu w wartościach bezwzględnych i 7. miejscu w przeliczeniu na liczbę mieszkańców.

⁶⁴ Dane te są bez zmian metodologicznych udostępniane od 2018 r. Tu analizie poddano zbiorcze wyniki za okres ostatnich 3 lat, tj. od 2019 do 2021 r.

⁶⁵ Dane te nie mogą być traktowane jako informacje o liczbie osób korzystających z takich oświadczeń, ponieważ część z nich mogła mieć charakter krótkoterminowy.

Rys. 28. Liczba oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcom w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) na 1 000 mieszkańców w latach 2019-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Akcentowano problem odpływu młodych ludzi z GZM.

Statystyka publiczna nie udostępnia danych umożliwiających precyzyjne określenie skali tego problemu, można jednak posłużyć się danymi o charakterze przybliżonym. W tym celu porównano ze sobą w kolejnych latach informacje o liczbie ludności gmin GZM według pojedynczych roczników wieku⁶⁶. Analizy te potwierdzają trafność spostrzeżeń z warsztatów. **Poszczególne gminy GZM istotnie wydają się tracić młodych ludzi**, jednak skala tego zjawiska nie jest duża, a także wydaje się słabnąć. W 2020 r. populacja dzieci i młodzieży między 2. a 18.⁶⁷ rokiem życia w poszczególnych gminach GZM⁶⁸ zmniejszyła się według przeprowadzonych obliczeń o ok. 1 osobę na każdy 1 000 osób w tym wieku w populacji (jest to przybliżony przyrost rzeczywisty tej grupy w obrębie gmin, nieuwzględniający wpływu

⁶⁶ Przyjęto, że dla każdej z porównywanych gmin brak istotnych zmian w liczebności rocznika X w roku T w porównaniu do liczebności rocznika X-1 w roku T-1 wskazywać będzie na zrównoważony bilans migracji przedstawicieli tego rocznika. Nadwyżka przedstawicieli rocznika X w roku T w stosunku do przedstawicieli rocznika X-1 w roku T-1 oznaczać będzie napływ przedstawicieli tego rocznika netto pomiędzy rokiem T-1 a T, zaś odwrotna sytuacja – ich odpływ. Wyniki należy traktować jako szacunkowe, ponieważ nie uwzględniają ruchu naturalnego. W badanej grupie wiekowej (osoby młode) ma on jednak marginalne znaczenie. Aby jednak zmniejszyć jego możliwy wpływ na wyniki analiz, przeprowadzono je, uśredniając wyniki z kilku lat (zgodnie z założeniem, że w dłuższym okresie i/lub w przypadku połączonych danych o kilku rocznikach błąd pomiaru związany z ruchem naturalnym ma charakter losowy). Wyniki opracowano dla dwóch grup wiekowych: do 18. r.ż. i od 19. do 29. r.ż. Ta pierwsza grupa obejmuje w praktyce dzieci w wieku od 2 do 18 lat, ponieważ w porównaniach między rocznikiem 0 i 1 odnotowano znaczące niespójności danych.

⁶⁷ Odwołano się tu do innych przedziałów wieku niż te typowo wykorzystywane w analizach demograficznych (obliczenia przeprowadzono m.in. dla dzieci i młodzieży do 18. r.ż. włącznie). Jest to związane z faktem, że migracje młodych osób są raczej związane nie z cezurą pełnoletności, ale z etapami nauki. Zgodnie z polskim prawem do 18. r.ż. dzieci i młodzież są objęci obowiązkiem nauki. Można zakładać, że do tego czasu migracje młodych osób są uwarunkowane głównie decyzjami ich rodziców i raczej rzadkie. Założenie to potwierdzają analizy dotyczące odpływu młodych kobiet z GZM, przedstawione w rozdz. 2.1.1 e. Wynika z nich, że istotne ruchy związane ze zmianą miejsca zamieszkania w przypadku młodzieży i młodych dorosłych mają miejsce w 19. i 24. r.ż. – przy czym w tym pierwszym momencie na poziomie całej GZM możemy mówić raczej o dodatnim bilansie migracji (w związku z napływem osób wybierających Metropolię jako miejsce studiów lub pierwszej pracy po ukończeniu szkoły średniej), zaś w drugim momencie – raczej o ujemnym saldzie migracji (prawdopodobnie w związku z powrotami z GZM napływowych absolwentów uczelni wyższych oraz emigracją zarobkową).

⁶⁸ Nie oznacza to, że o tyle właśnie zmniejszyła się całkowita liczba mieszkańców GZM w tym wieku. Dostępne dane o migracji wg pojedynczych roczników nie zawierają informacji o kierunku migracji, nie ma więc możliwości wyodrębnienia w nich ruchu wychodzącego poza GZM. Wskaźnik informuje tylko o łącznej zmianie w liczbie dzieci w poszczególnych gminach obszaru (i to tylko zmianie odnotowanej przez fakt zameldowania lub wymeldowania), ważonej ze względu na wielkość populacji każdej z gmin.

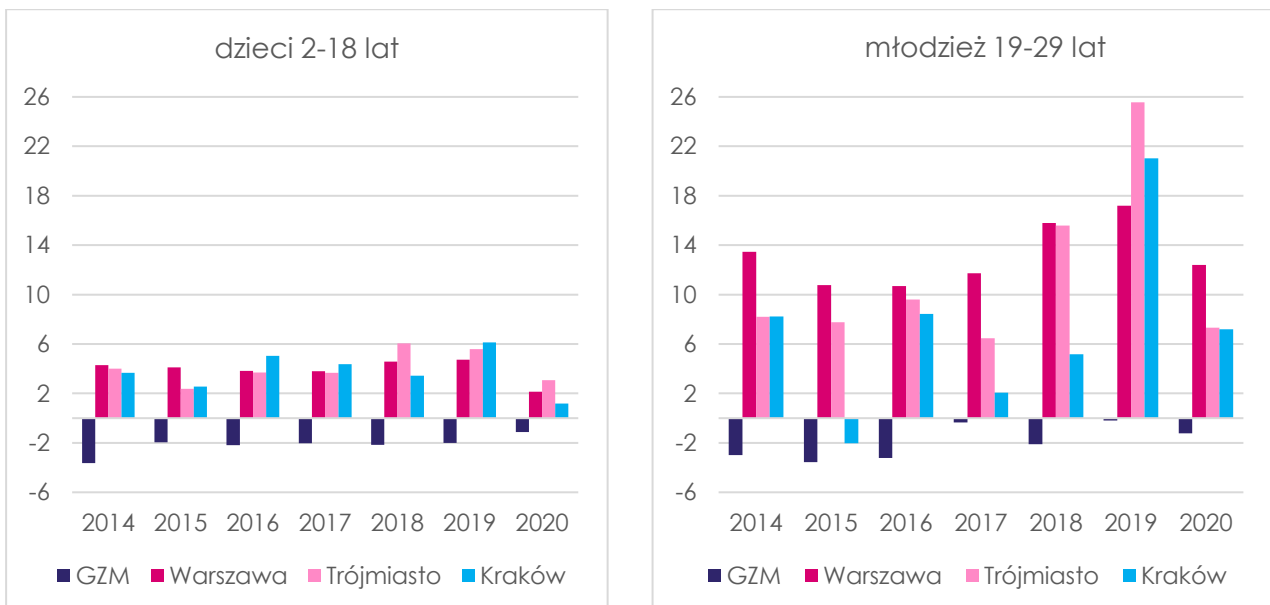
czynników naturalnych). Rok wcześniej ubytek ten był ok. 2 razy większy, a w 2014 r. – ponad 3 razy większy, ale wciąż mały (rys. 29).

W przypadku trzech innych największych obszarów metropolitalnych w Polsce bilans przyrostu rzeczywistego w opisywanej grupie wiekowej był dodatni, w zakresie od 2 do ok. 5 osób na 1 000 dzieci w wieku 2-18 lat (w zależności od ośrodka oraz roku). Analogiczną analizę przeprowadzono także dla kohorty wiekowej młodych dorosłych – osób w wieku 19-29 lat. Wyniki, co nie zaskakuje, wskazują na znacznie większą mobilność przedstawicieli tej grupy we wszystkich badanych obszarach metropolitalnych – jednak poza GZM. Tu, podobnie jak w przypadku dzieci i młodzieży, w porównaniach między 2019 a 2020 r. liczba młodych dorosłych zmniejszyła się przeciętnie o 1 os. na każdy 1 000 mieszkańców w tym wieku; dotyczyło to zwłaszcza niektórych niewielkich gmin oraz miast, w których ogólne saldo migracji jest niekorzystne, takich jak Sosnowiec, Gliwice, Ruda Śląska, Zabrze (rys. 30).

W latach wcześniejszych niekorzystne tendencje były nieco silniejsze, ale również nieszczególnie silne. W innych największych metropoliach odnotowano z kolei bardzo duży przyrost liczby młodych dorosłych. W szczytowym 2019 r. (przed wybuchem pandemii, która ograniczyła ruch migracyjny) w obszarach funkcjonalnych Trójmiasta, Krakowa i Warszawy zameldowanych było o ok. 17-25 młodych ludzi więcej na 1 000 mieszkańców w tym wieku niż w odpowiednich rocznikach rok wcześniej.

Dane te nie dostarczają dowodów na silny odpływ (netto) młodych ludzi z gmin GZM. Pokazują jednak odmienną GZM w stosunku do innych wiodących obszarów metropolitalnych. W porównaniu do metropolii Warszawy, Trójmiasta czy pobliskiego Krakowa⁶⁹ GZM wydaje się być relatywnie mało atrakcyjną destynacją dla młodych osób (jako miejsce stałego zamieszkania).

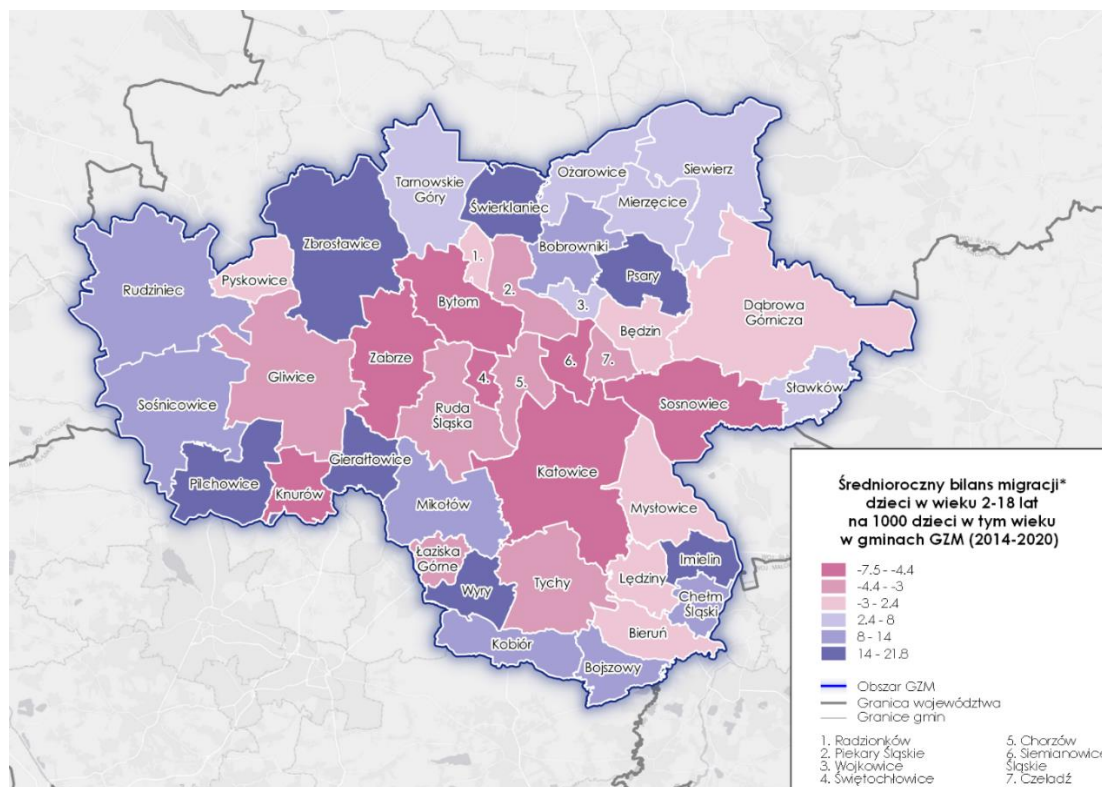
Rys. 29. Napływ dzieci i młodzieży do GZM i innych metropolii (FUA) w latach 2014-2020 – bilans migracji netto

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

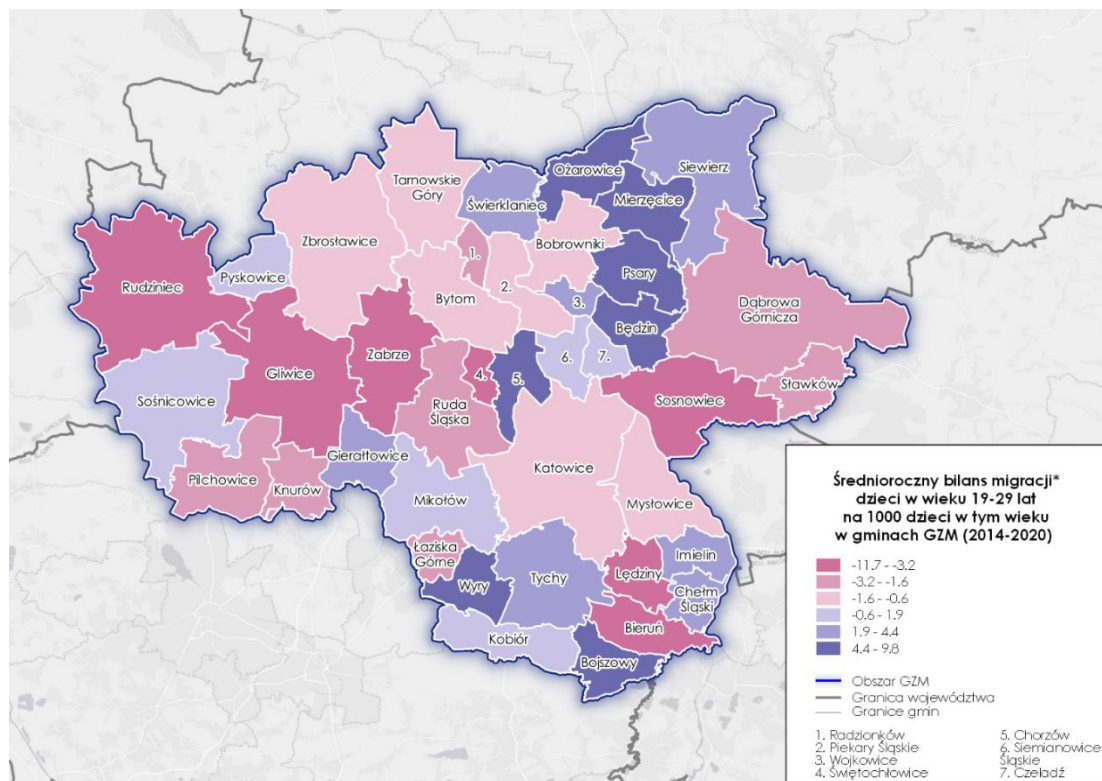
⁶⁹ Obszarów FUA – por. rozdział 1.2, punkt: Zakres terytorialny i porównania terytorialne.

Rys. 30. Bilans napływu netto dzieci w wieku 2-18 lat w gminach GZM w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rys. 31. Bilans napływu netto młodzieży w wieku 19-29 lat w gminach GZM w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

2.1.2 Spójność społeczna i włączenie społeczne

a) Dochody ludności, zróżnicowanie zarobków

Istotne jest opisanie obecnej mapy zróżnicowania społecznego GZM.

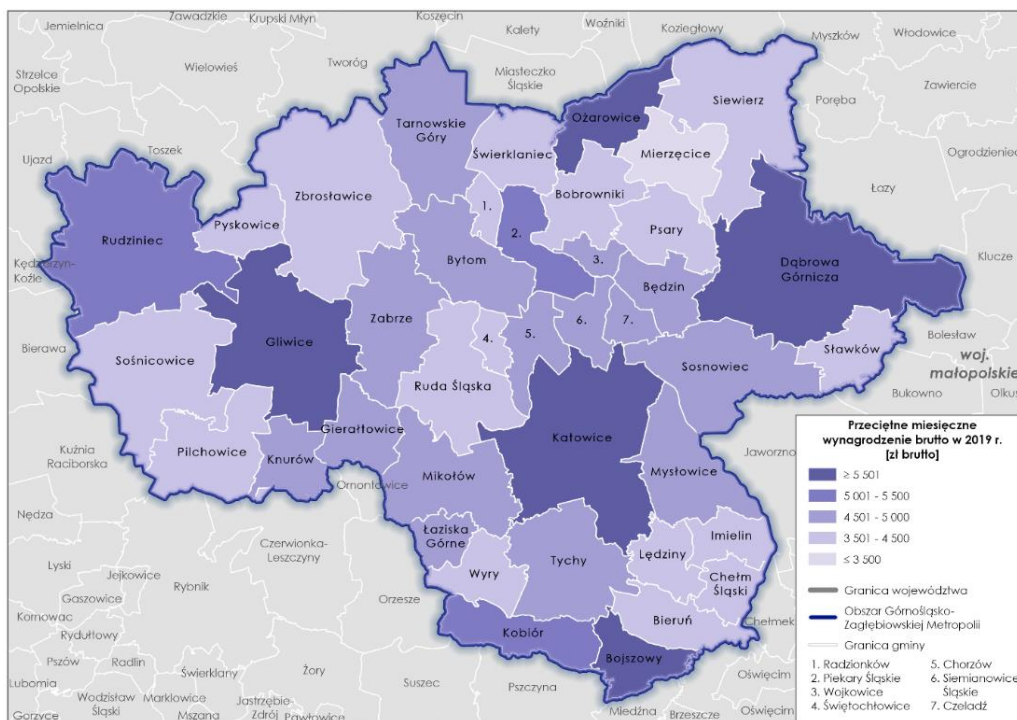
Jednym z podstawowych aspektów zróżnicowania społecznego są nierówności dochodowe. Choć brakuje danych umożliwiających pełną ocenę skali tych nierówności w GZM, można przyrzeć się im z perspektywy terytorialnej. Ich przybliżeniem mogą być publikowane przez GZM dane o zróżnicowaniu poziomu wynagrodzeń (rys. 32)⁷⁰. Dane te wskazują z jednej strony na duże różnice między gminami GZM o najwyższym i najniższym przeciętnym wynagrodzeniu, a z drugiej na fakt, że w przypadku większości gmin różnice w tym zakresie nie są znaczące.

- najwyższe wynagrodzenia są w: Katowicach (6 176 zł), Gliwicach (5 890 zł), a także w Dąbrowie Górniczej (5 632 zł);
- poniżej 5 000 zł zarabia się w Tychach, Bytomiu czy Sosnowcu;
- wynagrodzenia na poziomie 4 650-4 700 zł rejestruje się w gminach średniej wielkości, takich jak: Tarnowskie Góry, Mikołów;
- najniższe wynagrodzenia otrzymują pracownicy w Świętochłowicach czy Rudzie Śląskiej (ok. 4 400 zł);
- poza miastami w niektórych gminach GZM (np. Mierzęcice) przeciętne wynagrodzenie jest znacznie niższe i nie przekraczało w 2019 r. 3 500 zł.

---

⁷⁰ Dane dotyczą podmiotów zatrudniających powyżej 9 osób, a więc stanowią wycinkowe spojrzenie na sytuację na rynku pracy; w najmniejszych gminach wartości mogą być mocno podnoszone lub obniżone przez pojedyncze przedsiębiorstwa (jak ma to miejsce w Ożarowicach, gdzie obecność portu lotniczego wpływa na podniesienie wynagrodzeń).

Rys. 32. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, dostępnych na portalu InfoGZM

Tab. 2. Przeciętne wynagrodzenie brutto w 2019 r. w wybranych miastach Polski

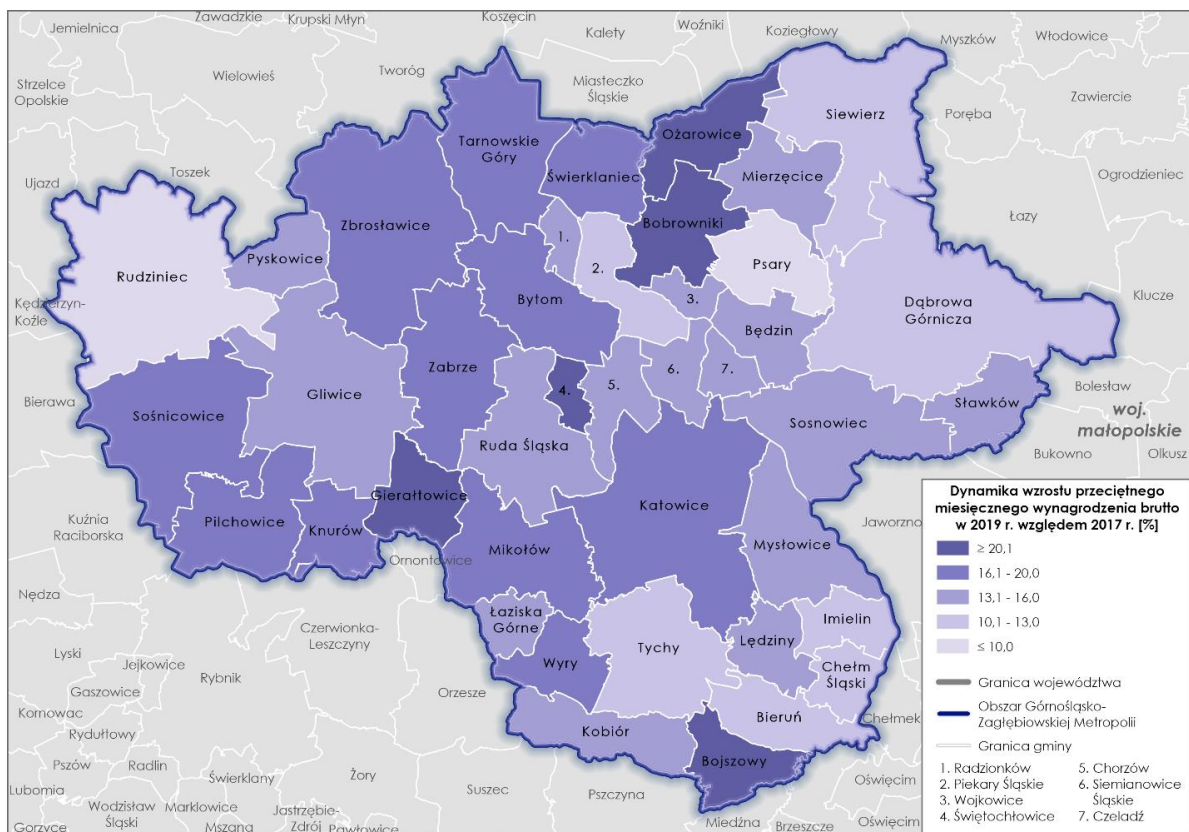
Miasto		Przeciętne wynagrodzenie brutto w 2019 r.
Wybrane miasta GZM	Bytom	4 770,54 zł
	Gliwice	5 889,99 zł
	Katowice	6 175,80 zł
	Sosnowiec	4 754,35 zł
	Tychy	4 916,90 zł
Wybrane inne duże miasta w Polsce	Kraków	5 878,79 zł
	Łódź	5 174,84 zł
	Poznań	5 713,03 zł
	Trójmiasto	6 003,14 zł
	• Gdańsk	6 154,35 zł
	• Sopot	6 064,20 zł
	• Gdynia	5 624,49 zł
	m. st. Warszawa	6 802,60 zł
Wrocław	5 757,54 zł	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wynagrodzenia w największych miastach GZM pozostają na konkurencyjnym poziomie wobec innych miast. Jedynie w Warszawie pensje są wyraźnie wyższe niż w Katowicach, a wynagrodzenia w Gliwicach minimalnie wyprzedzają Poznań czy Wrocław. W pozostałych ośrodkach GZM pensje są niższe: Sosnowiec, Bytom i Tychy oferują wynagrodzenia niższe niż Łódź.

Zróżnicowane jest też tempo wzrostu wynagrodzeń w poszczególnych gminach GZM (rys. 33). W latach 2017-2019 o ponad 20% wzrosły pensje w: Ożarówicach, Bobrownikach, Bojszowach i Świętochłowicach. Relatywnie wysoki wzrost płac (między 17 a 20%) zanotowano także w niektórych miastach rdzenia GZM, takich jak Katowice, Bytom, Zabrze czy Świętochłowice. Wolniej rosły natomiast wynagrodzenia w Dąbrowie Górniczej, Tychach czy Piekarach Śląskich (o 11-12%), a zwłaszcza w mniejszych gminach wiejskich, takich jak Psary czy Rudziniec (o 7-8%). W okresie 3 lat **zwiększył się dystans między gminami o najwyższych i najniższych wynagrodzeniach, choć nie w sposób liniowy (w 2019 r. był on większy niż 2 lata wcześniej, ale mniejszy niż w 2018 r.)**.

Rys. 33. Dynamika wzrostu przeciętnego wynagrodzenia brutto w 2019 r. względem 2017 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, dostępnych na portalu InfoGZM

Nieco inny obraz wyłania się z analizy danych o dochodach mieszkańców GZM, opartych na informacji o przeciętnej wielkości odprowadzonego przez nich podatku PIT⁷¹. Dane te, choć niepełne, stanowią dobre źródło informacji o terytorialnych zróżnicowaniach dochodowych,

⁷¹ Dane te oszacowano na podstawie informacji o przychodach JST z tytułu udziału w PIT, na podstawie danych MFRP.

ponieważ obejmują szersze spektrum przychodów i są agregowane według miejsca zameldowania mieszkańców, nie lokalizacji przedsiębiorstw⁷².

Wskazują one, że:

- W 2020 r. GZM jako całość plasowała się pod względem poziomu dochodów wśród 10 najzamożniejszych funkcjonalnych obszarów miejskich (FUA) w Polsce, jednak poniżej poziomu dochodów we wszystkich innych obszarach metropolitalnych⁷³ (wyniki te są stabilne w czasie, z małymi tylko zmianami w rankingu). Innymi słowy: poziom dochodów obciążonych PIT w przeliczeniu na mieszkańca jest nieproporcjonalnie niski w stosunku do potencjału ludnościowego i gospodarczego GZM.
- W obrębie GZM najwyższe przeciętne dochody zarejestrowano (uśredniając dane z lat 2018-2020) w Mikołowie, Katowicach i Świerklańcu, najniższe zaś – w Świętochłowicach i Bytomiu.
- Niski jest także – w porównaniu do innych FUA, a zwłaszcza na tle największych z nich – poziom nierówności dochodowych między gminami GZM. W porównaniach tych ujawnia się wyjątkowy charakter GZM jako jedynej w Polsce policentrycznej metropolii – wszystkie inne obszary metropolitalne w kraju cechują się bardzo dużym rozwarstwieniem dochodów między gminami. O ile więc w GZM przeciętne dochody w najzamożniejszej wg tych danych gminie były w 2020 r. o 75% wyższe niż w gminie najmniej zamożnej, o tyle w obrębie obszaru metropolitalnego Krakowa różnica ta wynosiła niemal 400%, a w obszarze metropolitalnym Warszawy – aż 750%⁷⁴.
- W przypadku GZM skala tych nierówności z biegiem czasu powoli, ale konsekwentnie maleje (por. niżej, rys. 34).

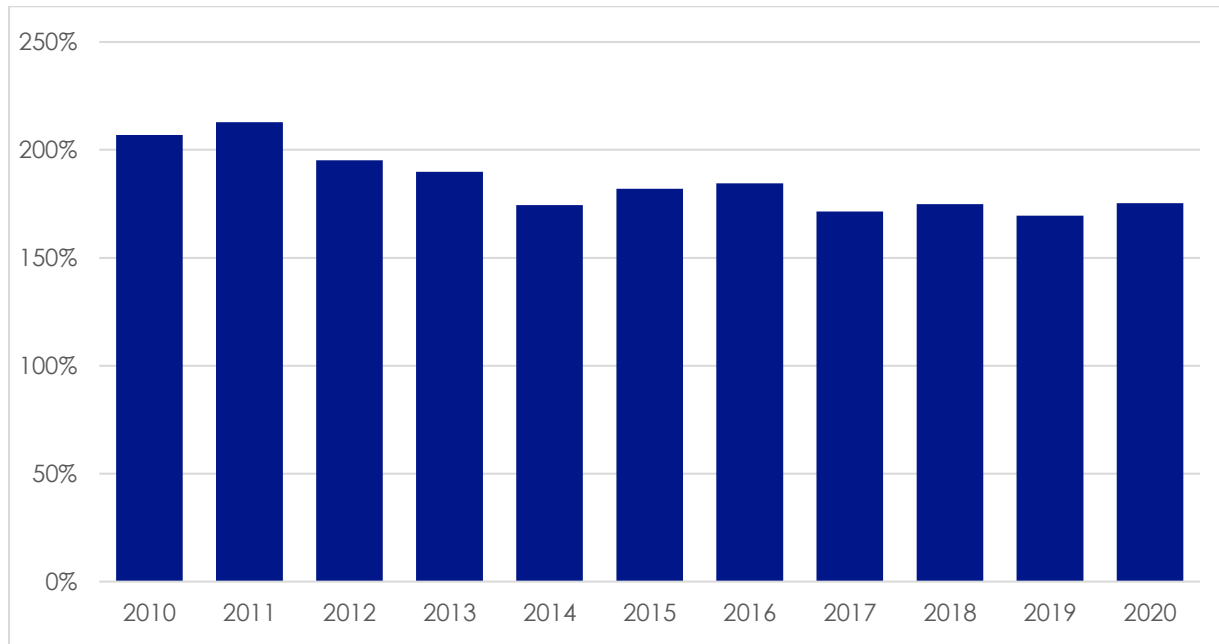
---

⁷² Por. np. Smętkowski, M. (2016), *Lokalna koncentracja deprivacji w Polsce*, Warszawa: Euroreg.

⁷³ Największe FUA: obszary funkcjonalne Szczecina, Łodzi, Trójmiasta, Krakowa, Poznania, Wrocławia, Warszawy.

⁷⁴ Jest to jednak także po części pochodna różnic w delimitacji porównywanych obszarów – obliczenia dla GZM dotyczą tylko obszaru w jej granicach administracyjnych, który jest mniej rozległy niż jej FUA.

Rys. 34. Dystans między najzamożniejszymi a najmniej zamożnymi gminami GZM w latach 2010-2020 (max/min), w świetle danych o wielkości odprowadzonego PIT per capita

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

b) Problemy społeczne

Poszczególne gminy GZM wykazują zróżnicowane natężenie problemów społecznych. Podstawową miarą skali tych problemów mogą być dane dotyczące liczby rodzin objętych świadczeniami pomocy społecznej. Dane te są publikowane na poziomie powiatów⁷⁵, w podziale na określone powody przyznania pomocy. Poniżej przedstawiono je w relacji do liczby mieszkańców ogółem⁷⁶ (tab. 3).

Wynika z nich, że **GZM jako całość cechuje się na tle kraju stosunkowo niskim natężeniem problemów społecznych** (co znajduje potwierdzenie w relatywnie niskim natężeniu korzystania z pomocy społecznej). Nie dotyczy to tylko dwóch spośród najbardziej powszechnych kategorii problemów: bezdomności oraz bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego. Co do bezdomności, jej częstsze występowanie w GZM nie może dziwić – jest to typowe dla obszarów silnie zurbanizowanych. Inaczej jest w przypadku drugiego z wspomnianych problemów: świadczenia z tytułu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych przyznaje się w szczególności rodzinom niepełnym i wielodzietnym, a także takim, które doświadczają trudności z prowadzeniem w odpowiedni sposób gospodarstwa domowego – jednak z innych powodów niż brak środków. W GZM przyznaje się je częściej niż przeciętnie w Polsce. W 2020 r. objęto nimi ok. 36 rodzin na każde 10 tys. mieszkańców, w porównaniu do 33 rodzin poza GZM.

Statystyki te pokazują istotne zróżnicowania wewnętrzne (tab. 3). Takie miasta na prawach powiatu, jak Bytom i Chorzów, **notują wyraźnie wyższe natężenie problemów społecznych – nie tylko w skali Metropolii, ale na poziomie całego kraju**. Bytom wyprzedza blisko 300 innych powiatów pod względem liczby rodzin (*per capita*) korzystających ze świadczeń z powodu

⁷⁵ Oszacowania dla GZM oparto o dane ze wszystkich powiatów, które w całości lub częściowo znajdują się w obrębie Metropolii.

⁷⁶ Ze względu na brak danych o liczbie gospodarstw domowych w układzie powiatów lub niższym.

ubóstwa. Wyróżnia się także pod względem skali potrzeb związanych z bezrobociem czy bezradnością w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. W Chorzowie istotnymi wyzwaniami są ubóstwo oraz potrzeby związane z długotrwałymi chorobami. Siemianowice Śląskie zajmują 68. miejsce wśród wszystkich powiatów w kraju pod względem natężenia problemu ubóstwa i 33. miejsce pod względem wyzwań związanych z bezradnością w sprawach opiekuńczo-wychowawczych (w tej kwestii niewiele lepiej jest w Rudzie Śląskiej, Katowicach czy powiecie będzińskim).

Z kolei powiaty gliwicki czy bieruńsko-lędziński przodują pod względem natężenia problemów wokół przemocy w rodzinie (dotyczy to zwłaszcza pierwszego z nich, który w tym aspekcie należy do 30 powiatów o najgorszej sytuacji w kraju).

Tab. 3. Pozycja powiatów w GZM pod względem liczby rodzin korzystających ze świadczeń pomocy społecznej per capita wg wybranych przyczyn pomocy w 2020 r.

1 = pierwsza pozycja w kraju, 380 = ostatnia pozycja w kraju

Powiat	Ubóstwo	Alkoholizm	Bezrobocie	Długotrwała lub ciężka choroba	Bezradność w opiece	Przemoc w rodzinie
będziński	269	221	248	236	61	100
bieruńsko-lędziński	365	346	361	372	132	51
Bytom	83	233	115	158	100	128
Chorzów	112	269	191	124	164	231
Dąbrowa Górnicza	320	379	316	377	324	230
Gliwice	371	288	334	226	346	210
gliwicki	344	136	354	361	281	27
Katowice	368	316	330	285	55	310
mikołowski	374	313	325	306	270	140
Mysłowice	375	324	315	342	268	240
Piekary Śląskie	305	208	295	263	372	303
pszczyński	367	341	363	368	253	318
Ruda Śląska	230	177	335	378	46	196
Siemianowice Śląskie	68	375	177	367	33	330
Sosnowiec	237	322	207	122	141	363
Świętochłowice	236	279	277	200	154	283
tarnogórski	324	178	259	276	160	120
Tychy	322	265	343	144	234	348
Zabrze	291	339	221	362	273	324

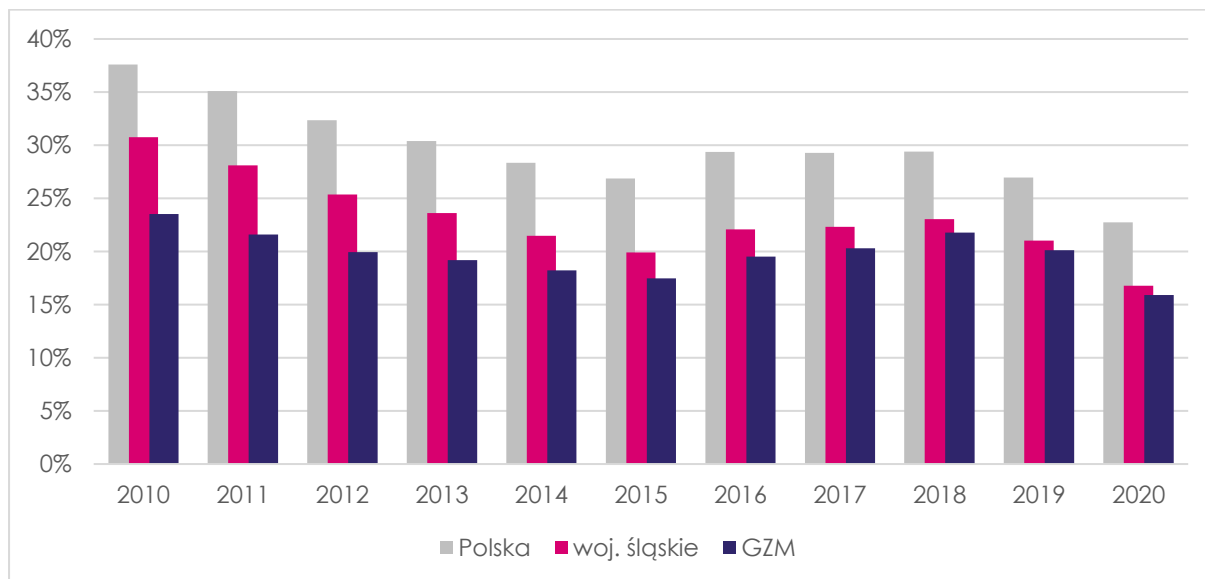
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

O natężeniu problemów związanych z samym ubóstwem można także wnioskować na podstawie danych o korzystaniu z zasiłków rodzinnych. Jest to forma zapomogi dla rodziców lub opiekunów dziecka na pokrycie wydatków związanych z jego utrzymaniem. O świadczenie to mogą ubiegać się rodziny o niskich dochodach (spełniające kryterium dochodowe).

W GZM skala korzystania z tych zasiłków jest obecnie relatywnie niska (na tle Polski oraz historycznych danych – rys. 35). W 2020 r. obejmowały one 16% ogółu dzieci w wieku do 17 lat, w porównaniu do 23% na poziomie całego kraju i 17% w skali woj. śląskiego⁷⁷.

Rys. 35. % dzieci w rodzinach korzystających z zasiłków rodzinnych w GZM na tle województwa śląskiego i Polski w latach 2010-2020

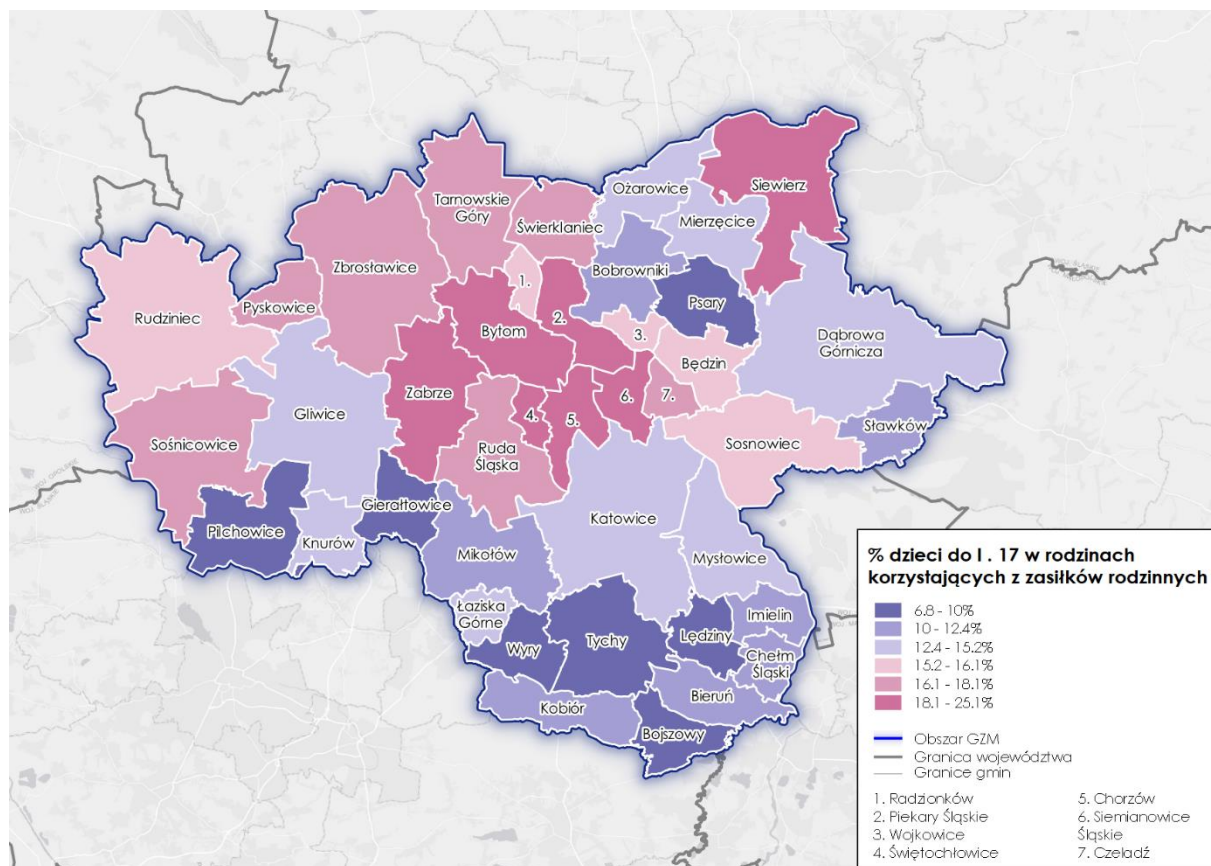
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Jest to jednak wciąż więcej niż w innych obszarach metropolitalnych, bez wliczania metropolii łódzkiej i trójmiejskiej. Warto także pamiętać, że ze względu na wielkość konurbacji katowickiej wspomniane 16% oznacza w praktyce blisko 59 tys. dzieci. **Plasuje to GZM na drugim miejscu wśród wszystkich obszarów funkcjonalnych miast, jeśli chodzi o bezwzględną skalę problemu ubóstwa dzieci (za obszarem metropolitalnym Warszawy).**

Problemy ubóstwa wśród dzieci koncentrują się głównie w rdzeniu GZM, a także w Siewierzu (rys. 36). Są one jednak mniej powszechne niż przeciętnie w Polsce, z wyjątkiem Bytomia (24,4%) i Świętochłowic (25,1%).

⁷⁷ Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Rys. 36. % dzieci do lat 17 w rodzinach korzystających z zasiłków rodzinnych w gminach GZM w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Innym istotnym wymiarem oceny skali problemów społecznych jest korzystanie ze środowiskowej pomocy społecznej. Pomoc ta jest najczęściej kierowana do osób wymagających asysty lub opieki – np. z powodu podeszłego wieku, długotrwałej choroby, problemów w rodzinie lub innych uwarunkowań.

W 2020 r. na obszarze GZM wskaźnik ten wynosił 3% i był nieznacznie wyższy niż w województwie śląskim (2,8%) oraz wyraźnie niższy niż średnia ogólnopolska (4,1%)⁷⁸. Skala wsparcia środowiskowego w GZM systematycznie spadała w ostatnich 5 latach (rys. 37); średnia skala spadku od 2015 r. wyniosła 1,6 punktu proc. dla statystycznej gminy. Szczegółowe dane dla wszystkich gmin GZM przedstawiono w zestawieniu tabelarycznym (tab. 4).

Tab. 4. Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w gminach GZM w latach 2015-2020

Gminy GZM	2015	2016	2017	2018	2019	2020	różnica 2015-2020
Będzin	5,7	5,5	4,7	4,2	3,4	2,9	-2,3
Bieruń	2,2	2	1,8	1,4	1,1	1,2	-1,1
Bobrowniki	3,8	4,8	4,2	3,7	3,1	1,6	-0,7

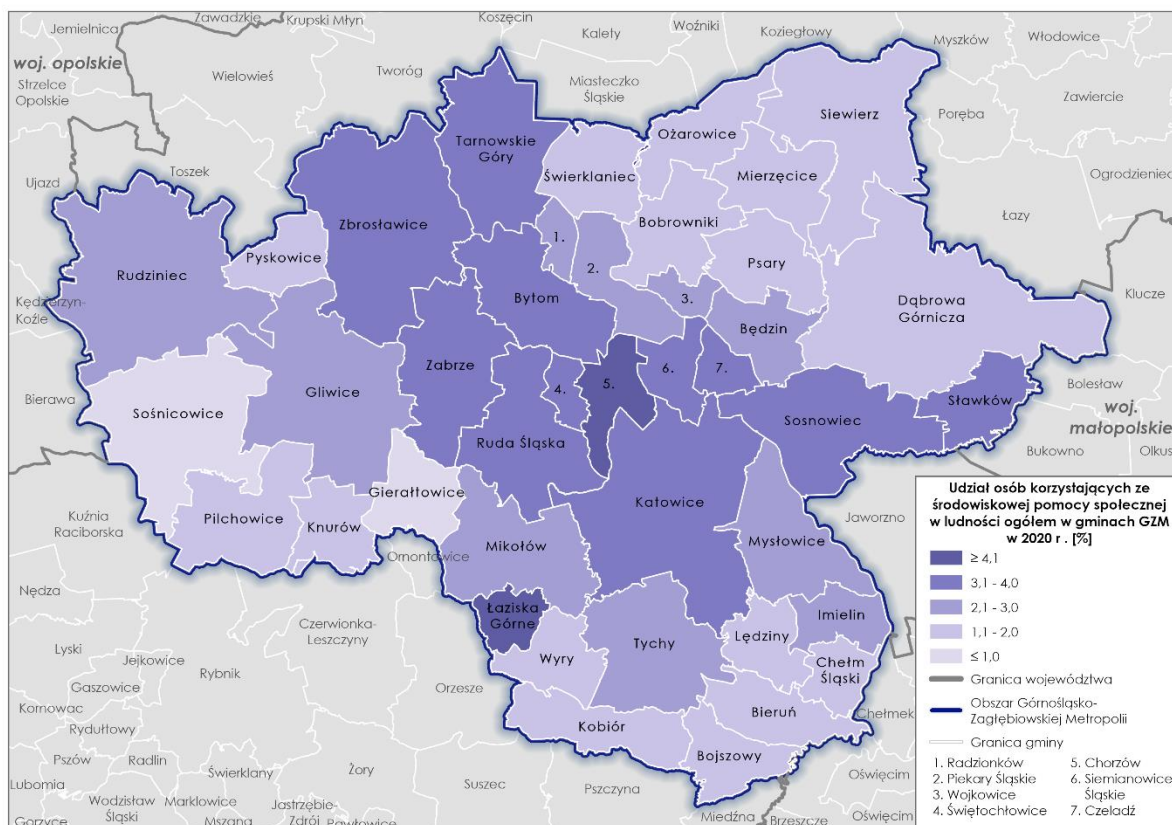
⁷⁸ Dane BDL GUS. Trzeba odnotować, że o skali korzystania z usług opiekuńczych decyduje w pewnym stopniu także ich podaż.

Gminy GZM	2015	2016	2017	2018	2019	2020	różnica 2015-2020
Bojszowy	2,9	2,8	2,2	1,7	1,8	1,4	-1,1
Bytom	8,1	7,7	6,6	5,1	4,3	4,0	-3,8
Chełm Śląski	3,3	2,9	2,9	2,6	2,2	1,5	-1,1
Chorzów	7,6	7,3	6,1	5,4	4,8	4,0	-2,8
Czeladź	6,6	6	5,5	5,2	4,4	3,4	-2,2
Dąbrowa Górnicza	3,3	2,9	2,6	2,4	2,2	2,0	-1,1
Gierałtów	2,4	1,9	1,6	1,1	0,9	0,9	-1,5
Gliwice	3,9	3,5	2,8	2,7	2,5	2,4	-1,5
Imielin	3,6	3,4	3,1	3,1	2,5	2,4	-1,2
Katowice	5,3	5	4,8	4,4	4,1	3,6	-1,7
Knurów	3,4	3,1	2,6	2,2	1,8	1,6	-1,8
Kobiór	3,4	3	2,3	2,4	2,2	1,7	-1,7
Lędziny	3,4	3,1	2,4	1,8	1,6	1,4	-2,0
Łaziska Górne	7,4	6,8	6,3	6	5,3	4,6	-2,8
Mierzęcice	3,4	3,1	2,4	1,9	1,7	1,4	-2,0
Mikołów	4,6	4,1	3,2	2,7	2,4	2,2	-2,5
Mysłowice	1,3	1	1	0,9	0,7	2,2	0,9
Ożarów	3,1	2,5	2	1,8	1,6	1,8	-1,4
Piekary Śląskie	4,5	4	2,7	2,4	2,1	2,1	-2,4
Pilchowice	2,5	3	1,7	1,4	1,3	1,3	-1,2
Psary	2,7	2,5	2	1,8	1,6	1,2	-1,5
Pyskowice	3,4	3	2,4	2	2,2	1,9	-1,5
Radzionków	3,1	3,2	2,7	2,3	2,8	2,3	-0,8
Ruda Śląska	5,8	5,2	4,7	4,4	4,2	3,9	-2,0
Rudziniec	5,4	5,2	4,4	3,9	2,7	2,4	-3,0
Siemianowice Śląskie	7,9	7,7	6,7	5,8	5,1	4,0	-3,9
Siewierz	2,9	2,8	1,9	1,7	1,5	1,6	-1,3
Sławków	7,2	6,3	6,3	5,8	4,9	3,3	-3,9
Sosnowiec	4,6	4,3	3,9	3,6	3,3	3,2	-1,4
Sośnicowice	1,4	1,5	0,8	0,7	0,6	0,5	-0,9
Świerklaniec	2,8	2,7	2,3	2,2	1,6	1,5	-1,3
Świętochłowice	6	5,6	4,6	4	3,6	3,4	-2,6
Tarnowskie Góry	5,2	4,9	4,2	3,9	3,6	3,6	-1,6
Tychy	1,3	1,2	1	0,9	0,7	2,2	0,9
Wojkowice	4,4	4	3,5	3,1	2,7	2,5	-1,9
Wyry	2,2	2,2	1,9	1,6	1,6	1,4	-0,8
Zabrze	6,5	5,6	4,9	4,3	3,9	3,5	-3,0
Zbrosławice	5,2	4,8	4,4	3,9	3,7	3,1	-2,1

Gminy GZM	2015	2016	2017	2018	2019	2020	różnica 2015-2020
Województwo śląskie	4,9	4,4	3,8	3,4	3	-2,1	-1,9

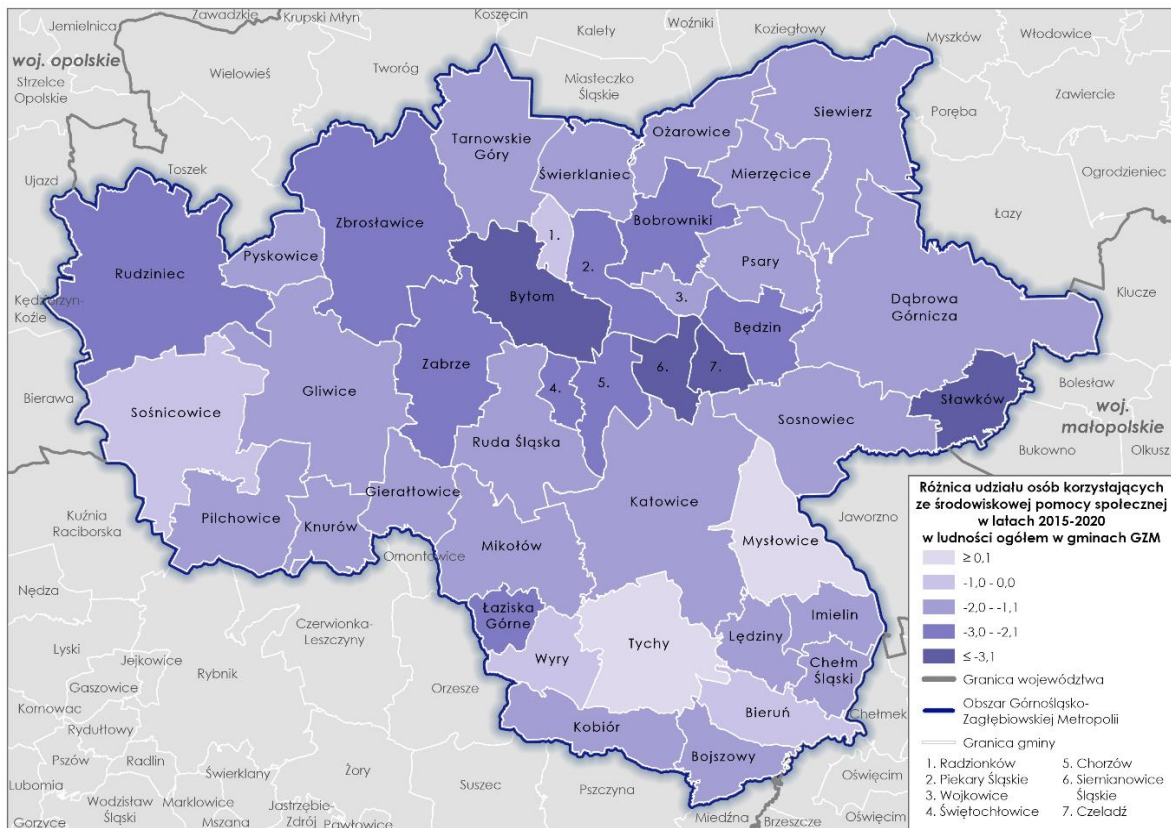
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Statystyczne Vademecum Samorządowca 2020

Rys. 37. Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w gminach GZM w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Statystyczne Vademecum Samorządowca 2020, GUS

Rys. 38. Różnica udziału osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2015-2020 w ludności ogółem w gminach GZM

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Statystyczne Vademecum Samorządowca 2020, GUS

Odsetek mieszkańców korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej zmniejszył się w latach 2015-2020 w każdej z gmin GZM (podobnie jak w całej Polsce). Złożyło się na to wiele czynników, w tym: poprawa sytuacji gospodarczej oraz będące jej skutkiem zmniejszenie się poziomu bezrobocia, wdrożenie programu Rodzina 500+, a także brak adekwatnych do dynamiki zarobków zmian w poziomie kryterium dochodowego, uprawniającego do otrzymania pomocy.

Największy spadek odnotowano w tych lokalizacjach, w których potrzeby związane ze środowiskową pomocą społeczną były wcześniej największe: w Bytomiu, Siemianowicach Śląskich, Chorzowie, Zabrze, Świętochłowicach, Piekarach Śląskich. Wciąż jednak, podobnie jak wcześniej, stosunkowo najgorsza sytuacja panuje pod tym względem w największych miastach (co, jak wspomniano, może być po części uwarunkowane dostępnością usług). **W ujęciu geograficznym większe zapotrzebowanie na opiekę środowiskową występuje w północnej i centralnej części GZM, mniejsze natomiast – na obrzeżach Metropolii, zwłaszcza w jej zachodniej części (gminy powiatu gliwickiego).**

c) Bezrobocie

Stopa bezrobocia w GZM jest wewnętrznie zróżnicowana. W perspektywie dekady w 2013 r. – najgorszym pod tym względem roku – udział bezrobotnych w ludności w wieku

produkcyjnym⁷⁹ sięgał 10% w Bytomiu i 8% w Dąbrowie Górniczej, Sosnowcu czy Piekarach Śląskich, podczas gdy w Katowicach nie przekroczył 6%, a w Tychach 5%⁸⁰.

Różnice w stopie bezrobocia rejestrowanego (udziale osób bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie aktywnych zawodowo) były jeszcze większe na skutek znacznych dysproporcji w poziomie aktywności zawodowej. W Bytomiu w omawianym okresie przekroczyła ona 20%. Mocno dotknięte problemem bezrobocia były północna część GZM i Zagłębia.

Sytuacja stopniowo poprawiała się w kolejnych latach na skutek bardziej dynamicznego rozwoju gospodarczego i wzrostu popytu na pracę zarówno w GZM, jak i poza nią. W przededniu pandemii (luty 2020 r.) stopa bezrobocia rejestrowanego osiągnęła:

- 1,1% w Katowicach;
- 2% w Tychach;
- 2,5% w Gliwicach.

Natomiast pozostawała na problematycznym poziomie w Bytomiu (9%), powiecie będzińskim, Sosnowcu i Zabrze (powyżej 5%).

W wyniku pandemii doszło do wzrostu bezrobocia we wszystkich powiatach GZM (tab. 5). Zmiany te miały charakter przejściowy, choć do dziś są odczuwalne – w grudniu 2021 r. tylko 4 z 19 powiatów zlokalizowanych w GZM powróciły do stopy bezrobocia sprzed pierwszego lockdownu (więcej na ten temat – por. rozdział 2.2.6 Odporność gospodarki).

Tab. 5. Stopa bezrobocia w powiatach GZM (stan na grudzień 2021 r.)

Powiat	Bezrobocie (%)
Bytom	8,4
Piekary Śląskie	6,8
będziński	6,8
Sosnowiec	6,1
łarnogórski	5,9
Mysłowice	5,9
Świętochłowice	5,2
Zabrze	5,2
Dąbrowa Górnicza	4,8
gliwicki	4,7
Siemianowice Śląskie	4,3
mikołowski	3,7
Chorzów	3,5
pszczyński	3,2
Gliwice	3
Ruda Śląska	2,6
Tychy	2,1

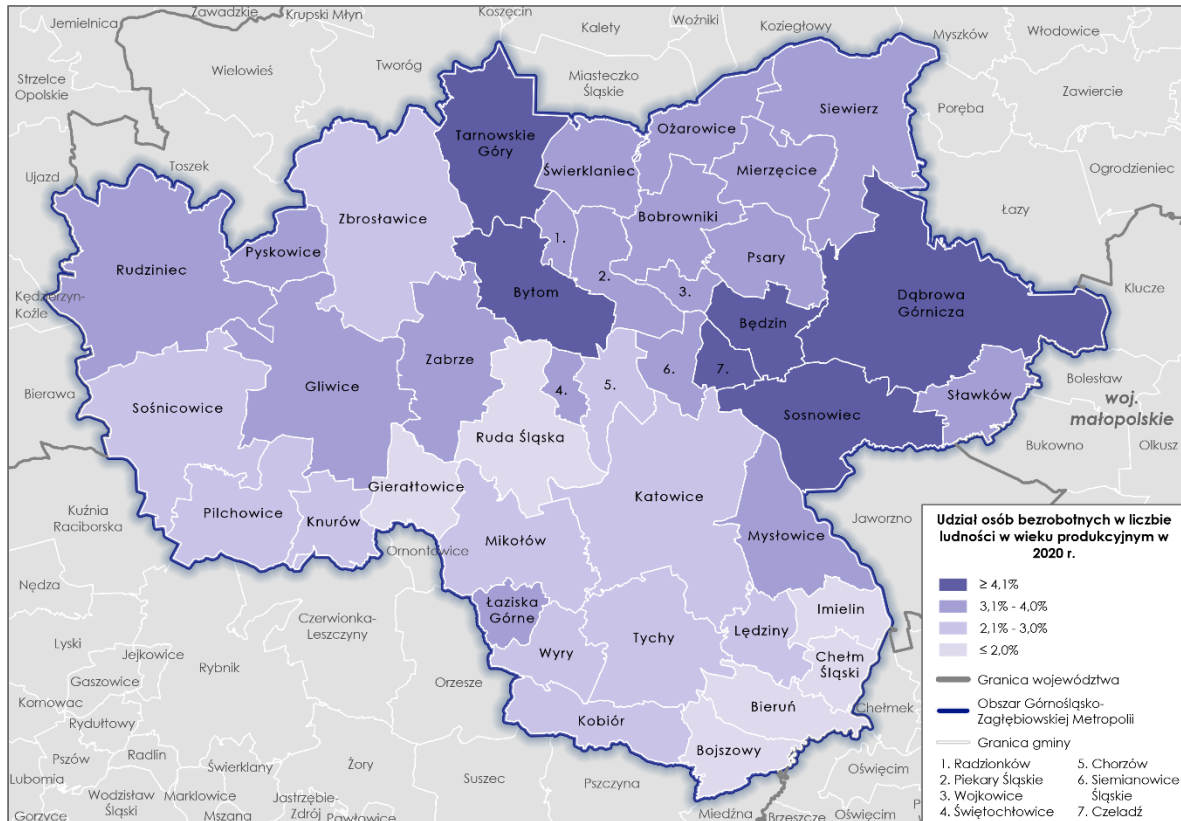
⁷⁹ Wartość tego wskaźnika jest niższa od stopy bezrobocia, ponieważ odzwierciedla on udział bezrobotnych zarejestrowanych w całej populacji osób w wieku produkcyjnym, a nie tylko w populacji osób aktywnych zawodowo, tj. przede wszystkim pracujących lub poszukujących pracy. Dane te są dostępne również na poziomie gmin.

⁸⁰ Dane GUS, dostępne na portalu InfoGZM.

Powiat	Bezrobocie (%)
bieruńsko-lędzki	1,9
Katowice	1,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Katowicach

Rys. 39. Udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Kobiety stanowią większość bezrobotnych w GZM (54%) – pomimo mniejszego udziału zarówno w populacji osób aktywnych zawodowo, jak i populacji w wieku produkcyjnym ogółem⁸¹.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Kobiety wyraźnie gorzej oceniły również atrakcyjność i niedostosowanie rynku pracy w GZM. Zgłaszano także postulaty większego włączenia się publicznych instytucji rynku pracy oraz samorządów we współpracę z interesariuszami zewnętrznymi w zakresie aktywizacji zawodowej i budowania synergii między programami kształcenia a potrzebami rynku pracy. Zwrócono uwagę na konieczność dostosowania polityki rynku pracy do specyfiki jej odbiorców.

Bezrobocie dotyka głównie osoby o niższym poziomie wykształcenia (31% osób bezrobotnych ma wykształcenie na poziomie gimnazjalnym lub niższym). Według danych z czerwca 2021 r. aż 40% bezrobotnych to osoby poszukujące pracy powyżej 12 miesięcy (w Sosnowcu 43%). Oba te problemy są ze sobą sprzężone.

⁸¹ Dane WUP w Katowicach (czerwiec 2021 r.).

Strukturalny i trwały charakter bezrobocia w GZM sprawia, że mimo niskiego poziomu pozostaje ono istotnym problem metropolii. Dotyczy ponad 45 tys. osób (wg stanu na czerwiec 2021 r.), wśród których znaczna część cechuje się niskim potencjałem aktywizacyjnym⁸². Ich aktywizacja zawodowa pozostaje ważnym celem, aczkolwiek raczej o znaczeniu socjalnym niż gospodarczym. Pracodawcy z GZM zgłaszają, że coraz częściej poszukują nowych pracowników raczej za granicą niż wśród klientów publicznych instytucji rynku pracy.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Interesariusze uczestniczący w prekonsultacjach oczekują od administracji publicznej i samorządowej działań na rzecz poprawy atrakcyjności warunków pracy (w tym wynagrodzeń) i rozwoju kapitału ludzkiego (w tym poprzez wsparcie rozwoju kompetencji pracowników). **Istotne znaczenie ma też rozwój usług społecznych, sprzyjających aktywizacji zawodowej** (np. usług opiekuńczych, dogodnych połączeń transportu zbiorowego). Ważne jest także stymulowanie współpracy między lokalnymi szkołami a biznesem (np. poprzez łączenie edukacji z pierwszymi doświadczeniami zawodowymi – praktyki, staże itp.). Działania te nie tylko wpłyną na poprawę jakości kształcenia, ale mogą też stanowić sposób na związanie młodych ludzi z GZM poprzez zachęcenie ich do rozpoczęcia kariery zawodowej na miejscu.

d) Stan zdrowia

Jak wynika z badań GUS, aż 56% mieszkańców województwa śląskiego⁸³ zmaga się z długotrwałymi problemami zdrowotnymi, a 63% cierpi na rozmaite choroby przewlekłe. Odsetek ten jest znacznie wyższy niż przeciętnie w Polsce (odpowiednio: 49% i 54%) i najwyższy wśród wszystkich województw (obok woj. dolnośląskiego). Choć brakuje tego rodzaju oszacowań dla samej GZM, bazując na omówionych wyżej danych o strukturze demograficznej Metropolii⁸⁴ oraz historycznych statystykach dotyczących geografii problemu niepełnosprawności (por. pkt e niżej), można zakładać, że skala problemu na jej terenie jest podobna.

Duży wpływ na jakość życia i stan zdrowia obywateli GZM mają choroby cywilizacyjno-społeczne, wynikające m.in. ze stylu życia i jakości środowiska. Do głównych problemów zdrowotnych zalicza się tu⁸⁵:

- cukrzycę – liczbę chorych w GZM szacuje się na 203 tys., przy ogólnej liczbie chorych w Polsce wynoszącej 2,9 mln (współczynnik chorobowości na cukrzycę jest nieco niższy niż w kraju);
- nowotwory – w ostatnim pięcioleciu województwo śląskie było liderem pod względem liczby zachorowań na nowotwory złośliwe w skali kraju (współczynnik zachorowalności na 100 tys. ludności wynosi 439,2);
- zaburzenia psychiczne – wśród omawianego typu schorzeń dominowały zaburzenia nerwicowe związane ze stresem i somatoformiczne, zaburzenia organiczne, schizofrenia oraz depresje nawracające i zaburzenia dwubiegunowe;

⁸² Dane WUP w Katowicach.

⁸³ Wyniki bazują na własnych deklaracjach respondentów w Europejskim Ankiętowym Badaniu Zdrowia (EHIS), prowadzonym przez GUS w interwałach 5-letnich. Por. GUS (2021), Stan zdrowia ludności Polski w 2019 r., GUS, Warszawa, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/zdrowie/stan-zdrowia-ludnosci-polski-w-2019-r-26.1.html>.

⁸⁴ Wskazujących na nieznacznie wyższy niż w całym regionie udział ludności w wieku poprodukcyjnym i konsekwentnie wyższy wskaźnik obciążenia demograficznego.

⁸⁵ Dane na podstawie Regionalnej Polityki Zdrowia Województwa Śląskiego 2030, projekt – wersja 1.

- choroby układu pokarmowego – najczęściej diagnozowane choroby górnego odcinka przewodu pokarmowego to zaburzenia wchłaniania z przewodu pokarmowego oraz choroba refluksowa przełyku (zapadalność w GZM wynosząca w 2019 r. odpowiednio 6,8 tys. oraz 8 tys. rocznie);
- choroby układu oddechowego – statystyki dla województwa śląskiego dot. najważniejszych chorób układu oddechowego zaprezentowano w tabeli 5, w zestawieniu ze średnimi krajowymi;
- choroby układu krążenia – wśród dorosłych mieszkańców GZM w 2019 r. pod opieką lekarza POZ było 260 tys. osób, u których stwierdzono choroby układu krążenia, co stanowiło 60% ogółu osób, u których stwierdzono jakiegokolwiek schorzenia;
- choroby układu nerwowego, w szczególności choroby wieku podeszłego – województwo śląskie negatywnie wyróżnia się na tle kraju, jeśli chodzi o zapadalność na chorobę Alzheimera i inne otępienia: w 2016 r. wskaźnik ten na 100 tys. ludności osiągnął wartość 77, przy średniej na poziomie kraju 52,2. Podobnie wygląda sytuacja, jeśli chodzi o chorobę Parkinsona i inne zaburzenia ruchowe: współczynnik zapadalności rejestrowanej na 100 tys. ludności w Polsce wyniósł 95,6, natomiast w województwie śląskim 105,7.

Tab. 6. Zapadalność na choroby układu oddechowego na 100 tys. ludności

	Polska	Województwo śląskie
Astma	472,1	522,9
Przewlekła obturacyjna choroba płuc	207,6	228,8
Gruźlica	7,1	19,1

Źródło: Dane na podstawie Regionalnej Polityki Zdrowia Województwa Śląskiego 2030, projekt – wersja 1⁸⁶

Ze względu na wpływ pandemii COVID-19 trudno oceniać długofalowe tendencje w zakresie stanu zdrowia mieszkańców GZM na podstawie aktualnych danych. Dlatego odwołano się do danych sprzed pandemii, z 2019 r. W okresie tym w GZM zmarło ok. 26 tys. osób, czyli o 1% mniej niż w 2018 r.⁸⁷. Współczynnik zgonów w GZM kształtował się na poziomie ok. 11,5‰⁸⁸, co odzwierciedla wysoki poziom urbanizacji obszaru GZM i jest spójne z obserwowanymi w statystyce różnicami pomiędzy obszarami miejskimi a wiejskimi (dla terenów wiejskich województwa śląskiego wynosił on 10,2‰). Najczęstszymi przyczynami zgonów były: choroby układu krążenia (43% w porównaniu do 39% na poziomie całego kraju), nowotwory (27% w porównaniu do 26% w Polsce), a także (z podobną częstotliwością – ok. 5%): choroby układu oddechowego, choroby układu trawiennego oraz przyczyny nieokreślone.

Analizując przyczyny zgonów na obszarze GZM w zestawieniu z tendencjami ogólnopolskimi, zauważyć można pewne różnice: **zarówno województwo śląskie, jak i GZM podatne są w większym stopniu na zgony spowodowane chorobami układu krążenia** (choroba niedokrwienna serca, niewydolność serca, miażdżyca, udar mózgu, zawał serca). Częściej umierają przez nie kobiety niż mężczyźni (odpowiednio 48% wobec 38%). Nieznacznie częściej

⁸⁶ Z uwagi na brak danych dla GZM podano dane dla woj. śląskiego lub dokonano szacowania stosownych wartości.

⁸⁷ Opracowanie własne na podstawie danych z GUS.

⁸⁸ Czyli ponad 11 os. na każdy tysiąc mieszkańców; dane na podstawie źródeł Urzędu Statystycznego w Katowicach: Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie śląskim w 2019 r.

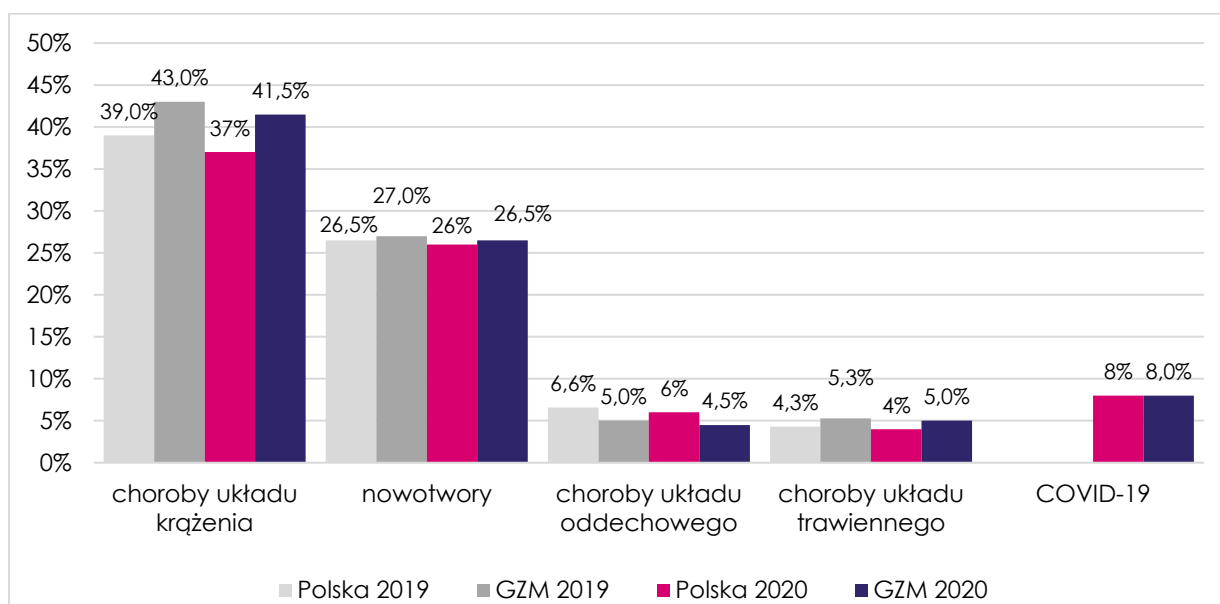
niż w kraju notuje się w GZM także zgony z powodu nowotworów (27% do 26%) – tym razem częściej w przypadku mężczyzn niż kobiet (odpowiednio 29% wobec 26%).

Współczynnik zgonów niemowląt (liczba zgonów niemowląt na 1 000 urodzeń żywych) wyniósł 4,6‰ (w 2018 r. – 3,9‰). W ostatnim roku przed pandemią COVID-19 najczęściej takich zgonów na 1 000 mieszkańców (14) odnotowano w Chorzowie⁸⁹.

Pod względem umieralności na nowotwory województwo śląskie i GZM charakteryzowała największa w skali Polski różnica w występowaniu tej przyczyny zgonów pomiędzy obszarami miejskimi a wiejskimi (średnio o 36 zgonów na 1 tys. mieszkańców więcej na wsi niż w miastach), co wynika prawdopodobnie z gorszego dostępu do diagnostyki i leczenia.

Choroby układu oddechowego powodują na obszarze GZM proporcjonalnie mniej zgonów niż przeciętnie w Polsce (5% wobec 6,6%) – i to pomimo występowania intensywniejszych okresów kumulacji zanieczyszczeń powietrza wskutek działalności przemysłu oraz spalania paliw stałych. Szczegółowe dane dotyczące przyczyn zgonów przedstawiono na poniższym wykresie (rys. 40).

Rys. 40. Przyczyny zgonów w Polsce i GZM w latach 2019-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie Regionalnej Polityki Zdrowia Województwa Śląskiego 2030, projekt – wersja 1, str. 7

Rok 2020 przyniósł istotną zmianę trendów związanych ze zdrowiem ludności w wyniku pojawienia się nowego czynnika zakaźnego w postaci wirusa SARS-CoV-2 i jego wariantów. W związku z tym w przypadku obszaru GZM przyjmuje się ok. 4 300 nadmiarowych zgonów, tj. 52% spośród ogólnej liczby 8 300 nadmiarowych zgonów w województwie śląskim (w 2020 r. zanotowano 60 054 zgony wobec 51 766 rok wcześniej – wzrost o 16%). Współczynnik zgonów ukształtował się na poziomie 13,3‰ (w miastach 13,7‰, a na wsi 12,2‰). Najwięcej zgonów na 1 000 ludności odnotowano w Bytomiu (15,8)⁹⁰.

⁸⁹ Trwanie życia w 2020 roku, Analizy statystyczne GUS.

⁹⁰ Urząd Statystyczny w Katowicach, Ludność, ruch naturalny i migracje w województwie śląskim w 2020 r.

Szacuje się, że ok. 8% zarejestrowanych zgonów w 2020 r. spowodowanych było pośrednio lub bezpośrednio pandemią COVID-19⁹¹. Wyniki wskazują, że nadmierna śmiertelność w 2020 r. dotyczyła przede wszystkim osób w wieku 65+, podczas gdy wśród młodszych grup wiekowych była zdecydowanie niższa.

Zmiany te przełożyły się na pierwszy od dziesięcioleci spadek wartości podstawowego wskaźnika cywilizacyjnego, jakim jest przeciętna oczekiwana długość życia. W 2020 r. powróciła ona w przypadku woj. śląskiego do poziomu sprzed 10 lat, tj. uległa skróceniu o 0,8 roku w przypadku kobiet i aż o 1,5 roku w przypadku mężczyzn. Na tle innych części kraju⁹² niekorzystnie wypada pod tym względem między innymi podregion katowicki, obejmujący znaczną część rdzenia GZM. **W podregionie tym przeciętna przewidywana długość życia mężczyzn jest obecnie (według danych za 2020 r.) o 1,2 roku krótsza niż na poziomie całej Polski. W przypadku kobiet różnica na niekorzyść tego podregionu jest jeszcze większa i sięga 1,6 roku.** Zmiana tego trendu wydaje się jednym z ważnych zadań w zakresie ochrony zdrowia na terenie GZM.

e) Niepełnosprawność

W zależności od przyjętej definicji oraz źródła danych można przyjąć, że w całym woj. śląskim mieszka obecnie od blisko 280 tys.⁹³ do nawet 1,1 mln osób z niepełnosprawnościami. Zarówno z perspektywy danych z systemów orzecznictwa, jak i przy uwzględnieniu wyników badań statystycznych **województwo śląskie zajmuje pierwsze miejsce wśród województw pod względem liczby osób z niepełnosprawnościami.** Brakuje aktualnych danych o liczebności tej grupy w samej GZM. Jednak bazując na danych historycznych⁹⁴ (i zakładając, że wciąż dobrze oddają one terytorialne dysproporcje w występowaniu niepełnosprawności), można przyjąć, że liczy ona ok. 55% ogółu osób z niepełnosprawnościami w województwie⁹⁵, a więc od 150 do nawet 640 tys. osób. Zarówno ze względu na liczebność populacji osób z niepełnosprawnościami, jak i na jej szczególnie trudną sytuację jest to ważna grupa, której pełny udział w życiu społecznym i gospodarczym GZM wymaga specjalnie ukierunkowanych działań i powinien być jednym z priorytetów Strategii Rozwoju.

Istotnym wyzwaniem jest **brak aktualnych i precyzyjnych danych**, opisujących skalę problemu (co dobrze ilustruje rozpiętość prezentowanych wyżej oszacowań). Nawet jeśli pominiemy fakt, iż dane te publikuje się na wysokim poziomie agregacji terytorialnej⁹⁶, to różne źródła, a nawet różne systemy rządowe odwołują się do odmiennych definicji niepełnosprawności (generalnie obowiązują dwa systemy: do celów rentowych i pozarentowych), a wydawane przez różne instytucje orzeczenia o niepełnosprawności nie są względem siebie równorzędne. Orzeczenia służą konkretnym celom (np. związanym ze świadczeniami, rehabilitacją), a ich uzyskanie

⁹¹ Eurostat (2021), Excess mortality – statistics, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Excess_mortality_-_statistics&oldid=506249.

⁹² Ze względu na dostępność danych porównań dokonywano na poziomie podregionów.

⁹³ Tyle osób pobierało świadczenia emerytalno-rentowe i/lub było ubezpieczonych przez płatników składek, posiadając orzeczenie o niepełnosprawności (wydane przez zespoły ds. orzekania o niepełnosprawności) lub orzeczenie o niezdolności do pracy (wydane przez ZUS). Por.: GUS (2020), Osoby niepełnosprawne w 2019 r., https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5475/33/1/1/osoby_niepelnosprawne_w_2019_r.pdf.

⁹⁴ Pochodzących ze spisu powszechnego w 2011 r.

⁹⁵ Według tzw. kryterium statystycznego. Więcej o tym – por. niżej.

⁹⁶ Z pominięciem danych spisowych lub z dziedzinowych systemów administracyjnych, np. z systemu Publicznych Służb Zatrudnienia, z systemu pomocy społecznej.

wymaga od zainteresowanych znaczącego wysiłku i nie zależy tylko od oceny stanu zdrowia⁹⁷. W konsekwencji liczba osób posiadających orzeczenie o niepełnosprawności różnego rodzaju jest niższa niż liczba osób doświadczających realnych trudności w życiu codziennym w związku z ograniczeniami sprawności. Zmiany w liczbie osób z niepełnosprawnościami według orzecznictwa lub danych z różnych systemów wsparcia (np. dot. świadczeń pomocy społecznej) nie muszą także wynikać z trendów dotyczących niepełnosprawności, ale ze zmian przepisów prawnych, dotyczących przyznawania rent z tytułu niezdolności do pracy, rent rodzinnych, zasiłków itp. świadczeń. Dlatego analizując te trendy, lepiej odwoływać się do danych z badań statystyki publicznej⁹⁸.

Według tych danych⁹⁹ w 2019 r. liczba osób z niepełnosprawnościami według tego pierwszego kryterium (tj. niepełnosprawnych biologicznie, niezależnie od stopnia niepełnosprawności) była w skali całego województwa śląskiego niemal dwukrotnie większa niż według kryterium drugiego (25,9% w porównaniu do 13,4%). 17% tej drugiej grupy (a więc 2,3% populacji mieszkańców województwa ogółem) stanowią osoby deklarujące poważne ograniczenia sprawności, jednak nieposiadające orzeczenia o niepełnosprawności. Tym samym populacja osób z niepełnosprawnościami potwierdzonymi prawnie (posiadających orzeczenia, niezależnie od ich biologicznej kondycji) w skali całego woj. śląskiego to według tych danych ok. 11,1% mieszkańców¹⁰⁰. To poziom zbliżony do wyników w całym kraju i o 1,6% wyższy niż w analogicznych badaniach w 2014 r.

Nieznacznie bardziej optymistyczne szacunki przynoszą dane BAEL¹⁰¹. Badania te dotyczą wprawdzie populacji powyżej 15. r.ż., jednak kiedy weźmie się pod uwagę ograniczoną skalę zjawiska niepełnosprawności wśród młodszych osób, mogą stanowić probierz skali niepełnosprawności (prawnej) w całej populacji. Jak z nich wynika, orzeczenie o stopniu niepełnosprawności lub niezdolności do pracy posiadało, wg stanu na 2020 r. (dane

---

⁹⁷ Niepełnosprawność, zgodnie z kryterium ustawowym, to niemożność efektywnego pełnienia ról społecznych, tj. wypełniania zobowiązania wynikającego z zajmowanej pozycji społecznej przy korzystaniu przez osobę z przysługujących jej przywilejów i praw według bardziej lub mniej określonego wzoru, a więc niemożność bądź trudności w codziennej aktywności i uczestnictwie, wynikające z naruszenia sprawności organizmu. Zgodnie z obowiązującym prawem ocena stanu zdrowia nie jest jedynym wyznacznikiem niepełnosprawności, bowiem orzecznictwo o niepełnosprawności uwzględnia zarówno fizyczne, psychiczne, jak i społeczne aspekty funkcjonowania osoby ubiegającej się o orzeczenie.

⁹⁸ Także te dane wymagają komentarza. Stosowane są w nich aż trzy różne podejścia do badania niepełnosprawności. Pierwsze z nich dotyczy tzw. niepełnosprawności prawnej, stwierdzonej przez uprawniony do tego organ (w oparciu o dokumentację medyczną). Drugie – niepełnosprawności biologicznej, obejmującej nie tylko osoby niepełnosprawne prawnie (i nie wszystkie takie osoby), ale także te, które deklarują występowanie ograniczeń w wykonywaniu wybranych czynności (niezależnie od tego, czy mają orzeczenie). Dane o zbiorowości osób z niepełnosprawnościami prezentuje się więc w badaniach statystyki publicznej w rozbiu na trzy podstawowe grupy, tj. osób niepełnosprawnych prawnie i biologicznie, niepełnosprawnych tylko prawnie oraz niepełnosprawnych tylko biologicznie. Różne sposoby łączenia tych kryteriów przekładają się na dwa główne sposoby prezentacji danych o skali niepełnosprawności: według tzw. kryterium UE (niepełnosprawność biologiczna, wskazywana przez respondentów badań) oraz według tzw. kryterium statystycznego (niepełnosprawność prawna oraz biologiczna, jednak tylko taka, która powoduje poważne ograniczenia w funkcjonowaniu).

⁹⁹ Dane pochodzą z Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia, prowadzonego przez GUS w interwałach 5-letnich. Por. GUS (2021), Stan zdrowia ludności Polski w 2019 r., GUS, Warszawa, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/zdrowie/zdrowie/stan-zdrowia-ludnosci-polski-w-2019-r-26,1.html>.

¹⁰⁰ Niestety nie publikuje się oficjalnych danych statystycznych, dotyczących struktury tej populacji ze względu na rodzaje niepełnosprawności, ograniczeń lub problemów w układzie województw (lub na niższym poziomie dezagregacji danych). Dane takie udostępniają jedynie wybrane systemy statystyczne administracji publicznej, które dotyczą wąskich kategorii osób niepełnosprawnych (np. dane z urzędów pracy, dotyczące niepełnosprawnych bezrobotnych lub pracujących), nie są więc dobrym źródłem wiedzy o strukturze niepełnosprawności w ujęciu globalnym. Informacji o występowaniu różnych rodzajów niepełnosprawności (na poziomie wojewódzkim lub niższym) brakuje nawet w dziedzinowych opracowaniach strategicznych, takich jak Wojewódzki program wyrównywania szans osób niepełnosprawnych oraz przeciwdziałania ich wykluczeniu społecznemu na lata 2017-2022 (program ten odwołuje się pod tym względem do danych ogólnopolskich)

¹⁰¹ Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności GUS.

średnioroczne), 8,1% (306 tysięcy) mieszkańców woj. śląskiego w wieku 16 lat lub więcej (nieznacznie niższy odsetek odnotowano tylko w woj. mazowieckim i opolskim). W całej Polsce udział ten był wyższy i wynosił ok. 9,4%, a w woj. lubuskim – nawet 16%. Wyniki te są stabilne w czasie, nie podlegają zasadniczym zmianom.

Kompromisem między biologiczną a prawną definicją niepełnosprawności jest podejście bazujące na tzw. kryterium statystycznym (zaliczające do niepełnosprawnych osoby z orzeczeniem o niepełnosprawności lub z poważnymi ograniczeniami, wynikającymi ze stanu zdrowia). W 2019 r. odsetek populacji mieszczącej się w tym kryterium wynosił w woj. śląskim (wg badań EHIS) 13,4% (w porównaniu do 13% w całym kraju), to ok. 605 tys. osób. Udział ten nie odbiega znacząco od wyników zarejestrowanych w tym samym badaniu w 2014 r. Jest jednak nieznacznie wyższy niż w 2011 r., kiedy to wynosił (według wyników Narodowego Spisu Powszechnego¹⁰²) 12,2%. Oznacza to, że przy zmniejszającej się ogólnie wielkości populacji między rokiem 2011 a 2019 (o 2,3%, a więc ponad 108 tys. osób) bezwzględna liczba osób z niepełnosprawnościami w województwie wzrosła w stosunku do wyników Narodowego Spisu Powszechnego o ok. 50 tys. osób.

Ze względu na brak aktualnych danych o liczbie osób z niepełnosprawnościami w samej GZM można tu odwołać się tylko do danych z Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 r.¹⁰³. Jak już zaznaczono we wstępie, wynika z nich, że większość uczestniczących w spisie osób z niepełnosprawnościami z terenu woj. śląskiego (55%) stanowiły osoby zamieszkujące w powiatach¹⁰⁴ w całości lub w części położonych w granicach tej Metropolii. W wartościach bezwzględnych były to wówczas 303 tys. osób (12,1% populacji). Zakładając wzrost udziału liczby osób z niepełnosprawnościami w GZM proporcjonalny do zmiany na poziomie całego województwa (i biorąc pod uwagę nieco silniejszy niż w skali całego regionu spadek liczby mieszkańców ogółem), można przyjąć, że obecnie liczba ta jest podobna. W wartościach bezwzględnych najwięcej takich osób zamieszkiwało w czasie Spisu w Katowicach (40 tys.), Sosnowcu (33 tys.), Gliwicach (24 tys.), a także Bytomiu i Zabrze (22 tys.). Jednak gdy weźmie się pod uwagę różnice w wielkości populacji powiatów, największe natężenie problemu występowało w Sosnowcu, Chorzowie, powiecie będzińskim oraz Siemianowicach Śląskich, najmniejsze zaś – w powiecie pszczyńskim, gdzie odsetek osób z niepełnosprawnościami był 2 razy niższy niż w Sosnowcu (por. rys. 41). W skali całego kraju Sosnowiec plasował się tym samym na 42. miejscu na niemal 380 powiatów pod względem udziału w populacji osób z niepełnosprawnościami, a Chorzów był w tym rankingu 51. (i 30., jeśli chodzi o udział osób z niepełnosprawnościami wśród mężczyzn).

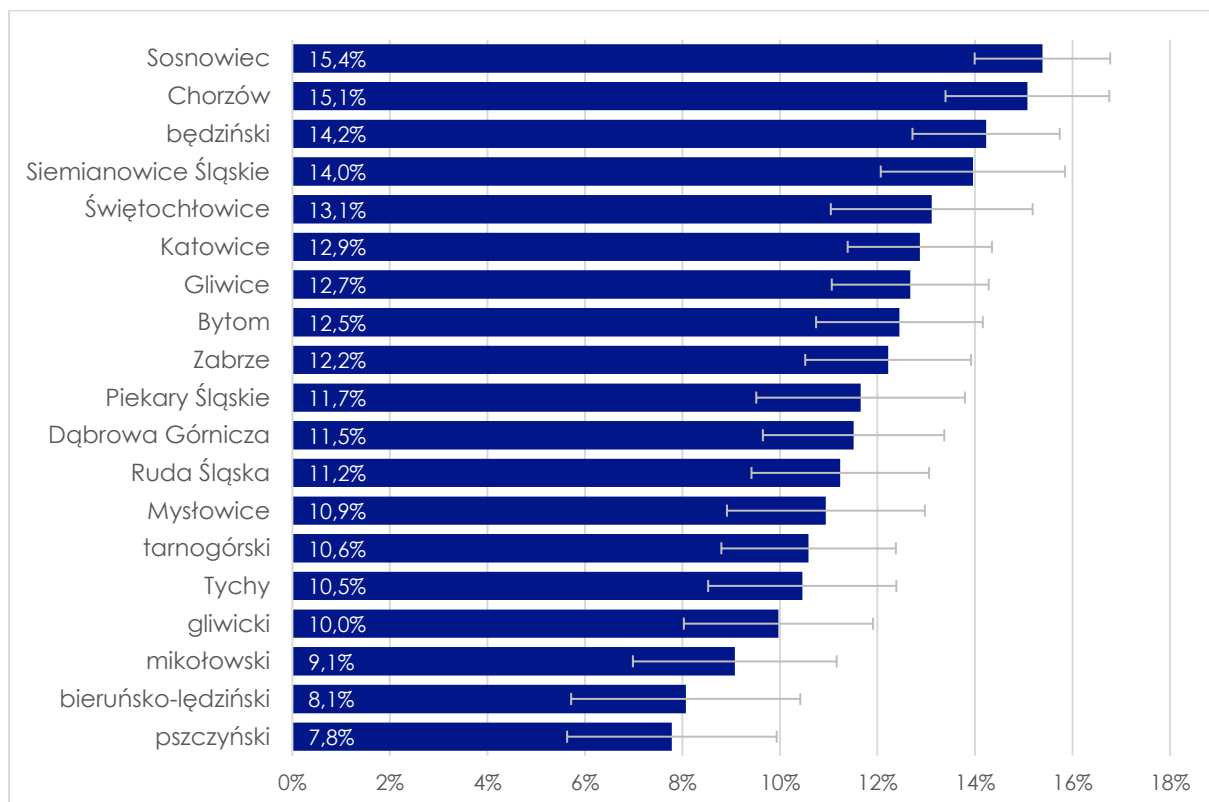
---

¹⁰² Oba źródła odwoływały się do innej metodologii.

¹⁰³ Dane ze Spisu w 2021 r. nie zostały jeszcze opublikowane.

¹⁰⁴ Dane o osobach z niepełnosprawnościami z NSP 2011 szacowano na podstawie badania na reprezentatywnej próbie i publikowano na poziomie powiatów.

Rys. 41. Udział osób z niepełnosprawnościami w populacji powiatów GZM wg wyników NSP z 2011 r.

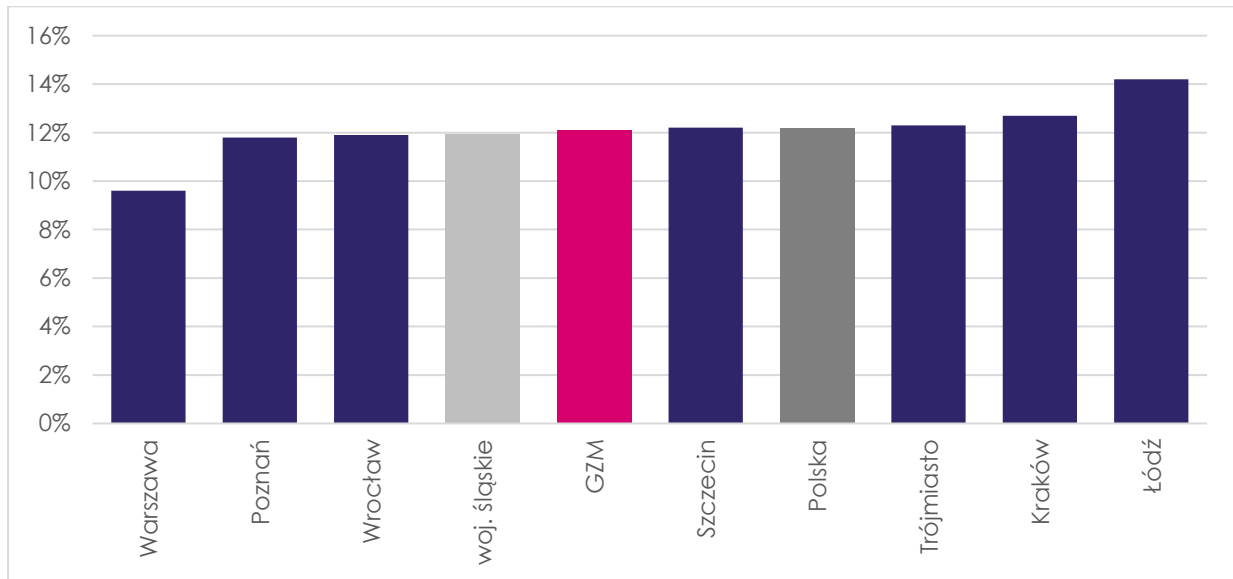

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS z NSP z 2011 r.¹⁰⁵

Wyniki te plasowały GZM jako całość na piątym miejscu wśród 8 największych obszarów metropolitalnych (FUA) w Polsce, przy czym w praktyce trudno tu mówić o istotnych (statystycznie) różnicach między poszczególnymi obszarami, z pominięciem zauważalnie niskiego udziału osób z niepełnosprawnościami w populacji FUA Warszawy i wyjątkowo wysokiego udziału takich osób w populacji mieszkańców FUA Łodzi.

¹⁰⁵ Poziome kreski na wykresie określają wskaźnik precyzji dla wyników NSP 2011 na poziomie powiatów.

Rys. 42. Udział osób z niepełnosprawnościami w populacji GZM¹⁰⁶ na tle innych obszarów metropolitalnych (FUA), woj. śląskiego i Polski wg NSP z 2011 r.

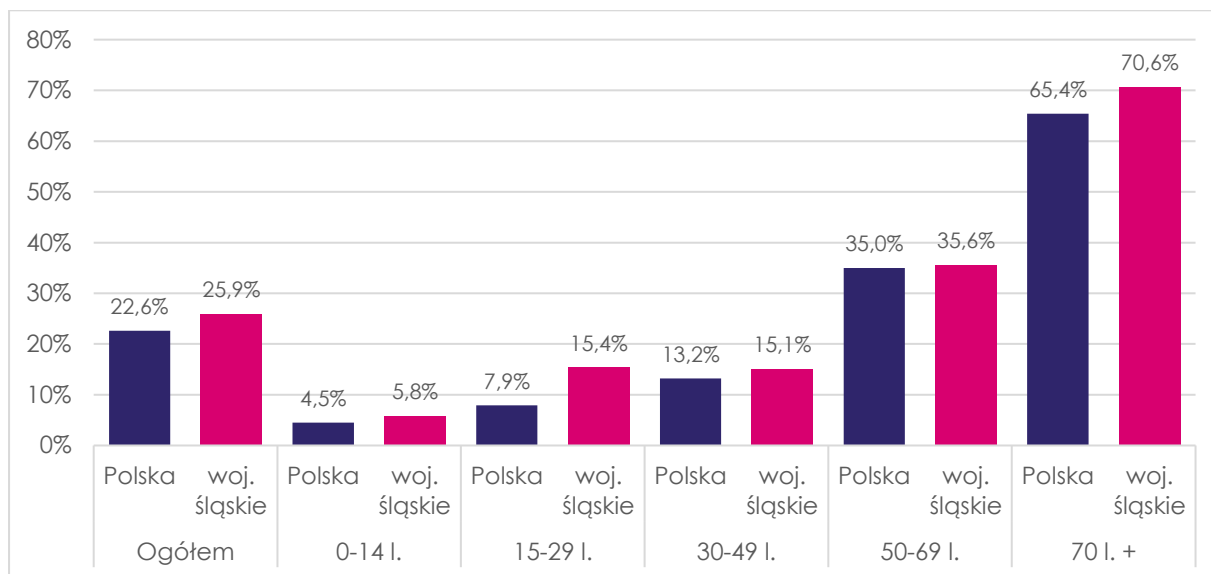
Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (2021), Stan zdrowia ludności Polski

Zróżnicowania terytorialne związane z natężeniem tak mierzonej niepełnosprawności są obecnie (tj. w badaniach EHIS z 2019 r.) tylko luźno związane z różnicami w zakresie natężenia niepełnosprawności według kryterium biologicznego (tj. subiektywnie odczuwanych ograniczeń w funkcjonowaniu). Jest to o tyle istotne, że pod tym drugim względem województwo śląskie jako całość¹⁰⁷ wyróżnia się na tle kraju (najwyższy udział osób doświadczających niepełnosprawności). Problemy związane z niepełnosprawnością deklaruje tu aż 25,9% mieszkańców (24,3% wśród mężczyzn i 27,3% wśród kobiet), w porównaniu do 22,6% na poziomie całej Polski, przy czym 7% określa swoje ograniczenia jako poważne. Dysonans między sytuacją regionu pod względem niepełnosprawności prawnej a wynikami opartymi na subiektywnych deklaracjach wart jest pogłębionej analizy na dalszych etapach prac nad Strategią Rozwoju GZM.

¹⁰⁶ Dane powiatowe, zagregowane dla powiatów położonych w całości lub częściowo w obrębie danego FUA.

¹⁰⁷ Dane publikowane na poziomie województw, brak danych dla samej GZM.

Rys. 43. Udział osób z niepełnosprawnościami wg kryterium biologicznego w woj. śląskim na tle kraju w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie GUS (2021), Stan zdrowia ludności Polski

Dodatkowym źródłem informacji o natężeniu problemów związanych z niepełnosprawnością i o sytuacji osób z niepełnosprawnościami mogą być dane pochodzące ze źródeł administracyjnych. Ważnym zasobem tego rodzaju są publikowane przez Ministra Edukacji i Nauki zestawienia dotyczące liczby uczniów ze stwierdzonymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (publikowane na poziomie województw). Jak wynika z ostatniego takiego wykazu (z 2020 r.), w woj. śląskim tego typu potrzeby stwierdzono w przypadku 33 tys. uczniów w wieku szkolnym, co stanowiło w przybliżeniu¹⁰⁸ 5% ogółu uczniów szkół w tym regionie. Podobnie przedstawia się udział takich uczniów w zestawieniu obejmującym tylko placówki na etapach edukacji obowiązkowej (szkoły podstawowe i średnie różnego typu). Odsetek ten jest nieznacznie wyższy niż przeciętnie w kraju, co sugeruje, że w woj. śląskim niepełnosprawność wśród młodzieży jest nieznacznie częstsza (wymagałoby to jednak potwierdzenia w specjalnie przeprowadzonych badaniach). Zwraca uwagę wyższy niż przeciętnie udział dzieci z różnego rodzaju niepełnosprawnościami lub dysfunkcjami na etapie edukacji przedszkolnej. Paradoksalnie jest to być może pozytywny sygnał, sugeruje bowiem, że w woj. śląskim (w tym w GZM, gdzie wg danych z 2020 r. do placówek uczęszcza 48,2% dzieci korzystających z edukacji przedszkolnej w tym województwie) dostęp takich dzieci do tego nieobowiązkowego (pomijając tzw. zerówkę) etapu edukacji jest nieco większy niż gdzie indziej. Zarówno w woj. śląskim, jak i w całej Polsce największy udział uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi odnotowano w szkołach branżowych i zawodowych. Częściowo jest to związane z faktem, że do placówek tych zalicza się również szkoły specjalne, przysposabiające do pracy. Jednak wysoki udział dzieci o szczególnych potrzebach w szkolnictwie zawodowym utrzymuje się nawet po wyłączeniu takich jednostek z rachunków.

¹⁰⁸ Oszacowanie bazuje na dwóch różnych źródłach danych, dlatego należy traktować je jako przybliżone.

Tab. 7. Udział dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wśród uczniów szkół wg typów i województw w 2020 r.

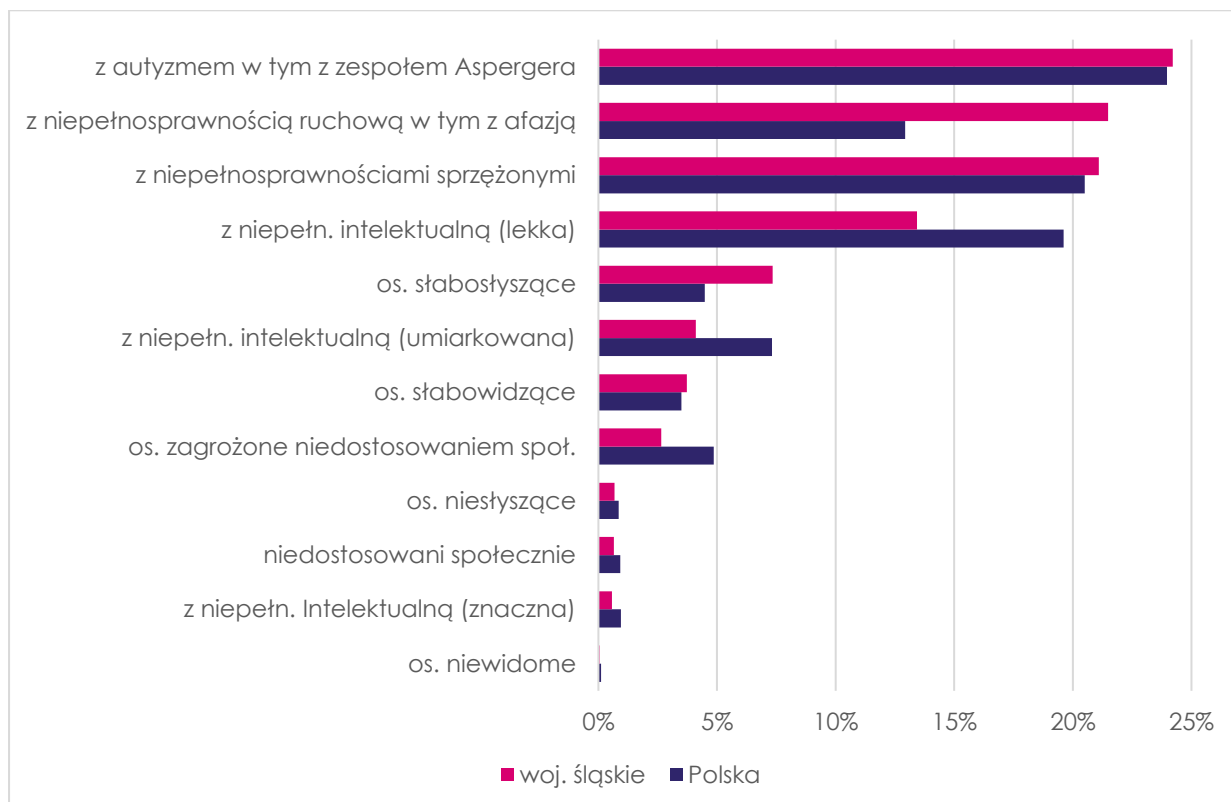
województwo	A) Przedszkola*	B) Szkoły podstawowe	C1) Szkoły branżowe	C1) Szkoły branżowe – bez szkół specjalnych	D) Technika i średnie szkoły zawodowe*	E) Licea ogólnokształcące	F) Szkoły policealne	Ogółem	Ogółem – etap edukacji obowiązkowej [B-F]
dolnośląskie	3%	4%	15%	12%	1%	1%	0%	4%	4%
kujawsko-pomorskie	3%	5%	16%	11%	1%	1%	0%	4%	5%
łódzkie	3%	4%	16%	10%	1%	1%	0%	3%	4%
lubelskie	5%	7%	25%	15%	2%	2%	0%	6%	7%
lubuskie	1%	2%	8%	5%	0%	0%	0%	1%	2%
małopolskie	2%	3%	11%	7%	1%	1%	0%	3%	3%
mazowieckie	3%	5%	21%	15%	1%	2%	0%	4%	4%
opolskie	2%	5%	13%	9%	1%	1%	0%	4%	4%
podkarpackie	3%	4%	17%	11%	1%	1%	0%	4%	4%
podlaskie	3%	4%	15%	9%	2%	1%	0%	4%	4%
pomorskie	3%	5%	12%	8%	1%	1%	0%	4%	4%
śląskie	5%	6%	16%	11%	2%	2%	0%	5%	5%
świętokrzyskie	2%	4%	16%	10%	1%	1%	0%	3%	4%
warmińsko-mazurskie	3%	5%	15%	11%	1%	1%	0%	4%	5%
wielkopolskie	2%	4%	10%	6%	1%	1%	0%	3%	3%
zachodniopomorskie	4%	5%	14%	10%	1%	1%	0%	4%	4%
Polska	3%	4%	14%	10%	1%	1%	0%	4%	4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS oraz danych Ministerstwa Edukacji i Nauki¹⁰⁹

W województwie śląskim, podobnie jak w całej Polsce, wśród uczniów ze stwierdzonymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi dominują osoby z zespołem Aspergera lub autyzmem. W całym kraju niemal równie dużo jest dzieci z niepełnosprawnościami sprzężonymi lub z niepełnosprawnością intelektualną (w szczególności w stopniu lekkim). Pod tym ostatnim względem woj. śląskie okazuje się specyficzne – dysfunkcje intelektualne są tu proporcjonalnie wyraźnie rzadsze, za to częściej problemem bywają niepełnosprawność ruchowa oraz uszkodzenia słuchu.

¹⁰⁹ Dane o uczniach ze specjalnymi potrzebami pozyskane z serwisu dane.gov.pl.

Rys. 44. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wg rodzaju niepełnosprawności w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Edukacji i Nauki¹¹⁰

Ważnym źródłem informacji o zróżnicowaniach związanych z problemem niepełnosprawności jest system pomocy społecznej. Ponieważ korzystanie z części świadczeń wymaga spełnienia tzw. kryterium dochodowego, dane na ten temat należy traktować nie tyle jako alternatywne źródło wiedzy o samej niepełnosprawności, co o jej współwystępowaniu z innymi problemami społecznymi, takimi jak ubóstwo, niesamodzielność czy wykluczenie społeczne. Dostępne dane dotyczą liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności¹¹¹. Ze względu na potrzeby związane z porównywalnością tych danych przedstawiono je w przeliczeniu na liczbę mieszkańców. W takim ujęciu GZM¹¹² prezentuje się na tle innych obszarów metropolitalnych relatywnie korzystnie. W 2020 r. ze wsparcia związanego z niepełnosprawnością korzystało w niej (podobnie jak w całym woj. śląskim) 6,2 rodzin na każdy 1 000 mieszkańców, w porównaniu do 8,1 rodzin w całej Polsce i ponad 8 rodzin w takich obszarach metropolitalnych (FUA), jak obszar łódzki czy trójmiejski. W perspektywie od 2014 r. wartość wskaźnika dla całej GZM zmniejszyła się o 28%, czyli bardziej niż w całej Polsce (23%) i w całym woj. śląskim (25%), a także bardziej niż w 3 z 7 innych metropolii (FUA)¹¹³. W 2020 r. jedynym obszarem o wyraźnie mniejszej liczbie rodzin korzystających z pomocy z powodu

¹¹⁰ Dane o uczniach ze specjalnymi potrzebami pozyskane z serwisu dane.gov.pl.

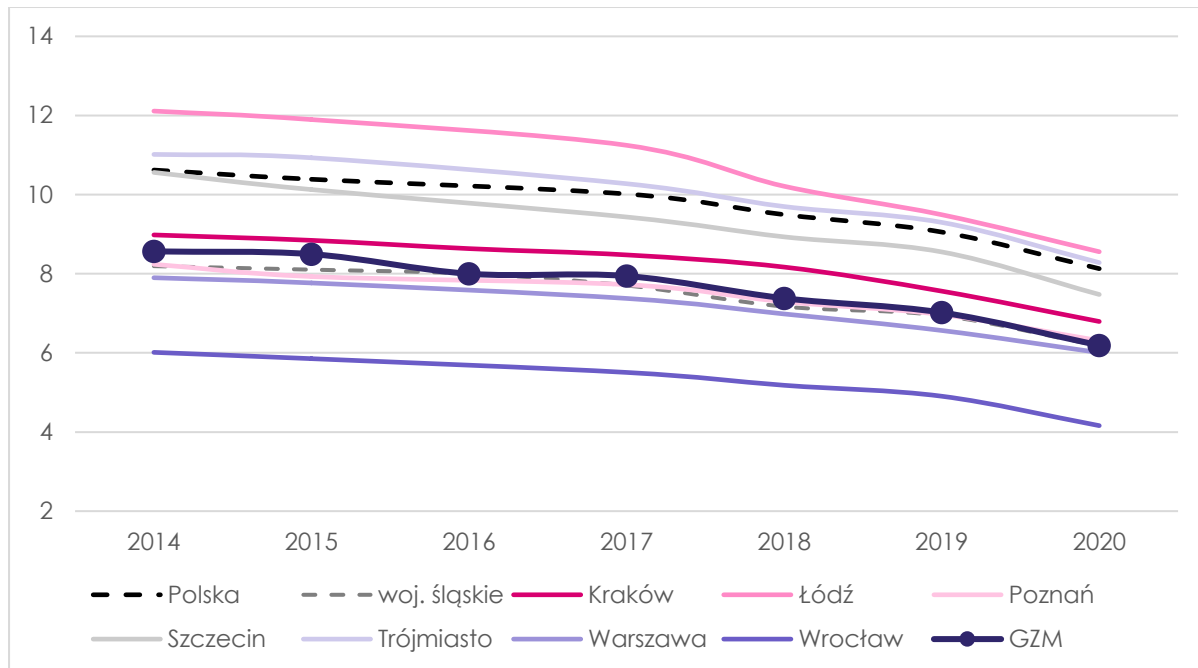
¹¹¹ Trzeba zaznaczyć, że dane nie dotyczą wszystkich rodzin korzystających z pomocy społecznej, w których występuje niepełnosprawność, ale takich, w których jest ona traktowana jako jedna z przyczyn przyznania pomocy.

¹¹² Dane są publikowane na poziomie powiatów, dlatego porównania obejmują wszystkie powiaty znajdujące się w części lub w całości w granicach danego obszaru metropolitalnego.

¹¹³ Spadek ten miał miejsce w całej Polsce. Należy go jednak traktować nie tyle jako świadectwo poprawy sytuacji, a jako pochodną zmniejszającej się dostępności pomocy społecznej (m.in. w związku poziomem tzw. kryterium dochodowego i brakiem rocznej waloryzacji tego kryterium).

niepełnosprawności była metropolia wrocławska (4,2 rodziny/1000 mieszkańców). W perspektywie poszczególnych powiatów wartości wyższe od przeciętnej (dla Polski) odnotowano na terenie GZM w Siemianowicach Śląskich (9,3 rodziny, 123. miejsce na 380 powiatów w Polsce) oraz Chorzowie (8,5, 171. miejsce), zaś zdecydowanie niższe – w powiatach pszczyńskim (3,4 rodziny, 376. miejsce), mikołowskim (3,9 rodziny i 372. miejsce) oraz w Piekarach Śląskich (4,3 rodziny, 370. miejsce).

Rys. 45. Rodziny korzystające z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności na 1 000 mieszkańców w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2014-2020¹¹⁴

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 8. Liczba rodzin korzystających z pomocy społ. z powodu niepełnosprawności na 1 000 mieszkańców w powiatach w obrębie GZM w latach 2014-2020¹¹⁵

Powiat	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ranking	2020/2014
będziński	9,0	8,7	8,3	7,9	7,5	6,9	6,2	313	69%
bieruńsko-łęczyński	5,6	5,4	5,5	5,6	5,0	4,8	4,4	369	78%
Bytom	12,4	12,0	11,5	11,0	9,6	8,9	7,9	209	64%
Chorzów	12,2	12,1	11,9	11,7	11,1	9,8	8,5	171	70%
Dąbrowa Górnicza	5,7	6,2	6,0	5,9	5,8	5,7	5,1	356	90%

¹¹⁴ Porównanie w oparciu o agregację danych z powiatów położonych w całości lub częściowo w granicach danego obszaru metropolitalnego (FUA). Ze względu na niespójności danych dla niektórych obszarów w 2016 r. wartości na wykresie w tym roku stanowią ekstrapolację trendu z lat 2015-2017.

¹¹⁵ Ze względu na niespójności danych dla niektórych obszarów w 2016 r. wartości na wykresie w tym roku stanowią ekstrapolację trendu z lat 2015-2017.

Powiat	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Ranking	2020/2014
Gliwice	8,0	7,7	7,4	7,1	6,9	6,3	5,6	342	70%
gliwicki	5,3	5,8	5,9	6,0	5,0	4,8	4,7	363	88%
Katowice	8,7	8,6	8,4	8,2	7,8	7,6	7,0	269	81%
mikołowski	5,4	5,3	4,9	4,6	4,5	4,3	3,9	372	73%
Mysłowice	8,4	8,4	8,1	7,8	6,9	6,4	5,4	347	64%
Piekary Śląskie	6,9	7,5	7,0	6,6	5,9	5,3	4,3	370	63%
pszczyński	4,9	5,3	5,0	4,6	4,2	3,7	3,4	376	70%
Ruda Śląska	10,5	11,0	10,4	9,8	9,1	8,8	6,2	310	59%
Siemianowice Śl.	14,1	14,0	13,7	13,3	11,9	10,7	9,3	123	66%
Sosnowiec	9,9	9,3	9,3	9,2	8,8	8,7	7,8	215	79%
Świętochłowice	10,2	10,2	10,0	9,8	9,3	8,5	7,5	244	73%
łarnogórski	7,0	7,1	7,0	6,9	6,4	6,6	6,1	321	87%
Tychy	7,6	7,5	7,5	7,5	7,2	7,7	6,8	278	89%
Zabrze	8,5	8,1	7,4	6,8	6,0	5,5	4,9	361	58%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Istotnym wyzwaniem jest kwestia zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami możliwości uczestnictwa w życiu społecznym i w rynku pracy. Działaniami tymi zajmują się przede wszystkim powiaty oraz samorząd wojewódzki¹¹⁶. Wsparcie obejmuje m.in. rozwój i finansowanie Zakładów Aktywności Zawodowej, Warsztatów Terapii Zajęciowej, Centrów lub Klubów Integracji Społecznej czy współpracę z organizacjami pozarządowymi, a także wydatki na rehabilitację zawodową i społeczną osób z niepełnosprawnościami¹¹⁷. W latach 2018-2021 powiaty i gminy GZM¹¹⁸ przeznaczyły na ten cel łącznie blisko 33 miliony zł, co stanowi połowę (49,99%) ogółu tego rodzaju wydatków w skali województwa śląskiego. Wśród pozostałych siedmiu obszarów metropolitalnych (FUA) większe wydatki na ten cel poniosły tylko JST metropolii krakowskiej. Także przy uwzględnieniu różnic w liczbie ludności w całej omawianej perspektywie czasowej GZM była pod tym względem druga po FUA Krakowa: jej gminy i powiaty przeznaczały w tym czasie na rehabilitację zawodową i społeczną osób z niepełnosprawnościami 3 407 zł na każdy 1 000 mieszkańców średniorocznie. Warto przy tym zauważyć, że wydatki w poszczególnych obszarach metropolitalnych znacząco różnią się od

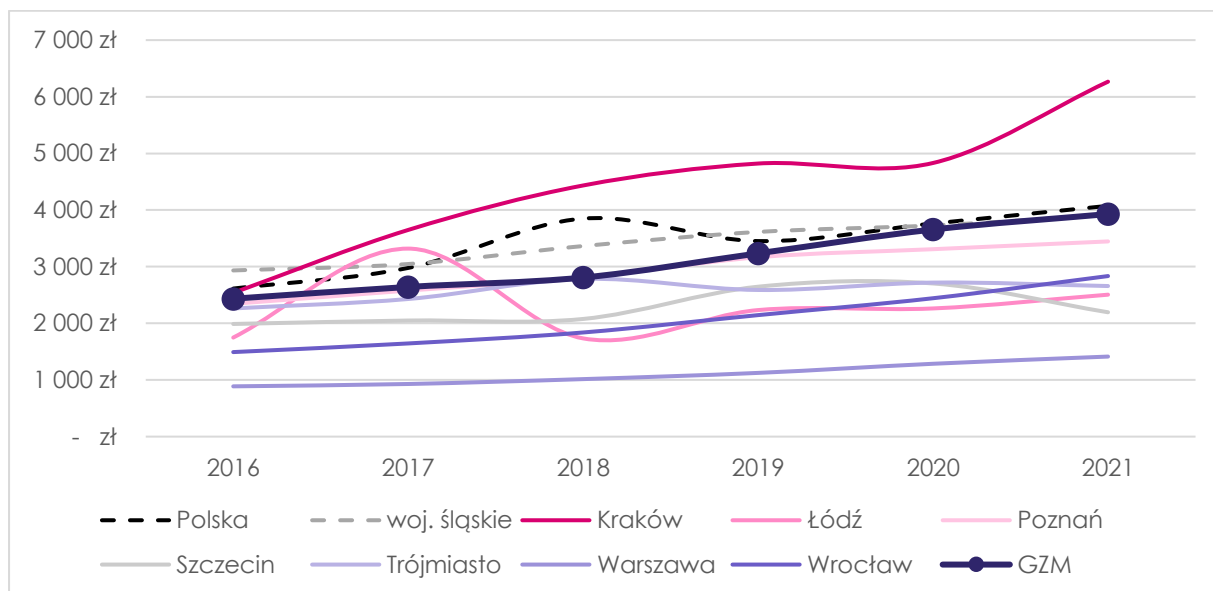
¹¹⁶ Zgodnie z ustawą z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (Dz.U. z 2022 r. poz. 528, 583) oraz ustawą z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych z późn. zmianami (Dz.U. z 2021 r. poz. 573, 1981).

¹¹⁷ Wydatki te, ujęte w rozdz. 85311 klasyfikacji budżetowej, ponoszone są ze środków własnych. W skali kraju ponosiło je w latach 2016-21 również 483 samorządów szczebla gminnego. W analizach danych finansowych uwzględniono łączne wydatki powiatów i gmin, zagregowane do poziomu powiatów.

¹¹⁸ Z uwzględnieniem także powiatów częściowo zlokalizowanych w granicach Metropolii.

siebie, a także że z wyjątkiem FUA Krakowa we wszystkich innych metropoliach, w tym w GZM, przeznaczano na omawiane zadania mniej środków *per capita* niż przeciętnie w Polsce (przy czym trzeba pamiętać, że wyniki te nie obejmują wydatków ponoszonych przez samorządy wojewódzkie).

Rys. 46. Wydatki gmin i powiatów¹¹⁹ w obszarach metropolitalnych (FUA), związane z rehabilitacją społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami w latach 2018-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów

W porównaniach między powiatami GZM zwraca uwagę wyjątkowo wysoka (w stosunku do liczby ludności) przeciętna skala wydatków na rehabilitację społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami w dwóch miastach Metropolii – Gliwicach oraz Katowicach.

Tab. 9. Wydatki gmin i powiatów¹²⁰ związane z rehabilitacją społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami w latach 2018-2021

powiat	łącznie w latach 2018-2021	średnio w latach 2018-2021 na 1 000 mieszkańców	pozycja w Polsce*
będziński	590 862 zł	1 000 zł	337.
bieruńsko-lędzki	480 459 zł	2 009 zł	229.
Bytom	1 937 577 zł	2 946 zł	152.
Chorzów	1 220 201 zł	2 840 zł	158.
Dąbrowa Górnicza	540 507 zł	1 136 zł	325.
Gliwice	8 517 888 zł	11 965 zł	27.
gliwicki	929 178 zł	2 012 zł	228.

¹¹⁹ Dane zagregowane na poziomie powiatów. Dla każdego powiatu pozycja obejmuje wydatki powiatu oraz wszystkich gmin w jego granicach.

¹²⁰ Jw.

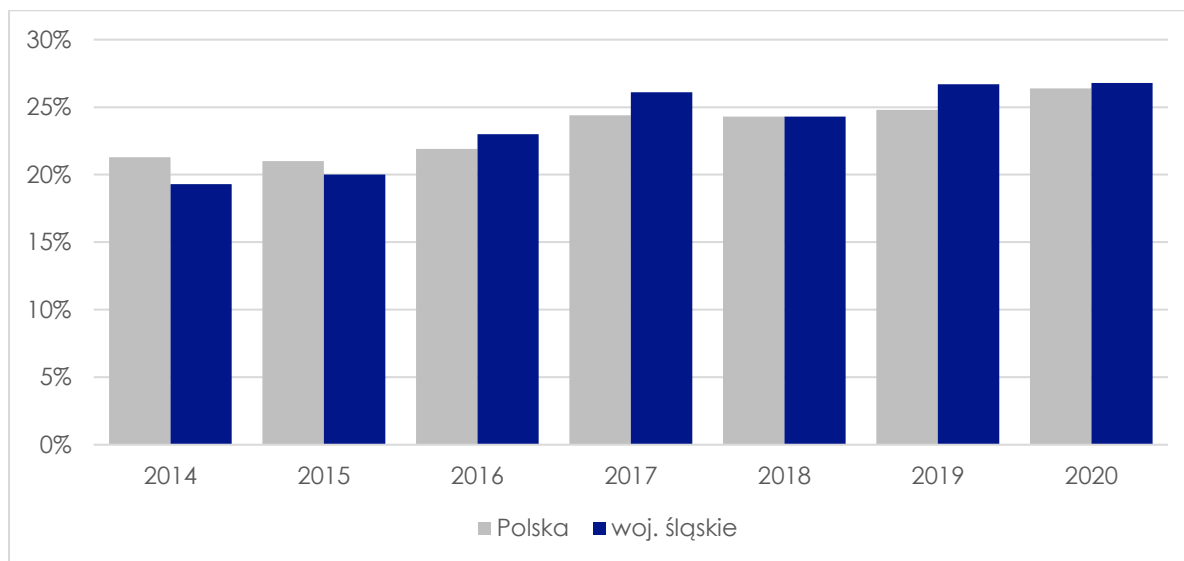
powiat	łącznie w latach 2018-2021	średnio w latach 2018-2021 na 1 000 mieszkańców	pozycja w Polsce*
Katowice	9 276 653 zł	7 943 zł	49.
mikołowski	1 601 454 zł	4 041 zł	112.
Mysłowice	364 719 zł	1 222 zł	315.
Piekary Śląskie	781 923 zł	3 561 zł	127.
pszczyński	598 606 zł	1 341 zł	300.
Ruda Śląska	1 162 805 zł	2 122 zł	217.
Siemianowice Śląskie	761 109 zł	2 858 zł	157.
Sosnowiec	950 717 zł	1 194 zł	318.
Świętochłowice	505 720 zł	2 559 zł	180.
tarnogórski	878 295 zł	1 563 zł	276.
Tychy	410 414 zł	806 zł	348.
Zabrze	1 411 082 zł	2 054 zł	221.

* Na 380 powiatów (niższa wartość = wyższa pozycja w rankingu).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów

Mimo tych działań zarówno wskaźnik aktywności zawodowej, jak i wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami pozostaje w woj. śląskim na bardzo niskim poziomie (brakuje danych pozwalających ocenić sytuację w samej GZM). Dotyczy to nie tylko tego województwa, ale całej Polski – od wielu lat cechuje się ona bardzo niskim poziomem aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnościami. Według stanu na II kwartał 2019 r. w całym kraju aktywnych zawodowo było jedynie 28,8% osób bezrobotnych w wieku produkcyjnym (między 18. a 59-64. rokiem życia), zaś zatrudnionych – 27% takich osób. Nieco bardziej aktualne dane dostępne są dla kategorii osób między 16. a 64. rokiem życia i dotyczą samego wskaźnika zatrudnienia. Jak z nich wynika, pracę zarobkową wykonywało w tym okresie 27% osób z niepełnosprawnościami w tym wieku – podobnie jak w całej Polsce. Warto jednak zauważyć, że wartość tego wskaźnika systematycznie rośnie (w woj. śląskim nieco szybciej niż w całym kraju).

Rys. 47. Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata w woj. śląskim i w Polsce w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BAEL GUS

Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnościami powinna być traktowana jako ważne zadanie w Strategii GZM. Istotnym wyzwaniem jest tu fakt, że działania związane z rehabilitacją zawodową i społeczną osób z niepełnosprawnościami są co do zasady zadaniami własnymi powiatów, które nie są formalnie członkami GZM (więcej o tym problemie – por. rozdział 2.5).

2.1.3 Infrastruktura społeczna, dostęp do usług

Ważnym wymiarem spójności społecznej jest zadawalający dostęp do usług publicznych, decydujących o jakości życia w GZM (zwłaszcza w zakresie edukacji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, kultury).

a) Opieka żłobkowa i edukacja przedszkolna

Żłobki i przedszkola są kluczowym elementem infrastruktury społecznej. Dostęp do edukacji przedszkolnej sprzyja wyrównywaniu szans edukacyjnych (dzieci z gospodarstw domowych mniej zasobnych w kapitał kulturowy, uczęszczające do przedszkoli, są lepiej przygotowane do edukacji szkolnej)¹²¹. Zarówno żłobki, jak i przedszkola zwiększają także szanse na pełny udział obojga rodziców korzystających z nich dzieci w rynku pracy.

W tym aspekcie sytuacja w GZM jest lepsza niż przeciętnie w Polsce i woj. śląskim, co nie znaczy, że nie występują istotne problemy w tym zakresie:

- Dostęp do opieki żłobkowej jest w GZM (tak jak w całym kraju) bardzo ograniczony. W 2020 r. w jej granicach funkcjonowały 242 żłobki, a także 32 kluby dziecięce. Tym samym na jeden żłobek przypadało tu 242 dzieci w tzw. wieku żłobkowym (zgodnie z konwencją przyjętą w statystyce publicznej na potrzeby analiz statystycznych przyjmuje się, że są to dzieci do 3. roku życia, jednak bez trzylatków, a więc takie, które

¹²¹ Por. np. IBE (2010), Raport o stanie edukacji, Warszawa, IBE.

do 31 grudnia danego roku nie ukończyły 3 lat¹²²). To wynik lepszy niż w całym woj. śląskim (313 dzieci na 1 żłobek) i przeciętnie w kraju (290 dzieci), ale gorszy niż w większości innych obszarów metropolitalnych w Polsce. Wśród nich GZM wyprzedzały pod względem dostępności tego rodzaju usług metropolia krakowska, poznańska, szczecińska, warszawska i (pierwsza pod tym względem) wrocławska, a relatywnie mniej żłobków funkcjonowało w metropolii łódzkiej oraz trójmiejskiej¹²³. Jednak żłobków przybywa: w ciągu 6 lat (między 2014 a 2020 r.) o 143 placówki, co stanowi wzrost o 144% (szybszy niż w przypadku innych obszarów metropolitalnych, z wyjątkiem metropolii krakowskiej). W 2020 r. korzystało z nich 17% dzieci do 3 r.ż. Udział ten rósł w GZM relatywnie szybciej niż w większości innych metropolii (z wyłączeniem obszaru metropolitalnego Wrocławia i Szczecina – rys. 48).

- W obrębie GZM najwyższy poziom upowszechnienia opieki żłobkowej odnotowano w Katowicach (27%), a także (powyżej 20%) w Sosnowcu, Tychach, Chorzowie oraz w niektórych gminach w ich bezpośrednim sąsiedztwie (np. Psarach, Pyskowicach – por. rys. 49). W gminach wiejskich: Gierałtowiec, Pilchowice, Rudziniec, Kobiór, Ożarówice, Chełm Śląski nie było wg danych z 2020 r. ani jednego żłobka.
- Sieć przedszkoli jest w stosunku do liczby dzieci w wieku od 3 do 5 lat¹²⁴ nieznacznie mniej gęsta niż w całym woj. śląskim (co nie znaczy, że są one mniej dostępne – ze względu na wysoki poziom urbanizacji GZM mogą być raczej przeciętnie większe¹²⁵). Uczęszcza do nich obecnie 88% dzieci w tym wieku (w porównaniu do 86% w całym woj. śląskim i 77% w całej Polsce). Odsetek ten podlegał od 2014 r. wahaniom, które jednak związane były głównie z konsekwencjami zawirowań wokół wprowadzonej w 2016 r. reformy systemu edukacji (w tym ze zniesieniem tzw. obowiązku przedszkolnego dla 5-latków). Obecnie jest on w GZM zbliżony do stanu sprzed reformy (2015 r.) i wyższy niż w obszarze metropolitalnym Krakowa, Łodzi, Trójmiasta czy Szczecina, ale zarazem nieznacznie niższy niż w metropoliach: poznańskiej, warszawskiej czy wrocławskiej.
- Zarówno w GZM, jak i w całej Polsce zdecydowanie brakuje przedszkoli specjalnych. W całej Metropolii było ich w 2020 r. zaledwie 11 (w stosunku do 7 w 2014 r.), na jedno takie przedszkole przypadało więc statystycznie 5,7 tys. dzieci w omawianym wieku (ponad 2 razy więcej niż w metropolii poznańskiej, która jest pod tym względem w najlepszej sytuacji). Co więcej, w praktyce przedszkola takie funkcjonowały tylko w 6 miastach GZM (po jednym w Będzinie, Czeladzi, Dąbrowie Górniczej, dwa w Gliwicach i Tychach oraz 4 w Katowicach).
- Wyzwaniem może być koordynacja zadań w zakresie edukacji przedszkolnej między gminami GZM. Odsetek dzieci w wieku od 3 do 5 lat uczęszczających do przedszkoli w niektórych gminach wiejskich i mniejszych miastach Metropolii (Wyry, Gierałtowiec, Pilchowice, a także Tarnowskie Góry) przekraczał niekiedy 100%, co oznacza, że chodziło do nich więcej dzieci, niż było w tych gminach zameldowanych. Są to gminy otaczające największe centra miejskie, a samo zjawisko należy łączyć z procesami

---

¹²² Dzieci w wieku 0, 1 i 2 lata.

¹²³ Ranking ten należy jednak traktować z dystansem – wymieniane tu obszary są często bardzo rozległe, a przy tym znacznie gorzej skomunikowane niż GZM.

¹²⁴ Choć aktualnie do przedszkoli uczęszczają także 6-latki, to ze względu na porównywalność danych z okresem przed reformą systemu edukacji przedszkolnej, a także z uwagi na omówione we wstępie do niniejszej sekcji zakładane funkcje tej edukacji, omówiono tu tylko sytuację dzieci, które nie są objęte obowiązkiem przedszkolnym (między 3. a 5. rokiem życia) i tylko w zakresie edukacji w przedszkolach (z wyłączeniem punktów przedszkolnych oraz oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych – tzw. zerówek).

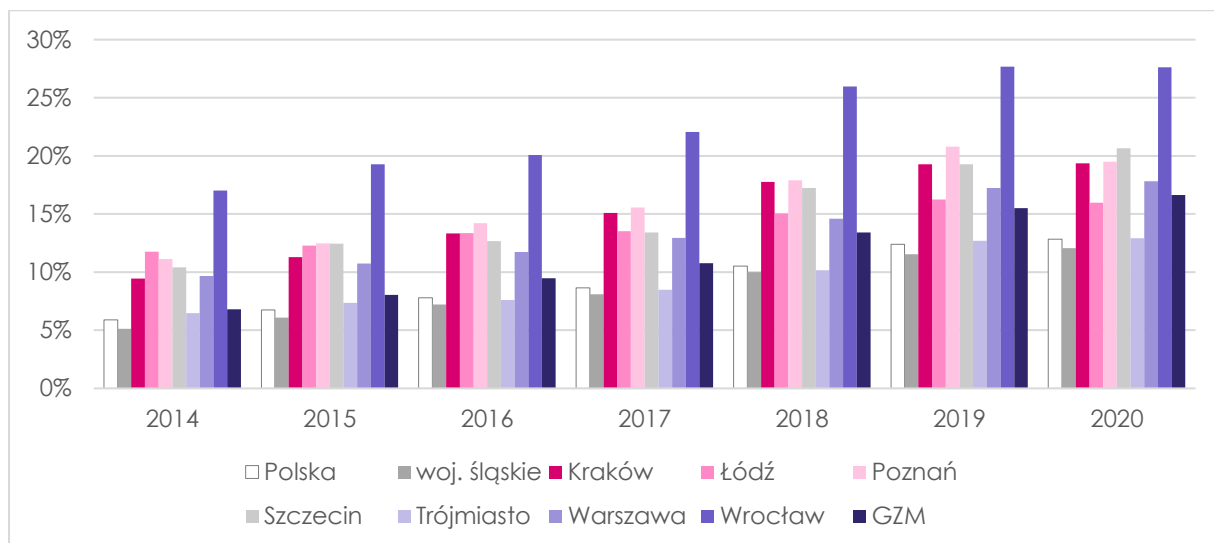
¹²⁵ Niestety aktualnie GUS nie publikuje danych dotyczących liczby miejsc w przedszkolach.

suburbanizacji. Wysoki poziom upowszechnienia edukacji przedszkolnej cechował też niektóre z największych ośrodków GZM – np. Tychy czy Katowice, a także takie mniejsze miasta, takie jak Będzin Sośnicowice, Radzionków czy Bieruń (we wszystkich tych miejscach odsetek przedszkolaków przekraczał 95%). Najniższy odsetek (poniżej 75%) zanotowano w Ożarowicach, Łędzinach, Wojkowicach, Psarach oraz Rudziniec (tu – zaledwie 40%) (rys. 50).

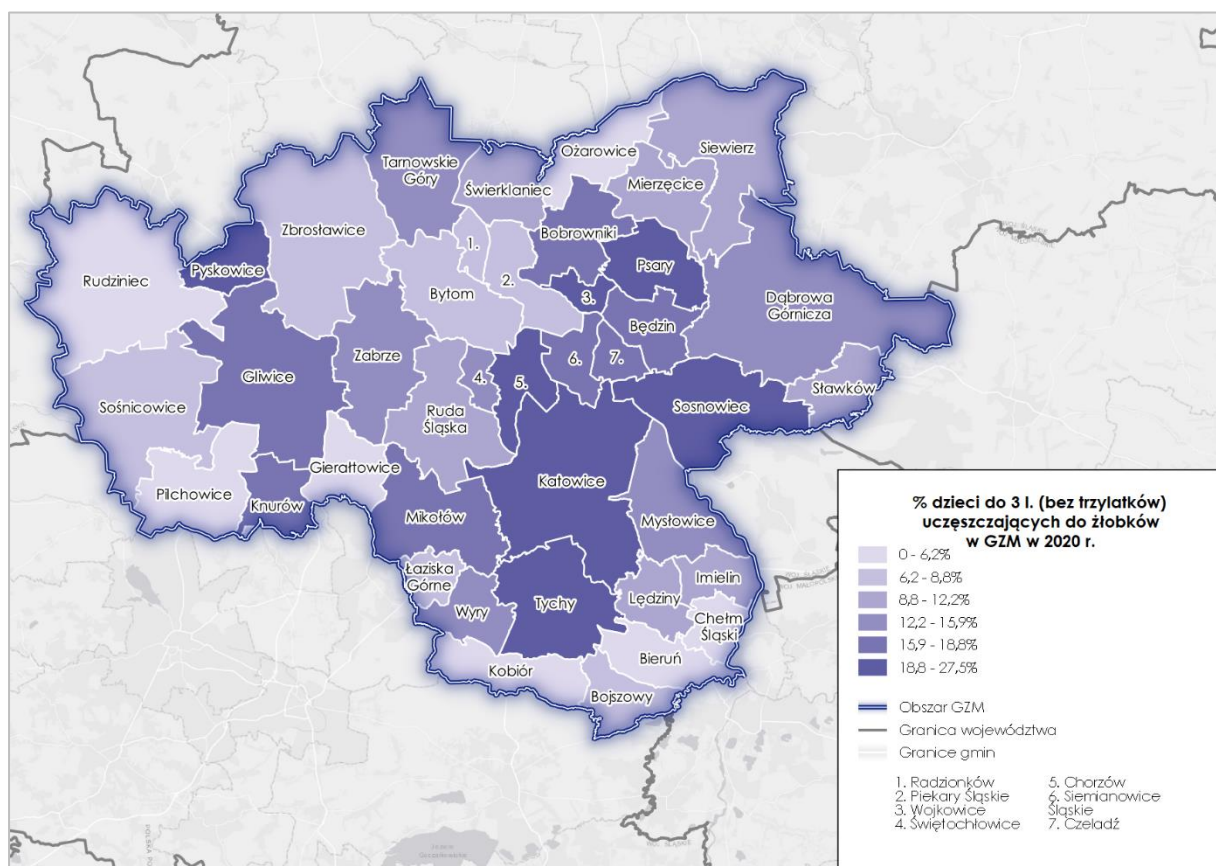
- Problem dostępności edukacji żłobkowej i przedszkolnej może nabrać nowego znaczenia w obliczu napływu do GZM fali uchodźców z Ukrainy, z których według dostępnych danych większość stanowią matki z dziećmi (por. rozdział 2.1.1). W wypadku przedłużania się konfliktu zbrojnego znaczna część z nich może pozostać w GZM. Adaptacja do życia w nowym miejscu wymagać będzie zapewnienia ich dzieciom szansy na udział w edukacji przedszkolnej. Jest zbyt wcześnie, aby szacować potencjalną skalę wynikającego z tego deficytu miejsc w przedszkolach czy żłobkach.

Rys. 48. % dzieci w wieku do 3 lat (bez 3-latków), uczęszczających do żłobków w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2014-2020

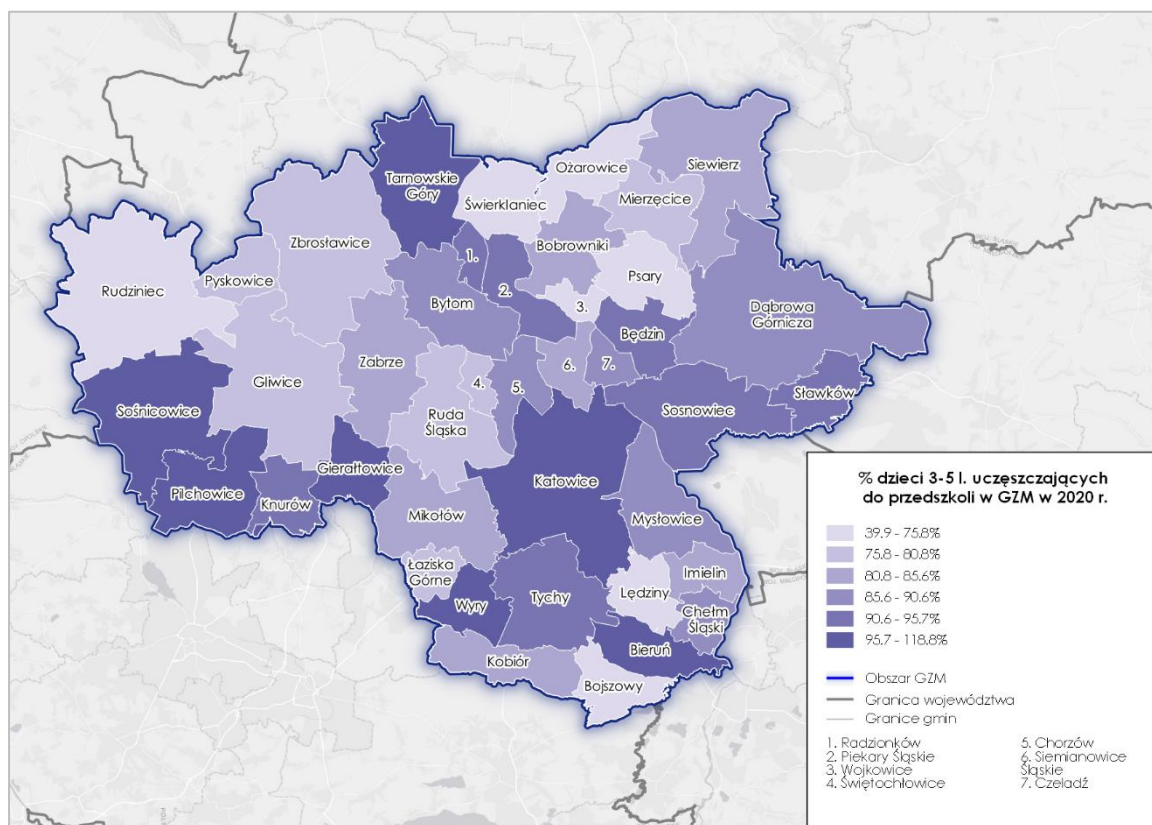
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 49. Udział dzieci w wieku do lat 3 (bez 3-latków), uczęszczających do żłobków w GZM w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 50. Udział dzieci w wieku 3-5 lat, uczęszczających do przedszkoli w GZM w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

b) Szkolnictwo

GZM jest znaczącym centrum edukacyjnym w województwie śląskim. Na jej obszarze funkcjonuje niemal 1 000 szkół różnego typu, w których kształcą się łącznie blisko 230 tys. uczniów (dane za rok szkolny 2019/2020), w tym:

- 572 szkoły podstawowe (40% wszystkich szkół podstawowych z województwa, w których uczy się 48% uczniów w wieku 7-15 lat);
- 409 szkół ponadpodstawowych, w tym: 198 liceów ogólnokształcących, 106 techników i 105 zasadniczych szkół zawodowych, szkół branżowych I stopnia, szkół przysposabiających do pracy zawodowej, a także 111 szkół policealnych¹²⁶.

Prawie połowa szkół ponadpodstawowych jest zlokalizowana w pięciu największych miastach GZM i kształcą prawie 52% uczniów z obszaru całej Metropolii. Szczegółowe dane zaprezentowano poniżej (tab. 10).

Wyzwaniem dla samorządów lokalnych pozostaje dostosowywanie siatki szkół do zmieniającej się sieci osadniczej. W skali miast lub dzielnic dotkniętych depopulacją spadek liczby uczniów bywa szybszy niż ogólny spadek populacji, co wynika z większej mobilności rodzin z dziećmi i ograniczonej mobilności osób starszych. Z drugiej strony ośrodki zyskujące mieszkańców – zarówno w zabudowie wielo-, jak i jednorodzinnej – dostosowują siatkę szkół w celu zapewnienia mieszkańcom odpowiedniej dostępności publicznych placówek edukacyjnych.

¹²⁶ BDL GUS.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Zgłaszano problemy związane z dostępnością szkół w lokalizacjach, w których gwałtownie przybywa mieszkańców.

Tab. 10. Sieć szkolna GZM w roku szkolnym 2019/2020

Szkoły:	Liczba szkół w GZM	Liczba szkół w 5 największych miastach GZM ¹²⁷	Udział % 5 największych miast GZM	Liczba uczniów w GZM	Liczba uczniów w 5 największych miastach GZM	Udział % 5 największych miast
Podstawowe	572	249	43,5%	164 329	69 336	42,2%
Ponadpodstawowe:	409	204	49,9%	66 368	34 346	51,8%
• Licea	198	111	56,1%	34 077	18 284	53,7%
• Technika	106	51	48,1%	25 475	13 193	51,8%
• Zawodowe ¹²⁸	105	42	40,0%	6 816	2 869	42,1%
Razem	981	453	46,2%	230 697	103 682	44,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Powyższe dane wskazują na zjawisko silnej koncentracji nauczania ogólnokształcącego w największych miastach GZM. W liceach uczy się tam niemal 54% ogółu uczniów tych placówek z GZM i 52% uczniów techników, natomiast w przypadku szkół zawodowych i branżowych odsetek ten wynosi 42%. Szkoły zawodowe i branżowe odgrywają proporcjonalnie większą rolę w mniejszych ośrodkach miejskich GZM, takich jak Tarnowskie Góry, Ruda Śląska, Piekary Śląskie czy Mysłowice.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: O nierównomiernym rozwoju oferty edukacyjnej na obszarze GZM (nie tylko jeśli chodzi o samą obecność tej oferty, ale także jej jakość) świadczy fakt, że – jak zwracają uwagę przedstawiciele miast na prawach powiatu GZM – wielu uczniów z prowadzonych przez te samorządy placówek dojeżdża do szkół z innych gmin. Rodzi to wyzwania związane z koordynacją polityki w tym zakresie oraz jej finansowaniem. Duża mobilność uczniów jest możliwa także dzięki bardzo dobrze rozwiniętej sieci połączeń komunikacyjnych w rdzeniu GZM.

Jednak z drugiej strony zwracano uwagę na konieczność dalszego rozwoju połączeń transportowych, zwłaszcza w kontekście zapewniania dostępu do bardziej skoncentrowanej przestrzennie oferty placówek edukacji ponadpodstawowej. Wymaga to bliższej współpracy między gminami a powiatami (odpowiadającymi za oświatę na tym poziomie). Współpracę tę utrudnia brak formalnego umocowania w strukturze GZM powiatów ziemskich, które zarządzają ważnymi usługami na terenie Metropolii, ale nie są jej członkami.

Istotnym elementem oceny edukacji, oprócz dostępności, jest jej jakość. Jedną z najprostszych miar tej jakości może być zdawalność matur. Jak wynika z danych¹²⁹, na obszarze GZM w latach 2014-2020 wynosiła ona przeciętnie:

¹²⁷ Katowice, Sosnowiec, Gliwice, Zabrze, Bytom.

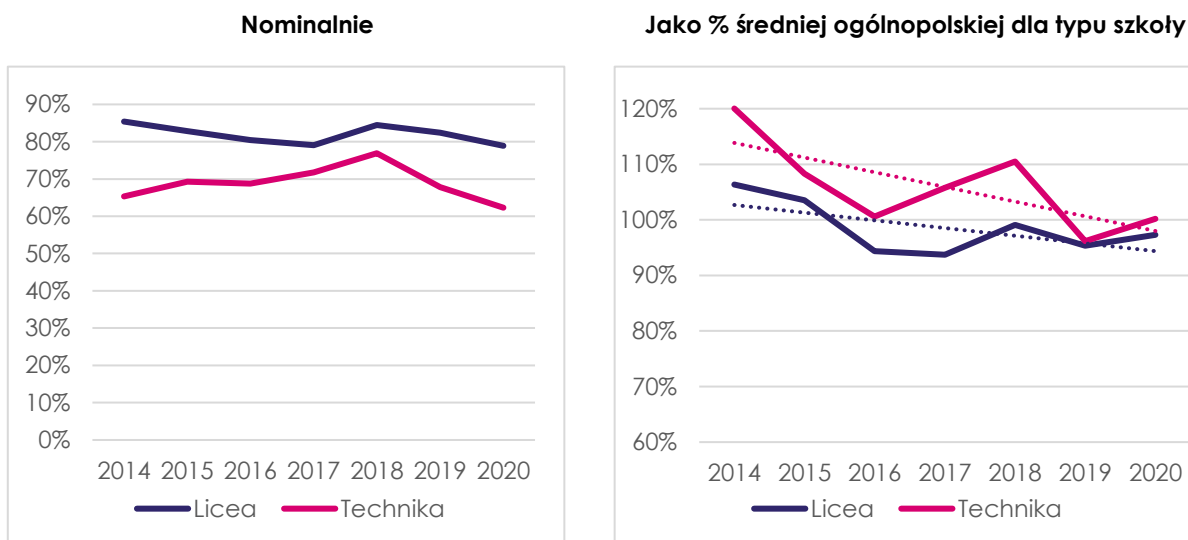
¹²⁸ W tym zasadnicze szkoły zawodowe, branżowe I st. i przysposabiające do pracy zawodowej.

¹²⁹ Na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Jaworznie.

- 68,9% ogółu możliwych punktów dla techników;
- 81,9% dla szkół ogólnokształcących.

W latach 2014-2018 zdawalność matur w szkołach technicznych ulegała poprawie, przy utrzymaniu stałego poziomu w liceach. Sam wzrost wynikał nie tyle ze zmian w jakości kształcenia, ale z różnic w poziomie trudności egzaminów w kolejnych latach. Uwzględniając ten czynnik¹³⁰, można zauważyć stały negatywny trend w zdawalności matur w GZM zarówno w przypadku techników, jak i liceów (rys. 51). Wskazuje on na stałe obniżanie się poziomu gotowości abiturientów z Metropolii do egzaminu maturalnego – zwłaszcza w przypadku techników. W pierwszych latach w analizowanym okresie uzyskiwały one relatywnie lepsze przeciętne wyniki zdawalności w stosunku do ogólnopolskiej średniej dla tego typu szkół. Jednak z upływem czasu przewaga ta topniała i obecnie zarówno zdawalność w technicach, jak i w liceach jest przeciętnie zbliżona do średniej dla całego kraju.

Rys. 51. Przeciętna zdawalność matur w GZM wg typu szkoły w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OKE w Jaworznie oraz BDL GUS

Jeśli chodzi o **wyniki uczniów szkół podstawowych** (ósmoklasistów), to w skali całej Polski przeciętny wynik egzaminu z języka polskiego wyniósł w 2021 r. 60% punktów, z matematyki – 47%, z języka angielskiego – 66%. Wyniki te **są zbliżone do średniej zarówno uczniów z woj. śląskiego** (odpowiednio 60,1%, 46,7% oraz 67%), jak i uczniów w samej GZM (59,6%, 46,0%, 67,3%). W perspektywie ostatnich 3 lat szkoły GZM konsekwentnie osiągają przeciętnie nieco lepsze wyniki w stosunku do średniej krajowej z egzaminów z j. angielskiego i z j. polskiego oraz zbliżone do średniej krajowej z egzaminu z matematyki (tab. 11).

¹³⁰ Poprzez odniesienie zdawalności w GZM do ogólnopolskiej średniej zdawalności dla poszczególnych typów placówek w każdym porównywanym roku.

Tab. 11. Wyniki egzaminu ósmoklasisty w gminach GZM w latach 2019-2021 (Polska=100%)¹³¹

Gmina	średnia w l. 2019-21			dynamika w l. 2019-21		
	j. angielski	j. polski	matematyka	j. angielski	j. polski	matematyka
Będzin	102%	95%	92%			
Bieruń	98%	102%	97%			
Bobrowniki	107%	104%	104%			
Bojszowy	105%	107%	109%			
Bytom	93%	91%	85%			
Chełm Śląski	104%	100%	106%			
Chorzów	100%	99%	93%			
Czeladź	101%	99%	91%			
Dąbrowa Górnicza	104%	98%	99%			
Gierałtówice	108%	103%	105%			
Gliwice	111%	102%	107%			
Imielin	106%	105%	110%			
Katowice	112%	107%	109%			
Knurów	100%	100%	94%			
Kobiór	104%	106%	102%			
Łaziska Górne	106%	103%	94%			
Lędziny	96%	96%	89%			
Mierzęcice	107%	103%	96%			
Mikołów	113%	109%	113%			
Mysłowice	96%	95%	92%			
Ożarówice	101%	108%	97%			
Piekary Śląskie	95%	97%	92%			
Piłchowice	108%	102%	103%			
Psary	107%	104%	100%			
Pyskowice	93%	101%	86%			
Radzionków	104%	101%	97%			
Ruda Śląska	93%	96%	88%			
Rudziniec	97%	95%	90%			
Siemianowice Śląskie	94%	93%	93%			
Siewierz	101%	106%	103%			
Śląsków	105%	102%	99%			
Sośnicowice	92%	103%	100%			
Sosnowiec	106%	100%	97%			
Świerklaniec	112%	111%	112%			
Świętochłowice	90%	94%	87%			
Tarnowskie Góry	115%	108%	110%			
Tychy	111%	105%	105%			
Wojkowice	105%	102%	102%			
Wry	116%	106%	106%			
Zabrze	96%	95%	94%			
Zbrostawice	98%	94%	98%			
GZM	103.3	101.5	99.4			

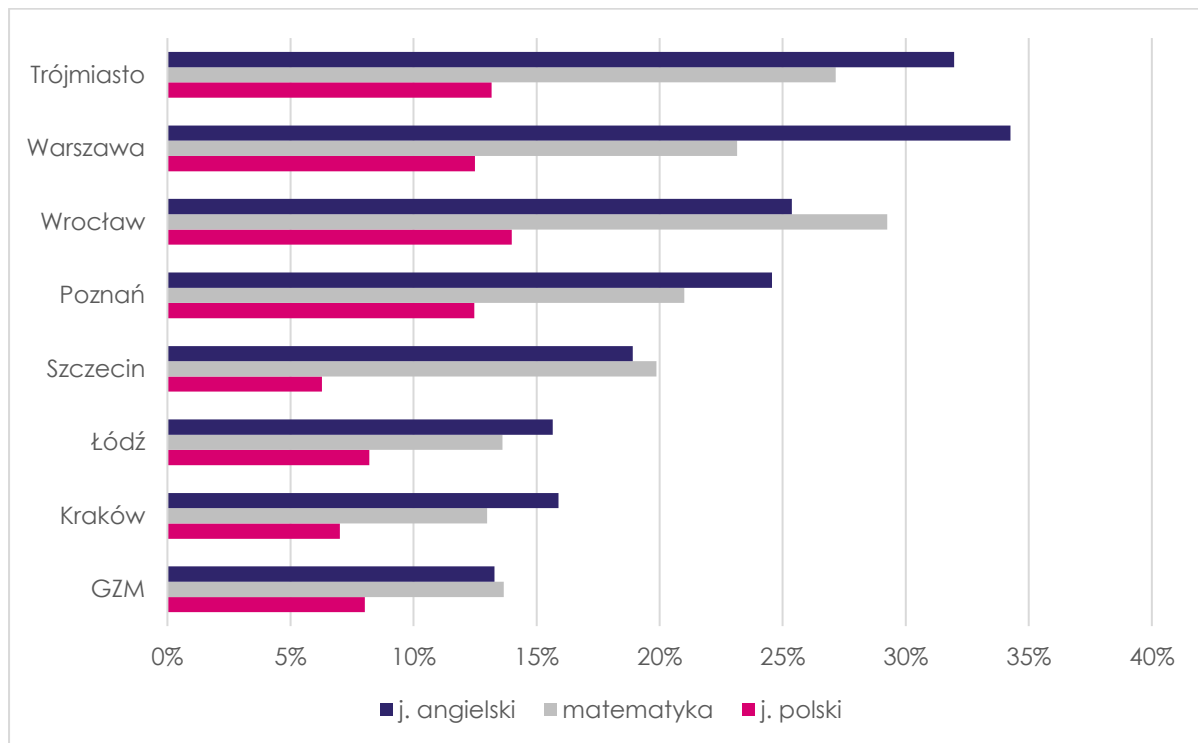
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych CKE

¹³¹ W tabeli przedstawiono porównanie przeciętnego punktowego wyniku szkół w gminach GZM do wyników w danym roku dla danego przedmiotu w całym kraju. 100% oznacza przeciętne wyniki równe średniej ogólnopolskiej, wartości wyższe niż 100% (i zielone punktu na wykresach) – wyniki lepsze niż średnia, wartości poniżej 100% (i czerwone punktu na wykresach) – wyniki gorsze niż średnia.

Na poziomie gmin ujawniają się różnice w wynikach edukacyjnych¹³². Przeciętnie gorsze wyniki w nauce – nie tylko na tle GZM, ale także na tle kraju – notują uczniowie z miast położonych w centrum GZM (Bytom, Ruda Śląska, Świętochłowice, Chorzów, Piekary Śląskie), a także z Mysłowic (z wyjątkiem języka angielskiego), Czeladzi czy Pyskovic (zwłaszcza z matematyki).

Lepiej wypadają przeciętnie szkoły podstawowe z Katowic, Tychów, Wyr, Mikołowa, Gliwic (poza j. polskim) czy z niektórych gmin położonych przy północnej oraz południowej granicy Metropolii. Różnice między gminą o najgorszym a najlepszym przeciętnym wyniku egzaminów wynoszą w GZM odpowiednio 16,6 pp. w przypadku matematyki, 14,9 pp. w przypadku języka angielskiego i 13,7 pp. w przypadku języka polskiego. Można dodać, że nie jest to nic niezwykłego – w innych obszarach metropolitalnych (FUA o statusie metropolii) dysproporcje te¹³³ są większe niż w GZM, zwłaszcza jeśli chodzi o matematykę i język angielski.

Rys. 52. Skala zróżnicowania średnich wyników egzaminu ósmoklasisty w gminach największych obszarów metropolitalnych (FUA) i GZM w Polsce w latach 2019-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Edukacji i Nauki

c) Uczelnie wyższe

Na terenie GZM siedzibę ma 18 uczelni wyższych (niektóre z nich działają w więcej niż jednym mieście Metropolii), w tym 7 uczelni publicznych i 11 niepublicznych, a także 8 filii i wydziałów zamiejscowych uczelni.

¹³² W praktyce oprócz jakości szkół mogą o nich również decydować różnice w poziomie wykształcenia rodziców dzieci w poszczególnych gminach.

¹³³ Mierzone tzw. rozstępem ćwiartkowym, czyli stosunkiem trzeciego kwartyla z rozkładu wyników gmin do pierwszego kwartyla tego rozkładu.

Tab. 12. Szkoły wyższe oraz ich filie i oddziały zamiejscowe na terenie GZM w 2022 r.

Lp. Uczelnie publiczne	
1	Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego w Katowicach
2	Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach
3	Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach
4	Politechnika Śląska
5	Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach
6	Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
7	Uniwersytet Śląski w Katowicach
Lp. Uczelnie niepubliczne	
1	Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej
2	Akademia Górnośląska im. Wojciecha Korfańskiego w Katowicach
3	Górnośląska Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości im. Karola Goduli w Chorzowie
4	Śląska Wyższa Szkoła Medyczna w Katowicach
5	Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu
6	Wyższa Szkoła Medyczna w Sosnowcu
7	Wyższa Szkoła Nauk Stosowanych w Rudzie Śląskiej
8	Wyższa Szkoła Planowania Strategicznego w Dąbrowie Górniczej
9	Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach
10	Wyższa Szkoła Technologii Informatycznych w Katowicach
11	Wyższa Szkoła Zarządzania Ochroną Pracy w Katowicach
Lp. Filie i wydziały zamiejscowe	
1	Dolnośląska Szkoła Wyższa z siedzibą we Wrocławiu – filia w Chorzowie
2	SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny z siedzibą w Warszawie – filia w Katowicach
3	Kujawska Szkoła Wyższa we Włocławku – filia w Siemianowicach Śląskich
4	Uczelnia Korczaka – Akademia Nauk Stosowanych, Wydz. Nauk Społeczno-Pedagog. w Katowicach
5	Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa w Poznaniu – Wydział Studiów Społecznych w Gliwicach
6	Akademia Sztuk Teatralnych im. Stanisława Wyspiańskiego w Krakowie – Wydział Teatru Tańca w Bytomiu
7	Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu – Wydział Zamiejscowy w Chorzowie
8	Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa Publicznego i Indywidualnego „Apeiron” w Krakowie – filia w Katowicach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Edukacji i Nauki (system RAD-on)

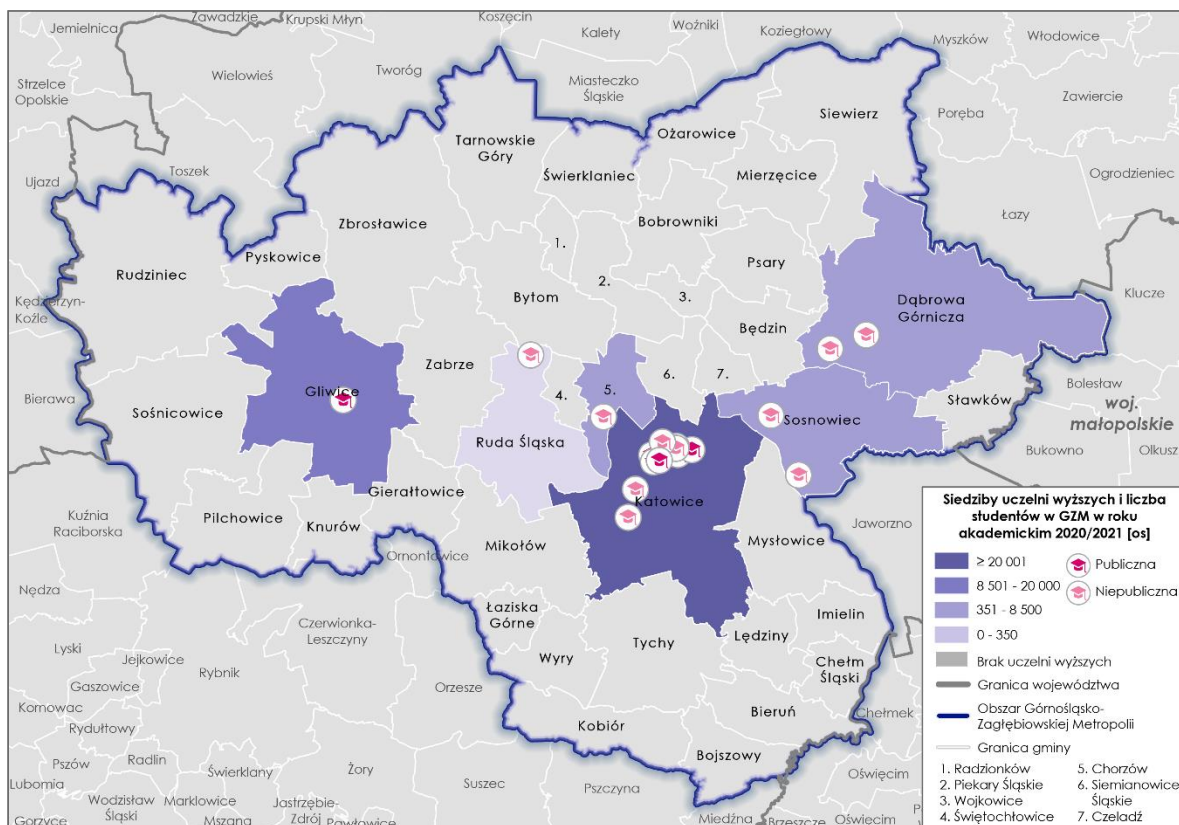
Miastem o największym nasyceniu uczelniami wyższymi są Katowice, w których funkcjonują zarówno uczelnie publiczne, jak i uczelnie prywatne. Spośród pozostałych miast GZM największe znaczenie mają Gliwice – siedziba Politechniki Śląskiej¹³⁴. W ostatnich latach widoczna jest wyraźna tendencja spadkowa zarówno jeśli chodzi o liczbę uczelni zlokalizowanych w GZM, jak i liczbę studentów.

Liczbę studentów w roku akademickim 2020/2021 przedstawia poniższa tabela (tab. 13).

¹³⁴ GUS, Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2019/2020.

Rys. 53. Siedziby główne uczelni wyższych i liczba studentów w GZM w roku akademickim 2020/2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2020/2021

Tab. 13. Uczelnie wyższe w GZM wg siedziby głównej oraz liczba studentów w roku akademickim 2020/2021

Miasto	Liczba uczelni	Liczba studentów
Katowice	11	51 958
Dąbrowa Górnicza	2	8 281
Sosnowiec	2	2 956
Gliwice	1	18 518
Chorzów	1	6 808
Ruda Śląska	1	327
Razem	18	88 848

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2020/2021

Tab. 14. Zmiany w liczbie uczelni i studentów w GZM w latach 2014-2020 wg GUS

Podregion	Uczelnie ogółem (wraz z filiami)								Studenci					
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
bytomski	6	2	2	2	2	2	2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
gliwicki	5	5	3	3	3	2	2	25,7	23,9	22,2	20,7	18,9	18,5	18,0
katowicki	25	27	22	18	18	18	18	61,4	59,7	57,7	64,0	62,0	59,1	60,4
sosnowiecki	9	7	7	6	6	5	5	14,2	13,9	13,8	9,3	10,9	11,3	11,7
Tłski	3	3	1	2	0	0	0	0,4	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
razem GZM¹³⁵	48	44	35	31	29	27	27	101,9	98,0	94,0	94,3	91,9	89,0	90,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Na uczelniach zlokalizowanych w GZM uczy się 7,2% ogółu studentów wszystkich polskich uczelni wyższych; odsetek ten przekracza udział ludności GZM w relacji do całkowitej liczby mieszkańców naszego kraju (5,8%)¹³⁶.

Populacja studentów w GZM jest nieco mniej sfeminizowana niż przeciętnie w Polsce. Uczy się tu też proporcjonalnie mniej cudzoziemców. Z danych z GUS, opublikowanych w raporcie Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2020/2021 (wyniki wstępne), wynika, że odsetek studentów z zagranicy wyniósł w GZM 5,2%, przy średniej krajowej na poziomie 6,9%.

Jeśli chodzi o jakość kształcenia, w pierwszej dziesiątce Rankingu Uczelni Akademickich Perspektywy 2021¹³⁷ nie znalazła się żadna uczelnia z obszaru GZM. Najwyższej sklasyfikowana jest Politechnika Śląska, która zajęła 13. miejsce ex aequo z trzema innymi uczelniami (Uniwersytetem Wrocławskim, Akademią Leona Koźmińskiego w Warszawie i Pomorskim Uniwersytetem Medycznym w Szczecinie) i która ponownie uplasowała się jako najwyżej oceniana uczelnia wyższa w województwie śląskim. Jest ona jedną z 10 polskich uczelni badawczych, wyłonionych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w 2019 r. W stosunku do zeszłego roku poprawiła swoją pozycję o dwa miejsca. W Rankingu Uczelni Akademickich Perspektywy 2021 znalazły się też poniższe uczelnie z obszaru GZM (łącznie 7 spośród 100 sklasyfikowanych), na następujących pozycjach:

- 29. Uniwersytet Śląski w Katowicach;
- 31. Śląski Uniwersytet Medyczny w Katowicach (55,1 pkt);

¹³⁵ W przybliżeniu. Różnice w liczbie studentów między tabelami wynikają z faktu, iż dane w jednej z nich dostępne są na poziomie podregionów statystycznych.

¹³⁶ Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

¹³⁷ Ranking Uczelni Akademickich obejmuje uczelnie akademickie (publiczne oraz niepubliczne), które mają co najmniej jedno uprawnienie do nadawania stopnia doktora oraz kształcą min. 200 studentów studiów stacjonarnych. W rankingu uwzględniono uczelnie, które miały minimum dwa roczniki absolwentów. Ocenia się je według następujących kryteriów: prestiż (waga 12%), absolwenci na rynku pracy (waga 12%), innowacyjność (waga 8%), potencjał naukowy (waga 15%), efektywność naukowa (waga 28%), warunki kształcenia (waga 10%), umiędzynarodowienie (waga 15%); zob.: <https://2021.ranking.perspektywy.pl/ranking/ranking-uczelni-akademickich>.

- 35. (ex aequo) Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej (54,2 pkt) oraz Akademia Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach (53,9 pkt);
- 52-60. Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach;
- 80-100. Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. Wojciecha Korfańskiego w Katowicach;
- 80-100. Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu.

Natomiast w Rankingu Uczelni Niepublicznych 2021 uczelnie wyższe z GZM uplasowały się na następujących miejscach (4 spośród 50 sklasyfikowanych):

- 3. Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej (68,5 pkt);
- 15. Wyższa Szkoła Humanitas w Sosnowcu (49,6 pkt);
- 29. Górnośląska Wyższa Szkoła Handlowa im. W. Korfańskiego w Katowicach (38,7 pkt);
- 33. Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach (36,9 pkt).

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Wskazywano na wątpliwości dot. prestiżu uczelni (co koresponduje z relatywnie niskimi ocenami uczelni wyższych z województwa śląskiego w popularnych rankingach). Wątpliwości te pojawiały się szczególnie w kontekście uwarunkowań decyzji edukacyjnych uzdolnionej młodzieży z obszaru GZM.

Wyzwaniem pozostaje bliskość konkurencyjnych ośrodków akademickich (przede wszystkim Krakowa), które mogą być o wiele silniej kojarzone z edukacją akademicką niż obszar GZM.

d) Infrastruktura ochrony zdrowia

Szeroka oferta publicznych i prywatnych usług medycznych stawia GZM wśród czołowych ośrodków w zakresie ochrony zdrowia w kraju. Wysoka specjalizacja i dostępność usług opieki zdrowotnej sprawia, że w szpitalach i przychodniach największych miast GZM leczeni są pacjenci nie tylko z okolicznych gmin, ale również z całej Polski.

Medycyna i ochrona zdrowia stanowią jedną z Inteligentnych Specjalizacji Województwa Śląskiego, zapisanych w dokumentach strategicznych¹³⁸. Dziedzina ta od wielu lat stanowi jeden z wyróżników GZM z uwagi na stopień zaawansowania w wielu dziedzinach prewencji, leczenia i rehabilitacji oraz renomę działających tu podmiotów leczniczych¹³⁹.

Coraz większe znaczenie gospodarcze ma także eksport usług i technologii medycznych. Obejmuje on głównie technologie z zakresu inżynierii medycznej, biotechnologii, inżynierii materiałowej, informatyki i elektroniki, a jego wartość szacowana jest na poziomie ok. 150 mln zł rocznie. **Dynamicznie rośnie także wartość eksportu innowacyjnych rozwiązań prozdrowotnych – średnioroczne tempo wzrostu eksportu w latach 2014-2019 wyniosło 24%, co wskazuje na wysoki potencjał tej dziedziny na obszarze GZM¹⁴⁰.**

Jednym z podstawowych wskaźników, pozwalających na ocenę dostępności lokalnego systemu opieki zdrowotnej, jest liczba zrealizowanych świadczeń podstawowej opieki zdrowotnej (POZ). W 2019 r. (ostatnie dane przed wybuchem pandemii) placówki POZ z obszaru

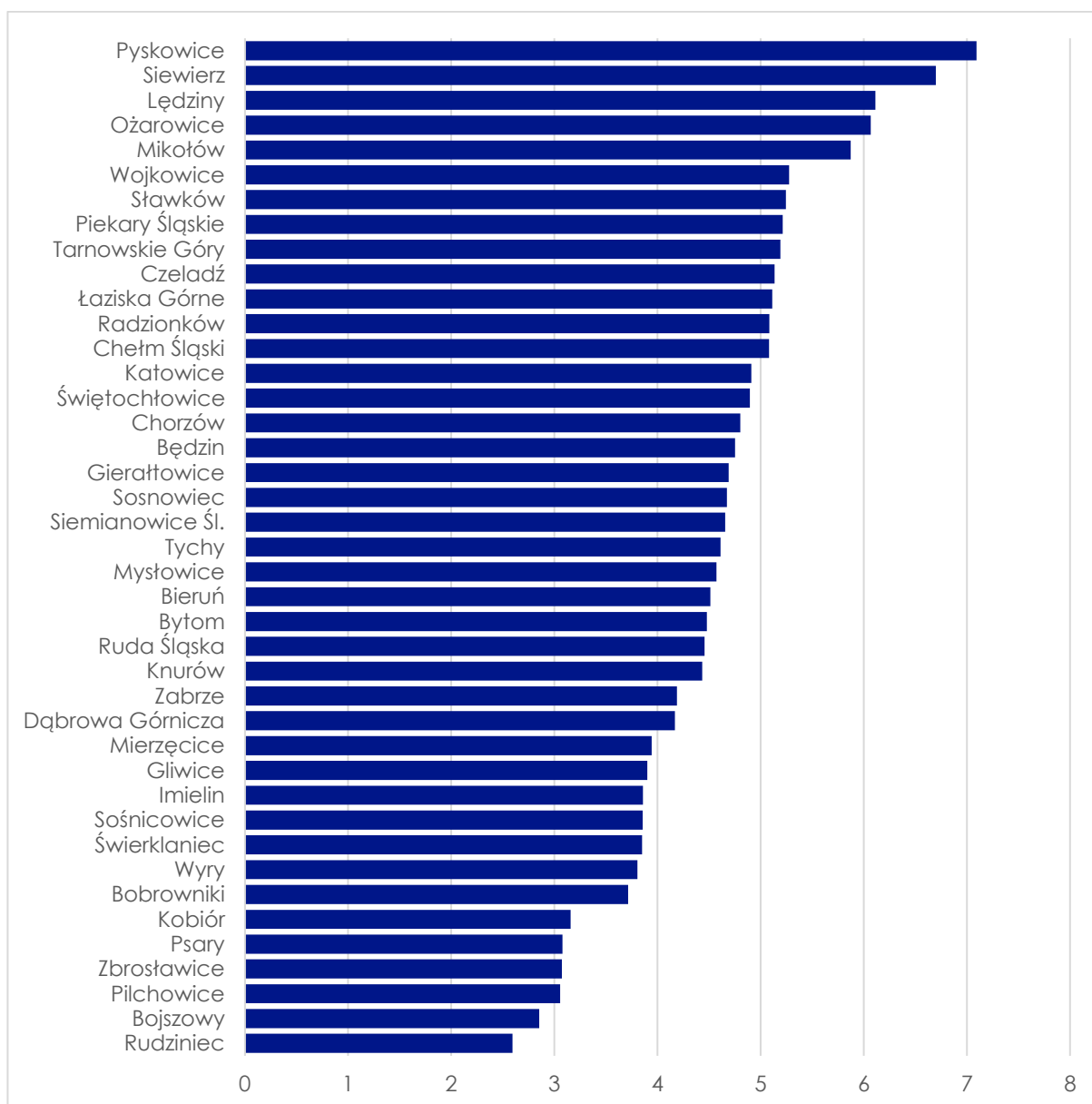
¹³⁸ Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030” – Zielone Śląskie, Katowice, październik 2020.

¹³⁹ Więcej o nich – por. rozdział 3.1.

¹⁴⁰ Szacunki własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej oraz GUS, skorygowane przez analizę ekspercką.

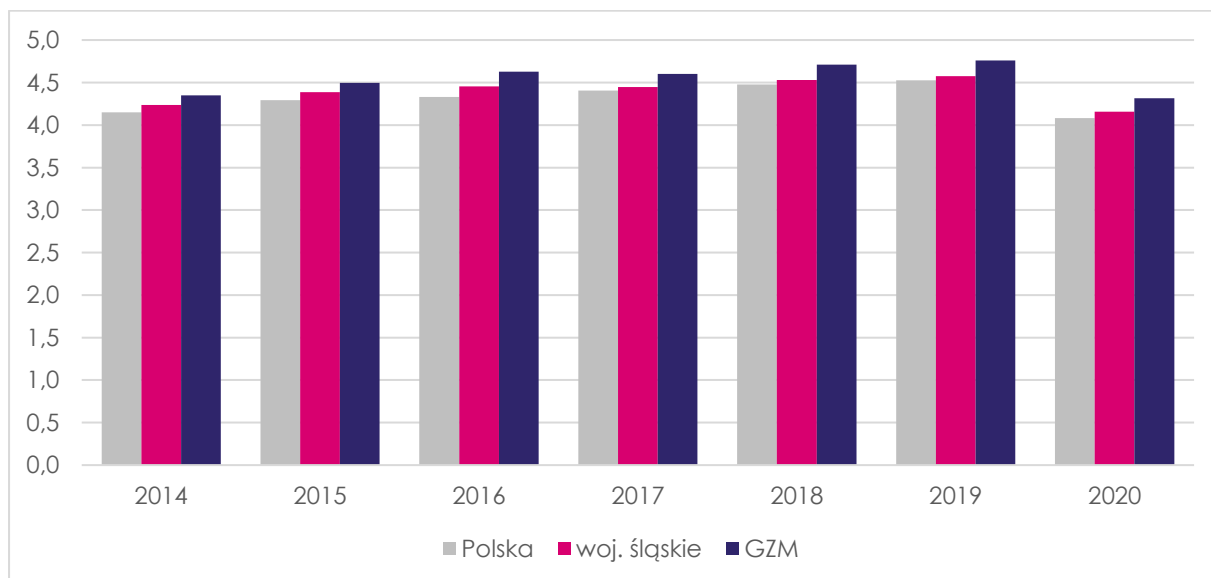
GZM udzieliły łącznie ponad 10,5 mln porad, z czego placówki podległe samorządom nieco ponad 1,3 mln, co stanowi odsetek niższy niż średnia krajowa (13,9% wobec 18,5%). Szczegółowe dane o liczbie udzielonych porad *per capita* w podziale na gminy w dłuższym okresie (w latach 2018-2020) przedstawiono na rysunku (rys. 54). Warto przy tym zauważyć, że w latach tych, a także we wcześniejszym okresie, przynajmniej od 2014 r., liczba porad stale rosta. Zmieniło się to w 2020 r. za sprawą pandemii COVID-19, która doprowadziła do przeciążenia systemu POZ nie tylko w GZM, ale także w całym województwie i w Polsce (przy czym skala tego zjawiska w GZM nie odbiegała od ogólnopolskiej i regionalnej średniej – na każdym z tych poziomów liczba porad zmniejszyła się o blisko 10% w ujęciu r/r (co w przypadku GZM oznacza blisko 1,1 miliona porad mniej w skali roku)).

Rys. 54. Średnia liczba porad w systemie POZ w gminach GZM per capita w latach 2018-20

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rys. 55. Liczba porad POZ per capita w GZM na tle woj. śląskiego i Polski w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Hospitalizacje prowadzone są w 94 placówkach szpitalnych, które stanowią niemal 70% udziału w całej infrastrukturze tego typu w województwie śląskim. **Dla pacjentów dostępnych jest w nich ponad 16 tys. łóżek, co zdecydowanie wyróżnia GZM na tle ogólnopolskiej średniej** (oznacza to 53 łóżka na 10 tys. osób w porównaniu do 43 w skali kraju). Zdecydowana większość szpitali skoncentrowana jest w rdzeniu obszaru metropolitalnego, z czego najwięcej (18) zlokalizowanych jest w Katowicach. W szpitalach GZM corocznie hospitalizowanych jest ponad 600 tys. pacjentów¹⁴¹.

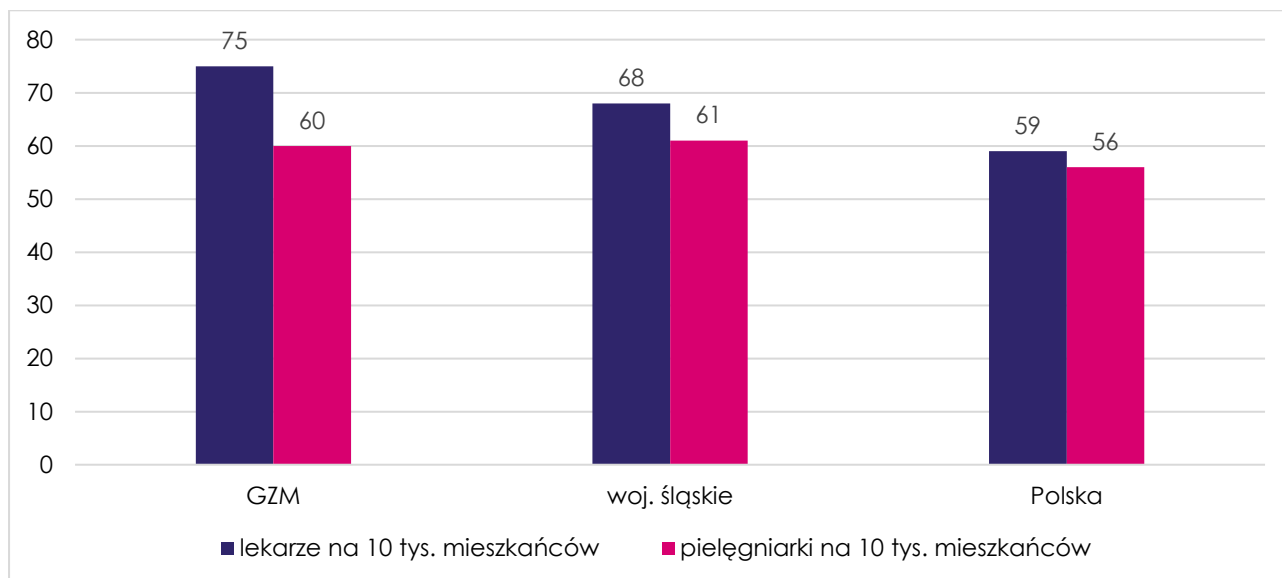
Mieszkańcy GZM dysponują też lepszym niż w pozostałych częściach kraju dostępem do personelu medycznego, choć w dalszym ciągu jest to dostęp gorszy niż w większości krajów UE. Średnio na 10 tys. mieszkańców przypada 75 lekarzy i 60 pielęgniarek (przy czym w Katowicach wskaźniki te osiągają nawet wartości odpowiednio 200 i 158), natomiast w skali całej Polski liczby te wynoszą 59 i 56. Niestety średnie te ulegają stałemu zmniejszeniu; niepokojący jest zwłaszcza odpływ pracowników z zawodu pielęgniarek i położnych, przy jednoczesnym wzroście ich przeciętnego wieku¹⁴². W skali całej Polski zjawisko to przybiera znaczne rozmiary: obecnie ponad 69 tys. pielęgniarek i położnych pracuje, mimo że są już w wieku emerytalnym. Prognoza wskazuje, że do 2025 r. liczba zatrudnionych pielęgniarek i położnych zmniejszy się o ponad 16 tys., a do 2030 r. o niemal 37 tys.¹⁴³.

¹⁴¹ Na podstawie danych BDL GUS, wspartych korektą ekspercką.

¹⁴² Raport Naczelnej Izby Pielęgniarek i Położnych, czerwiec 2021 r.

¹⁴³ Tamże.

Rys. 56. Personel medyczny na 10 tys. mieszkańców: średnie dla GZM, województwa śląskiego i Polski

Źródło: opracowanie własne na podstawie Raportu Naczelnej Izby Pielęgniarek i Położnych, czerwiec 2021

e) Pomoc społeczna

JST przeznaczają znaczne środki finansowe na zadania wynikające z ustawy o pomocy społecznej. Różnice te przekładają się na liczebność oraz strukturę jednostek organizacyjnych pomocy społecznej. Ważną rolę w systemie pomocy społecznej pełnią ośrodki pomocy społecznej (OPS) oraz powiatowe centra pomocy rodzinie (PCPR). Szacuje się, że wskaźnik liczby pracowników PCPR i OPS przypadających na 10 tys. ludności wyniósł w GZM 18 osób (w porównaniu do 16,9 na poziomie całej Polski)¹⁴⁴.

W 2020 r. na obszarze GZM funkcjonowało 116 stacjonarnych placówek pomocy społecznej¹⁴⁵, które dysponowały 6 754 miejscami, co przekłada się na 30,1 miejsc na każde 10 tys. mieszkańców. W ciągu ostatnich kilku lat (tj. od 2015 r., po istotnym wzroście w poprzednich latach) ich liczba oraz liczba oferowanych przez nie miejsc dla pacjentów utrzymuje się na podobnym poziomie. Proporcja nasycenia miejscami w placówkach jest równa średniej dla województwa i udziałowi GZM w populacji województwa. Najwięcej placówek zlokalizowanych jest w: Katowicach (16), Zabrze i Sosnowcu (po 10), Rudzie Śląskiej (9), Chorzowie i Bytomiu (po 8), Tarnowskich Górach (7), Gliwicach i Dąbrowie Górniczej (po 6)¹⁴⁶.

Do 2019 r. obłożenie stacjonarnych placówek wynosiło 94,1%. Jednak w 2020 r., prawdopodobnie w związku z obostrzeniami wynikającymi z pandemii COVID-19, uległo ono wyraźnemu zmniejszeniu do 87%. Według danych sprzed pandemii (za 2019 r.) wśród pensjonariuszy dominowały: osoby w podeszłym wieku 35,1% (4 558 os.), przewlekle psychicznie chorzy 16,8% (2 183 os.), osoby bezdomne 16,1% (2 096 os.), z niepełnosprawnością

¹⁴⁴ Na podstawie danych BDL GUS.

¹⁴⁵ Np. DPS lub ich filii, Dziennych Domów Pomocy Społecznej, Środowiskowych Domów Samopomocy, Noclegowni i Schronisk dla os. Bezdomnych itp. Por.: <https://bdl.stat.gov.pl/bdl/metadane/pojeciaPodgrupy/1799?back=True>.

¹⁴⁶ Dane z InfoGZM.

intelektualną 14,9% (1 937 os.), przewlekle somatycznie chorzy 10,5% (1 358 os.), z niepełnosprawnością fizyczną 3,9% (504 os.).

Placówki te to m.in. (wg danych za 2021 r.):

- 50 Domów Pomocy Społecznej, z czego: po 5 w Rudzie Śląskiej, Zabrze, Chorzowie i Bytomiu, po 3 w Katowicach, Gliwicach i Zbrosławicach, po 2 w Sosnowcu, Świętochłowicach, Siemianowicach Śląskich, Tarnowskich Górach, Pilchowicach i Tychach, po 1 w Będzinie, Czeladzi, Dąbrowie Górniczej, Knurowie, Mikołowie, Mysłowicach, Piekarach Śląskich, Sośnicowicach i Świerklańcu;
- 21 schronisk dla bezdomnych i 8 noclegowni;
- 3 domy dla matek z małoletnimi dziećmi i kobiet w ciąży;
- 102 placówki instytucjonalnej pieczy zastępczej dla dzieci i młodzieży, z 1 228 miejsc i 1 120 wychowankami, z czego zdecydowaną większość stanowią placówki socjalizacyjne (98);
- 2 769 miejsc świadczenia rodzinnej pieczy zastępczej dla dzieci i młodzieży, z czego: 1 784 rodziny zastępcze spokrewnione, 826 rodzin zastępczych niezawodowych, 107 rodzin zastępczych zawodowych, 52 rodzinne domy dziecka. Mają one pod opieką łącznie 4 080 wychowanków¹⁴⁷.

Publiczny system opieki społecznej uzupełniony jest przez działalność podmiotów ekonomii społecznej. **Województwo śląskie charakteryzuje się najstabszą spośród polskich województw dostępnością tych organizacji dla ludności** (17,3 organizacji na każde 10 tys. mieszkańców; liderem jest województwo małopolskie ze wskaźnikiem na poziomie 25,4). Na podstawie danych z GUS szacuje się, że na terenie GZM działa nieco ponad 5 tys. podmiotów ekonomii społecznej¹⁴⁸.

Na system ekonomii społecznej w GZM składają się:

- przedsiębiorstwa społeczne, w tym 52 spółdzielnie socjalne¹⁴⁹. Spółdzielnie socjalne dysponują szeroką ofertą usług, wśród których przeważają te związane z organizacją szkoleń i warsztatów, krawiectwem, pracami remontowo-budowlanymi i porządkowymi;
- podmioty reintegracyjne (Zakłady Aktywności Zawodowej, Warsztaty Terapii Zajęciowej, Centra Integracji Społecznej, Kluby Integracji Społecznej – por. wyżej, punkt 2.1.2 d);
- organizacje pożytku publicznego: zgodnie z informacjami upublicznionymi przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej na terenie GZM działały 474 organizacje pożytku publicznego, uprawnione do otrzymania 1% podatku dochodowego od osób fizycznych za rok 2018¹⁵⁰;
- podmioty sfery gospodarczej: 355 spółdzielni (pracy, inwalidów i niewidomych, non-profit), w tym: 15 spółdzielni w sekcji A PKD, 26 spółdzielni w sekcjach B, C, D, E PKD,

¹⁴⁷ Na podstawie danych BDL GUS, dostępnych na poziomie powiatów, wspartych korektą ekspercką.

¹⁴⁸ Opracowanie GUS, Sektor non-profit w Polsce w 2018 roku, Warszawa-Kraków 2020.

¹⁴⁹ Dane Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej.

¹⁵⁰ Dane Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej.

22 spółdzielnie w sekcji F PKD, 36 spółdzielni w sekcji G oraz 166 spółdzielni w sekcji L¹⁵¹. Stanowią one 42,7% ogółu spółdzielni zarejestrowanych w województwie śląskim;

- organizacje pozarządowe prowadzące działalność gospodarczą, z której zyski wspierają realizację celów statutowych (temat szerzej rozwinięty w dalszej części Diagnozy).

f) Kultura

Odpowiednio rozwinięty sektor kultury oraz sektor kreatywny¹⁵² stanowią jeden z ważniejszych czynników miastotwórczych, wzmacniających lokalny poziom rozwoju społeczno-gospodarczego oraz podnoszących rangę ośrodków miejskich do skali metropolitalnej. Do sektora kultury i sektora kreatywnego należą kina, teatry, muzea, biblioteki, galerie i salony sztuki, instytucje muzyczne oraz lokalne ośrodki kultury, a także imprezy artystyczno-rozrywkowe.

- **Kina** – w latach 2019-2020 w granicach GZM funkcjonowało 29 kin stałych, które dysponowały łącznie 137 salami i 41 466 miejscami na widowni¹⁵³. W 2019 r. odwiedziło je łącznie 4 451 371 osób (57% widzów kin w województwie). Warto zauważyć, że w latach 2014-2019 frekwencja w kinach dynamicznie rosła: na przestrzeni zaledwie sześciu lat zwiększyła się aż o 65%¹⁵⁴.
- **Teatry** – wg danych GUS za 2021 r. na terenie GZM znajdowało się 9 teatrów, w tym:
  - 4 teatry dramatyczne: Teatr Śląski im. Stanisława Wyspiańskiego w Katowicach, Teatr Korez w Katowicach, Teatr Zagłębia w Sosnowcu, Teatr Miejski w Gliwicach, Teatr Nowy w Zabrze,
  - 2 teatry muzyczne: Teatr Rozrywki w Chorzowie, Bytomski Teatr Tańca i Ruchu Rozbark,
  - 1 teatr operowy: Opera Śląska w Bytomiu,
  - 2 teatry lalkowe: Śląski Teatr Lalki i Aktora Ateneum w Katowicach, Teatr Dzieci Zagłębia im. Jana Dormana w Będzinie¹⁵⁵.

W 2019 r. (ostatnim przedpandemicznym roku) widowiska w teatrach w GZM cieszyły się zainteresowaniem 453,5 tys. widzów, z czego najwięcej, bo 229,7 tys. przypadło na teatry dramatyczne. W stosunku do 2015 r. (452,6 tys. widzów) frekwencja w teatrach nie uległa zmianie¹⁵⁶.

- **Muzea** (łącznie z oddziałami) – na obszarze GZM funkcjonowało ich w 2020 r. łącznie 47 (tj. 2,1 placówki na każde 100 tys. mieszkańców). Warto przy tym zauważyć, że jest to bardzo duży wzrost w stosunku do roku poprzedniego – między 2019 a 2020 r. według danych GUS powstało na terenie GZM 9 nowych placówek. Stało się to w okresie, w którym ze względu na pandemię COVID-19 doszło do załamania

---

¹⁵¹ Dane BDL GUS.

¹⁵² Zgodnie z definicją Komisji Europejskiej na sektor kultury i sektor kreatywny składają się podmioty artystyczne i inne, indywidualnej lub zbiorowej, twórczej ekspresji (źródło: <https://culture.ec.europa.eu/pl/sectors/sektor-kultury-i-sektor-kreatywny>).

¹⁵³ Do statystyki wliczono kina studyjne i multipleksy. Mianem kina studyjnego określa się obiekt mający 1 lub 2 sale.

¹⁵⁴ Dane BDL GUS.

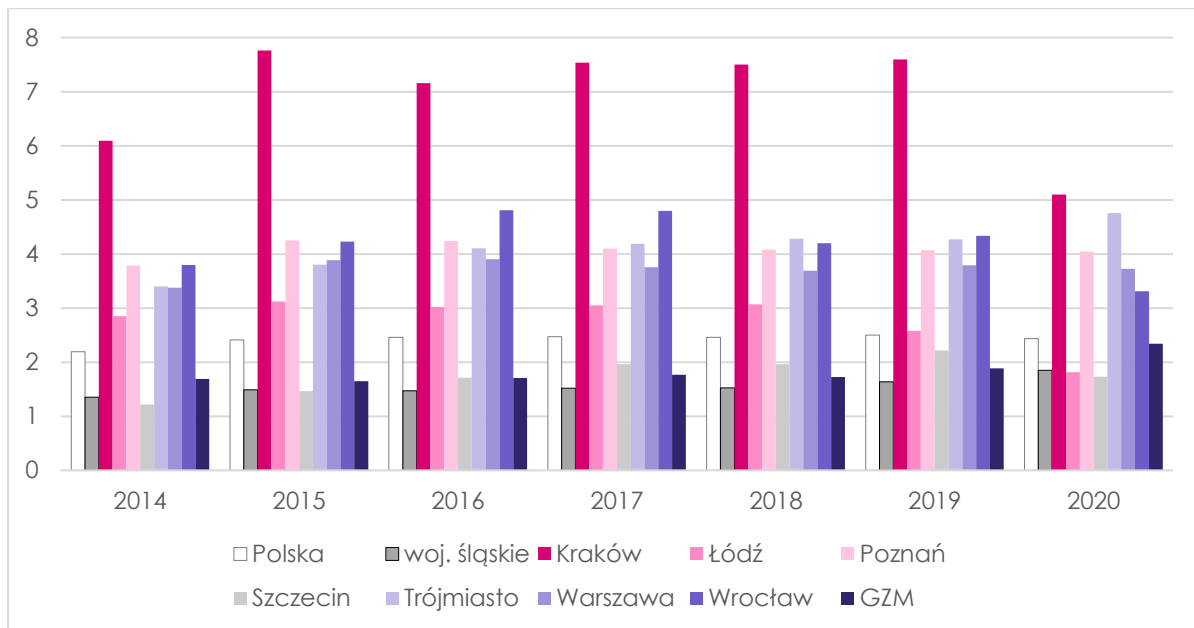
¹⁵⁵ Na podstawie danych portalu e-teatr.pl.

¹⁵⁶ Dane BDL GUS.

działalności muzeów w całym kraju: frekwencja w GZM spadła o 68% (a więc nawet bardziej niż w skali kraju, gdzie spadek wyniósł 58%)¹⁵⁷. W ostatnim roku przed pandemią frekwencja wyniosła nieco ponad 931 tys. osób. Podany powyżej wskaźnik liczby muzeów na 100 tys. mieszkańców jest obecnie (wg stanu na 2020 r.) **nieznacznie niższy niż średnia dla Polski (2,4), choć zarazem wyższy niż na poziomie całego województwa (1,8)**. Również w zestawieniu z innymi krajami Unii Europejskiej porównanie to nie wypada korzystnie: wskaźnik „umuzealnienia” w UE wynosi ok. 6 muzeów na 100 tys. mieszkańców¹⁵⁸.

Rys. 57. Muzea wraz z filiami na 100 tys. mieszkańców w GZM, w innych obszarach metropolitalnych (FUA), województwie śląskim i Polsce w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

- Biblioteki** – według danych GUS w granicach GZM w 2020 r. działało 288 bibliotek (wraz z filiami). Biblioteki te dysponowały łącznie ponad 805 tys. woluminów, a w ciągu roku skorzystało z ich usług 302 tys. czytelników. Podobnie jak w przypadku innych instytucji kultury, tak i tu liczba ta nie oddaje wcześniejszego poziomu zainteresowania bibliotekami – liczba czytelników spadła w wyniku obostrzeń związanych z pandemią COVID-19 o 20% w ujęciu r/r (w 2019 r. skorzystało z nich 380 tysięcy osób). Przed pandemią stanowili oni 17% populacji mieszkańców GZM, co jest wynikiem zbliżonym do przeciętnego dla całej Polski (16%) i całego woj. śląskiego. Jest to jednak także wyraźnie niższy odsetek niż w niektórych innych obszarach metropolitalnych (FUA) – np. w metropolii krakowskiej (23%), trójmiejskiej czy warszawskiej (21%). Wyniki te, aż do specyficznego 2020 r., nie podlegają większym zmianom.
- Galerie i salony sztuki** – w 2021 r. na obszarze GZM znajdowały się 23 galerie i salony sztuki (BDL GUS). Zdecydowana większość jest zlokalizowana w Katowicach (12), pozostałe placówki mieszczą się w Gliwicach (2) oraz Bytomiu, Chorzowie, Dąbrowie

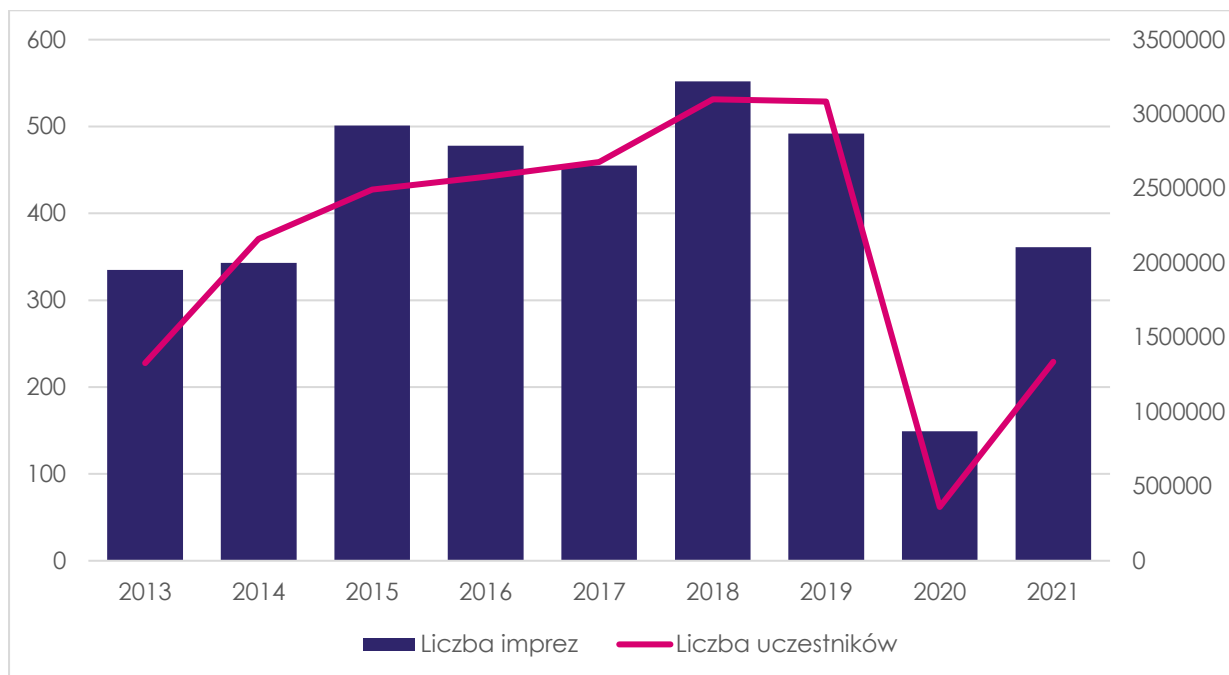
¹⁵⁷ Dane BDL GUS.

¹⁵⁸ Kultura w 2018 r., Urząd Statystyczny w Krakowie, praca zbiorowa pod kier. Małgorzaty Żyra.

Górnicy, Mikołowie, Radzionkowie, Rudzie Śląskiej, Sosnowcu, Tarnowskich Górach i Tychach (po 1 galerii lub salonie sztuki).

- **Instytucje muzyczne** – wg GUS w 2021 r. w granicach GZM znajdowały się:
  - **1 profesjonalny chór** – Chór Filharmonii Śląskiej w Katowicach,
  - **2 filharmonie** – Filharmonia Śląska w Katowicach oraz Filharmonia Zabrzeńska,
  - **2 orkiestry symfoniczne i kameralne** – Narodowa Orkiestra Symfoniczna Polskiego Radia w Katowicach oraz Orkiestra Kameralna Miasta Tychy „Aukso”.
- **Lokalne ośrodki kultury** – najczęściej prowadzone i finansowane przez gminy, uzupełniają potencjał kulturalny GZM. Z uwagi na górniczą przeszłość oprócz typowych instytucji kultury na terenie GZM działają też orkiestry górnicze. Jest to tradycja sięgająca drugiej połowy XIX w. Od tamtej pory uroczyste przemarsze podczas dnia świętej Barbary oraz różnego rodzaju wydarzeń stały się istotną częścią kultury Śląska. Mimo stopniowego zamykania kopalni orkiestry górnicze funkcjonują do dzisiaj, często przy ośrodkach kultury. Wg danych GUS na terenie GZM w 2016 r. funkcjonowało:
  - 137 instytucji kultury,
  - 558 grup artystycznych.
- **Imprezy masowe (artystyczno-rozrywkowe i sportowe)** – wraz z rozwojem oferty rekreacji i czasu wolnego na terenie GZM z roku na rok przybywa różnorodnych imprez artystyczno-rozrywkowych i sportowych o charakterze masowym, wzrasta też łączna liczba ich uczestników. W 2013 r. w granicach GZM odbyło się 335 tego typu wydarzeń, w których uczestniczyło ponad 1,3 mln osób, podczas gdy w rekordowym 2018 r. zorganizowano 552 imprezy masowe, w których wzięło udział ponad 3,1 mln osób. Dalszy rozwój oferty artystyczno-rozrywkowej i sportowej powstrzymała pandemia COVID-19, w wyniku której liczba imprez masowych spadła ponad trzykrotnie, a ich uczestników – ponad ośmiokrotnie. W 2021 r. można było zaobserwować pewne odbicie, jednak zarówno liczba wydarzeń, jak i ich masowość nie wróciły jeszcze do poziomu sprzed pandemii.

Rys. 58. Liczba imprez masowych (artystyczno-rozrywkowych i sportowych) oraz liczba ich uczestników na terenie GZM w latach 2013-2021

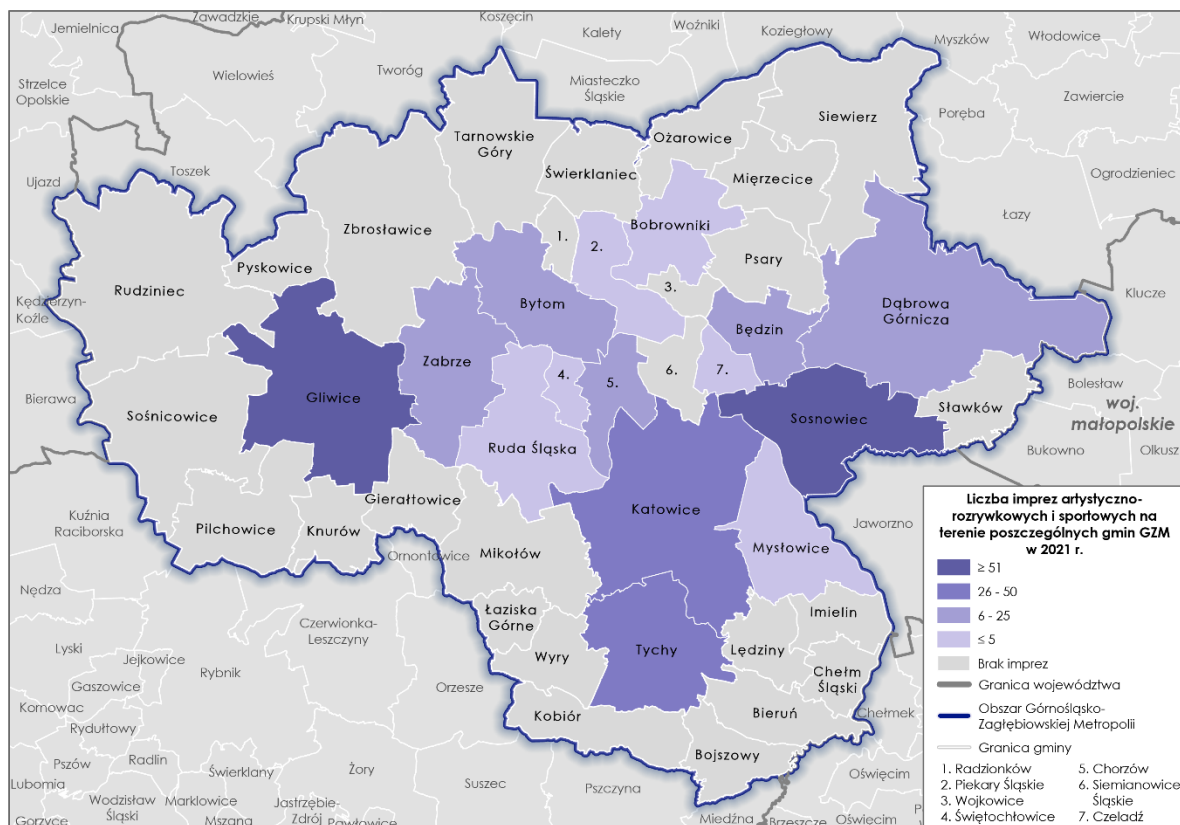

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Jeśli chodzi o rozmieszczenie geograficzne poszczególnych wydarzeń, koncentrują się one w największych miastach GZM – w 2021 r. były to kolejno: Gliwice (108), Sosnowiec (99), Katowice (35), Tychy (28), Bytom (25) czy Zabrze (23)¹⁵⁹. Rozkład imprez w poszczególnych gminach prezentuje rysunek 59.

¹⁵⁹ Mimo wpływu pandemii COVID-19 w poprzednich latach kolejność poszczególnych miast pod kątem rozkładu geograficznego imprez masowych prezentowała się podobnie.

Rys. 59. Liczba imprez artystyczno-rozrywkowych i sportowych na terenie poszczególnych gmin GZM w 2021 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

W tym miejscu warto wspomnieć o największych regularnych masowych imprezach artystyczno-rozrywkowych, odbywających się na terenie GZM. Wśród regularnych wydarzeń o największym rozgłosie można wymienić:

- Tauron Nowa Muzyka – katowicka Strefa Kultury;
- Męskie Granie (koncert w Katowicach) – Dolina Trzech Stawów – Muchowiec w Katowicach;
- FEST Festival – Park Śląski w Chorzowie;
- OFF Festival – Dolina Trzech Stawów – Muchowiec w Katowicach;
- Rawa Blues Festival – Hala Widowiskowo-Sportowa Spodek w Katowicach;
- Turniej Intel Extreme Masters (IEM) w Katowicach;
- Noc Muzeów w Katowicach i na Śląsku;
- Polska Noc Kabaretowa (w wybranych miastach).

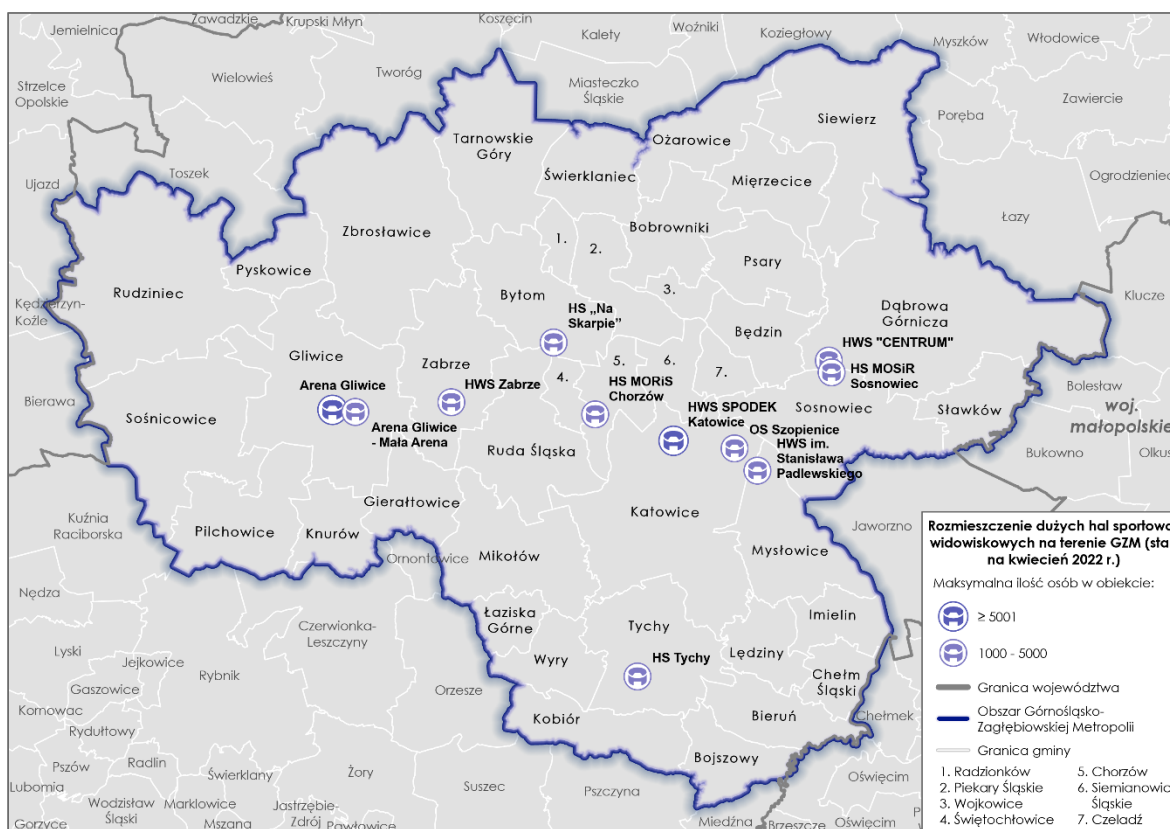
Oprócz imprez o charakterze rozrywkowym na terenie GZM odbywają się liczne konferencje, kongresy i wydarzenia biznesowe – zarówno o charakterze cyklicznym, jak i jednorazowym. Do największych wydarzeń tego typu, jakie organizowano w ostatnich latach w GZM, należą:

- Europejski Kongres Gospodarczy w Katowicach (wydarzenie cykliczne);
- Międzynarodowe Targi EXPO Katowice (wydarzenie cykliczne);

- 24. Konferencja Stron Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zmian Klimatu (COP 24) w Katowicach (2018 r.);
- Szczyt Cyfrowy ONZ – IGF 2021 (2021 r.);
- Światowe Forum Miejskie (WUF11) w Katowicach (2022 r.).

Organizacja licznych wydarzeń artystyczno-rozrywkowych, sportowych czy biznesowych jest możliwa dzięki dobrze rozwiniętej infrastrukturze hal widowiskowych, sportowych i konferencyjnych. Wg raportu Duże hale sportowo-widowiskowe w Polsce, przygotowanego przez Ministerstwo Sportu i Turystyki, w województwie śląskim znajduje się największe zagęszczenie dużych hal sportowo-widowiskowych w Polsce – 19 obiektów (w tym 11 w granicach GZM), przy łącznej liczbie 119 w skali kraju. Największe tego typu obiekty na terenie GZM to Hala Widowiskowo-Sportowa Spodek w Katowicach (20 374 os.) wraz z Międzynarodowym Centrum Kongresowym (MCK) oraz Arena Gliwice (11 013 os). Dokładne rozmieszczenie poszczególnych obiektów prezentuje rysunek 60.

Rys. 60. Rozmieszczenie dużych hal sportowo-widowiskowych na terenie GZM (stan na kwiecień 2022 r.)

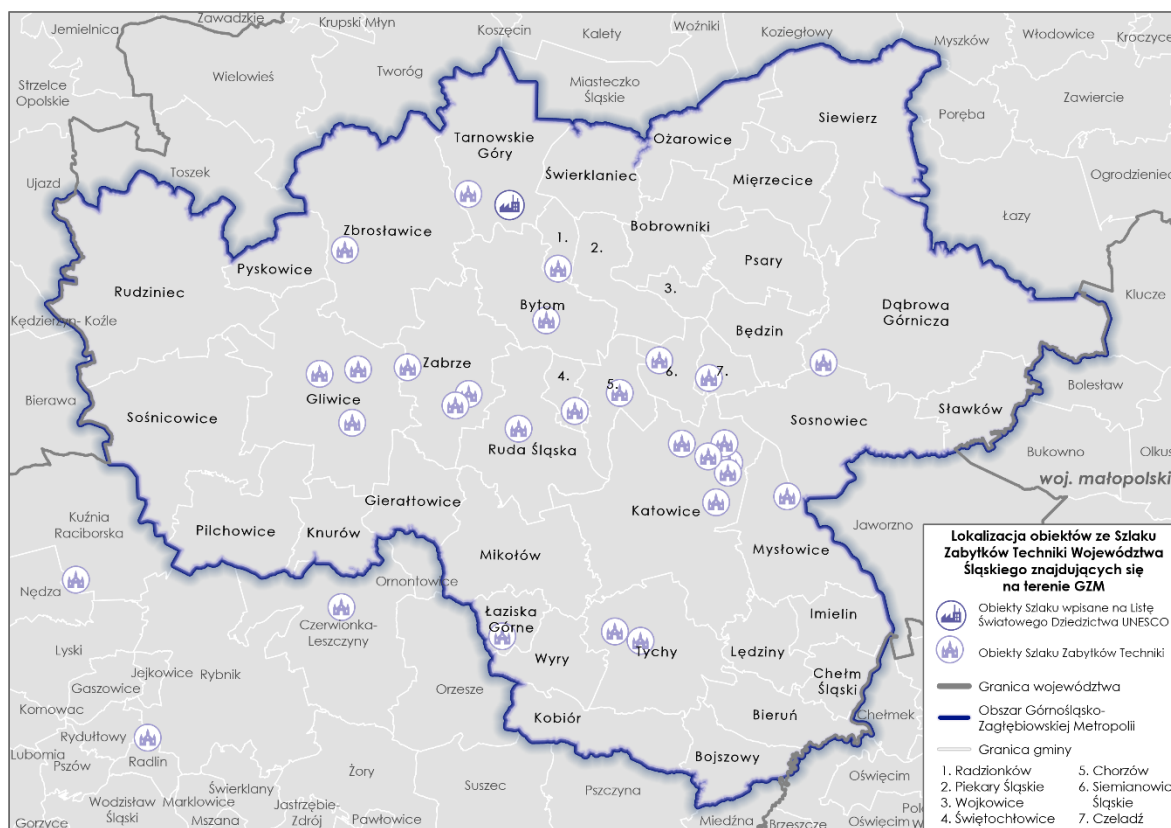
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Duże hale sportowo-widowiskowe w Polsce, Ministerstwo Sportu i Turystyki, Warszawa 2016

Powyższy raport zarazem wskazuje też na miasta powyżej 50 tys. mieszkańców, nieposiadające dużej hali sportowo-widowiskowej. W granicach GZM są to: Piekary Śląskie (posiadają halę o widowni 196 miejsc), Ruda Śląska (posiada halę o widowni 358 miejsc), Świętochłowice (brak

większego obiektu¹⁶⁰) i Tarnowskie Góry (posiadają halę o widowni 600 miejsc). Biorąc jednak pod uwagę policentryczny charakter obszaru GZM i związaną z tym obecność tego typu obiektów w innych, sąsiednich gminach, można wywnioskować, że budowa kolejnych hal nie jest aż tak priorytetowa jak w przypadku ośrodków miejskich w innych częściach kraju.

Jeżeli chodzi o dziedzictwo kulturowe na obszarze GZM, należy wspomnieć też o **Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego** – tematycznym, samochodowym szlaku turystyczno-kulturowym. Łączy on 40 najważniejszych i najciekawszych obiektów związanych z kulturą dziedzictwa przemysłowego województwa śląskiego, w tym 26 na terenie GZM. Obiekty znajdujące się na Szlaku związane są z tradycją górniczą, hutniczą, energetyką, kolejnictwem, łącznością, włókiennictwem, produkcją wody oraz przemysłem spożywczym. W skład Szlaku wchodzi obiekty, takie jak muzea, zamieszkałe kolonie robotnicze czy działające zakłady pracy. Szlak Zabytków Techniki Województwa Śląskiego jest częścią Europejskiego Szlaku Dziedzictwa Przemysłowego (*European Route of Industrial Heritage* – ERIH)¹⁶¹. Poniższa mapa prezentuje lokalizację obiektów znajdujących się w granicach GZM.

Rys. 61. Lokalizacja obiektów ze Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego, znajdujących się na terenie GZM

Źródło: opracowanie własne na podstawie strony internetowej Szlaku¹⁶²

Wśród wszystkich obiektów wchodzących w skład Szlaku warto wymienić Kopalnię rud ołowiu, srebra i cynku wraz z systemem gospodarowania wodami podziemnymi w Tarnowskich Górach,

¹⁶⁰ W przypadku Świętochłowic do 2025 r. planuje się wybudowanie hali sportowo-widowiskowej (źródło: <https://swiony.pl/i,prezydent-beger-zaprezentowal-projekt-nowej-hali-sportowej-ktora-powstanie-na-skalce,200274,929407.html>).

¹⁶¹ <https://zabytkitechniki.pl/>.

¹⁶² <https://zabytkitechniki.pl/>.

która od 2017 r. znajduje się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO¹⁶³. O wpisanie na listę ubiega się także Kopalnia Guido i Sztolnia Królowa Luiza w Zabrze¹⁶⁴.

Od 2010 r. corocznie odbywa się Święto Szlaku Zabytków Techniki – INDUSTRIADA¹⁶⁵. Unikalne w skali Europy Środkowo-Wschodniej wydarzenie ma na celu promocję lokalnego dziedzictwa przemysłowego.

Prestżowym wyróżnieniem na skalę międzynarodową było uzyskanie w 2015 r. przez miasto Katowice tytułu Miasta Kreatywnego UNESCO w dziedzinie muzyki. Tym samym Katowice stały się częścią sieci liczącej 116 miast, która umożliwia wymianę doświadczeń i najlepszych praktyk, promocję gospodarczą i kulturalną oraz daje nowe możliwości rozwoju miast. Uzyskanie przez Katowice tytułu Miasta Kreatywnego UNESCO stanowi zatem czynnik zachęcający do udziału w różnorodnych festiwalach, wydarzeniach muzycznych i do poznania ogólnego dorobku muzycznego miasta.

Na podstawie powyższych danych o instytucjach kultury oraz wydarzeniach artystyczno-rozrywkowych i sportowych – zarówno pod względem wartości bezwzględnych, jak i rangi poszczególnych instytucji – na miano kulturalnego centrum GZM zasługują niewątpliwie Katowice (kumulujące wszystkie obecne na obszarze GZM funkcje kulturalne¹⁶⁶). Duże znaczenie mają też inne miasta: Bytom, Dąbrowa Górnicza, Chorzów, Gliwice i Zabrze.

Biorąc pod uwagę łączny potencjał kulturalny wszystkich gmin członkowskich GZM, przedstawiciele Katowic, Sosnowca oraz Urzędu Metropolitalnego postanowili w kwietniu 2022 r. wspólnie ubiegać się o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2029¹⁶⁷. Europejska Stolica Kultury (ESK) to tytuł przyznawany corocznie, od ponad 30 lat, jednemu lub kilku miastom z państw Unii Europejskiej. Wybrane ośrodki miejskie w ciągu 12 miesięcy mają możliwość zaprezentowania życia kulturalnego miasta, całego regionu i państwa na arenie międzynarodowej. W ramach przygotowań laureaci otrzymują wsparcie finansowe na rozwinięcie swojej oferty kulturalnej (m.in. poprzez koncerty, festiwale, pokazy, konferencje i inne działania promocyjne) w celu przyciągnięcia jak najszerszego grona publiczności. Uzyskanie tytułu Europejskiej Stolicy Kultury uznaje się za bodziec stymulujący rozwój nie tylko kulturalny, ale także społeczno-gospodarczy miasta i regionu. Dotychczas tylko dwa polskie miasta uzyskały tytuł ESK: Kraków (2000 r.) oraz Wrocław (2016 r.).

Co do kwestii formalnych, wniosek o nadanie tytułu ESK zostanie przygotowany przez Katowice i Sosnowiec jako reprezentantów dwóch regionów geograficzno-historycznych: Śląska i Zagłębia. Wspólna kandydatura do ESK w ramach GZM pozwoli wzbogacić wniosek, dodając mu walory różnorodności i unikatowości – przy zachowaniu lokalnych tożsamości, co zarazem zwiększa szanse na uzyskanie tytułu.

---

¹⁶³ <https://whc.unesco.org/en/list/>.

¹⁶⁴ <https://muzeumgornictwa.pl/aktualnosci/285-kopalnia-guido-i-szolnia-krolowa-luiza-w-zabrze-pomnikiem-historii>.

¹⁶⁵ <https://industriada.pl/>.

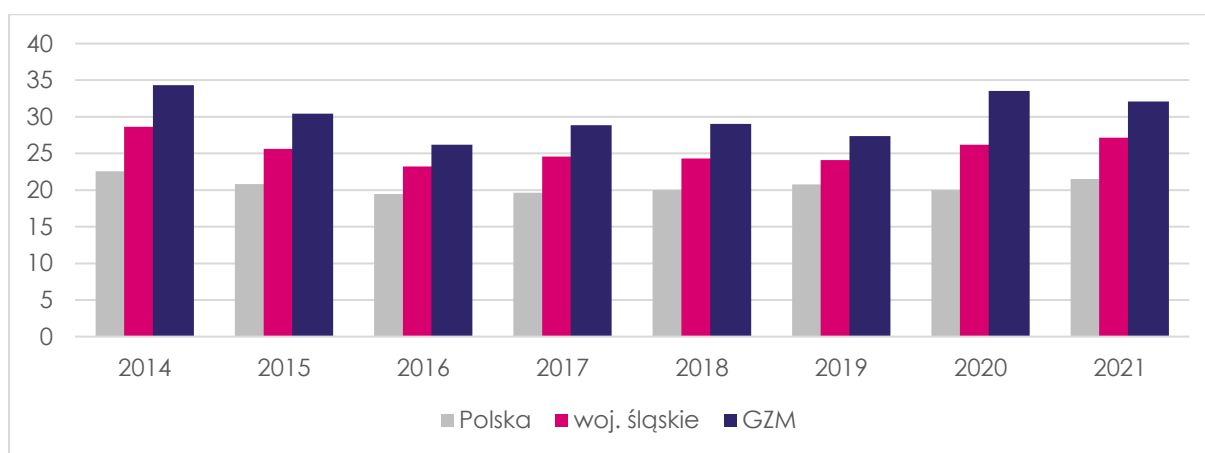
¹⁶⁶ Więcej na ten temat – por. rozdział 3.1.

¹⁶⁷ <https://metropoliagzm.pl/2022/04/21/europejska-stolica-kultury-2029-w-metropolii-bedzie-wspolny-wniosek-katowic-i-sosnowca/>.

2.1.4 Przeszypczność i bezpieczeñstwo publiczne

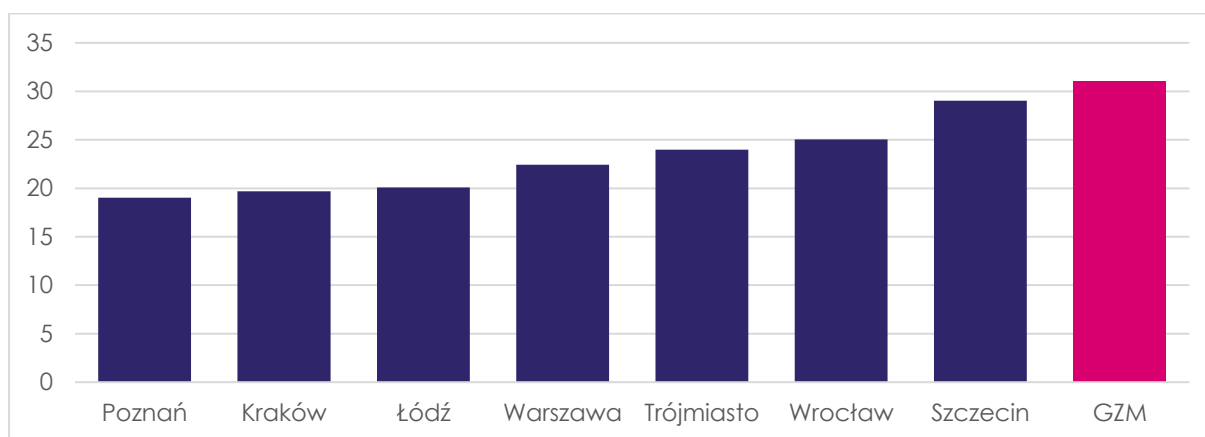
Dostępane dane¹⁶⁸ wskazują, że **GZM jako całość należy do obszarów o najwyższym poziomie przesytpczności w kraju**. W latach 2014-2021 notowano tu przeciętnie 75,5 tys. przesytpstw rocznie. Z uwagi na wielkość populacji to nie tylko relatywnie więcej niż w Polsce oraz województwie śląskim (co nie zaskakuje, ponieważ są one generalnie częstsze na obszarach silnie zurbanizowanych – por. rys. 64), ale także więcej niż w innych obszarach metropolitalnych w kraju (por. rys. 63)¹⁶⁹. W latach 2019-2021 policja rejestrowała na terenie GZM średnio 31 przesytpstw na 1 000 mieszkańców, podczas gdy w innych największych aglomeracjach wskaźnik ten oscylował przeciętnie wokół 23 przesytpstw. Oznacza to o 37% wyższy poziom przesytpczności niż przeciętnie w innych obszarach metropolitalnych (rys. 63).

Rys. 62. Przesytpstwa stwierdzone na 1 000 mieszkańców w latach 2014-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 63. Przeciętna liczba przesytpstw stwierdzonych przez policję na 1 000 mieszkańców w obszarach metropolitalnych (FUA) i GZM w latach 2019-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

¹⁶⁸ BDL GUS.

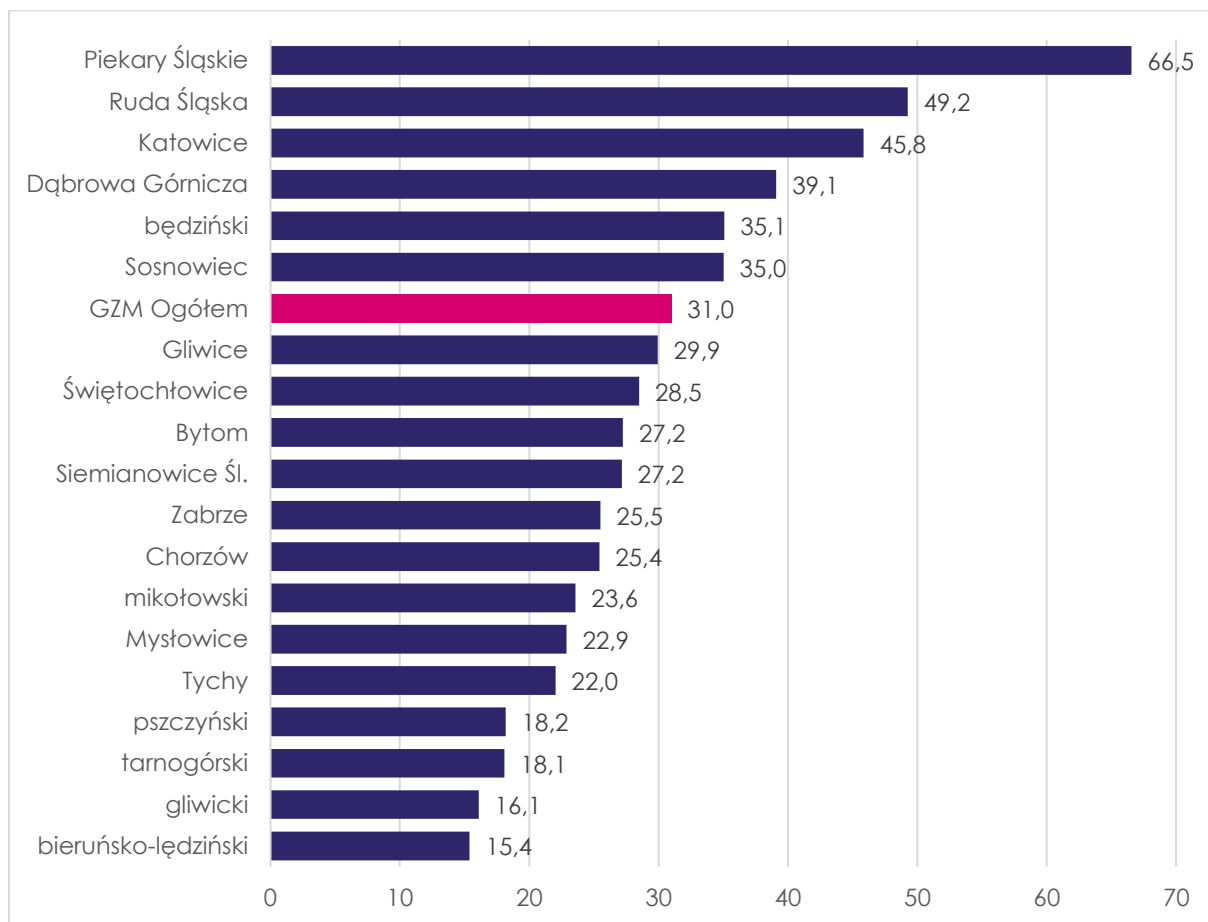
¹⁶⁹ Tak jak w innych częściach dokumentu, termin obszary metropolitalne odnosi się do 8 FUA o statusie metropolii (por. rozdz. 1.2), jednak w tym przypadku dane na ich temat agregowane są na poziomie powiatów (ponieważ na tym poziomie publikowane są dane dotyczące przesytpstw). W tym podrozdziale w odniesieniu do każdego omówionego obszaru dotyczą one przesytpstw stwierdzonych we wszystkich powiatach, które w całości lub częściowo zlokalizowane są w obrębie tego FUA. Dane te należy uznać za przybliżone. Więcej na temat delimitacji obszarów metropolitalnych na podstawie agregacji danych z poziomu powiatów – por. rozdz. 1.2.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Wskazano, że problemy bezpieczeństwa publicznego należały do tych aspektów jakości życia w GZM, które zostały najgorzej ocenione.

W obrębie GZM sytuacja jest pod tym względem zróżnicowana, przy czym najwięcej przestępstw (w latach 2019-2021) w relacji do liczby mieszkańców odnotowano w Piekarach Śląskich, Rudzie Śląskiej i Katowicach, najmniej zaś – w powiatach bieruńsko-lędzińskim, gliwickim, tarnogórskim i pszczyńskim (por. rys. 64). Piekary Śląskie zajmują pod względem natężenia przestępczości drugie miejsce wśród wszystkich powiatów w Polsce (Ruda Śląska jest czwarta, a Katowice siódme).

Rys. 64. Przestępstwa stwierdzone w powiatach GZM na 1 000 mieszkańców w latach 2019-2021 (średniorocznie)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

O tak niekorzystnym obrazie sytuacji w przypadku trzech wymienionych wyżej miast GZM nie decyduje jednak ogólnie wysoka przestępczość, ale wyjątkowo duża liczba przestępstw szczególnej kategorii, i to głównie w jednym roku – 2020. Chodzi tu o przestępstwa gospodarcze. Są to np. fałszerstwa, oszustwa, wyłudzenia, przywłaszczenie pieniędzy i towaru, ale również przestępczość paliwowa czy działania przeciwko prawom pracowniczym. Ich liczba w całej Polsce wzrosła w 2020 r. o 6% w stosunku do roku poprzedniego (wg danych GUS), a w 2021 – aż o 13% r/r. W GZM największa zmiana w tym zakresie miała miejsce w 2020 r., kiedy to przestępstw tych zanotowano ponad dwa razy więcej niż w roku poprzednim – zwłaszcza w wymienionych miastach (w kolejnym roku liczba ta spadła, ale tylko nieznacznie, o 12%). Między rokiem 2019 a 2020 ich udział w ogólnej liczbie stwierdzonych przestępstw wzrósł

z 26% do 44% (także za sprawą spadku przestępczości kryminalnej i drogowej). Wg ostatnich danych za 2021 r. stanowią one obecnie aż 41% przestępstw wykrywanych w GZM.

Zmiana ta współgra z trendami obserwowanymi w całym kraju, choć jest znacznie większa. Uważa się, że zjawisko to w dużym stopniu związane jest z konsekwencjami pandemii COVID-19, w szczególności ze wzrostem zainteresowania usługami cyfrowymi oraz zakupami przez internet (co przy niskim poziomie kompetencji cyfrowych i braku doświadczenia często kończy się wyłudzeniami, kradzieżą tożsamości itp. problemami). Trudno powiedzieć, czy w ten sposób można tłumaczyć gwałtowny wzrost tego rodzaju przestępczości w GZM. Z pewnością powinno się to stać przedmiotem osobnych analiz.

Najbardziej powszechną kategorią przestępstw popełnianych na obszarze GZM są przestępstwa przeciwko mieniu (głównie kradzieże). Od 2019 r. ich udział w całkowitej liczbie stwierdzonych przestępstw wzrósł o 8 pp. – z 50% do 58% (część z nich mogą stanowić wspomniane już przestępstwa gospodarcze – kategorie te nie są rozłączne). W ostatnich 3 latach pod tym względem ponownie wyróżniają się Piekary Śląskie oraz Katowice, ale relatywnie wysoka skala tego typu przestępczości cechuje także Sosnowiec, Świętochłowice, Gliwice, powiat będziński, Chorzów czy Bytom.

GZM jako całość wyróżnia się także niekorzystnie pod względem niektórych mniej powszechnych typów przestępstw. I tak, na tle 8 innych największych FUA, zajmuje pierwsze miejsce (najgorsze – oznaczające największą liczbę przestępstw średnio w latach 2019-2021 na mieszkańca) pod względem przestępstw przeciwko rodzinie i opiece¹⁷⁰. Są one relatywnie częste w Bytomiu, który w 3-letnim porównaniu uplasował się pod tym względem na 13. miejscu wśród wszystkich powiatów w Polsce (3,2 przestępstw tego typu na 1 000 mieszkańców średniorocznie), a także w Siemianowicach Śląskich (17. miejsce, 3 przestępstwa na 1 000 mieszkańców) i Piekarach Śląskich (podobna skala i 23. miejsce w hierarchii powiatów). W kategorii przestępstw przeciwko życiu lub zdrowiu (wprawdzie nominalnie raczej rzadkich w porównaniu do już omówionych typów zdarzeń) niekorzystnie wyróżniają się Katowice (10. miejsce pod względem skali natężenia problemu wśród wszystkich powiatów) oraz Dąbrowa Górnicza (16. miejsce) i Sosnowiec (18. miejsce).

Z drugiej strony warto odnotować relatywnie małą skalę (zwłaszcza gdy weźmie się pod uwagę znaczenie GZM jako węzła transportowego) stwierdzonych przestępstw przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji (głównie są to przestępstwa drogowe). GZM jako całość okazuje się mniej narażona na tego rodzaju przestępstwa niż większość innych obszarów metropolitalnych w Polsce (zajmuje 5. miejsce na 8 takich obszarów uwzględnionych w analizie), a niemal wszystkie jej powiaty należą pod tym względem do najbezpieczniejszych w Polsce (np. w Bytomiu rejestruje się, w stosunku do wielkości populacji, najmniej tego rodzaju przestępstw w kraju – obok Krakowa).

---

¹⁷⁰ Omawiane dane mogą świadczyć nie tylko o skali danego zjawiska, ale także o skłonności do jego zgłaszania lub skuteczności policji.

Tab. 15. Ranking obszarów metropolitalnych i powiatów GZM pod względem przeciętnej liczby przestępstw różnego typu na 1 000 mieszkańców w latach 2019-2021

Obszar	Przestępstwa:					
	Gospo- darcze	Krymi- nalne	Przeciw bezpie- czeństwu i w komuni- kacji	Przeciw mieniu	Przeciw rodzinie i opiece	Przeciw życiu i zdrowiu
GZM	1/8	3/8	5/8	1/8	1/8	2/8
obszary metropolitalne* (miejsce na 8 metropolii)						
Kraków	3/8	8/8	8/8	7/8	8/8	8/8
Łódź	4/8	7/8	3/8	5/8	7/8	3/8
Poznań	7/8	6/8	7/8	8/8	2/8	5/8
Szczecin	8/8	1/8	1/8	6/8	4/8	1/8
Trójmiasto	2/8	4/8	6/8	3/8	5/8	4/8
Warszawa	5/8	5/8	4/8	4/8	3/8	7/8
Wrocław	6/8	2/8	2/8	2/8	6/8	6/8
Powiaty GZM (miejsce na 380 powiatów w Polsce)						
będziński	18/380	20/380	189/380	23/380	58/380	38/380
bieruńsko-łęczyński	277/380	172/380	370/380	194/380	247/380	284/380
Bytom	85/380	21/380	379/380	29/380	13/380	37/380
Chorzów	77/380	47/380	277/380	30/380	334/380	49/380
Dąbrowa Górnicza	10/380	23/380	205/380	25/380	102/380	16/380
Gliwice	35/380	35/380	267/380	19/380	154/380	24/380
gliwicki	201/380	180/380	361/380	155/380	206/380	70/380
Katowice	8/380	8/380	284/380	4/380	161/380	10/380
mikołowski	23/380	222/380	296/380	101/380	224/380	275/380
Mysłowice	88/380	85/380	274/380	103/380	357/380	169/380
Piekary Śląskie	2/380	124/380	307/380	122/380	23/380	139/380
pszczyński	40/380	287/380	334/380	104/380	223/380	300/380
Ruda Śląska	4/380	66/380	343/380	2/380	118/380	64/380
Siemianowice Śl.	50/380	37/380	359/380	49/380	17/380	27/380
Sosnowiec	14/380	26/380	322/380	12/380	40/380	18/380
Świętochłowice	62/380	22/380	332/380	18/380	38/380	57/380
Tarnogórski	163/380	144/380	257/380	142/380	162/380	149/380
Tychy	67/380	101/380	365/380	63/380	181/380	36/380
Zabrze	59/380	50/380	349/380	43/380	71/380	82/380

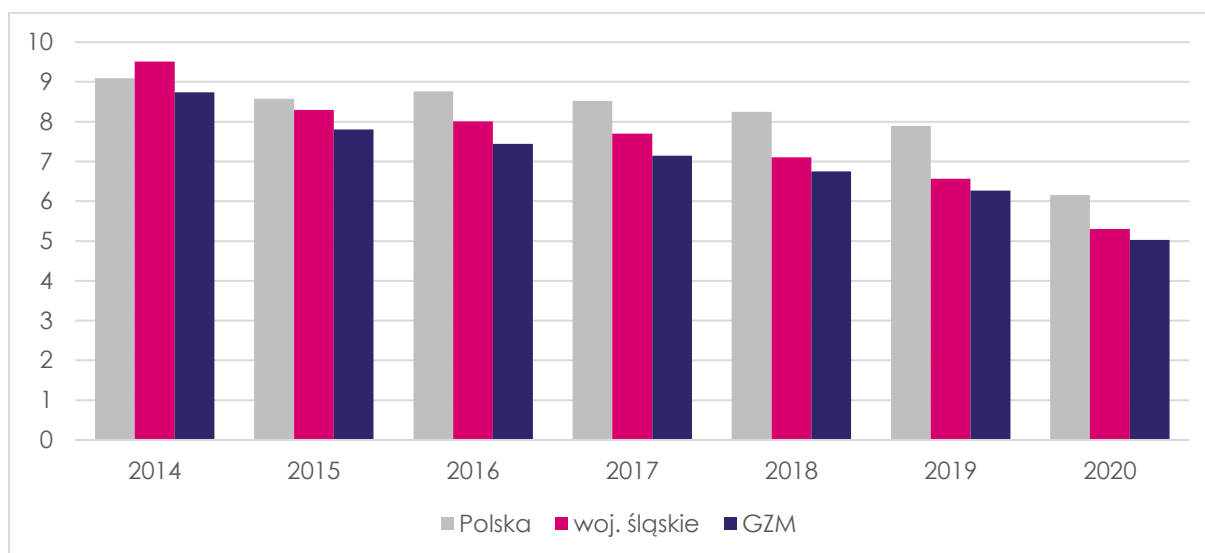
 Obszary o relatywnie najlepszej sytuacji Obszary o relatywnie najgorszej sytuacji

* FUA, na podstawie zagregowanych danych z powiatów (por. rozdz. 1.2).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Pozytywne wyniki dotyczące skali przestępstw przeciwko bezpieczeństwu publicznemu oraz bezpieczeństwu w komunikacji znajdują potwierdzenie w danych dotyczących wypadków drogowych¹⁷¹. Według tych danych w latach 2018-2020 na drogach GZM dochodziło przeciętnie do ok. 1 500 takich wypadków rocznie (przy czym w 2020 r. liczba ta była znacznie mniejsza ze względu na ograniczony ruch, związany z restrykcjami wynikającymi z pandemii COVID-19). Gdy uwzględni się wielkość jej populacji, gęstość sieci drogowej oraz natężenie ruchu, jest to wartość relatywnie niska. Z wynikiem ok. 6 wypadków na 10 tysięcy mieszkańców GZM zajmuje drugie miejsce wśród obszarów FUA o statusie metropolii pod względem poziomu bezpieczeństwa w ruchu drogowym (obok metropolii warszawskiej, która jest jednak znacznie rozleglejsza i – poza centrum – słabiej wyposażona w infrastrukturę drogową). Wynik GZM jest też lepszy niż średnia dla całego województwa i dla całego kraju, a także stale się poprawia (rys. 65). Dla porównania: w metropolii łódzkiej liczba wypadków drogowych była w omawianym okresie ponad dwukrotnie większa niż w GZM. Za niską wypadkowością idzie niska śmiertelność ofiar wypadków drogowych. Pod tym względem GZM uzyskuje pierwszy wynik wśród wszystkich porównywanych metropolii: w latach 2018-2020 na jej drogach ginęły w przybliżeniu 4 osoby na każde 100 tys. mieszkańców średniorocznie (przy średniej ogólnopolskiej na poziomie 7 os.).

Rys. 65. Liczba wypadków drogowych na 10 tys. mieszkańców w GZM, woj. śląskim i Polsce w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W granicach GZM sytuacja jest jednak zróżnicowana. W omawianym okresie zdecydowanie najmniej wypadków drogowych notowano w Chorzowie (przeciętnie 2,2 na każde 10 tysięcy mieszkańców) oraz Siemianowicach Śląskich. Na drugim biegunie znajduje się powiat tarnogórski, gdzie wypadkowość była (w przeliczeniu na liczbę ludności) prawie 4 razy większa niż w wymienionych miastach (średnio 10 wypadków na 10 tys. mieszkańców), a także Katowice (7,3), Dąbrowa Górnicza i Tychy (7,2) oraz Ruda Śląska, Mysłowice, Piekary Śląskie i Sosnowiec (między 6,3 a 6,7). W perspektywie samego 2020 r. (który był specyficzny ze względu na pandemię) doszło oczywiście do zdecydowanie mniejszej liczby wypadków, a najbardziej skorzystał na tym wspomniany powiat tarnogórski (spadek liczby wypadków o blisko 6 na każde 10 tys. mieszkańców powiatu). W dłuższym okresie (w porównaniu między

¹⁷¹ Źródło: BDL GUS.

rokiem 2014 a 2019 – ostatnim przed nadejściem pandemii) największą poprawę odnotowano w powiecie pszczyńskim (spadek wypadkowości aż o 7 zdarzeń na 10 tys. mieszkańców), bieruńsko-lędzińskim, a także w Gliwicach i Zabrze.

2.1.5 Partycypacja obywatelska

Obok kapitału produkcyjnego, ludzkiego czy finansowego kluczowym zasobem rozwojowym Metropolii jest kapitał społeczny. Składają się na niego normy społeczne, zaufanie oraz relacje i sieci współpracy, które usprawniają komunikację między mieszkańcami i ułatwiają wspólne działania i negocjowanie interesów grupowych. Kapitał ten manifestuje się w różnych działaniach w sferze publicznej, takich jak aktywność organizacji pozarządowych, udział w wyborach, budżetach obywatelskich, funduszach sołectkich itp. Poniżej zebrano dostępne dane na temat skali tego rodzaju aktywności w GZM.

Kluczową rolę w rozwoju kapitału społecznego odgrywają organizacje pozarządowe. Jeśli chodzi o strukturę instytucjonalną (liczby bezwzględne organizacji) i ich dostępność pod względem liczby aktywnych organizacji na 10 tys. mieszkańców, zarówno województwo śląskie, jak i GZM lokują się poniżej średnich ogólnopolskich. W województwie śląskim liczba aktywnych (tj. prowadzących działalność) organizacji pozarządowych wynosiła w 2018 r. nieco poniżej 24 na 10 tys. mieszkańców, co plasuje ten region na ostatnim miejscu w Polsce. **GZM cechowała się jeszcze niższą liczbą aktywnych organizacji pozarządowych (w stosunku do liczby ludności) niż województwo śląskie, a podregiony w GZM (jednostki do celów statystycznych) charakteryzowały się wartościami tego wskaźnika nieprzekraczającymi 20 aktywnych organizacji na 10 tys. mieszkańców. Podregion sosnowiecki wypadł pod tym względem najslabiej w Polsce** (średnia 15,4; dla porównania: liderem pod tym względem pozostaje Warszawa – 43,9)¹⁷².

Budżety obywatelskie są ważnym narzędziem w rozwoju partycypacji obywatelskiej. Stanowią one coraz powszechniejszy sposób (od 2018 r. wpisany do Ustawy o samorządzie gminnym jako obowiązek dla miast na prawach powiatu) angażowania mieszkańców w decyzje o sposobie wydatkowania środków publicznych. W ramach budżetu obywatelskiego mieszkańcy tworzą, zgłaszają i wybierają w głosowaniu projekty związane z funkcjonowaniem swojej dzielnicy lub miasta.

W latach 2015-2020 co najmniej jedną edycję budżetu obywatelskiego zorganizowały 23 spośród 41 gmin członkowskich GZM, np. w Łędzinach, Rudzie Śląskiej, Świętochłowicach, Katowicach, Czeladzi, Dąbrowie Górniczej, Bytomiu czy Piekarach Śląskich¹⁷³. Od 2018 r. realizowało go 21 gmin, czyli 51% wszystkich należących do GZM (przy czym 8 z nich stanowiły gminy, które formalnie nie były do tego zobowiązane). Łącznie w całym omawianym okresie (2015-2020) przeznaczyły one na ten cel blisko 420 mln zł¹⁷⁴.

Pandemia COVID-19 doprowadziła do wycofania się części samorządów z budżetu obywatelskiego – w 2020 r. liczba gmin organizujących go na terenie GZM spadła do 15 (z czego tylko dwie nie miały takiego obowiązku, były to Łędziny i Będzin)¹⁷⁵.

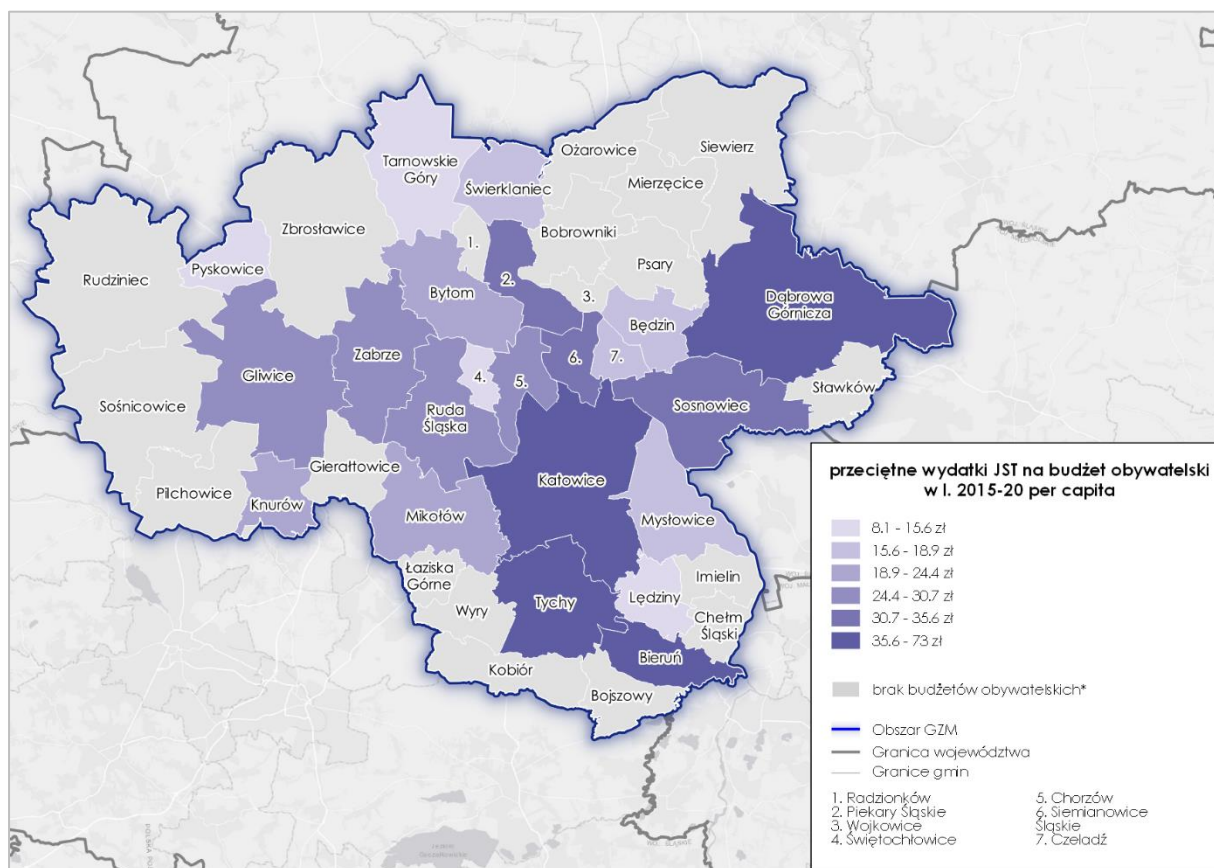
¹⁷² Opracowanie GUS, Sektor non-profit w Polsce w 2018 roku, Warszawa-Kraków 2020.

¹⁷³ Por. np. <https://bp.partycypacjaobywatelska.pl/mapa/>.

¹⁷⁴ Martela B., Bubak G., Janik L. (2021), Mieszkańcy decydują o wydatkach. Budżety obywatelskie i fundusze sołectkie w gminach członkowskich w GZM w latach 2015-2020, IRMiR, Warszawa-Kraków.

¹⁷⁵ Tamże.

Rys. 66. Przeciętne wydatki JST (per capita) na budżet obywatelski w latach 2015-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Martela B., Bubak G., Janik L. (2021)¹⁷⁶

W głosowaniach na projekty budżetów obywatelskich w latach 2015-2020 średnio brało udział co roku 10,9% mieszkańców gmin je organizujących. **Pod względem frekwencji najlepiej przeciętnie wypadły najmniejsze gminy, zamieszkałe przez mniej niż 20 tys. mieszkańców.** Spośród gmin, w których organizowano co najmniej trzy edycje budżetu, najwyższa frekwencja wystąpiła w Łędzinach (19,6%), Mikołowie (15,5%), Piekarach Śląskich (14,9%) i Zabrze (14,6%), a najniższa w Knurowie (2%), Będzinie (3,3%), Rudzie Śląskiej (4,3%) i Chorzowie (5,2%)¹⁷⁷.

Fundusze sołeckie są alternatywną formą partycypacji społecznej, o zbliżonym charakterze do budżetów obywatelskich, praktykowaną w gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich¹⁷⁸. W okresie 2015-2020 co najmniej jedną edycję zorganizowało 10 spośród 15 gmin wiejskich i miejsko-wiejskich GZM, czyli 67%¹⁷⁹.

W latach 2015-2020 w 10 gminach GZM nie funkcjonował ani budżet obywatelski, ani fundusz sołecki (nawet jedna jego edycja) – były to: Bojszowy, Chełm Śląski, Imielin, Kobiór, Łaziska Górne, Radzionków, Sławków, Sośnicowice, Wojkowice i Wry. W wymienionych 4 gminach wiejskich (Bojszowy, Chełm Śląski, Kobiór, Wry) oraz w Sośnicowicach (gmina miejsko-wiejska)

¹⁷⁶ Tamże. Na rysunku uwzględniono dane dot. 22 JST, które w analizowanym okresie zorganizowały więcej niż 1 edycję budżetu obywatelskiego.

¹⁷⁷ Tamże, s. 50.

¹⁷⁸ Fundusze takie można ustanawiać w gminach, w których są sołectwa, a więc co do zasady w gminach wiejskich lub miejsko-wiejskich (choć zdarza się także powoływanie sołectw na obszarach o charakterze wiejskim, znajdujących się w granicach administracyjnych miast. Wg danych GUS w 2021 r. na 40 825 sołectw 58 stanowiły sołectwa w miastach).

¹⁷⁹ Tamże, s. 9.

ze względu na brak sołectw nie ma możliwości wydzielenia funduszy sołeckich, mogłyby natomiast być zorganizowane budżety obywatelskie¹⁸⁰.

Miarą otwartości samorządów lokalnych na współpracę z obywatelami może też być ich zaangażowanie w powierzanie organizacjom pozarządowym realizacji zadań publicznych. Zaangażowanie to można ocenić, porównując samorzady (tu – gminne) pod względem nakładów na finansowanie realizacji takich zadań (głównie, choć nie tylko, w trybie określonym w Ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Dz.U. 2003 Nr 96 poz. 873)¹⁸¹.

W przypadku GZM skalę tej współpracy można określić jako umiarkowaną. Szacuje się, że w latach 2016-2021¹⁸² władze gmin członkowskich GZM przeznaczyły na powierzanie zadań i wspieranie działalności organizacji pozarządowych ponad 1 mld zł. Jest to ok. 1,5% ogółu wydatków bieżących tych samorządów w omawianym okresie. To wynik zbliżony do sytuacji w obszarze metropolitalnym Łodzi (FUA) czy Trójmiasta i znacznie wyższy niż np. w obszarze metropolitalnym Warszawy, ale przy tym dwa razy niższy niż w przypadku metropolii wrocławskiej (której gminy przekazywały organizacjom społecznym środki stanowiące równowartość 3,1% ich wydatków bieżących), poznańskiej (2,6%) czy krakowskiej (1,9%).

Pod względem natężenia współpracy (finansowej) między JST a sektorem pozarządowych GZM jest silnie zróżnicowana wewnątrz:

- największą skalę dotacji na rzecz organizacji pozarządowych, w relacji do wielkości budżetów samorządów, odnotowano w największych miastach: Katowicach, Tychach, Gliwicach, Chorzowie, ale także w Rudzie Śląskiej, Świętochłowicach czy Sośnicowicach;
- najmniejszą: w Radzionkowie, Piekarach Śląskich, Będzinie, Mierzęcicach, Bojszowach, Mikołowie i gminie Kobiór (która plasuje się pod tym względem dopiero na 2 265. miejscu na 2 478 gmin w Polsce).

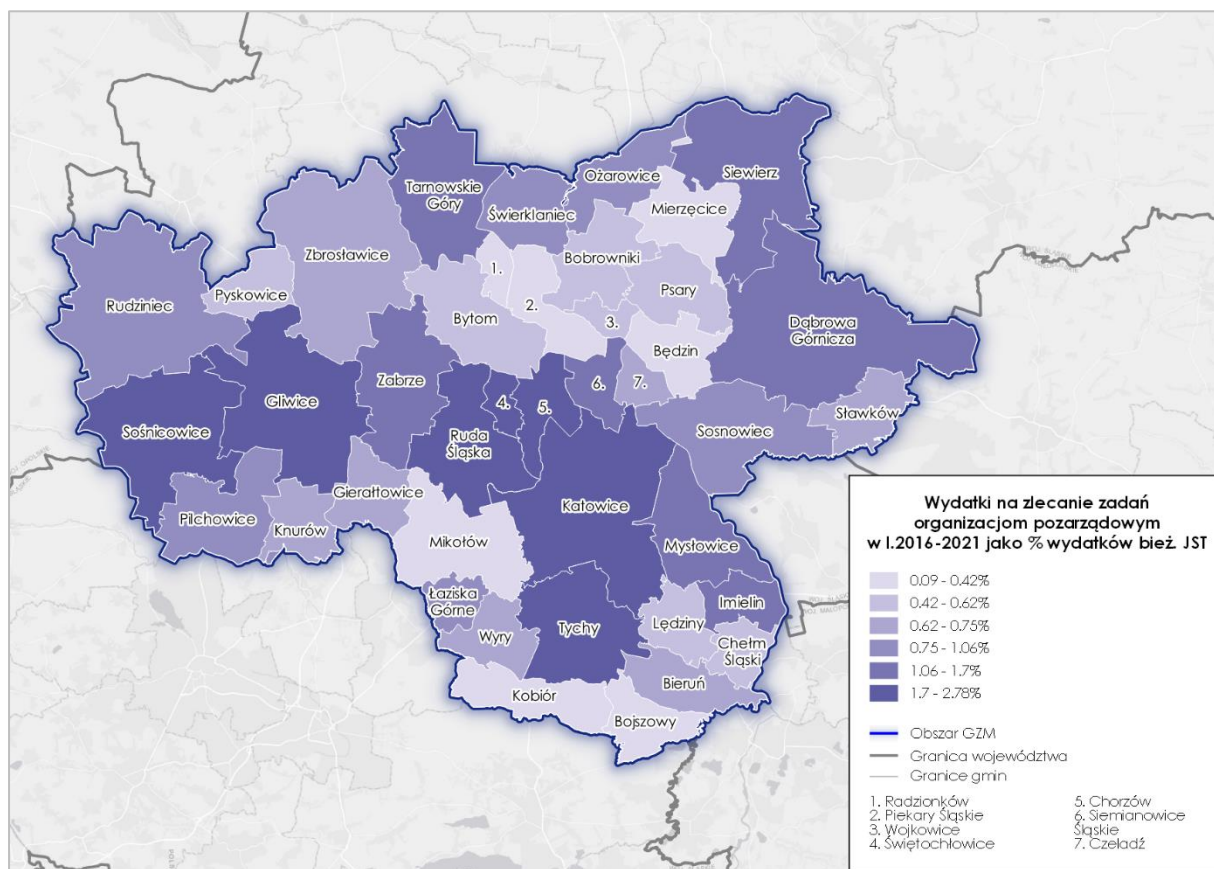
---

¹⁸⁰ Tamże, s. 139.

¹⁸¹ Dane o tych nakładach pochodzą ze sprawozdań budżetowych JST (publikowanych przez Ministerstwo Finansów) i mają charakter przybliżony ze względu na różne konwencje klasyfikowania ich przez samorzady. Generalnie obejmują one wydatki na dotacje dla organizacji pożytku publicznego, stowarzyszeń, fundacji oraz innych podmiotów nienależących do sektora finansów publicznych.

¹⁸² Opracowanie własne na podstawie danych MF RP. Dane mają charakter szacunkowy, ponieważ w przypadku 2021 r. obejmują dane o wydatkach planowanych, a nie wykonanych (te nie zostały jeszcze opublikowane).

Rys. 67. Skala współpracy finansowej z organizacjami pozarządowymi – wydatki na zlecenie zadań organizacjom pozarządowym w latach 2016-2021 jako % wydatków bieżących JST

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Finansów

Inną powszechnie stosowaną miarą aktywności obywatelskiej jest frekwencja wyborcza. W wyborach samorządowych w 2018 r. **frekwencja na całym obszarze GZM wyniosła 50,7%, była więc o 1,6 pp. niższa niż w województwie śląskim i o 4,2 pp. niższa niż w całym kraju:**

- najniższe wyniki odnotowano w Zabrze i Bytomiu (poniżej 44%);
- najwyższe natomiast w gminach wiejskich, zlokalizowanych wzdłuż jej granic: Bojszowy, Wiry czy Chełm Śląski (powyżej 61,5%).

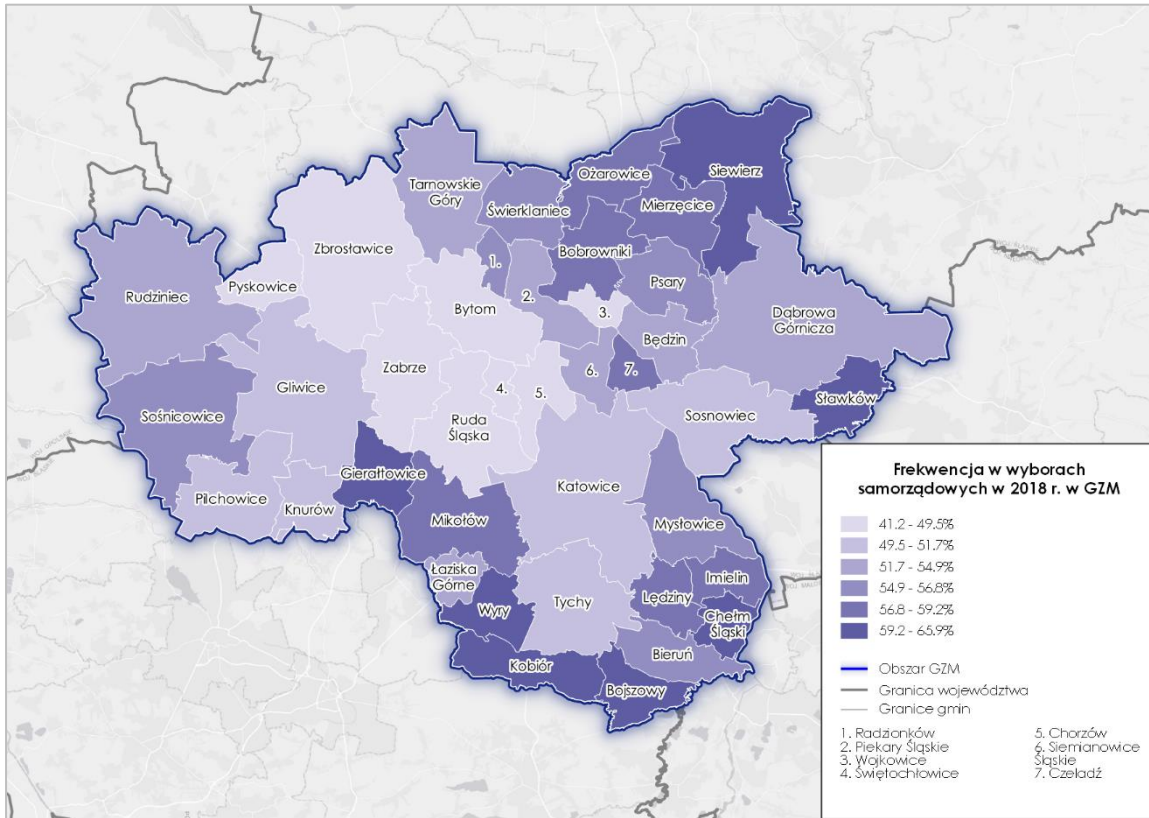
Podobnym zróżnicowaniem wewnątrz GZM cechowała się frekwencja w wyborach parlamentarnych w 2019 r., choć ukształtowała się na wyższym poziomie, tj. 61,8% w GZM, czyli takim samym jak w całej Polsce, a o 0,5 pp. Niższym niż w województwie śląskim:

- najniższe wartości odnotowano znów w miastach: Zabrze i Bytomiu, a także w Świętochłowicach czy Pyskowicach i gminach wiejskich: Rudzińcu i Zbrostawicach (poniżej 57%);
- najwyższą frekwencją w 2019 r. wykazały się te same gminy wiejskie: Bojszowy i Wiry (powyżej 68%), do których dołączyły także dwa duże miasta: Katowice i Tychy (67-68%).

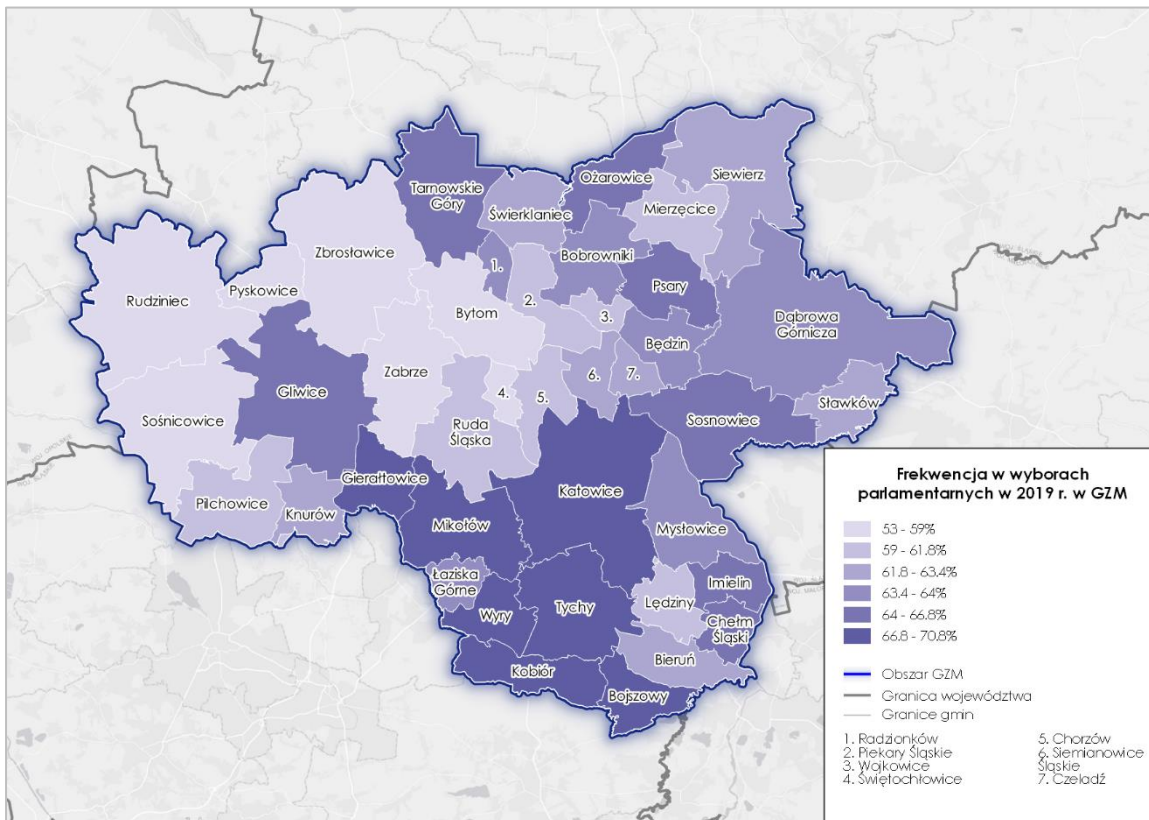
Aż 6 gmin spośród 10 z najwyższą frekwencją w wyborach samorządowych to zarazem gminy, w których nie funkcjonują mechanizmy włączania mieszkańców we współdecydowanie o środkach publicznych (ani w formie budżetu obywatelskiego, ani funduszu sołectkiego). Są to: Bojszowy, Chełm Śląski, Imielin, Kobiór, Sławków i Wiry.

Rys. 68. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w 2018 r. na terenie GZM

Rys. 69. Frekwencja wyborcza w wyborach parlamentarnych w 2019 r. na terenie GZM

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej

2.1.6 Podsumowanie (aspekt społeczny)

- Mimo dużego potencjału ludnościowego i silnej pozycji w regionie GZM (jako całość) jest obszarem dotkniętym długofalowym procesem depopulacji. Dotyczy to zwłaszcza rdzenia GZM. Zaludnienie gmin otoczenia rdzenia rośnie, głównie w wyniku przemieszczeń ludności wewnątrz GZM (zjawisko rozlewania się miast i migracji wewnętrznej).
- Na problemy demograficzne w istotnym stopniu składa się także niska rodność i płodność.
- W całej GZM ruch naturalny przyczynia się do depopulacji w większym stopniu niż procesy migracyjne. Jednak w większości gmin GZM (poza największymi miastami) jest odwrotnie: migracje mają największy wpływ na zmiany w liczbie ludności.
- Ogólny bilans migracji do i z gmin GZM jest ujemny, choć tempo odpływu ludności na poziomie całej GZM wydaje się słabnąć.
- W poszczególnych gminach utrzymuje się tendencja do odpływu młodych ludzi. Odróżnia to GZM od innych największych metropolii w Polsce, gdzie młodzi i młodych dorosłych wyraźnie przybywa.
- Na tle kraju GZM (w szczególności miasta na prawach powiatu) należy do obszarów o najwyższym poziomie przestępczości.
- Pod względem innych problemów społecznych (np. ubóstwa, bezradności w sprawach wychowawczych, potrzeb związanych z opieką środowiskową) sytuacja GZM jest statystycznie lepsza niż przeciętnie w kraju. Jednak wyraźnie zaznaczają się obszary terytorialnej kumulacji tych problemów wewnątrz GZM. Towarzyszą im inne problemy rozwojowe, takie jak odpływ ludności, niekorzystna struktura demograficzna, słabe wyniki edukacyjne, niski poziom partycypacji obywatelskiej. Dotyczą one przede wszystkim niektórych miast centralnej części rdzenia GZM.
- Mimo ogólnie niskiego poziomu bezrobocia zwraca uwagę jego duże zróżnicowanie wewnątrz GZM. W niektórych miastach Metropolii stanowi ono poważny problem, także ze względu na jego strukturę – duży udział osób trwale wykluczonych z rynku pracy, o niskich kwalifikacjach i niskim potencjale aktywizacyjnym.
- Zwraca uwagę niski poziom aktywności zawodowej kobiet, a zarazem wyższe natężenie bezrobocia w tej grupie.
- Pod względem jakości kształcenia, zarówno na poziomie podstawowym, jak i ponadpodstawowym, GZM nie wyróżnia się na tle kraju i regionu. Jednak na poziomie gmin ujawniają się bardzo wyraźne różnice w tej jakości. Wyraźnie gorsze wyniki w nauce mają uczniowie z miast położonych w centrum GZM.
- Uczelnie wyższe GZM, poza kilkoma wiodącymi, są postrzegane jako mało atrakcyjne – zarówno w rankingach, jak i w opiniach części interesariuszy prekonsultacji Strategii Rozwoju GZM.
- GZM jest ogólnopolskim liderem w takich dziedzinach medycyny, jak kardiologia i kardiochirurgia, ortopedia i traumatologia narządu ruchu, transplantologia, rehabilitacja medyczna, onkologia. Jest też wiodącym w kraju ośrodkiem rozwoju przedsięwzięć z zakresu inżynierii medycznej.
- Dla pacjentów dostępnych jest ponad 16 tys. łóżek szpitalnych, co zdecydowanie wyróżnia GZM na tle ogólnopolskiej średniej, a mieszkańcy mają też lepszy niż w pozostałych częściach kraju dostęp do personelu medycznego.
- Przeciętna przewidywana długość życia w GZM jest krótsza niż przeciętnie w Polsce (dotyczy to zarówno mężczyzn, jak i – zwłaszcza – kobiet). Dodatkowo negatywnie wpłynęła na nią pandemia COVID-19.

- Zwracają uwagę wyraźne różnice w poziomie umieralności na nowotwory pomiędzy obszarami miejskimi a wiejskimi Metropolii. Może to świadczyć o nierównym dostępie mieszkańców części GZM do diagnostyki i leczenia
- GZM cechuje relatywnie niskie nasycenie infrastrukturą kultury, zwłaszcza jeśli chodzi o muzea w dużych miastach GZM. Z drugiej strony zwraca uwagę wysoka koncentracja największych i najbardziej znaczących instytucji kultury w rdzeniu GZM, zwłaszcza w Katowicach.
- Zwracają uwagę takie zjawiska, jak relatywnie niski poziom aktywności społecznej, ograniczona skala współpracy gmin GZM z organizacjami pozarządowymi, niski poziom partycypacji wyborczej, zwłaszcza w wyborach samorządowych. Słabo rozwinięta jest sieć podmiotów ekonomii społecznej, oferujących usługi wsparcia w zakresie pomocy społecznej, usług socjalnych i aktywizacji zawodowej.

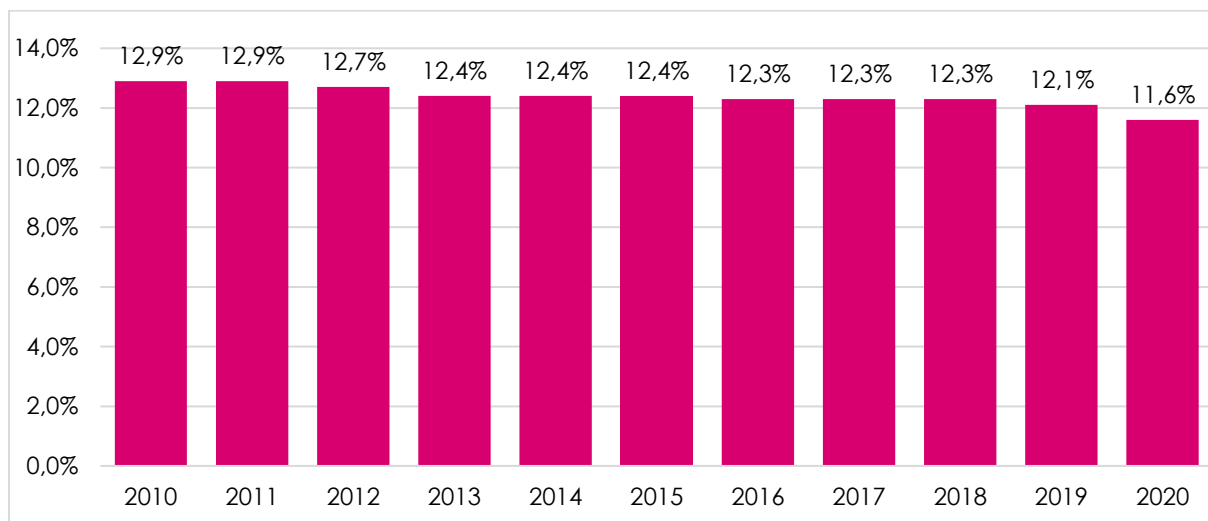
2.2 Gospodarka

2.2.1 Potencjał gospodarki

GZM i województwo śląskie należą do najbardziej rozwiniętych gospodarczo obszarów kraju.

W poprzedzającym pandemię 2019 r.¹⁸³ województwo śląskie miało drugi najwyższy wkład w krajowe PKB (12,1%), za regionem warszawskim stołecznym¹⁸⁴ (wartość PKB województwa wynosiła ogółem 277 mld zł, a PKB per capita ukształtował się na poziomie ponad 61 tys. zł, co oznacza czwarte miejsce w kraju, z niewielką stratą do województw dolnośląskiego i wielkopolskiego). Na przestrzeni dekady widoczny jest jednak stały spadek znaczenia województwa śląskiego w krajowej gospodarce (rys. 70). W latach 2010-2020 r. udział tego województwa w PKB kraju zmniejszył się o 1,3 pp., co jest największym spadkiem wśród wszystkich regionów NUTS 2. W wartościach względnych (gdy bierze się pod uwagę wyjściowe różnice w potencjale gospodarczym, a więc w %) województwo śląskie zanotowało drugi największy spadek (o 10%) udziału w krajowym PKB po woj. świętokrzyskim (12%). W tym samym okresie wzrost udziału w PKB odnotowało głównie woj. mazowieckie (1,2 pp., 6% w ujęciu względnym), małopolskie (0,5 pp. lub 7% w ujęciu względnym) i wielkopolskie (0,6 pp. lub 6% w ujęciu względnym).

Rys. 70. Udział procentowy województwa śląskiego w PKB Polski w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS¹⁸⁵

Dotyczy to także obszaru GZM. Jeszcze w 2010 r.¹⁸⁶ udział podregionów statystycznych zlokalizowanych (w całości lub częściowo) w obrębie Metropolii w krajowym PKB wynosił łącznie 8,4%, natomiast w 2019 r. już tylko 7,7%. Udział GZM¹⁸⁷ w PKB woj. śląskiego wynosi

¹⁸³ W omówieniu posłużono się danymi z 2019 roku, ponieważ rok 2020 (ostatni, dla którego dostępne są dane statystyczne) okazał się bardzo specyficzny i brzemienny w skutki dla gospodarki regionu ze względu na krótkookresowy wpływ pandemii COVID-19 na kondycję kluczowych dla niego branż (takich jak przemysł samochodowy).

¹⁸⁴ W myśl obowiązującej od 1 stycznia 2018 r. nowej klasyfikacji NUTS 2016, wprowadzonej Rozporządzeniem Komisji UE, województwo mazowieckie zostało podzielone na dwa regiony statystyczne – warszawski stołeczny i mazowiecki regionalny.

¹⁸⁵ Dane za 2020 r. stanowią wstępne szacunki.

¹⁸⁶ Dane BDL GUS.

¹⁸⁷ W przybliżeniu – wykorzystano tu dane z Subregionu Centralnego woj. śląskiego.

obecnie ok. 64% i również się zmniejsza. **GZM jest więc obszarem silnym gospodarczo, który jednak rozwija się wolniej niż województwo i kraj** – w odróżnieniu od innych obszarów metropolitalnych, które rozwijają się szybciej (z wyjątkiem łódzkiego, którego wkład w PKB nieznacznie spadł – z 3,2 do 3,15%)¹⁸⁸.

Największą rolę w gospodarce GZM, z punktu widzenia wkładu do PKB, odgrywa podregion katowicki, odpowiadający w 2019 r. za 21% PKB całego woj. śląskiego. Na kolejnych pozycjach znalazły się podregion sosnowiecki i gliwicki (odpowiednio 13% i 12%), a następnie tyski (10%) oraz bytomski (7%). Duży wpływ na te wyniki mają różnice w wielkości subregionów, przedstawione dysproporcje dotyczą także dynamiki wzrostu PKB. W latach 2010-2019 PKB podregionu gliwickiego wzrosło o 57%, katowickiego, bytomskiego i sosnowieckiego o 45-50%, natomiast tyskiego o 27%, co wynika ze słabszych wyników w latach 2012-2016, m.in. w związku z kryzysem w branży motoryzacyjnej.

Tab. 16. PKB podregionów Subregionu Centralnego woj. śląskiego w latach 2010-2019 w mld zł

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
POLSKA	1 447	1 565	1 623	1 647	1 711	1 801	1 863	1 990	2 122	2 293
województwo śląskie	186	202	206	205	212	223	229	244	261	277
podregion bytomski	13	14	14	14	15	15	15	17	18	19
podregion gliwicki	21	23	24	24	26	27	28	29	31	34
podregion katowicki	40	43	44	45	45	47	47	51	55	59
podregion sosnowiecki	26	27	28	28	29	30	32	33	36	37
podregion tyski	22	24	24	22	22	23	24	26	27	28

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Pod względem potencjału ludnościowego poszczególnych podregionów zdecydowanie największym potencjałem gospodarczym dysponuje podregion katowicki, który w 2019 r. generował 81 tys. zł PKB na mieszkańca (o 35% więcej niż wynosi średnia dla całego kraju). Ponadprzeciętny wkład w PKB wykazuje również podregion gliwicki (72 tys. zł PKB *per capita*) i tyski (70 tys. zł PKB *per capita*). Na drugim biegunie znajduje się podregion bytomski, który wygenerował w analogicznym okresie niemal dwukrotnie mniejszą wartość PKB w przeliczeniu na mieszkańca niż podregion katowicki (43 tys. zł).

¹⁸⁸ Tamże.

a) Atrakcyjność inwestycyjna

GZM należy do najatrakcyjniejszych inwestycyjnie obszarów w Polsce, m.in. z powodu następujących czynników:

- wysoki potencjał ludnościowy (i dostęp do wykwalifikowanej siły roboczej);
- dogodne połączenia transportowe w skali kraju i Europy (Międzynarodowy Port Lotniczy Katowice w Pyrzowicach, autostrady A1 i A4, trasy i przystanki kolejowe szybkich kolei, zapewniających połączenia krajowe i zagraniczne);
- rozwinięty system potencjalnych kontrahentów;
- gęsta sieć kooperantów oraz bardzo dobra infrastruktura logistyczna;
- indywidualne zachęty gmin do inwestowania i ulgi podatkowe;
- Katowicka Specjalna Strefa Ekonomiczna i jej podstrefy;
- oferta terenów inwestycyjnych poszczególnych gmin;
- korzystna lokalizacja względem ważnych ośrodków gospodarczych kraju i regionu;
- rozbudowana infrastruktura przemysłowa;
- atrakcyjne środowisko biznesowe dla dużych inwestycji w nowoczesnych gałęziach przemysłu (obecność dużych inwestorów i wiodących marek w takich dziedzinach, jak przemysł samochodowy, metalowy, sektor technologii medycznych).

Inwestycje zagraniczne miały wpływ na spadek bezrobocia, zwiększyły wpływy z podatków i opłat lokalnych (w tym płaconych przez pracowników), sprzyjały napływowi nowoczesnych technologii produkcji i zarządzania.

Pozytywny trend w przyciąganiu inwestycji utrzymał się mimo krótkookresowych problemów związanych z pandemią COVID-19.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Zwracano uwagę na malejącą podaż terenów inwestycyjnych i nowych pracowników (w wyniku niekorzystnych tendencji demograficznych, wysycenia rynku pracy i relatywnie niskiej aktywności zawodowej). Wyrażano obawy, że niekorzystne tendencje w zakresie aktywności zawodowej oraz starzenia się społeczeństwa, a także zły wizerunek GZM pod względem oceny jej atrakcyjności jako miejsca do życia (kwestia stanu środowiska naturalnego, terenów zdegradowanych i poprzemysłowych) mogą niekorzystnie wpływać na jej atrakcyjność w oczach potencjalnych inwestorów. Podkreślano również konieczność przyciągania inwestycji z sektorów bardziej atrakcyjnych na rynku pracy oraz kwestię dywersyfikacji gospodarczej (w związku z obawami dotyczącymi możliwych reperkusji, wynikających z procesu restrukturyzacji i transformacji w bardzo istotnej dla GZM branży samochodowej).

Tab. 17. Liczba podmiotów z kapitałem zagranicznym w latach 2011-2020 w GZM, województwie śląskim i Polsce

Obszar	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	
Powiaty zlokalizowane w całości lub częściowo w GZM	będziński	46	52	52	52	58	59	48	49	45	42
	bieruńsko-lęczyński	20	21	21	20	20	19	15	17	17	19
	Bytom	45	45	50	48	44	41	41	42	29	30
	Chorzów	50	59	61	62	61	62	47	44	40	33
	Dąbrowa Górnicza	63	69	63	61	62	64	63	67	63	55
	Gliwice	199	206	209	206	192	186	173	178	197	187
	gliwicki	35	36	39	43	43	43	37	37	37	25
	Katowice	408	438	438	460	474	459	427	472	449	463
	mikołowski	58	60	55	54	48	47	48	56	56	57
	Mysłowice	30	35	34	31	29	28	27	29	27	25
	Piekary Śląskie	11	12	7	10	13	13	14	13	14	12
	Ruda Śląska	42	41	44	44	44	40	36	39	46	33
	Siemianowice Śląskie	24	25	21	20	23	22	16	20	20	14
	Sosnowiec	72	73	70	75	76	82	71	79	74	90
	Świętochłowice	12	14	16	19	18	16	16	16	15	19
	łarnogórski	61	60	61	66	59	59	51	47	53	45
Tychy	137	132	142	153	153	155	140	170	159	129	
Zabrze	45	48	43	44	44	46	43	46	46	44	
GZM	1 312	1 426	1 426	1 468	1 461	1 441	1 313	1 421	1 387	1 322	
woj. śląskie	2 245	2 356	2 388	2 442	2 407	2 421	2 211	2 399	2 289	2 084	
POLSKA	24 910	25 914	26 128	26 464	25 961	26 015	23 213	27 902	25 256	23 998	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Na terenie województwa śląskiego funkcjonowały w 2020 r. 2 084 firmy z udziałem kapitału zagranicznego¹⁸⁹ (8,6% takich firm w Polsce), z czego ponad 1 351 firm (5,6%) miało swoje siedziby w GZM. Oznacza to, że **w GZM działa 65% podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego z województwa śląskiego**¹⁹⁰. Wg stanu na 2020 r. najwięcej jest ich w:

¹⁸⁹ Dane nie uwzględniają m.in. podmiotów sektora finansowego (prowadzących działalność bankową, maklerską, ubezpieczeniową oraz towarzystw inwestycyjnych i emerytalnych, Narodowych Funduszy Inwestycyjnych) i szkół wyższych.

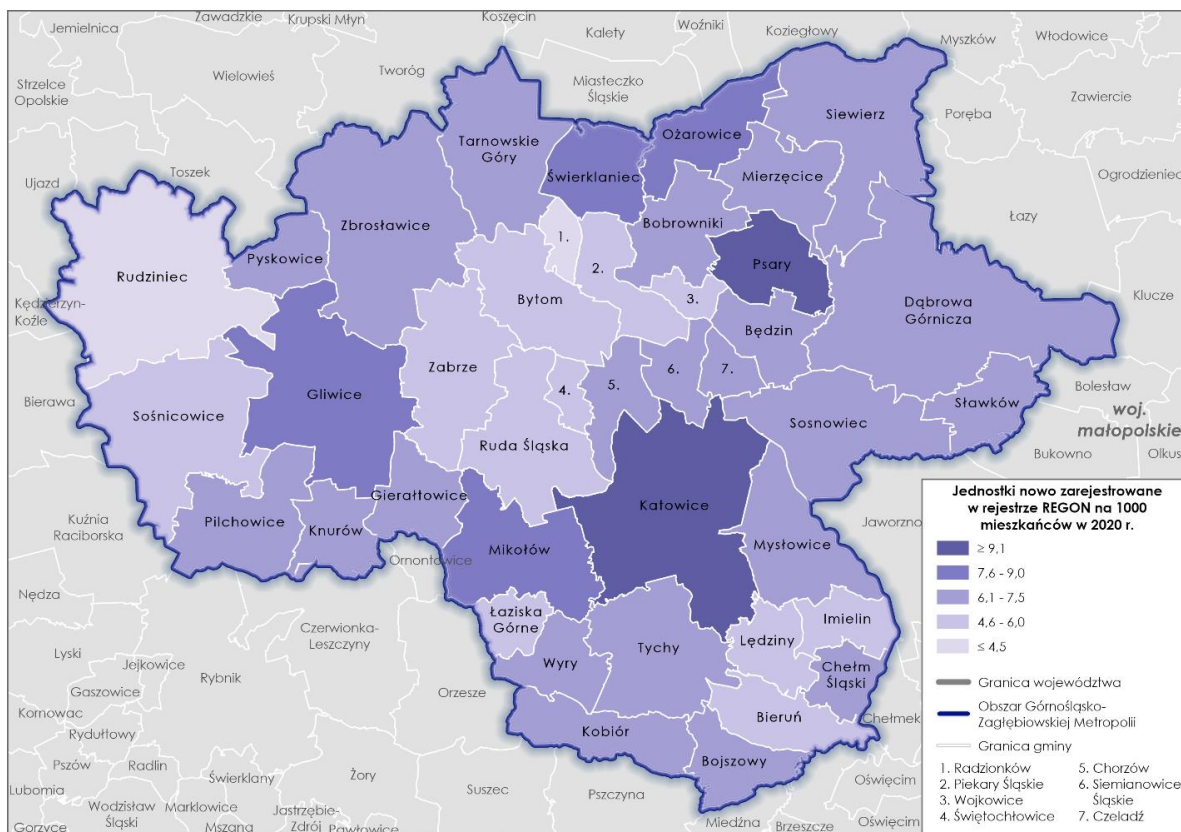
¹⁹⁰ Dane GUS.

- Katowicach (463);
- Gliwicach (187);
- Tychach (129).

W dwóch ostatnich miastach (a w przypadku Gliwic także w pow. gliwickim) w roku pandemii (2020) doszło do znaczącego spadku liczby firm z kapitałem zagranicznym w ujęciu r/r (odpowiednio o 5% w przypadku Gliwic, 19% w przypadku Tychów, 32% w pow. gliwickim). W dłuższej perspektywie (w stosunku do r. 2014) liczba ta utrzymuje się na stałym poziomie, aczkolwiek warto zauważyć, że w niektórych miastach i powiatach doszło w tym czasie do bardzo poważnej redukcji liczby takich przedsiębiorstw – np. w Chorzowie o 47%, w pow. gliwickim o 42%, w Bytomiu o 38%, w pow. tarnogórskim o 32%, w Piekarach Śląskich o 25%. Rzutuje to na sytuację całej GZM (spadek o 10%). Jednak nie przekłada się to na spadek wartości kapitału zagranicznego ulokowanego w Metropolii (wzrosła ona o 29% w latach 2014-2020). Pod tym względem negatywną zmianę zanotowano tylko w Bytomiu (spadek wartości inwestycji zagranicznych w latach 2014-2020 aż o 53%), pow. gliwickim i Dąbrowie Górniczej (spadek o 9%).

W latach 2015-2020 na terenie GZM przybyło za to 114 spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego, co stanowi 70,8% wszystkich takich firm w woj. śląskim. Nowi inwestorzy w badanym okresie pojawili się w 17 z 41 gmin członkowskich GZM. Najwięcej takich inwestycji przyciągnęły Katowice, w których zarejestrowano blisko połowę nowych spółek.

Rys. 71. Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1 000 mieszkańców w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

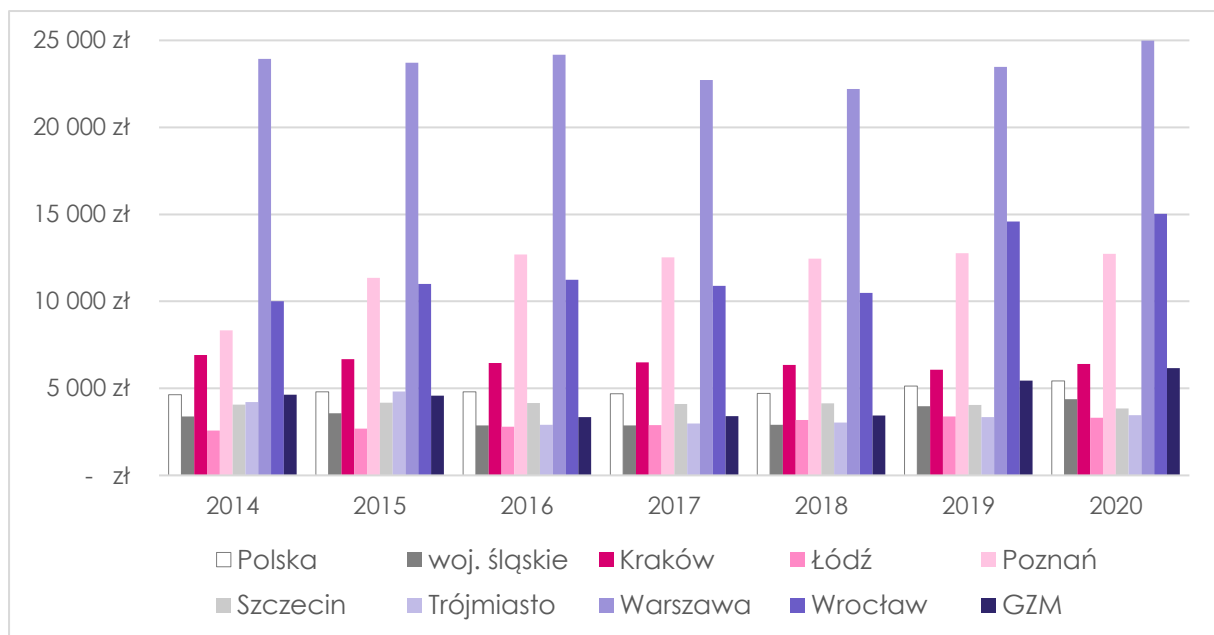

Pod względem wysokości kapitału zagranicznego dominują (według stanu na 2020 r.):

- Dąbrowa Górnicza¹⁹¹ (3 758,3 mln zł);
- Katowice (2 796,8 mln zł);
- Gliwice (2 284,4 mln zł);
- Chorzów (1 782,1 mln zł)¹⁹².

Wartość kapitału zagranicznego ulokowanego w GZM rośnie (mimo omawianego wyżej spadku liczby podmiotów zagranicznych). Pod względem tempa przyrostu tych inwestycji w porównaniu do roku 2014 GZM zajmuje trzecie miejsce wśród 8 największych obszarów metropolitalnych (FUA) w Polsce (wzrost o 30%). Wyprzedza ją pod tym względem tylko Poznań (wzrost o 57%) i Wrocław (wzrost o 55%). Jeśli uwzględnimy różnice w wielkości poszczególnych obszarów metropolitalnych, obecna pozycja GZM pod względem obecności kapitału zagranicznego jest na tle innych metropolii przeciętna. Wprawdzie wg danych z 2020 r. zajmuje ona przedostatnie miejsce (7.) pod względem liczby podmiotów zagranicznych (5,6 na 10 tys. mieszkańców), wyprzedzając pod tym względem tylko FUA Łodzi (a np. w metropolii Warszawy liczba podmiotów takich jest, z uwzględnieniem różnic w wielkości populacji, ponad 4 razy większa), jednak wynika to ze specyfiki struktury inwestycji (większego udziału dużych przedsiębiorstw w GZM). Pod względem poziomu zainwestowanego kapitału na mieszkańca (6 170 zł w 2020 r.) GZM jest piąta na 8 FUA – wyprzedza ją obszar metropolitalny Warszawy (25 tys. zł), Wrocławia (15 tys. zł), Poznania (13 tys. zł) i (nieznacznie) Krakowa (6,4 tys. zł).

Rys. 72. Wartość inwestycji zagranicznych per capita w GZM i obszarach metropolitalnych (FUA) w Polsce w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Atrakcyjność GZM dla inwestorów zagranicznych potwierdza analiza listy największych inwestycji zagranicznych w Polsce, publikowana (od 2011 r.) przez Polską Agencję Inwestycji

¹⁹¹ W której siedzibę ma m.in. koreański gigant elektromobilności – SK Innovations.

¹⁹² Dane GUS.

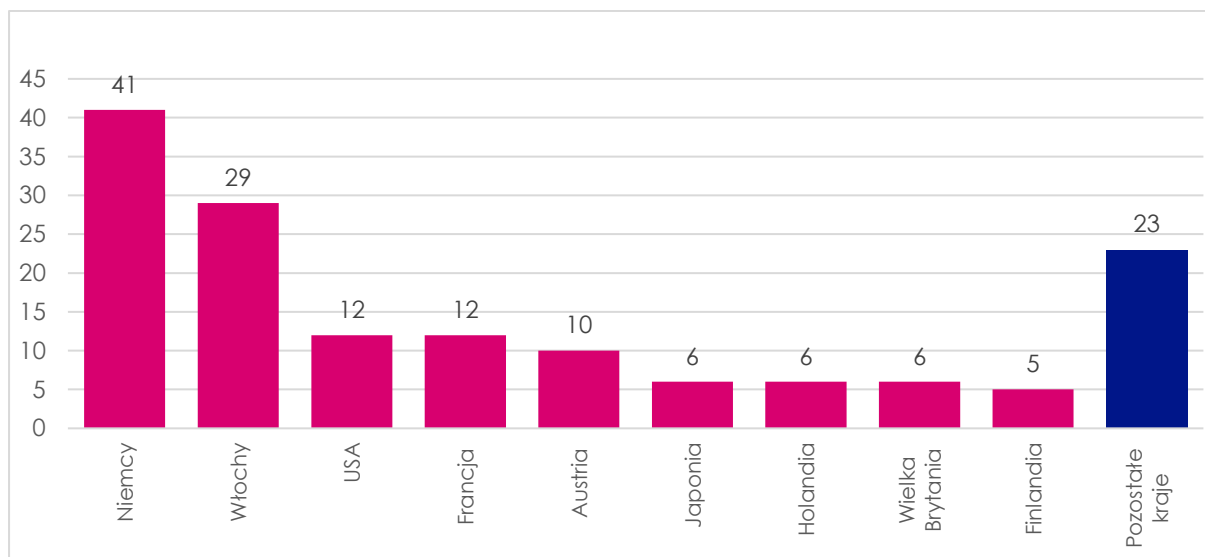
i Handlu. W ostatnim opublikowanym zestawieniu z lutego 2019 r. uwzględnionych zostało 2 431 inwestorów, z czego 160 (6,5%) posiadało przynajmniej jedną inwestycję w granicach GZM¹⁹³.

Najwięcej jest wśród nich inwestorów z:

- Niemiec (41 podmiotów);
- Włoch (29);
- Stanów Zjednoczonych i Francji (po 12);
- Austrii (10).

Podmioty te reprezentują głównie szeroko pojętą branżę motoryzacyjną (24 podmioty), ale są wśród nich są także producenci różnego rodzaju maszyn (23), metalowych wyrobów konstrukcyjnych (8), wyrobów z tworzyw sztucznych (8), firmy z sektora transportowego (10) czy z branży ICT (7). Wiele z nich prowadzi na terenie GZM więcej niż jedną inwestycję, często w różnych lokalizacjach w obrębie Metropolii (łączna liczba inwestycji wynosiła w 2019 r. równo 200, przy czym część z nich stanowiły spółki wprowadzone mające odrębną osobowość prawną, ale ściśle powiązane ze sobą).

Rys. 73. Kraje pochodzenia inwestorów w 2019 r.¹⁹⁴

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *List of Major Foreign Investors in Poland – February 2019*, PAiH

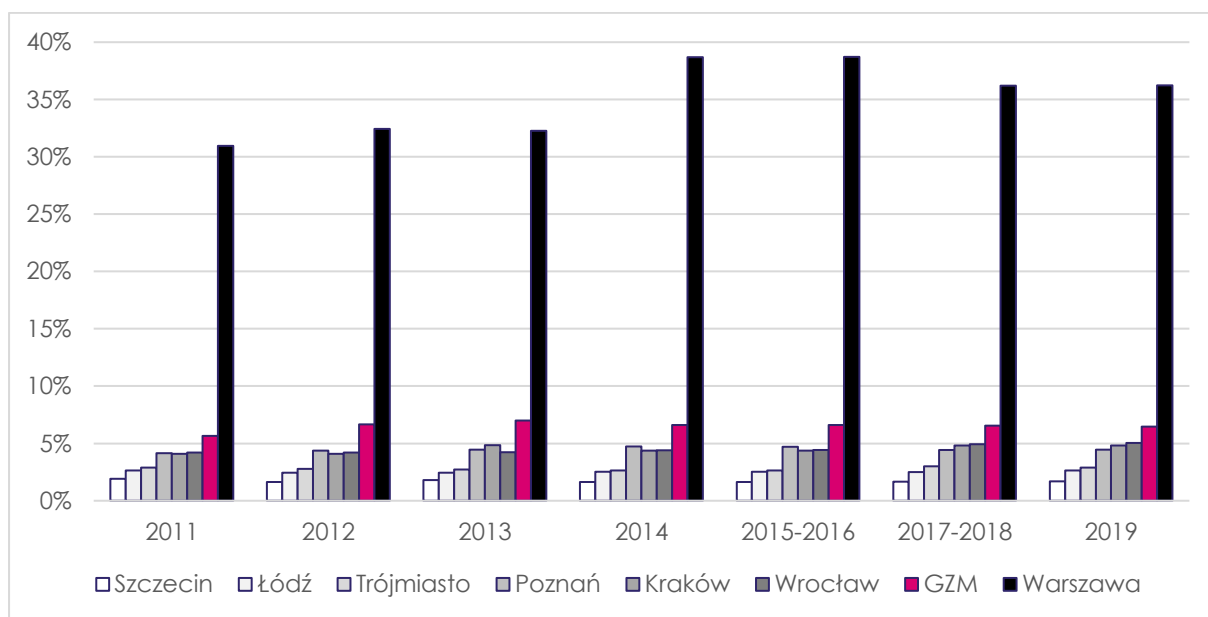
Gdy połączy się poszczególne inwestycje wg lokalizacji (to znaczy potraktuje jako pojedynczą inwestycję podmioty należące do tego samego inwestora i zlokalizowane w granicach tej samej miejscowości), można powiedzieć, że w GZM znajdowało się w 2019 r. 69% wszystkich tak rozumianych inwestycji zagranicznych z listy PAiH w województwie śląskim i 6,5% inwestycji w kraju. Udziały te nie podlegają istotnym zmianom w czasie – nieco niższe (odpowiednio 66,9% i 5,7%) były jedynie w pierwszym zestawieniu w 2011 r. W ujęciu porównawczym dynamika przyrostu tych inwestycji między 2011 a 2019 r. jest w przypadku GZM wyższa niż przeciętnie w kraju: 62%, w porównaniu do 42%. Na tle innych obszarów metropolitalnych (FUA) jest to wynik

¹⁹³ List of Major Foreign Investors in Poland – February 2019. Ze względu na charakter opracowania (forma listy w pdf, bez identyfikatorów rejestrowych przedsiębiorstw oraz identyfikatorów terytorialnych, z często występującymi literówkami) zestawienia oparte na tych danych należy uznać za przybliżone.

¹⁹⁴ W przypadku jednej z firm jej właścicielami są inwestorzy z Włoch i USA.

przeciętny – niższą dynamikę przyrostu wykazują obszary Szczecina (24%), Trójmiasta, Łodzi (po 42%) czy Poznania (52%), natomiast nieco wyższą metropolie warszawska (66%), krakowska (67%) i wrocławska (70%). Poszczególne obszary metropolitalne od początku różniły się i wciąż (według ostatnich dostępnych danych) istotnie różnią pod względem liczebności tych inwestycji. W 2019 r. aż 36% z nich zlokalizowanych było w obrębie obszaru metropolitalnego Warszawy (w tym głównie w samej Warszawie – por. rys. 74¹⁹⁵). GZM zajmowała pod tym względem drugie miejsce (czego nie widać dobrze na ilustracji ze względu na rozproszenie inwestycji w różnych ośrodkach Metropolii) – przed metropolią wrocławską (5%), krakowską (4,8%), trójmiejską (2,9%), łódzką (2,6%) i szczecińską (1,7%).

Rys. 74. % ogółu inwestycji zagranicznych (wg kryterium lokalizacji) z list PAiH w GZM i obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2011-2019¹⁹⁶

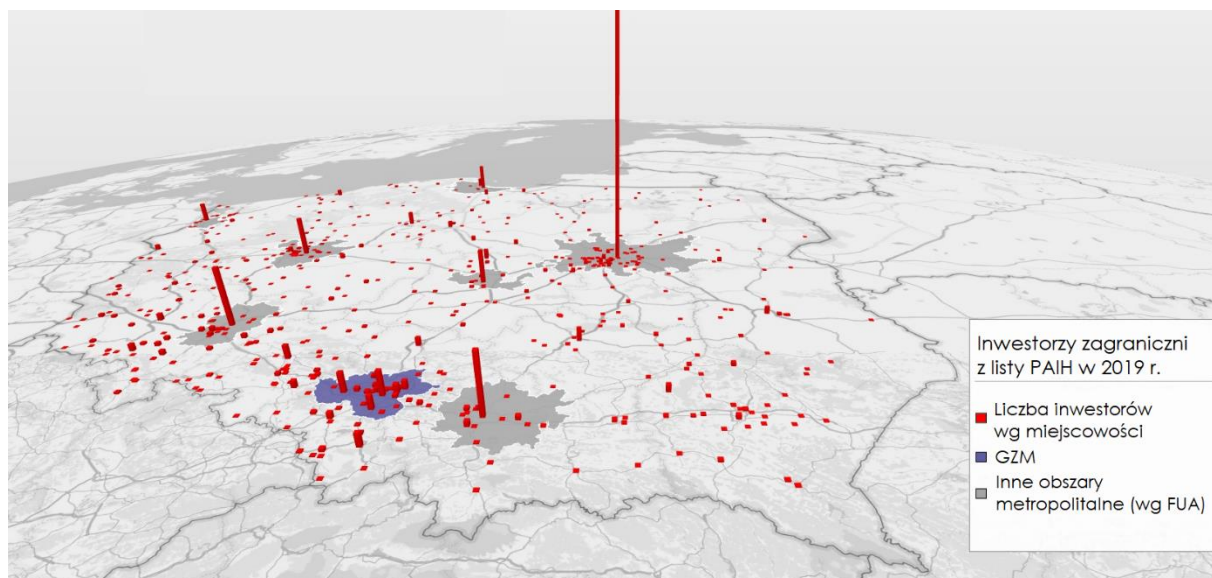

Źródło: opracowanie własne na podstawie list najważniejszych inwestycji zagranicznych PAiH w latach 2011-2019

¹⁹⁵ Na mapie słupki obrazujący liczbę inwestycji w Warszawie jest skrócony ze względu na czytelność wyników w pozostałych obszarach.

¹⁹⁶ Wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ na wykresie nie ujęto inwestycji zlokalizowanych poza obszarami metropolitalnymi.

Rys. 75. Liczba inwestorów zagranicznych z listy PAiH wg miejscowości w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie listy najważniejszych inwestycji zagranicznych PAiH w 2019 r.

b) Potencjał eksportowy

Silne tradycje przemysłowe, rozwinięta infrastruktura transportowa i logistyczna w połączeniu z zasobami wykształconych kadr i dostępem do bazy akademickiej sprawiają, że w GZM występuje wysoka koncentracja firm produkcyjnych. **Skutkuje to znaczącym udziałem GZM w eksporcie Polski.** Według danych pochodzących z Krajowej Administracji Skarbowej udział ten stanowił w 2019 r. 6,1% całkowitej wartości eksportu kraju i wynosił 61,4 mld zł¹⁹⁷.

Diagnozę potencjału eksportowego gospodarki GZM umieścić należy w szerszym kontekście koniunktury światowej i krajowej. Zgodnie z trendami obserwowanymi od początku dekady (również dla GZM) w 2019 r. po raz kolejny obroty towarowe handlu zagranicznego Polski osiągnęły rekordowo wysoką wartość: eksport wzrósł o 5,5% w ujęciu r/r. W przypadku województwa śląskiego wzrost ten wyniósł 3,1%, a dla obszaru GZM – 4,3% r/r.

Kryzys światowej gospodarki, który nastąpił w wyniku pandemii COVID-19 w 2020 r., miał negatywne przełożenie na gospodarkę Polski, choć w zdecydowanie mniejszym stopniu niż na większość krajów (eksport z Polski na koniec 2020 r. wzrósł nawet o 5,7% r/r¹⁹⁸). Wpływ pandemii odczuła też przejściowo gospodarka GZM (jego ocenie poświęcono pkt 2.2.6 Diagnozy).

Struktura branżowa eksportu z GZM charakteryzuje się niemal identycznym poziomem dywersyfikacji jak w przypadku województwa śląskiego: dziesięć najważniejszych branż eksportowych (według grup PKD 2007) odpowiada za 63% eksportu – wg danych za 2019 r. (tab. 18). **Pierwsze miejsce pod względem wartości eksportu zajmuje przemysł motoryzacyjny,** lecz występują też takie gałęzie produkcji, jak: hutnictwo stali, produkcja wyrobów z porcelany i ceramiki, hutnictwo szkła czy przetwórstwo tworzyw sztucznych. Warto zwrócić uwagę, że wartość sprzedaży grupy PKD 051, tj. wydobywanie węgla kamiennego, która w skali

¹⁹⁷ Dane Krajowej Administracji Skarbowej (KAS).

¹⁹⁸ Tamże.

województwa śląskiego wynosiła w 2019 r. 2,4 mld zł (czyli 3,2% eksportu), w przypadku GZM stanowiła zaledwie 103 mln zł¹⁹⁹.

Tab. 18. Struktura branżowa eksportu z obszaru GZM – 10 grup PKD o największej wartości sprzedaży towarowej denominowanej w mld zł w 2010 i 2019 r.²⁰⁰

Grupa PKD	Opis	Wartość eksportu 2010 GZM [mld zł]	Udział %	Wartość eksportu 2019 GZM [mld zł]	Udział %
293	Produkcja części i akcesoriów do pojazdów silnikowych	4,59	10,53%	12,14	19,76%
241	Produkcja surówki, żelazostopów, żeliwa i stali oraz wyrobów hutniczych	6,44	14,77%	8,21	13,36%
291	Produkcja pojazdów samochodowych, z wyłączeniem motocykli	9,36	21,47%	4,21	6,85%
467	Pozostała wyspecjalizowana sprzedaż hurtowa	4,33	9,93%	2,99	4,87%
234	Produkcja pozostałych wyrobów z porcelany i ceramiki	1,17	2,68%	2,78	4,52%
251	Produkcja metalowych elementów konstrukcyjnych	1,43	3,28%	2,37	3,86%
231	Produkcja szkła i wyrobów ze szkła	0,78	1,79%	1,74	2,83%
222	Produkcja wyrobów z tworzyw sztucznych	0,76	1,74%	1,68	2,73%
256	Obróbka metali i nakładanie powłok na metale; obróbka mechaniczna elementów metalowych	0,48	1,10%	1,54	2,51%
453	Sprzedaż hurtowa i detaliczna części i akcesoriów do pojazdów samochodowych	0,2	0,46%	1,36	2,21%
...	...	...	...	...	...
Ogółem		43,6	100%	61,44	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

Najważniejszym kierunkiem eksportu²⁰¹ z GZM (podobnie jak z całego województwa śląskiego i gospodarki krajowej) od wielu lat są Niemcy, a dalej: Czechy, Włochy²⁰². Główne kraje, do których eksportowane są towary (wg stanu na 2019 r.), przedstawiono poniżej (rys. 76):

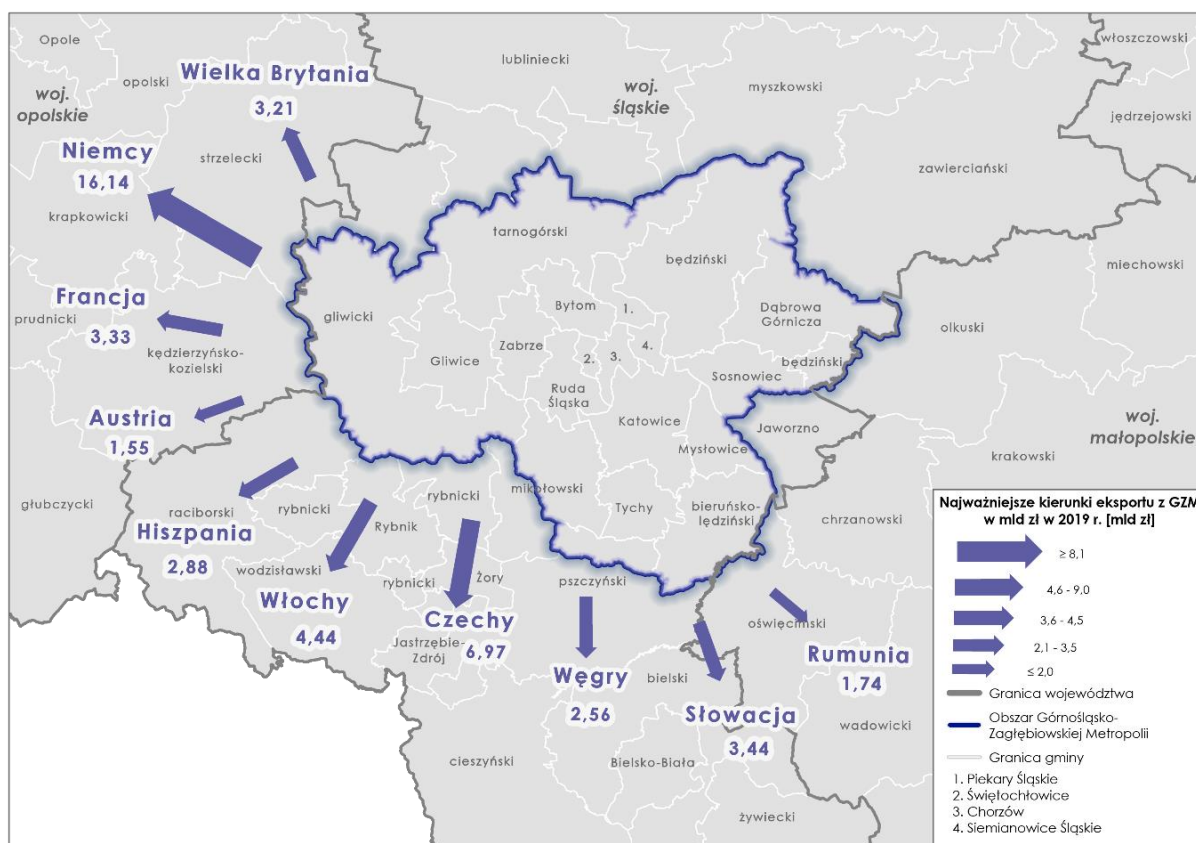
¹⁹⁹ Tamże.

²⁰⁰ Przedstawione dane o udziałach procentowych nie sumują się do 100%, ponieważ w tabelach przedstawiono tylko grupy PKD o największym udziale w eksporcie.

²⁰¹ Pod pojęciem eksport przyjmuje się na potrzeby Diagnozy także wewnątrzwspólnotową dostawę towarów.

²⁰² Z uwagi na sposób agregowania danych przez KAS na poziomie powiatów na potrzeby analiz uwzględniono następujące jednostki administracyjne województwa śląskiego: powiaty będziński, bieruńsko-łędziński, gliwicki,

Rys. 76. Najważniejsze kierunki eksportu z GZM w mld zł w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

Porównując strukturę rynków docelowych eksportu z GZM w stosunku do reszty województwa i Polski, należy zauważyć:

- nieco niższy udział eksportu z GZM do Niemiec (26,3% wartości sprzedaży wobec 27,6% dla Polski);
- znacznie wyższy udział eksportu do drugiego i trzeciego najważniejszego partnera gospodarczego w województwie śląskim: tj. Czech i Włoch (wpływ wagi branży motoryzacyjnej oraz bliskości geograficznej bezpośredniego sąsiada);
- z uwagi na bliskość geograficzną, powiązania kooperacyjne w ramach łańcuchów dostaw oraz zbliżony profil gospodarczy czwarte miejsce wśród partnerów handlowych GZM zajmuje Słowacja, w skali całej Polski plasująca się poza pierwszą dziesiątką (12. miejsce);
- GZM ma również inne rynki docelowe, których znaczenie jest większe niż dla pozostałej części kraju: to Hiszpania, Austria i Rumunia (w miejsce Niderlandów, Rosji, USA i Szwecji);
- eksport z GZM jest bardziej skoncentrowany geograficznie: dziesięć najważniejszych rynków zbytu odpowiada za ponad ¼ wartości sprzedaży, podczas gdy dla gospodarki polskiej odsetek ten wynosi ⅓.

tarnogórski, mikołowski, miasta na prawach powiatu: Dąbrowa Górnicza, Piekary Śląskie, Bytom, Zabrze, Ruda Śląska, Sosnowiec, Mysłowice, Siemianowice Śląskie, Chorzów, Świętochłowice, Katowice, Gliwice, Tychy.

Eksporтеры z GZM utrzymują także coraz intensywniejsze relacje handlowe z wysoko rozwiniętymi rynkami poza Europą, takimi jak: Stany Zjednoczone, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Kanada, Australia czy Japonia. W ostatniej dekadzie (a zwłaszcza w latach 2018-2019) wartość sprzedaży na tych rynkach dynamicznie rośnie (tab. 19). Podobny trend dotyczy eksportu do mniejszych rynków w krajach rozwijających się (tab. 20).

Tab. 19. Trendy w eksporcie z GZM do wybranych krajów rozwiniętych w latach 2010-2020

Miejsce w rankingu rynków docelowych [2019]]		15.	17.	26.	37.	42.
Kraj docelowy		ZEA	USA	Japonia	Kanada	Australia
Wartość sprzedaży [mld zł]	2010	0,03	0,38	0,1	0,05	0,07
	2011	0,02	0,33	0,15	0,07	0,12
	2012	0,06	0,34	0,1	0,05	0,13
	2013	0,03	0,32	0,12	0,02	0,07
	2014	0,04	0,38	0,11	0,04	0,08
	2015	0,05	0,55	0,1	0,03	0,2
	2016	0,21	1,16	0,14	0,05	0,07
	2017	0,03	0,94	0,13	0,05	0,22
	2018	0,05	0,8	0,22	0,04	0,16
	2019	1,04	0,79	0,23	0,1	0,19
	2020	1,69%	1,28%	0,37%	0,16%	0,31%
Wzrost sprzedaży 2010:2020 [%]		3 367%	108%	130%	100%	171%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

Tab. 20. Trendy w eksporcie z GZM do wybranych krajów rozwijających się w latach 2010-2019

Miejsce w rankingu rynków docelowych [2019]		21.	29.	31.	32.	38.	40.	46.	47.	49.
Kraj docelowy		Indie	RPA	Algieria	Meksyk	Egipt	Maroko	SAU	Kazachstan	Indonezja
Wartość sprzedaży [mld zł]	2010	0,08	0,14	0,01	0,03	0,03	0,01	0,01	0,03	0,01
	2011	0,14	0,21	0	0,07	0,01	0,05	0,01	0,04	0
	2012	0,37	0,07	0	0,08	0,07	0,04	0,02	0,12	0,01
	2013	0,08	0,13	0	0,08	0,15	0,1	0,04	0,04	0,04
	2014	0,09	0,11	0,06	0,08	0,12	0,18	0,01	0,1	0,06
	2015	0,27	0,11	0,03	0,07	0,17	0,05	0,02	0,03	0
	2016	0,44	0,12	0,01	0,1	0,15	0,06	0,02	0,02	0
	2017	0,33	0,2	0,01	0,11	0,05	0,01	0,49	0,03	0,01
	2018	0,46	0,25	0,01	0,13	0,11	0,07	0,6	0,1	0,01
	2019	0,32	0,31	0,1	0,19	0,23	0,18	0,1	0,13	0,02

Miejsce w rankingu rynków docelowych [2019]	21.	29.	31.	32.	38.	40.	46.	47.	49.
Kraj docelowy	Indie	RPA	Algieria	Meksyk	Egipt	Maroko	SAU	Kazachstan	Indonezja
Udział % w ogólnej wartości eksportu GZM (2019)	0,52%	0,50%	0,16%	0,31%	0,37%	0,29%	0,16%	0,21%	0,03%
Wzrost sprzedaży 2010:2019 [%]	300%	121%	900%	533%	667%	1 700%	900%	333%	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

Według danych za 2019 r. (przed pandemią COVID-19) **najwyższa wartość sprzedaży towarowej w handlu zagranicznym z obszaru GZM pochodzi z następujących gmin (tab. 21): Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Tychy.**

Liderem rankingu jest Dąbrowa Górnicza, gdzie blisko ⅓ wartości eksportu generowane jest przez produkcję surówki, żelazostopów, żeliwa i stali oraz wyrobów hutniczych w hucie ArcelorMittal i przedsiębiorstwach z nią powiązanych. Gliwice i Tychy to z kolei dwa z trzech głównych ośrodków międzynarodowego przemysłu motoryzacyjnego w województwie śląskim, w tym produkcji części i akcesoriów do pojazdów silnikowych oraz produkcji pojazdów samochodowych.

O wiele bardziej **zdywersyfikowaną bazę gospodarczą mają Katowice. Jest ona oparta w dużej mierze na usługach i gałęziach przemysłu o wysokiej wartości dodanej.** Miasto jest liderem pod względem liczby eksporterów (454) oraz liczby kierunków eksportowych (150).

Tab. 21. Wartość eksportu z poszczególnych powiatów województwa śląskiego na tle całego województwa oraz Polski – porównanie między 2010 a 2019 r.

Powiat	Wartość eksportu		
	2010 r. [zł]	2019 r. [zł]	2010:2019 r. [%]
Dąbrowa Górnicza	4,6	13,3	293,0
Gliwice	11,2	13,3	118,0
Tychy	4,0	9,5	235,1
Katowice	7,3	5,5	75,0
Sosnowiec	7,3	3,6	49,6
Chorzów	1,0	3,2	332,3
Siemianowice Śląskie	0,8	2,1	265,3
tarnogórski	1,0	1,9	184,5
Zabrze	0,9	1,5	163,7
Mysłowice	0,3	1,3	432,0
Ruda Śląska	0,7	1,3	174,7
mikołowski	0,8	1,2	137,3

Powiat	Wartość eksportu		
	2010 r. [zł]	2019 r. [zł]	2010:2019 r. [%]
bieruńsko-lędzki	0,3	1,1	399,0
będziński	0,5	1,0	193,0
gliwicki	0,1	0,7	529,8
Piekary Śląskie	0,2	0,4	212,7
Bytom	0,2	0,3	197,9
Świętochłowice	0,1	0,2	262,2
RAZEM GZM	41,4	61,4	148,5
województwo śląskie	69,3	120,4	173,7
Polska	481,1	1 023,6	212,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej²⁰³

Miasta rdzenia GZM wygenerowały w 2019 r. ponad 55 mld zł wartości produkcji sprzedanej za granicę, co stanowi 90,4% eksportu z terenu GZM.

Bardzo mały udział w eksporcie z GZM mają takie gminy, jak: Bytom, Piekary Śląskie, Świętochłowice i Ruda Śląska (zamieszkałe przez 12% ludności GZM, ale generują łącznie zaledwie 1% całej wartości eksportu²⁰⁴).

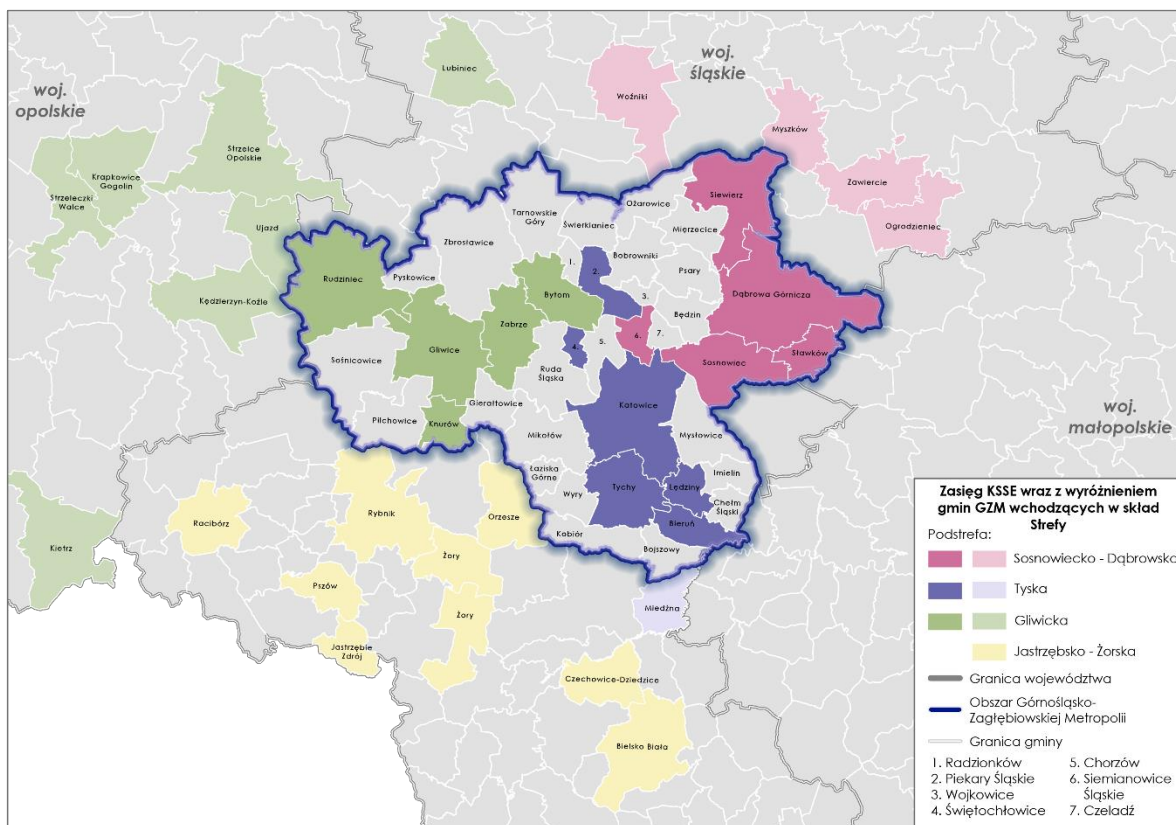
c) Katowicka Specjalna Strefa Ekonomiczna

Jednym z ważniejszych czynników zwiększających atrakcyjność inwestycyjną obszaru GZM jest działalność Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (KSSE), powołanej w 1996 r. Strefa obejmuje powierzchnię 2 749 ha terenów z obszaru województwa śląskiego oraz 6 powiatów województwa opolskiego. KSSE dzieli się na 4 Podstrefy: Sosnowiecko-Dąbrowską, Tyską, Gliwicką i Jastrzębsko-Żorską.

²⁰³ Bez powiatu pszczyńskiego.

²⁰⁴ Dane KAS.

Rys. 77. Zasięg KSSE wraz z wyróżnieniem gmin GZM wchodzących w skład Strefy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony internetowej KSSE²⁰⁵

Według danych na styczeń 2022 r. na terenach Strefy działalność rozpoczęło 540 firm, zatrudniających łącznie przeszło 90 tys. pracowników. Łączna wartość inwestycji poczynionych przez firmy zlokalizowane w KSSE wynosi ok. 44 mld zł²⁰⁶.

W podziale na branże na terenie KSSE zdecydowanie dominują inwestycje w ramach branży motoryzacyjnej (61,2%). Kolejne wg udziału są wyroby ze szkła (5,6%), branża metalowa (5,4%), branża budowlana (4,7%) oraz inne branże (10,1%). Pod kątem narodowości inwestorów wśród głównych krajów pochodzenia firm można wymienić Francję (20,65%) czy Włochy (17,22%).

KSSE jest jedną z najprężniej działających stref ekonomicznych w regionie. W latach 2015-2017 oraz w 2019 r. KSSE została uznana za najlepszą strefę w Europie i drugą najlepszą na świecie przez FDI Business Financial Time²⁰⁷.

Z oferty KSSE skorzystać mogą firmy z sektora tradycyjnego przemysłu (poza sektorem wyrobów tytoniowych, alkoholu, stali, energii elektrycznej i gazu), a także część firm działających w sektorze usługowym – w obszarach, takich jak: IT, badania i rozwój, nauki przyrodnicze i techniczne, finanse i rachunkowość, badania i analizy techniczne, centra telefoniczne oraz architektoniczne i inżynieryjne. Inwestycje, jakie potencjalnie kwalifikują się do wsparcia, to:

- utworzenie nowego zakładu;

²⁰⁵ <https://www.ksse.com.pl/o-ksse-1>.

²⁰⁶ <https://www.ksse.com.pl/o-nas-1104>.

²⁰⁷ <https://www.ksse.com.pl/strefa-i-region-w-rankingach-1109>.

- zwiększenie zdolności produkcyjnej;
- wprowadzenie nowych produktów;
- zmiana procesu produkcyjnego;
- nabycie aktywów należących do zamkniętego bądź potencjalnie zamykanego zakładu.

Poza odpowiednią branżą i charakterem inwestycji firma zainteresowana wsparciem KSSE musi spełnić dodatkowo kryteria ilościowe i jakościowe. Kryterium ilościowe dotyczy wielkości nakładów inwestycyjnych – wartości kwalifikujące do wsparcia zależą od wielkości przedsiębiorstwa i prezentują się następująco:

- duże firmy – 10-100 mln zł;
- średnie firmy – 1-10 mln zł;
- małe firmy oraz firmy z sektora BPO – 0,5-5 mln zł;
- mikrofirmy – 0,2-2 mln zł.

W ramach kryteriów jakościowych wnioskujący podmiot musi uzyskać min. 6 pkt. (w województwie opolskim 5 pkt.) za spełnienie poniższych warunków:

- Kryterium zrównoważonego rozwoju gospodarczego (maksymalnie 8 pkt. dla firm przemysłowych i 7 pkt. dla usługowych):
  - 1) Inwestycja w ramach jednego z wymienionych sektorów – żywność wysokiej jakości, środki transportu, profesjonalne urządzenia elektryczne i elektroniczne, lotniczo-kosmiczny, produkty higieniczne, leki i wyroby medyczne, przemysł maszynowy, odzysk materiałowy surowców i nowoczesnych tworzyw, ekobudownictwo, usługi specjalistyczne, usługi teleinformatyczne – oraz zgodne z regionalnymi specjalizacjami (w przypadku projektów dotyczących inwestycji na terenie województwa śląskiego);
  - 2) Prowadzenie działalności B+R;
  - 3) Wykorzystanie potencjału zasobów ludzkich, opierające się na aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnościami oraz osób powracających do pracy po urodzeniu dziecka;
  - 4) Tworzenie powiązań regionalnych poprzez współpracę z dostawcami i podwykonawcami w wyniku planowanej inwestycji;
  - 5) Robotyzacja i automatyzacja procesów w ramach nowej inwestycji poprzez zakup środków trwałych, wpływających na ulepszenie procesów istniejących w firmie;
  - 6) Przynależność do krajowego klastra kluczowego (wymóg nie dotyczy firm usługowych);
  - 7) Inwestycja w OZE;
  - 8) Posiadanie statusu MŚP;
- Kryterium zrównoważonego rozwoju społecznego (maksymalnie 5 punktów):
  - 1) Tworzenie miejsc pracy (w przypadku firm przemysłowych mają to być stanowiska wyspecjalizowane, a w przypadku usługowych wysoko płatne) i warunków stabilnego zatrudnienia;

- 2) Prowadzenie działalności o niskim negatywnym stopniu oddziaływania na środowisko;
- 3) Prowadzenie inwestycji w miejscach tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz w ich sąsiedztwie;
- 4) Podnoszenie kwalifikacji pracowników oraz współpraca ze szkołami zawodowymi;
- 5) Realizacja działań związanych z opieką nad pracownikiem.

Inwestorzy, którzy kwalifikują się do przyznania im pomocy publicznej w formie zwolnień podatkowych, mogą liczyć na:

- Zwolnienie podatkowe naliczane w oparciu o koszty inwestycyjne (duże firmy – ulga do 25%, średnie firmy – ulga do 35%, małe firmy – ulga do 45%);
- Zwolnienie podatkowe związane z tworzeniem nowych miejsc pracy, liczone od sumy dwuletnich kosztów zatrudnienia na nowo stworzonych miejscach pracy w Strefie (duże firmy – ulga do 25%, średnie firmy – ulga do 35%, małe firmy – ulga do 45%).

2.2.2 Struktura gospodarki

W GZM pod względem wytwarzanej wartości dodanej wciąż dużą rolę odgrywa przemysł – w podregionie tyskim, mimo rosnącego znaczenia usług, odpowiada za 45% całej wartości dodanej brutto. W podregionach sosnowieckim i gliwickim przemysł ma większy udział w wartości dodanej brutto niż usługi.

Natomiast w podregionie katowickim dominuje pod tym względem sektor usług, zwłaszcza sekcje G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów), H (transport i gospodarka magazynowa), I (działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi) oraz J (informacja i komunikacja). **W podregionie katowickim coraz większy udział w gospodarce mają nowoczesne usługi dla biznesu czy branża IT. W mniej zamożnym podregionie bytomskim większą rolę odgrywają usługi o niższej wartości dodanej (np. drobny handel).**

Tab. 22. WDB podregionów Subregionu Centralnego województwa śląskiego według grup sekcji PKD w 2019 r., w mln zł

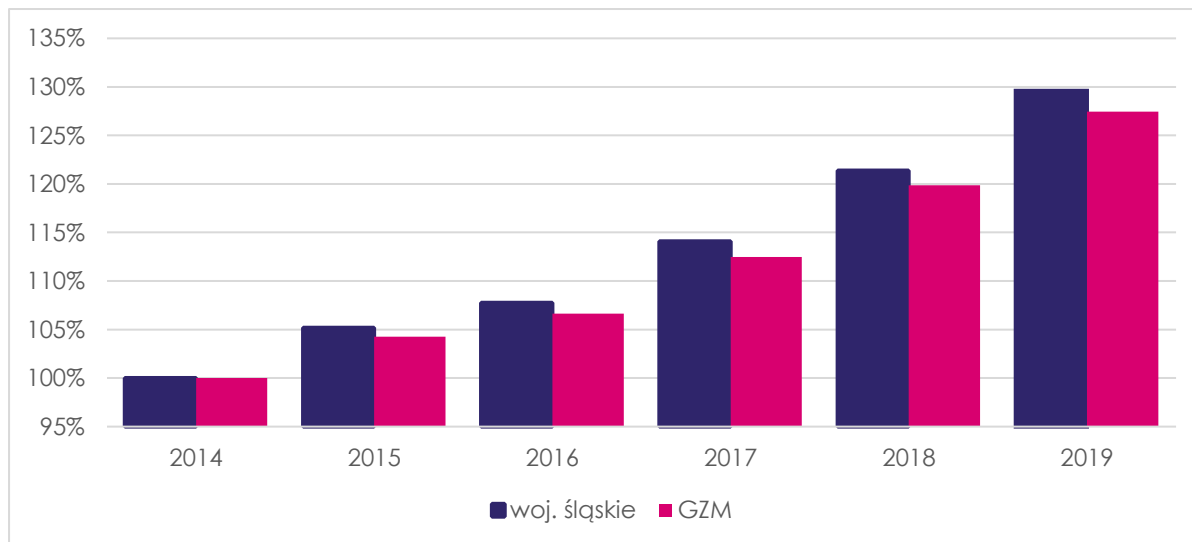
Nazwa	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (sekcja A)	Przemysł (sekcje B, C, D, E)	Budownictwo (sekcja F)	Handel; naprawa pojazdów samochod.; transport i gospodarka magazynowa; zakwał. i gastronomia; inform. i komunikacja (sekcje G, H, I, J)	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości (sekcje K, L)	Pozostałe usługi (sekcje M, N, O, P, Q, R, S, T)
województwo śląskie	1 893	80 109	19 084	67 415	19 069	55 980
podregion bytomski	184	4 142	1 624	4 684	1 518	4 577
podregion gliwicki	134	11 019	2 351	7 576	1 842	6 608
podregion katowicki	33	10 752	3 870	16 853	5 604	14 650

Nazwa	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (sekcja A)	Przemysł (sekcje B, C, D, E)	Budownictwo (sekcja F)	Handel; naprawa pojazdów samochod.; transport i gospodarka magazynowa; zakwat. i gastronomia; inform. i komunikacja (sekcje G, H, I, J)	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości (sekcje K, L)	Pozostałe usługi (sekcje M, N, O, P, Q, R, S, T)
podregion sosnowiecki	303	10 697	2 741	9 620	2 432	6 824
podregion tyski	141	11 119	1 781	5 761	1 412	4 225

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W perspektywie 5 lat (dla których dostępne są dane, tj. między rokiem 2014 a 2019) WDB całej GZM²⁰⁸ wzrosła o 27%, a więc wolniej niż na poziomie całego województwa (30% – por. rys. 78). W ramach samej GZM wyższą dynamikę wzrostu niż w województwie odnotowano w przypadku działalności finansowej i ubezpieczeniowej – obsługa rynku nieruchomości (32% w porównaniu do 31%), w przypadku usług rynkowych poza finansowymi (łącznie: handel; naprawa pojazdów samochodowych; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja – 35% w porównaniu do 36%) i pozostałych usług (31%), niższą natomiast, jeśli chodzi o budownictwo (25% do 28%), rolnictwo (16% do 18%), a zwłaszcza, co ważne, przemysł (18% do 24%).

Rys. 78. Wzrost WDB GZM²⁰⁹ na tle województwa śląskiego (2014 = 100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

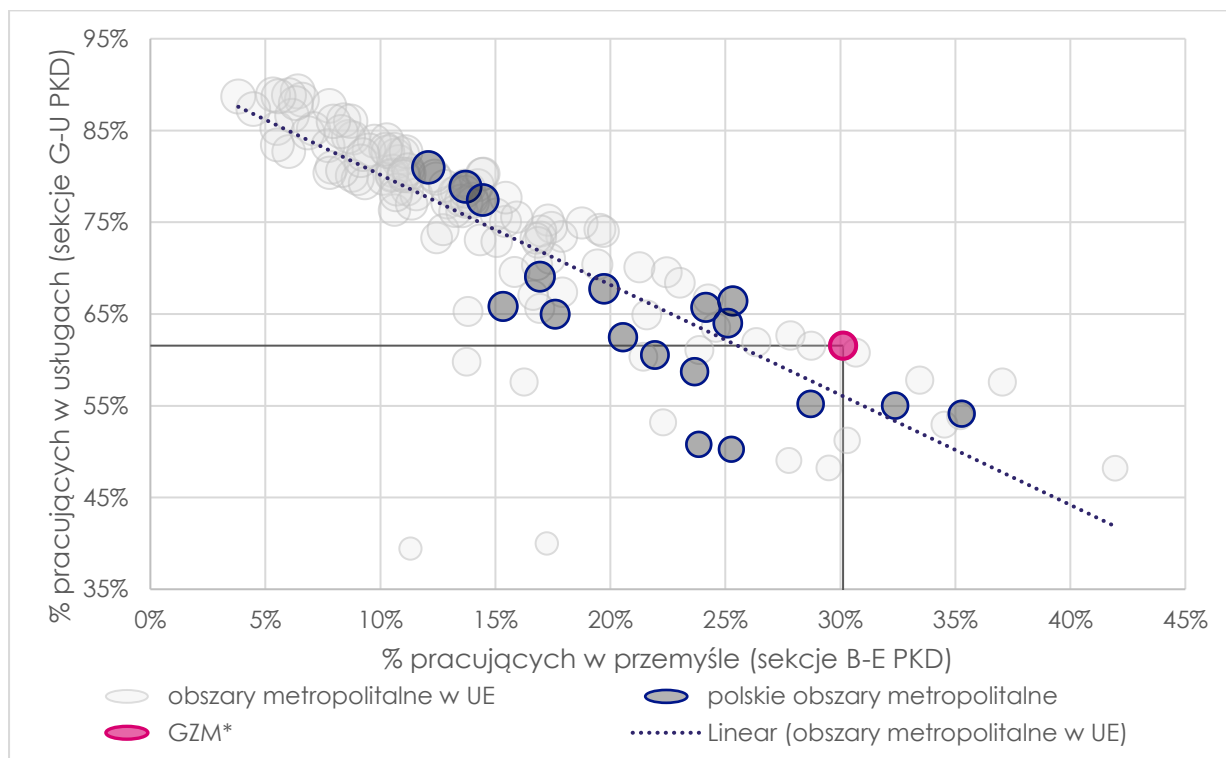
Pod względem struktury zatrudnienia GZM jako całość jest **nie tylko jednym z najbardziej uprzemysłowionych obszarów w Polsce, ale także w Unii Europejskiej** (rys. 79). Wyprzedzają ją pod tym względem tylko dwa obszary funkcjonalne miast w Polsce (oba położone w woj.

²⁰⁸ W przybliżeniu – dane agregowane są na poziomie podregionów.

²⁰⁹ W przybliżeniu – jw.

śląskim: Bielsko-Biała i Częstochowa) i 9 ośrodków w innych krajach UE²¹⁰. Zatrudnieni w przemyśle oraz przetwórstwie przemysłowym stanowią ponad 30% ogółu pracujących (poza mikroprzedsiębiorstwami) w GZM. Wśród największych polskich metropolii porównywalny (choć o ok. 5 pp. Niższy) poziom zatrudnienia w produkcji przemysłowej reprezentują tylko Łódź oraz Poznań (rys. 80).

Rys. 79. Udział zatrudnienia w przemyśle i usługach w regionach metropolitalnych²¹¹ w Polsce i Europie w 2018 r.²¹²

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat²¹³

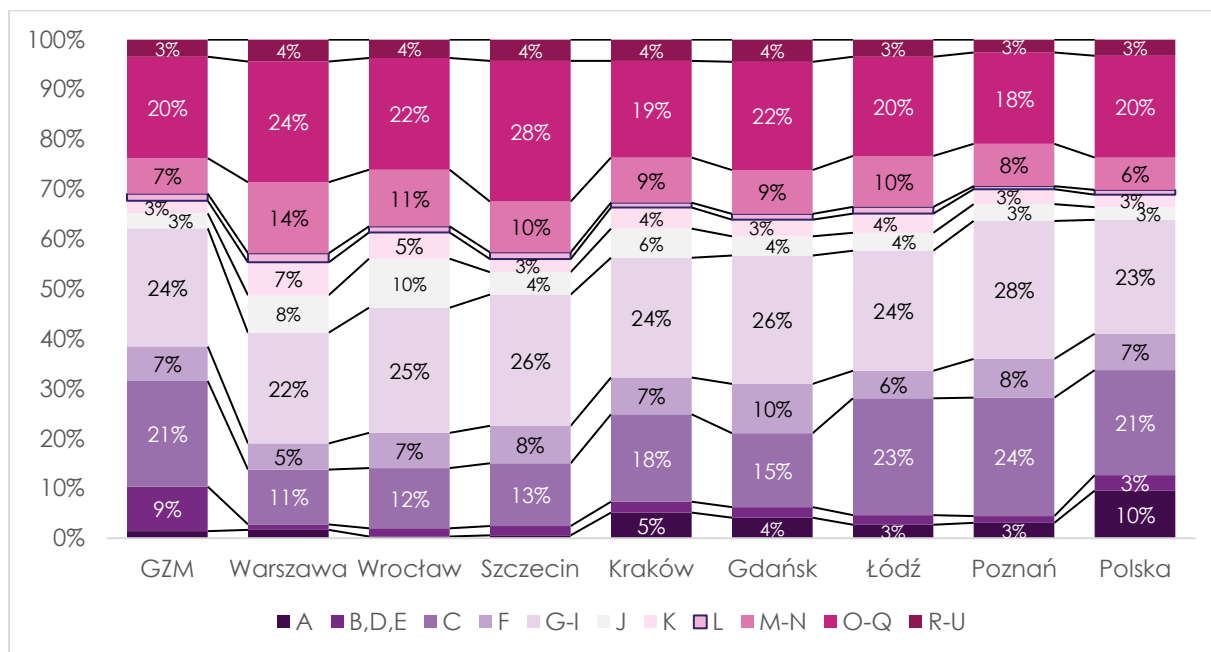
²¹⁰ Wśród tych, dla których w bazach Eurostat dostępne są dane porównawcze: Timișoara, Iserlohn, Prato, Pilzno, Székesfehérvár, Ostrawa, Pforzheim, Ingolstadt, Reggio nell Emilia, Braşów.

²¹¹ Więcej o delimitacji tych regionów – por. rozdz. 1.2.

²¹² Z wyłączeniem mikroprzedsiębiorstw. Wielkość kropek informuje o różnicach w liczbie pracujących ogółem.

²¹³ Dane Eurostat o regionach metropolitalnych są agregowane na poziomie NUTS 3.

Rys. 80. Struktura zatrudnienia wg sekcji PKD w GZM na tle innych obszarów metropolitalnych (FUA) w Polsce w 2018 r.²¹⁴

Oznaczenia sekcji w legendzie: [A]: rolnictwo, [B, D, E]: górnictwo i energetyka, zaopatrywanie w ciepło i wodę, [C]: przetwórstwo przemysłowe, [F]: budownictwo, [G-I]: handel hurtowy i detaliczny, naprawa pojazdów, transport i logistyka, [J]: informacja i komunikacja, [K]: usługi finansowe, [L]: obsługa rynku nieruchomości, [M-N]: działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, usługi wsparcia biznesu, [O-Q]: administracja publiczna i usługi społeczne, [R-U]: kultura, rekreacja, działalność społeczna.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat²¹⁵

2.2.3 Przedsiębiorczość

Według REGON w 2020 r. na obszarze GZM zarejestrowanych było ponad ćwierć miliona firm (258 027), co stanowi ponad 50% wszystkich firm z województwa śląskiego oraz 5,5% wszystkich firm zarejestrowanych na obszarze kraju²¹⁶.

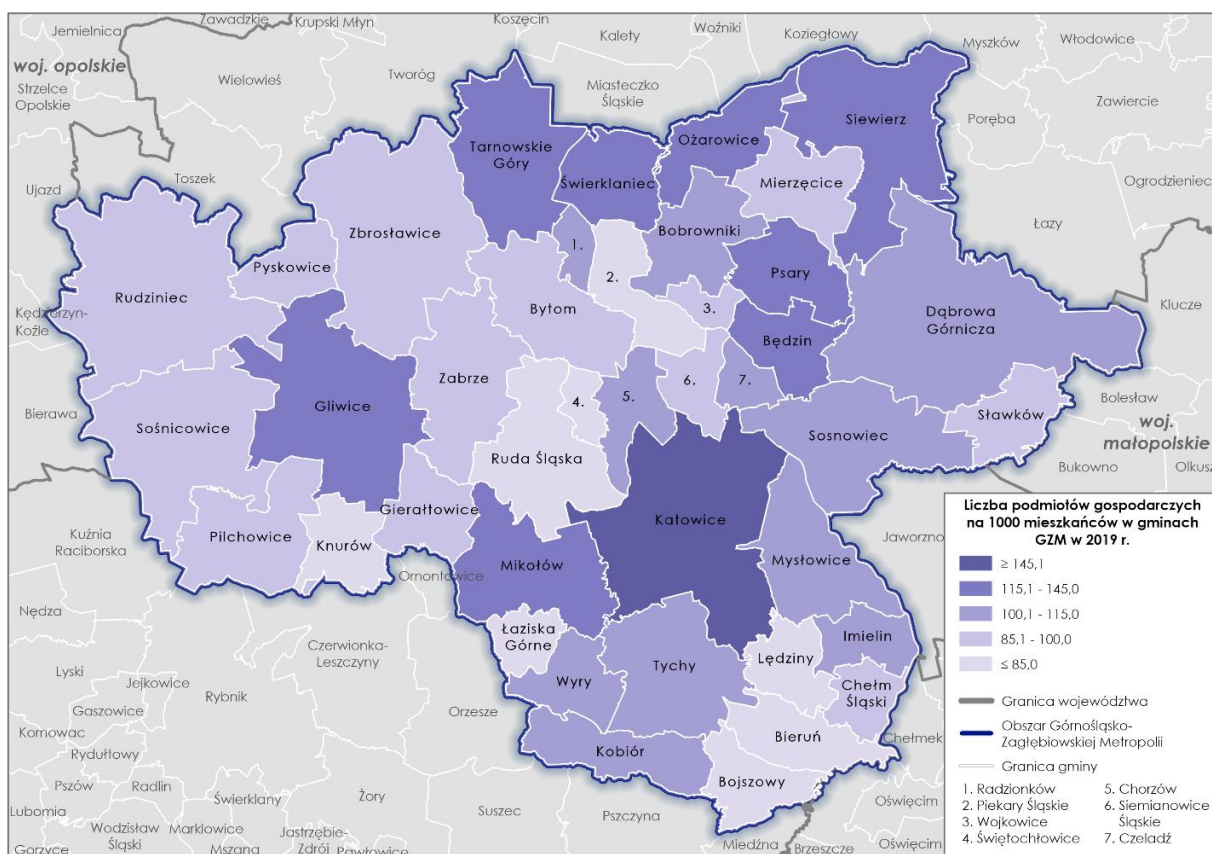
Na koniec 2020 r. najwięcej podmiotów gospodarczych działało w Katowicach (49 752), a na drugim miejscu w Gliwicach, choć było ich już 2 razy mniej (24 746). Pod tym względem wyróżniają się także: Sosnowiec (22 294), Zabrze (17 269) i Bytom (16 764). Jeśli weźmie się pod uwagę różnice w zaludnieniu gmin, relatywnie dużą liczbą przedsiębiorstw charakteryzowały się – obok Katowic – także niektóre miasta spoza rdzenia GZM: Mikołów, Będzin, Tarnowskie Góry, zaś nieproporcjonalnie małą przedsiębiorczością gminy o silnych tradycjach górniczych (to efekt wieloletniego funkcjonowania dużego publicznego pracodawcy w postaci zakładów przemysłu ciężkiego).

²¹⁴ Z wyłączeniem mikroprzedsiębiorstw. Na wykresie pominięto etykiety kategorii obejmujących poniżej 3% zatrudnienia.

²¹⁵ Dane Eurostat o obszarach metropolitalnych są agregowane na poziomie NUTS 3.

²¹⁶ Dane GUS – Zmiany strukturalne grup podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON 2020 r.

Rys. 81. Liczba podmiotów gospodarczych na 1 000 mieszkańców w GZM w 2019 r.

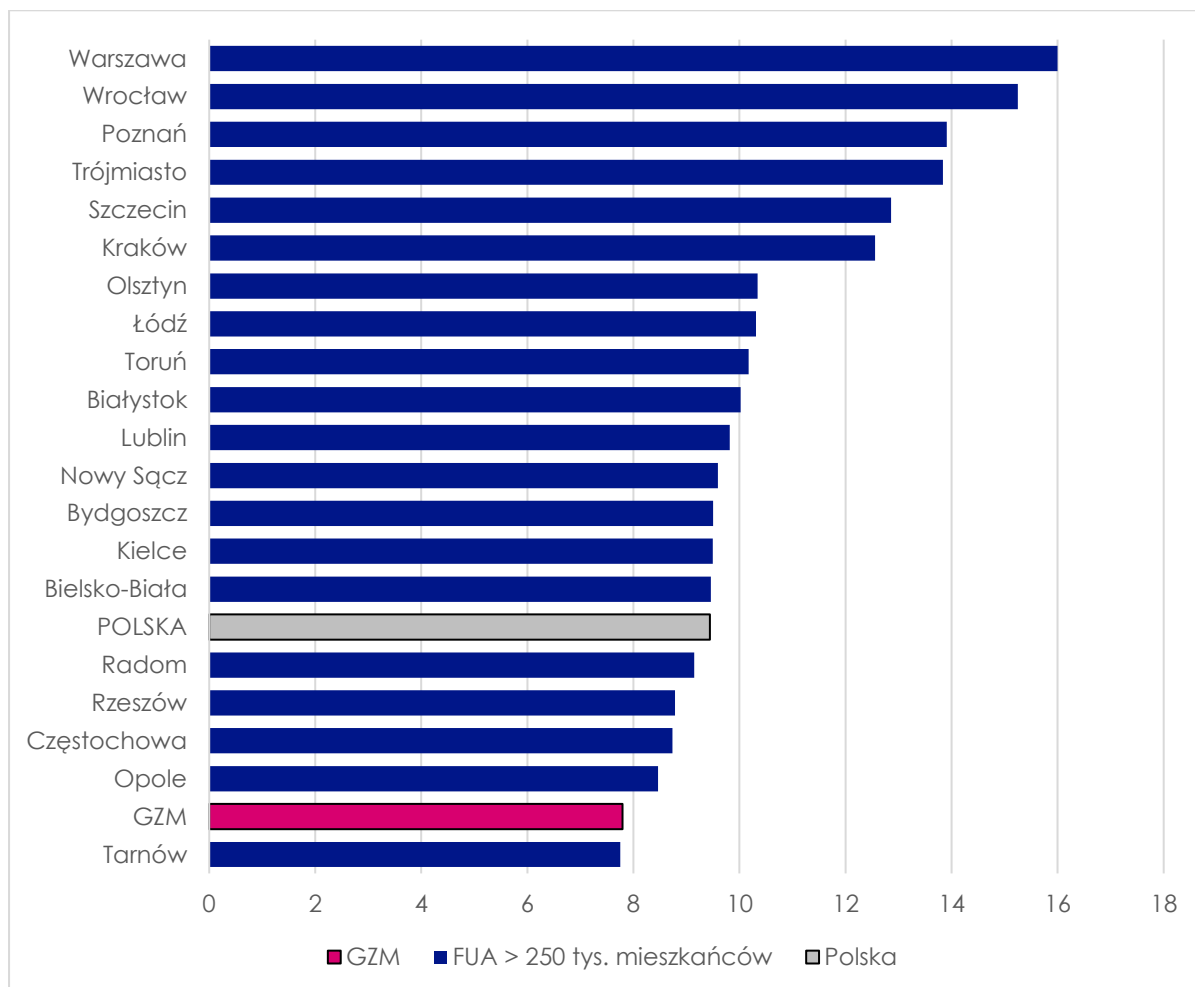

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W ostatniej dekadzie (lata 2011-2020) liczba przedsiębiorstw zwiększyła się we wszystkich gminach GZM – poza Sosnowcem. Dotyczy to zwłaszcza mniejszych gmin, takich jak Zbrosławice, Bojszowy, Świerklaniec czy Łędziny (ponad 30% wzrostu). Relatywnie duży przyrost podmiotów gospodarczych odnotowano też w Katowicach (wzrost o 17%). **W skali całej GZM liczba przedsiębiorstw zwiększyła się w omawianym okresie o 10%, co oznacza dwukrotnie wolniejszy przyrost niż w skali całego kraju.** W latach 2017-2020 pod względem tempa ich przyrostu GZM uplasowała się na przedostatnim miejscu wśród wszystkich znaczących (tj. liczących ponad 250 tys. mieszkańców) obszarów funkcjonalnych miast w Polsce (rys. 82).

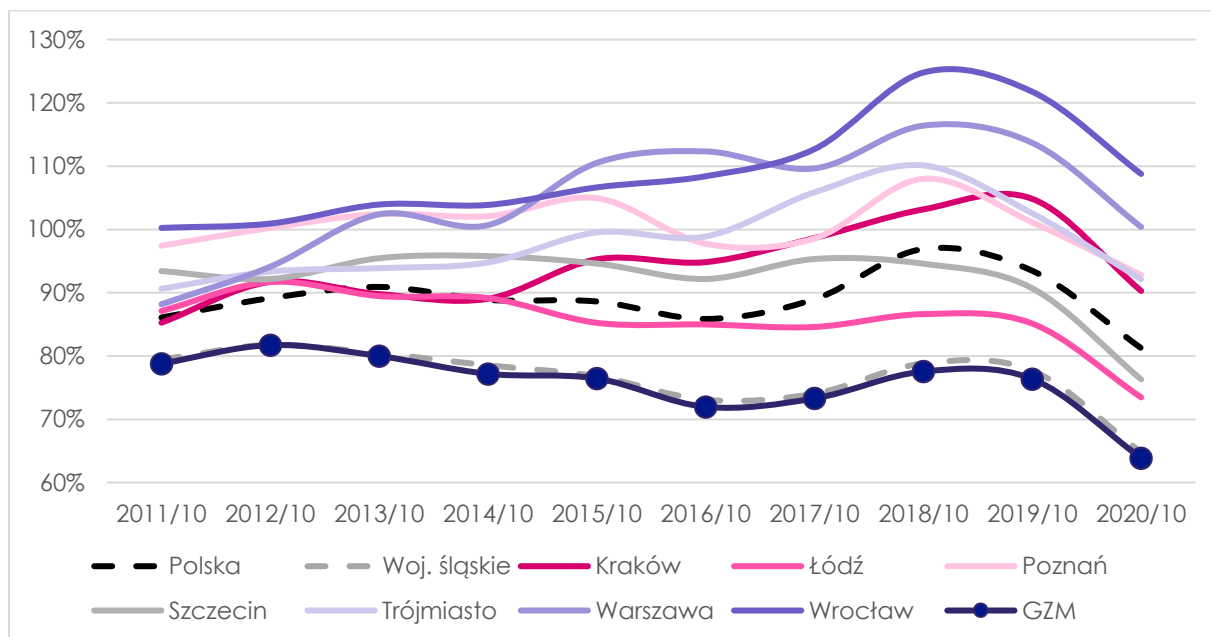
Rys. 82. Liczba rejestracji nowych firm na 1 000 mieszkańców w latach 2017-2020 średniorocznie – GZM w porównaniu do innych dużych FUA

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W perspektywie ostatniej dekady **pogłębia się dystans między GZM a innymi największymi ośrodkami metropolitalnymi pod względem dynamiki rejestracji nowych firm**. W przypadku GZM liczba nowych rejestracji z roku na rok jest coraz niższa, podczas gdy w zdecydowanej większości pozostałych obszarów metropolitalnych (poza obszarem Łodzi i Szczecina) jest odwrotnie (rys. 83).

Rys. 83. Dynamika rejestracji podmiotów gospodarczych w obszarach metropolitalnych w Polsce w latach 2010-2020 (2010 = 100%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Niska dynamika rozwoju przedsiębiorczości od lat stanowi rys charakterystyczny GZM²¹⁷. Z drugiej strony **wyróżnia ją znaczący udział w strukturze przedsiębiorstw podmiotów relatywnie dużych** (por. tab. 23). Ma to niebagatelne znaczenie dla oceny potencjału gospodarki obszaru. Choć w skali kraju ponad 95% podmiotów gospodarczych stanowią tzw. jednoosobowe działalności gospodarcze, to z reguły są one formą samozatrudnienia – zakładają je pracownicy wybierający lub zmuszeni do wyboru tej formy aktywności ekonomicznej z powodów podatkowych. Większy udział firm o znaczącej skali działalności wzmacnia potencjał rozwojowy gospodarki regionu. Firmy takie częściej zatrudniają pracowników, częściej angażują się w znaczące inwestycje i podejmują prace badawczo-rozwojowe. Choć udział takich podmiotów w gospodarce GZM zmniejsza się, odzwierciedla to nie tyle spadek liczby dużych podmiotów gospodarczych, co stały wzrost liczby mikroprzedsiębiorstw. Podobny trend (i podobne tempo zmian) widoczne jest także w innych obszarach metropolitalnych i w całej Polsce (por. tab. 23).

Tab. 23. Podmioty gospodarcze wg klas wielkości na 10 tysięcy mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2019 r.

Jednostka terytorialna	Ogółem	0-9 pracowników	10-49 pracowników	50-249 pracowników	250 i więcej pracowników
GZM	1 894,2	1 808,1	69,1	14,5	2,4
POLSKA	1 958,6	1 885,4	59,3	12,0	1,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

²¹⁷ Por. np. Gwosdz, K., Sobala-Gwosdz, A., Czakon, K. (2021), Poziom i dynamika rozwoju gospodarczego na obszarze GZM z uwzględnieniem funkcji metropolitalnych, Warszawa, IRMiR.

Tab. 24. % podmiotów gospodarczych powyżej 9 os. w GZM, innych obszarach metropolitalnych (FUA), woj. śląskim i Polsce w latach 2014-2020

Obszar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Kraków	4,5%	4,3%	4,3%	4,1%	3,7%	3,5%	3,3%
Łódź	4,8%	4,7%	4,7%	4,6%	4,3%	4,1%	3,9%
Poznań	4,5%	4,5%	4,5%	4,4%	4,0%	3,8%	3,7%
Szczecin	3,9%	3,9%	3,9%	3,9%	3,7%	3,4%	3,3%
Trójmiasto	4,4%	4,3%	4,3%	4,0%	3,7%	3,4%	3,3%
Warszawa	4,6%	4,5%	4,5%	4,4%	4,1%	3,9%	3,7%
Wrocław	3,6%	3,5%	3,4%	3,3%	3,2%	3,1%	2,9%
GZM	5,3%	5,2%	5,2%	5,2%	4,8%	4,6%	4,4%
woj. śląskie	5,1%	5,0%	5,0%	5,0%	4,7%	4,5%	4,3%
Polska	4,4%	4,3%	4,3%	4,2%	4,0%	3,7%	3,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W rejestrze KRS²¹⁸ figurują jedynie wybrane formy działalności gospodarczej, o zazwyczaj większej skali działania. Jak wynika z analizy, relatywnie więcej takich firm (w stosunku do wielkości gmin) funkcjonuje w: Katowicach, Tychach, Mikołowie, Gliwicach i Tarnowskich Górach, zaś najmniej – w gminach zlokalizowanych w otoczeniu rdzenia GZM (szczególnie na północnym wschodzie)²¹⁹. Podobne wyniki przyniosła także analiza z wykorzystaniem innych danych, dotyczących małych i średnich firm o dużym potencjale wzrostu (w oparciu o ranking Gazele Biznesu²²⁰, publikowany przez „Puls Biznesu”). W GZM firm takich jest relatywnie więcej (w stosunku do liczby ludności) w tych samych miastach, które wyróżniły się pod względem liczby podmiotów w KRS, najmniej zaś w Sosnowcu, Zabrze, Bytomiu czy Rudzie Śląskiej. Na obszarze całej GZM firm takich było (*per capita*) wyraźnie mniej niż w obszarze metropolitalnym (FUA) Poznania, Warszawy, Wrocławia, Trójmiasta i Krakowa (jedynym dużym obszarem o mniejszym natężeniu występowania takich podmiotów był obszar metropolitalny Łodzi).

W układzie sekcji PKD 2007 wśród podmiotów gospodarczych rejestrowanych w GZM:

- dominują firmy w sekcji G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle – w latach 2017-2020 było to 19%);
- drugie miejsce zajmuje pod tym względem sekcja F (budownictwo – 15%);
- trzecie miejsce zajmuje sekcja M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna – 12%).

O ile jednak w badanym okresie udział firm branży handlowej wśród nowo powstających podmiotów gospodarczych był w GZM przeciętnie większy niż w siedmiu pozostałych dużych ośrodkach metropolitalnych w kraju (o 4 pp.), o tyle udział pozostałych dwóch branż jest

²¹⁸ Badanie przeprowadzone przez IRMiR.

²¹⁹ IRMiR, Poziom i dynamika rozwoju gospodarczego na obszarze GZM.

²²⁰ Przedsiębiorstwa wykazujące w ciągu trzech lat wzrost przychodów ze sprzedaży oraz generująca zyski.

przeciętnie nieco mniejszy (o 2 pp. w przypadku firm budowlanych i 4 pp. w przypadku firm z sekcji M: działalność profesjonalna, naukowa i techniczna).

2.2.4 Innowacyjność

Trwająca od 30 lat transformacja społeczno-gospodarcza w GZM obejmowała przede wszystkim duże zakłady górnicze i przemysłowe największych państwowych pracodawców. Efektem tych procesów są poważne zmiany struktury lokalnych rynków pracy. Na znaczeniu zyskują branże usługowe oraz angażujące innowacyjność i przedsiębiorczość mieszkańców, niezwiązanych z górnictwem i przemysłem ciężkim.

Na podstawie analiz i opinii eksperckich zidentyfikowano²²¹ obszary technologiczne, których rozwijanie przyczyni się do wykorzystania potencjału istniejących firm oraz przedsięwzięć i wzmocnienia efektów synergii:

- technologie medyczne;
- technologie energetyki, przemysłu surowcowego;
- technologie informacyjne i telekomunikacyjne;
- produkcja i przetwarzanie materiałów;
- logistyka i transport;
- przemysł maszynowy i motoryzacyjny;
- nanomateriały i nanotechnologie;
- technologie lotnicze i przemysł kosmiczny;
- technologie ochrony środowiska.

Ze względu na wysoką wartość dodaną generowaną przez te branże ich dalszy rozwój może zahamować negatywny proces zmniejszania udziału gospodarki GZM w PKB Polski oraz depopulacji GZM (nowe, wysoko płatne miejsca pracy), a także wzmocnić proces transformacji energetycznej Metropolii i przyczynić się do rozwoju potencjału gospodarki opartej na wiedzy.

Dane opisujące obecną skalę tego typu aktywności są niepełne i nieprecyzyjne, ponieważ znaczna część wiedzy o działalności innowacyjnej jest gromadzona na poziomie województw. Ze względu na silną koncentrację najważniejszych ośrodków innowacji województwa śląskiego w GZM można zakładać, że takie dane stanowią źródło informacji o sytuacji w GZM. Wynika z nich, że województwo śląskie dysponuje rozwiniętą siecią instytucji prowadzących działalność badawczo-rozwojową. Zajmuje pod tym względem drugie miejsce w kraju (za woj. mazowieckim). Działają tu 662 podmioty badawczo-rozwojowe, oferujące ok. 11,5 tys. miejsc pracy (z czego połowę stanowią miejsca pracy w instytucjach naukowo-badawczych i na uczelniach)²²².

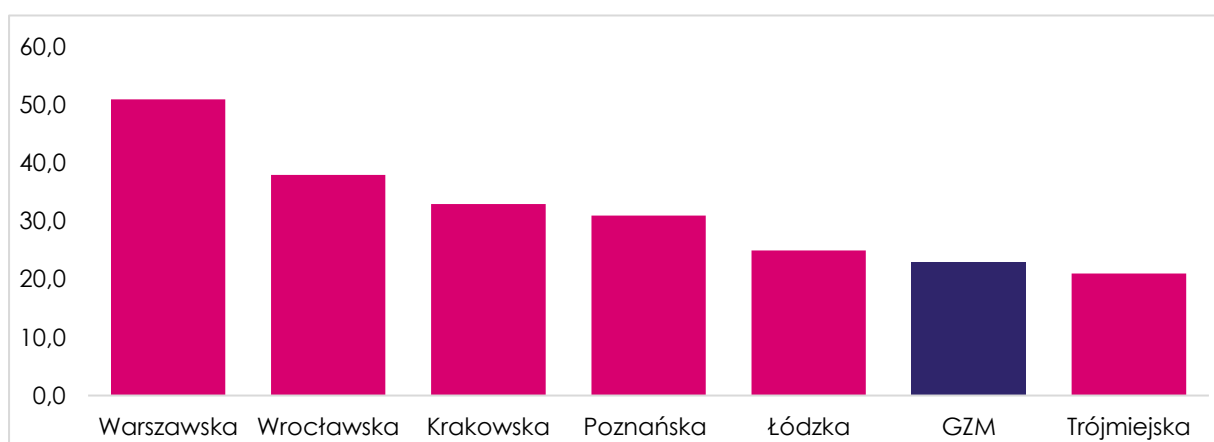
²²¹ Projekt Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego 2030 – Potencjały i wyzwania rozwojowe województwa śląskiego w kontekście sprawiedliwej transformacji, stan na sierpień 2021 r.

²²² GUS, Rocznik statystyczny województw 2020. Więcej na temat tych instytucji – por. rozdział 3.1.

GZM zajmuje **obecnie drugie miejsce wśród 8 głównych obszarów metropolitalnych w Polsce²²³ pod względem liczby pracujących w usługach wiedzochłonnych²²⁴** (za aglomeracją warszawską). Jest to jednak w znacznym stopniu pochodna wielkości obu metropolii. Po uwzględnieniu tego faktu GZM zajmuje pod względem dostępności takich pracowników przedostatnie miejsce w gronie największych polskich ośrodków metropolitalnych (rys. 84). W obrębie GZM potencjał firm sektorów wiedzochłonnych jest silnie skoncentrowany głównie w:

- Katowicach (31,5% zatrudnienia)
- Gliwicach;
- a także, w mniejszym stopniu, Tychach, Sosnowcu, Zabrze.

Rys. 84. Pracujący w sektorach wiedzochłonnych na 1 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w polskich metropoliach (FUA) i w GZM w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu IRMiR – Poziom i dynamika rozwoju gospodarczego na obszarze GZM z uwzględnieniem funkcji metropolitalnych

W ramach omawianego badania IRMiR podjął też próbę porównania siedmiu największych polskich obszarów metropolitalnych pod względem udziału zaawansowanych technologicznie branż w ogólnej liczbie dużych firm. Za najbardziej innowacyjną uznana została pod tym względem metropolia wrocławska, w której 43,5% dużych przedsiębiorstw prowadzi działania w branżach wiedzochłonnych. W pierwszej trójce zestawienia znalazły się także metropolie warszawska (38,5%) i krakowska (34,1%). GZM zajęła miejsce w środku tego zestawienia – z wynikiem 31,5%. Wynika to po części z wyjątkowo dużego udziału w strukturze dużych przedsiębiorstw z obszaru firm przemysłowych średniowysokiej techniki (21,3%). **Odwrotnie rysuje się sytuacja w zakresie przemysłów wysokiej techniki, których w GZM jest relatywnie niewiele** (mniej, w relacji do ogólnej liczby podmiotów, jedynie w metropolii trójmiejskiej)²²⁵.

Podobnie wypada ocena potencjału GZM pod względem rozwoju **nowych przedsiębiorstw w sektorach wiedzochłonnych**. Udział takich przedsiębiorstw wśród nowo powstających firm

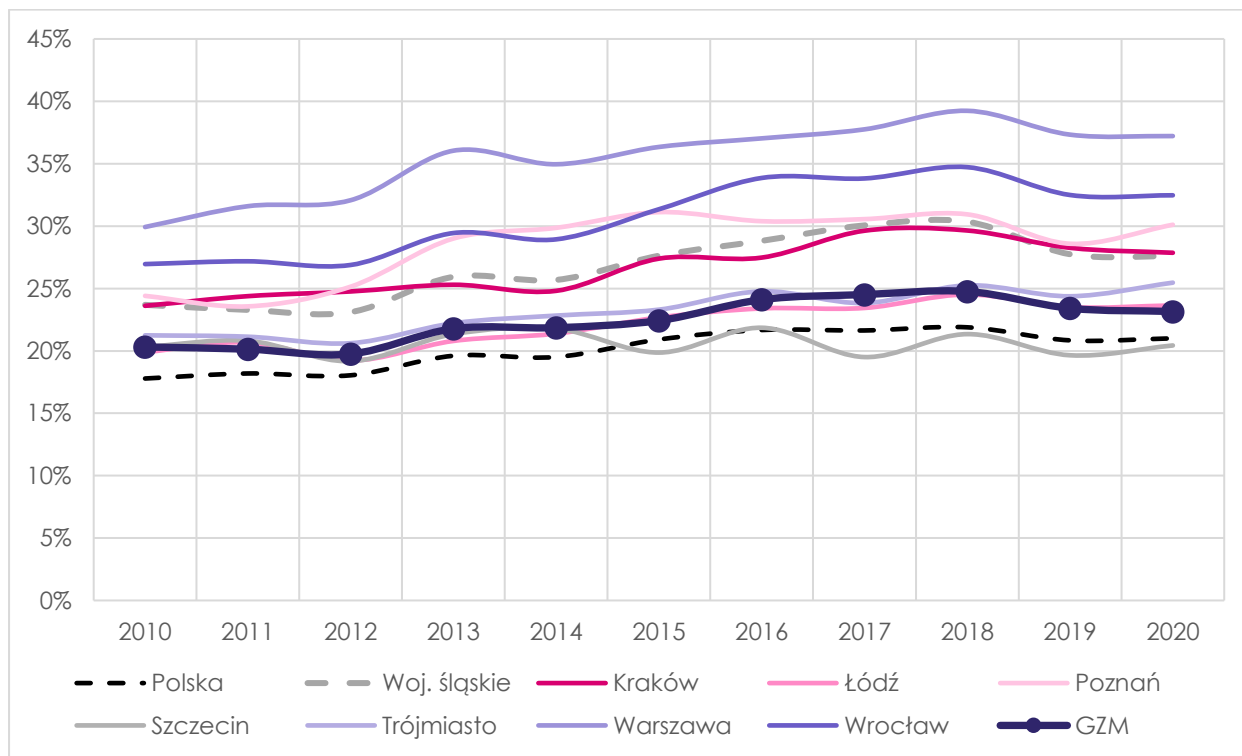
²²³ Por. w kwestii definicji tych obszarów – rozdz. 1.2.

²²⁴ Branże te zostały sklasyfikowane przez Eurostat na podstawie klasyfikacji NACE (PKD) ze względu na kryterium udziału osób z wyższym wykształceniem w zatrudnieniu. Do sektorów wiedzochłonnych zaliczono branże, gdzie udział ten przekracza globalnie 33%. Szczegółowa lista tych branż – por. https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/Annexes/htec_esms_an8.pdf.

²²⁵ IRMiR – raport Poziom i dynamika rozwoju gospodarczego na obszarze GZM z uwzględnieniem funkcji metropolitalnych.

w GZM jest nieco większy niż przeciętnie w Polsce, ale wyraźnie mniejszy niż w innych największych ośrodkach metropolitalnych (z wyjątkiem Szczecina), zwłaszcza takich jak Warszawa i Wrocław. Choć w ostatniej dekadzie udział ten powoli, ale systematycznie rósł, od 2018 r. trend ten uległ odwróceniu (por. rozdz. 2.2.3). Innymi słowy, **w GZM nie tylko powstaje relatywnie mniej nowych przedsiębiorstw, ale także rzadziej są to przedsiębiorstwa z branż o dużym potencjale innowacyjności.**

Rys. 85. Udział przedsiębiorstw w sektorach wiodących wśród nowo rejestrowanych podmiotów gospodarczych w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Na osobne omówienie zasługuje rozwój w GZM nowych firm technologicznych²²⁶. Choć w praktyce tylko niewielka część z nich to podmioty, które można nazwać start-upami technologicznymi, to ich przyrost oceniany jest zwykle jako świadectwo pozytywnego klimatu do rozwoju takich inicjatyw. Można do nich zaliczyć firmy działające w sekcjach 21 i 26 PKD (produkcja farmaceutyczna oraz produkcja komputerów, wyrobów elektronicznych i optycznych), a także podmioty usług wysokiej technologii (są to przede wszystkim usługi informatyczne oraz telekomunikacyjne, a także działalność badawczo rozwojowa²²⁷). **W latach 2016-2020 na terenie GZM powstało blisko 6 tysięcy takich firm – średniorocznie o 36% więcej niż w poprzednich 5 latach.** Tym samym od 2016 r. GZM zbliżyła się pod względem tempa przyrostu takich firm do takich obszarów metropolitalnych, jak Warszawa i Łódź, a przegoniła

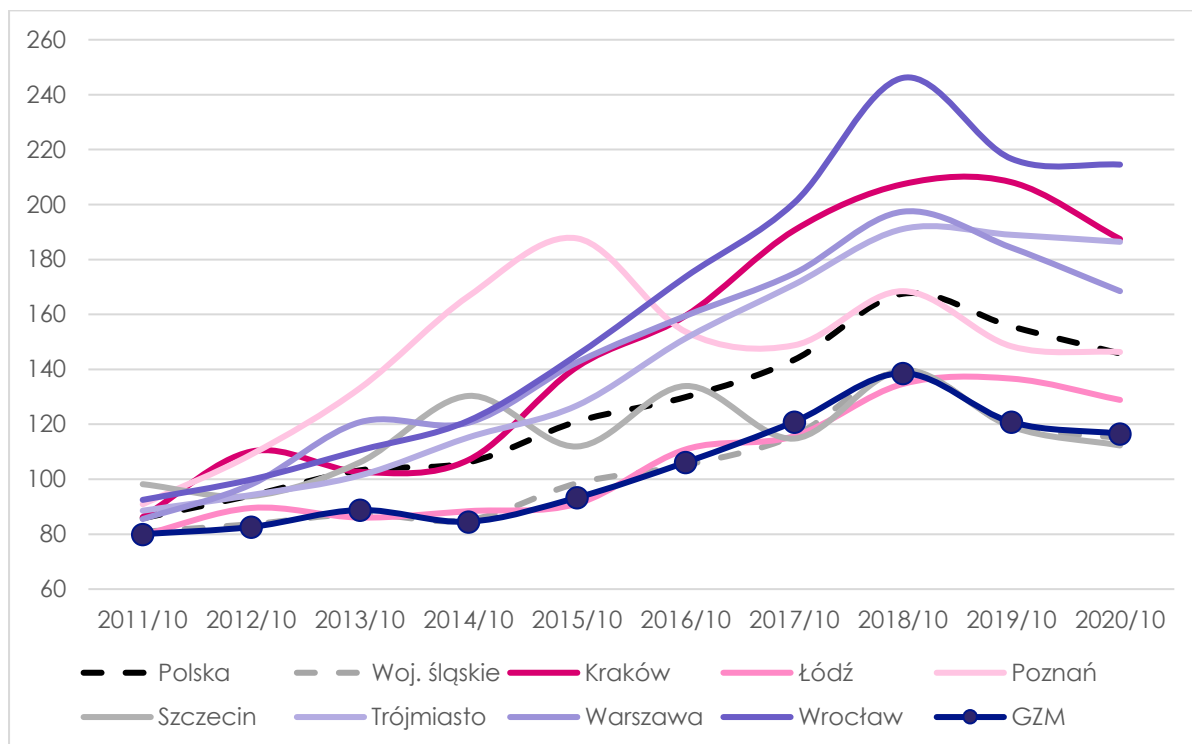
²²⁶ Przez firmy technologiczne rozumie się tu nowo powstające podmioty produkcyjne oraz usługowe w sektorze wysokich technologii, zgodnie z klasyfikacją produkcji i usług wiodących Eurostat (KIS). Por.: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Knowledge-intensive_services_\(KIS\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Knowledge-intensive_services_(KIS)).

²²⁷ W przypadku GZM zdecydowaną największą grupę (72% w latach 2016-2022) stanowią wśród nich firmy świadczące usługi informatyczne (dział 62 PKD).

Poznań czy Szczecin. Wciąż jednak ustępowała pod tym względem obszarom metropolitalnym Wrocławia, Trójmiasta czy Krakowa.

W latach 2018-2020 tempo rozwoju takich podmiotów uległo dodatkowo wyraźnemu spowolnieniu nie tylko w GZM, ale w całym kraju (przy czym w 2020 r. można to tłumaczyć wpływem pandemii COVID-19).

Rys. 86. Dynamika rejestracji nowych firm technologicznych w obszarach metropolitalnych (FUA) w Polsce w latach 2010-2020 (2010 =100)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

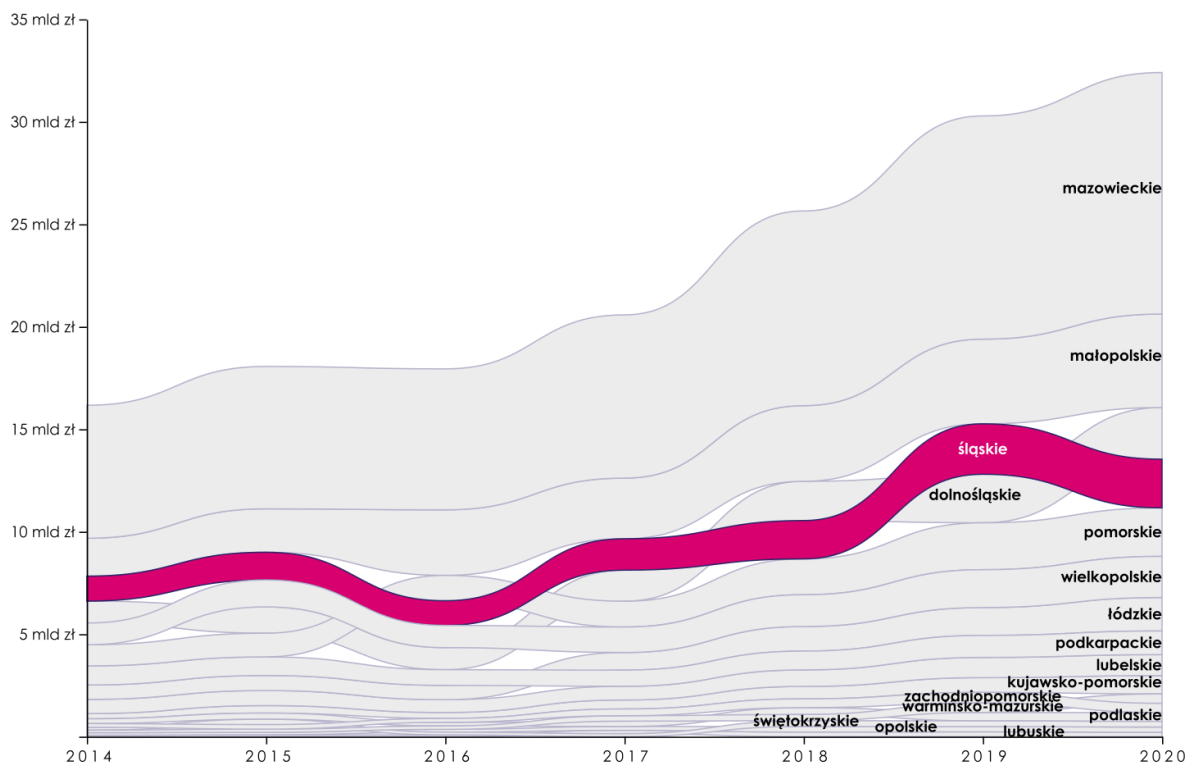
Jedną z miar innowacyjności gospodarki są nakłady na działalność badawczo-rozwojową lub innowacyjną. Dane na ten temat dostępne są tylko na poziomie województw²²⁸. Pozwalają one stwierdzić, że w latach 2018-2020 województwo śląskie zajmowało czwarte miejsce wśród województw pod względem skali nakładów na badania i rozwój (6,7 mld zł). Kwota ta, choć znacząca, jest jednak blisko 5-krotnie mniejsza niż w województwie mazowieckim (ponad 32 mld zł) i blisko 2-krotnie mniejsza niż w województwie małopolskim (12,4 mld zł). Udział województwa śląskiego w całkowitych wydatkach na prace badawczo-rozwojowe w skali kraju wyniósł w tym okresie 7,5%. **Przy 12-procentowym udziale województwa w PKB kraju taka skala nakładów wskazuje na ograniczoną – w stosunku do potencjału gospodarczego – skalę zaangażowania w działania związane z rozwojem innowacji** (co jednak jest tylko stwierdzeniem o charakterze statystycznym – nie ulega wątpliwości, że zarówno województwo, jak i sama GZM jest wiodącym ośrodkiem innowacji w pewnych branżach i siedzibą znaczących pod tym względem podmiotów – więcej na ten temat por. rozdz. 3.1).

Potwierdzają to także inne wskaźniki. Relacja nakładów na badania i rozwój do PKB w latach 2018-2020 wynosiła tu średnio 0,83%, w porównaniu do 1,31% na poziomie całego kraju i ponad

²²⁸ Należy też traktować je jako przybliżone, ponieważ ze względu na niewielką skalę takiej działalności w niektórych regionach lub sektorach część wyników nie jest publikowana przez GUS ze względu na regulacje dot. tajemnicy statystycznej.

2% w woj. małopolskim (2,26%) czy mazowieckim (2,1%). Z kolei udział personelu B+R²²⁹ w pracujących nie przekraczał w woj. śląskim przeciętnie 1%, co jest 8. wynikiem wśród wszystkich województw, niższym niż średnia ogólnopolska (1,32%) i ponad 2,5 razy niższym niż wynik produkującego pod tym względem woj. mazowieckiego.

Rys. 87. Nakłady na badania i rozwój wg województw w latach 2014-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W latach 2018-2020 65% nakładów na badania i rozwój w województwie śląskim (podobnie jak w całym kraju) stanowiły wydatki przedsiębiorstw. Podmioty te inwestują w innowacje nie tylko prowadząc działalność badawczą, ale także ponosząc koszty związane z wdrażaniem nowych produktów, usług lub procesów²³⁰. W omawianym okresie tylko w woj. śląskim przeznaczyły one na tak rozumiany rozwój innowacji łącznie ponad 12 mld zł (4 mld zł średniorocznie). W wartościach bezwzględnych jest to trzeci wynik wśród województw, stanowiący blisko 11% ogółu wydatków na ten cel w Polsce²³¹. 80% z tych nakładów w woj. śląskim stanowiły wydatki przedsiębiorstw przemysłowych (w całym kraju było to 60%). Tym samym pod względem nakładów na innowacje w przemyśle województwo to zajmowało w latach 2018-2020 drugie miejsce w hierarchii województw, z 13% straty do pierwszego Mazowsza. Jednak w porównaniach uwzględniających także działalność sektora usług (który w województwie mazowieckim ma zdecydowanie większy udział finansowy w nakładach na innowacje niż przemysł) nakłady te w woj. śląskim okazują się w perspektywie trzyletniej aż 3-krotnie mniejsze

²²⁹ Dostępne dane dotyczą personelu wewnętrznego, tj. osób pracujących (zatrudnionych, pracujących właścicieli oraz nieodpłatnie pomagających członków ich rodzin) w raportujących jednostkach statystycznych.

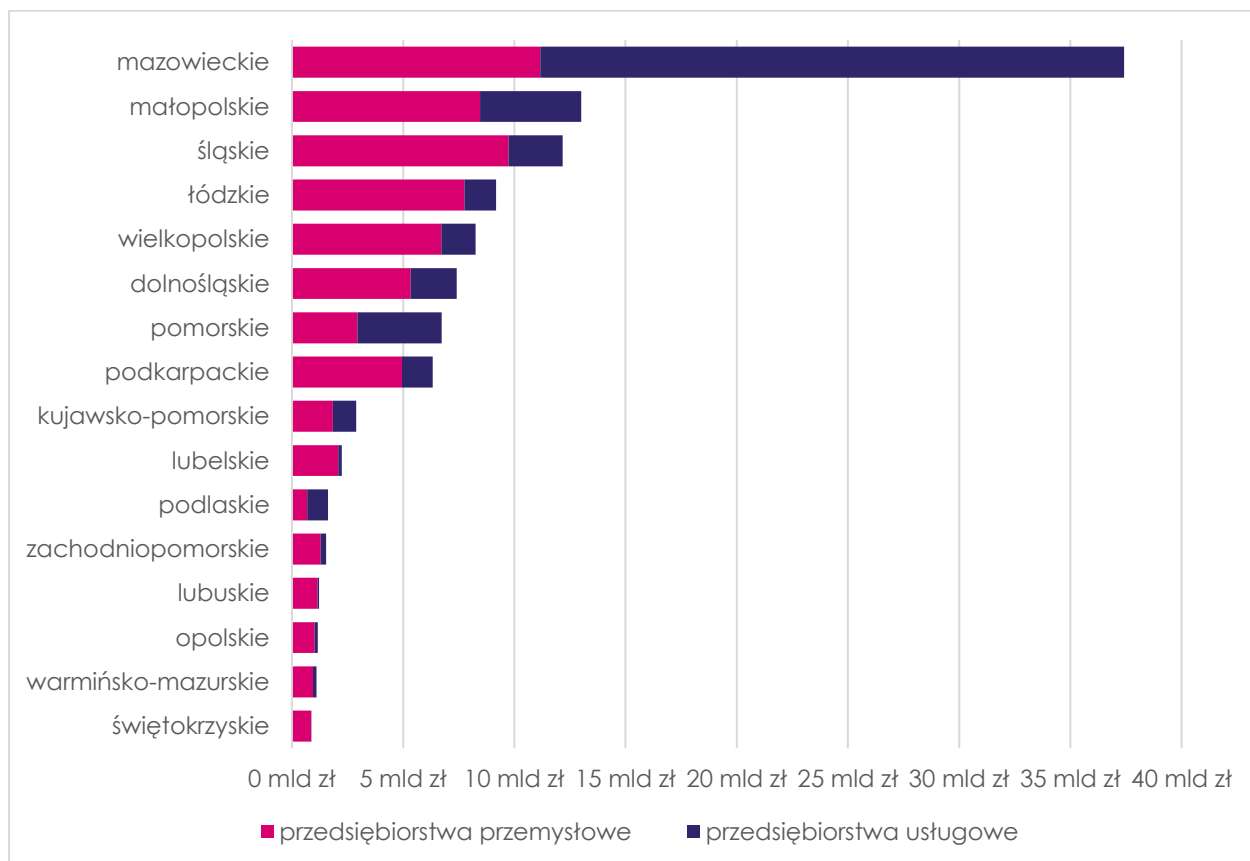
²³⁰ Takie jak zakup wiedzy ze źródeł zewnętrznych, zakup oprogramowania, wydatki inwestycyjne na środki trwałe związane z działalnością innowacyjną, szkolenia i nakłady na wynagrodzenia personelu w związku z wdrażaniem innowacji itd.

²³¹ Obliczenia własne na podstawie BDL GUS.

niż na Mazowszu (por. rys. 88). Przyczyniają się do tego zarówno różnice w wielkości populacji przedsiębiorstw w obu regionach (które jednak, jak wiadomo, nie są aż tak znaczące), jak i relatywnie niska skłonność przedsiębiorstw śląskich do angażowania się w takie działania. W 2020 r. deklarowało je 29,5% z nich, w porównaniu do 31,2% na poziomie całego kraju i aż 37,9% w woj. mazowieckim²³².

Rys. 88. Nakłady na działalność innowacyjną przedsiębiorstw w latach 2018-2020 [mld zł]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Efekty tych inwestycji można oceniać między innymi poprzez odwołanie do danych dotyczących wniosków o ochronę patentową. Dane te są przy tym dostępne także dla 2021 r. i umożliwiają ocenę sytuacji nie tylko na poziomie województwa śląskiego, ale także w samej GZM (w przybliżeniu – są dostępne na poziomie powiatów). Jak z nich wynika, w okresie od 2018 do 2021 r. z terenu woj. śląskiego złożono do Urzędu Patentowego 1 998 wniosków patentowych, z czego 42% stanowiły wnioski składane przez przedsiębiorstwa (pozostałe należały do jednostek naukowych i akademickich i – rzadziej – osób fizycznych). Zarówno jeśli chodzi o wszystkie składane wnioski, jak i wnioski przedsiębiorstw jest to drugi wynik wśród wszystkich województw, o ok. 30% niższy niż w przypadku woj. mazowieckiego. **68% wniosków z województwa śląskiego (1 357) pochodzi przy tym z powiatów położonych w całości lub częściowo w obrębie GZM.**

²³² Ze względu na zmiany w metodologii badań dotyczących innowacyjności przedsiębiorstw od 2018 r. zrezygnowano z analizy skali zaangażowania w tego rodzaju działania przed tym okresem.

Także w samej GZM²³³ większość zgłoszeń (54%) pochodziła z jednostek naukowych lub szkół wyższych. Jest to typowe także dla innych obszarów metropolitalnych w Polsce, z wyjątkiem obszaru metropolitalnego Trójmiasta i Warszawy, gdzie dominują zgłoszenia przedsiębiorców oraz osób fizycznych. Pod względem liczby wniosków zgłoszonych przez jednostki naukowe (a także pod względem liczby wniosków ogółem) wyróżniały się w GZM zwłaszcza 3 miasta:

- Gliwice (łącznie 452 zgłoszenia z jednostek naukowych, co stanowiło 77% wszystkich wniosków patentowych z tego miasta w omawianym okresie)²³⁴;
- Katowice (269 zgłoszeń z jednostek naukowych – 62% wniosków ogółem);
- Zabrze (13 zgłoszeń – 41% ogółu wniosków w tym mieście).

Zgłoszenia z przedsiębiorstw są bardziej rozproszone terytorialnie. Choć także pod tym względem prym wiodły w omawianym okresie dwa z trzech wymienionych wyżej miast rdzenia GZM (Katowice ze 120 wnioskami w latach 2018-2021 i Gliwice ze 107 wnioskami)²³⁵, to relatywnie wysoki poziom aktywności przedsiębiorców, związanej z wnioskami patentowymi odnotowano także w innych lokalizacjach: w powiecie mikołowskim (28 wniosków), tarnogórskim (26 wniosków), Bytomiu (23 wnioski), powiecie gliwickim (22 wnioski) czy Chorzowie (21 wniosków). W województwie śląskim z ośrodkami tymi mogą konkurować tylko Częstochowa (57 wniosków), Bielsko-Biała (49 wniosków) i powiat bielski (35 wniosków), powiat cieszyński (35 wniosków), Jaworzno (22 wnioski) i powiat wodzisławski (21 wniosków).

GZM jako całość zajmowała w latach 2018-2021 drugie miejsce wśród wszystkich obszarów metropolitalnych w Polsce pod względem liczby zgłoszeń patentowych ogółem²³⁶. Jednak w tym samym czasie w obszarze metropolitalnym Warszawy odnotowano blisko 90% więcej zgłoszeń (2 550), a zbliżoną do GZM liczbę (1 245) – także w obszarze metropolitalnym Krakowa. Różnice te są w dużym stopniu związane z wielkością porównywanych obszarów. Uwzględniając ten fakt, można stwierdzić, że GZM zajmuje pod względem poziomu tej aktywności (mierzonej liczbą wniosków patentowych na milion mieszkańców) 7. miejsce na 8 największych obszarów metropolitalnych w Polsce, z wynikiem o ok. 40% niższym niż zajmujący pierwszą pozycję obszar Poznania i o 1/3 niższym niż w przypadku drugiego obszaru, czyli Wrocławia. Nieznacznie niższy potencjał prezentował pod tym względem tylko obszar metropolitalny Trójmiasta.

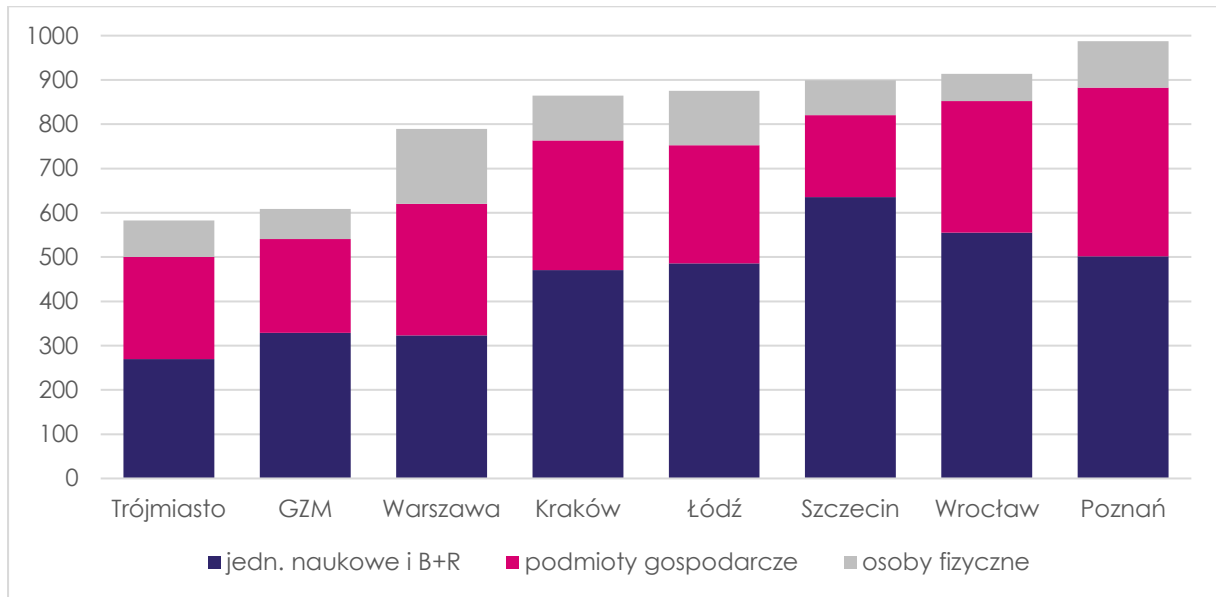
²³³ Oszacowania dotyczące liczby wniosków patentowych w GZM oraz innych obszarach metropolitalnych mają charakter szacunkowy – dotyczą łącznej liczby wniosków we wszystkich powiatach, zlokalizowanych w całości lub częściowo w obrębie danego obszaru metropolitalnego (więcej na ten temat – por. rozdz. 1.2).

²³⁴ Miasto to jest siedzibą Politechniki Śląskiej, która jest uznanym ośrodkiem innowacji i w 2021 r. uzyskała pierwsze miejsce wśród wszystkich uczelni technicznych w Polsce pod względem liczby złożonych wniosków patentowych (por. rozdz. 3.1).

²³⁵ Można tu dodać, że miasta te zajmowały tym samym w omawianym okresie odpowiednio 8. i 11. miejsce wśród 380 powiatów w Polsce pod względem skali aktywności związanej z komercjalizacją/wdrożeniem innowacji w biznesie.

²³⁶ Tj. przy uwzględnieniu całości aktywności związanej z wnioskami patentowymi (zarówno wnioski składane przez ośrodki naukowe i badawcze, jaki te, za którymi stały przedsiębiorstwa lub osoby fizyczne).

Rys. 89. Liczba wniosków patentowych do UPRP na milion mieszkańców w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w Polsce w latach 2018-2021²³⁷

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Podsumowując te analizy (por. także rozdz. 3.2.2), można stwierdzić, że choć bez wątpienia GZM jest istotnym ośrodkiem innowacji w kraju, to skala działalności związanej z rozwojem innowacji nie odzwierciedla w pełni jej potencjału gospodarczego i ludnościowego. Należy podjąć działania stymulujące rozwój aktywności i współpracy w tym zakresie (co było również sygnalizowane przez interesariuszy prekonsultacji Strategii Rozwoju GZM).

Własne przedsięwzięcia na rzecz wdrażania innowacji podejmuje także GZM. Warto tu wspomnieć m.in:

- **Projekt wodorowy:** Rozwój niskoemisyjnego transportu publicznego stanowi jeden z priorytetów GZM. Oprócz tworzenia floty pojazdów elektrycznych Metropolia stawia także na technologie wodorowe. W tym celu GZM w ramach podpisanych listów intencyjnych nawiązała współpracę z PKN Orlen S.A., TAURON Polska Energia S.A., Veolia Energia Polska S.A., Veolia Południe Sp. z o.o. oraz Polenergia S.A. na rzecz rozwoju zeroemisyjnego transportu publicznego, opartego o napędy zasilane wodorem. Ponadto w 2020 r. Metropolia przystąpiła do Europejskiego Sojuszu na Rzecz Czystego Wodoru (ang. *European Clean Hydrogen Alliance*), platformy współpracy, której celem jest wsparcie budowy gospodarki opartej o technologie wodorowe. Platforma została stworzona przez Komisję Europejską w celu realizacji opublikowanej w lipcu 2020 r. Strategii wodorowej dla neutralnej klimatycznie Europy. Dzięki temu GZM będzie mogła wykorzystywać międzynarodowe doświadczenia w tworzeniu gospodarki opartej na tym rodzaju paliwa.

GZM podejmuje też realne działania w zakresie wykorzystania technologii wodorowych. W 2022 r. flota, której organizatorem jest ZTM, powiększy się o 20 autobusów zasilanych wodorem, a ZTM stanie się jednym z pierwszych organizatorów transportu w Polsce, wykorzystujących pojazdy wyposażone w ogniwa wodorowe. Inwestycja jest prowadzona w ramach programu Zielony Transport Publiczny. W efekcie co piąty autobus ZTM będzie

²³⁷ Dane źródłowe są dostępne tylko na poziomie powiatów, więc agregacje dla poszczególnych FUA należy traktować jako przybliżone – obejmują one powiaty, które przynajmniej częściowo należą do danego FUA.

zasilany paliwem niskoemisyjnym. Z początkiem 2022 r. zainicjowany został także projekt budowy Stacji Tankowania Wodoru na terenie PKM Świerklaniec, który ubiega się o dofinansowanie ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (program priorytetowy Wsparcie infrastruktury do ładowania pojazdów elektrycznych i infrastruktury do tankowania wodoru).

Dążąc do rozwoju technologii wodorowych, GZM bierze także udział w innych inicjatywach, takich jak:

- Porozumienie sektorowe na rzecz rozwoju gospodarki wodorowej w Polsce, którego celem jest rozwój gospodarczy Polski w oparciu o nowoczesne technologie wodorowe;
- prace Komitetu ds. Technologii Wodorowych Polskiego Stowarzyszenia Paliw Alternatywnych;
- Śląsko-Małopolska Dolina Wodorowa, która zrzesza przedstawicieli samorządów, uczelni wyższych, spółek paliwowych i energetycznych. Jej głównym celem jest podejmowanie wspólnych działań, zmierzających do upowszechnienia wodoru jako paliwa przyszłości w transporcie zawodowym oraz energetyce;
- prace Rady Koordynacyjnej ds. Gospodarki Wodorowej w ramach porozumienia sektorowego na rzecz rozwoju gospodarki wodorowej.
- **Projekt dronowy**, upowszechniający rozwój technologii bezzałogowych statków powietrznych (w skrócie BSP, potocznie nazywanych dronami). Dzięki rozwojowi technologii dronowych GZM chce wykorzystać swój potencjał do rozwijania nowych działalności gospodarczych, tym samym budując przewagę konkurencyjną oraz stając się innowacyjnym pionierem na skalę europejską i światową²³⁸. BSP mogą potencjalnie służyć również do patrolowania ulic, transportu przedmiotów czy wsparcia akcji ratunkowych, przyczyniając się do poprawy funkcjonowania obszarów miejskich oraz podniesienia jakości życia ich mieszkańców. GZM podjęła współpracę z kluczowymi podmiotami – m.in. z Urzędem Lotnictwa Cywilnego, Państwową Agencją Żeglugi Powietrznej czy Ministerstwem Infrastruktury. Współpraca z ww. instytucjami odbywa się w ramach Centralnoeuropejskiego Demonstratora Dronów (w skrócie CEDD) – platformy wymiany wiedzy i doświadczeń w zakresie rozwoju technologii dronowych. W swoich planach CEDD zakłada rozwój wykorzystania dronów do transportu ładunkowego, a także wdrożenie U-Space – europejskiej koncepcji dot. ruchu bezzałogowych statków powietrznych (tzw. prawa ruchu drogowego dla przestrzeni powietrznej), która umożliwiłaby bezkolizyjne, zintegrowane operacje z użyciem dronów w przestrzeni powietrznej, zwłaszcza o charakterze komercyjnym, gospodarczym oraz państwowym.

2.2.5 Dekarbonizacja gospodarki

Ze względu na postępującą transformację energetyczną w najbliższych dekadach działalność górnicza będzie stopniowo ograniczana. Proces ten będzie wpływać nie tylko na zatrudnienie w górnictwie, ale także w powiązanych z nim branżach. Jest to dla gospodarki GZM zarówno

---

²³⁸ Obecnie na terenie GZM drony są wykorzystywane głównie do monitoringu smogowego (kontroli, czy źródła ciepła w gospodarstwach domowych są zgodnie z regulacjami antysmogowymi).

wyzwanie, jak i szansa rozwojowa. Proces transformacji energetycznej może być jednak spowolniony z powodu obecnie trwającej wojny w Ukrainie.

Harmonogram zamknięcia większości kopalni położonych na terenie GZM został wskazany w dokumencie umowy społecznej, wypracowanej z udziałem m.in. rządu i związków zawodowych w 2021 r. Według tych planów niektóre z kopalni mają prowadzić wydobywanie aż do 2040 r. (tab. 25). Ze względu na międzynarodowe zobowiązania Polski w zakresie polityki klimatycznej oraz kwestie ekonomiczne należy się liczyć z szybszą datą zamknięcia przynajmniej części kopalni wydobywających węgiel na potrzeby energetyki.

Tab. 25. Poziom zatrudnienia i planowane daty wygaszenia eksploatacji poszczególnych złóż węgla kamiennego na terenie GZM (stan na marzec 2022 r.)

Złoże	Kopalnia	Gmina	Zatrudnienie w 2019 r. [os.]	Planowana data wygaszenia złoża (stan na 18.02.2022)
Bobrek-Miechowice I		Bytom	1 669	2040
Bytom III	KWK Borek-Piekary	Bytom		2040
Brzeziny		Piekary Śląskie		2021
Łaziska	KWK Bolesław Śmiały	Łaziska Górne	1 772	2028
Knurów	KWK Knurów-Szczygłowice	Knurów	23 375	Brak informacji
Szczygłowice		Knurów		Brak informacji
Staszic	KWK Murcki-Staszic	Katowice	4 009	2039
Wesoła	KWK Mysłowice-Wesoła	Katowice	3 359	2041
Piast	KWK Piast-Ziemowit	Bieruń, Bojszowy, Brzeszcze, Chełm Śląski, Chełmek, Miedźna, Łęczyny i Oświęcim ²³⁹	7 251	2035
Ziemowit		Bieruń, Chełm Śląski, Imielin, Katowice, Mysłowice, Tychy		2037
Zabrze-Bielszowice	KWK Ruda	Ruda Śląska	6 542	2023
Halemba I		Ruda Śląska		2034
Halemba II		Ruda Śląska		2034
Pokój		Ruda Śląska		2021
Sośnica	KWK Sośnica	Gliwice	2 052	2029
Wujek	KWK Wujek	Katowice	1 423	2021
Bytom I-1	ZG Eko-Plus	Bytom	300	Brak informacji

²³⁹ Część wydobywania ze złoża Piast odbywa się w Oświęcimiu, na terenie województwa małopolskiego. Ze względu na brak szczegółowych danych nt. wielkości wydobywania w poszczególnych miejscowościach dane zostały podane zbiorczo dla całego złoża.

Złoże	Kopalnia	Gmina	Zatrudnienie w 2019 r. [os.]	Planowana data wygaszenia złoża (stan na 18.02.2022)
Szydłów 2, Jadwiga 2	ZG Siltech	Zabrze	179	Brak informacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie Bazy danych o kopalniach węgla kamiennego i brunatnego w Polsce Fundacji Instraat²⁴⁰

Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego wskazuje na spodziewaną redukcję miejsc pracy:

- ponad 5 tys. do 2030 r.;
- kolejne 37 tys. do 2039 r.

Poprzednie fale redukcji zatrudnienia miały większą skalę i odbywały się w gorszej sytuacji na rynku pracy (była to początkowa faza transformacji społeczno-gospodarczej).

Według wstępnych planów zatrudnieni w górnictwie będą mogli pracować do momentu uzyskania świadczeń emerytalnych (w tym przechodząc z zamkniętych kopalni do tych kontynuujących wydobywanie).

Tab. 26. Liczba osób pracujących w górnictwie w podziale na podregiony w 2019 r.

Podregion	Ogółem	Z ogółem:			
		Mężczyźni	Kobiety	Pracownicy dołowi	Pracownicy powierzchni
bytomski	3 875	2 798	774	2 243	1 329
gliwicki	7 542	6 744	676	5 902	1 518
katowicki	16 775	15 155	1 620	13 117	3 658
sosnowiecki	3 486	3 166	320	2 676	810
tyski	19 009	17 403	1 606	15 172	3 837
RAZEM	50 687	45 266	4 996	39 110	11 152

Źródło: opracowanie własne Instytutu Badań Strukturalnych (J. Frankowski, J. Mazurkiewicz (2020). Województwo śląskie w punkcie zwrotnym transformacji) na podstawie danych PGG, JSW, TWD oraz MAP

Instytut Badań Strukturalnych (IBS) szacuje, że na terenie województwa śląskiego funkcjonuje 370 firm powiązanych z przemysłem górniczym²⁴¹, brak jednak dokładnych danych nt. poziomu zatrudnienia w tych podmiotach. Na podstawie analizy zatrudnienia w poszczególnych branżach (wg kodów PKD) IBS szacuje, że **na jedno miejsce w górnictwie węgla kamiennego w Polsce przypada pośrednio co najmniej 1,16-1,35 miejsca pracy w innych sektorach gospodarki**. Jeśli więc przyjąć, że na obszarze Subregionu Centralnego mieszka 51 tys. osób zatrudnionych w górnictwie, to przypada na nich około 59-69 tys. pracowników sektora okołogórniczego. Łącznie daje to 110-120 tys. osób, które potencjalnie będą podlegać konieczności przekwalifikowania i przebranżowienia ze względu na procesy transformacyjne.

²⁴⁰ J. Balcerowski, M. Hetmański, D. Kiewra, K. Stępień (2021). Baza danych o kopalniach węgla kamiennego i brunatnego w Polsce, energy.instraat.pl/coal_mining_map.

²⁴¹ https://ibs.org.pl/app/uploads/2021/02/IBS_Research_Report_02_2020.pdf.

2.2.6 Zasoby pracy

GZM należy do największych rynków pracy w Polsce (zajmuje drugie miejsce po Warszawie)²⁴². W przeszłości dostęp do atrakcyjnych miejsc pracy w sektorze przemysłu (w tym górnictwie) stanowił najważniejszy czynnik, przyciągający mieszkańców z innych obszarów kraju.

Choć GZM pozostaje obszarem cechującym się ponadprzeciętnym zatrudnieniem w przemyśle²⁴³, to transformacja lat 90. XX w. przełożyła się na znaczne pogorszenie sytuacji na rynku pracy. Ze względu na programy ostonowe (emerytury górnicze) kryzys nie doprowadził do tak gwałtownych wzrostów bezrobocia, jak miało to miejsce w innych regionach kraju, jednakże powszechnym zjawiskiem była rezygnacja z aktywności ekonomicznej, do dzisiaj przekładająca się na wyjątkowo niski w skali kraju poziom aktywności zawodowej w grupie mężczyzn powyżej 50 r.ż.²⁴⁴. Ostatnia dekada przyniosła znaczącą poprawę sytuacji na regionalnym rynku pracy. Obniżyło się bezrobocie, wzrosła stopa aktywności ekonomicznej populacji (szczególnie kobiet, mimo że wciąż jest niska na tle kraju)²⁴⁵, a przedsiębiorstwa, w tym zakłady przemysłowe, rozwijające się np. w ramach współpracy z Katowicką Specjalną Strefą Ekonomiczną, coraz mocniej opierały się na pracownikach dojeżdżających z innych części kraju lub pracownikach zagranicznych, przede wszystkim tymczasowych.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Stwierdzono, że w kolejnej dekadzie niedobór pracowników będzie istotną barierą dla rozwoju gospodarki regionu. Niekorzystnym zjawiskiem jest także odpływ młodych mieszkańców z regionu. Artykułowano także obawy dotyczące społecznych napięć wokół procesu transformacji gmin górniczych.

Wyzwaniem mogą być silne przywiązanie do tradycji górniczych i trudności w przekwalifikowaniu się pracowników sektora górniczego. Konsekwencją może być odpływ z rynku pracy pracowników o wykształceniu średnim czy zawodowym – aczkolwiek redukcja zatrudnienia w górnictwie będzie mieć charakter stopniowy i ma dotyczyć bezpośrednio mniej niż 40 tysięcy miejsc pra

b) a) Liczba pracujących

Przeciętne zatrudnienie w GZM wynosiło na koniec 2020 r. 686 tys. osób²⁴⁶, przy czym liczba ta nie uwzględnia m.in. osób zatrudnionych w mikroprzedsiębiorstwach. Po latach mniejszych wahań liczba pracowników wyraźnie wzrosła w latach 2015-2019.

Pandemiczny 2020 r. przełożył się na spadek liczby pracowników, jednak dane z 2021 r. (np. na temat bezrobocia) wskazują, że spadek ten miał charakter tymczasowy.

Zwracają uwagę znaczące dysproporcje terytorialne w liczbie pracujących w GZM. Dysproporcje te są znacznie większe niż wynikałoby z różnicy w wielkości populacji gmin i wynikają ze specjalizacji ich gospodarek. W Katowicach na 1 000 mieszkańców przypada prawie 600 pracowników, wśród dużych miast wyróżniają się pod tym względem także Gliwice (474) czy Tychy (381). To rozwinięte rynki pracy, przyciągające znaczącą liczbę pracowników

²⁴² IRMiR, Poziom i dynamika rozwoju gospodarczego na obszarze GZM.

²⁴³ Tamże, a także wyżej, rozdz. 2.2.2.

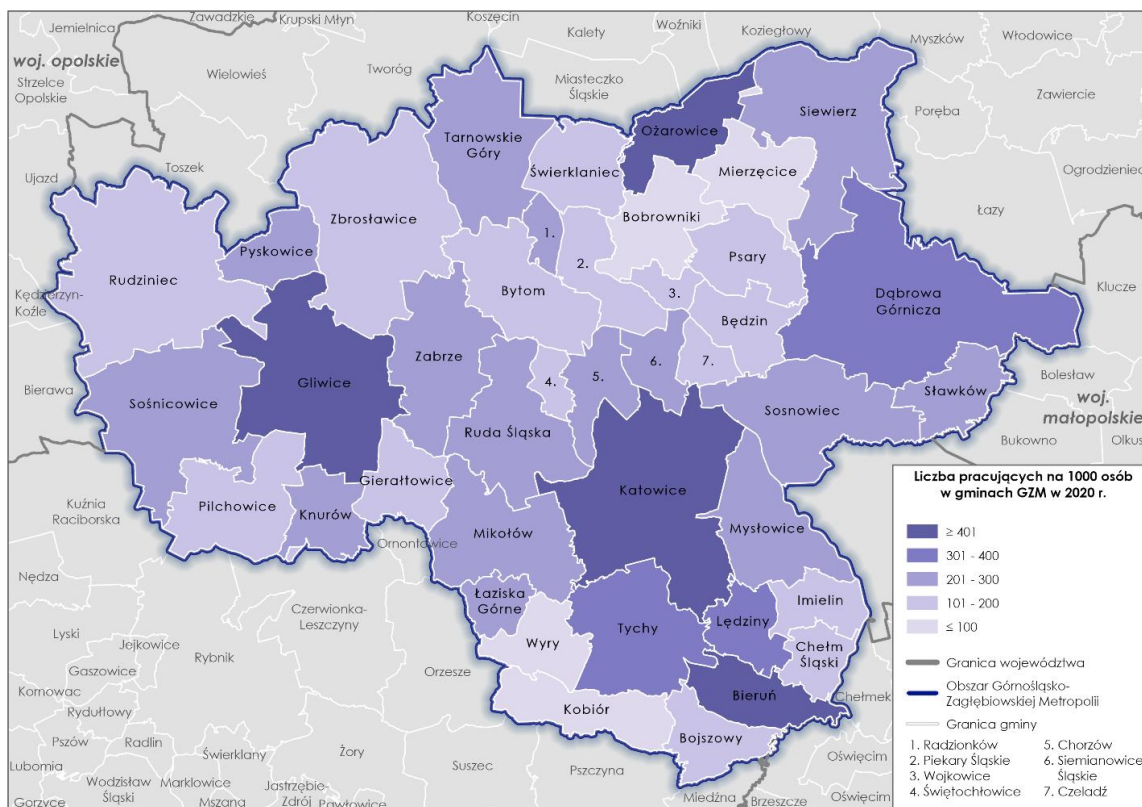
²⁴⁴ GUS.

²⁴⁵ Tamże.

²⁴⁶ Liczba nie uwzględnia m.in. osób zatrudnionych w mikrofirmach, jednak pozwala na analizę dynamiki zatrudnienia oraz jego przestrzennego rozproszenia.

z okolicznych gmin. Wśród mniejszych gmin wysoki poziom zatrudnienia utrzymują Bieruń i Łędziny (w tym KWK Ziemowit). Wśród gmin wiejskich uwagę zwracają Ożarówce (lokalizacja lotniska Katowice-Pyrzowice).

Rys. 90. Liczba pracujących w gminach GZM na 1 000 osób w gminach GZM w 2020 r.

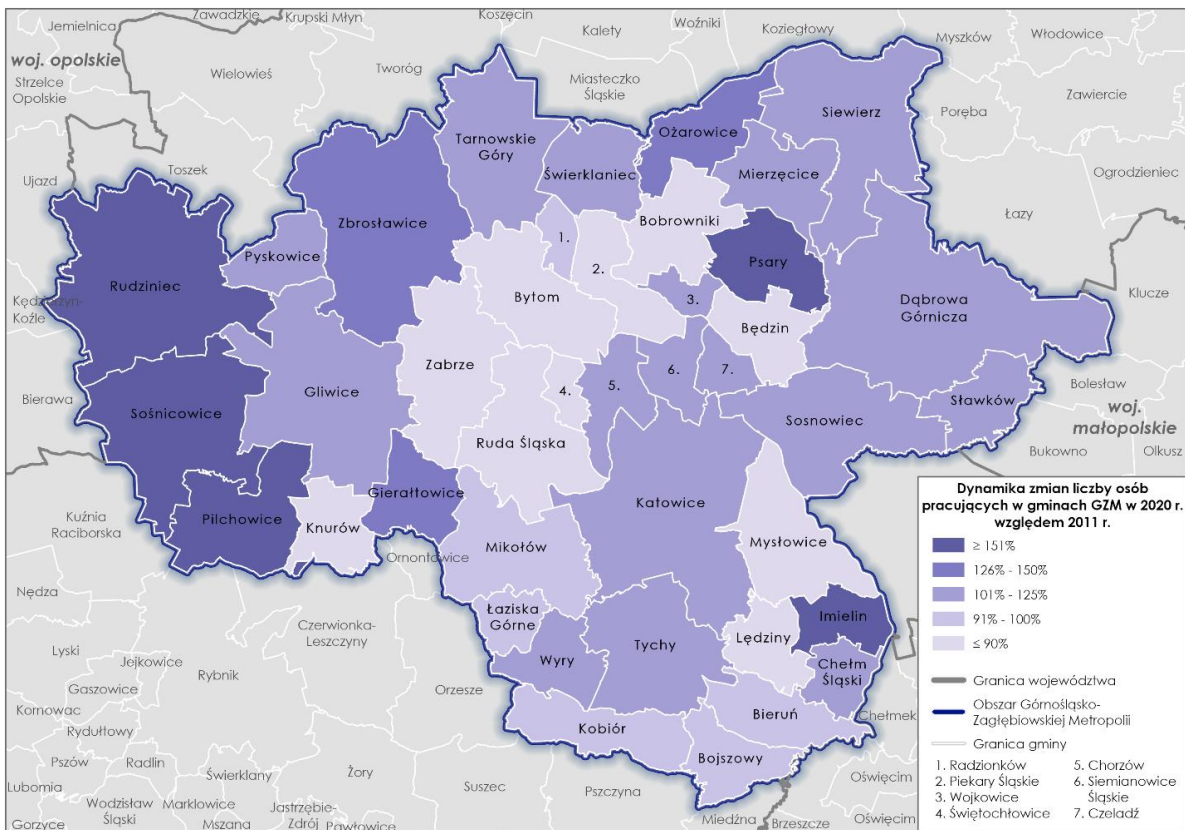

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, dostępnych na portalu InfoGZM

Najniższy udział pracujących w populacji (poniżej 100 os. na 1 000 mieszkańców) notuje się w mniejszych gminach (Bobrowniki, Wiry, Kobiór, Mierzęcice), z których pracownicy dojeżdżają do pracy do większych ośrodków. Relatywnie niski poziom wskaźnika notują też: Bytom (178), Piekary Śląskie (184), Zabrze (214) czy Ruda Śląska (228), które w XX wieku stanowiły ośrodki gospodarcze o wyższym stopniu samodzielności.

Rys. 91. Dynamika zmian liczby osób pracujących w gminach GZM w 2020 r. względem 2011 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, dostępnych na portalu InfoGZM

Sytuacja poszczególnych gmin pod względem poziomu zatrudnienia podlegała zmianom. W stosunku do 2011 r.:

- pracujących zyskały przede wszystkim stosunkowo niewielkie (ludnościowo) gminy w zachodniej części GZM, a także Psary (tu wzrost sięgnął blisko 90%), a wśród największych miast: Gliwice (13%), Chorzów (8%), Katowice i Dąbrowa Górnicza (6%), Tychy i Sosnowiec (3%);
- spadek zatrudnienia odnotowano w Bobrownikach (20%), Będzinie (16%), Mysłowicach i Knurowie (15%), Piekarach Śląskich i Łędzinach (13%), Rudzie Śląskiej, Świętochłowicach i Bytomiu (11%) oraz Zabrze (10%) (aczkolwiek Bytom i Świętochłowice zaczęły odrabiać te straty od 2015 r.).

Duża skala zmian w gminach o niewielkiej populacji wynika przede wszystkim z procesów migracyjnych (por. rozdz. 2.1), a także z wpływu, jaki na tak niewielkie rynki pracy wywierały zmiany lub inwestycje w pojedynczych zakładach pracy. Pandemia COVID-19 w 2020 r. również odcisnęła na takich miejscach szczególne piętno: między 2019 a 2020 r. liczba pracujących spadła zwłaszcza w gminach peryferyjnych oraz o mniej rozwiniętych rynkach pracy, bardziej odporne okazały się zaś największe miasta GZM (choć nie jest to ścisła reguła – więcej na ten temat: por. rozdz.2.7).

c) b) Aktywność zawodowa

Poziom aktywności zawodowej w społeczeństwie jest mierzony za pomocą współczynnika aktywności zawodowej, tj. stosunku osób aktywnych zawodowo (pracujących i zarejestrowanych bezrobotnych) do ogółu ludności w wieku produkcyjnym. Współczynnik ten wylicza się na poziomie województw.

W 2020 r. w województwie śląskim współczynnik aktywności zawodowej wyniósł 53,6%²⁴⁷, co jest wartością niższą niż dla całej Polski (56,6%). Sytuacja ta utrzymuje się od lat – w 2010 r. uplasował się na poziomie 52,5%, przy 55,4% dla całego kraju (tab. 27). Niższy poziom aktywności zawodowej jest po części związany ze wspomnianą już transformacją sektora górniczego, a także z historycznymi tradycjami kulturowymi, dotyczącymi ról płciowych (przypisującymi kobietom role związane z prowadzeniem gospodarstwa domowego).

Niekorzystnym zjawiskiem jest powolny spadek (od 2015 r.) poziomu aktywności zawodowej zarówno w skali województwa, jak i kraju. W długim okresie pogłębia się też dystans pod tym względem między województwem śląskim a resztą kraju, choć w 2020 r. współczynnik w regionie wzrósł o ponad 1pp. Na obecną chwilę trudno prognozować, czy jest to początek zmiany długofalowych tendencji, czy wyłącznie odchylenie spowodowane np. pandemią COVID-19.

Tab. 27. Współczynnik aktywności zawodowej ludności ogółem (w wieku 15 lat i więcej) w województwie śląskim i Polsce w latach 2010-2020

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
województwo śląskie	52,5%	53,8%	53,5%	53,8%	54,3%	53,8%	53,8%	53,1%	52,3%	52,3%	53,6%
POLSKA	55,4%	55,7%	56,0%	56,1%	56,3%	56,5%	56,3%	56,2%	56,1%	56,0%	56,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ważnym wymiarem oceny sytuacji na rynku pracy są też różnice w poziomie aktywności zawodowej ze względu na płeć. **W 2020 r. współczynnik aktywności zawodowej mężczyzn w województwie śląskim wyniósł 61,7%, z kolei wśród kobiet – jedynie 46,3%.** Dysproporcje te nie są charakterystyczne tylko dla województwa śląskiego: w skali kraju aktywnych zawodowo było odpowiednio 65,4% mężczyzn i 48,4% kobiet.

Tab. 28. Współczynnik aktywności zawodowej ludności wg płci (w wieku 15 lat i więcej) w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
mężczyźni	woj. śląskie	60,4%	61,4%	60,9%	60,5%	61,8%	62,0%	61,8%	60,8%	60,4%	60,2%	61,7%
	POLSKA	63,9%	64,2%	64,4%	64,4%	64,7%	65,0%	65,1%	65,1%	64,9%	65,2%	65,4%
kobiety	woj. śląskie	45,2%	46,8%	46,8%	47,5%	47,4%	46,5%	46,6%	46,0%	44,9%	45,1%	46,3%
	POLSKA	47,5%	48,0%	48,3%	48,5%	48,5%	48,6%	48,3%	48,0%	48,0%	47,6%	48,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

²⁴⁷ Dane dot. poziomu aktywności zawodowej dostępne są wyłącznie na poziomie województwa i wzwyż.

W zestawieniu poziomu aktywności zawodowej ze względu na wiek województwo śląskie również plasuje się z reguły poniżej średniej krajowej. Wyjątkiem jest grupa osób w wieku 25-34 lat. Poziom aktywności zawodowej osób powyżej 45 r.ż. rośnie (w ciągu ostatnich 10 lat odpowiednio o 8,3 pp. w przypadku osób 45-54 lat, 13,5 pp. w przypadku osób 55-64 lat i o 2,6 pp. w przypadku osób starszych), podobnie jak w całym kraju. W pozostałych grupach wiekowych wskaźnik podlegał w ostatniej dekadzie nieznacznym wahaniom.

Tab. 29. Współczynnik aktywności zawodowej ludności wg wieku (w wieku 15 lat i więcej) w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
15-24	woj. śląskie	31,4%	33,5%	35,6%	35,4%	31,7%	30,5%	33,9%	33,7%	36,9%	35,8%	30,8%
	POLSKA	33,8%	33,6%	34,0%	33,5%	33,1%	32,8%	34,0%	35,0%	34,7%	34,9%	30,7%
25-34	woj. śląskie	87,5%	86,6%	86,8%	86,7%	85,8%	83,4%	86,1%	86,3%	87,5%	86,7%	86,4%
	POLSKA	85,3%	85,6%	85,3%	85,9%	86,1%	85,4%	85,3%	84,4%	84,5%	84,2%	84,3%
35-44	woj. śląskie	86,8%	87,0%	86,8%	88,8%	87,7%	87,9%	86,5%	85,8%	86,6%	89,0%	87,4%
	POLSKA	87,7%	88,0%	88,2%	87,6%	87,5%	87,7%	86,6%	87,0%	87,2%	87,4%	88,1%
45-54	woj. śląskie	73,8%	72,9%	70,9%	73,2%	75,3%	76,8%	75,9%	74,8%	74,4%	73,5%	82,1%
	POLSKA	79,6%	79,6%	80,2%	80,3%	81,7%	82,0%	81,7%	82,0%	82,7%	83,5%	85,7%
55-64	woj. śląskie	31,5%	33,5%	36,1%	37,9%	41,7%	41,2%	44,4%	43,2%	38,2%	40,1%	45,0%
	POLSKA	38,0%	40,4%	42,8%	45,1%	46,7%	48,4%	49,8%	50,1%	50,4%	51,0%	55,1%
65 i więcej	woj. śląskie	2,5%	3,6%	3,4%	3,2%	4,2%	4,0%	3,5%	4,0%	3,3%	3,3%	5,1%
	POLSKA	4,8%	5,1%	4,7%	4,5%	4,5%	4,9%	5,2%	5,4%	5,5%	5,5%	5,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

c) Zaplecze kadrowe

Mimo relatywnie dużego nasycenia przemysłem i ambicji związanych z rozwojem sektora nowych technologii współcześnie szkoły branżowe i techniczne na obszarze GZM kształcą głównie (i częściej niż ma to miejsce na poziomie całego kraju) przedstawicieli różnego rodzaju usług społecznych: fryzjerów, kelnerów, terapeutów zajęciowych, opiekunów itp.), a także pracowników zawodów związanych z przemysłem spożywczym i gastronomią lub mechaniką (poza mechaniką pojazdową). **Gałęzie, takie jak elektronika, przemysł samochodowy, transport i logistyka czy branża informatyczna nie mają w GZM większego zaplecza szkoleniowego niż w innych metropoliach.**

Tab. 30. Udział uczniów szkół zawodowych (branżowych I i II stopnia, techników, liceów) w GZM i innych obszarach metropolitalnych w Polsce (wg FUA) wg kierunku kształcenia w 2020 r.

Kierunki kształcenia zawodowego (Kierunki kształcenia wymienione w danych zostały zgrupowane w większe całości)	POLSKA	GZM	Kraków	Łódź	Poznań	Szczecin	Trojmiasto	Warszawa	Wrocław
Usługi społeczne	11%	14%	13%	12%	13%	16%	12%	14%	15%
Przemysł spożywczy i gastronomia	12%	11%	11%	8%	9%	6%	9%	11%	7%
Mechanika	8%	8%	7%	6%	7%	6%	7%	4%	6%
Transport i logistyka	5%	6%	4%	6%	5%	5%	6%	5%	6%
Kultura i przemysł kreatywny	4%	6%	4%	8%	6%	5%	6%	6%	6%
Elektryka, elektronika i mechatronika	7%	7%	6%	7%	6%	6%	7%	5%	7%
Przemysł samoch., mechanika pojazd.	6%	6%	6%	5%	6%	4%	6%	5%	4%
Medycyna i zawody okołomedyczne	3%	6%	5%	7%	5%	9%	5%	7%	7%
Informatyka, telekomunikacja	5%	5%	5%	8%	5%	6%	4%	6%	5%
Handel i reklama	5%	5%	4%	4%	5%	3%	4%	5%	5%
Budownictwo i rynek nieruchomości	7%	5%	7%	4%	5%	6%	6%	4%	3%
Administracja	2%	3%	3%	2%	3%	2%	3%	3%	5%
Bezpieczeństwo	2%	3%	2%	1%	2%	2%	2%	2%	3%
Ekonomia i zarządzanie	2%	2%	2%	2%	1%	2%	1%	2%	2%
Hotelarstwo i turystyka	3%	2%	3%	2%	2%	2%	3%	3%	3%
Rolnictwo, ogrodnictwo, hodowla	3%	2%	2%	2%	2%	2%	3%	2%	3%
Geologia, ochrona środowiska	2%	2%	1%	1%	2%	2%	2%	2%	1%
Turystyka	1%	2%	2%	2%	1%	2%	2%	2%	1%
Rzemiosło	4%	1%	3%	2%	4%	2%	5%	2%	2%
Usługi wsparcia biznesu	1%	1%	1%	1%	1%	0%	1%	1%	1%
Górnictwo i przemysł energetyczny	1%	1%	1%	3%	1%	1%	1%	1%	0%
Inne	5%	3%	9%	7%	6%	9%	6%	8%	6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Edukacji i Nauki

Podobne konkluzje wynikają z analizy danych dotyczących kierunków kształcenia studentów uczelni wyższych GZM²⁴⁸. Spośród ponad 90 tysięcy studentów w 2020 r.:

- największa część studiowała kierunki związane z biznesem, zarządzaniem, administracją lub prawem²⁴⁹;
- drugie pod względem popularności okazały się kierunki związane z medycyną, zdrowiem lub opieką społeczną (co zdecydowanie wyróżnia GZM nie tylko na tle kraju, ale także innych dużych ośrodków metropolitalnych);
- trzecie pod względem popularności okazały się kierunki humanistyczne i społeczne.

Kierunki inżynierskie, informatyczne lub inne ścisłe (np. matematyczne, statystyczne) studiowało łącznie 21% studentów GZM, co jest wynikiem zbliżonym do ogólnopolskiej średniej, ale znacznie niższym niż np. w metropolii krakowskiej (30%) czy wrocławskiej.

Tab. 31. Udział studentów szkół wyższych w GZM i innych metropoliach²⁵⁰ w Polsce wg kierunku kształcenia w 2020 r.

Kierunki studiów	Polska	GZM	Kraków	Łódź	Poznań	Szczecin	Trojmiasto	Warszawa	Wrocław
Biznes, zarządzanie, prawo	22%	22%	20%	18%	24%	22%	23%	25%	25%
Medyczne i opiekuńcze	12%	19%	7%	17%	10%	14%	9%	7%	8%
Humanistyczne i społeczne	19%	18%	23%	17%	21%	17%	19%	24%	18%
Inżyniersko-techniczne	15%	14%	21%	14%	12%	15%	15%	13%	19%
Informatyczne	5%	6%	7%	7%	6%	6%	1%	5%	6%
Pedagogiczne	6%	4%	4%	6%	6%	7%	6%	6%	4%
Artystyczne	3%	4%	3%	6%	3%	2%	3%	4%	3%
Usługi społeczne	3%	3%	3%	2%	4%	3%	4%	3%	3%
Logistyczne	1%	2%	1%	0%	1%	3%	2%	1%	0%
Wychowania fizycznego	1%	1%	2%	2%	3%	1%	2%	1%	3%
Przyrodnicze, rolnicze	3%	1%	4%	1%	4%	3%	2%	3%	6%
Nauki ścisłe	1%	1%	1%	1%	0%	0%	1%	1%	1%

²⁴⁸ Ze względu na brak danych na wystarczająco niskim poziomie dezagregacji terytorialnej wykorzystano tu dane dla podregionów NUTS 3. Sytuację GZM opisano poprzez agregację danych z podregionów bytomskiego, sosnowieckiego, katowickiego, gliwickiego i tyskiego. Podobne rozwiązanie zastosowano w przypadku innych opisywanych obszarów funkcjonalnych miast. Wyniki należy traktować jako przybliżone.

²⁴⁹ Opisywane kategorie zostały wyodrębnione poprzez zgrupowanie bardziej szczegółowej klasyfikacji GUS.

²⁵⁰ Ze względu na brak danych na wystarczająco niskim poziomie dezagregacji terytorialnej wykorzystano tu dane dla podregionów NUTS 3. Sytuację GZM opisano poprzez agregację danych z podregionów bytomskiego, sosnowieckiego, katowickiego, gliwickiego i tyskiego. Podobne rozwiązanie zastosowano w przypadku innych opisywanych obszarów funkcjonalnych miast. Wyniki należy traktować jako przybliżone.

Kierunki studiów	Polska	GZM	Kraków	Łódź	Poznań	Szczecin	Trojmiasto	Warszawa	Wrocław
Inne	7%	6%	3%	9%	3%	7%	12%	9%	4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

2.2.7 Odporność gospodarki w kontekście pandemii COVID-19

We wcześniejszych analizach często zwracano uwagę na szczególny okres po 2019 r., czyli stan pandemii COVID-19. Dane z tego okresu zwykle nie oddają dobrze trendów obserwowanych w latach poprzednich. Można je jednak wykorzystać do oceny skali wpływu pandemii na gospodarkę GZM oraz, co za tym idzie, do oceny odporności tej gospodarki na podobne wstrząsy w przyszłości. W 2020 r. udział GZM w eksporcie z Polski zmniejszył się aż o 1 pp. w ujęciu r/r (rys. 92). Niestety dane te nie są dostępne dla samej GZM. Aby lepiej zrozumieć konsekwencje pandemii COVID-19 na obszarze samej Metropolii, trzeba wykorzystać inne źródła informacji, np. dotyczące zmian w wartości eksportu, kondycji rynku pracy, zmian w poziomie dochodów ludności czy dynamiki przedsiębiorczości.

Jeśli chodzi o zmiany w eksporcie, dane z okresu pandemii COVID-19 pokazują, że te same **globalne powiązania GZM, które stanowią o jej sile w warunkach prosperity gospodarczej, stały się przyczyną poważnych turbulencji w tym czasie.**

Wpływ pandemii COVID-19 na gospodarkę GZM był w konsekwencji silniejszy niż efekty obserwowane w skali całego kraju i województwa śląskiego. O ile między 2019 a 2020 r. na poziomie całej Polski wartość eksportu w wartościach bezwzględnych wzrosła o 5,7%, o tyle w woj. śląskim spadła o 10,9%, a na obszarze GZM o 12,6%. W efekcie w 2020 r. udział eksportu z GZM w wartości sprzedaży za granicę na poziomie krajowym zmniejszył się o ponad 1 pp., z 6,11% do 5,06%.

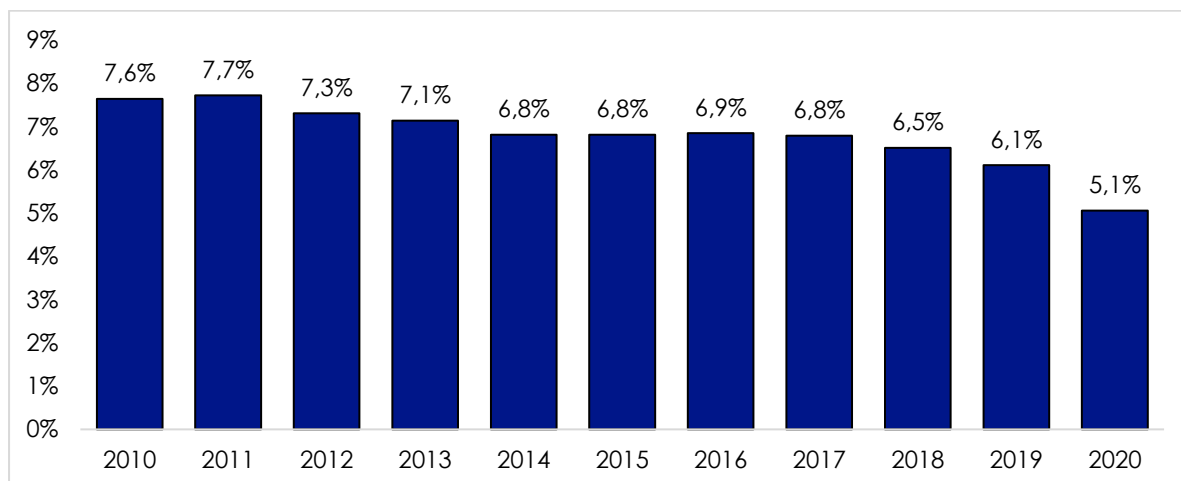
Tab. 32. Porównanie wartości eksportu z GZM, woj. śląskiego i Polski w 2019 i 2020 r. w mld zł

Wartość eksportu w mld zł	2019	2020
GZM	61,4	53,71
województwo śląskie	120,4	107,3
Polska	1005	1 063
Udział % [GZM:PL]	6,11%	5,06%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

Pandemia COVID-19 przyspieszyła obserwowany już od dekady trend spadkowy udziału GZM w wartości eksportu całej polskiej gospodarki. W okresie tym średnioroczny wzrost wartości eksportu w GZM wynosił ok. 5%, w porównaniu do ok. 8% na poziomie całego kraju.

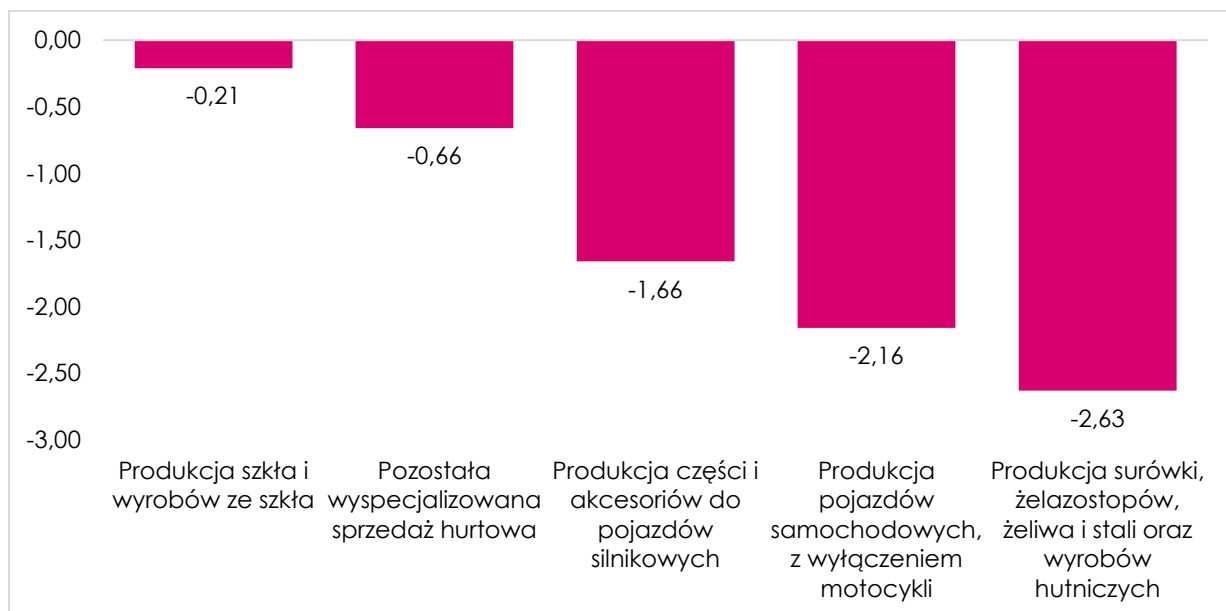
Rys. 92. Udział eksportu z GZM w stosunku do eksportu Polski [%] w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

Kryzys wywołany zerwaniem globalnych łańcuchów dostaw w wyniku pandemii COVID-19 uwypakował silną zależność gospodarki GZM od branż, które są wrażliwe na globalne kryzysy gospodarcze. W kulminacyjnym momencie pandemii (w kwietniu i maju 2020 r.) w branżach motoryzacyjnej i surowcowej odnotowano przeszło 40% spadki wartości produkcji sprzedanej w ujęciu r/r, spowodowane wprowadzonymi w wielu krajach obostrzeniami i wynikającymi z nich problemami logistycznymi²⁵¹. W perspektywie terytorialnej dotknęło to w szczególności Gliwice, Tychy i Dąbrową Górniczą. Bezwzględna skalę tych strat w najbardziej poszkodowanych branżach zaprezentowano na poniższym rysunku (rys. 93).

Rys. 93. Zmiana wartości produkcji sprzedanej kluczowych branż eksportowych na terenie GZM między 2019 a 2020 r. [mld zł]

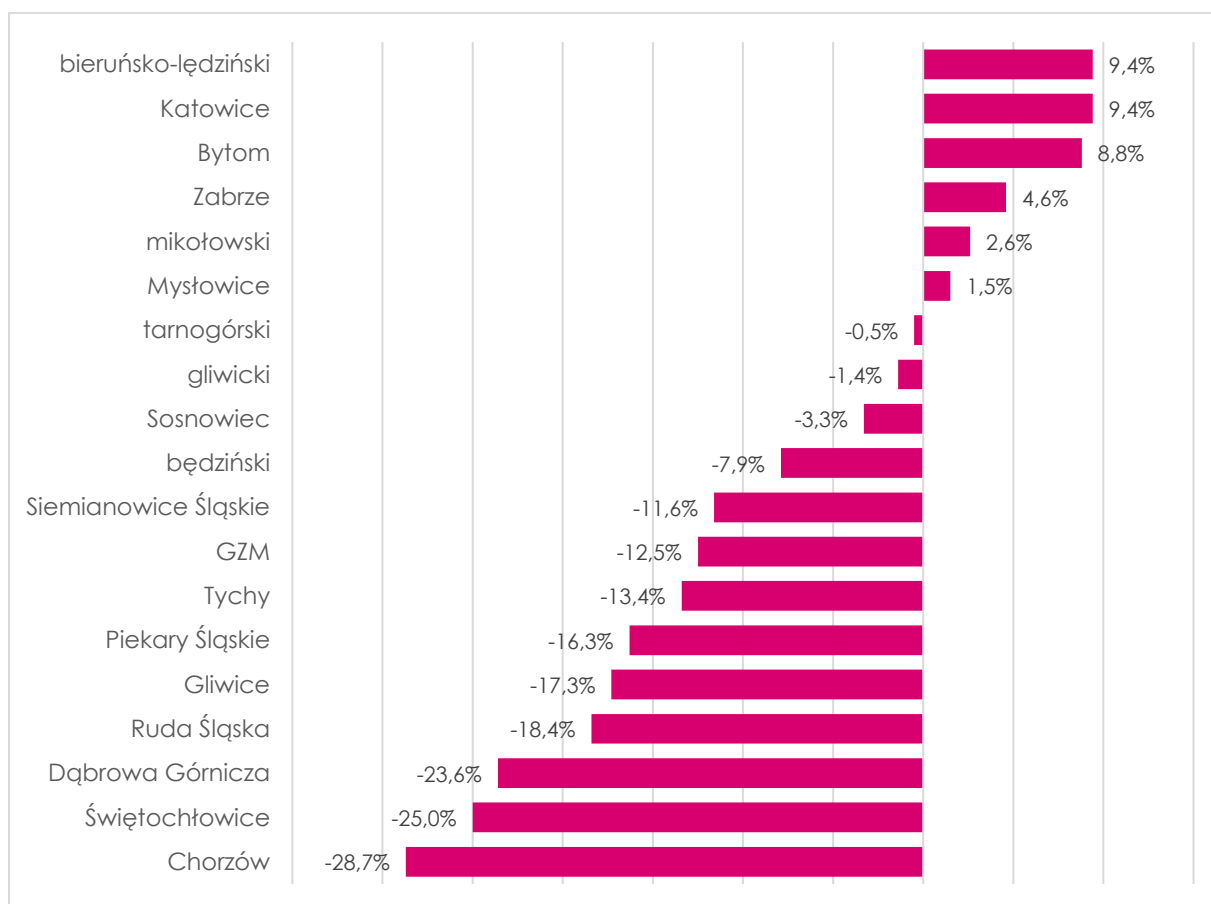
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

²⁵¹ Dane KAS.

Wzrosty wartości produkcji sprzedanej zanotowano za to w przypadku wyrobów z tworzyw sztucznych, sprzedaży hurtowej i detalicznej części i akcesoriów do pojazdów samochodowych, a także produkcji baterii i akumulatorów²⁵².

Konsekwencje zmian wynikających z pandemii COVID-19, jeśli chodzi o poziom produkcji sprzedanej, najbardziej odczuły miasta o największym udziale w eksporcie z GZM: Dąbrowa Górnicza, Gliwice i Tychy. Podmioty gospodarcze z tych miast w 2020 r. zanotowały o 6,7 mld zł niższą wartość produkcji sprzedanej za granicę niż w roku poprzednim. Zestawienie różnic procentowych wartości eksportu w ostatnich dwóch latach przedstawiono na poniższym wykresie (rys. 94).

Rys. 94. Zmiana udziału wartości eksportu i dostaw wewnątrzspółnotowych z powiatów położonych częściowo lub w całości w GZM między 2019 a 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

Spadek wartości eksportu dotknął 12 z 19 powiatów zlokalizowanych (w całości lub częściowo) w obrębie GZM, przy średniej dla GZM na poziomie 12,5%. Jedynie 6 powiatów zanotowało wzrost sprzedaży zagranicznej.

Zauważalne było także obniżenie liczby eksporterów i liczby kierunków eksportowych²⁵³. W skali powiatów spadek ten wynosił średnio 13,5% w przypadku przedsiębiorstw prowadzących

²⁵² Dane Krajowej Administracji Skarbowej.

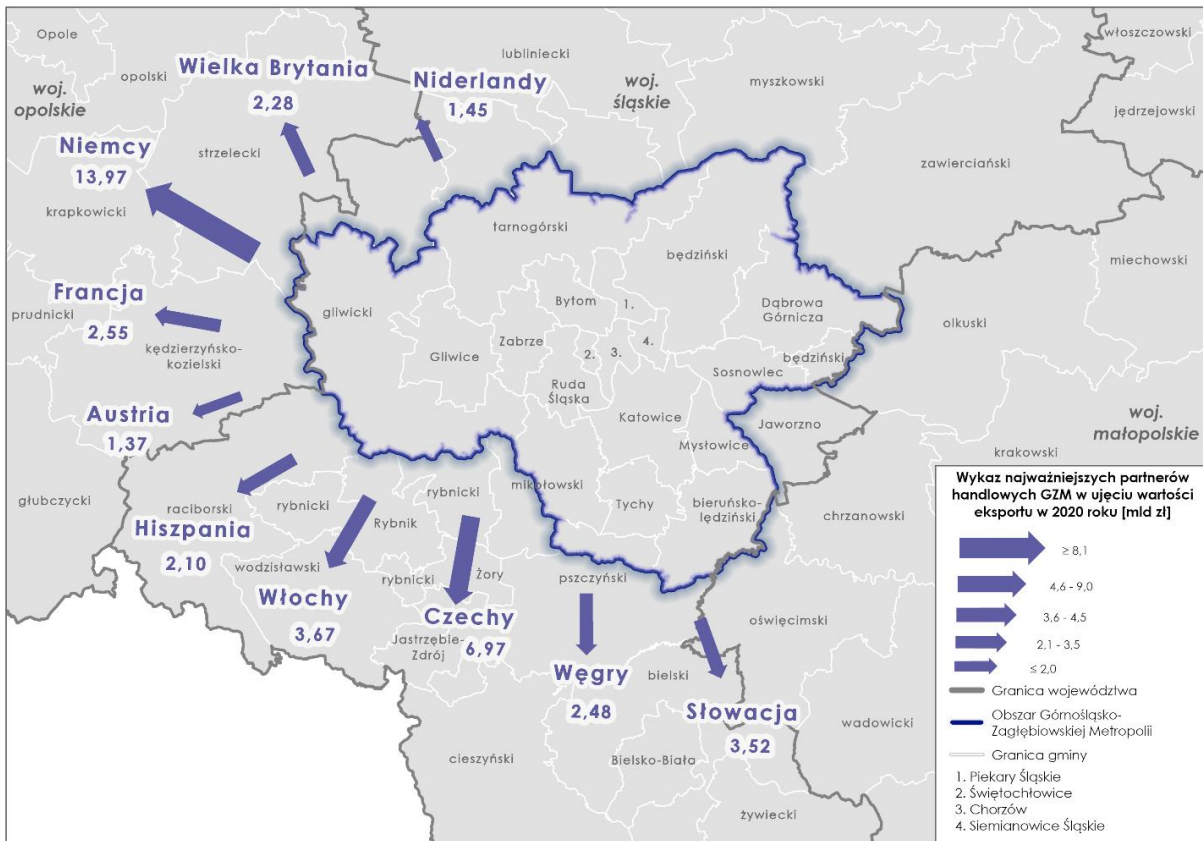
²⁵³ Dane Krajowej Administracji Skarbowej.

internacjonalizację produkcji (z 2 277 do 1 994) oraz średnio 5,9% w przypadku liczby rynków docelowych.

Podczas trwania pandemii COVID-19 głównym partnerem gospodarczym GZM pozostawały Niemcy, jednak sprzedaż do nich spadła o niemal 2,2 mld zł. Drugie miejsce zajęła Republika Czeska, będące wraz ze Słowacją jedynymi państwami, do których eksport nie uległ zahamowaniu (w przypadku Słowacji wręcz wzrósł), co zapewne spowodowane jest bliskością geograficzną, a co za tym idzie, mniejszą podatnością handlu międzynarodowego na uwarunkowania zewnętrzne.

Rys. 95. Najważniejsze kierunki eksportu z GZM w ujęciu wartości eksportu [mld zł] w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Krajowej Administracji Skarbowej

Zaburzenia w funkcjonowaniu dużych firm-eksporterów, w połączeniu z redukcją popytu krajowego i obostrzeniami wprowadzonymi w Polsce, przyczyniły się do tymczasowego wzrostu poziomu bezrobocia. W GZM wzrost ten był nieznacznie większy niż w całym kraju. Między lutym 2020 r. a analogicznym okresem roku następnego stopa bezrobocia w GZM wzrosła o 1,4 pp., w porównaniu do 1,1 pp. na poziomie całej Polski. Ponieważ jednak na początku pandemii COVID-19 była ona również wyraźnie niższa, nawet w jej szczytowym punkcie nie przebiła poziomu ogólnopolskiej średniej.

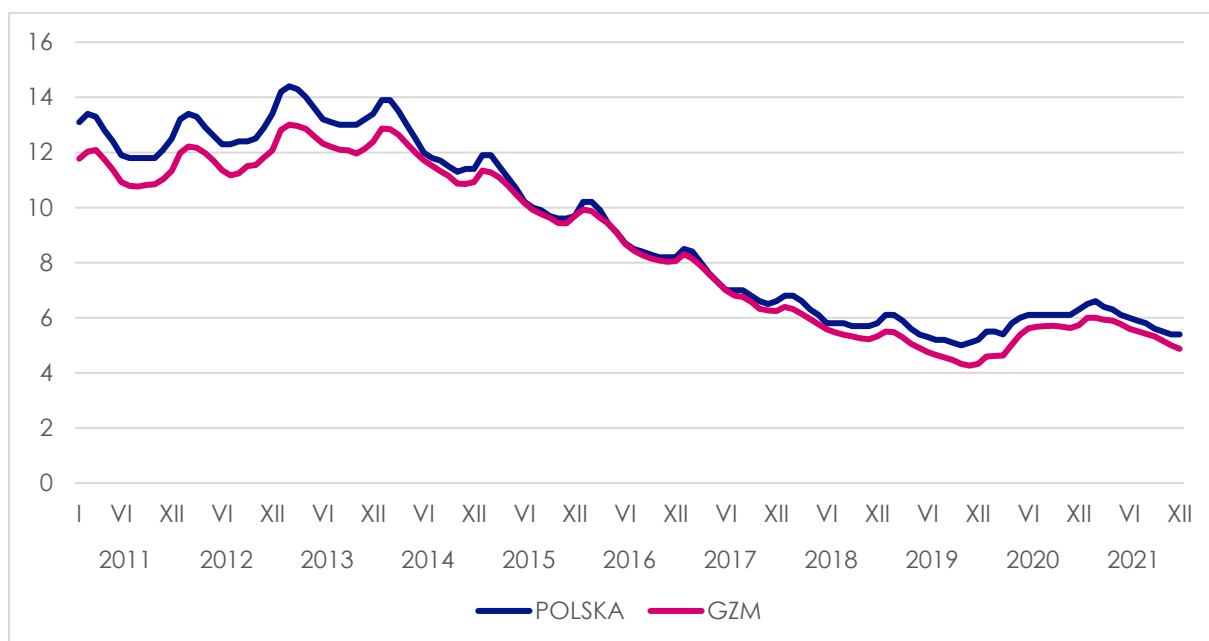
Znacznie bardziej ucierpiały niektóre z obszarów w ramach GZM (przede wszystkim miasta na prawach powiatu, choć nie tylko):

- w Bytomiu bezrobocie zaczęło rosnąć jeszcze przed początkiem pandemii COVID-19 i rosło do czerwca 2020 r., kiedy sięgnęło niemal 11%;

- wzrost do wartości powyżej 7% odnotowano w: Piekarach Śląskich (8,5%), Świętochłowicach (7,9%), Zabrze (7,4%), Sosnowcu, Mysłowicach (po 7,2%), a także w powiecie będzińskim (8,2%);
- tylko niewielkiej zmianie uległa sytuacja w: Katowicach, Rudzie Śląskiej, Gliwicach, powiecie bieruńsko-lędzińskim czy Tychach: zarówno przed pandemią COVID-19, jak i w jej trakcie cechowały się one wyjątkowo niską stopą bezrobocia.

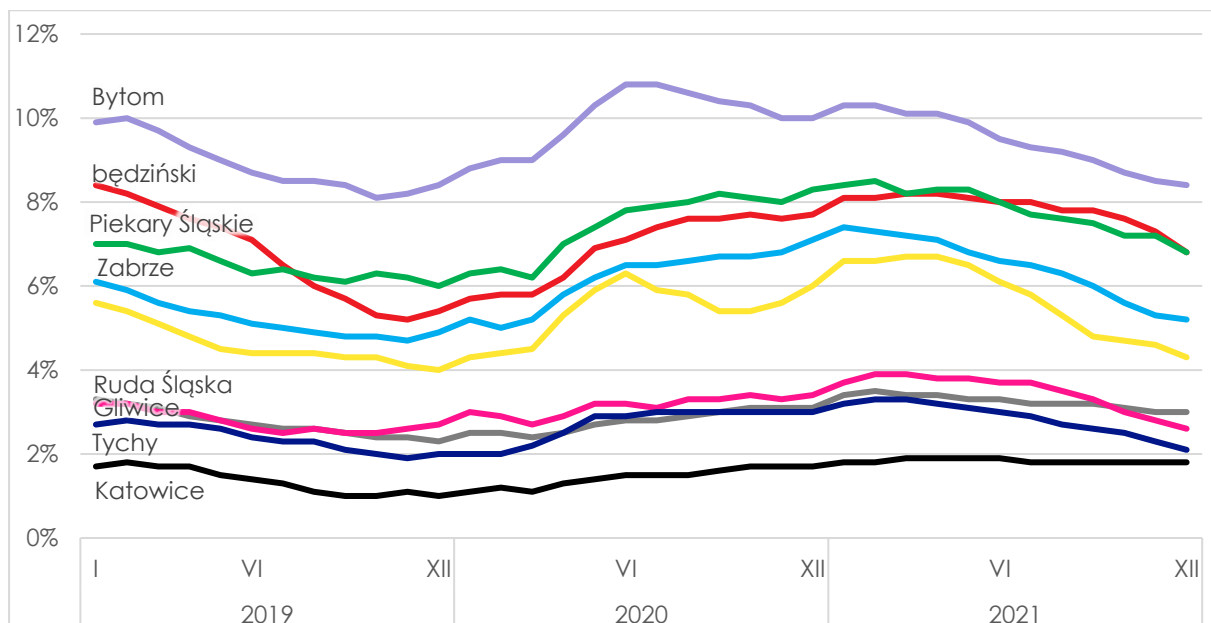
Największy bezwzględny wzrost wskaźnika (po 2 pp. lub więcej) odnotowano w powiecie będzińskim, Zabrze, Siemianowicach Śląskich, Piekarach Śląskich, Mysłowicach i Świętochłowicach.

Rys. 96. Stopa bezrobocia przed i w dobie pandemii COVID-19 w GZM i w Polsce w latach 2011-2021

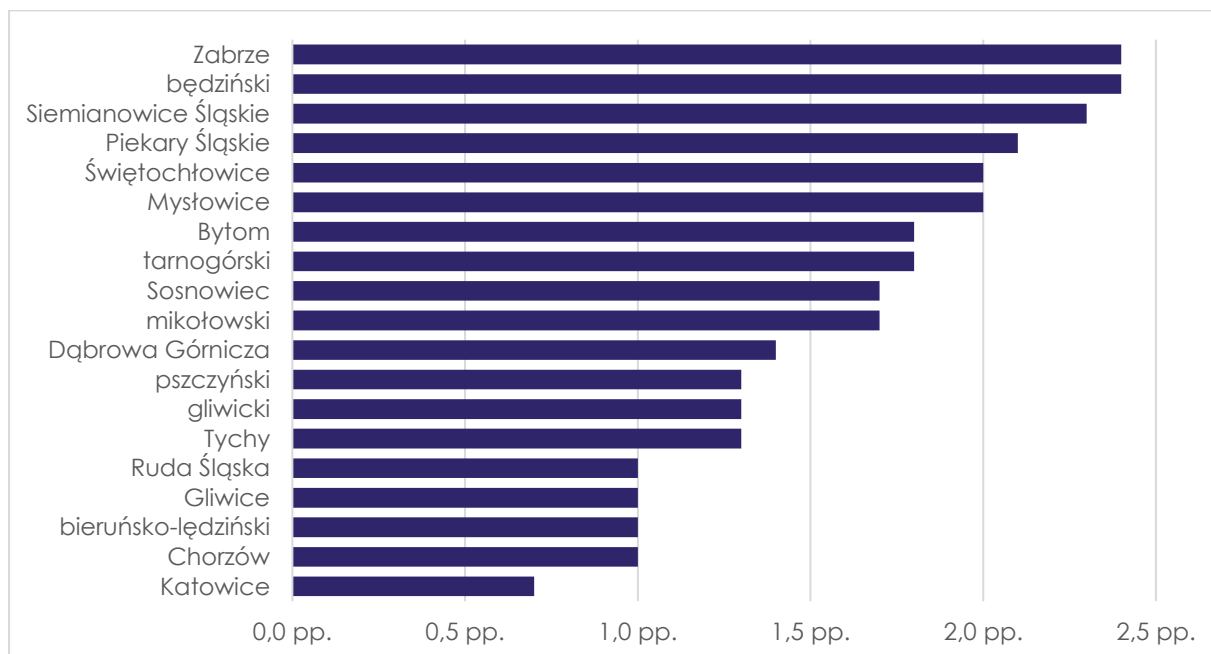
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rys. 97. Stopa bezrobocia w trakcie pandemii w wybranych powiatach w obrębie GZM w latach 2019-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Rys. 98. Wzrost stopy bezrobocia (w pp.) w powiatach GZM między lutym 2020 r. a najwyższym poziomem w czasie trwania pandemii COVID-19

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

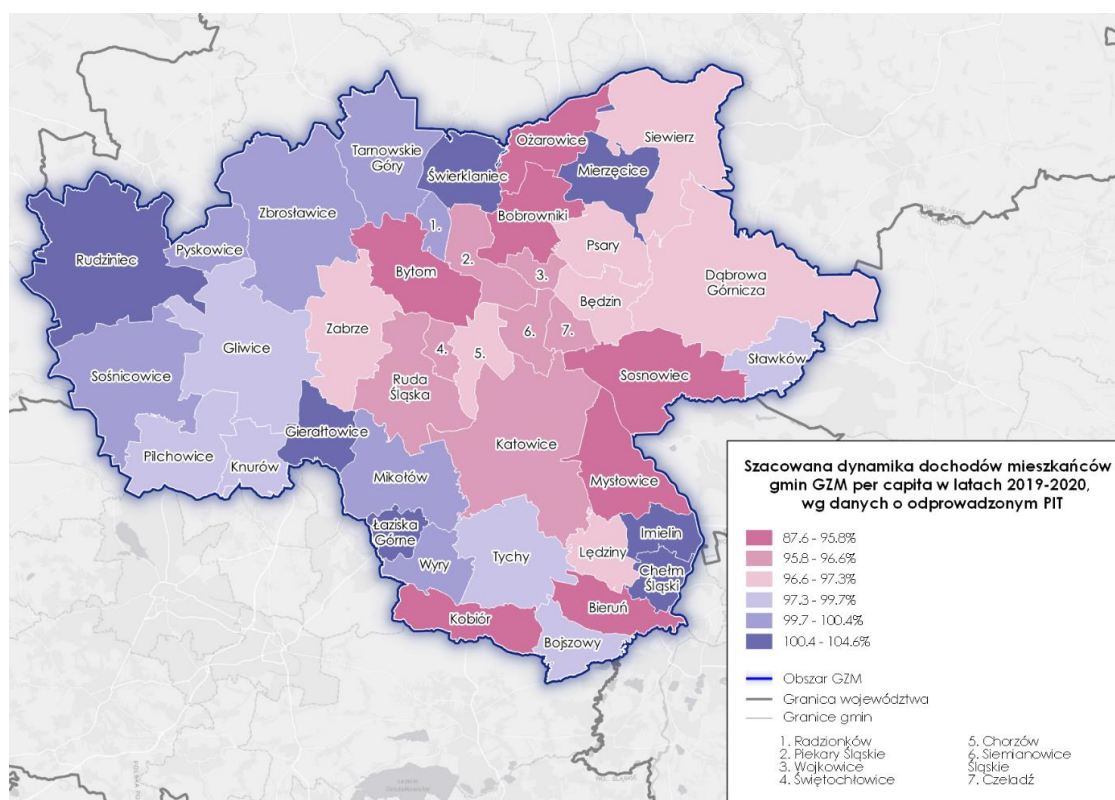
Zawirowania na rynku pracy związane z pandemią COVID-19 odbiły się na także na portfelach mieszkańców GZM. Uwidaczniają to analizy dotyczące wielkości odprowadzonego w poszczególnych gminach podatku PIT. Dane te trzeba traktować z pewną ostrożnością ze względu na możliwe wpływy, związane z efektami zmian w przepisach podatkowych (choć w omawianym okresie nie wydają się one istotne dla formułowanych tu wniosków). Tym niemniej pokazują one, że między 2019 a 2020 r. nominalna wartość transferów z tytułu tego

podatku (a więc w przybliżeniu nominalna wartość dochodów podlegających opodatkowaniu)²⁵⁴ zmniejszyła się w skali całej GZM o ok. 2,1%. Uwzględniając dodatkową utratę siły nabywczej pieniądza w związku z inflacją²⁵⁵, można jednak powiedzieć, że redukcja dochodów przekroczyła w cenach realnych 5%.

W skali kraju również zarejestrowano spadek w zapłaconym PIT, choć nieco mniejszy (o 1,7% w cenach nominalnych, 4,9% w cenach realnych)²⁵⁶. Co ważniejsze, **zmiana w GZM należała do największych wśród wszystkich funkcjonalnych obszarów miast (FUA) w Polsce**. Pod względem skali redukcji dochodów *per capita* GZM ułożyła się na 46. pozycji na 58 takich obszarów (a zatem tylko w 12 FUA skala ubytku była większa). Wśród dużych metropolii obniżkę PIT odnotowano także w metropolii warszawskiej i łódzkiej, jednak w obu tych ośrodkach nie przekroczyła ona w wartościach nominalnych -0,4%.

Wśród gmin GZM największy spadek dochodów mieszkańców (wg danych z PIT) po wybuchu pandemii COVID-19 odnotowano w Bieruniu (aż o 12%), Ożarówicach i Kobiórze, ale także w różnym stopniu – we wszystkich miastach rdzenia, zwłaszcza w jego wschodniej i centralnej części.

Rys. 99. Szacowana dynamika dochodów mieszkańców gmin GZM per capita w latach 2019-2020 wg danych o odprowadzonym PIT

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Podobny efekt widoczny jest w porównaniach dotyczących dynamiki rejestracji nowych przedsiębiorstw. Dynamikę tę zbadano, odnosząc dane o nowych podmiotach gospodarczych, powołanych do życia w 2020 r., do analogicznych informacji z roku

²⁵⁴ Dane liczono z uwzględnieniem zmian w liczbie ludności (*per capita*).

²⁵⁵ 3,4% średniorocznie wg GUS.

²⁵⁶ Na marginesie warto zauważyć, że była to pierwsza taka sytuacja od czasów kryzysu finansowego w 2009 r.

poprzedniego. Także pod tym względem **GZM odnotowała poważniejszy regres niż inne obszary metropolitalne²⁵⁷ i niż większość funkcjonalnych obszarów miast w Polsce** (48. miejsce na 58 takich jednostek). W 2020 r. na obszarze metropolii powstało o 16,3% mniej nowych podmiotów gospodarczych niż w roku poprzednim. Jedynym dużym ośrodkiem o porównywalnej skali zmian w poziomie przedsiębiorczości był Szczecin (15,8%). Znacznie lepiej poradził sobie Poznań, gdzie liczba nowo powstających firm zmniejszyła się w badanym okresie o nieco ponad 8%, a także Trójmiasto i Wrocław (spadek o nieco ponad 10%). Warszawa zanotowała spadek o 11,6%, a Łódź o 13,6%.

Wyjątkowo duży spadek liczby nowo rejestrowanych podmiotów w ujęciu r/r odnotowano w niektórych miastach w centralnej i wschodniej części GZM (Bytomiu, Radzionkowie, Mysłowicach, Dąbrowie Górniczej, Świętochłowicach, Wojkowicach, w mniejszym stopniu Zabrze, Chorzowie, Bobrownikach), ale także w gminach wiejskich na zachodnich obrzeżach GZM (Rudziniec, Sośnicowice).

2.2.8 Gospodarka senioralna (*silver economy*)

Silver economy (zwana też srebrną gospodarką czy gospodarką senioralną) to gospodarka ukierunkowana na potrzeby osób starszych. Zagadnienie to obejmuje zarówno usługi, jak i produkty dostosowane do uwarunkowań oraz odpowiadające na potrzeby osób starszych. Przy określaniu grupy docelowej produktów i usług oferowanych w ramach srebrnej gospodarki przyjmuje się różne kryteria graniczne. Zgodnie z definicją Komisji Europejskiej *silver economy* dotyczy osób w wieku 50 lat i więcej²⁵⁸, z kolei GUS za wartość graniczną przyjmuje 60. rok życia²⁵⁹.

W związku z obecnymi trendami demograficznymi (tj. malejącym przyrostem naturalnym, wydłużaniem się przeciętnego trwania życia, a w konsekwencji – starzeniem się społeczeństwa) w ostatnich latach można było zaobserwować wzrost udziału seniorów w populacji. Prognozy struktury demograficznej ludności GUS z 2014 r. wskazują, że trend ten nasili się w najbliższych latach, co ilustruje poniższy rysunek (por. rys. 100). O ile w 2010 r. udział osób powyżej 60. r.ż. oscylował wokół 20%, to w 2020 r. wskaźnik ten wyniósł odpowiednio 28,4% w GZM, 27,2% w województwie śląskim i 25,6% w skali kraju. Zgodnie z prognozą demograficzną GUS z 2014 r. proces starzenia się społeczeństwa nasili się, zwiększając udział osób starszych do ok. 30% w 2030 r., a w 2050 r. – powyżej 40%.

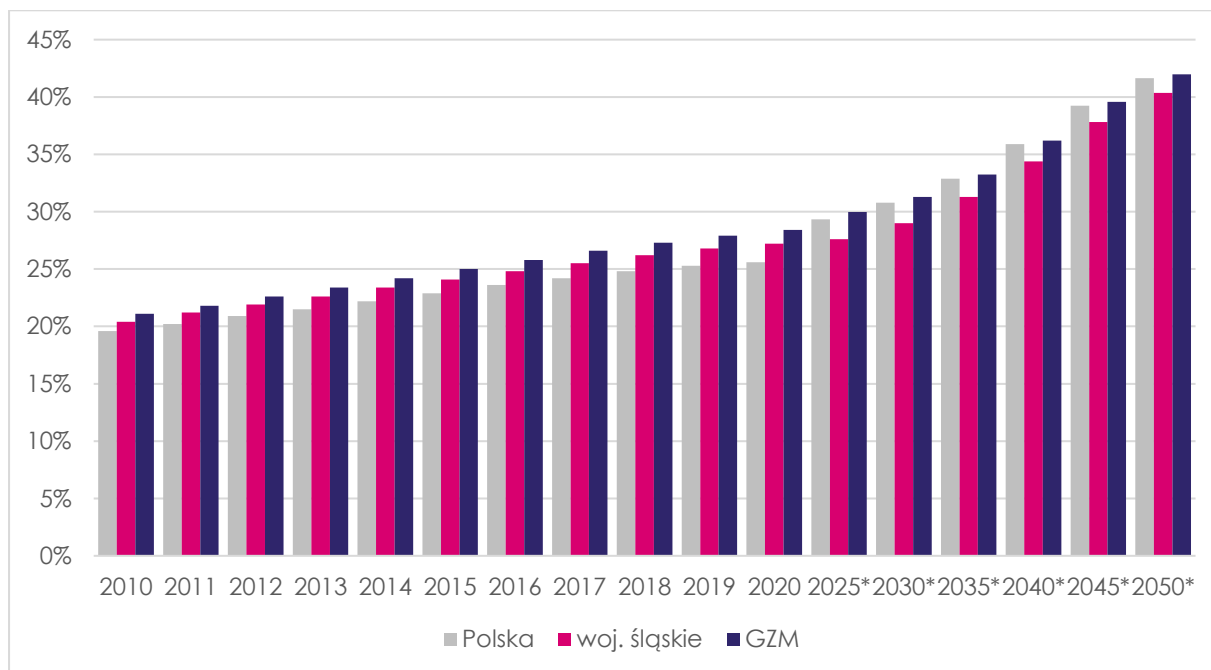
---

²⁵⁷ FUA Krakowa, Łodzi, Poznania, Trójmiasta, Szczecina, Warszawy, Wrocławia – por. rozdz. 1.2.

²⁵⁸ Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Sieci Komunikacyjnych, Treści i Technologii, Worthington, H., Simmonds, P., Farla, K., et al., *The silver economy: final report*, Publications Office, 2018, <https://data.europa.eu/doi/10.2759/685036>.

²⁵⁹ GUS, *Gospodarka senioralna w Polsce – stan i metody pomiaru. Raport metodologiczny końcowy*, Warszawa 2018.

Rys. 100. Udział osób w wieku 60 lat i więcej w ogóle społeczeństwa w GZM, województwie śląskim i Polsce w latach 2010-2020

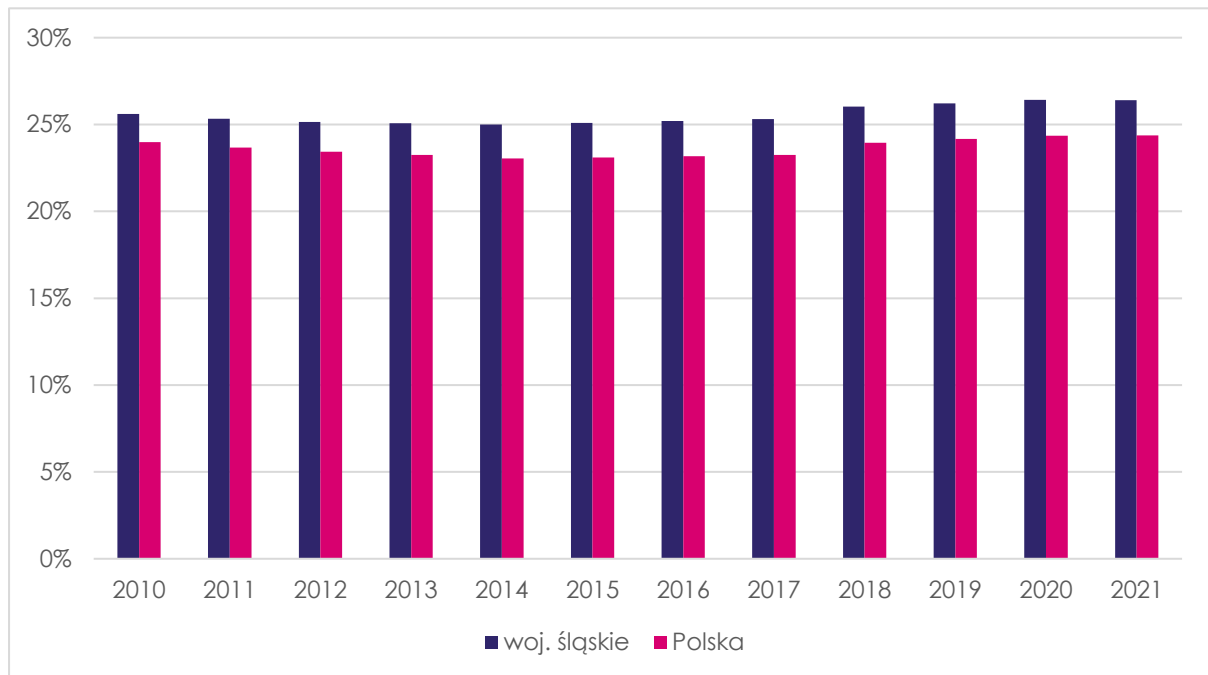
* Prognoza GUS.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS²⁶⁰

Duży odsetek osób w wieku 60 lat i więcej naturalnie wiąże się ze znaczą liczbą osób pobierających świadczenia emerytalne i rentowe – w 2021 r. w województwie śląskim było to 1 176 624 os., co odpowiada 26,4% mieszkańców (por. rys. 101). W porównaniu ze średnią krajową (24,4%) oraz innymi województwami województwo śląskie wychodzi na prowadzenie zarówno pod kątem liczby emerytów i rencistów, jak i ich odsetka w ogóle społeczeństwa.

²⁶⁰ Dane oznaczone gwiazdką stanowią prognozę GUS na bazie NSP 2011 z 2014 r.

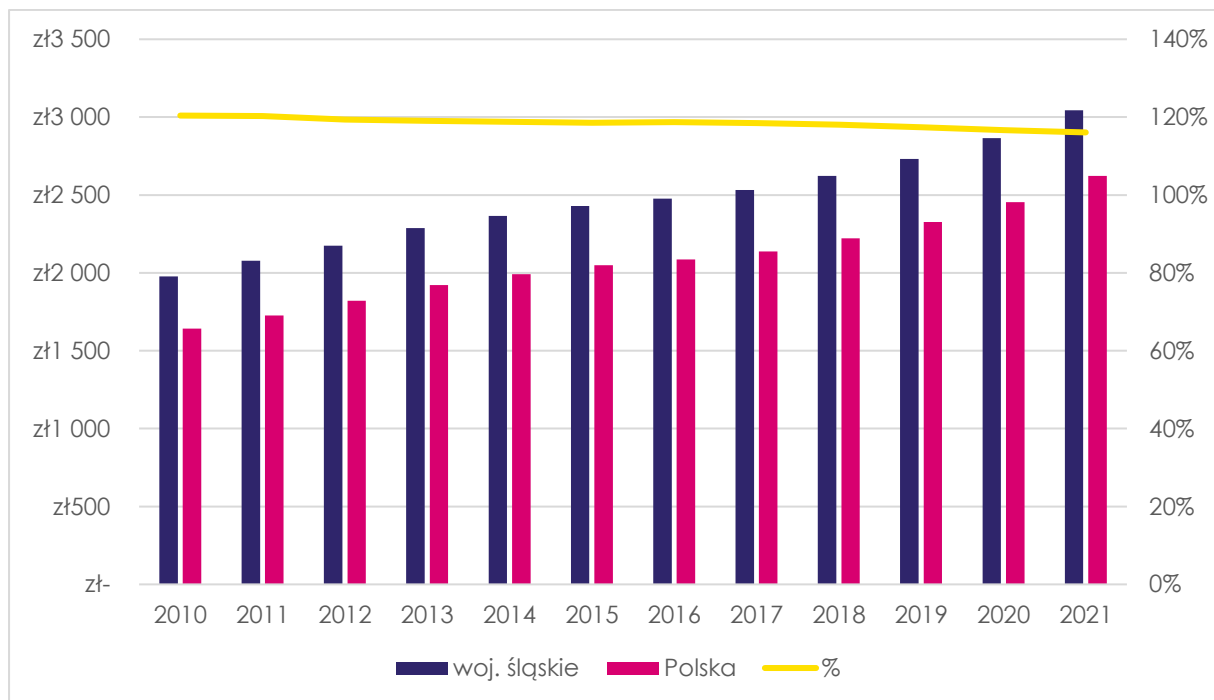
Rys. 101. Udział emerytów i rencistów w ogóle społeczeństwa w województwie śląskim i Polsce w latach 2010-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W związku z rosnącym udziałem seniorów w całości populacji następuje też wzrost znaczenia i siły nabywczej osób starszych jako grupy społecznej. Zjawisko to jest szczególnie istotne w województwie śląskim (a więc także w gminach GZM) z uwagi na charakterystyczny, najwyższy w Polsce przeciętny poziom emerytur i rent (3 044,95 zł w 2021 r. w porównaniu ze średnią krajową w wysokości 2 623,26 zł). Najwyższy w Polsce poziom świadczeń wynika z licznych emerytur i rent górniczych, co przekłada się też na wyższy poziom zamożności osób starszych z obszaru GZM. Taki stan rzeczy tworzy z kolei dobre warunki do rozwoju i wzrostu znaczenia produktów i usług z zakresu srebrnej gospodarki. Warto jednak zauważyć, że różnice w wysokości świadczeń w województwie śląskim i w skali kraju powoli zmniejszają się – w 2010 r. średnie świadczenie uzyskiwane w woj. śląskim było ok. 20% wyższe od średniej krajowej, podczas gdy w 2021 r. było to już 16% (por. rys. 102).

Rys. 102. Wysokość przeciętnej emerytury i renty brutto w województwie śląskim i Polsce oraz wysokość świadczeń w woj. śląskim w porównaniu do poziomu ogólnopolskiego (%) w latach 2010-2020

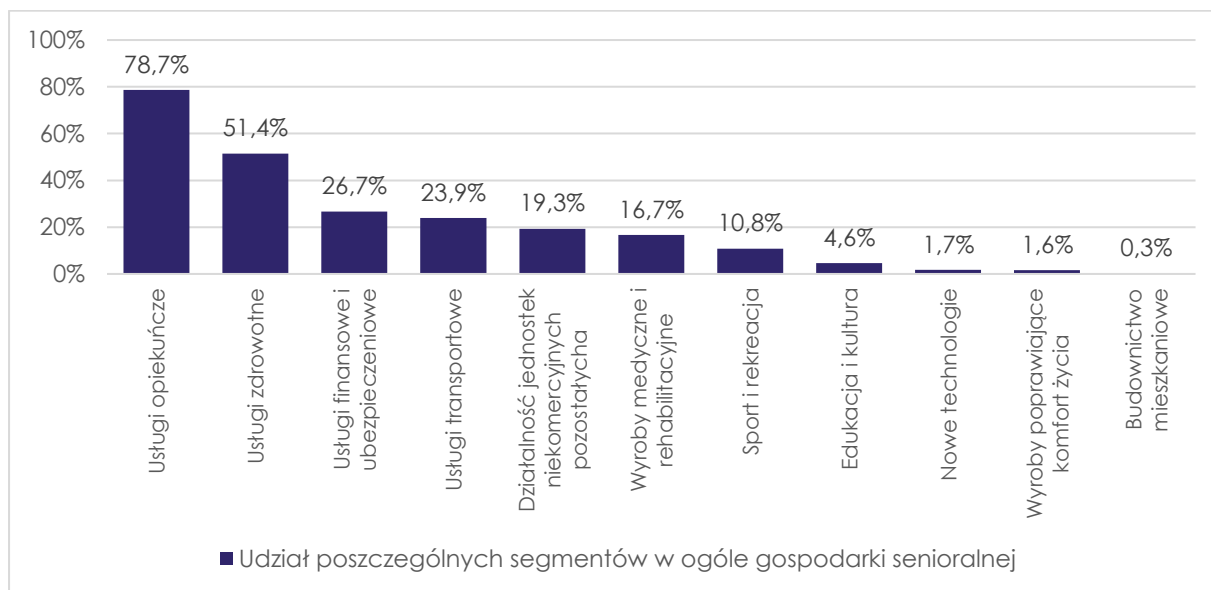

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rosnący udział i siła nabywcza osób starszych stwarza dobre warunki do rozwoju podmiotów na rynku wyrobów i usług senioralnych. Wg wyników badania reprezentacyjnego GUS, przeprowadzonego na potrzeby raportu Gospodarka senioralna w Polsce – stan i metody pomiaru z 2019 r., zdecydowana większość podmiotów z zakresu srebrnej gospodarki zajmuje się usługami opiekuńczymi i zdrowotnymi – odpowiednio 78,7% i 51,4%. Mniejszy udział mają podmioty świadczące usługi finansowe i ubezpieczeniowe czy usługi transportowe (por. rys. 103).

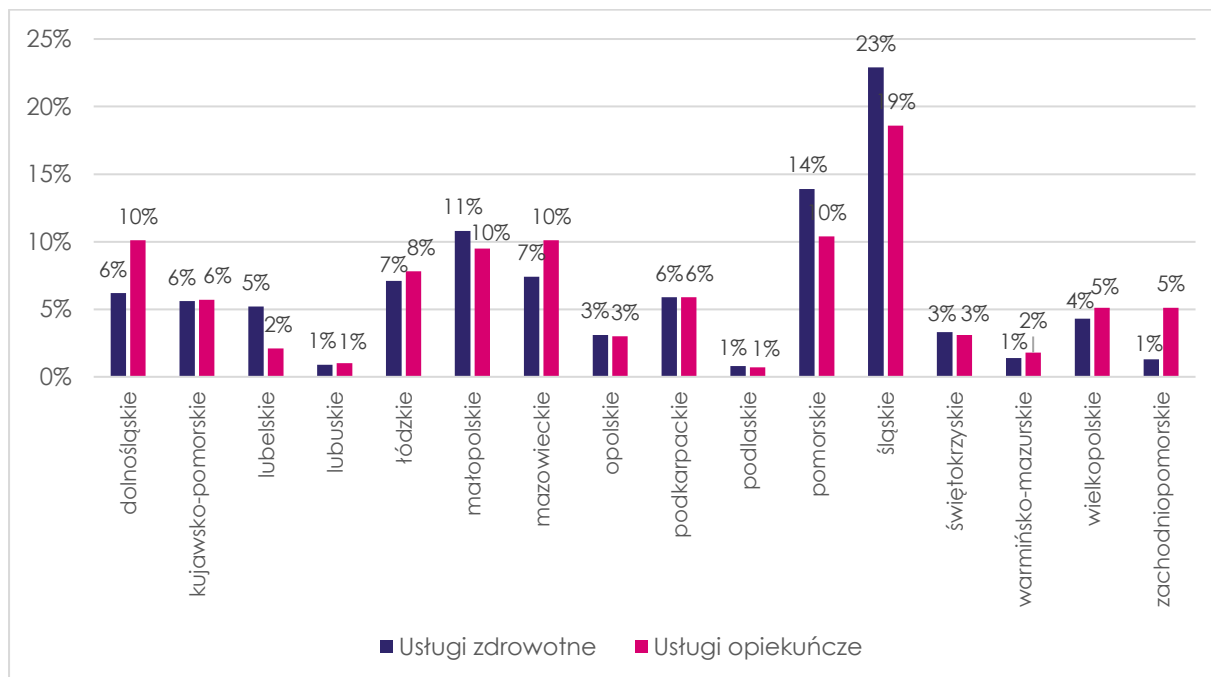
Rys. 103. Udział poszczególnych segmentów w ogóle gospodarki senioralnej w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportu *Gospodarka senioralna w Polsce – stan i metody pomiaru*, GUS 2019 r.

W województwie śląskim znajduje się najwięcej w Polsce (dokładnie 16,3%) podmiotów z rynku srebrnej gospodarki. W podziale na najbardziej popularne segmenty – usługi zdrowotne oraz usługi opiekuńcze – województwo śląskie również zajmuje pierwsze miejsce pod kątem koncentracji tego typu podmiotów, z udziałem odpowiednio 22,9% i 18,6% w rynku krajowym.

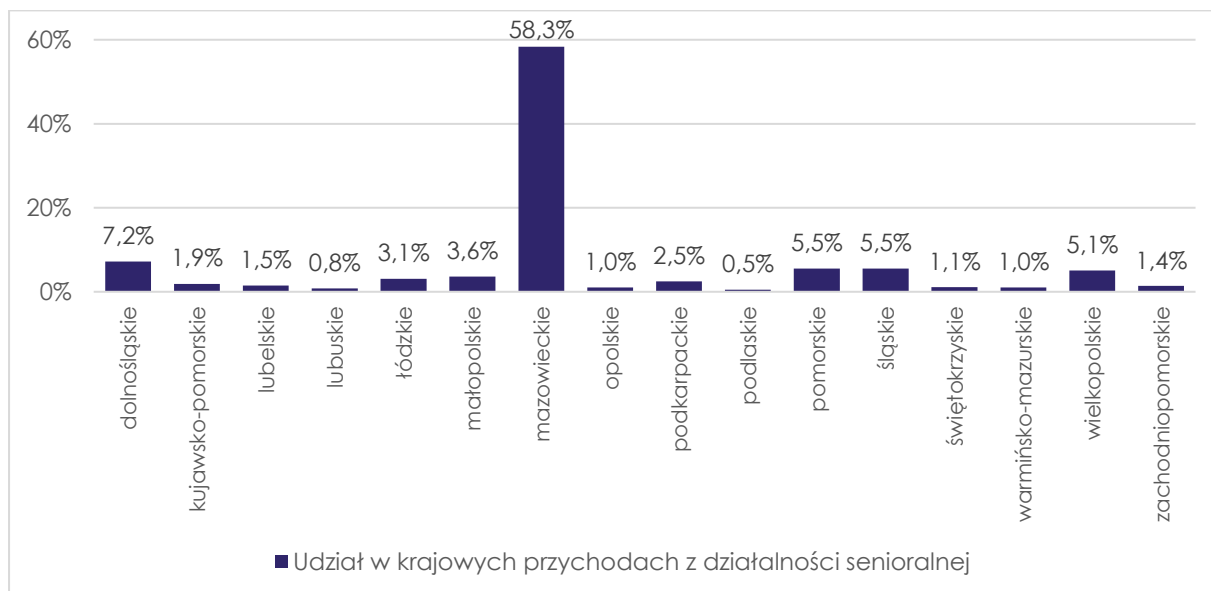
Rys. 104. Udział podmiotów na rynku srebrnej gospodarki (usługi zdrowotne oraz usługi opiekuńcze) w poszczególnych województwach w 2016 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportu *Gospodarka senioralna w Polsce – stan i metody pomiaru*, GUS 2019 r.

Mimo dużego zagęszczenia podmiotów gospodarki senioralnej w województwie śląskim odnotowują one relatywnie mniejszy udział w ogóle krajowych przychodów z działalności senioralnej – zaledwie 5,5% (3. miejsce w Polsce, równoległe z woj. pomorskim). Zdecydowaną większość przychodów w ramach srebrnej gospodarki odnotowują z kolei podmioty z województwa mazowieckiego (58,3%) – por. rys. 105.

Rys. 105. Udział podmiotów z poszczególnych województw w przychodach z działalności senioralnej w 2016 r.

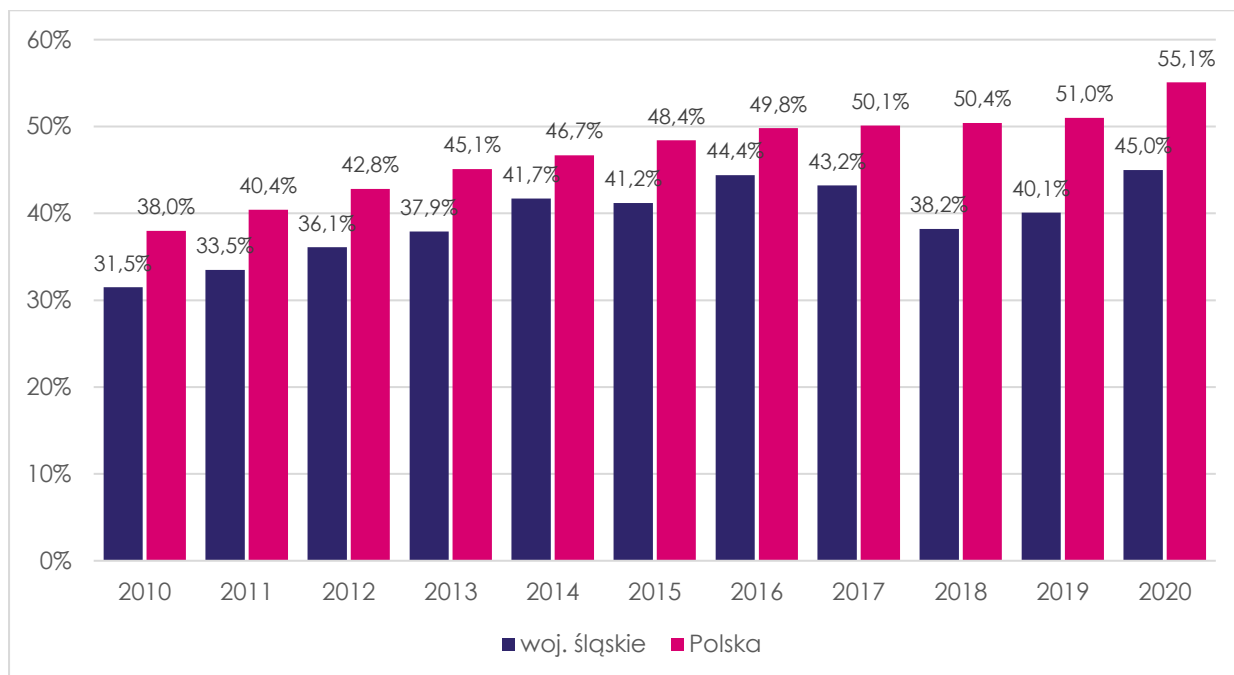
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z raportu *Gospodarka senioralna w Polsce – stan i metody pomiaru*, GUS 2019 r.

Nieustanny wzrost liczby i udziału osób w wieku starszym stwarza szereg wyzwań w kontekście polityki społeczno-gospodarczej, takich jak malejący odsetek społeczeństwa aktywnego zawodowo czy coraz większe obciążenie systemu emerytalnego i ochrony zdrowia. Kluczowe jest więc podjęcie działań zwiększających aktywność zawodową oraz zapewniających odpowiedni poziom włączenia społecznego osób starszych.

Jeśli chodzi o poziom aktywności zawodowej seniorów, zarówno w Polsce, jak i w województwie śląskim w ostatnich latach można było zaobserwować pozytywne trendy wzrostowe. Wskaźnik aktywności zawodowej osób w wieku 55-54 lat (tj. procentowy udział aktywnych zawodowo w ogólnej liczbie ludności w ww. grupie wiekowej²⁶¹) wzrósł z 31,5% w województwie śląskim i 38% w Polsce w 2010 r. do odpowiednio 45% i 55,1% w 2020 r. Wzrost współczynnika aktywności zawodowej odnotowała także grupa osób w wieku 65 lat i więcej – w tym przypadku współczynnik aktywności zawodowej w 2010 r. kształtował się na poziomie 2,5% dla województwa śląskiego i 4,8% w skali kraju, a w 2020 r. wzrósł do odpowiednio 5,1% i 5,9%.

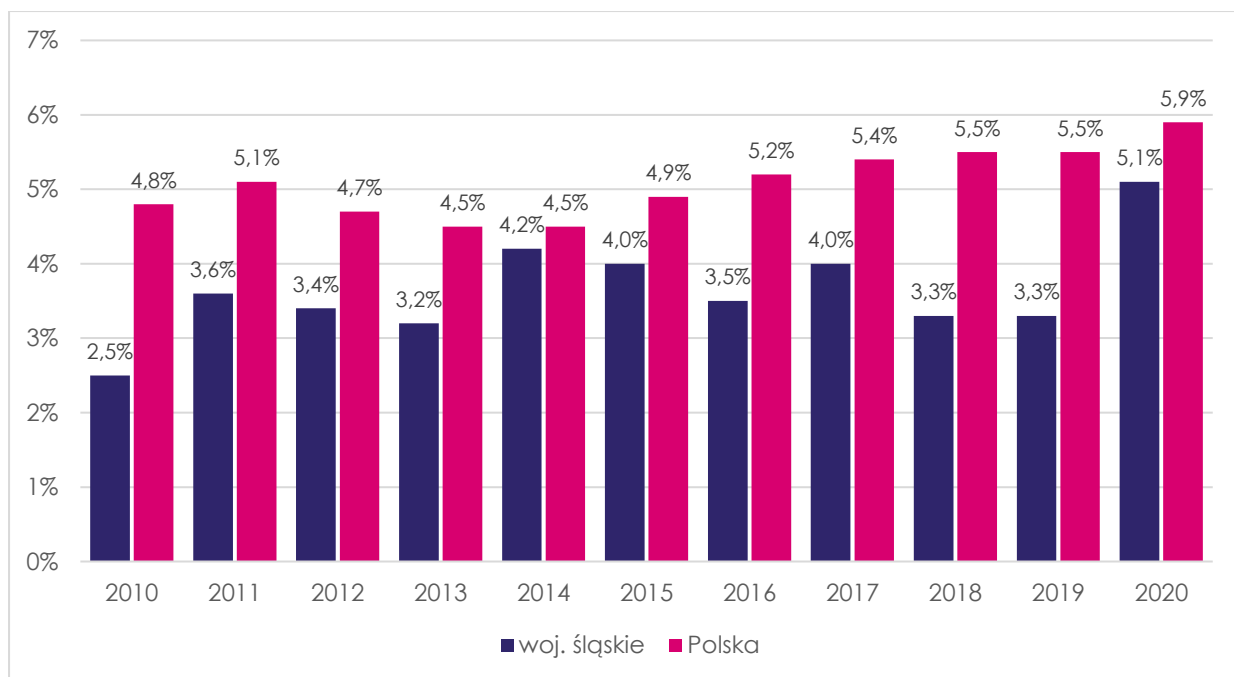
²⁶¹ Definicja wg BAEL.

Rys. 106. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 55-64 lat w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 107. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 65 lat i więcej w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę nie tylko na tendencję wzrostową, ale też na zmniejszenie się różnicy wskaźnika aktywności zawodowej osób starszych (w wieku 65 lat i więcej) między województwem śląskim a poziomem krajowym. Dotychczas cechą charakterystyczną obszar GZM była relatywnie szybka rezygnacja z aktywności ekonomicznej na rzecz pobierania

świadczeń emerytalnych (czego przejawem były liczne emerytury górnicze). Obecnie obserwuje się odwrotny trend, a wręcz można wskazać na jeden z najwyższych wskaźników pracujących emerytów – w województwie śląskim wynosi on 73 os. na 1 000 os. pracujących (śląskie ustępuje tylko woj. zachodniopomorskiemu z 79 os.), co w porównaniu ze średnią krajową 61 os. stanowi znaczną różnicę²⁶².

Oprócz aktywności na rynku pracy seniorzy często udzielają się też społecznie (np. poprzez koła, kluby i sekcje seniora) bądź naukowo (w ramach Uniwersytetów Trzeciego Wieku). Zgodnie z danymi BDL GUS w 2021 r. na terenie GZM znajdowało się 101 takich placówek.

Tab. 33. Liczba kół, klubów lub sekcji seniora i Uniwersytetów Trzeciego Wieku w latach 2015-2021

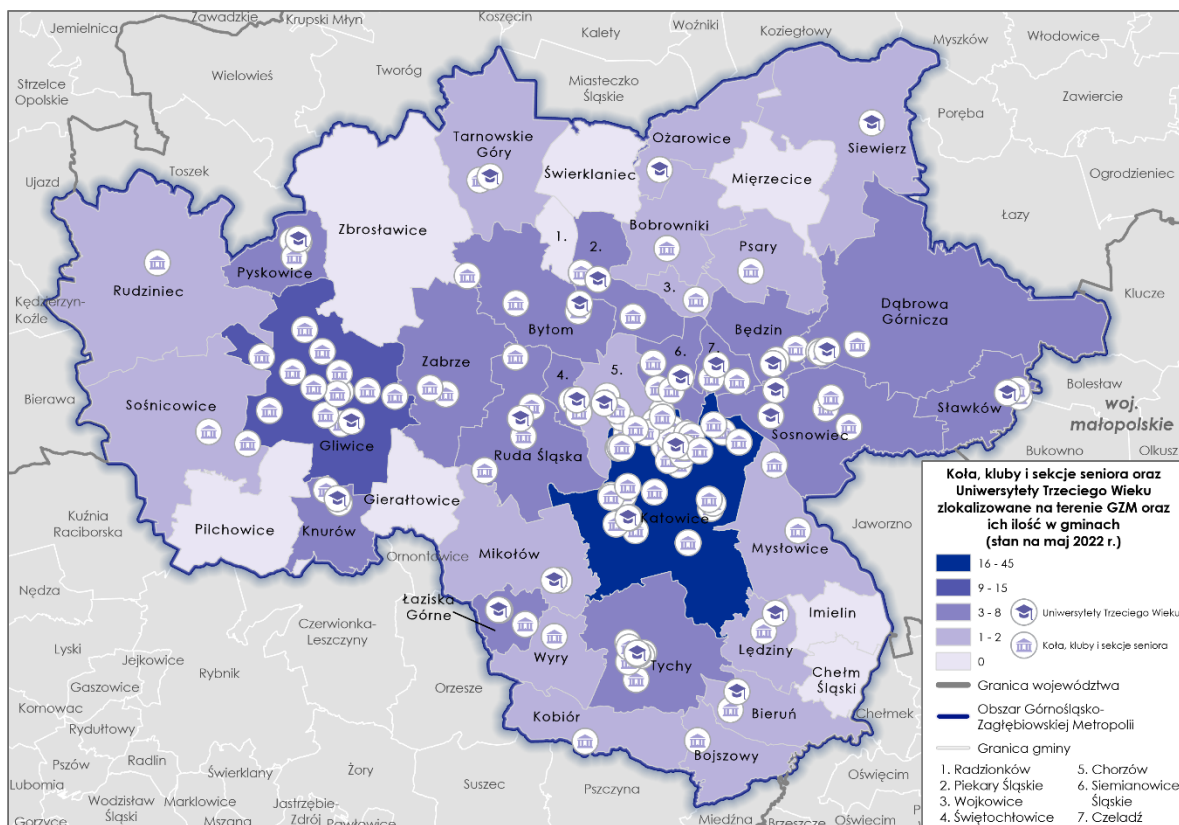
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
GZM	94	100	113	109	107	102	101
woj. śląskie	196	219	247	241	228	205	222
Polska	1 840	1 979	2 076	2 197	2 257	1 838	2 080

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Jeśli chodzi o kluby seniora, znajdują się one w większości (29) gmin GZM – najwięcej tego typu podmiotów zlokalizowanych jest w Katowicach (42) i Gliwicach (15). Z kolei Uniwersytety Trzeciego Wieku można znaleźć w połowie gmin GZM. Lokalizację kół, klubów lub sekcji seniora i Uniwersytetów Trzeciego Wieku na terenie GZM przedstawia poniższy rysunek (rys. 108).

²⁶² Pracujący emeryci – XIII 2021, Departament Statystyki i Prognoz Aktuarialnych ZUS, marzec 2022 r.

Rys. 108. Koła, kluby i sekcje seniora oraz Uniwersytety Trzeciego Wieku, zlokalizowane na terenie GZM oraz ich ilość w gminach (stan na maj 2022 r.)

Źródło: opracowanie własne

Na terenie GZM podejmuje się też szereg innych inicjatyw, mających na celu wesprzeć aktywność i reprezentację seniorów. Poniżej przedstawiono wybrane z nich:

- **Metropolitalny zespół ds. polityki senioralnej** (przekształcony następnie w Metropolitalny Zespół ds. wyzwań demograficznych) – ciało opiniująco-doradcze, w którego skład wchodzi przedstawiciele miast i gmin GZM, organizacji społecznych, uczelni wyższych, a także młodzieży z obszaru GZM. Zespół zajmował się szeregiem zagadnień dotyczących seniorów. W efekcie powstał m.in. raport Metropolia przyjazna seniorom, zawierający wskazówki nt. działań zwiększających zaangażowanie społeczne seniorów, wraz z przykładami dobrych praktyk.
- **Śląska Rada ds. Seniorów** – organ opiniotwórczo-doradczy przy Marszałku Województwa Śląskiego, składający się z przedstawicieli środowisk senioralnych działających społecznie. Celem Rady jest wzmocnienie i rozwój regionalnej polityki senioralnej, a także integrowanie środowisk osób starszych, wymiana dobrych praktyk, informowanie i wspieranie środowisk seniorów oraz budowania przestrzeni społecznej przyjaznej najstarszym mieszkańcom²⁶³.
- **Śląska Karta Seniora** – specjalna oferta usług o charakterze kulturalnym, edukacyjnym, zdrowotnym i sportowym oraz dodatkowych rabatów dla osób powyżej 60. r.ż., świadczonych przez wybrane podmioty (partnerów inicjatywy). Koordynatorem

²⁶³ <https://seniorzy.rops-katowice.pl/2019/05/23/slaska-rada-seniorow-informacje-podstawowe/>.

projektu jest Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej. Lista aktualnych partnerów Śląskiej Karty Seniora znajduje się na stronie seniorzy.slaskie.pl²⁶⁴.

- **Kampanie skierowane do seniorów** – wśród najważniejszych można wymienić Kopertę życia (dokument zawierający najważniejsze informacje medyczne, cel: potencjalne usprawnienie pracy służb interwencyjnych oraz zwiększenie poziomu bezpieczeństwa seniorów), paszport zdrowia seniora (brozura zawierająca porady i wskazówki dotyczące zdrowego stylu życia, właściwej diety i aktywności fizycznej) czy srebrny listek (naklejka na auto w kolorze szarym, informująca o kierowcy w starszym wieku).

Mimo rosnącego udziału i roli osób starszych w społeczeństwie istnieją obszary, w których seniorzy są narażeni na różne rodzaje wykluczenia społecznego bardziej niż inne grupy. Wśród takich obszarów można wymienić wykluczenie transportowe, zdrowotne i cyfrowe.

Wykluczenie transportowe utożsamiane jest z ograniczeniem mobilności, spowodowanym czynnikami, takimi jak brak prawa jazdy i/lub własnego samochodu, brak bądź niewystarczający dostęp do transportu zbiorowego czy uwarunkowania indywidualne (np. niepełnosprawność).

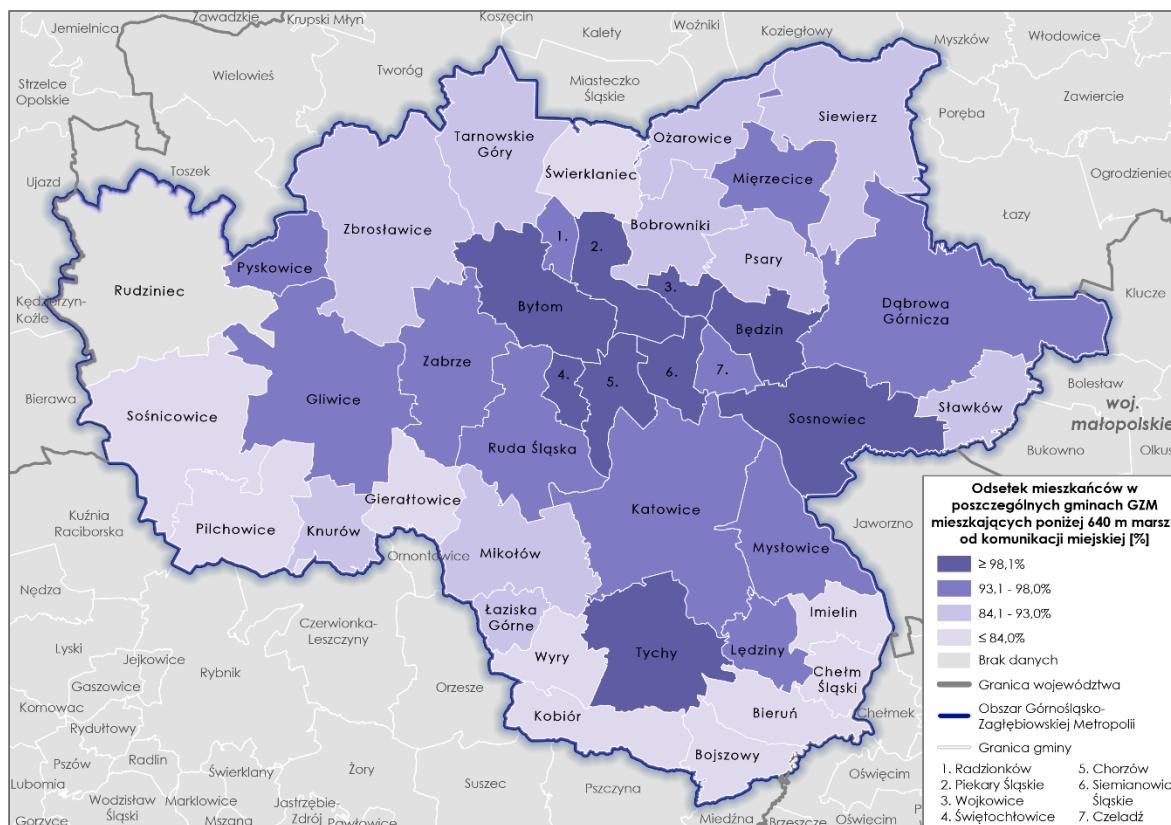
W kwestii dostępności do transportu zbiorowego wg badań IRMiR w ramach projektu GOSPOSTRATEG za dobry dostęp uznaje się zamieszkanie w odległości nie większej niż 640 m od przystanku autobusowego lub tramwajowego i 960 m od przystanku kolejowego²⁶⁵. GZM charakteryzuje się relatywnie dobrym dostępem (w rozumieniu przestrzennym) do usług transportowych. Na tej podstawie można stwierdzić, że w ponad połowie (27) gmin GZM zdecydowana większość mieszkańców (ponad 90%) mieszka w odległości poniżej 640 m marszu od komunikacji miejskiej. W kilku gminach odsetek ten oscyluje wokół 70%, natomiast w pojedynczych gminach (Kobiór, Sośnicowice) ok. połowa mieszkańców ma relatywnie dobry dostęp przestrzenny do przystanku komunikacji miejskiej. Nie oznacza to jednak, że pozostali mieszkańcy nie mają całkowicie dostępu do transportu publicznego – dostęp ten jest jednak mniej funkcjonalny.

---

²⁶⁴ https://seniorzy.slaskie.pl/content/dzial_slaska_karta_seniora.

²⁶⁵ Dostępność do usług publicznych (GOSPOSTRATEG), IRMiR, s. 4.

Rys. 109. Odsetek mieszkańców w poszczególnych gminach GZM, mieszkających poniżej 640 m marszu od komunikacji miejskiej (autobusu lub tramwaju)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z: *Dostępność do usług publicznych (GOSPOSTRATEG)*, IRMiR, s. 11

Jeśli chodzi o informacje dot. indywidualnego transportu samochodowego (posiadanie uprawnień i/lub własnego pojazdu), na podstawie badań ankietowych (por. tab. 34) można w przybliżeniu stwierdzić, że prawie 2/3 osób w wieku 55-64 lata oraz około połowa powyżej 65. r.ż. posiada prawo jazdy.

Tab. 34. Odsetek badanych deklarujących posiadanie prawa jazdy w poszczególnych grupach wiekowych

Wiek	kobiety	mężczyźni	ogółem
55-64 lata	39%	84%	62%
65 lat i więcej	27%	81%	51%

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badania CBOS²⁶⁶ z 2017 r.

Warto w tym miejscu wskazać na duże zróżnicowanie na podstawie płci – wśród osób pomiędzy 55. a 64. r.ż. uprawnienia do kierowania pojazdami ma ok. 40% kobiet (w stosunku do 84% mężczyzn), a w grupie powyżej 65. r.ż. – mniej niż 30% kobiet (przy ponad 80% odsetku wśród mężczyzn). Zważywszy na statystycznie większy udział kobiet w obu grupach wiekowych,

²⁶⁶ https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2017/K_086_17.PDF.

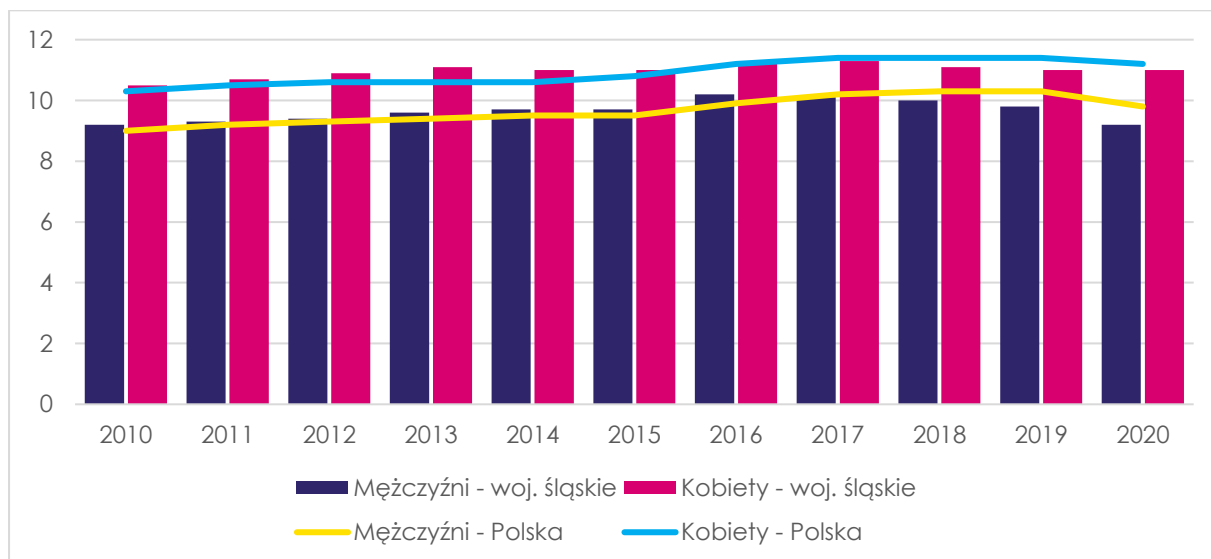
można wywnioskować, że wśród osób w starszym wieku kobiety są statystycznie bardziej narażone na wykluczenie transportowe niż mężczyźni.

W kontekście *silver economy* zapewnienie odpowiedniego poziomu mobilności seniorów stanowi warunek konieczny do ich aktywizacji zawodowej i uwolnienia potencjału gospodarczego, a także dalszego rozwoju produktów i usług z zakresu srebrnej gospodarki.

Wykluczenie zdrowotne oznacza zarówno ograniczony dostęp do usług zdrowotnych, jak i słaby stan zdrowia.

Jak wskazano w podrozdziale 2.1.2, bogata oferta usług medycznych oraz wysoka specjalizacja i dostępność usług opieki zdrowotnej wyróżnia GZM na tle innych krajowych ośrodków w zakresie ochrony zdrowia. Jest to jeden z czynników, który przekładał się na statystycznie lepsze niż w skali kraju oczekiwane trwanie życia w zdrowiu osób powyżej 60. r.ż. w województwie śląskim. Jednak mniej więcej od 2017 r. średnia krajowa zaczęła przewyższać tę dla mieszkańców województwa śląskiego (por. rys. 110).

Rys. 110. Oczekiwane trwanie życia w zdrowiu osób powyżej 60. r.ż. w województwie śląskim i Polsce w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

Słabe zdrowie osób starszych z jednej strony może przekładać się na większy popyt na pewne wyroby i usługi z zakresu gospodarki senioralnej (np. usługi opiekuńcze czy zdrowotne). Jednak z drugiej strony zły stan zdrowia przyczynia się do skrócenia przewidywanego czasu trwania życia seniorów, a więc zmniejsza liczbę potencjalnych klientów podmiotów srebrnej gospodarki. Problemy zdrowotne stwarzają także istotną barierę, ograniczającą aktywizację zawodową osób starszych, a także stanowią jeden z głównych czynników przejścia na przedwczesną emeryturę. W związku z powyższym niwelowanie wykluczenia zdrowotnego oraz działania dążące do poprawy stanu zdrowia seniorów powinny stanowić priorytet polityki publicznych wobec postępującego starzenia się społeczeństwa.

Wykluczenie cyfrowe definiuje się zarówno jako brak równego dostępu do technologii informacyjno-komunikacyjnych, jak i niemożność ich wykorzystania we wszystkich sferach aktywności²⁶⁷. Można wyróżnić dwie główne przyczyny wykluczenia cyfrowego wśród osób

²⁶⁷ Understanding the digital divide, OECD 2001 (<https://www.oecd.org/digital/ieconomy/1888451.pdf>).

starszych: brak dostępu do infrastruktury cyfrowej i sprzętu oraz brak odpowiednich kompetencji cyfrowych (wykluczenie kompetencyjne) oraz związany z tym brak motywacji (wykluczenie motywacyjne). Z danych GUS o korzystaniu z sieci internetowej wynika, że mimo zmniejszającej się w ostatnich latach skali dysproporcji osoby starsze nadal należą do grupy w największym stopniu wykluczonych cyfrowo (por. tab. 35)²⁶⁸.

Tab. 35. Odsetek osób regularnie korzystających z Internetu w Polsce według grup wieku w latach 2017-2021

Wiek	% ogółu osób danej grupy				
	2017	2018	2019	2020	2021
16-24 lata	99%	98,8%	99,3%	99,2%	98,4%
25-34 lata	94,5%	96,5%	97,0%	98,4%	98,9%
35-44 lata	87,5%	90,6%	94,5%	95,2%	96,7%
45-54 lata	67,7%	73,4%	78,1%	84,3%	89,1%
55-64 lata	47,5%	50,4%	59,9%	65,8%	71,3%
65 lat i więcej	26,0%	29,8%	33,3%	40,4%	45,9%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Wg danych GUS w 2021 r. ponad 71% osób w wieku 55-64 lat i prawie połowa (45,9%) osób w wieku powyżej 65 lat korzystała z Internetu. Mimo znacznej poprawy w stosunku do roku 2017 (odpowiednio 47,5% i 26%) nadal odsetek ten wymaga poprawy i zniwelowania wykluczenia cyfrowego, zwłaszcza wobec innych grup wiekowych, w których udział osób korzystających z Internetu sięga 90% i więcej. W celu zniwelowania wykluczenia cyfrowego wśród osób starszych rekomenduje się szkolenia i działania edukacyjne w zakresie kompetencji cyfrowych (w tym sprzętu i oprogramowania), a także korzyści wynikających z używania technologii²⁶⁹. Mniejsze wykluczenie cyfrowe daje szansę na zaktywizowanie seniorów (w formie hybrydowych, zdalnych form pracy – potencjalnie także zawodowo) oraz rozwój produktów i usług z zakresu srebrnej gospodarki (np. telemedycyny).

2.2.9 Podsumowanie (aspekt gospodarczy)

- GZM jest jednym z najważniejszych obszarów w krajowej gospodarce, o dużym potencjale infrastrukturalnym, technicznym i instytucjonalnym. Jednak od wielu lat powoli traci na znaczeniu – pod względem wytworzonego PKB.
- Silne tradycje przemysłowe, rozwinięta infrastruktura przemysłowa, transportowa, logistyczna w połączeniu z wykształconymi kadrami i dostępem do bazy akademickiej sprawiają, że w GZM występuje wysoka koncentracja firm produkcyjnych. Skutkuje to znaczącym udziałem GZM w eksporcie Polski.
- Atutem GZM jest dostęp do wykwalifikowanej siły roboczej, infrastruktury przemysłu, instytucji otoczenia biznesu i terenów inwestycyjnych, co sprzyja inwestycjom zagranicznym. Ponad 60% podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego z województwa śląskiego działa w GZM.

²⁶⁸ Społeczeństwo informacyjne w Polsce w 2021 r., GUS 2022.

²⁶⁹ Wykluczenie społeczno-cyfrowe w Polsce. Stan zjawiska, trendy, rekomendacje, Fundacja Orange 2021.

- W strukturze przedsiębiorstw w GZM znaczący jest udział podmiotów relatywnie dużych, o większym potencjale inwestycyjnym i innowacyjnym.
- Relacja między produkcją przemysłową a usługami jest różna w GZM, np. w podregionie tuskim przemysł jest najważniejszym źródłem wartości dodanej (z powodu przemysłu samochodowego), natomiast w podregionie katowickim dominuje pod tym względem sektor usług.
- Niepokojącą tendencją w GZM jest relatywnie niska stopa aktywności zawodowej i pogłębiający się powoli dystans w tym zakresie między województwem śląskim a resztą kraju. Niski poziom aktywności zawodowej dotyczy zwłaszcza kobiet i osób powyżej 45 r.ż. Niedobór pracowników będzie istotną barierą dla rozwoju gospodarki w GZM.
- Zwraca uwagę dwukrotnie wolniejszy przyrost liczby przedsiębiorstw niż w skali całego kraju. Pogłębia się dystans pod względem tempa rozwoju przedsiębiorczości między GZM a innymi największymi ośrodkami metropolitalnymi w Polsce. W strukturze nowo powstających firm relatywnie mniejszy udział mają firmy z sektorów wiedzochłonnych.
- W procesie prekonsultacji Strategii GZM zwracano uwagę na malejącą podaż terenów inwestycyjnych. Zmniejsza się też podaż pracy (w wyniku niekorzystnych tendencji demograficznych, niskiego bezrobocia). Podkreślano również potrzebę działań na rzecz przyciągania inwestycji z sektorów bardziej atrakcyjnych na rynku pracy (np. wysokich technologii) oraz dywersyfikacji struktury gospodarki.
- Ze względu na znaczącą rolę eksportu GZM wykazuje dużą wrażliwość na globalne kryzysy gospodarcze. Mogą one mieć bardzo niekorzystny wpływ na sytuację poszczególnych miast GZM ze względu na skalę działalności zlokalizowanych w nich podmiotów. Znalazło to odzwierciedlenie w pogorszeniu się stanu gospodarki GZM w wyniku pandemii COVID-19. Dotyczyło to z jednej strony gmin o największym udziale w eksporcie, ale także miast rdzenia GZM, które już wcześniej cechowało relatywnie wysokie natężenie bezrobocia.
- Mimo znacznego potencjału bazy akademickiej i badawczo-rozwojowej obszar GZM odstaje od pozostałych metropolii Polski pod względem powszechnie uznanych miar innowacyjności (por. także rozdz. 3.2).
- W relacji do liczby mieszkańców GZM potencjał sektora usług wiedzochłonnych GZM jest niższy niż w większości innych krajowych metropolii. Zwraca uwagę relatywnie niewielka liczba (jak na skalę gospodarki GZM) dużych przedsiębiorstw z sektora wysokiej techniki.
- Oczekiwane są działania nakierowane na przyciąganie do GZM inwestorów z sektorów atrakcyjnych na rynku pracy (*knowledge economy* i sektor wysokich technologii) oraz na dywersyfikację struktury gospodarczej. Jest to istotne także w związku z planami wygaszania produkcji w górnictwie (z transformacją energetyczną).
- W latach 2016-2020 na terenie GZM powstało blisko 6 tysięcy nowych firm w sektorach technologicznych. Jednak w relacji do wielkości GZM wzrost ten jest niższy niż w przypadku innych krajowych metropolii.
- W opinii interesariuszy istnieje zagrożenie społecznymi napięciami wokół procesu transformacji gmin górniczych. Wyzwaniem może być tu silne przywiązanie do tradycji górniczych oraz trudność w przekwalifikowaniu zawodowym.

2.3 Przestrzeń i planowanie przestrzenne

2.3.1 Podstawowe wyzwania związane z ładem przestrzennym

Policentryczność struktury osadniczej, administracyjnej i funkcji przestrzennych GZM stanowi jedną z jej cech wyróżniających. Na GZM składa się 41 gmin odpowiedzialnych za planowanie przestrzenne, z których każda mierzy się z własną specyfiką, potrzebami, uwarunkowaniami historycznymi i wyzwaniami. **Harmonizacja tych działań jest trudna, a zarazem stanowi warunek rozwoju GZM jako zrównoważonego ośrodka metropolitalnego.**

Najważniejsze przestrzenne wyzwania w GZM to:

- zapobieganie eksurbanizacji (niekontrolowanej zabudowie obszarów niezainwestowanych) oraz procesowi wyludniania się centrów miast;
- koordynacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenach stykowych w celu unikania konfliktów funkcji;
- zapewnienie odpowiedniej dostępności istotnych usług społecznych (edukacyjnych, zdrowotnych, opiekuńczych itp.) oraz dostosowanie sieci tych usług do potrzeb mieszkańców otoczenia rdzenia;
- kształtowanie sieci transportowej i rozwój mobilności – adekwatnie do potrzeb rdzenia GZM i jego otoczenia;
- rekultywacja i rewitalizacja terenów zdegradowanych, w tym przemysłowych, oraz przeciwdziałanie negatywnym skutkom wysokiego nasycenia terenu infrastrukturą przemysłową i transportową (grodzenia, instalacje, trasy kolei przemysłowej, osadniki, zwałowiska – tzw. hałdy, zanieczyszczone zbiorniki wodne);
- adaptacja przestrzeni miejskiej do wyzwań związanych ze zmianami klimatu;
- zapewnienie właściwego dostępu do mieszkań o odpowiednim standardzie i dostępności cenowej, a także i uregulowanie problemów własnościowych w zakresie substancji mieszkaniowej, zwłaszcza w centrach miast;
- działania na rzecz dostosowywania mieszkań na osiedlach robotniczych i w blokowiskach do potrzeb związanych ze starzeniem się społeczeństwa (dostępność dla osób starszych);
- dbałość o jakość przestrzeni publicznej i ograniczanie chaosu reklamowego;
- zwiększanie udziału przestrzeni pieszych i z ograniczeniami ruchu kołowego (tzw. *woonerfy*) w przestrzeni gminy;
- dążenie do kreowania miast zwartych (dogęszczonych, tzw. 15-miutowych);
- dążenie do zachowania ciągłości systemu przyrodniczego w GZM;
- dążenie do zachowania ciągłości systemów drogowych i rowerowych;
- traktowanie przestrzeni jako zasobu ograniczonego, z ukierunkowaniem na większe wykorzystanie tzw. *brownfields* i ochronę tzw. *greenfields* (terenów dotychczas niezainwestowanych).

2.3.2 Jakość przestrzeni publicznej

Problem niskiej jakości przestrzeni publicznej dotyczy wszystkich gmin GZM. Jest to wynik wielu czynników, takich jak ograniczenia finansowe gmin, niesatysfakcjonujące rozwiązania projektowe (nie zawsze przygotowywane z udziałem architektów i urbanistów), nieuregulowany stan własności, niepozwalający na podejmowanie działań naprawczych, remontowych czy modernizacyjnych, występowanie terenów zdegradowanych, w tym przemysłowych. Na jakość przestrzeni publicznej wpływa także chaos reklamowy, pomimo działań podejmowanych przez niektóre gminy w sprawie przyjmowania tzw. uchwał krajobrazowych.

Odrębną kwestią jest wyludnianie się śródmieść, a w konsekwencji występowanie licznych pustostanów (w takich miastach, jak: Bytom, Zabrze czy Mysłowice na 100 lokali mieszkalnych przypada więcej niż jedno mieszkanie opuszczone – ponad dwukrotnie więcej niż przeciętnie w Polsce).

Władze gmin GZM reagują na ten problem, wkładając dużo wysiłku w planowanie i wdrażanie programów rewitalizacji. Według dostępnych źródeł od 2016 r. w gminach GZM przyjęto 39 programów dotyczących rewitalizacji (w tym 33 Lokalne i 6 Gminnych Planów Rewitalizacji). Programy te łączą projekty o charakterze infrastrukturalnym, co w przypadku GZM związane jest często z rekultywacją zdegradowanych terenów przemysłowych czy rewitalizacją społeczną.

Innym powszechnym zjawiskiem, występującym w gminach GZM jest „betonoza”, czyli **tendencja do zabudowywania i uszczelniania powierzchni, a tym samym zmniejszania powierzchni zieleni miejskiej**. Działania te w dłuższej perspektywie mogą przekładać się na wysokie ryzyko występowania niekorzystnych lub wręcz katastrofalnych zjawisk, takich jak susze, podtopienia, miejskie wyspy ciepła, zagrożenia dla bioróżnorodności. Aby im zapobiegać, największe miasta GZM opracowują (w ramach inicjatywy rządowej) tzw. Miejskie Plany Adaptacji do Zmian Klimatu, które służą zaprogramowaniu działań mających na celu ograniczenie ryzyk wynikających z uszczelnień powierzchni i zmian antropogenicznych.

„Betonoza” może dotyczyć ścisłych centrów miast (np. zabetonowywanie skwerów), ale jest też naturalną konsekwencją procesu rozlewania się metropolii. Skalę tego rodzaju zjawisk ocenia się m.in. w badaniach korzystających z metod obrazowania satelitarnego. W przypadku GZM badania takie²⁷⁰ wskazują, że wg danych z 2018 r. **GZM na tle innych dużych²⁷¹ funkcjonalnych obszarów miast (FUA) w Polsce wykazuje zdecydowanie największy udział obszarów zmienionych antropogenicznie** (rys. 111). Przyczynia się do tego głównie bardzo duża skala zabudowy terenu w związku z działalnością przemysłową, handlową lub transportową²⁷², choć nie tylko – GZM zajmuje także **4. miejsce na 16 badanych obszarów pod względem udziału w powierzchni luźnej zabudowy rezydencjalnej²⁷³**, typowej dla procesów suburbanizacji.

²⁷⁰ Różycka-Czas, A. i in. (2021), Which Polish Cities Sprawl the Most. *Land* 2021, 10, 1291, <https://doi.org/10.3390/land10121291>. Jest to uproszczenie – badania obejmowały bowiem nie ścisły obszar GZM, ale obszar FUA Katowic, mający nieco większą powierzchnię. Można zakładać, że w obrębie granic administracyjnych GZM poziom urbanizacji byłby jeszcze większy.

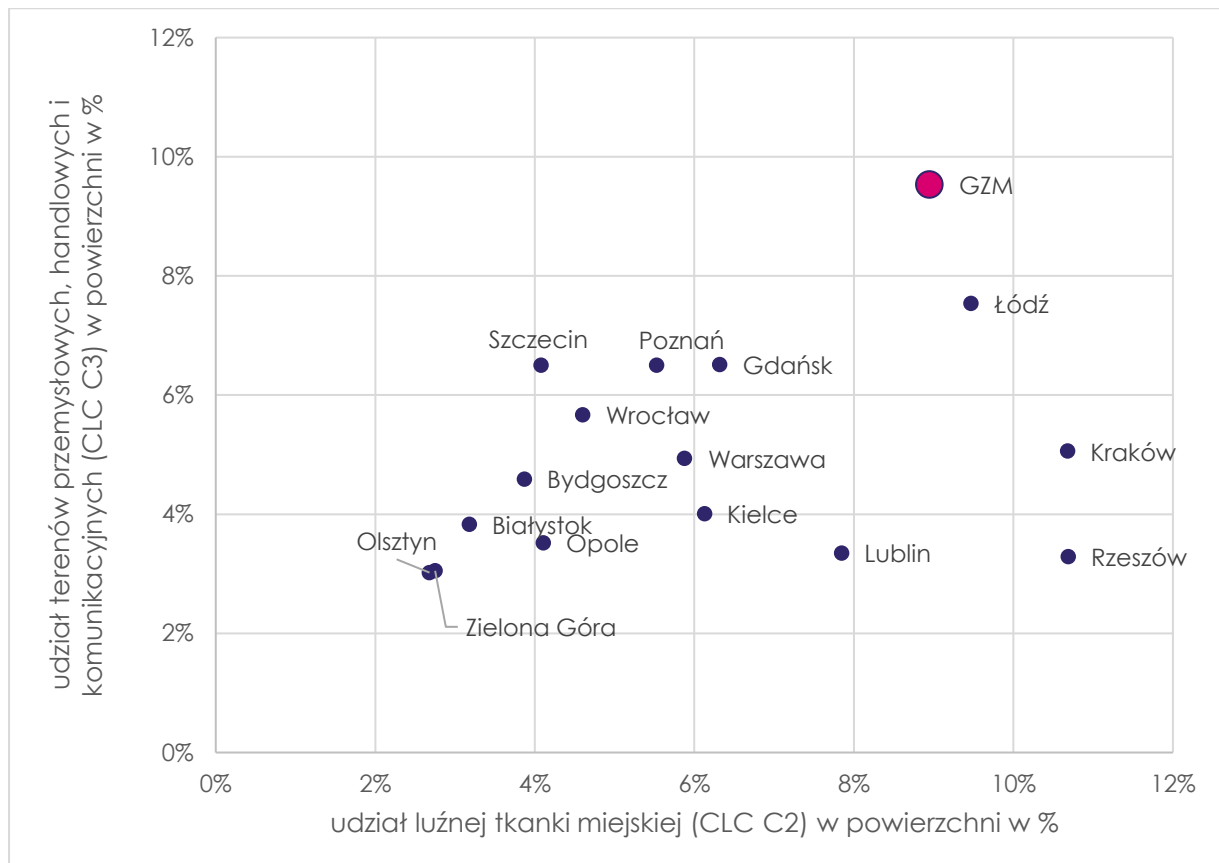
²⁷¹ W badaniu uwzględniono 16 takich obszarów.

²⁷² Klasa C3 (Tereny przemysłowe, handlowe i komunikacyjne) w klasyfikacji projektu *Corine Land Cover*, w ramach którego gromadzono omawiane dane.

²⁷³ Klasa C2 w ww. klasyfikacji.

Warto jednak odnotować, że jest to raczej dziedzictwo przeszłości niż opis obecnych trendów rozwoju GZM. Podobny poziom zmian antropogenicznych notowano na terenie GZM już na mapach z 2006 r. Od tego czasu ekspansja terytorialna związana z rozwojem obiektów przemysłowych lub podmiejską zabudową mieszkaniową była ograniczona – pochłonięta wg wyliczeń opartych na obrazach satelitarnych 3,5 tys. ha (wzrost o 11% od 2006 r.), jeśli chodzi o zabudowę mieszkaniową, oraz niecałe 3 tys. ha, jeśli chodzi o przemysł i transport. Tempo tej zabudowy było przy tym szybsze w latach 2006-2012 niż w okresie późniejszym, tj. do 2018 r. Zmiana ta plasuje GZM wśród obszarów o niskim tempie suburbanizacji w badanym okresie²⁷⁴.

Rys. 111. Skala antropogenicznych zmian na terenie GZM w porównaniu do dużych FUA w Polsce w 2018 r.

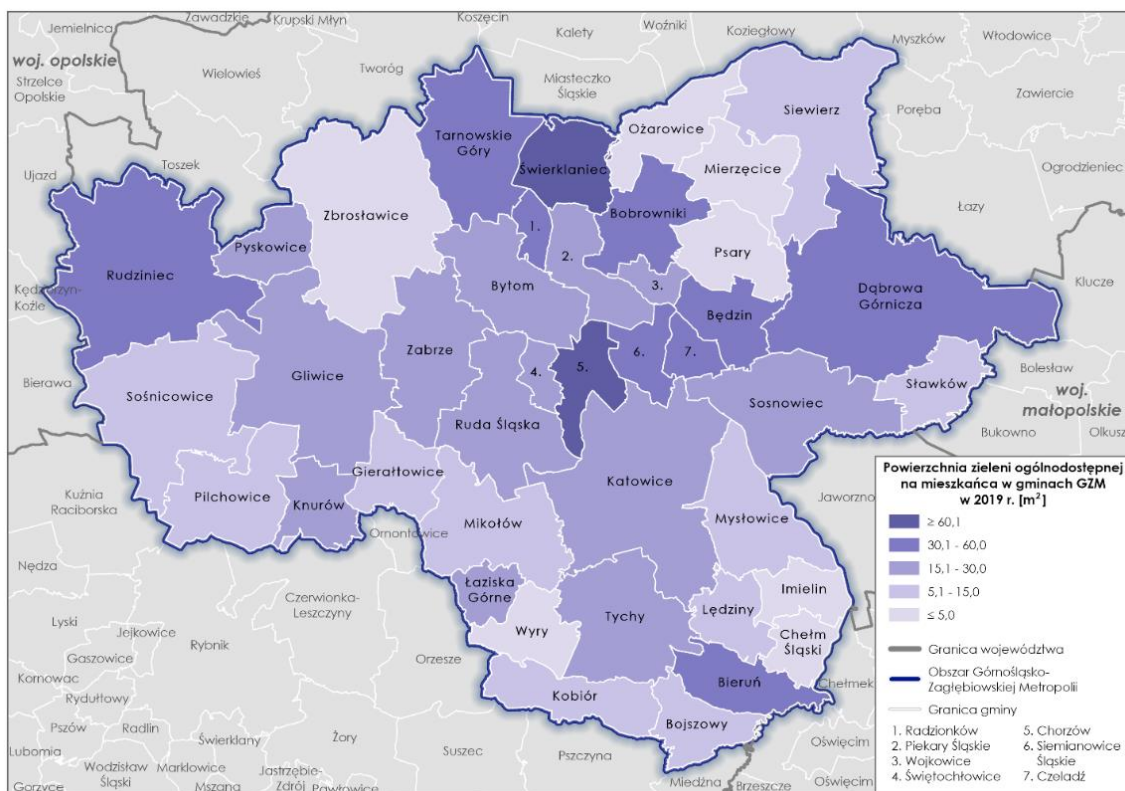
Źródło: opracowanie własne na podstawie: Różycka-Czas, A. i in. (2021)

Ważnym kryterium oceny jakości przestrzeni publicznej jest dostępność terenów rekreacyjnych. Ich dostępność w GZM jest większa niż średnio w Polsce i w województwie śląskim (wynosi wg stanu na 2019 r. 25,9 m² na 1 mieszkańca – wobec odpowiednio 20,2 m² i 15,9m²). Wśród gmin GZM zdecydowanym liderem pod tym względem jest Świerklaniec (135 m² na mieszkańca), natomiast w najgęściej zaludnionych miastach centrum GZM wskaźnik ten oscyluje wokół 20-25m² (rys. 112)²⁷⁵:

²⁷⁴ Więcej o problemie uszczelnień – por. rozdział 2.4.

²⁷⁵ Dane z portalu InfoGZM.

Rys. 112. Powierzchnia zieleni ogólnodostępnej (parki spacerowo-wypoczynkowe, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej) na mieszkańca w gminach GZM w 2019 r. [m²]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na portalu InfoGZM

Tereny zieleni urządzonej i potencjał przyrodniczy opisane są w kolejnym rozdziale dot. środowiska.

Ważnym zasobem przyrodniczym GZM są parki. Największy z nich jest Park Śląski (o powierzchni ponad 500 ha), mający walory rekreacyjne, kulturalne i sportowe. Jest on położony w Chorzowie, miasto to dysponuje najwyższym udziałem parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w powierzchni (ponad 20%). Wysokie wartości w tym zakresie osiągnęły również niektóre gminy rdzenia GZM, takie jak: Siemianowice Śląskie, Świętochłowice, Czeladź, Bytom, Radzionków, Będzin czy Sosnowiec (5%). Najmniejszy odsetek zieleni ogólnodostępnej znajduje się natomiast w gminach otoczenia rdzenia GZM.

O atrakcyjności przestrzeni publicznej decyduje także dostęp do terenów zieleni urządzonej. Analiza IRMiR obrazuje odsetek mieszkańców z dostępem do terenów zieleni wg określonych odległości – w przedziale od 400 m do 1 200 m (tab. 36):

Tab. 36. Dostępność terenów zieleni urządzonej²⁷⁶ w gminach GZM w 2020 r.

Gmina	Odsetek mieszkańców z dostępem do zieleni urządzonej w przedziale:			
	0-400 m	0-800 m	0-1 200 m	Bez dostępu (pow. 1 200 m)
Będzin	51,13%	83,91%	91,88%	8,12%
Bieruń	8,82%	38,18%	56,98%	43,02%
Bobrowniki	8,62%	19,04%	37,63%	62,37%
Bojszowy	7,68%	18,69%	30,39%	69,61%
Bytom	52,84%	78,07%	86,61%	13,39%
Chełm Śląski	0%	0%	0%	100%
Chorzów	35,55%	74,91%	93,34%	6,66%
Czeladź	28,15%	60,6%	91,89%	8,11%
Dąbrowa Górnicza	19,89%	41,17%	66,43%	33,57%
Gierałtowice	5,62%	24,75%	43,75%	56,25%
Gliwice	63,1%	91,39%	96,1%	3,9%
Imielin	16,72%	43,98%	65,6%	34,4%
Katowice	49,03%	79,76%	90,95%	9,05%
Knurów	51,24%	85,57%	90,13%	9,87%
Kobiór	0%	0%	0%	100%
Lędziny	11,58%	29,32%	54,17%	45,83%
Łaziska Górne	40,3%	65,34%	74,27%	25,73%
Mierzęcice	0%	0%	0%	100%
Mikołów	14,66%	40,05%	53,32%	46,68%
Mysłowice	8,17%	17,6%	33,41%	66,59%
Ożarówice	0%	0%	0%	100%
Piekary Śląskie	55,91%	83,4%	96,78%	3,22%
Pilchowice	6,05%	20,31%	33,54%	66,46%
Psary	4,03%	12,53%	24,32%	75,68%
Pyskowice	55,21%	83,94%	92,99%	7,01%
Radzionków	49,98%	92,21%	99,38%	0,62%
Ruda Śląska	15,67%	34,96%	47,03%	52,97%
Rudziniec	5,49%	15,87%	21,33%	78,67%
Siemianowice Śląskie	54,02%	93,59%	97,02%	2,98%
Siewierz	15,26%	29,27%	34,71%	65,29%
Sławków	32,73%	61,5%	74,78%	25,22%

²⁷⁶ Zestawienie odnosi się do terenów zieleni – zgodnie z definicją stosowaną przez GUS, tj. terenów urządzonych wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokrytych roślinnością, znajdujących się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniących funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, takich jak parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe, cmentarze, zieleni towarzysząca drogom na terenie zabudowy, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom, dworcom kolejowym oraz obiektom przemysłowym.

Gmina	Odsetek mieszkańców z dostępem do zieleni urządzonej w przedziale:			
	0-400 m	0-800 m	0-1 200 m	Bez dostępu (pow. 1 200 m)
Sosnowiec	12,35%	39,21%	64,69%	35,31%
Sośnicowice	18,82%	39,72%	58,1%	41,9%
Świerklaniec	7,79%	23,87%	43,14%	56,86%
Świętochłowice	62,43%	96,59%	100%	0%
Tarnowskie Góry	21,41%	58,5%	79,82%	20,18%
Tychy	49,42%	75,53%	82,66%	17,34%
Wojkowice	27,56%	46%	56,61%	43,39%
Wyry	0%	0%	0,54%	99,46%
Zabrze	40,6%	72,24%	87,83%	12,17%
Zbrosławice	0,36%	1,98%	3,65%	96,35%

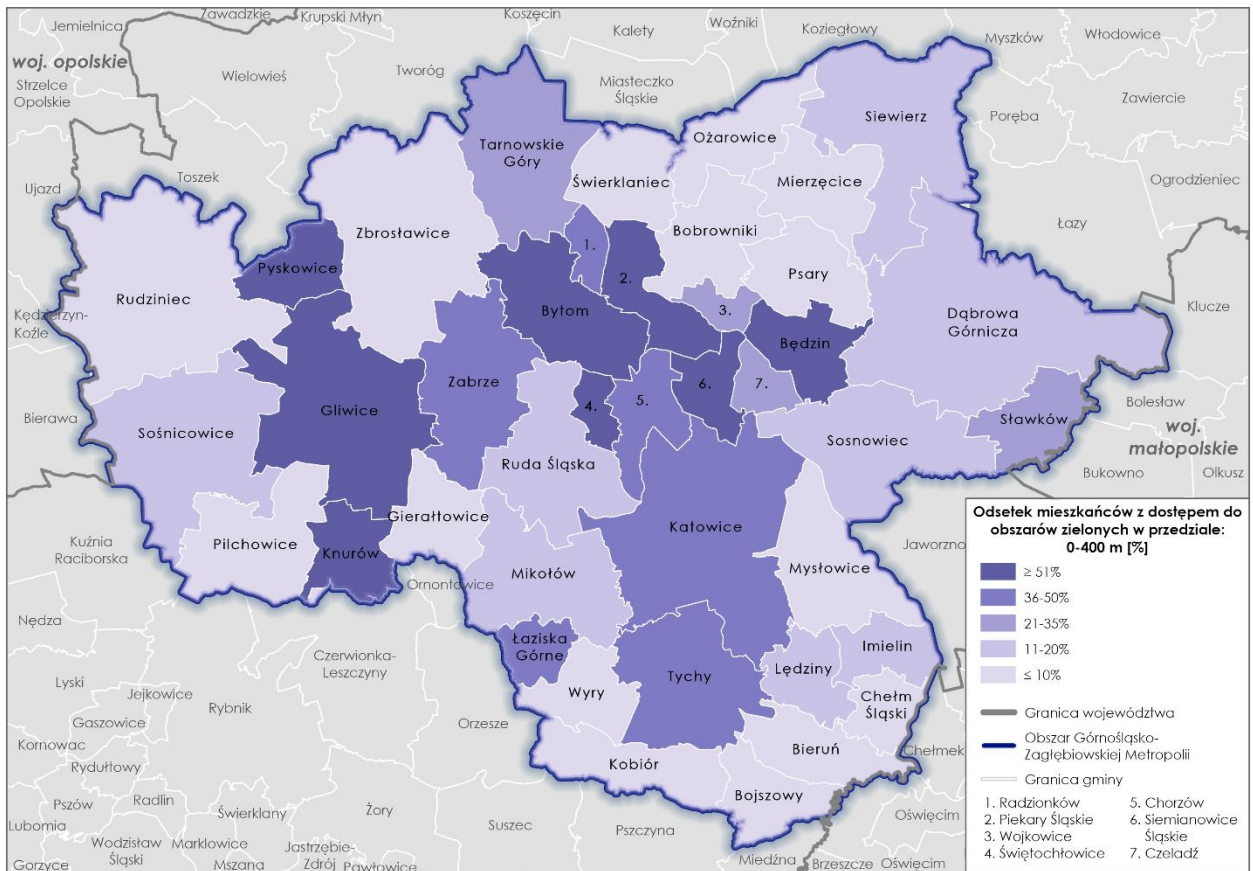
Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji: Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG), IRMiR

Sytuacja poszczególnych gmin GZM pod względem udziału terenów przyrodniczych w ich powierzchni jest zróżnicowana. Część gmin miejskich niemal nie dysponuje urządzonymi terenami zieleni, natomiast rekompensuje to dużym udziałem lasów w powierzchni gminy (np. Chełm Śląski, Wyry, Kobiór, Ożarówce).

Pod względem dostępności urządzonych terenów zieleni (w odległości do 400 m) najlepszy dostęp mają mieszkańcy Gliwic (ponad 63%), Świętochłowic (62%), a także Będzina, Bytomia, Piekar Śląskich, Pyskowic, Siemianowic Śląskich (powyżej 50%). Wśród miast na prawach powiatu niekorzystnie wypadają natomiast: Dąbrowa Górnicza (20%), Ruda Śląska (16%), Sosnowiec (12%) czy Mysłowice (8%). Zwiększenie progu do 1 200 m podnosi odsetek mieszkańców do powyżej 90% w wielu miastach na prawach powiatu, natomiast wyniki poniżej 60% osiągają takie gminy, jak Bieruń, Mikołów, Mysłowice, Ruda Śląska. Oznacza to, że duża część mieszkańców tych miast nie ma bezpośredniego dostępu do urządzonych terenów zieleni w swoim otoczeniu.

Rys. 113. Odsetek mieszkańców z dostępem do obszarów zieleni urządzonej w odległości do 400 m od miejsca zamieszkania

Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji: Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG,) IRMiR

Badania IRMiR dotyczące m.in. jakości zieleni²⁷⁷ wykazały, że wysokie wyniki osiągnęły takie miasta, jak: Katowice, Knurów czy Sławków, natomiast mniej terenów wysokiej jakości zlokalizowanych było np. w gminach na obrzeżach GZM, takich jak: Mierzęcice, Ożarówce, Pilchowice, Radzionków, Siewierz czy Tarnowskie Góry.

2.3.3 Tereny zdegradowane, w tym poprzemysłowe

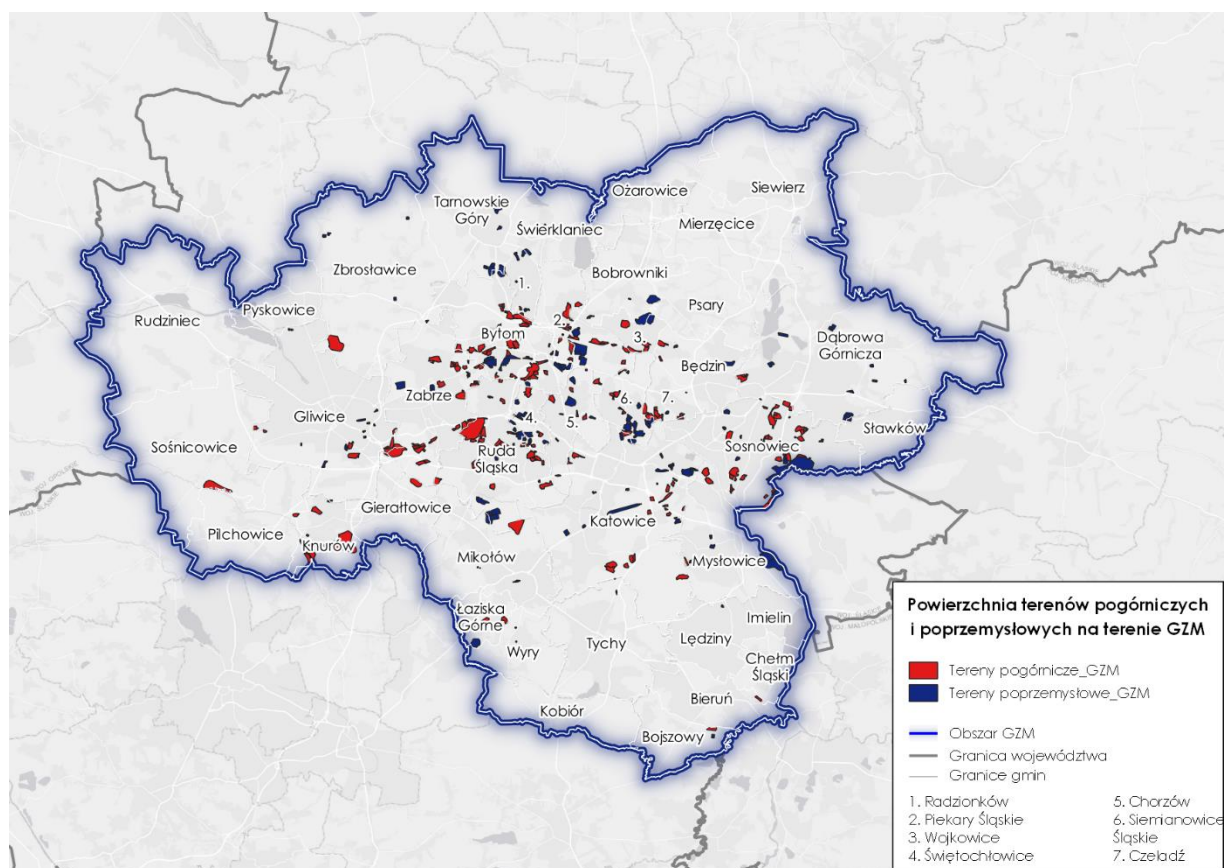
Istotnym wyzwaniem pod względem kierunków zagospodarowania przestrzennego, dotyczącym zwłaszcza centralnej, południowej i wschodniej części GZM, są liczne tereny zdegradowane, w tym poprzemysłowe (takie jak zwałowiska, zapadliska, wyrobiska, zwłaszcza popiaskowe, obiekty poprzemysłowe). Obecnie tylko część z tych terenów jest zagospodarowana lub zrekultywowana. Poważnym problemem są konsekwencje zasolenia i zanieczyszczeń chemicznych gleby, powstałe w wyniku działalności górniczej. Innym wyzwaniem, związanym z historyczną i wieloletnią obecnością górnictwa węgla kamiennego, są tzw. szkody górnicze (deformacje ciągłe i nieciągłe). Występują one po zakończeniu działalności górniczej i mają wysoce negatywny wpływ na budynki, obiekty oraz infrastrukturę

²⁷⁷ Jakość terenów zieleni – wyznaczone progi dla Europy Środkowo-Wschodniej w sezonie letnim w oparciu o literaturę (Pearson & Miller 1997, Chen 1996), za: IRMiR, Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju.

techniczną i drogową, powodując zniszczenia, pęknięcia, odchylenia od pionu itp. Oddziaływanie to nie dotyczy tylko terenów typowo pogórnicznych, ale także odległych od nich lokalizacji w obrębie GZM.

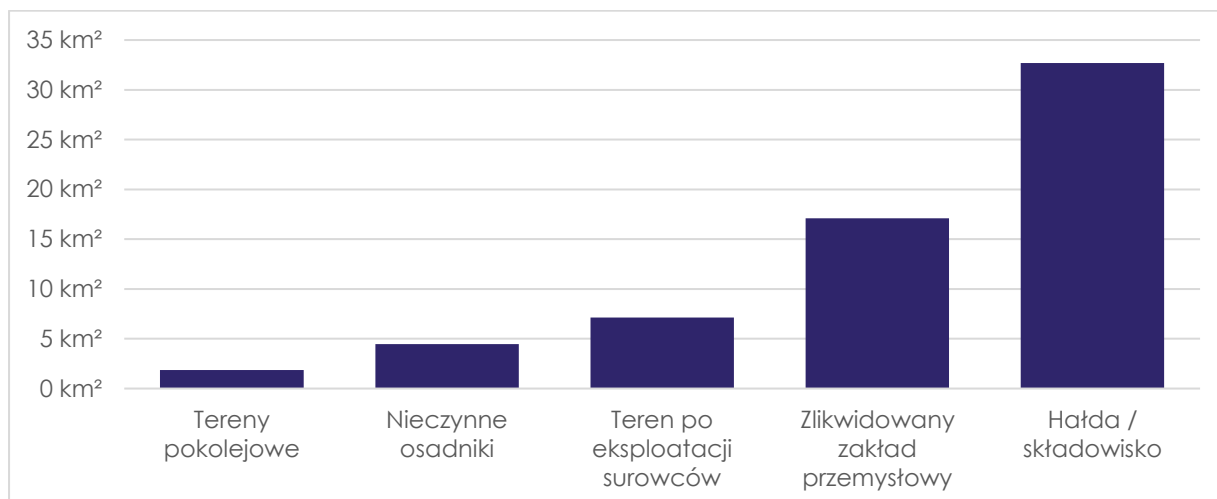
Główny Instytut Górnictwa zewidencjonował dotąd na terenie GZM ponad 250 hałd, wyrobisk i innych nieużytków pogórnicznych oraz 164 inne tereny przemysłowe o łącznym areale ponad 63 km², z których część stanowią obiekty zdegradowane i niebezpieczne. Pod względem powierzchni jest ich szczególnie dużo w: Bytomiu, Sosnowcu, Rudzie Śląskiej czy Zabrze, zaś pod względem udziału w całej powierzchni gmin, oprócz już wyżej wymienionych, także w Świętochłowicach (ponad 12% powierzchni), Knurowie, Wojkowicach (po ok. 11%), Siemianowicach Śląskich (ponad 10%) i Piekarach Śląskich (8,8%).

Rys. 114. Powierzchnia terenów pogórnicznych i przemysłowych na terenie GZM (2022 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GIG

Rys. 115. Powierzchnia terenów pogórnicznych i przemysłowych w GZM wg rodzaju

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GIG

Tereny przemysłowe nie są jedynie problemem przestrzenno-funkcyjnym, ale także zasobem GZM. Są to często działki o korzystnym położeniu (np. w centrach miast lub w punktach bardzo dobrze skomunikowanych), niekiedy o unikalnych walorach architektonicznych lub historycznych. Zagospodarowanie terenów przemysłowych jest jednak procesem złożonym: czasochłonnym i kosztochłonnym, wiążącym się nie tylko z pracami na powierzchni, ale i z remediacją gleby czy też oczyszczaniem zbiorników wodnych itp.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Wskazywano na wyzwania formalno-prawne (rozdrobienie własności terenów przemysłowych i trudności w osiągnięciu porozumienia m.in. pomiędzy Spółką Restrukturyzacji Kopalń a samorządami lokalnymi) oraz techniczne (brak pełnej informacji o terenach przemysłowych, również w kontekście wiedzy o ich zanieczyszczeniu).

2.3.4 Mieszkalnictwo

Jednym z czynników o istotnym znaczeniu dla procesów odpływu ludności czy innych niekorzystnych tendencji demograficznych jest podaż mieszkań.

W GZM problemem wydaje się nie tyle brak mieszkań, co ich dostępność cenowa (tzw. luka czynszowa), a także relatywnie niski standard mieszkań (więcej na ten temat – por. pkt 2.3.4 b). Jedną z miar podaży lokali mieszkalnych jest liczba mieszkańców przypadająca na 1 lokal mieszkalny. GZM z wynikiem 2,3 mieszkańca na 1 mieszkanie **wypada relatywnie korzystnie na tle większości innych obszarów metropolitalnych w Polsce**²⁷⁸. Nieznacznie lepszą sytuację pod tym względem odnotowano w obszarze metropolitalnym Łodzi, Wrocławia, Warszawy, Szczecina czy Trójmiasta. Inne obszary metropolitalne, takie jak obszar Poznania czy Krakowa, również wypadają podobnie do GZM. Warto jednak zauważyć, że omawiany wskaźnik nie dotyczy liczby mieszkań dostępnych na rynku, ale całkowitego potencjału

²⁷⁸ W praktyce wartości wskaźnika różnią się istotnie wewnątrz metropolii, co jest związane głównie z różnicami charakteru zabudowy mieszkaniowej (udziałem budynków jednorodzinnych).

substancji mieszkaniowej. W ciągu ostatnich 10 lat (między rokiem 2010 a 2020²⁷⁹) wartość wskaźnika w GZM (podobnie jak w innych metropoliach i w całej Polsce) uległa zmniejszeniu o 10%.

W skali całej GZM mieszkań (w relacji do liczby mieszkańców) jest relatywnie więcej niż w innych obszarach metropolitalnych. Dostępność mieszkań rośnie z jednej strony za sprawą zmniejszającej się liczby ludności, z drugiej – za sprawą wzrostu liczby lokali mieszkalnych. Zwraca jednak uwagę fakt, że GZM **cehuje jeden z najniższych przyrostów liczby mieszkań w perspektywie ostatnich 10 lat**. W okresie tym (do 2020 r.) liczba mieszkań zwiększyła się tu o 5,5% (50 826 lokali), co jest 6. najniższym wynikiem wśród wszystkich funkcjonalnych obszarów miejskich w kraju. Wśród obszarów metropolitalnych, oprócz obszaru Łodzi i Szczecina, wszystkie powiększyły w tym czasie swój zasób lokalowy o przynajmniej 20% (najwięcej – obszar metropolitalny Wrocławia, gdzie liczba mieszkań wzrosła o niemal 1/3).

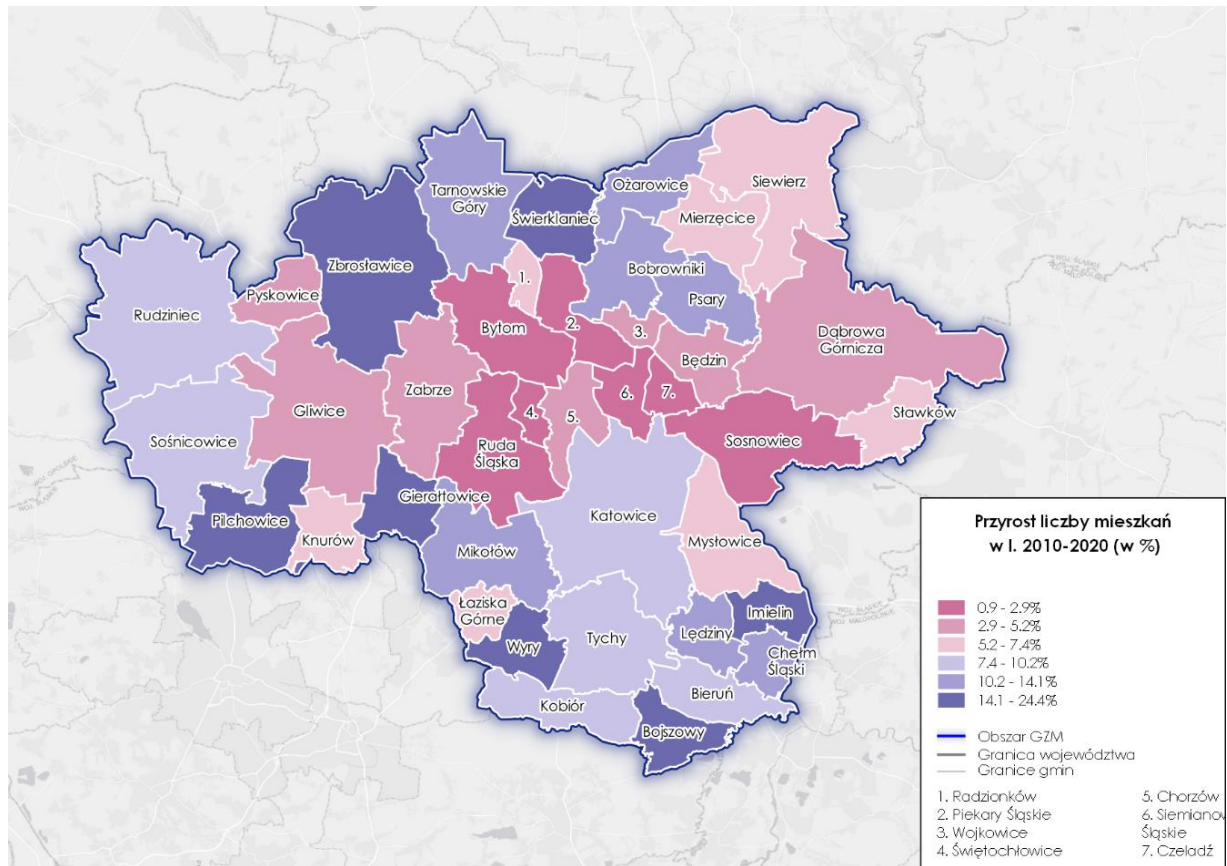
Poszczególne gminy GZM znacząco różnią się pod względem dynamiki przyrostu lokali mieszkalnych. Geograficzny rozkład tego przyrostu wyraźnie koresponduje z omówionymi wyżej różnicowaniami dotyczącymi suburbanizacji. Biorąc to pod uwagę, można powiedzieć z dużym prawdopodobieństwem, że to właśnie **zróżnicowana podaż (i ceny) nowych mieszkań są czynnikami decydującymi o występowaniu tego zjawiska**. Między rokiem 2010 a 2020:

- choć nominalnie najwięcej nowych mieszkań buduje się oczywiście w granicach największych miast, to w relacji do liczby mieszkań w okresie wyjściowym od 2010 r. największy przyrost mieszkań odnotowano w gminach wiejskich, zlokalizowanych na obrzeżach GZM – zwłaszcza w Wyrach (o ponad o 24%), a także w Bojszowach, Imielinie, Gierałtowicach, Pilchowicach, Zbrostawicach i Świerklańcu;
- w gminach rdzenia GZM, z pominięciem Katowic, wzrost ten nie przekroczył 7,4%, a w Bytomiu wyniósł mniej niż 1%.

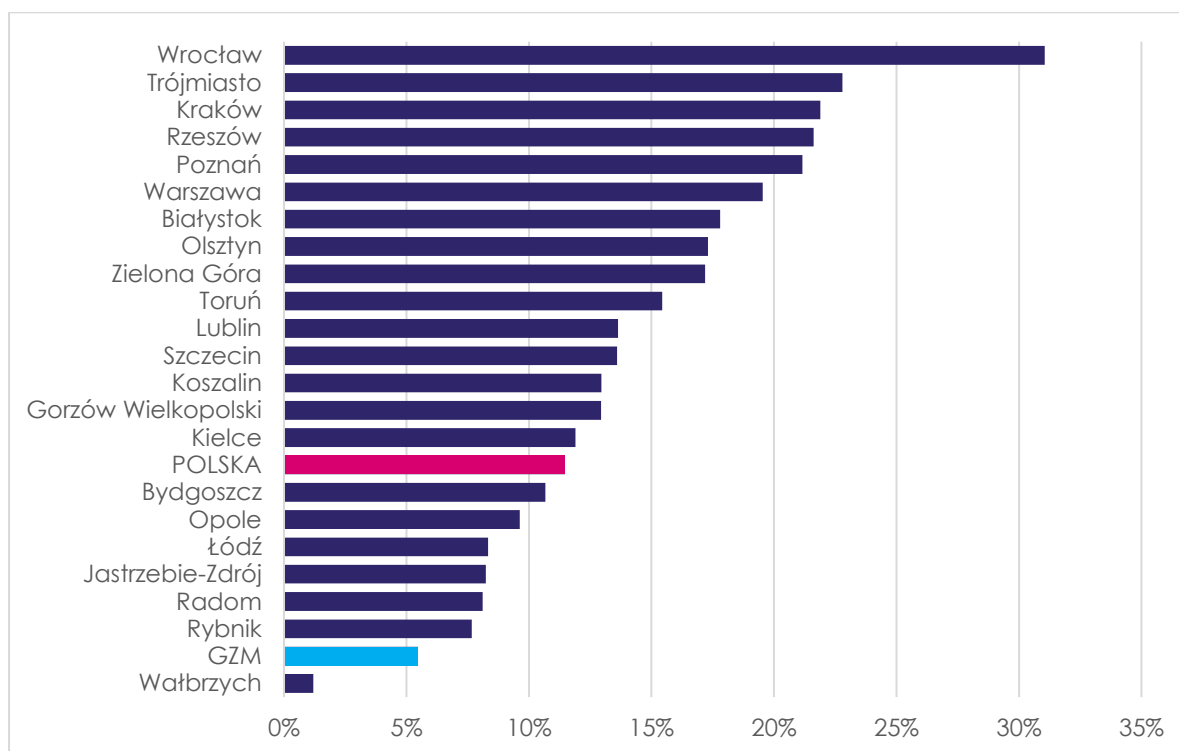
²⁷⁹ Brak bardziej aktualnych danych.

Rys. 116. Przyrost liczby mieszkań w latach 2010-2020 (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

Rys. 117. Przyrost liczby mieszkań w 24 największych funkcjonalnych obszarach miast (FUA) i w GZM w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z BDL GUS

Na stan ilościowy zasobów mieszkaniowych wpływa nie tylko ograniczona podaż nowych mieszkań, ale także ubytki w substancji mieszkaniowej. W przypadku Gliwic, Bytomia i powiatu pszczyńskiego w latach 2010-2020 wyburzeniu poddano przynajmniej 5 mieszkań na każdy 1 000 lokali mieszkalnych. **Dodatkowo Bytom (zmagający się z olbrzymimi problemami związanymi z zapadaniem się gruntów w wyniku eksploatacji złóż węgla kamiennego pod miastem) zajmuje pierwsze miejsce wśród wszystkich powiatów w Polsce pod względem relacji ubytków mieszkaniowych do liczby nowych mieszkań oddanych do użytkowania.** Stosunek ten wynosi 38% (co oznacza, że na każde 100 oddanych do użytkowania lokali mieszkalnych przypadało w badanym okresie 38 lokali, które zniknęły z mapy tego miasta).

Na tle kraju niekorzystnie wyróżniają się pod tym względem także Piekary Śląskie (20%), Gliwice, Świętochłowice (po 13%) i Ruda Śląska (12%).

Innym wyznacznikiem oceny sytuacji mieszkaniowej w GZM jest dostępność cenowa mieszkań²⁸⁰. Najwyższe ceny osiągają lokale w Katowicach (w 2020 r. było to średnio 5,5 tys. zł/m² wg GUS²⁸¹). Wciąż jednak są one niższe niż w większości dużych miast w Polsce (z pominięciem takich miast, jak Kielce czy Łódź). Na drugim biegunie sytuowały się na koniec 2020 r. Świętochłowice, Bytom i Zabrze – z ceną 1 m² mieszkania poniżej 2,5 tys. zł (wg GUS).

²⁸⁰ Dane na ten temat powinny być traktowane z ostrożnością – występują znaczące rozbieżności pomiędzy oszacowaniami przeciętnych cen nieruchomości, publikowanymi przez GUS (najbardziej aktualne dane dotyczą stanu w IV kwartale 2020 r.) a informacjami publikowanymi w serwisie InfoGZM. Dane z InfoGZM dostępne były na poziomie gmin, jednak obejmowały tylko część z nich. W opracowaniu wykorzystywano dane z InfoGZM z IV kw. 2020 r. (ze względu na to, że tego właśnie okresu dotyczyły najbardziej aktualne dane o wynagrodzeniach). Jeśli takich danych nie było, korzystano z danych wg stanu za I kw. 2021 r., a gdy i to nie było możliwe – z danych GUS.

²⁸¹ Dane z InfoGZM wskazują na wyraźnie wyższe ceny – na poziomie 6,8 tys. zł/m².

Oceniając te wyniki, warto wziąć pod uwagę nie tylko koszt mieszkań, ale także siłę nabywczą mieszkańców. Ceny w GZM, nawet w przypadku takich ośrodków, jak Katowice, są niższe niż w największych polskich miastach. Na poziomie miast na prawach powiatu najbardziej przystępne są Świętochłowice, gdzie przeciętne miesięczne wynagrodzenie (brutto) pozwalało w 2020 r. na zakup 2,74 m² mieszkania. Na drugim biegunie były w badanym okresie Tychy, gdzie jedna pensja wystarczała przeciętnie na 1,01 m² mieszkania, a także Katowice (1,18 m²).

Według danych zebranych dla gmin GZM²⁸² najprzystępniejsze cenowo, w relacji do wynagrodzeń, są mieszkania w wiejskich gminach GZM. Są to te same rejony, w których w ostatnich latach można zaobserwować największy przyrost ludności i największy ruch na rynku budowlanym (Wyry, Bojszowy, Bobrowniki).

Wśród miast na prawach powiatu najtańsze mieszkania (w stosunku do zarobków) oferowane są w Bytomiu i Piekarach Śląskich.

a) Zapotrzebowanie na lokale komunalne

Mimo relatywnie korzystnej relacji przeciętnych cen mieszkań do wynagrodzeń (w porównaniu z innymi obszarami metropolitalnymi²⁸³) **GZM należy do obszarów o największej skali niezaspokojonych potrzeb mieszkaniowych wśród osób o relatywnie niskich dochodach. Świadczy o tym bardzo duży popyt na lokale komunalne.** Choć wg danych za 2020 r. GZM dysponowała największym zasobem mieszkań komunalnych w Polsce (112 tys. mieszkań), a gdy weźmie się pod uwagę liczbę mieszkańców, największym ex aequo z Łodzią, **to zajmuje też pierwsze miejsce** (nie tylko wśród obszarów metropolitalnych, ale wśród wszystkich 58 funkcjonalnych obszarów miejskich (FUA) w Polsce) pod względem liczby gospodarstw domowych oczekujących na najem lokali mieszkalnych. Na koniec 2020 r.²⁸⁴ były to ponad 22 tys. gospodarstw domowych – prawie o 14,5 tys. więcej niż w obszarze metropolitalnym Łodzi i o 15,7 tys. więcej niż w obrębie obszaru metropolitalnego Warszawy. Uwzględniając różnice w wielkości porównywanych obszarów metropolitalnych, można powiedzieć, że na każde 10 tysięcy gospodarstw domowych²⁸⁵ w GZM przypada 235 gospodarstw oczekujących na najem lokalu komunalnego (również znacznie więcej niż we wszystkich innych obszarach metropolitalnych – oprócz obszaru łódzkiego, gdzie sytuacja jest podobna).

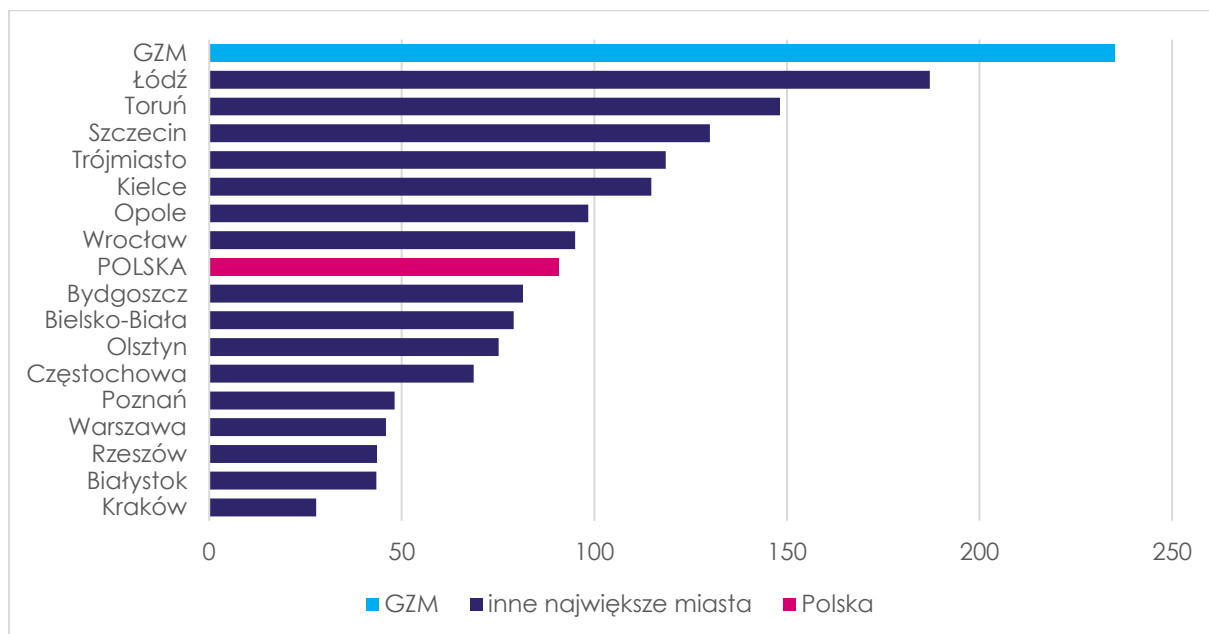
²⁸² Źródło: InfoGZM.

²⁸³ Bez uwzględniania przyczyn, dla których ceny nieruchomości w GZM są niskie (o czym nieco więcej niżej), oraz od tego, czy są one mimo to wystarczająco niskie, by przeciętny mieszkaniec GZM mógł sobie pozwolić na zakup mieszkania.

²⁸⁴ Źródło: BDL GUS.

²⁸⁵ Tu: zamieszkałych lokali mieszkalnych.

Rys. 118. Gospodarstwa domowe oczekujące na mieszkanie komunalne na 10 tys. mieszkań w GZM i największych FUA w Polsce w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

b) Dostępność mieszkań

Problem mieszkaniowy GZM ujawnia się także (choć mniej wyraźnie) w wynikach eksperymentalnego badania GUS, dotyczącego tzw. gniazdowników – czyli osób między 25. a 34. r.ż., które mieszkają wspólnie ze swoimi rodzicami²⁸⁶. Zgodnie z logiką przyjętą w badaniu wysoki odsetek takich osób może świadczyć o istnieniu barier, które uniemożliwiają młodym osobom przeprowadzkę do własnego lokum. W przypadku dużych miast założenie to wydaje się uzasadnione. GZM ponownie odstaje pod tym względem od 8 największych obszarów metropolitalnych w Polsce. **Według danych z badania mieszkanie z rodzicami dzieliło (wg stanu na 2018 r.) 34% młodych mieszkańców Metropolii.** Jedynym obszarem metropolitalnym o podobnych wynikach był Szczecin. Wszystkie inne notowały nieco (obszar łódzki – 32%) lub znacznie niższy udział gniazdowników (obszar krakowski – 30%, poznański, trójmiejski i warszawski – po 29%, wrocławski – 26%).

Dane te sugerują, że mieszkańcy GZM doświadczają poważnych problemów z zaspokojeniem potrzeb mieszkaniowych.

Problemem samym w sobie jest relatywnie niski standard substancji mieszkaniowej. Mieszkania w GZM są średnio starsze niż w innych obszarach metropolitalnych. Według przybliżonych szacunków²⁸⁷ w całym kraju lokale w budynkach sprzed 1945 r. stanowią ok. 18% puli mieszkań, a w GZM²⁸⁸ to 24%. Podobnie udział lokali mieszkalnych w wieku poniżej 20 lat (oddanych do

²⁸⁶ Por. GUS (2021) Pokolenie gniazdowników w Polsce, Warszawa: WUS. Jak zastrzega GUS, badanie ma charakter eksperymentalny i nie powinno być traktowane jako oficjalne źródło informacji statystycznej.

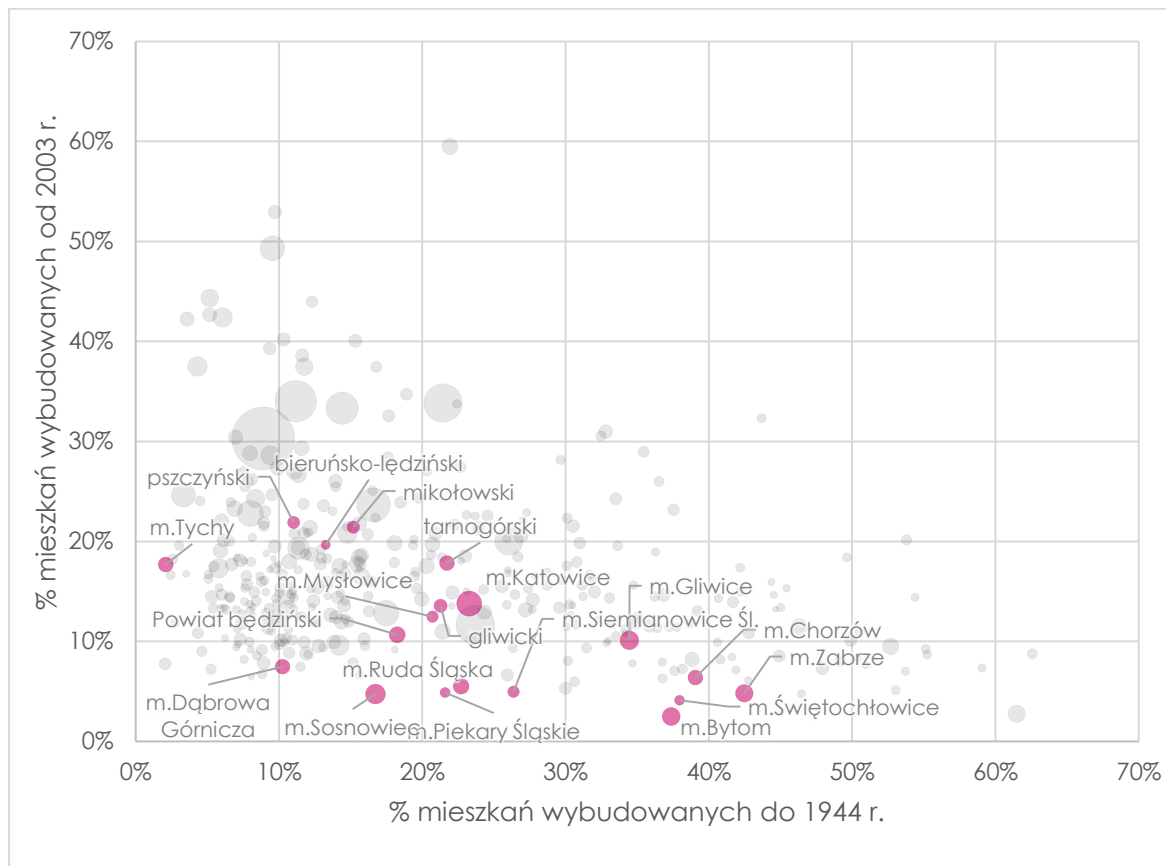
²⁸⁷ Ze względu na brak aktualnych danych na ten temat na poziomie gminnym, dla oceny różnic związanych z wiekiem mieszkań posłużono się danymi ze Spisu Powszechnego 2011 (dane ze spisu w roku 2021 nie są jeszcze dostępne), uzupełnionymi o informacje o nowo wybudowanych mieszkaniach od roku 2012 do końca roku 2021. Dane te są dostępne na poziomie powiatów. Należy je traktować jako przybliżone, ponieważ nie obejmują informacji o ubytkach w substancji mieszkaniowej od 2012 roku. Źródło: obliczenia własne na podstawie danych z BDL GUS.

²⁸⁸ Oszacowanie dotyczy mieszkań w powiatach położonych w całości lub częściowo w obrębie GZM.

użytkowania w 2003 r. lub później) jest w GZM dwa razy niższy niż w kraju (10% w stosunku do 20%). **W niektórych miastach GZM, np. w Bytomiu, Świętochłowicach, Chorzowie czy Zabrze, odsetek mieszkań wybudowanych przed 1945 r. sięga lub przekracza 40%.** Problem ten w relatywnie małym stopniu dotyczy jedynie takich miast, jak: Tychy, Dąbrowa Górnicza czy Sosnowiec.

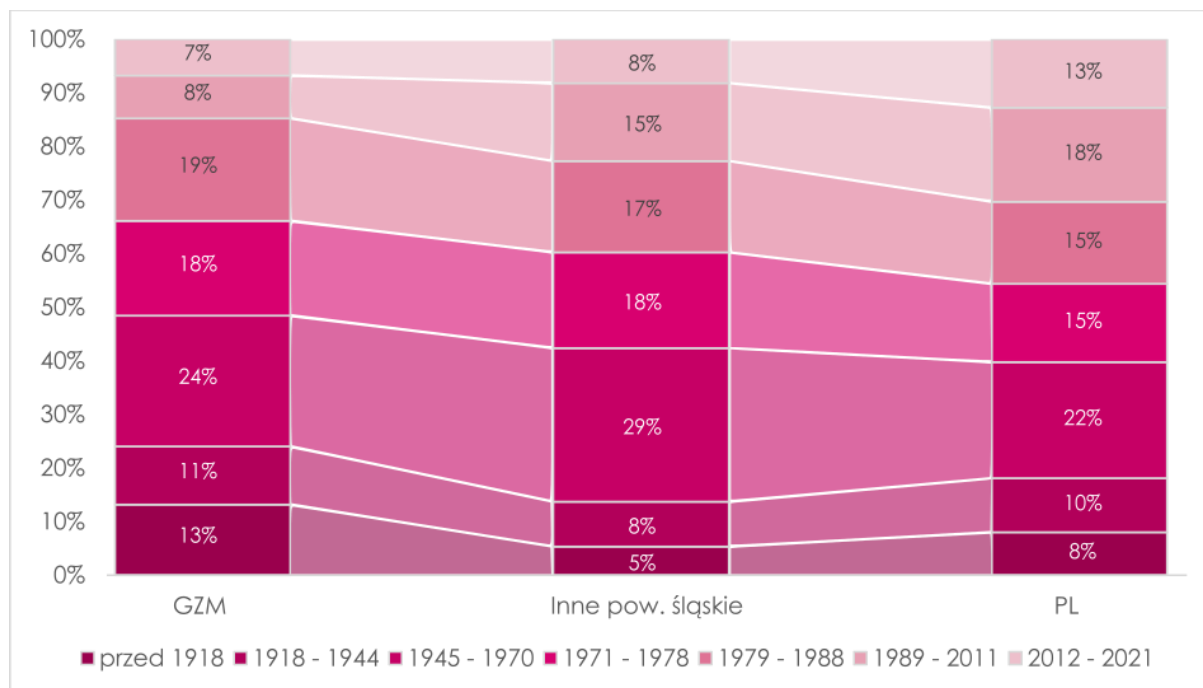
Rys. 119. Struktura wieku mieszkań – powiaty GZM na tle kraju w 2020 r.²⁸⁹

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP i BDL GUS

²⁸⁹ Wielkość punktów ilustruje liczbę lokali mieszkalnych.

Rys. 120. Struktura wieku mieszkań GZM na tle województwa śląskiego i kraju

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych NSP i BDL GUS

Z wiekiem budynków związany jest ich stan techniczny, ale także inne cechy decydujące o ich standardzie, takie jak: konstrukcja (np. stropy drewniane, stolarka okienna nieszczelna i niedźwiękoszczelna, niski stopień efektywności energetycznej, wysokie pomieszczenia), wyposażenie w infrastrukturę techniczną (np. przestarzałe instalacje wodno-kanalizacyjne i elektryczne, toalety na półpiętrze, nieefektywne systemy grzewcze, brak wind i podjazdów lub podstawowych udogodnień dla osób w starszym wieku lub chorych itp.).

Niezależnie od tego zwraca uwagę mały przeciętny metraż mieszkań. Pod tym względem GZM ponownie wyróżnia się na tle innych obszarów metropolitalnych w Polsce. **Na jednego mieszkańca w GZM przypada przeciętnie 27,6 m² mieszkania, co jest wynikiem poniżej średniej ogólnopolskiej (29 m²) i znacznie poniżej standardów innych obszarów metropolitalnych** (np. Wrocławia – 37 m², Warszawy – 34 m², Poznania, Krakowa, Szczecina, Łodzi czy Trójmiasta – wszystkie powyżej 30 m²). Najniższy przeciętny metraż w przeliczeniu na 1 mieszkańca cechuje miasta w centralnej części GZM (Zabrze, Bytom, Piekary Śląskie, Świętochłowice, Ruda Śląska), a także Pyskowice i Knurów w zachodniej części GZM (rys. 121). Można przypuszczać, że o wynikach tych decyduje duża liczba mieszkań w blokach z tzw. wielkiej płyty, wybudowanych w latach 60 i 70.

Innym problemem²⁹⁰ jest relatywnie niski **dostęp do ciepła systemowego**: ma go obecnie 79% mieszkań, co jest 12. najniższym wynikiem wśród wszystkich 58 obszarów funkcjonalnych miast (FUA) w kraju i wyraźnie poniżej poziomu takich obszarów metropolitalnych, jak: Wrocław i Warszawa.

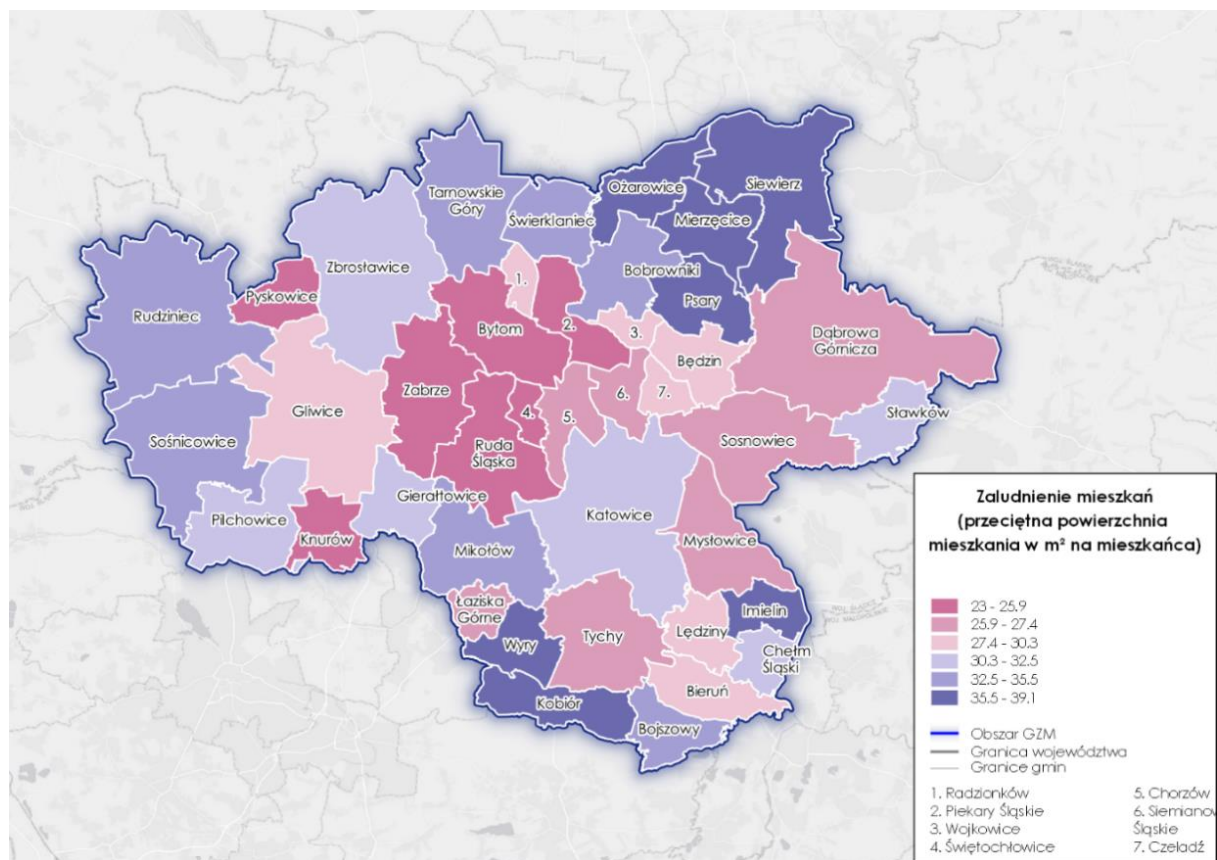
Pod względem wyposażenia w instalację **wodno-kanalizacyjną** i **gazową** sytuacja jest zróżnicowana. Niemal wszystkie gminy GZM mają pełny dostęp do wodociągów – korzysta z nich od 96% do 100% mieszkańców. Znacznie gorzej przedstawia się w niektórych gminach

²⁹⁰ Nie tylko z punktu widzenia atrakcyjności mieszkań, ale także z perspektywy ograniczania niskiej emisji oraz zwalczania ubóstwa energetycznego.

(głównie wiejskich, choć również w mniejszych gminach miejskich i miejsko-wiejskich) dostępność kanalizacji: np. w Psarach korzysta z niej, wg danych GUS za 2020 r., tylko 3,3% mieszkańców, a w Siewierzu – 22%. Z gazu sieciowego korzysta 75% mieszkań w GZM, w porównaniu do 57% przeciętnie w kraju (choć w mniejszym stopniu dotyczy to gmin w zachodniej części GZM).

Dostęp do lokali o dobrym standardzie jest relatywnie łatwiejszy w Katowicach i na obrzeżach GZM (zwłaszcza w części południowej), zaś trudniejszy w niektórych miastach centralnej i północnej części GM (np. wg danych za 2020 r.²⁹¹ 1 na 6 mieszkań w Świętochłowicach czy Chorzowie jest pozbawione własnej toalety. W tym ostatnim mieście 1 na 5 lokali mieszkalnych nie ma także własnej łazienki).

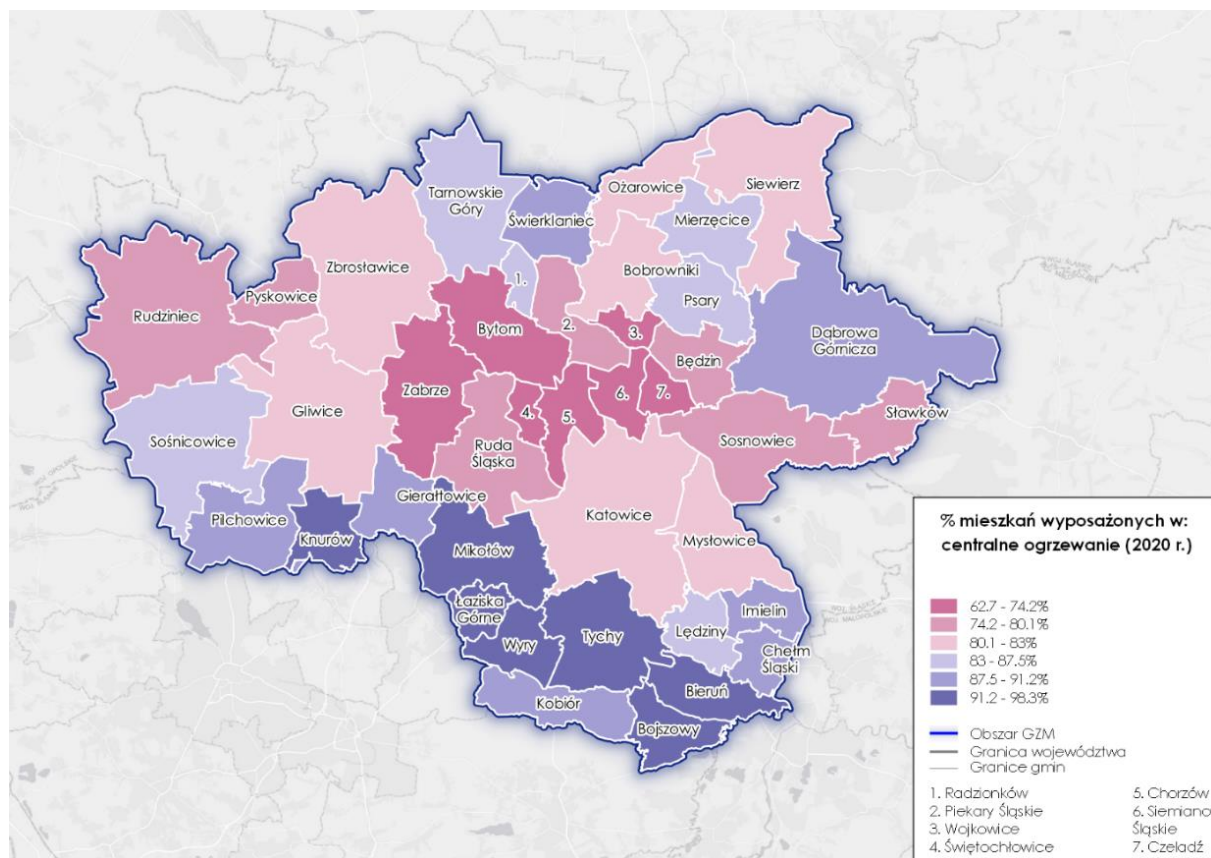
Rys. 121. Zaludnienie mieszkań (przeciętna powierzchnia mieszkania w m² na mieszkańca) w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

²⁹¹ Źródło: BDL GUS.

Rys. 122. Wyposażenie mieszkań w centralne ogrzewanie w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 37. Wyposażenie mieszkań w GZM w wybrane instalacje i udogodnienia w 2020 r.

Gmina	Wyposażenie mieszkań			
	Wodociągi	Centralne ogrzewanie	Gaz sieciowy	Korzystający z instalacji kanalizacyjnej
Będzin	100%	80%	74%	87%
Bieruń	100%	95%	54%	98%
Bobrowniki	97%	81%	60%	60%
Bojszowy	99%	93%	0%	84%
Bytom	100%	68%	82%	100%
Chełm Śląski	100%	90%	76%	92%
Chorzów	100%	63%	81%	79%
Czeladź	100%	71%	69%	90%
Dąbrowa Górnicza	99%	88%	77%	89%
Gierałtówice	100%	91%	19%	75%
Gliwice	100%	80%	83%	91%
Imielin	100%	90%	65%	78%

Gmina	Wyposażenie mieszkań			
	Wodociągi	Centralne ogrzewanie	Gaz sieciowy	Korzystający z instalacji kanalizacyjnej
Katowice	100%	81%	76%	96%
Knurów	100%	93%	75%	90%
Kobiór	99%	89%	59%	86%
Lędziny	100%	83%	65%	98%
Łaziska Górne	100%	96%	69%	90%
Mierzęcice	97%	87%	84%	68%
Mikołów	100%	92%	75%	82%
Mysłowice	100%	82%	75%	84%
Ożarówice	96%	81%	57%	60%
Piekary Śląskie	99%	76%	57%	90%
Pilchowice	98%	90%	15%	29%
Psary	97%	85%	67%	3%
Pyskowice	100%	78%	92%	95%
Radzionków	100%	84%	51%	93%
Ruda Śląska	100%	79%	71%	89%
Rudziniec	97%	76%	4%	15%
Siemianowice Śl.	99%	73%	91%	100%
Siewierz	98%	83%	56%	23%
Sławków	98%	75%	69%	50%
Sosnowiec	100%	80%	73%	92%
Sośnicowice	98%	84%	9%	45%
Świerklaniec	100%	90%	70%	46%
Świętochłowice	100%	66%	75%	100%
Tarnowskie Góry	100%	85%	74%	87%
Tychy	100%	98%	85%	100%
Wojkowice	99%	72%	40%	59%
Wry	99%	93%	63%	75%
Zabrze	100%	70%	77%	92%
Zbrosławice	99%	81%	29%	35%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

2.3.5 Mobilność i różne formy transportu

Pojęcie „mobilność” ma znacznie szersze znaczenie niż transport – zarówno indywidualny, jak i zbiorowy: ma ono wymiar horyzontalny i oznacza dużo więcej niż rozwój transportu drogowego i zbiorowego, ale także: zmiany codziennych nawyków mieszkańców w zakresie przemieszczania się, zmiany w zarządzaniu ruchem (np. efektywne dostosowane sieci połączeń w transporcie zbiorowym, strefy 30, reorganizacja ruchu drogowego itp.), wykorzystywanie różnych środków transportu, nie tylko samochodów, a nawet zmiany w podejściu do rozwoju przestrzennego gmin (stawianie na ich dogęszczanie, intensywniejsze procesy inwestycyjne w pobliżu przystanków publicznego transportu zbiorowego, zwężanie ulic, zamiana parkingów na przestrzeń pieszą lub teren zieleni).

Poprawa mobilności stanowi jeden z priorytetów działań GZM. Opracowane już zostały takie dokumenty jak: Dobra mobilność – od przeszkód do rozwiązań, Rekomendacje dla rozwoju nowoczesnej mobilności (NM) na obszarze GZM, Nie trać czasu na dojazdy. Jak naprawić swoją mobilność. Narzędziownik dla mieszkańców czy też Standardy dostępności ruchu pieszych dla miast i gmin GZM.

Obecnie opracowywany jest (wspólnie ze Związkiem Gmin i Powiatów Subregionu Centralnego) Plan Zrównoważonej Mobilności Miejskiej (ang. *SUMP – Sustainable Urban Mobility Plan*). Będzie to dokument określający cele i działania konieczne do podjęcia w celu poprawy mobilności mieszkańców GZM²⁹². Prace mają być zakończone w 2023 r., jednak na bieżąco prowadzone są konsultacje nad możliwie dużym zintegrowaniem założeń istotnych dla SUMP-u i Strategii Rozwoju GZM.

W odniesieniu do zadań publicznych związanych z mobilnością i transportem, określonych w ustawie o związku metropolitalnym, przedmiotem działania GZM są:

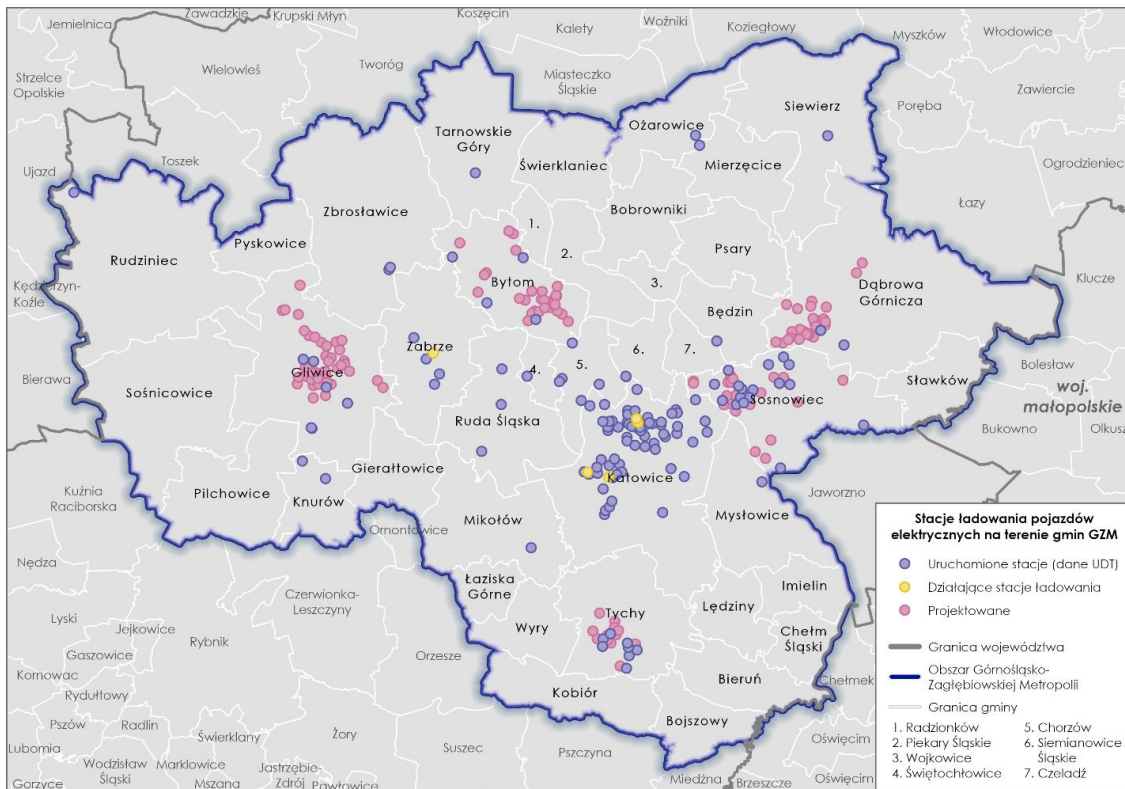
- zrównoważona mobilność;
- publiczny transport zbiorowy;
- drogi krajowe i wojewódzkie – w zakresie współdziałania w uzgadnianiu ich przebiegów.

Obecnie organizacja publicznego transportu zbiorowego (poprzez Zarząd Transportu Metropolitalnego – ZTM) jest jednym z wiodących obszarów aktywności GZM. Niemniej jednak GZM nastawiona jest też na wprowadzanie w transporcie różnych rozwiązań przyjaznych środowisku. Dlatego też rozwija projekty związane z **elektromobilnością. Odbyma się to m.in. poprzez wymianę taboru obsługującego ZTM na elektryczny i wodorowy czy stworzenie mapy stacji ładowania pojazdów elektrycznych** (wraz z informacją o operatorze stacji oraz planowanych nowych punktach ładowania).

---

²⁹² <https://www.transport-publiczny.pl/mobile/powstaje-plan-mobilnosci-miejskiej-dla-gzm-69439.html>.

Rys. 123. Stacje ładowania pojazdów elektrycznych na terenie gmin GZM

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych dostępnych na portalu InfoGZM

Zarząd Transportu Metropolitalnego

Zarząd Transportu Metropolitalnego stanowi jednostkę budżetową GZM, utworzoną formalnie w 2017 r. W pełnej skali ZTM działa od 2019 r., kiedy przejął obowiązki od KZK GOP, MZKP Tarnowskie Góry i MZK Tychy.

ZTM jest obecnie największym obszarowo organizatorem metropolitalnego transportu publicznego w Polsce²⁹³, docierającego do 56 gmin, w tym 40 gmin członkowskich GZM (z wyjątkiem Rudzińca) i 16 innych gmin: Czerwionka-Leszczyny, Krupski Młyn, Łazy, Miasteczko Śląskie, Miedźna, Ornontowice, Orzesze, Oświęcim, Pszczyna, Rybnik, Toszek, Tworóg, Wielowieś, Żory, a także Jaworzno (linie ZTM docierają do 7 przystanków na terenie Jaworzna, ale miasto nie ma podpisanego porozumienia z ZTM) i Myszków (jedynie honorowanie biletów ZTM).

Głównym zadaniem ZTM jest planowanie, organizowanie i zarządzanie publicznym transportem zbiorowym (zadanie własne gmin, przekazane na rzecz GZM), w tym zwłaszcza:

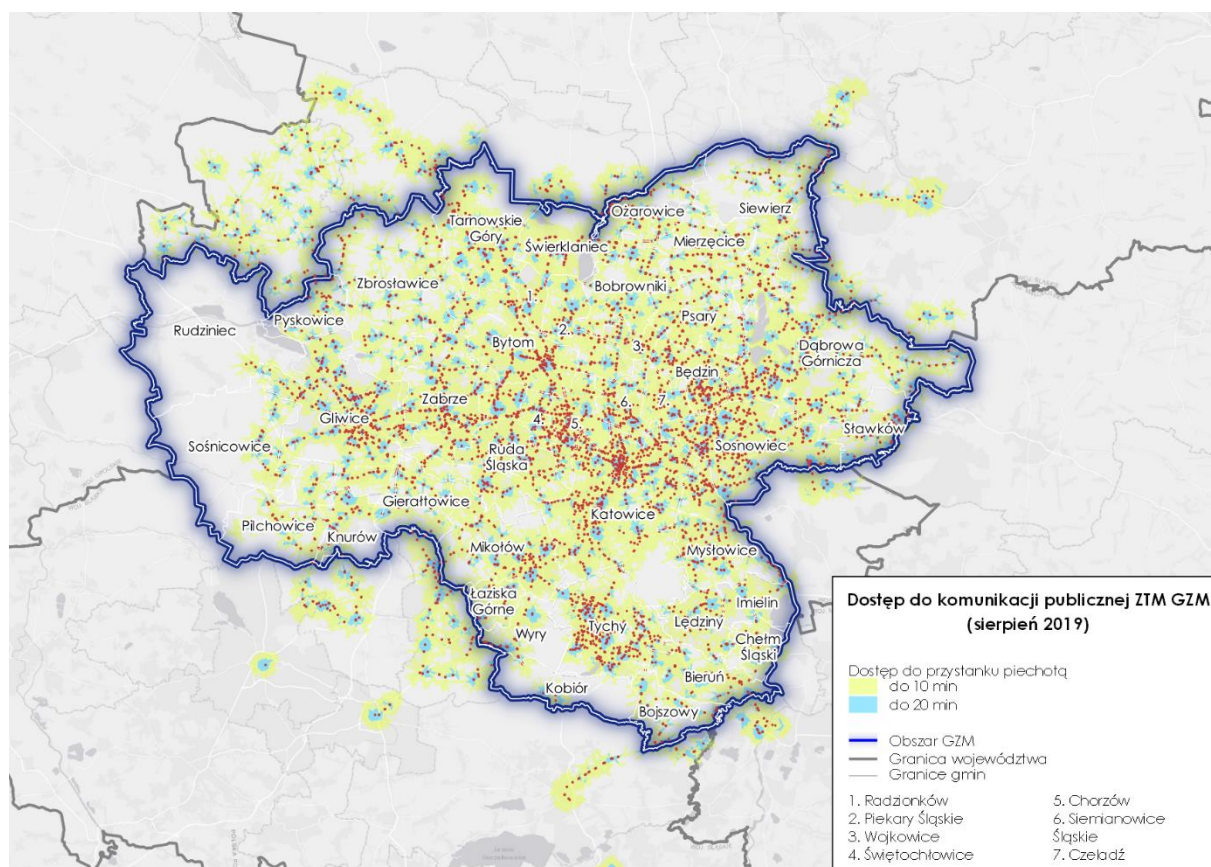
- planowanie i optymalizacja sieci połączeń, projektowanie rozkładów jazdy, tworzenie i obsługa systemu taryfowo-biletowego, nadzór nad operatorami świadczącymi usługi przewozowe czy administrowanie systemem informacji pasażerskiej;
- ustalanie wysokości opłat za przejazd oraz opłat dodatkowych i manipulacyjnych;

²⁹³ Dane ZTM

- opracowywanie analiz ekonomicznych, związanych z ustalaniem niezbędnego poziomu części zmiennej składki rocznej oraz dotacji pobieranych przez GZM w związku z organizowaniem publicznego transportu zbiorowego;
- prowadzenie badań w celu określenia potrzeb transportowych mieszkańców;
- opracowywanie planów zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego.

Budżet ZTM jest zasilany przez GZM (przykładowo: budżet GZM na 2022 r. ma w wysokości 1,64 mld zł, z czego 1,4 mld zł zostanie przeznaczony na komunikację publiczną, w tym blisko 1,2 mld zł na jej bieżące utrzymanie)²⁹⁴.

Rys. 124. Dostęp do komunikacji publicznej, obsługiwanej przez ZTM (stan na sierpień 2019 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych portalu Otwarte Dane GZM

Oprócz podstawowej działalności ZTM podejmował i podejmuje inicjatywy zwiększające atrakcyjność publicznego transportu zbiorowego, jak np.:

- **Linie metropolitalne:** w maju 2021 r. utworzono system połączeń autobusowych (oznaczonych literą M, tzw. Emki), łączących wszystkie gminy GZM korzystające z usług ZTM. Obecnie kursuje 15 takich linii²⁹⁵ (docelowo mają to być 32 linie, realizujące rocznie ponad 5 tys. kursów w ramach prawie 20 mln wozokilometrów)²⁹⁶. Docelowo ma

²⁹⁴ Uchwała Nr XXXVIII/299/2021 Zgromadzenia Górnśląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 14 grudnia 2021 r. w sprawie budżetu Górnśląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na 2022 rok.

²⁹⁵ <https://www.metropoliaztm.pl/pl/s/linie-metropolitalne>.

²⁹⁶ Tamże – dokładnie 2 236 kursów w dni robocze, 1 464 kursy w soboty oraz 1 367 kursów w niedziele, 19 751 848 wozokilometrów.

powstać 31 linii metropolitalnych. Na tle pozostałych połączeń ZTM linie metropolitalne cechują się zwiększoną częstotliwością i wydłużonymi godzinami kursowania (zarówno w ciągu dnia, jak i w nocy) oraz regularnymi godzinami odjazdu. W docelowej wersji linie metropolitalne będą realizować ok. 2 tys. kursów w dni robocze za pomocą 180 nowoczesnych autobusów niskopodłogowych. Według Wieloletniej Prognozy Finansowej GZM na lata 2021-2030 przewiduje się koszt rozwoju obsługi linii autobusowych w 2022 r. na 146,6 mln zł, w 2023 r. na 153,9 mln zł, w 2024 r. na 161,6 mln zł, a w 2025 r. na 169,7 mln zł²⁹⁷;

- **Metrobilet:** integracja ZTM i Kolei Śląskich na obszarze GZM oraz z przewozami POLREGIO na trasie Katowice-Sławków (z kilkoma wyjątkami)²⁹⁸;
- **Śląska Karta Usług Publicznych (ŚKUP):** nośnik biletów komunikacji miejskiej. Aplikacja umożliwi kupowanie i wgrzywanie biletów oraz ulg, a także zakodowanie środków pieniężnych w postaci tzw. e-portmonetki, które następnie mogą służyć do zakupu biletów. ŚKUP jest obsługiwany przez wszystkie pojazdy ZTM oraz parkomaty w Katowicach i Tychach²⁹⁹;
- **E-pop:** na początku 2021 r. uruchomiono internetowy Punkt Obsługi Pasażera – internetową platformę do obsługi pasażerów ZTM. Celem jest umożliwienie zdalnego załatwienia najważniejszych spraw (np. zarządzanie kartą ŚKUP, sprawdzenie połączenia lub rozkładu jazdy czy kontakt z infolinią ZTM)³⁰⁰;
- **Aplikacja M2GOinfo:** w październiku 2021 r. GZM uruchomiła aplikację mobilną, umożliwiającą m.in. sprawdzenie rozkładu jazdy, aktualnej lokalizacji pojazdów i przystanków oraz wyszukanie optymalnego połączenia;
- **Darmowe przejazdy dla niektórych grup pasażerów:** od 2017 r. dla dzieci w wieku 7-16 lat, mieszkających w GZM³⁰¹, a w związku z wojną w Ukrainie i napływem migrantów (po 24.02.2022 r.) także dla obywateli Ukrainy³⁰².

---

²⁹⁷ Uchwała Nr XL/308/2022 Zgromadzenia Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 16 marca 2022 r. w sprawie zmiany uchwały nr XXXVIII/298/2021 Zgromadzenia Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 14 grudnia 2021 r. w sprawie uchwalenia Wieloletniej Prognozy Finansowej Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na lata 2022-2031 z późn. zm.

²⁹⁸ <https://www.metropoliaztm.pl/pl/s/metrobilet>.

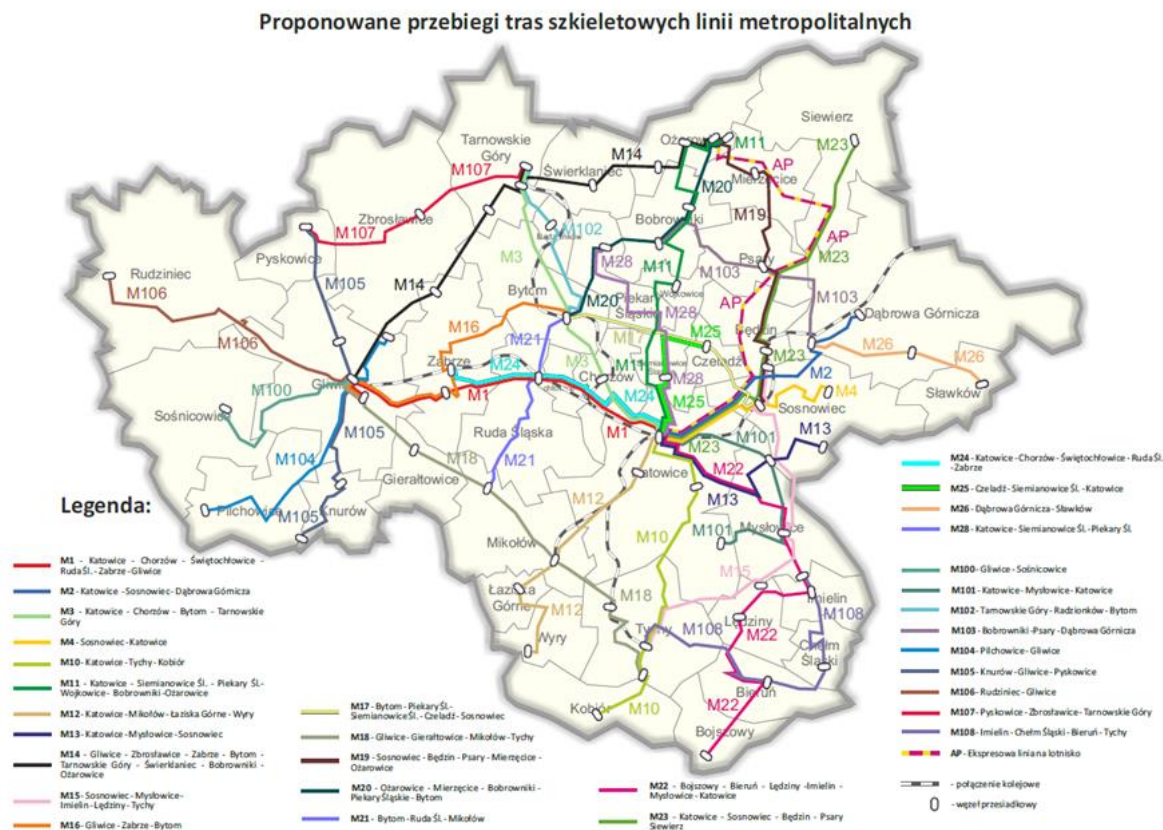
²⁹⁹ <https://portal.kartaskup.pl/aplikacja-mobilna>.

³⁰⁰ <https://www.metropoliaztm.pl/pl/s/ztm-ruchamia-e-pop-obsługa-klienta-w-bezpieczny-i-zdalny-sposob>.

³⁰¹ <https://metropoliagzm.pl/2017/12/19/wspolne-bilety-i-wieksza-elastycznosc-podrozowania/>.

³⁰² <https://metropoliagzm.pl/2022/02/28/metropolia-dla-ukrainy-bezplatna-komunikacja-miejska-ztm-dla-uchodzcow-z-ukrainy/>.

Rys. 125. System tras linii metropolitalnych (istniejące i planowane przebiegi) wg stanu na dzień 18.05.2022 r.

Źródło: ZTM

Publiczny transport zbiorowy

Transport zbiorowy na obszarze GZM jest organizowany przez kilka kluczowych podmiotów:

- transport autobusowy, trolejbusowy i tramwajowy: Zarząd Transportu Metropolitalnego (w skrócie ZTM);
- transport kolejowy: Koleje Śląskie (własność samorządu województwa śląskiego), Leo Express (czeska spółka akcyjna), PKP Intercity (własność Skarbu Państwa) oraz POLREGIO (własność Agencji Rozwoju Przemysłu oraz samorządów wszystkich województw)³⁰³;
- ZTM organizuje 459 linii komunikacji miejskiej: 421 linii autobusowych, 30 linii tramwajowych oraz 8 linii trolejbusowych³⁰⁴, po których codziennie porusza się ok. 1 500 pojazdów pod szyldem ZTM, docierając do ok. 7 tys. przystanków i pokonując ponad 100 mln km rocznie (dane za 2020 r.)³⁰⁵;

³⁰³ Lista przewoźników bazuje na wykazie Urzędu Transportu Kolejowego: <https://utk.gov.pl/pl/pasazerowie/przewoźnicy/przewoźnicy/15420,Przewoźnicy-pasazerscy.html>.

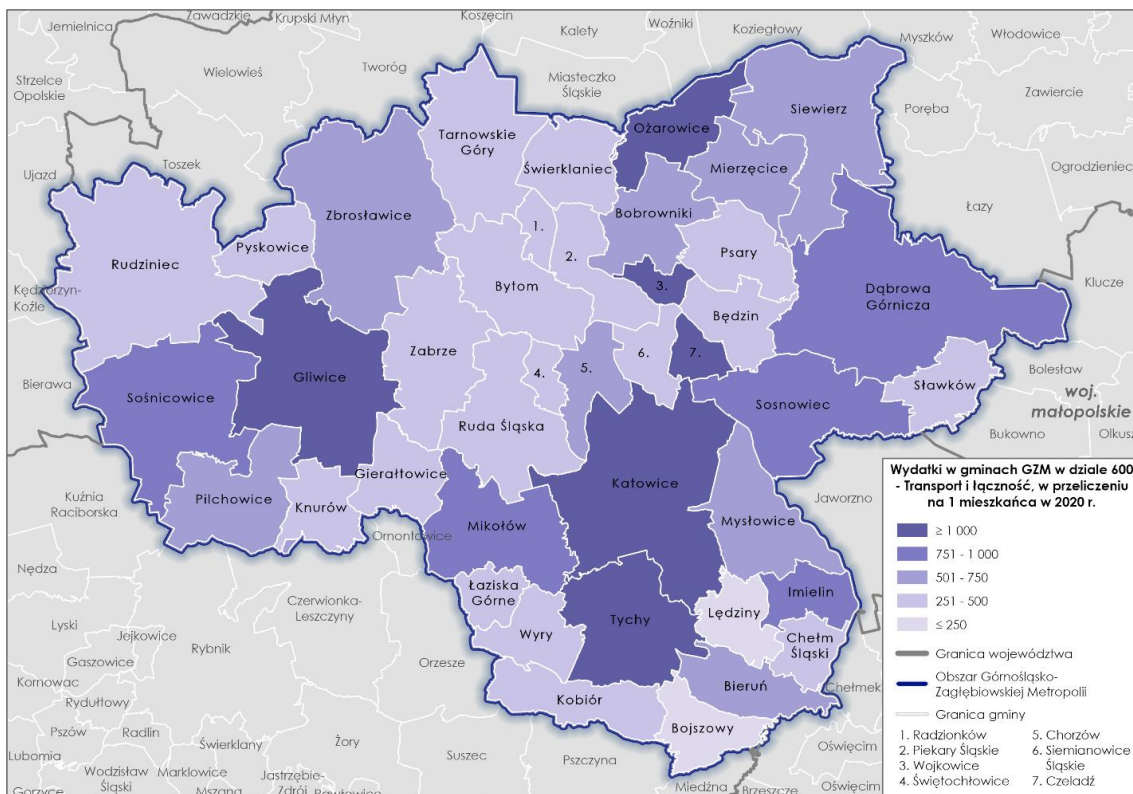
³⁰⁴ <https://rj.metropoliaztm.pl/>.

³⁰⁵ <https://www.metropoliaztm.pl/pl/s/poznaj-ztm>.

- Przystanki linii ZTM (stan z sierpnia 2019 r.³⁰⁶) pokrywają gęsto zdecydowaną większość obszaru GZM (w szczególności tereny gęsto zaludnione) i pozostają w zasięgu 15-minutowego dojazdu pieszego dla zdecydowanej większości jej mieszkańców (rys. 6). Warto zwrócić uwagę, że linie ZTM obsługują niektóre gminy poza Metropolią (Wielowieś, Tworóg, Toszek i inne wymienione powyżej), natomiast nie obsługują wszystkich gmin w jej obrębie (Rudziniec);
- W budżecie GZM na 2022 r. wydatki na transport (finansowane ze składek gmin członkowskich) stanowią ponad 90% całości wydatków GZM (1,5 mld z ponad 1,64 mld zł)³⁰⁷.

Największe wydatki na transport i łączność w przeliczeniu na 1 mieszkańca występują w największych gminach członkowskich GZM: Katowice, Gliwice, Tychy. Relatywnie duże wydatki są odnotowywane także w: Czeladzi, Wojkowicach, Ożarówicach (w przypadku tej ostatniej gminy wynika to przypuszczalnie z obecności Międzynarodowego Portu Lotniczego Katowice w Pyrzowicach). Nakłady finansowe ponoszone przez gminy w zakresie transportu (w tym funkcjonowania publicznego transportu zbiorowego, ale także w zakresie utrzymania i inwestycji w infrastrukturę transportową) są odzwierciedlone w dziale 600 klasyfikacji budżetowej. Wydatki te w poszczególnych gminach GZM w 2020 r. w przeliczeniu na 1 mieszkańca prezentuje poniższy rysunek (rys. 126).

Rys. 126. Wydatki w gminach GZM w dziale 600 – Transport i łączność, w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

³⁰⁶ Źródło danych: <https://otwartedane.metropoliagzm.pl/>.

³⁰⁷ Uchwała Nr XXXVIII/299/2021 Zgromadzenia Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 14 grudnia 2021 r. w sprawie budżetu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii na 2022 rok.

Transport drogowy

GZM cechuje duże zagęszczenie sieci dróg. Na każde 100 km² przypada tu 250,19 km dróg, podczas gdy średnia wojewódzka wynosi 206,7 km (województwo śląskie zajmuje drugie miejsce w Polsce pod względem największego zagęszczenia dróg), a średnia krajowa 137,6 km.

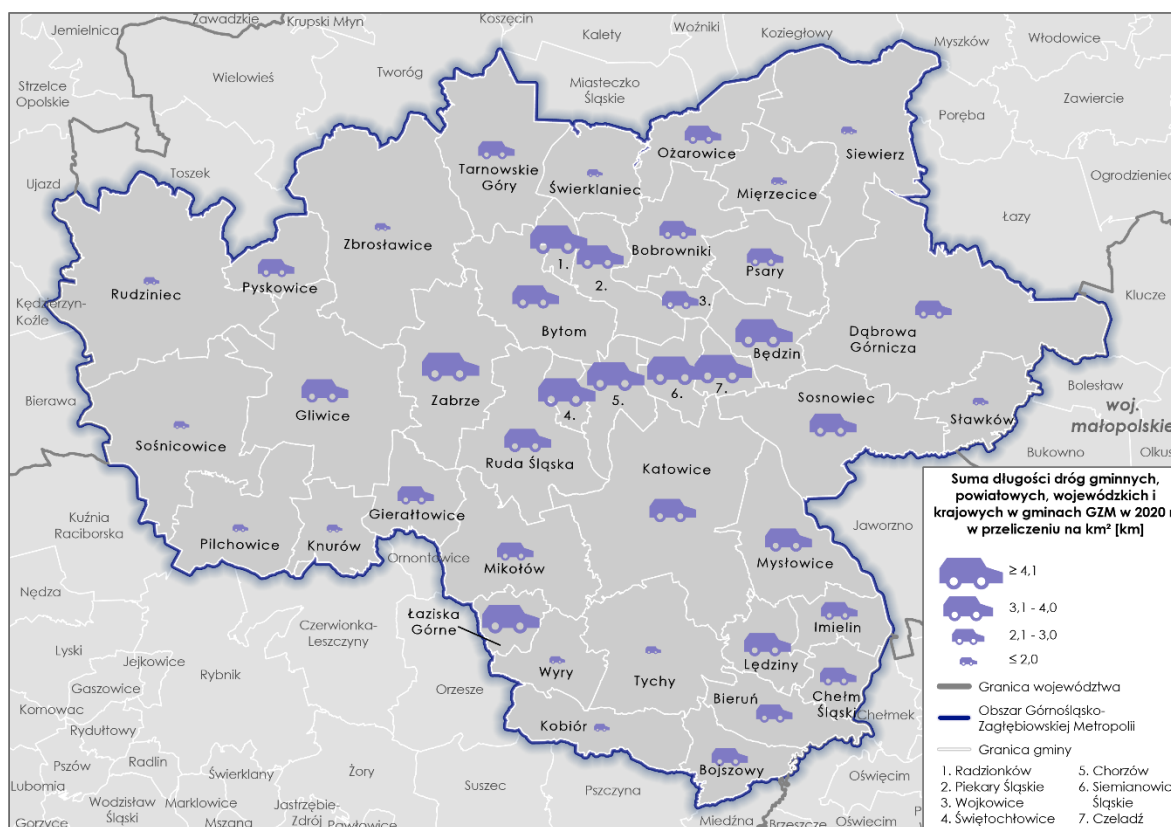
Na terenie GZM znajduje się łącznie 6 390 km dróg (rys. 85), w tym:

- 701 km dróg gminnych;
- 1 872 km dróg powiatowych;
- 265 km dróg wojewódzkich;
- 552 km dróg krajowych (drogi nr: 1, 11, 40, 43, 44, 46, 52, 78, 79, 81, 86, 88, 91 i 94).

Najdłuższą siecią dróg cechują się największe miasta:

- Katowice (632 km);
- Gliwice (453 km);
- Dąbrowa Górnicza (388 km);
- Sosnowiec (361 km).

Rys. 127. Suma długości dróg gminnych, powiatowych, wojewódzkich i krajowych w gminach GZM w 2020 r. w przeliczeniu na km²

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wojewódzkiego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Katowicach, dostępnych na portalu Info GZM

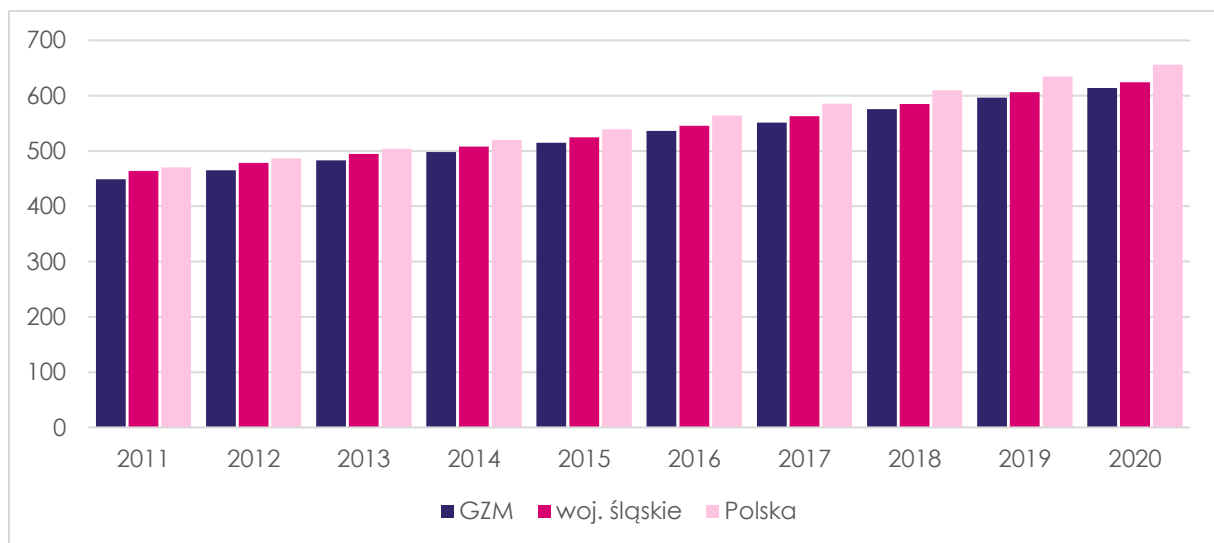
Szczególne znaczenie w układzie drogowym mają drogi ekspresowe i autostrady ze względu na powiązania krajowe i międzynarodowe. W granicach GZM znajduje się:

- 51 km dróg ekspresowych (S1, S11, S52, S86);
- 135 km autostrad (A1/E75, A4/E40);

co stanowi 51% dróg tej klasy w województwie śląskim (186 km z 364 km w całym województwie). Dla porównania w Polsce na 100 km² przypada średnio 1,36 km dróg ekspresowych i autostrad, a w województwie śląskim 2,95 km (co stanowi najlepszy rezultat spośród wszystkich 16 województw), natomiast w GZM jest to 7,28 km, czyli ponad dwukrotnie więcej niż w skali województwa i pięciokrotnie więcej niż średnia krajowa. Powyższe wskaźniki nie tylko świadczą o dobrze rozwiniętej infrastrukturze drogowej, ale także stanowią wyznacznik metropolitalności obszaru GZM.

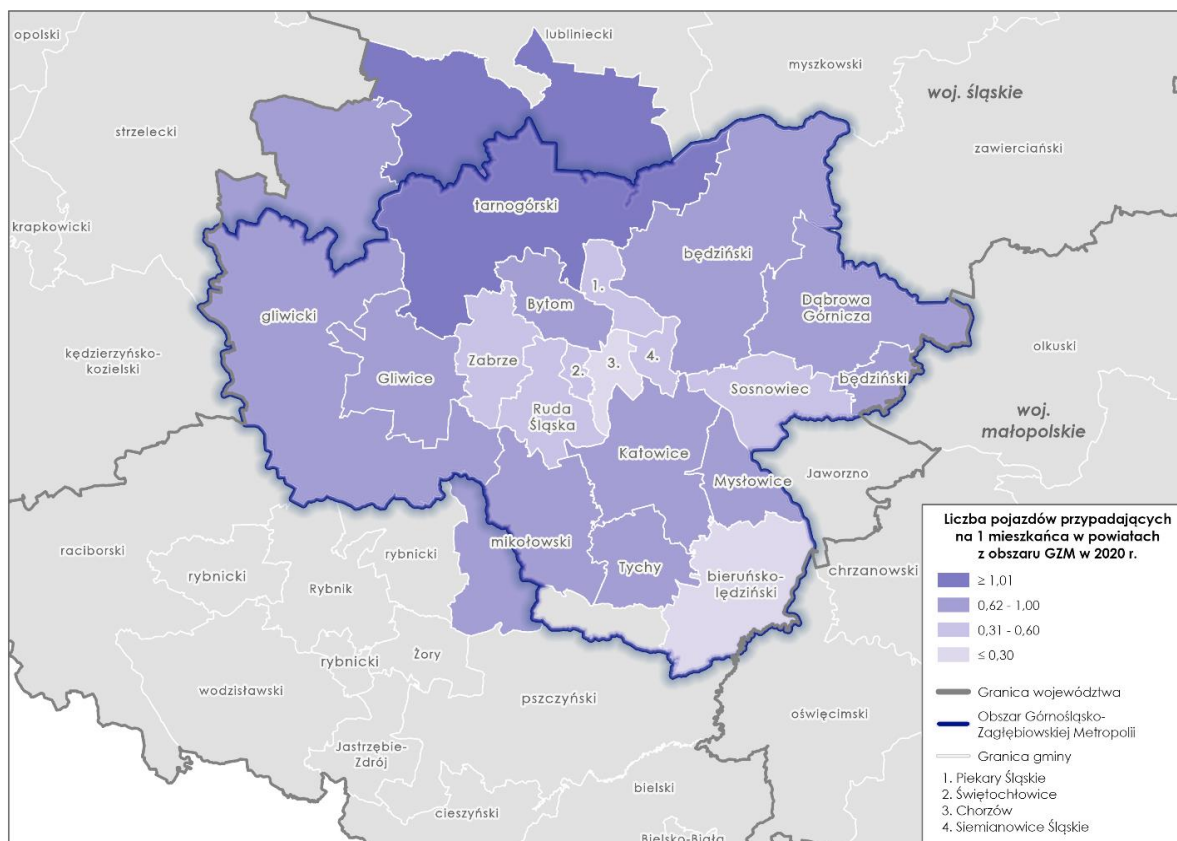
Wraz z rozwojem infrastruktury drogowej rośnie też liczba poruszających się po nich aut. Wzrost ten wynika zarówno z rozwoju ruchu tranzytowego przez GZM, jak i ze zwiększenia ruchu wewnętrznego i liczby pojazdów. W latach 2011-2020 liczba aut przypadających na 1 000 mieszkańców powiatów z obszaru GZM (z wyłączeniem powiatu pszczyńskiego) wzrosła z 449 do 614 (wzrost o ok. 37%). W 2020 r. na każde 1 000 mieszkańców powiatów z obszaru GZM przypadało 614 aut, podczas gdy w skali województwa śląskiego były to 624 auta, a w skali całej Polski – 656 aut. **Mimo gęstej sieci dróg na obszarze GZM wykorzystuje się relatywnie mniej samochodów osobowych w stosunku do liczby ludności niż w całym województwie i w kraju.**

Rys. 128. Liczba samochodów osobowych, przypadających na 1 000 mieszkańców w latach 2011-2020 w powiatach z obszaru GZM, województwie śląskim i Polsce

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 129. Liczba pojazdów na 1 mieszkańca w powiatach z obszaru GZM w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Dostępne dane na temat obciążenia ruchem wskazują na relatywnie wysoką płynność ruchu w obrębie GZM. Według najnowszych pomiarów TomTom Traffic Index z 2021 r. obszar metropolitalny Katowic został sklasyfikowany w grupie miast o umiarkowanym natężeniu problemów związanych z zagęszczeniem ruchu. Uzyskał też najlepszy wynik wśród 12 polskich metropolii, uwzględnionych w rankingu³⁰⁸ (przy czym niestety w tym przypadku GZM porównywano z pojedynczymi dużymi miastami w Polsce, co mogło mieć wpływ na wyniki). Wskaźnik zagęszczenia ruchu w GZM nie przekroczył w 2021 r. 17% wartości maksymalnej (w porównaniu do p.. 45% w Łodzi czy 42% w Krakowie). Co więcej, wskaźnik ten, w porównaniu do roku poprzedniego, wzrósł w przypadku GZM tylko o 1% (najmniej wśród wszystkich badanych miast i aglomeracji w Polsce – poza Bielsko-Białą i Bydgoszczą³⁰⁹). Tym samym GZM znalazła się dopiero na 294. miejscu z 404 miast z całego świata, uwzględnionych w porównaniu.

Podobne wnioski wyłaniają się z analiz bazujących na wykorzystaniu tablic czasów dojazdu³¹⁰. Dane te wskazują, że najlepiej skomunikowane pod względem czasu dojazdu samochodem są gminy rdzenia GZM. Według szacunkowych danych najlepsze położenie mają przy tym Świętochłowice, których centrum w dzień powszedni jest w zasięgu 15 minut jazdy

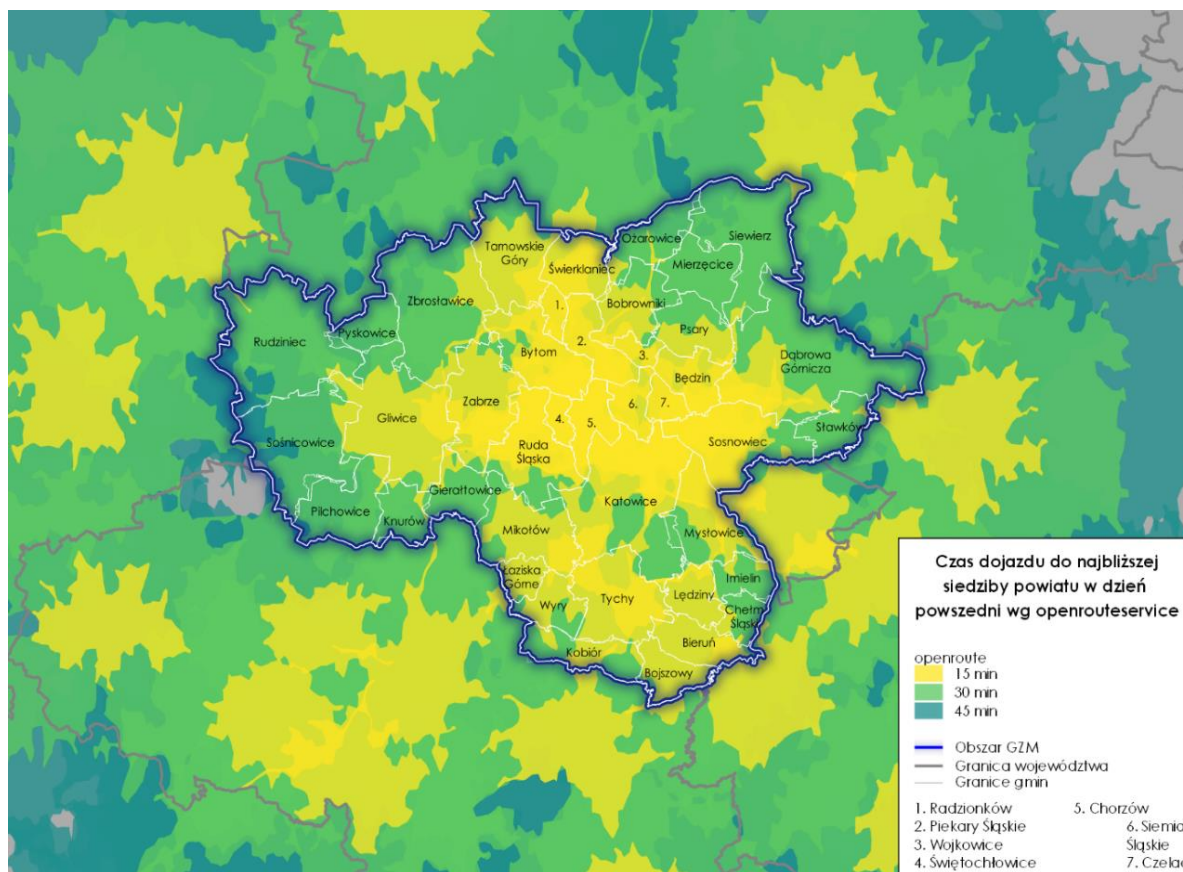
³⁰⁸ Por.: https://www.tomtom.com/en_gb/traffic-index/katowice-urban-area-traffic#statistics.

³⁰⁹ Źródło danych: https://www.tomtom.com/en_gb/traffic-index/ranking/.

³¹⁰ Udostępnianych przez TravelTime platform, Mapbox, Openrouteservice itp. Ta ostatnia usługa wykorzystuje dane OpenStreetMap.

samochodem dla ponad 570 tysięcy osób³¹¹. Niewiele gorzej wypadają pod tym względem centra Siemianowic Śląskich i Chorzowa (dostępne w ciągu kwadransa dla 450 tys. osób), a także Rudy Śląskiej, Katowic, Bytomia i Sosnowca. Praktycznie wszyscy mieszkańcy GZM mogą bez większych problemów (w czasie do pół godziny) przemieścić się do najbliższego ich miejsca zamieszkania miasta powiatowego, z wyjątkiem nielicznych terenów w GZM, zwykle niezamieszkałych (rys. 130).

Rys. 130. Szacowane czasy dojazdu samochodem do siedzib powiatów w 2022 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych openrouteservice i GHSL

Infrastruktura drogowa GZM na tle kraju oceniana jest jako dobrze rozwinięta. Planuje się także dalszą jej rozbudowę, zwiększającą przepustowość. Na podstawie Koncepcji metropolitalnych powiązań drogowych na obszarze Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z 2019 r., autorstwa Przedsiębiorstwa Przemysłowo-Usługowego „INKOM”, wśród najważniejszych inwestycji planowanych lub już projektowanych można wymienić:

- Projektowane przełożenie drogi krajowej DK 79 (ominięcie centrum Chorzowa);
- Planowana drogowa trasa średnicowa DTŚ Północ;
- Planowana drogowa trasa średnicowa DTŚ Wschód (odc. do Jaworzna);
- Planowana drogowa trasa średnicowa DTŚ Wschód (odc. do Sosnowca);

³¹¹ Dane te trzeba jednak traktować szacunkowo – bazują na danych dot. rozmieszczenia ludności w siatce kilometrowej [Global Human Settlement Layer](#), opracowanych przez Komisję Europejską (ostatnia aktualizacja w 2015 r.).

- Połączenie planowanych inwestycji drogowych na obrzeżu strefy śródmiejskiej Katowic;
- Projektowane połączenie (droga ekspresowa S1 – Euroterminal – droga krajowa DK 94);
- Projektowana trasa szybkiego ruchu północ-południe (N-S);
- Planowane przedłużenie drogi krajowej DK79;
- Projektowana Bytomska Centralna Trasa Północ-Południe (tzw. BeCeTka);
- Połączenie trasy N-S z BeCeTką, z wykorzystaniem dawnego torowiska kolejowego.

Transport kolejowy

Obszar GZM cechuje rozwinięta infrastruktura kolejowa (podobnie jak w województwie śląskim). Z uwagi na brak danych statystycznych na odpowiednim poziomie granularności poniższe analizy dotyczą głównie danych dla województwa śląskiego:

- łączna długość eksploatowanych linii kolejowych wynosi 1 912 km (stan na 2020 r.), co stanowi 9,8% tego typu infrastruktury w Polsce. Jest to większy odsetek niż udział powierzchni województwa śląskiego w powierzchni całej Polski (3,9%), co świadczy o stosunkowo dużym zagęszczeniu sieci kolejowej;
- pod kątem gęstości linii kolejowych województwo śląskie wysuwa się na prowadzenie na tle innych regionów Polski, mając 15,5 km linii kolejowych na każde 100 km² powierzchni (w porównaniu ze średnią 6,21 km/100 km² w Polsce). Sprawia to, że transport kolejowy na terenie GZM ma potencjał rozwojowy;
- wciąż jednak kolej nie jest wykorzystywana przez mieszkańców województwa śląskiego tak intensywnie, jak w innych regionach Polski. W 2020 r. wskaźnik wykorzystania kolei na 1 mieszkańca w województwie śląskim wyniósł 3,6³¹², podczas gdy w skali Polski wartość ta oscylowała wokół 5,5. Taki wynik plasuje województwo śląskie w połowie zestawienia; ustępuje ono województwom: pomorskiemu, mazowieckiemu, dolnośląskiemu, wielkopolskiemu, łódzkiemu czy zachodniopomorskiemu – regionom o relatywnie mniej rozwiniętej infrastrukturze kolejowej.

Na relatywnie niesatysfakcjonujący wynik wykorzystania kolei mogły mieć wpływ dwa czynniki. Pandemia COVID-19 znacznie zmniejszyła potrzebę i skłonność do korzystania z publicznego transportu zbiorowego. W porównaniu z poprzednimi latami wskaźnik wykorzystania kolei spadł na przełomie 2019 i 2020 nie tylko w województwie śląskim (w 2019 r. wyniósł on rekordowe 5,9), ale również w skali kraju (8,7 w 2019 r. w porównaniu do 5,5 w 2020 r.).

Na obszarze GZM działa czterech przewoźników kolejowych (stan na marzec 2022 r.): Koleje Śląskie, POLREGIO, Leo Express oraz PKP Intercity. W skali przejazdów regionalnych największe znaczenie odgrywają Koleje Śląskie (w skrócie KŚ) – spółka należąca do samorządu województwa śląskiego. W 2020 r. liczba pasażerów Kolei Śląskich wyniosła 13,0 mln, co stanowiło 6,2% udziału w rynku przewozów pasażerskich. Koleje Śląskie obsługują 18 linii na terenie województwa śląskiego oraz częściowo także województwa małopolskiego. W ramach współpracy z GZM oraz Urzędem Marszałkowskim od 2019 r. funkcjonuje Metrobilet – wspólny bilet Zarządu Transportu Metropolitalnego i Kolei Śląskich, pozwalający na przejazdy zarówno wybranymi pociągami KŚ (w zależności od strefy), jak i pojazdami ZTM.

---

³¹² Wskaźnik wykorzystania kolei oblicza się, dzieląc liczbę mieszkańców (wg danych GUS) przez dane o liczbie odprawionych pasażerów w danym województwie wg sprawozdań przekazywanych przez przewoźników pasażerskich.

W granicach GZM planuje się także szereg inwestycji kolejowych. Do najważniejszych z nich należą rozwój koncepcji Kolei Metropolitalnej oraz inwestycje w ramach programu Kolej Plus:

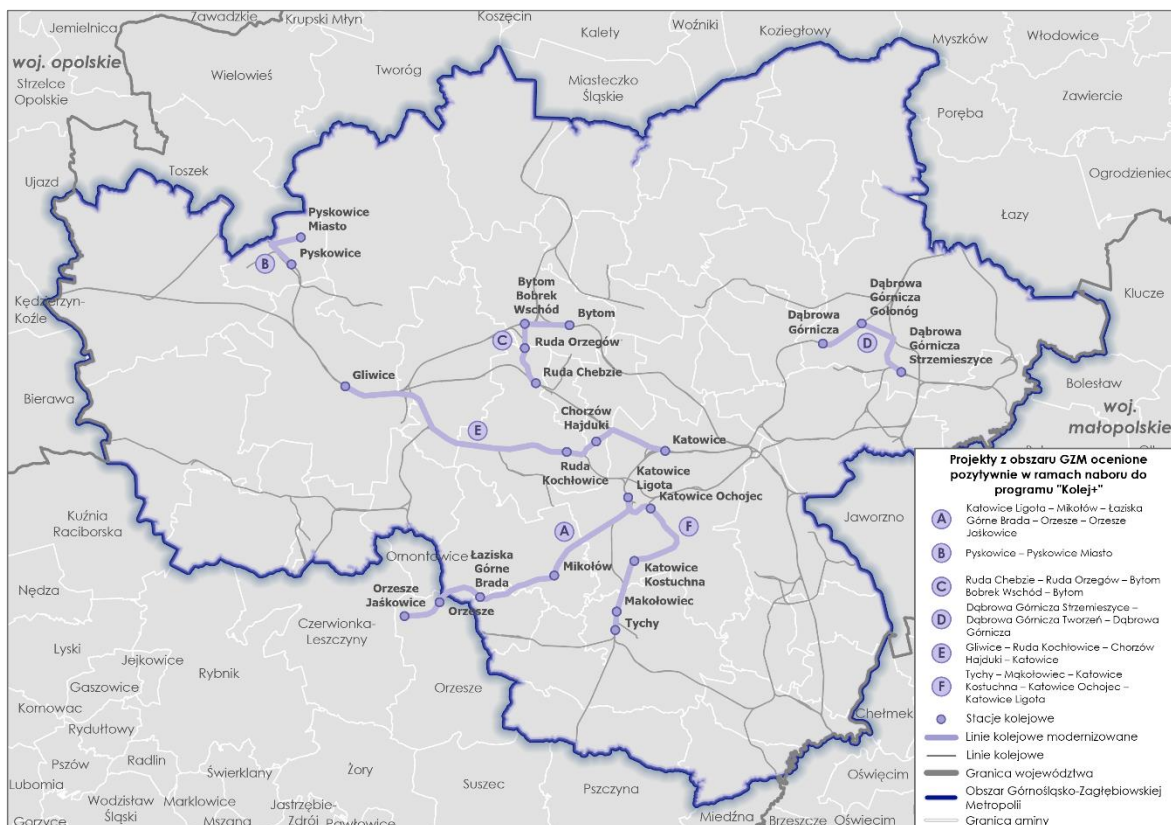
- **Kolej Metropolitalna:** w planach rozwoju metropolitalnego transportu zbiorowego w GZM kolej ma docelowo odgrywać pierwszorzędną rolę. Do 2024 r. ma powstać Studium wykonalności budowy Kolei Metropolitalnej (pozwoli to określić dokładne koszty realizacji poszczególnych wariantów i zapotrzebowanie na tabor, a także lokalizację i wymaganą wielkość zapleczy technicznych); natomiast zgodnie ze Wstępnym Studium Wykonalności Kolei Metropolitalnej na terenie GZM wskazano cztery warianty rozwoju transportu kolejowego:
  - **Wariant W0:** opiera się na lepszym wykorzystaniu obecnej infrastruktury kolejowej poprzez zagęszczenie połączeń na dwóch osiach: północ-południe (na linii Tarnowskie Góry – Katowice – Tychy) oraz wschód-zachód (Dąbrowa Górnicza – Katowice – Gliwice).
  - Wariant W1: stanowi rozwinięcie wariantu W0 poprzez wydłużenie osi północ-południe do Nowego Bierunia, a także techniczne wydzielenie torów przeznaczonych na przejazdy pociągów Kolei Metropolitalnej, co wiązałoby się z budową ok. 85 km dodatkowych torów oraz 10 nowych przystanków. Pozwoliłoby to zwiększyć przepustowość torów (ograniczoną obecnie kursowaniem pociągów innych przewoźników, zwłaszcza na trasie Katowice-Gliwice), a zarazem umożliwiłoby równoodstępowy ruch pociągów Kolei Metropolitalnej (od 43 do 79 składów dziennie) w każdym z czterech kierunków.
  - Wariant W2: oprócz kolei normalnotorowej byłaby ona wzbogacona o lekką kolej miejską (na trasie Gliwice – Ruda Śląska – Mikołów – Tychy Lodowisko) oraz kolej typu *monorail* (na trasie Katowice – MPL Katowice oraz Sosnowiec – MPL Katowice). Układ sieci też opierałby się na ww. osiach północ-południe i wschód-zachód, z wydłużeniem drugiej osi na wschodzie do Pyskowic. Zakłada też budowę dodatkowych 105 km torów i 13 przystanków. Realizacja tego wariantu jest uzależniona od dostępności środków finansowych i dalszego rozwoju MPL Katowice (przepustowość na poziomie ok. 10 mln pasażerów rocznie – przewiduje się, że cel ten zostanie osiągnięty w 2035 r.).
  - Wariant W3: stanowi najbardziej rozwiniętą koncepcję Kolei Metropolitalnej; zakłada dalszy rozwój lekkiej kolei miejskiej i wydłużenie jej trasy do Ornontowic i Orzesza, a także wybudowanie 177 km dodatkowych torów oraz 14 nowych przystanków.
- **Kolej Plus** (Program Uzupelniania Lokalnej i Regionalnej Infrastruktury Kolejowej): to rządowy program rozwoju i uzupełnienia sieci infrastruktury kolejowej w Polsce do 2028 r. Do programu zgłoszono 13 projektów z GZM: 6 projektów liniowych (obejmujących modernizację istniejących lub budowę nowych linii kolejowych) i 7 inwestycji punktowych (np. budowa nowych przystanków czy modernizacja infrastruktury pasażerskiej).

Aby uzyskać dofinansowanie w ramach programu Kolej Plus, wymagane jest zapewnienie 15% wkładu własnego kosztów kwalifikowalnych każdego z projektów. Koszty te pokryje GZM przy wsparciu Urzędu Marszałkowskiego dla jednego projektu, wychodzącego poza granice GZM, tj.: linii kolejowej nr 140 (Katowice Ligota – Orzesze Jaśkowice). Łączny koszt realizacji wszystkich 13 projektów wynosi ok. 1,7 mld zł, w tym ok. 330 mln zł wkładu własnego

ze strony GZM (stan na marzec 2022 r.³¹³). W kwietniu 2022 r. otrzymano dofinansowanie na poziomie 75-85% wartości inwestycji (1,65 mld zł)³¹⁴.

Zgłoszone projekty w programie Kolej Plus wpisują się w koncepcję Kolei Metropolitalnej. Poniższa grafika prezentuje zakres poszczególnych projektów (por. rys. 131).

Rys. 131. Projekty z obszaru GZM, ocenione pozytywnie w ramach naboru do programu Kolej Plus

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony internetowej PKP PLK S.A.³¹⁵

Transport rowerowy

Transport rowerowy jest jednym z elementów składających się na rozwój zrównoważonej mobilności. Ma wymiar nie tylko rekreacyjny, ale i służy do codziennego przemieszczania się, a także wiąże się z kwestią adaptacji miast do zmiany klimatu.

W GZM znajduje się obecnie prawie 600 km dróg rowerowych na terenie 36 gmin (poza Łaziskami Górnymi, Mierzęcicami, Ożarówicami, Psarami i Rudzińcem). W ostatnich latach obserwuje się stopniowy wzrost długości dróg rowerowych na terenie GZM.

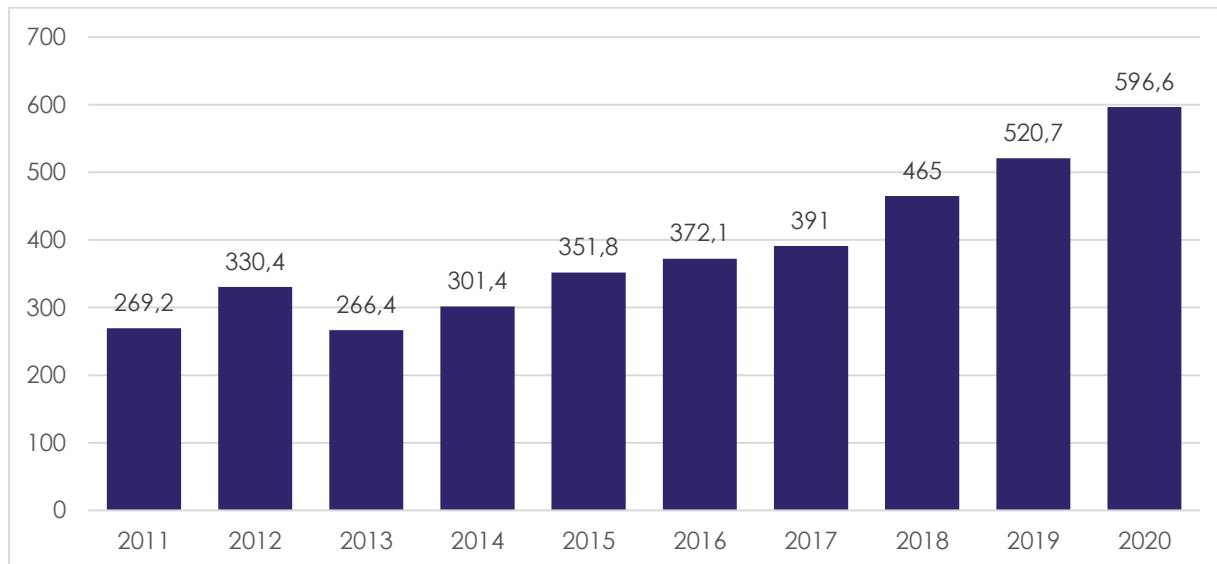
³¹³ <https://katowice.naszemiasto.pl/kolej-wiszaca-w-katowicach-i-sosnowcu-szybko-nie-powstanie/ar/c1-8667767>.

³¹⁴ <https://metropoliagzm.pl/2022/04/20/100-km-torow-zostanie-zbudowanych-i-wyremontowanych-w-metropolii-jest-dotacja-kolej-plus/>.

³¹⁵ <https://www.plk-sa.pl/program-kolej-plus>.

Opinia interesariuszy z prekonsultacji: Zwracano uwagę na kwestię dalszego rozwoju infrastruktury rowerowej o funkcji nie tylko rekreacyjnej, ale i komunikacyjnej (m.in. w aspekcie poprawy mobilności).

Rys. 132. Łączna długość dróg rowerowych w GZM w latach 2011-2020³¹⁶

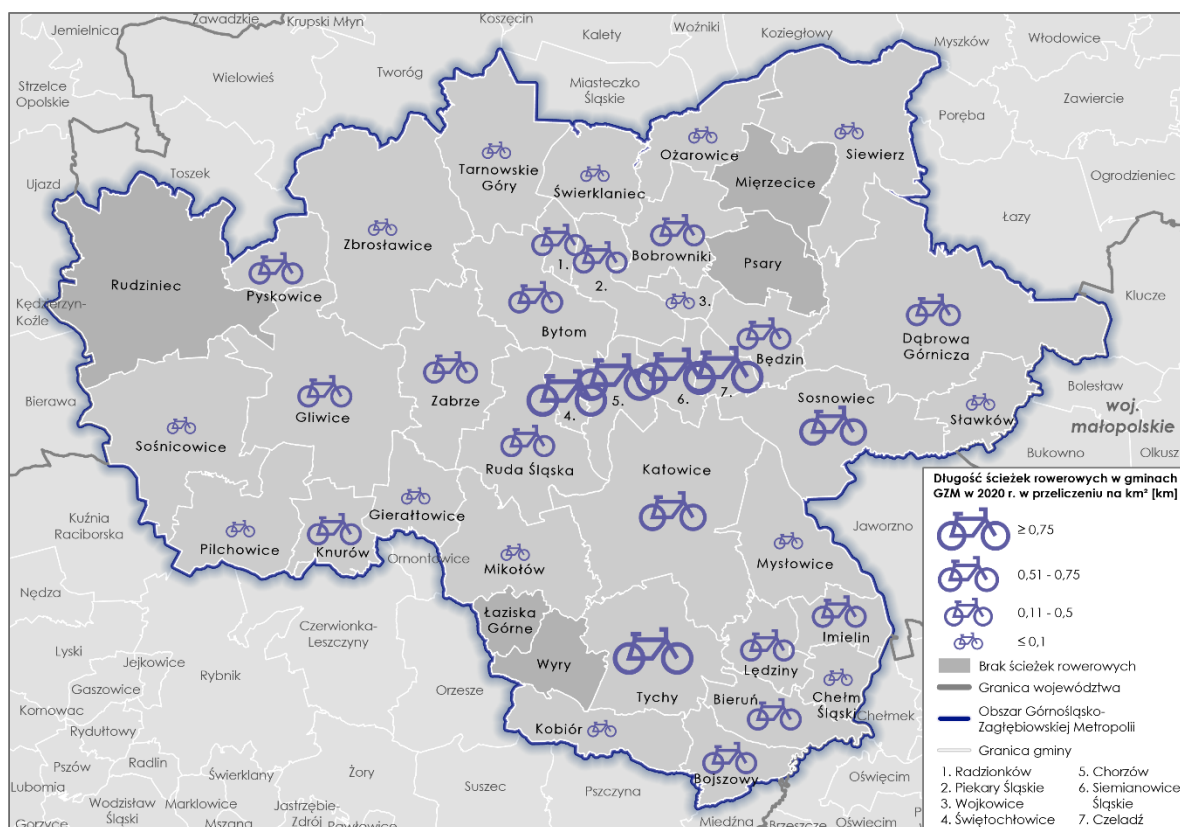
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Długość i rozmieszczenie sieci dróg rowerowych różni się w poszczególnych gminach GZM. Występują one przede wszystkim w największych miastach GZM:

- Katowicach (92,6 km);
- Tychach (67 km),
- Sosnowcu (50 km);
- Gliwicach (48,5 km);
- Dąbrowie Górniczej (41 km).

³¹⁶ Spadek długości dróg rowerowych w latach 2011-13 wynikał z remontów/przebudów lub zmian np. na ciąg pieszo-rowerowy.

Rys. 133. Długość dróg rowerowych w gminach GZM w 2020 r. w przeliczeniu na km²

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Na tle innych polskich metropolii GZM ma umiarkowanie rozbudowaną sieć dróg rowerowych.

W prawie wszystkich innych obszarach metropolitalnych (wg FUA) poza łódzką na 10 tys. mieszkańców przypada więcej dróg rowerowych niż w GZM. Pionierem w tej kwestii jest aglomeracja poznańska (5,31 km/10 tys. osób), tuż za nią plasuje się aglomeracja trójmiejska (5,15 km/10 tys. os.) i wrocławska (4,78 km/10 tys. os.).

Dotychczasowe działania GZM w zakresie polityki rowerowej to:

- **Standardy i wytyczne kształtowania infrastruktury rowerowej z 2018 r.:** dokument służący tworzeniu spójnego metropolitalnego systemu tras rowerowych wg możliwe jednorodnych standardów. Określa ramy i zasady projektowania oraz budowy infrastruktury rowerowej w GZM (w tym: wymagania techniczne, hierarchia sieci tras rowerowych, zasady oznakowania i utrzymania infrastruktury, a także możliwe formy integracji transportu rowerowego z pozostałymi środkami transportu).
- **Studium Systemu Tras Rowerowych Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z 2018 r.:** dokument wyznaczający główne kierunki rozbudowy dróg rowerowych w ramach Metropolitalnego Systemu Tras Rowerowych (MSTR). Docelowo ma się składać z 87 tras, w tym:
  - 33 tras głównych, łączących gminy GZM ze sobą i sąsiednimi gminami. Rozpoczynają się przeważnie w centrum gminy lub na skrzyżowaniach i rozwidleniach z innymi trasami głównymi. Trasy te mają charakter regionalny – zarówno komunikacyjny, jak i turystyczny;

- 45 tras drugorzędnych, które również łączą gminy GZM ze sobą oraz mają charakter zarówno transportowy, jak i turystyczny;
- 9 łączników, z których 7 stanowi odgałęzienia tras głównych i drugorzędnych, mające ułatwiać dojazd do nich.
- Priorytetem w polityce rowerowej GZM jest łączenie najważniejszych punktów w Metropolii oraz powiązanie z sąsiednimi gminami. Minimalna prędkość projektowa takich tras wynosi 30 km/h, co umożliwi szybkie przemieszczanie się pomiędzy poszczególnymi punktami.
- **Velostrady:** planuje się budowę Metropolitalnego Systemu Tras Rowerowych, odseparowanych od ruchu pieszego i samochodowego; umożliwi to sprawne i bezpieczne poruszanie się rowerem na terenie GZM. W pierwszym etapie zostanie wybudowany odcinek pomiędzy Katowicami, Sosnowcem, Będzinem a Czeladzią (ok. 8,3 km). Kolejne proponowane połączenia będą przebiegać między Piekarami Śląskimi, Bytomiem, Chorzowem, Siemianowicami Śląskimi a Katowicami (ok. 15 km), na trasie Katowice-Tychy (ok. 10 km) oraz z Gliwic przez Zabrze, Rudę Śląską i Chorzów, kończące bieg w Katowicach (ok. 30 km). Łączna długość wszystkich planowanych tras wyniesie ponad 63 km. Inwestycja będzie realizowana we współpracy z gminami członkowskimi GZM, w zgodzie ze Standardami i wytycznymi kształtowania infrastruktury rowerowej GZM.
- **Rower Metropolitalny:** planuje się stworzyć na terenie GZM system wypożyczalni rowerów publicznych (byłby to jeden z największych tego typu systemów w Europie); ma on służyć upowszechnianiu korzystania z roweru nie tylko w kontekście zdrowego trybu życia, ale także jako ekologicznego środka transportu i poprawy mobilności, zwłaszcza na krótkich i średnich dystansach. System Roweru Metropolitalnego, oprócz kilku tysięcy różnego typu rowerów, będzie obejmował infrastrukturę towarzyszącą (m.in. stojaki) oraz oprogramowanie zintegrowane z transportem publicznym. Przyszły operator systemu zapewni jego kompleksowe wykonanie i obsługę, a także kontynuację w przypadku wypożyczalni istniejących na terenie GZM (m.in. w Katowicach, Sosnowcu, Tychach czy Chorzowie). Pozwoli to na poruszanie się rowerem miejskim nie tylko w obrębie jednej gminy, ale też pomiędzy gminami, tak by rowery stały się w pełni metropolitalnym środkiem transportu. Część rowerów miejskich ma posiadać wspomaganie elektryczne, co potencjalnie umożliwi skorzystanie z pojazdów większej liczbie osób.

Transport lotniczy

Na terenie GZM funkcjonują:

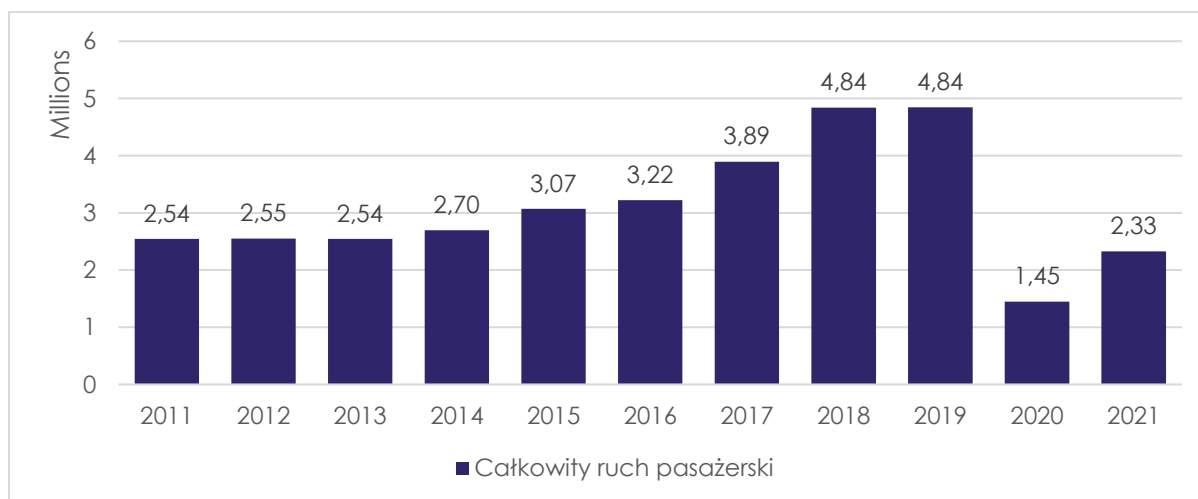
- Międzynarodowy Port Lotniczy Katowice im. Wojciecha Korfańtego w Pyrzowicach (w skrócie MPL Katowice);
- trzy lotniska o charakterze biznesowo-sportowym: Gliwice-Trynek, Katowice-Muchowiec, Bojszowy).

MPL Katowice (zwany też Katowice Airport) zlokalizowany jest w miejscowości Pyrzowice, na terenie gmin Ożarówice i Mierzęcice (a zarazem na pograniczu powiatów tarnogórskiego i będzińskiego). Jako międzynarodowe lotnisko cywilne funkcjonuje od 1994 r. Dysponuje trzema terminalami pasażerskimi. Pod względem liczby obsługiwanych pasażerów, zarówno przed pandemią COVID-19 (w 2018 i 2019 r.), jak i w trakcie (w 2020 r.) lotnisko to zajęło

4. miejsce w Polsce, ustępując miejsca tylko lotniskom w Warszawie, Krakowie i Gdańsku³¹⁷. Z MPL Katowice korzysta obecnie 9 linii lotniczych: Wizz Air, Ryanair, Lufthansa, PLL LOT, Smartwings Poland, Enter Air, BUZZ, Correndon Airlines oraz SunExpress (stan na marzec 2022 r.).

W ostatnich latach można było zaobserwować wzrost stopnia wykorzystania i znaczenia lotniska: w 2019 r. było to ponad 4,8 mln pasażerów, a wcześniej, w 2011 r., ok. 2,5 mln. Prawie dwukrotny wzrost liczby pasażerów wynikał nie tylko z dalszej rozbudowy lotniska (w 2019 r. zakończyła się rozbudowa i modernizacja terminala B, zwiększająca przepustowość z 6 do 8 mln pasażerów rocznie), ale przypuszczalnie również ze wzbogacenia się społeczeństwa i wzrostu popytu na podróże lotnicze. Trend ten został przerwany pandemią COVID-19, która spowodowała znaczny spadek liczby pasażerów – do ok. 1,4 mln w 2020 r. Co prawda w 2021 r. nastąpiło częściowe odbicie i z MPL Katowice skorzystało przeszło 2,3 mln osób, jednak jest to wciąż o 1,5 mln mniej niż w rekordowym 2019 r. Umiarkowane odbicie mogło być spowodowane pojawieniem się kolejnych wariantów wirusa powodującego COVID-19, a w konsekwencji pojawieniem się barier w podróżowaniu bądź obawą przed zakażeniem.

Rys. 134. Całkowity ruch pasażerski w MPL Katowice w Pyrzowicach w latach 2011-2021

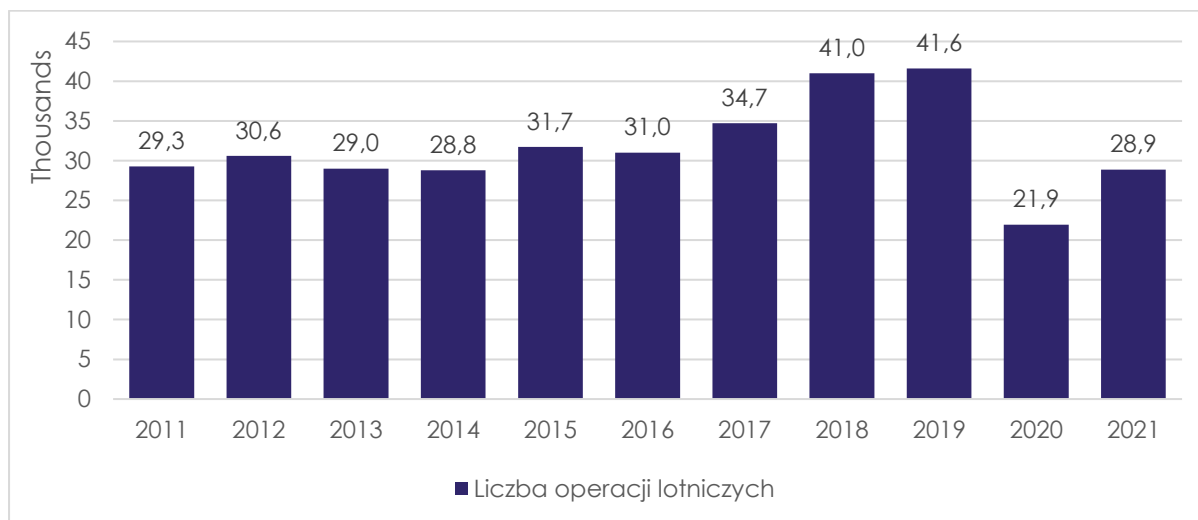
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MPL Katowice³¹⁸

Analiza liczby wykonywanych operacji lotniczych pozwala wyciągnąć podobne wnioski (rys. 135). Do 2019 r. na terenie MPL Katowice sukcesywnie rosła liczba wykonywanych operacji: z ponad 29 tys. do przeszło 41 tys. lotów rocznie. Tendencja odwróciła się wraz z pojawieniem się pandemii COVID-19: liczba lotów spadła prawie dwukrotnie, po czym wzrosła w 2021 r., ale osiągnęła wartość niższą niż w 2019 r.

³¹⁷ https://www.ulc.gov.pl/download/regulacja_ryнку/statystyki/4kw2020/wg_portów_lotniczych_4kw2020.pdf.

³¹⁸ <https://www.katowice-airport.com/pl/nasze-lotnisko/statystyki/statystyki-roczne>.

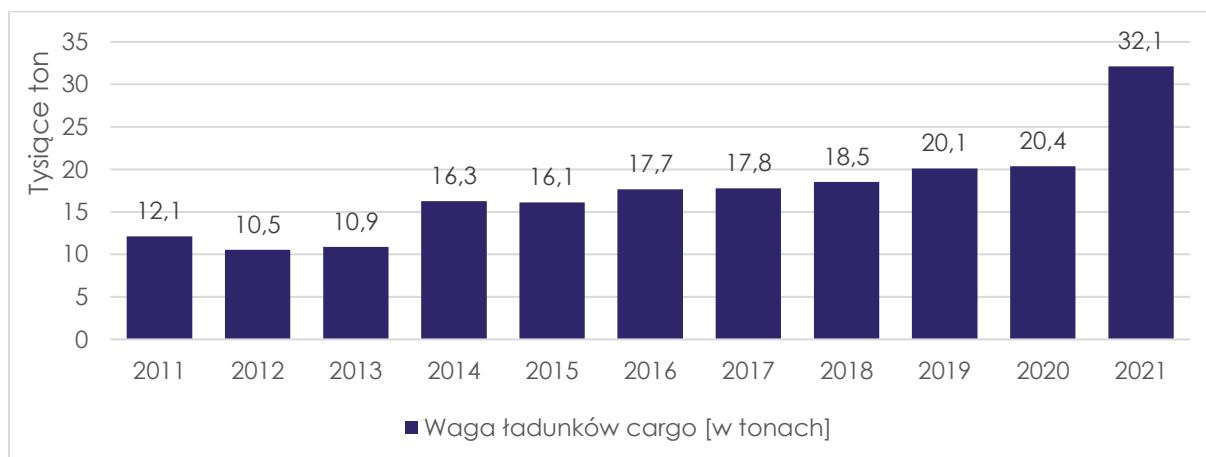
Rys. 135. Liczba operacji wykonanych w MPL Katowice w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MPL Katowice³¹⁹

Oprócz lotów pasażerskich MPL Katowice obsługuje także loty cargo (rys. 136). W tej kategorii obserwuje się stały wzrost masowości ładunków. Warto zauważyć, że mimo pandemii COVID-19 w latach 2020-2021 nastąpił wyraźny wzrost skali operacji związanych z cargo: waga ładunków wzrosła o ponad połowę, z 20 369 do 32 104 ton.

Rys. 136. Waga ładunków cargo (w tysiącach ton), przeładowanych w MPL Katowice w latach 2011-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MPL Katowice³²⁰

³¹⁹ Tamże.

³²⁰ Tamże.

Transport intermodalny

Transport intermodalny (kombinowany) polega na przewozie ładunków środkami przewozowymi różnych gałęzi transportu, przy jednoczesnym wykorzystaniu tylko jednej jednostki ładunkowej (np. kontenera) na całej trasie przewozu. **Na terenie GZM znajduje się 5 terminali intermodalnych (są to zarazem wszystkie z obszaru województwa śląskiego)**³²¹:

- Metrans Terminal Dąbrowa Górnicza;
- PCC Intermodal – Terminal PCC Gliwice,
- PKP Cargo Connect – Terminal Kontenerowy – Gliwice;
- LAUDE SMART INTERMODAL S.A. Terminal kontenerowy w Sosnowcu;
- Euroterminal Sławków Sp. z o.o.

Wszystkie te terminale obsługują transport drogowy i kolejowy, umożliwiając szybkie dostarczenie ładunków – przy relatywnie niższych kosztach transportu i mniejszym ryzyku uszkodzenia towaru.

Transport wodny

Transport wodny stanowi niewielki udział w transporcie na terenie GZM ogółem. Ma jednak potencjał do rozwoju, zwłaszcza w celach turystyczno-rekreacyjnych.

W GZM znajduje się jeden śródlądowy port rzeczny w Gliwicach, położony przy 41-kilometrowym Kanale Gliwickim, łączącym Odrę (na wysokości Kędzierzyna-Koźle w woj. opolskim) z Gliwicami. Port w Gliwicach stanowi początek Odrzańskiej Drogi Wodnej, łączącej Górny Śląsk z portami w Szczecinie i Świnoujściu oraz z siecią innych kanałów w Europie Zachodniej.

2.3.6 Planowanie przestrzenne

Podstawowym narzędziem planowania przestrzennego w gminach są studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy (SUiKZP) oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (mpzp), stanowiące prawo miejscowe.

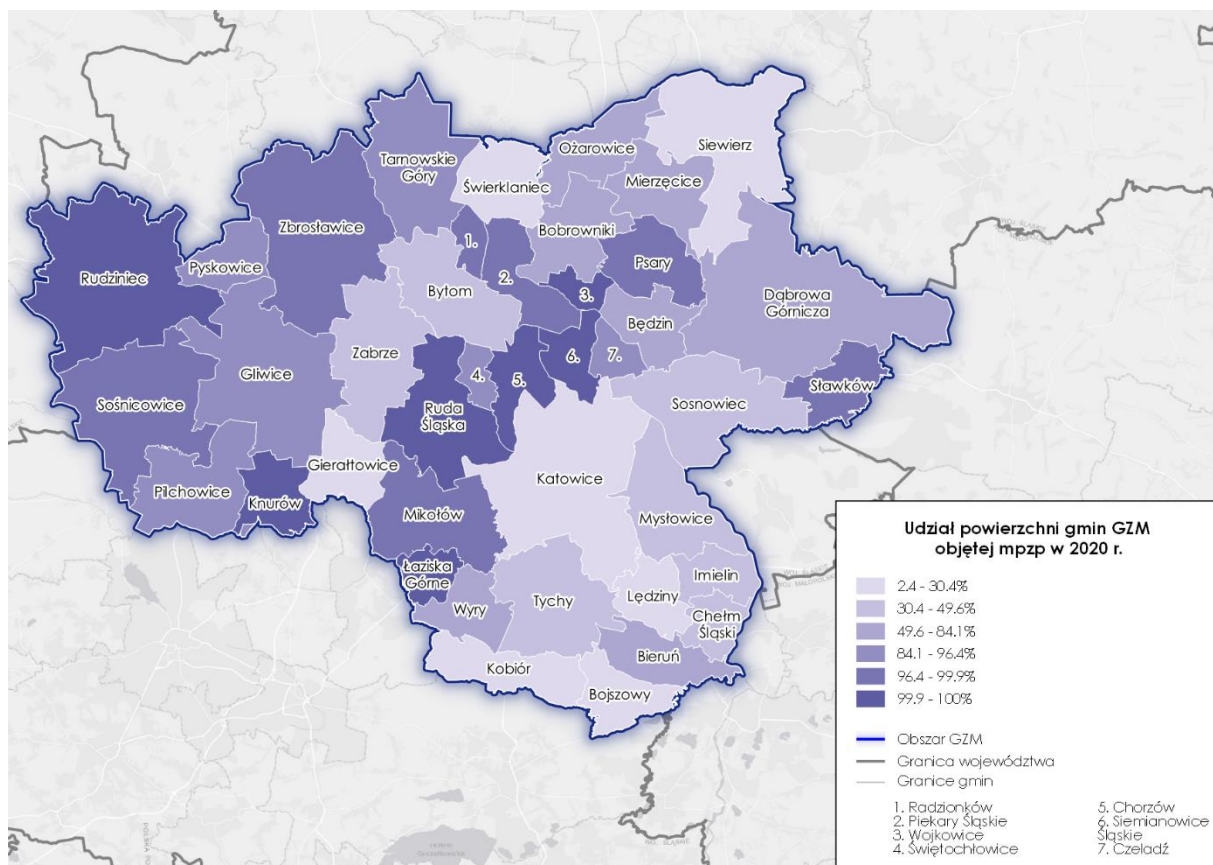
W 2020 r. w GZM łączne pokrycie mpzp wynosiło 67% i **było nieco niższe niż w całym woj. śląskim** (71%). Sytuacja poszczególnych gmin różni się w tym zakresie – od takich, które dysponują mpzp dla całego obszaru gminy (Wojkowice, Knurów, Rudziniec, Chorzów, Siemianowice Śląskie, Łaziska Górne, Zbrostawice, Sośnicowice, Psary, Mikołów, Sławków, Ruda Śląska), po takie, które dysponują nimi dla nie więcej niż 10% powierzchni (Gieratowice, Lędziny). **Różnice te wydają się mieć charakter strukturalny: samorzady lokalne, które w 2010 r. nie miały dużego pokrycia mpzp, wciąż ich nie mają lub obejmują nimi tylko niewielką część terytorium.** Dotyczy to nie tylko gmin wiejskich, ale również np. Katowic, w których pokrycie planami nie przekracza 27%, czy Zabrze, gdzie nie przekracza 32%. Taka sytuacja może wynikać m.in. ze struktury użytkowania gruntów w danej gminie, np. z dużego udziału terenów leśnych czy terenów zamkniętych, dla których nie ma potrzeby sporządzania mpzp.

321

<https://dane.utk.gov.pl/sts/transport-intermodalny/mapa-terminali/17444.Dane-o-terminalach-intermodalnych.html#Linki>.

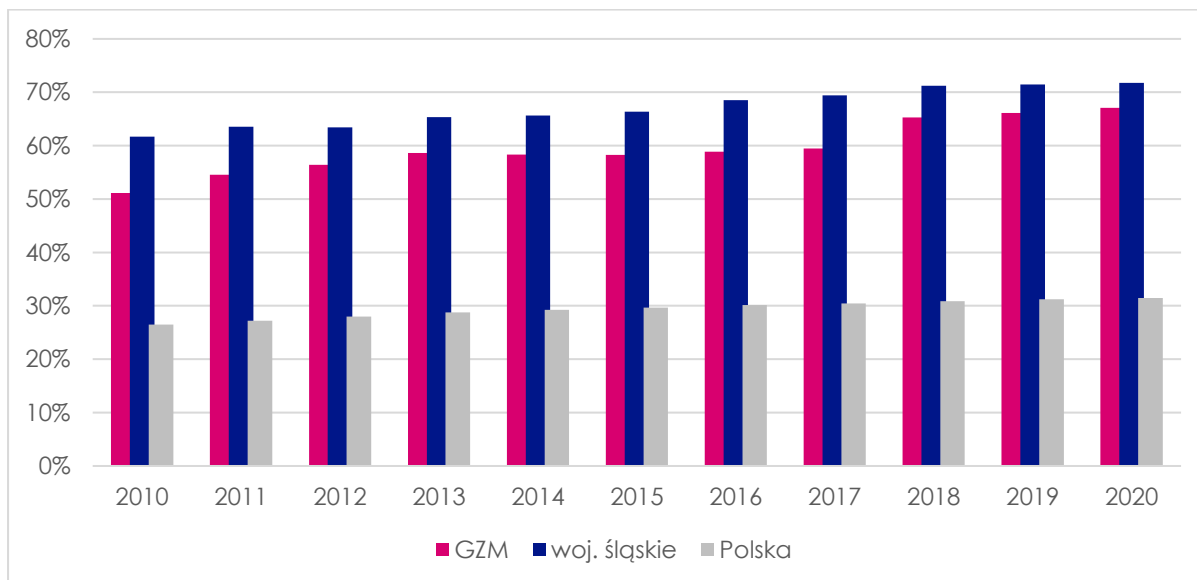

Rys. 137. Udział powierzchni gmin GZM, objętej mpzp w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 138. Zmiany w pokryciu obowiązującymi mpzp w latach 2010-2020

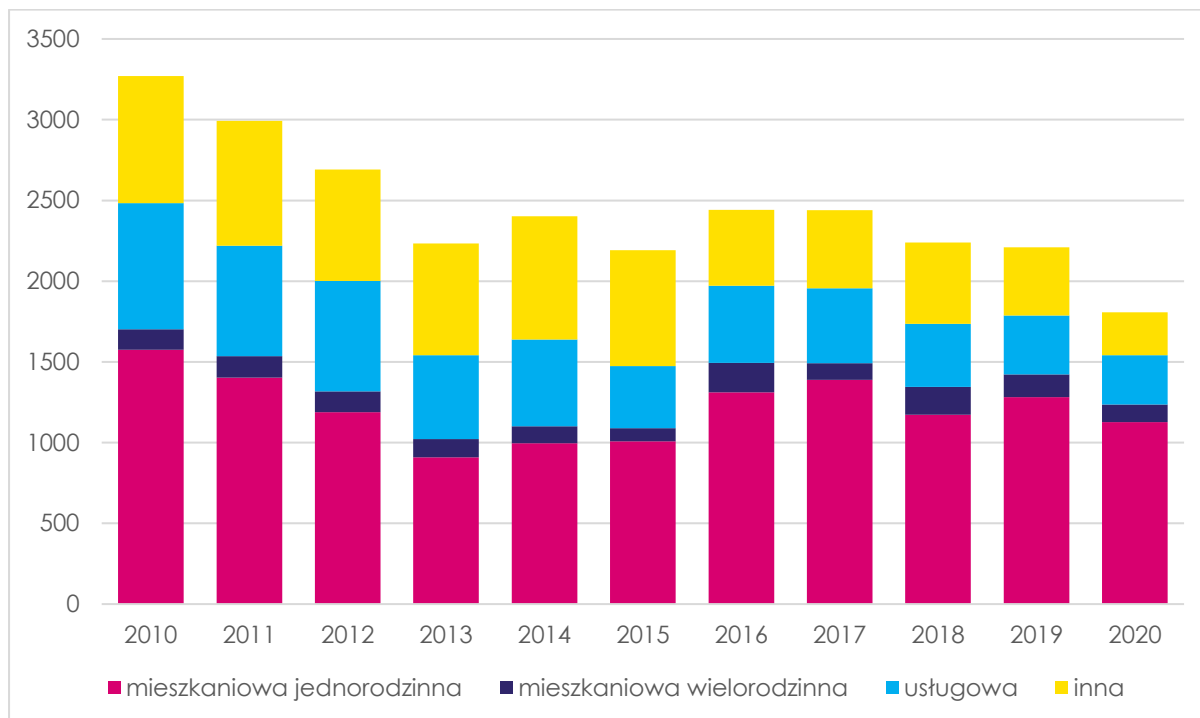

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Niewystarczające pokrycie przestrzeni GZM mpzp stwarza **ryzyko chaotycznego i niekontrolowanego zagospodarowania przestrzeni i niekorzystnie wpływa na kształtowanie ładu przestrzennego.**

Miarą tego rodzaju zagrożeń może być dynamika wydawanych przez gminy tzw. decyzji o warunkach zabudowy³²². W latach 2010-2020 wydano ich w GZM łącznie 2 6 918³²³. Ich liczba w ostatnich latach spadła, co częściowo odzwierciedla omówione wyżej trendy związane z uchwalaniem planów zagospodarowania, a częściowo może wynikać z innych czynników, np. związanych ze stanem koniunktury, dostępnością finansowania itp. Spadkowy trend w wydawaniu tego rodzaju decyzji w stosunkowo małym stopniu dotyczy inwestycji mieszkaniowych, zwłaszcza jednorodzinnych, których jest w omawianym zbiorze najwięcej (rys. 139).

Rys. 139. Wydane decyzje o warunkach zabudowy w GZM wg typu zabudowy

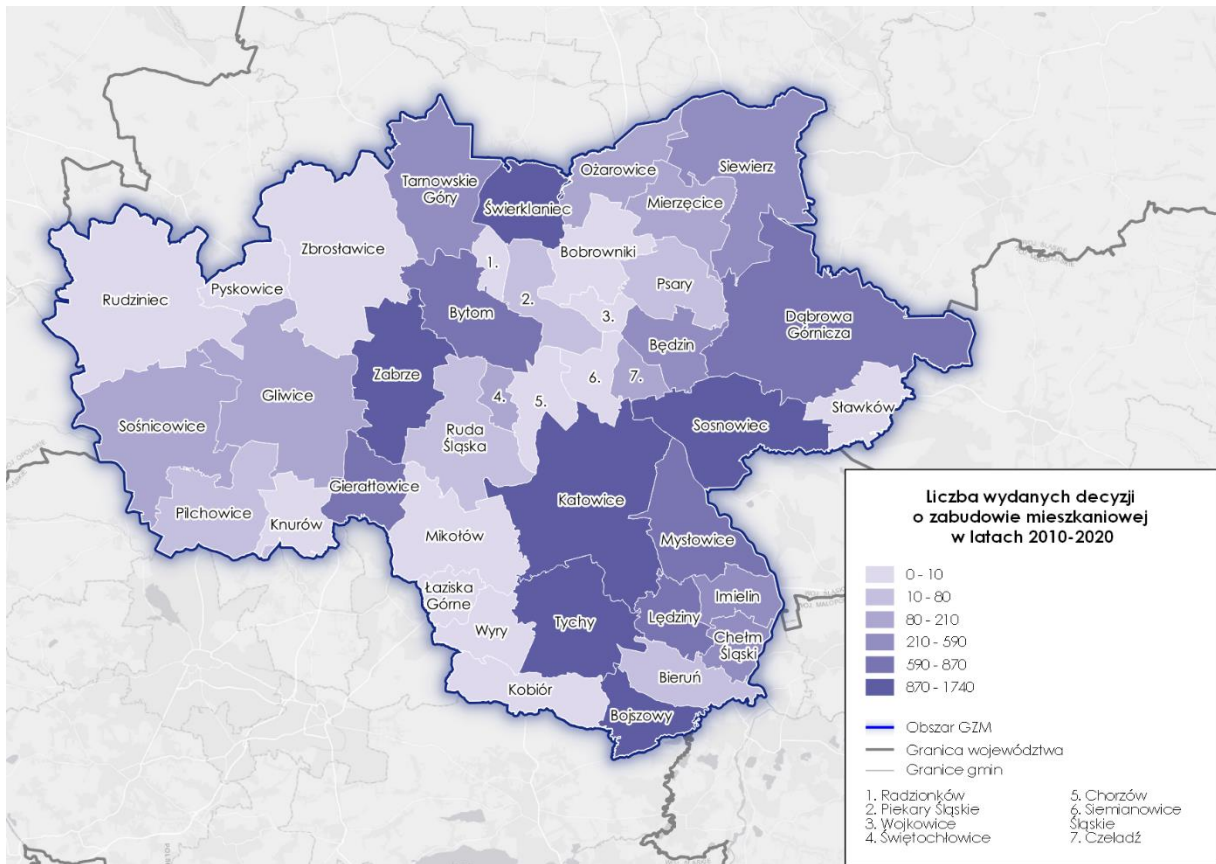
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Decyzje o warunkach zabudowy wydawane dla zabudowy mieszkaniowej (jednorodzinnej i wielorodzinnej) są szczególnie powszechne w gminach, w których nasilenie procesów suburbanizacji jest największe (rys. 140), a także, co oczywiste, w których pokrycie obowiązującymi mpzp jest relatywnie małe (rys. 137). Dotyczy to w szczególności wschodniej części GZM i gmin rdzenia: Sosnowca, Katowic, Tychów, Zabrze, a także Bojszów i Świerklańca, a w mniejszym stopniu: Gierattowic, Tarnowskich Gór, Łędzin, Mysłowic czy Dąbrowy Górniczej. **Zwłaszcza te gminy można wskazać jako szczególnie zagrożone chaosem przestrzennym i procesami suburbanizacji.**

³²² Warunki zabudowy i zagospodarowania terenu – warunki wydaje się w przypadku braku miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, w trybie rozprawy administracyjnej (bez procedur sporządzenia planu lub partycypacji). Są one ustalone decyzją administracyjną wójta, burmistrza lub prezydenta miasta, wydaną na wniosek osoby lub instytucji, zamierzającej dokonać trwałych zmian w użytkowaniu, zagospodarowaniu przestrzennym lub zabudowie terenu. Warunki poprzedzają pozwolenie na budowę. Decyzja określa rodzaj inwestycji, warunki wynikające z przepisów szczególnych, warunki obsługi w zakresie infrastruktury technicznej i wymagania dotyczące ochrony osób trzecich. Gminne studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego nie stanowi podstawy prawnej wydawania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.

³²³ Źródło: BDL GUS.

Rys. 140. Wydane decyzje o warunkach zabudowy w GZM wg typu zabudowy w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

2.3.7 Podsumowanie (aspekt przestrzenny)

- GZM to złożona, policentryczna sieć o zróżnicowanej strukturze osadniczej i funkcjach przestrzennych, zarządzana od strony planowania przestrzennego przez 41 JST. Harmonizacja ich działań jest niezmiernie trudna, a zarazem kluczowa dla zrównoważonego rozwoju GZM.
- Na tle województwa śląskiego Metropolię cechuje relatywnie niskie pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. W obrębie samej GZM sytuacja jest pod tym względem bardzo zróżnicowana. Różnice te wydają się mieć charakter strukturalny – od wielu lat problem niskiego pokrycia planami dotyczy tych samych samorządów.
- Niskie pokrycie mpzp na obszarach podlegających suburbanizacji niesie ze sobą ryzyko chaotycznego zagospodarowywania przestrzeni podmiejskich.
- Stwarza też ryzyko niewłaściwego prowadzenia inwestycji na terenach o szczególnych uwarunkowaniach, takich jak tereny przemysłowe, pogórnice lub zdegradowane, których obecność jest istotnym problemem GZM.
- Jedną z przyczyn depopulacji regionu może być problem mieszkaniowy. W GZM problemem nie wydaje się przy tym być brak mieszkań, ale ich niewystarczająca dostępność cenowa oraz (być może) niski standard. Mimo ogólnie korzystnego stosunku liczby lokali mieszkalnych do wielkości populacji GZM należy do obszarów o największej skali niezaspokojonych potrzeb mieszkaniowych.

- Problemami są: mała podaż nowych mieszkań, niska zdolność nabywcza mieszkańców i luka czynszowa, wiek i stan substancji mieszkaniowej, niski standard mieszkań, a w wielu lokalizacjach również mało atrakcyjne otoczenie (zanieczyszczenia, pustostany, problem bezpieczeństwa).
- Ważnym problemem jest „betonoza”, czyli zabudowywanie i uszczelnianie terenów miejskich oraz zmniejszanie się powierzchni zieleni miejskiej, jak też terenów o wysokich walorach przyrodniczych i rekreacyjnych. W GZM wysoki poziom uszczelnienia powierzchni wynika głównie z przemysłowej przeszłości Metropolii.
- GZM charakteryzuje się bardzo gęstą i rozbudowaną siecią drogową i autostradową, dobrymi połączeniami komunikacyjnymi z innymi dużymi ośrodkami miejskimi, międzynarodowym portem lotniczym i bardzo dobrze rozwiniętą siecią transportu publicznego. To jej wielkie atuty – nie tylko ze społecznego, ale także gospodarczego punktu widzenia (rozbudowana infrastruktura logistyczna, 5 terminali intermodalnych i sieć dużych centrów logistycznych). Mogą one jednak także wpływać na poszerzanie się zasięgów dojazdów do pracy, a co za tym idzie, być impulsem do procesów suburbanizacji, a nawet odpływu ludności na tereny poza GZM.
- W granicach GZM znajduje się obecnie prawie 600 km dróg rowerowych na terenie 36 gmin. Jest to wynik przeciętny na tle innych metropolii, jednak władze GZM podejmują wiele inicjatyw w celu rozbudowy tej sieci. Buduje się nie tylko lokalne, ale także międzygminne połączenia rowerowe w ramach Metropolitalnego Programu Tras Rowerowych.
- Rozwijane są także inne projekty z zakresu mobilności (np. elektromobilność).

2.4 Środowisko

2.4.1 Zasoby przyrodnicze

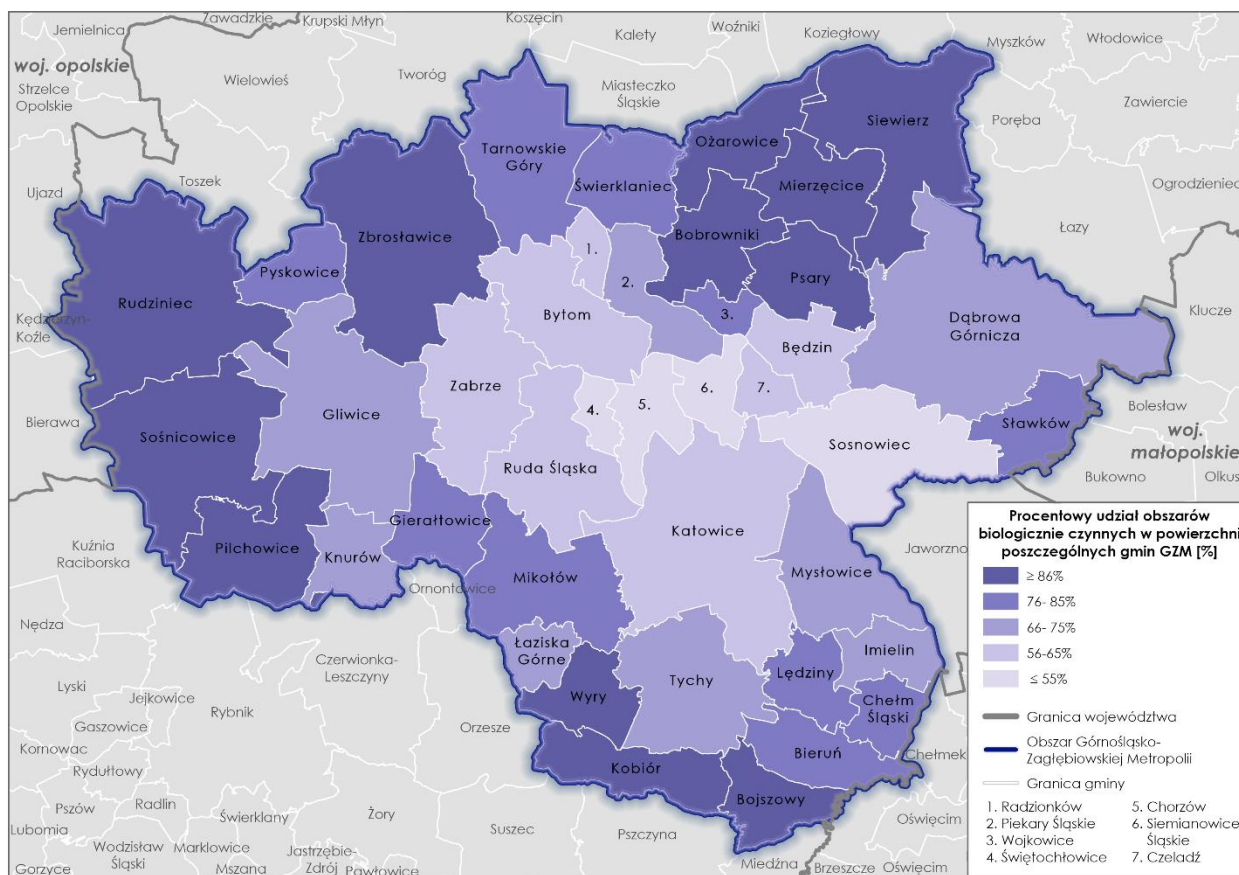
Mimo intensywnych przekształceń środowiska naturalnego przez wieloletnią działalność przemysłową obszar GZM wyróżnia się znaczną powierzchnią terenów zielonych, w tym znaczącą powierzchnią lasów (ok. ¼ powierzchni GZM) oraz relatywnie dobrym dostępem do terenów zieleni urządzonej.

a) Obszary biologicznie czynne

Całkowita powierzchnia terenów biologicznie czynnych (tj. obszarów pokrytych roślinnością, niezależnie od jej jakości, wysokości czy gęstości) w badanym obszarze wyniosła w 2020 r. prawie 2 550 km², czyli 77% powierzchni GZM. Udział obszarów biologicznie czynnych w powierzchni gmin GZM jest uzależniony od ich charakterystyki:

- najwyższy odsetek obszarów biologicznie czynnych występuje w gminach o relatywnie niewielkiej populacji, niskiej gęstości zaludnienia i niskiej intensywności zabudowy (np. Sośnicowice – 96%, Kobiór – 96%, Zbrostawice – 95%, Rudziniec – 92%);
- najniższy w gminach o większej populacji i gęstości zabudowy, a co za tym idzie – wyższej gęstości zaludnienia (np. Świętochłowice – 42%, Chorzów – 45%, Sosnowiec – 54% czy Siemianowice Śląskie – 55%).

Rys. 141. Procentowy udział obszarów biologicznie czynnych w powierzchni poszczególnych gmin GZM

Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji: Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG), IRMiR

Kwestia zachowania obszarów biologicznie czynnych, w szczególności o dobrej i bardzo dobrej kondycji roślinności, stanowi jedno z ważniejszych wyzwań w kontekście zmian klimatu i ochrony bioróżnorodności.

b) Lasy

W 2020 r. lasy pokrywały łącznie 65 098 ha (65 km²), a więc 25,5% powierzchni GZM, co lokuje GZM w czołówce najbardziej zalesionych metropolii (wyższy wynik notuje tylko Trójmiasto). Są one nierównomiernie rozmieszczone w GZM. Największa ich powierzchnia znajduje się w takich gminach, jak:

- Kobiór (3 944 ha, 81,8% pow. gminy);
- Sośnicowice (6 718 ha, 57,7% pow. gminy);
- Świerklaniec (4 463 ha, 43,8% pow. gminy);
- Katowice (6 580 ha, 40% pow. gminy);
- Rudziniec (6 244 ha, 39,2% pow. gminy).

W granicach GZM znajdują się dwie gminy całkowicie pozbawione lasów – Czeladź i Świętochłowice (przy czym mają one dobry dostęp do parków i terenów zieleni urządzonej).

Większość lasów na terenie GZM jest zarządzana przez Lasy Państwowe. Lasy gminne stanowią jedynie 1,4% ogólnej powierzchni lasów w GZM – przede wszystkim w Gliwicach (229 ha) oraz Zabrze (153 ha)³²⁴.

Tab. 38. Powierzchnia lasów w gminach GZM oraz udział lasów w całkowitej powierzchni poszczególnych gmin w 2020 r.

Gmina	Powierzchnia lasu w 2020 r. [ha]	Udział w powierzchni gminy [%]
Będzin	175,2	4,7%
Bieruń	580,2	14,3%
Bobrowniki	1 119,3	21,7%
Bojszowy	876,0	25,3%
Bytom	1 369,7	19,7%
Chełm Śląski	59,3	2,5%
Chorzów	226,9	6,8%
Czeladź	0,0	0,0%
Dąbrowa Górnicza	4 617,8	24,5%
Gierałtowice	382,8	10,1%
Gliwice	1 471,3	11,0%
Imielin	328,1	11,7%
Katowice	6 579,9	40,0%
Knurów	1 267,8	37,3%
Kobiór	3 944,0	81,8%
Lędziny	440,8	13,9%
Łaziska Górne	202,3	10,1%
Mierzęcice	745,6	15,1%
Mikołów	2 155,8	27,2%
Mysłowice	1 694,4	25,8%
Ożarówice	569,7	12,4%
Piekary Śląskie	212,7	5,3%
Pilchowice	2 154,3	30,9%
Psary	666,2	14,4%
Pyskowice	192,7	6,2%
Radzionków	1,0	0,1%
Ruda Śląska	1 547,6	19,9%

³²⁴ Źródło: BDL GUS.

Gmina	Powierzchnia lasu w 2020 r. [ha]	Udział w powierzchni gminy [%]
Rudziniec	6 243,5	39,2%
Siemianowice Śląskie	36,9	1,4%
Siewierz	3 551,6	31,2%
Sławków	1 280,5	34,9%
Sosnowiec	1 463,2	16,1%
Sośnicowice	6 718,0	57,7%
Świerklaniec	1 956,3	43,8%
Świętochłowice	0,0	0,0%
Tarnowskie Góry	3 048,2	36,3%
Tychy	2 180,0	26,6%
Wojkowice	25,2	2,0%
Wry	1 309,6	37,8%
Zabrze	936,3	11,6%
Zbrostawice	2 767,6	18,7%
GZM	65 098,2	25,5%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Od lat 60. XX w. częściowo na terenie GZM wdrażano wielkoskalowy projekt Leśnego Pasa Ochronnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego (LPO GOP), którego celem była adaptacja obszarów przyrodniczych do pełnienia funkcji ochronnych i środowiskowych, jak również rekreacyjnych. Wprawdzie cel użytkowy realizowanego projektu był nadrzędny w stosunku do ochronnego, jednak realizowano również m.in. program odnowy biologicznej lasów na obszarze 12 000 ha, który polegał na przebudowie istniejącego drzewostanu iglastego na mieszany i liściasty, bardziej odporny na zanieczyszczenia powietrza. Obecnie obszar LPO GOP znajduje się na terenie trzech województw, tj. śląskiego, małopolskiego i opolskiego, a 2 553 km², czyli ok. 48% zlokalizowane jest na terenie GZM³²⁵ (por. rys. 142).

³²⁵ Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG) IRMiR, s. 10-11.

Rys. 142. Obszar Leśnego Pasa Ochronnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego na tle granic GZM

Źródło: Piszczek A., *Możliwość wykorzystania projektu Leśnego Pasa Ochronnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego z 1969 r. w koncepcji zielonego pierścienia śląskiego obszaru metropolitalnego*, rozprawa doktorska, Politechnika Śląska, Wydział Architektury, Katowice 2019, za: Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG), IRMiR, s. 12

Obszary prawnie chronione

W 2020 r. obszary prawnie chronione stanowiły 13 668,4 ha (136,68 km²), co daje 5,4% powierzchni GZM. Zestawienie prawnych form ochrony przyrody przedstawiono tabelarycznie (tab. 39), przy czym uwzględniono również obiekty jedynie częściowo położone na terenie gmin członkowskich GZM.

Tab. 39. Zestawienie form ochrony przyrody na terenie GZM, stan na 2022 r.

Formy ochrony przyrody	Obiekty	Liczba	Powierzchnia [ha]
Rezerваты	Żubrowisko, Segiet, Las Dąbrowa, Las Murckowski, Ochojec	5	229,15
Parki krajobrazowe	Orlich Gniazd, Cysterskie Kompozycje Krajobrazowe Rud Wielkich	2	8 059,90
Obszary chronionego krajobrazu	Góra Zamkowa, Wzgórze Doroty, Las Grodziecki, Przełajka, Otulina Parku Krajobrazowego Orlich Gniazd i Parku Krajobrazowego Stawki	5	3 906,38

Formy ochrony przyrody	Obiekty	Liczba	Powierzchnia [ha]
Obszary specjalnej ochrony ptaków (NATURA 2000 – Dyrektywa Ptasia)	Stawy Wielką i Las Tworkowski, Dolina Dolnej Skawy, Dolina Dolnej Soły, Stawy w Brzeszczach	4	359,31
Obszary specjalnej ochrony ptaków (NATURA 2000 – Dyrektywa Siedliskowa)	Lipienniki w Dąbrowie Górniczej, Łąki Dąbrowskie, Łąki w Sławkowie, Torfowisko Sosnowiec-Bory, Podziemia Tarnogórsko-Bytomskie, Pustynia Będowska	6	4 482,48
Stanowiska dokumentacyjne	Błachówka, Srocza Góra, Kamieniołom piaskowców karbońskich	3	21,02
Użytki ekologiczne	Stawy w Brzeszczach, Stawy Jedlina, Bagno w Antoniowie, Młaki nad Pogorią, Pogoria II, Źródlika w Zakawiu, Uroczysko Zielona, Pustynia Będowska, Płone Bagno, Kocie Górki, Księża Góra, Brynicka terasa, Michałkowska Kępa, Staw pod Chorzowem, Bażantarnia, Park Pszczelnik, Torfowisko Bory, Śródleśne Łąki w Starych Maczkach, Las na Górze Hugona, Staw Foryśka, Lasek Chropaczowski, Paprocany, Buki na Wierzysku, W dolinie Przemszy	24	304,82
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	Miechowska Ostoja Leśna, Suchogórski Labirynt Skalny, Żabie Doły, Uroczysko Buczyna, Wzgórze Gołonoskie, Szopienice-Borki, Źródła Kłodnicy, Wzgórze Kamionka, Dolina Jamny, Park w Reptach i dolina rzeki Dramy, Doły Piekarskie	11	1 464,69
Pomniki przyrody	Obszarowe: 1 szt. Punktowe: 692 szt.	1 692	1,17 -

Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji: Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG,) IRMiR

Tereny, takie jak parki krajobrazowe czy specjalne obszary ochrony siedlisk, znajdują się głównie na obrzeżach GZM. Najwyższy udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni gminy występuje w Pilchowicach, w przypadku których większość gminy znajduje się w obszarze parku krajobrazowego oraz jego otuliny. W ponad połowie (21) gmin GZM nie występują żadne formy ochrony przyrody. Łącznie obszary prawnie chronione zajmują 5,4% powierzchni GZM, co jest zdecydowanie najniższym wynikiem wśród polskich metropolii (w pozostałych stanowią od 14,9% do 43,5%).

Udział obszarów prawnie chronionych w powierzchni poszczególnych gmin przedstawiony jest w poniższej tabeli (tab. 40).

Tab. 40. Obszary prawnie chronione występujące w GZM oraz ich udział w całkowitej powierzchni gminy, stan na 2020 r.

Gmina	Powierzchnia obszarów prawnie chronionych w 2020 r. [ha]	Udział % obszarów prawnie chronionych w całkowitej powierzchni gminy
Będzin	302,8	8,1%
Bojszowy	42,4	1,2%
Bytom	397,9	5,7%

Gmina	Powierzchnia obszarów prawnie chronionych w 2020 r. [ha]	Udział % obszarów prawnie chronionych w całkowitej powierzchni gminy
Chorzów	247,9	7,5%
Dąbrowa Górnicza	3 660,8	19,4%
Gliwice	56,6	0,4%
Katowice	231,0	1,4%
Knurów	300,0	8,8%
Łaziska Górne	26,3	1,3%
Mikołów	193,2	2,4%
Piekary Śląskie	47,0	1,2%
Pilchowice	4 840,0	69,3%
Siemianowice Śląskie	102,8	4,0%
Siewierz	0,4	0,0%
Sławków	494,0	13,5%
Sosnowiec	38,0	0,4%
Sośnicowice	2 130,1	18,3%
Świętochłowice	33,1	2,5%
Tarnowskie Góry	263,1	3,1%
Tychy	19,1	0,2%
Zbrostawice	241,9	1,6%
GZM	13 668,4	5,4%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Tab. 41. Powierzchnia obszarów prawnie chronionych na terenie gmin członkowskich GZM, województwa śląskiego i Polski w latach 2010-2020 [ha]

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
GZM	15 227,9	15 234,2	15 539,0	15 539,0	15 539,0	15 539,0	13 694,5	13 605,8	13 620,51	13 678,36	13 668,44
woj. Śląskie	273 172,2	273 175,7	273 574,8	273 643,58	273 644,58	273 727,92	271 871,65	271 803,48	271 928,39	272 535,52	272 535,44
Polska	10 140 718,5	10 146 264,1	10 147 099,9	10 164 813,60	10 165 112,01	10 175 972,90	10 167 023,66	10 175 600,82	10 182 355,75	10 107 332,94	10 106 401,24

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

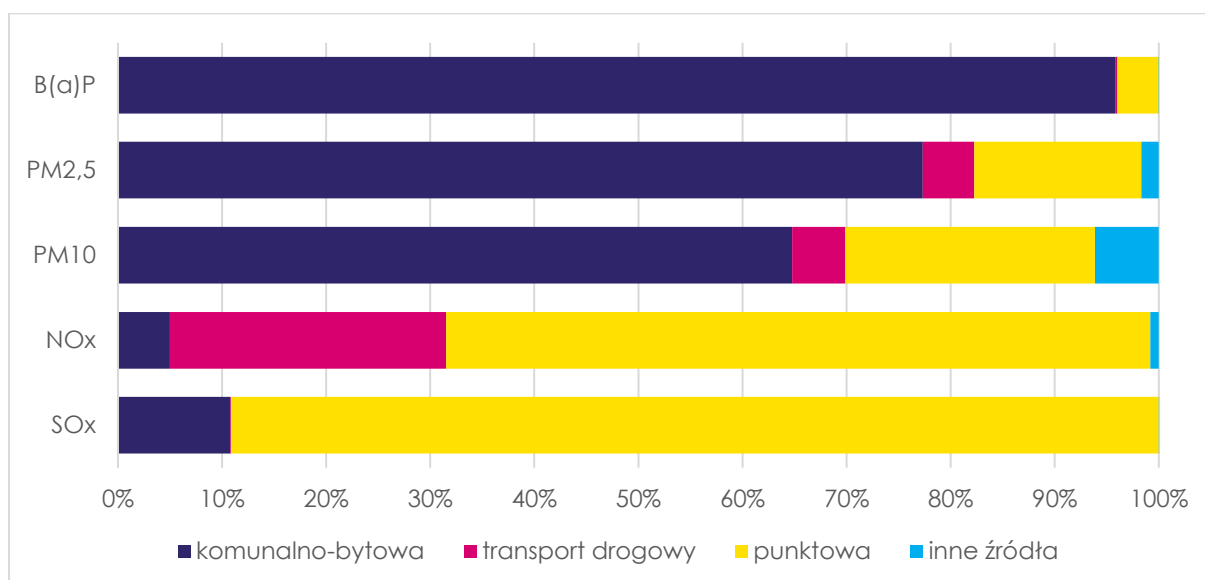
2.4.2 Jakość powietrza

Na jakość powietrza wpływa obecność substancji, takich jak pyły zawieszane (PM_{2,5} i PM₁₀), dwutlenek azotu (NO₂) czy benzo(a)piren, które wykazują znaczną szkodliwość dla organizmu ludzkiego. W długim okresie ekspozycja na ww. zanieczyszczenia wpływa negatywnie na układy: oddechowy, odpornościowy, krążenia, pokarmowy czy rozrodczy, a także może doprowadzić do przedwczesnej śmierci.

W gminach GZM notuje się jedne z wyższych stężeń pyłów zawieszonych (PM_{2,5} i PM₁₀), dwutlenku azotu (NO₂), benzo(a)pirenu czy innych zanieczyszczeń (metali ciężkich, sadzy) w kraju i Europie. Obecnie dominującym źródłem zanieczyszczeń powietrza jest spalanie paliw stałych (w tym niskiej jakości) w przestarzałych urządzeniach grzewczych. Mniejszy udział stanowią emisje z działalności przemysłowej (emisja punktowa) oraz transportu (emisja liniowa).

Źródła komunalno-bytowe mają największy udział w emisji zarówno pyłów zawieszonych PM₁₀ (65%) i PM_{2,5} (77%), jak i benzo(a)pirenu (96%). Natomiast źródła punktowe są głównym źródłem emisji tlenków siarki (89%) i tlenków azotu (68%) – por. rys. 143.

Rys. 143. Udziały źródeł emisji w poszczególnych zanieczyszczeniach powietrza w GZM w 2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Roczna ocena jakości powietrza w województwie śląskim, Katowice 2022

Monitoring jakości powietrza pozwala określić skalę i natężenie problemu zanieczyszczenia szkodliwymi substancjami. Obecnie w GZM znajduje się 9 stacji pomiarowych, prowadzonych przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (Departament Monitoringu Środowiska, Regionalny Wydział Monitoringu Środowiska w Katowicach), co najmniej jedna w każdym podregionie (tab. 42). Każda ze stacji dokonuje pomiarów stężenia kilku (wg programu dla danej stacji) szkodliwych substancji, np. pył zawieszony PM₁₀ i PM_{2,5}, dwutlenek siarki (SO₂), tlenek węgla (CO), tlenek azotu (NO) oraz benzo(a)piren w PM₁₀.

Tab. 42. Lokalizacja stacji pomiaru jakości powietrza na terenie GZM

Lokalizacja	Pył zawieszony PM10	Pył zawieszony PM2,5	Dwutlenek siarki (SO ₂)	Tlenek węgla (CO)	Tlenek azotu (NO)	Benzo(a)-piren w PM10
Dąbrowa Górnicza, ul. Tysiąclecia	X		X	X	X	X
Gliwice, ul. Mewy	X	X	X			
Katowice, ul. Kossutha	X	X	X		X	X
Katowice, al. Górnośląska*	X	X		X	X	
Knurów, ul. Jedności Narodowej	X					X
Sosnowiec, ul. Lubelska	X		X		X	
Tarnowskie Góry, ul. Litewska	X	X				X
Tychy, ul. Tołstoja	X		X		X	
Zabrze, ul. M. Curie-Skłodowskiej	X		X	X	X	X

*Stacja Katowice, ul. Plebiscytowa/A4, znajduje się przy al. Górnośląskiej i dokonuje pomiaru emisji komunikacyjnej, a nie tła miejskiego.

Źródło: Raport GZM (2/2020), dane GIOŚ

Poniżej zaprezentowano średnioroczne wyniki pomiarów z ww. stacji w odniesieniu do poszczególnych substancji w latach 2010-2021, dla porównania na tle norm WHO, które zostały zastrzeżone we wrześniu 2021 r.³²⁶.

Pył zawieszony PM10 (mieszanka zawieszonych w powietrzu cząsteczek, których średnica nie przekracza 10 mikrometrów). Wg WHO norma średniego dobowego stężenia tego pyłu wynosi 45 mikrogramów (µg)/m³, a roczna 15 µg/m³. Polskie normy mówią o 40 µg/m³ maksymalnego dopuszczalnego stężenia rocznie.

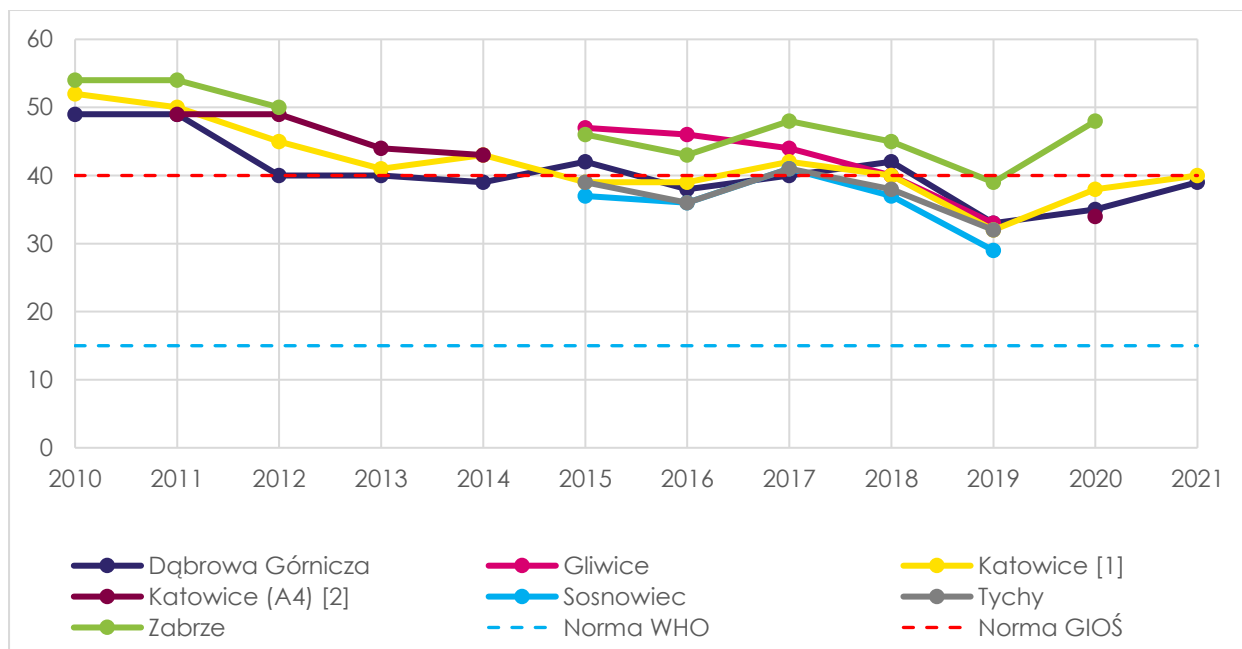
Rys. 144 prezentuje średni roczny poziom PM10 w poszczególnych stacjach pomiarowych na obszarze GZM w latach 2010-2021. Średnioroczne stężenie PM10 na terenie GZM w ostatnich latach oscyluje na granicy polskiej normy (i 2-3-krotnie przekracza normę WHO), a wyraźny spadek odnotowano jedynie w 2019 r. W 2021 r. jego wartość wróciła do poziomu sprzed pandemii, tj. 39-40 µg/m³. Dla porównania: w aglomeracji warszawskiej w 2021 r. stacje odnotowały średnioroczne stężenie PM10 na poziomie między 23 a 40 µg/m³, a w aglomeracji krajowskiej – od 27 do 46 µg/m³.

Polska norma określa także dobowe dopuszczalne stężenie PM10 na poziomie 50 µg/m³ oraz dopuszczalną częstość przekraczania go, wynoszącą 35 dni. Ponadto istnieje obowiązek informowania społeczeństwa o przekroczeniu dobowego progu 100 µg/m³ (tzw. poziomu informowania, czyli stężenia PM10, powyżej którego istnieje zagrożenie zdrowia, wynikające

³²⁶ Por. <https://www.who.int/news-room/feature-stories/detail/what-are-the-who-air-quality-guidelines>.

z krótkotrwałego narażenia wrażliwych grup ludności na działanie zanieczyszczeń) oraz prognozy 150 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ (poziomu alarmowego, czyli stężenia PM10, którego nawet krótkotrwałe przekroczenie może powodować zagrożenie dla zdrowia ludzi). Na terenie GZM liczba dni przekroczeń dobowego dopuszczalnego poziomu PM10 sukcesywnie spada na przestrzeni lat 2010-2021 (rys. 144), wciąż jednak pozostaje na wysokim poziomie (w zależności od stacji – między 62 a 85 dni w 2021 r.). Dla porównania: w aglomeracji warszawskiej w 2021 r. stacje zarejestrowały od 12 do 82 dni z przekroczeniami PM10, a w krakowskiej – od 35 do 105.

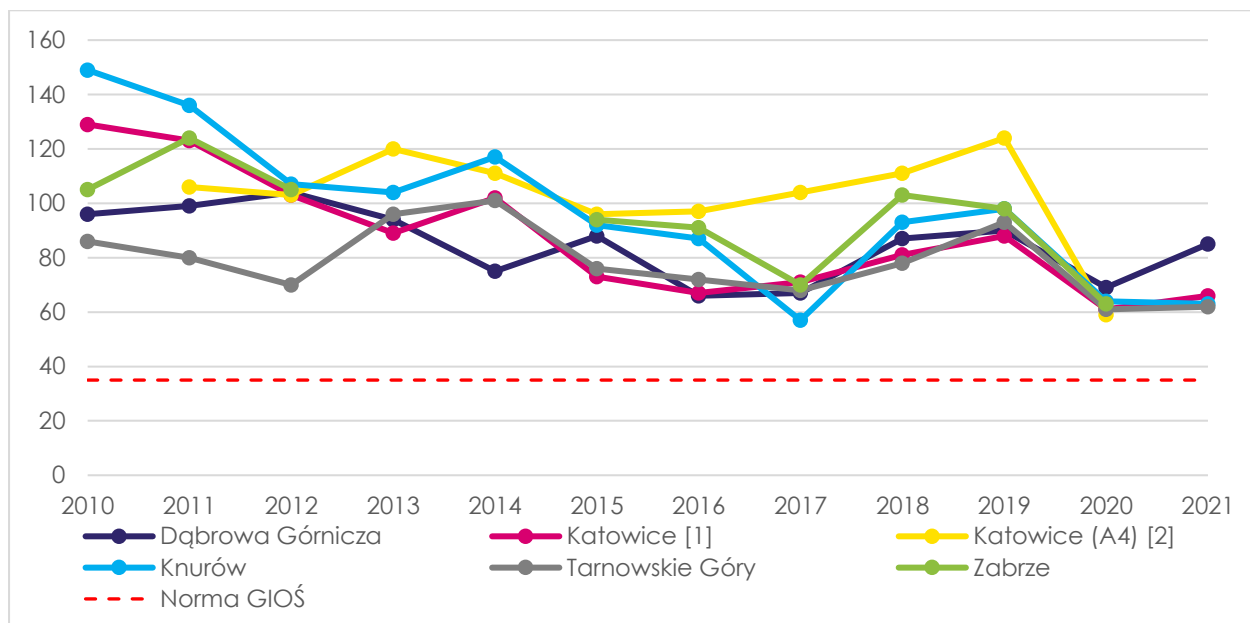
Rys. 144. Średnia roczna wartość PM10 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) na terenie GZM w latach 2010-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu GZM (2/2020), dane GIOŚ³²⁷

³²⁷ Przerwane linie opisują poziomy dopuszczalne zanieczyszczeń w powietrzu ze względu na ochronę zdrowia ludzi i ochronę roślin wg norm GIOŚ oraz WHO.

Rys. 145. Liczba dni przekroczeń poziomu dopuszczalnego PM10 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) w GZM w latach 2010-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu GZM (2/2020), dane GIOŚ³²⁸

Najlepsze w dotychczasowej historii pomiarów wyniki dot. liczby dni przekroczeń dopuszczalnego poziomu stężeń pyłu zawieszonego PM10, uzyskane w 2020 r., związane są nie tylko z działaniami inwestycyjnymi na rzecz ochrony powietrza, ale w dużej mierze z korzystnymi warunkami meteorologicznymi, wpływającymi na jakość powietrza, wynikającymi zwłaszcza z ciepłych miesięcy zimowych.

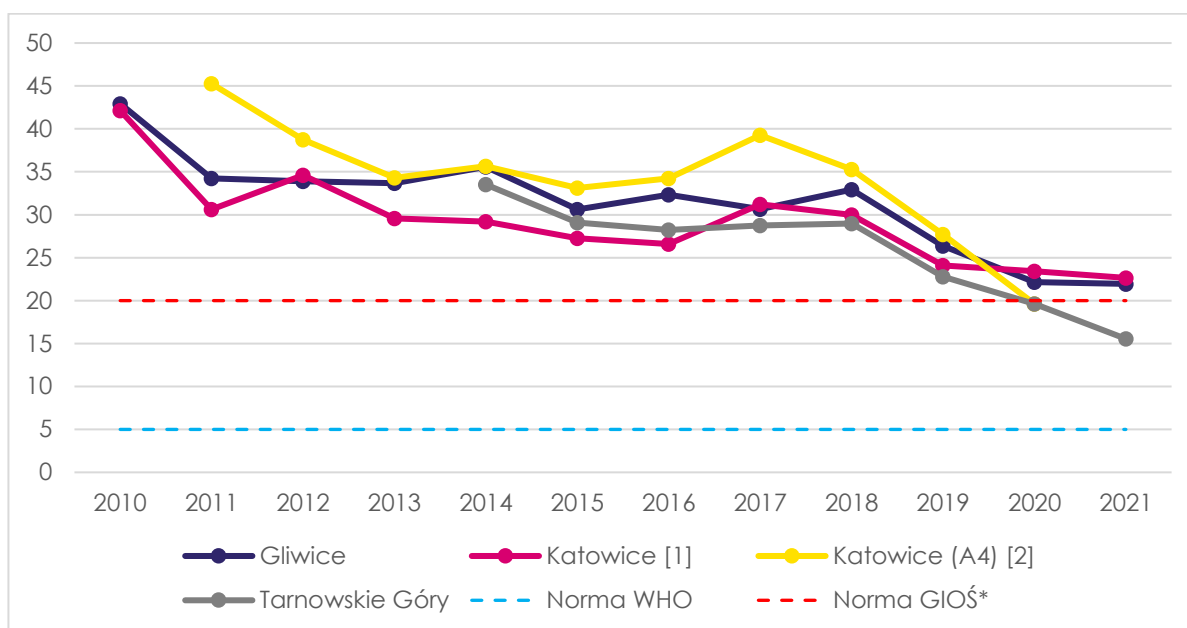
Pył zawieszony PM2,5: to mieszanina zawieszonych w powietrzu cząsteczek, których średnica nie przekracza 2,5 mikrometrów³²⁹.

Wg WHO obecna norma średniego dobowego stężenia tego pyłu wynosi 15 mikrogramów ($\mu\text{g}/\text{m}^3$), a roczna 5 $\mu\text{g}/\text{m}^3$, natomiast polska norma mówi tylko o dopuszczalnym rocznym stężeniu maksymalnie na poziomie 20 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ od 2020 r. (wcześniej 25 $\mu\text{g}/\text{m}^3$). Poniższy wykres prezentuje średni roczny poziom PM2,5, odnotowany w poszczególnych stacjach pomiarowych na obszarze GZM.

³²⁸ Przerywana linia opisuje poziomy dopuszczalne zanieczyszczeń w powietrzu ze względu na ochronę zdrowia ludzi i ochronę roślin wg norm GIOŚ.

³²⁹ Ze względu na bardzo duże rozdrobnienie PM2,5 z łatwością przedostaje się bezpośrednio do krwiobiegu, przez co stanowi jedną z groźniejszych substancji dla zdrowia.

Rys. 146. Średnia roczna wartość PM_{2,5} (µg/m³) na terenie GZM w latach 2010-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu GZM (2/2020), dane GIOŚ; dane o normie GIOŚ wg stanu aktualnego³³⁰

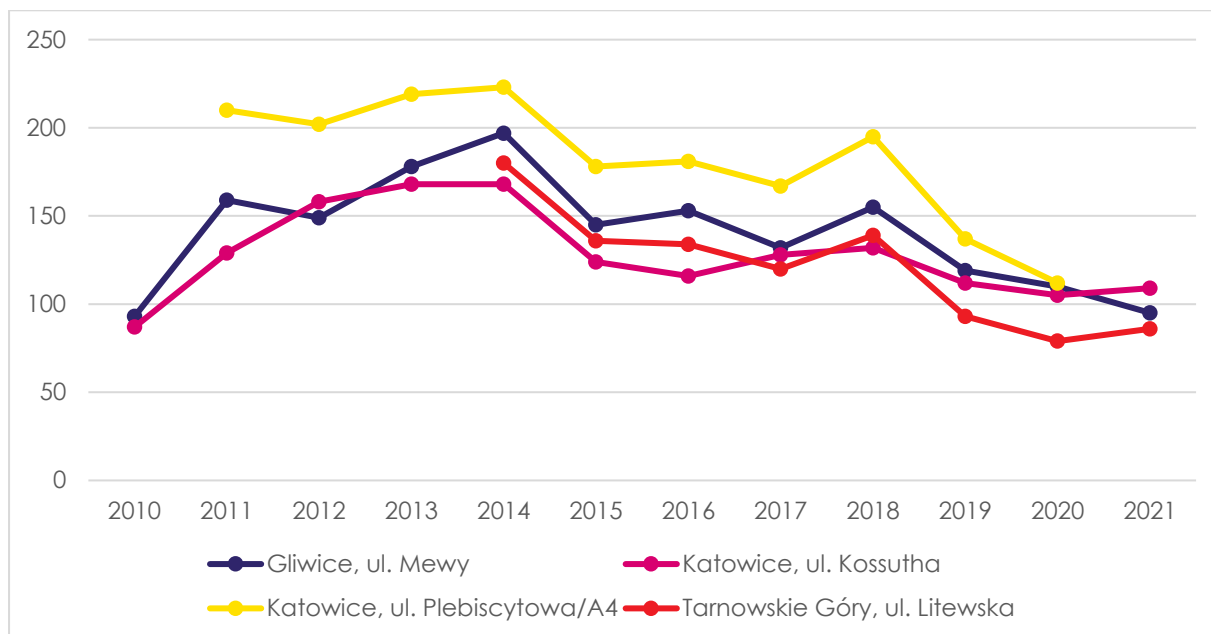
Średni roczny poziom zanieczyszczeń PM_{2,5} przekraczał normy WHO jeszcze wyraźniej niż miało to miejsce w przypadku pyłów PM₁₀ (w najlepszym razie 4-krotnie). Dla porównania nieco wyższy poziom stężenia tego pyłu odnotowano w 2021 r. w aglomeracji krakowskiej (ok. 24-25 µg/m³), a zbliżony – w warszawskiej (między 16 a 21 µg/m³).

Pozytywną informacją jest natomiast wyraźniejsza tendencja spadkowa średnich rocznych poziomów zanieczyszczenia. Tendencja nie jest natomiast tak wyraźnie widoczna w liczbie dni z przekroczeniem dopuszczalnych polskich poziomów (sprzed 2020 r., tj. 25 µg/m³): w dalszym ciągu normy przekraczane są przez około 100 dni w roku.

³³⁰ Do 01.01.2020 r., dopuszczalna norma średniorocznego poziomu zanieczyszczeń w powietrzu pyłem PM_{2,5} wynosiła 25 µg/m³. Przerwane linie opisują poziom dopuszczalny zanieczyszczeń w powietrzu ze względu na ochronę zdrowia ludzi i ochronę roślin wg norm GIOŚ oraz WHO.

Rys. 147. Liczba dni przekroczeń poziomu dopuszczalnego PM2,5 (µg/m³) w GZM w latach 2010-2021

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu GZM (2/2020), dane GIOŚ

W związku z coraz większą świadomością dotyczącą negatywnego wpływu zanieczyszczonego powietrza na klimat, zdrowie i życie mieszkańców GZM wzrastają nakłady gmin na poprawę jakości powietrza. Poziom wydatków w GZM w tym zakresie (ogółem i w przeliczeniu na 1 mieszkańca) w latach 2011-2020 zestawiony jest tabelarycznie (tab. 43). Nie jest to pełny obraz skali wydatków na ten cel: mogą one bowiem być też klasyfikowane w innych kategoriach budżetowych, np. kiedy realizowane są w ramach kompleksowej inwestycji modernizacji budynków komunalnych.

Tab. 43. Wydatki w rozdziale 90005 – ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu na terenie GZM w latach 2011-2020

Rok	Poziom wydatków [mln zł]	W przeliczeniu na 1 mieszkańca (zł)
2011	14,56	6,25
2012	15,51	6,69
2013	12,73	5,52
2014	16,1	7,02
2015	18,21	7,97
2016	15,2	6,68
2017	31,14	13,74
2018	68,01	30,15
2019	53,27	23,73
2020	63,30	28,39

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

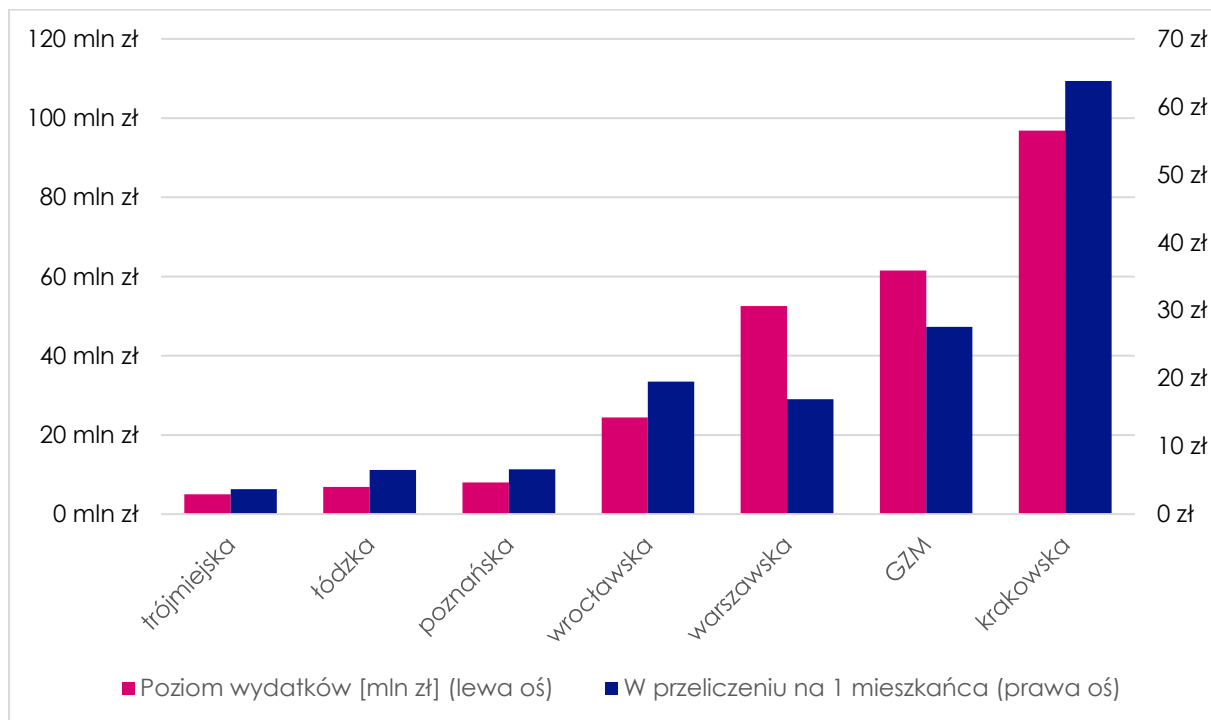
Tab. 44. Wydatki w rozdziale 90005 – ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu w poszczególnych gminach GZM w 2020 r.

Gmina	Poziom wydatków [mln zł]	W przeliczeniu na 1 mieszkańca [zł]
Bieruń	868 532,50	44,83
Bobrowniki	1 137 320,47	93,82
Bytom	1 639 009,22	10,04
Chelm Śląski	374 250,75	58,45
Czeladź	1 196 934,46	38,56
Dąbrowa Górnicza	5 902 794,15	49,90
Gierałtów	3 351 482,91	273,55
Gliwice	2 331 269,00	13,17
Imielin	1 771,20	0,19
Katowice	11 719 577,93	40,34
Kobiór	855 621,27	172,12
Mierzęcice	1 769 797,67	232,17
Mikołów	557 366,58	13,59
Mysłowice	2 497 959,94	33,50
Ożarów	56 197,56	9,68
Piekary Śląskie	4 772 849,54	87,25
Pilchowice	977 217,80	80,51
Psary	1 297 837,51	105,79
Pyskowice	46 578,00	2,52
Radzionków	348 900,00	20,64
Ruda Śląska	1 283 251,11	9,41
Rudziniec	824 707,39	77,21
Siemianowice Śląskie	730 889,73	11,03
Siewierz	3 335 001,97	269,23
Sławków	180 000,00	25,96
Sosnowiec	2 474 590,95	12,52
Sośnicowice	516 865,26	58,04
Świerklaniec	1 947 982,00	155,78
Tarnowskie Góry	1 405 340,40	22,76
Tychy	3 811 964,10	30,05
Zabrze	3 436 815,66	20,11

Gmina	Poziom wydatków [mln zł]	W przeliczeniu na 1 mieszkańca [zł]
Zbrosławice	1 647 207,86	100,53

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Rys. 148. Wydatki w rozdziale 90005 – ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu na terenie GZM i w innych polskich metropoliach (NUTS 3) – średnia dla lat 2018-2020 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wydatki GZM w przeliczeniu na mieszkańca są niższe niż w obszarze metropolitalnym Krakowa, natomiast dużo wyższe niż w pozostałych 5 obszarach metropolitalnych.

Zgodnie z danymi NFOŚiGW gminy województwa śląskiego, w tym GZM, przodują we wdrażaniu programu Czyste Powietrze. Na odczuwalną poprawę jakości powietrza wpłynęły też zrealizowane inwestycje w ramach POIiŚ 2014-2020, działanie 1.7 Kompleksowa likwidacja niskiej emisji na terenie województwa śląskiego.

Oprócz działań poszczególnych gmin GZM również włącza się w działania na rzecz ograniczania niskiej emisji, m.in. poprzez inicjatywy:

- **Program działań na rzecz ograniczenia niskiej emisji:** w latach 2020-2021 przyznano ok. 85,48 mln zł na 170 projektów zgłoszonych przez gminy członkowskie GZM;
- **Metropolitalny Fundusz Solidarności:** od początku powstania Funduszu (przeznaczonego na różne cele) przyznano z niego ok. 30 mln zł na realizację ponad 60 projektów w zakresie ograniczenia niskiej emisji i termomodernizacji budynków³³¹.

2.4.3 Gospodarka odpadami

Gospodarka odpadami obejmuje szereg procesów związanych z zapobieganiem powstawaniu odpadów, zbieraniem i transportem odpadów, przygotowywaniem ich do ponownego użycia, recyklingiem oraz innymi metodami odzysku, a ostatecznie – unieszkodliwiania, w tym też nadzór nad tymi działaniami i miejscami unieszkodliwiania odpadów.

Za gospodarkę odpadami komunalnymi – zgodnie z przepisami ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach – odpowiadają gminy. Ustawa nakłada na nie m.in. obowiązki:

- zorganizowania systemu odbierania odpadów komunalnych, zarówno selektywnie zebranych, jak i zmieszanych, od właścicieli nieruchomości;
- zapewnienia zagospodarowania odpadów, w tym odpowiednich poziomów: recyklingu i przygotowania do ponownego użycia frakcji odpadów komunalnych oraz ograniczenia masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji, kierowanych do składowania;
- utworzenia gminnego punktu selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK);
- sprawowania nadzoru nad podmiotami odbierającymi odpady komunalne;
- zapewnienia budowy, utrzymania i eksploatacji własnych lub wspólnych z innymi gminami instalacji przetwarzania odpadów;
- prowadzenia działalności informacyjnej i edukacyjnej w zakresie prawidłowego gospodarowania odpadami komunalnymi, w tym w szczególności w zakresie selektywnego zbierania odpadów komunalnych.

W 2020 r. mieszkańcy GZM wytworzyli sumarycznie 925 223 ton odpadów, co w przeliczeniu na 1 mieszkańca daje 415 kg. Jest to więcej niż średnia wojewódzka (396 kg/os.) i krajowa (343 kg/os.), a także więcej niż w pozostałych metropoliach, poza wrocławską.

Najwięcej odpadów powstało w największych gminach GZM: w Katowicach (137 939 t), Gliwicach (79 141 t), Sosnowcu (76 625 t). Z kolei największy udział odpadów w przeliczeniu na 1 mieszkańca odnotowano w Gierałtowicach (590 kg/os.), Tarnowskich Górach (568 kg/os.) i Ożarówicach (539 kg/os.). Dokładne wartości w poszczególnych gminach przedstawia tabela poniżej (tab. 45).

---

³³¹ Dane pochodzą z uchwał Zarządu GZM w sprawie zatwierdzenia projektów zgłoszonych w ramach Programu „Metropolitalny Fundusz Solidarności” w kolejnych latach (2018-2022):

- Uchwała Nr 268/2018 Zarządu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 11 grudnia 2018 r.
- Uchwała Nr 237/2019 Zarządu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 4 listopada 2019 r.
- Uchwała Nr 313/2020 Zarządu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 18 grudnia 2020 r.
- Uchwała Nr 266/2021 Zarządu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 2 listopada 2021 r.
- Uchwała Nr 134/2022 Zarządu Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 17 maja 2022 r.

Tab. 45. Masa wytworzonych odpadów komunalnych ogółem oraz w przeliczeniu na jednego mieszkańca w 2020 r.

Gmina	Łączna masa wytworzonych odpadów w 2020 r. [kg]	Masa odpadów w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2020 r. [kg]
Będzin	23 397	418
Bieruń	8 838	456
Bobrowniki	5 677	468
Bojszowy	3 846	478
Bytom	59 399	364
Chełm Śląski	2 868	448
Chorzów	39 936	374
Czeladź	13 157	424
Dąbrowa Górnicza	47 928	405
Gierattowice	7 227	590
Gliwice	79 141	447
Imielin	4 604	497
Katowice	137 939	475
Knurów	15 522	411
Kobiór	2 074	417
Lędziny	8 150	487
Łaziska Górne	9 227	417
Mierzęcice	3 708	486
Mikołów	20 141	491
Mysłowice	29 564	397
Ożarówice	3 129	539
Piekary Śląskie	24 004	439
Pilchowice	6 452	532
Psary	5 420	442
Pyskowice	7 091	384
Radzionków	7 528	445
Ruda Śląska	57 308	420
Rudziniec	4 537	425
Siemianowice Śląskie	26 313	397
Siewierz	4 203	339
Sławków	3 484	502

Gmina	Łączna masa wytworzonych odpadów w 2020 r. [kg]	Masa odpadów w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2020 r. [kg]
Sosnowiec	76 625	388
Sośnicowice	4 220	474
Świerklaniec	6 001	480
Świętochłowice	17 216	351
Tarnowskie Góry	35 086	568
Tychy	51 023	402
Wojkowice	4 771	537
Wiry	4 196	488
Zabrze	46 875	274
Zbrostawice	7 400	452
GZM	925 223	415

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Udział odpadów komunalnych zebranych selektywnie w relacji do ogółu odpadów komunalnych wynosi w GZM 40%, co jest stosunkowo wysokim wynikiem na tle innych metropolii (wyższy udział notują tylko aglomeracja trójmiejska i krakowska). Na obszarze GZM występują jednak znaczne różnice między poszczególnymi gminami pod względem selektywnego odbioru odpadów³³². Wśród mniejszych gmin wysokie wyniki notują m.in. Pilchowice, Chełm Śląski. Należy pamiętać, że mieszkańcy terenów wiejskich dysponują większymi możliwościami kompostowania odpadów biodegradowalnych we własnym zakresie. W większych miastach GZM odpady selektywnie zebrane stanowią 25-40% ogółu odpadów komunalnych, przy czym wysokie wyniki osiąga np. Sosnowiec (niemal 50%³³³).

Tab. 46. Udział odpadów zebranych selektywnie w ogóle odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku w gminach GZM – w 2020 r.

Gmina	Udział odpadów zebranych selektywnie w ogóle odpadów w 2020 r.
Będzin	37,4
Bieruń	53,2
Bobrowniki	33,8
Bojszowy	67,1
Bytom	25,5
Chełm Śląski	65,3
Chorzów	30,1

³³² BDL GUS, Odpady komunalne zebrane selektywnie w relacji do ogółu odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku. Zgodnie z informacjami GUS na skutek zmiany metodologii dane nie są porównywalne do lat poprzednich (ze względu na ujęcie od 2020 r. odpadów biodegradowalnych).

³³³ Jeszcze lepiej wypadły pod tym względem Mysłowice, jednak kontrola danych na etapie recenzji tekstu ujawniła, że prawdopodobnie dane z tego miasta są obciążone błędami metodologicznymi.

Gmina	Udział odpadów zebranych selektywnie w ogóle odpadów w 2020 r.
Czeladź	35,7
Dąbrowa Górnicza	33,5
Gierattowice	46,9
Gliwice	35,5
Imielin	61,1
Katowice	33,3
Knurów	37,1
Kobiór	60
Lędziny	53,1
Łaziska Górne	30,1
Mierzęcice	33,6
Mikołów	53
Mysłowice	88,6
Ożarówice	39,7
Piekary Śląskie	47,1
Pilchowice	79,6
Psary	30,6
Pyskowice	40,5
Radzionków	35,3
Ruda Śląska	38,8
Rudziniec	37,3
Siemianowice Śląskie	35,4
Siewierz	28,8
Sławków	33,8
Sosnowiec	49,5
Sośnicowice	37,9
Świerklaniec	38,8
Świętochłowice	41,6
Tarnowskie Góry	50,5
Tychy	38,3
Wojkowice	46,8
Wry	61,6

Gmina	Udział odpadów zebranych selektywnie w ogóle odpadów w 2020 r.
Zabrze	33,5
Zbrostawice	37,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Na terenie GZM funkcjonuje 51 punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK), czyli punktów przyjmujących co najmniej takie odpady, jak: przeterminowane lub nieprzydatne leki i chemikalia, zużyty sprzęt elektryczny i elektroniczny, zużyte baterie i akumulatory, zużyte opony, meble i inne odpady wielkogabarytowe, odpady tekstyliów i odzieży czy odpady budowlane i rozbiórkowe. W zdecydowanej większości gmin działa po jednym takim punkcie. Wyróżniają się: Katowice i Dąbrowa Górnicza z 4 punktami, a jedyną gminą pozbawioną PSZOK-u są Zbrostawice. Pod względem powierzchni przypadającej na 1 punkt GZM z wynikiem 5 108 ha jest zdecydowanym liderem wśród polskich metropolii³³⁴.

W GZM działa 9 z 17 funkcjonujących na terenie województwa śląskiego instalacji komunalnych, które zapewniają mechaniczno-biologiczne przetwarzanie niesegregowanych (zmieszanych) odpadów komunalnych, a także wydzielanie z nich frakcji nadających się w całości lub w części do odzysku. Ponadto na terenie Metropolii zlokalizowanych jest 14 kompostowni, czyli instalacji do przetwarzania odpadów zielonych i odpadów kuchennych, ulegających biodegradacji (tab. 47).

Tab. 47. Lista instalacji komunalnych, zapewniających mechaniczno-biologiczne przetwarzanie niesegregowanych (zmieszanych) odpadów komunalnych, oraz instalacji do przetwarzania odpadów zielonych i odpadów kuchennych, ulegających biodegradacji, na terenie GZM

Lp.	Nazwa podmiotu zarządzającego	Lokalizacja (miejscowość)
Instalacje komunalne, zapewniające mechaniczno-biologiczne przetwarzanie niesegregowanych (zmieszanych) odpadów komunalnych i wydzielanie z nich frakcji nadających się w całości lub w części do odzysku		
1	ALBA Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.	Dąbrowa Górnicza
2	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.	Zabrze
3	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.	Katowice
4	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Odpadami Sp. z o.o.	Sosnowiec
5	PTS ALBA Sp. z o.o.	Chorzów
6	Śląskie Centrum Recyklingu Sp. z o.o.	Gliwice
7	BM Recykling Sp. z o.o.	Siemianowice Śląskie
8	PPHU KOMART Sp. z o.o.	Knurów
9	MASTER – Odpady i Energia Sp. z o.o.	Tychy
Instalacje (kompostownie) do przetwarzania odpadów zielonych i odpadów kuchennych, ulegających biodegradacji		
1	P.H.U. „SOWEX” Sp. z o.o.	Piekary Śląskie

³³⁴ Źródło: BDL GUS (stan na 31 grudnia 2020 r.).

Lp.	Nazwa podmiotu zarządzającego	Lokalizacja (miejscowość)
2	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.	Zabrze
3	Przedsiębiorstwo Składowania i Utylizacji Odpadów Sp. z o.o.	Gliwice
4	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Świętochłowicach	Świętochłowice
5	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Odpadami Sp. z o.o.	Sosnowiec
6	REMONDIS Tarnowskie Góry Sp. z o.o.	Tarnowskie Góry
7	BM Recykling Sp. z o.o.	Siemianowice Śląskie
8	Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Katowicach	Katowice
9	ALBA Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.	Dąbrowa Górnicza
10	Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna „PROMIEŃ”	Dąbrowa Górnicza
11	FIRMA USŁUG EKOLOGICZNYCH KRYSZYNA ŻĄDŁO	Siemianowice Śląskie
12	MASTER-Odpady i Energia Sp. z o.o.	Tychy
13	PTS ALBA Sp. z o.o.	Chorzów
14	Śląskie Centrum Recyklingu Sp. z o.o.	Gliwice

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Biuletyn Informacji Publicznej Samorządu Województwa Śląskiego

Na terenie GZM znajduje się także 8 czynnych składowisk odpadów komunalnych: w Bytomiu, Gliwicach, Katowicach, Knurowie, Łaziskach Górnych, Sosnowcu, Świętochłowicach i Tychach.

Zwraca uwagę wysoka liczba (205) i znacząca powierzchnia (ponad 317 tys. m²) dzikich wysypisk (czyli miejsc nieprzeznaczonych do składowania odpadów, gdzie porzucane są odpady komunalne) na terenie GZM. Większość z nich, tj. 131 – o powierzchni ponad 304 tys. m² – znajduje się w Sosnowcu, 19 w Bytomiu, a 16 w Zabrzu. Jest to najbardziej niekorzystny wynik wśród polskich metropolii: z nieco wyższą liczbą dzikich wysypisk, ale o wielokrotnie mniejszej powierzchni, mierzy się jedynie Trójmiasto, a podobną powierzchnię mają dzikie wysypiska tylko na terenie metropolii wrocławskiej (choć są znacznie mniej liczne)³³⁵.

Do problemów związanych z gospodarowaniem odpadami komunalnymi na terenie GZM można ponadto zaliczyć:

- istotne zanieczyszczenie odpadów komunalnych selektywnie zbieranych, w tym frakcjami nienadającymi się do recyklingu;
- brak rynku zbytu na surowce wtórne;
- brak możliwości zagospodarowania pozostałości z sortowania odpadów komunalnych, których nie można poddać składowaniu – tzw. frakcji kalorycznej;
- wąskie gardła w instalacjach do segregowania odpadów komunalnych, związane z ich przepustowością;

³³⁵ Źródło: BDL GUS (stan na 31 grudnia 2020 r.).

- brak niektórych typów instalacji na terenie GZM, takich jak biogazownie miejskie czy instalacje termicznego przekształcania odpadów komunalnych;
- relatywnie niska liczba podfrakcji odpadów w zakresie tworzyw sztucznych z poszczególnych gmin;
- niska dostępność w niektórych gminach pojemników na selektywną zbiórkę odpadów komunalnych, w szczególności pojemników na odpady kuchenne, ulegające biodegradacji.

W kontekście gospodarki odpadami znaczącym wyzwaniem dla gmin GZM są rosnące koszty odbioru odpadów komunalnych. W ostatnich latach gminy są zmuszone do podejmowania niepopularnych decyzji o podwyżkach opłat w tym zakresie. Wynika to między innymi z ograniczonej możliwości zarządzania wysypiskami odpadów komunalnych i punktów przetwarzania odpadów na obszarze GZM. Ponadto do 16 lipca 2020 r. Polska, zgodnie z prawem, została zobowiązana do ograniczenia poziomu masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji, kierowanych do składowania. Poziom ten nie mógł przekroczyć 35% masy odpadów wytworzonych w 1995 r. Wyzwaniem dla gmin GZM pozostają wymagane przepisami poziomy recyklingu, przygotowania do ponownego użycia oraz odzysku innymi metodami. Do 31 grudnia 2020 r. miały one wynieść wagowo co najmniej:

- w przypadku papieru, metali, tworzyw sztucznych i szkła – 50%;
- w przypadku innych niż niebezpieczne odpadów budowlanych i rozbiórkowych – 70%.

Nowelizacja ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach wprowadziła zmianę sposobu wyliczania poziomu recyklingu, który od 2021 r. dotyczy przygotowania do ponownego użycia i recyklingu ogólnie odpadów komunalnych, z wyłączeniem odpadów budowlanych i rozbiórkowych, a nie jak dotąd 4 frakcji odpadów: papieru, metali, tworzywa sztucznego i szkła.

W 2021 r. poziom recyklingu, obliczany według nowych zasad, powinien wynosić co najmniej 20%, w 2022 r. – 25%, w 2023 – 35% i sukcesywnie coraz więcej, aż do 65% w roku 2035 i kolejnych latach.

Spośród 19 gmin członkowskich GZM, które udostępniły w swoich BIP-ach³³⁶ dane dotyczące poziomu przygotowania do ponownego użycia i recyklingu odpadów komunalnych za 2021 r., tylko 13 spełniło poziom wymagany ustawą. Najwyższe wartości osiągnięto w Chełmie Śląskim (46%), Gierałtowicach (35%) i w Sosnowcu (31%), a wyniki znacznie poniżej obowiązkowego poziomu odnotowały gminy: Radzionków (13%) i Ożarówice (14%).

Zdecydowanie lepsze wyniki w odniesieniu do wymogu ustawowego (maksymalnie 35% poziomu z 1995 r.) sprawozdały gminy w przypadku poziomu ograniczenia masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji, kierowanych do składowania. Z 27 gmin, które zamieściły dane za 2021 lub 2020 r., 26 spełniło poziom wymagany ustawą, a przekroczyła go jedynie gmina Gierałtowice (49%). Relatywnie najmniej odpadów biodegradowalnych skierowano do składowania w gminach Świętochłowice, Zabrze, Wojkowice, Mierzęcice i Katowice (poniżej 2%).

Zdecydowanej większości gmin udało się także osiągnąć wysoki poziom recyklingu, przygotowania do ponownego użycia i odzysku odpadów budowlanych i rozbiórkowych

---

³³⁶ Kwerendę dokumentów Analiza stanu wykonania gospodarki odpadami komunalnymi na terenie gminy za 2021 r. oraz – w przypadku jej braku – za 2020 r., zamieszczonych w BIP-ach gmin członkowskich GZM, przeprowadzono w dn. 26-27.05.2022 r.

(innych niż niebezpieczne). Aż 12 z 27 gmin odnotowało poziom 100%, a tylko w 2 gminach wyniósł on nieco poniżej 80% (Stawków i Katowice).

Przebudowując system, gminy co do zasady wdrożyły systemowe preferencje dotyczące selektywnego zbierania odpadów komunalnych oraz szereg rozwiązań techniczno-organizacyjnych w celu rozwoju gospodarki odpadami komunalnymi, recyklingu oraz unieszkodliwiania odpadów komunalnych, w tym odpadów ulegających biodegradacji. Kluczową jednak kwestią w gospodarce odpadami jest prawidłowe postępowanie z odpadami komunalnymi – zgodnie z hierarchią sposobów działania, określoną w ustawie o odpadach, czyli w pierwszej kolejności zapobieganie powstawaniu odpadów, następnie przygotowanie do ponownego użycia, recykling oraz inne procesy odzysku i unieszkodliwiania.

Sposobem na obniżenie kosztów przetwórstwa odpadów może być rozwój gospodarki obiegu zamkniętego (GOZ), tzw. *circular economy*. Jest to koncepcja racjonalnego wykorzystania zasobów oraz ograniczenia negatywnego oddziaływania na środowisko poprzez stworzenie zamkniętej pętli procesów, w której powstające odpady traktowane są jako surowce³³⁷.

W ostatnich latach GZM podejmowała działania zmierzające do przejścia w stronę gospodarki obiegu zamkniętego. W 2020 r. Zarząd GZM przyjął uchwałę w sprawie utworzenia spółki Czysta Energia, która miała zająć się organizacją i przygotowaniem procesu inwestycyjnego, związanego z budową instalacji termicznego przekształcania odpadów komunalnych³³⁸. Działanie to zostało jednak zakwestionowane (przez Wojewodę Śląskiego, a następnie przez Wojewódzki Sąd Administracyjny³³⁹), m.in. z uwagi na brak wyraźnych wskazań ustawowych, że może być to zadanie publiczne do realizacji przez związek metropolitalny.

2.4.4 Gospodarowanie wodami

a) Zasoby wodne

Przez obszar GZM z południa na północ przebiega Europejski Dział Wodny między dorzecziami Wisły i Odry (należącymi do zlewiska Morza Bałtyckiego), czego konsekwencją są relatywnie małe zasoby wód powierzchniowych w GZM.

Główne rzeki GZM to: lewobrzeżne dopływy Wisły – Przemsza i Biała Przemsza oraz Kłodnica (dopływ Odry). Sieć rzeczna GZM jest w dużej mierze przekształcona w wyniku działalności człowieka (regulacja rzek lub naruszenie koryt, np. na skutek szkód górniczych).

Obszar GZM nie jest zasobny w naturalne zbiorniki wody powierzchniowej – ich powierzchnia wynosi 4 206 ha. Liczne natomiast są zbiorniki antropogeniczne, nie tylko pełniące funkcje rekreacyjne i przyrodnicze, ale także ważne funkcje gospodarcze i strategiczne (np. ujęcia wody). Należą do nich zbiorniki: zaporowe, w wyrobiskach poeksploatacyjnych, w nieckach

---

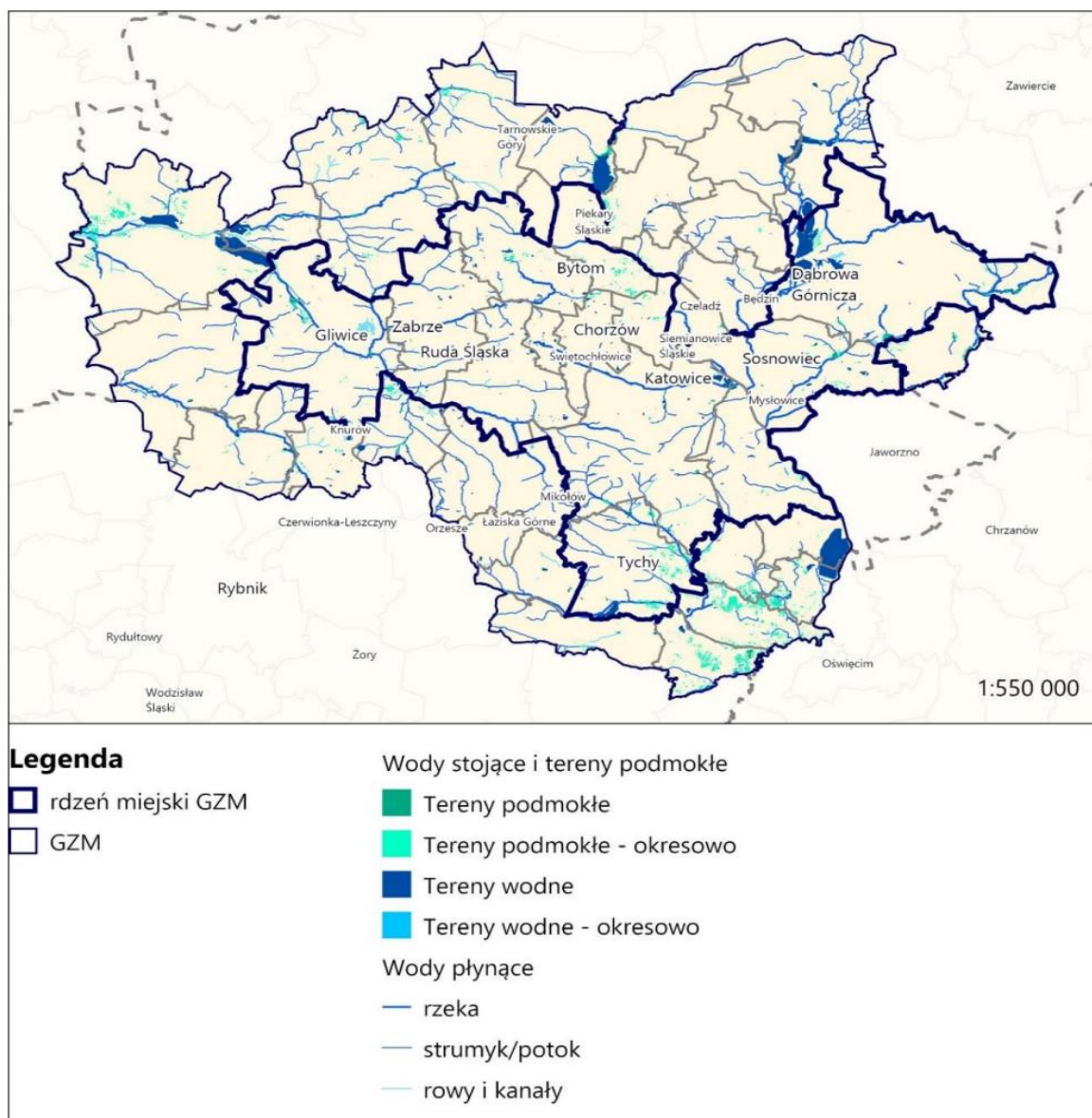
³³⁷ Postępujące przechodzenie z gospodarki liniowej w kierunku obiegowej ma źródło zarówno we wzroście świadomości nt. zmian klimatycznych, jak i w zmianach legislacyjnych. Zgodnie z Europejskim Zielonym Ładem oraz proponowaną nową strategią przemysłową UE do 2050 roku gospodarka Unii Europejskiej będzie neutralna dla klimatu i zasobooszczędna, zachowująca zarazem dochodowość, innowacyjność i sprawiedliwość społeczną. Największe zmiany będą dotyczyły sektorów gospodarki, takich jak gospodarka odpadami, recykling, sektor energetyczny, paliwowy, transportowy, chemiczny oraz rolny i leśny.

³³⁸ Uchwała Nr 26/2020 Zarządu GZM: <https://bip.metropoliagzm.pl/attachments/download/189482>.

³³⁹ <https://www.teraz-srodowisko.pl/aktualnosci/GZM-czysta-energia-wyrok-WSA-9585.html>.

osiadania i zapadliskach, groblowe (stawy) oraz inne³⁴⁰. Występują też tereny podmokłe, w tym okresowo podmokłe, między innymi w północno-wschodnich gminach GZM (rys. 149).

Rys. 149. Tereny wodne oraz sieć rzeczna na obszarze GZM

Źródło: Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG), IRMiR, s. 34

³⁴⁰ Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Regionalnej polityki miejskiej województwa śląskiego, wrzesień 2021, s. 28.

Według Programu Państwowego Monitoringu Środowiska województwa śląskiego na lata 2016-2020 stan ekologiczny³⁴¹ wód powierzchniowych rzek w województwie śląskim oceniono jako zły. Podobnie stan chemiczny³⁴² oceniony został poniżej dobrego (z wyjątkiem rzek położonych m.in. w Zbrostawicach) – powszechnie występują przekroczenia dopuszczalnego poziomu benzo(a)pirenu³⁴³.

b) Zagrożenie powodzią i suszą

Tereny nieprzepuszczalne pokrywają około 30% powierzchni GZM. W związku z wysokim stopniem uszczelnienia nawierzchni, jak również zachodzącymi zmianami klimatycznymi, w gminach GZM występują zarówno podtopienia w wyniku nawalnych deszczy, powodujących lokalne podtopienia, i szybkiego spływu powierzchniowego, jak i susze (podobnie w całym województwie śląskim). Ryzyka z tym związane wskazywane są w każdym z 12 dokumentów określających Plany Adaptacji do Zmian Klimatu, opracowanych przez największe miasta GZM (jako część ogólnokrajowego przedsięwzięcia).

Najwyższy udział terenów nieprzepuszczalnych występuje w miastach o zwartej tkance zurbanizowanej, takich jak Świętochłowice, Chorzów, Siemianowice Śląskie czy Sosnowiec. Do gmin o najniższym stopniu uszczelnienia nawierzchni zaliczają się natomiast Kobiór, Rudziniec, Bojszowy czy Sośnicowice (tab. 48). Dokładny rozkład przestrzenny terenów nieprzepuszczalnych, a także gruntów ornych i łąk, lasów oraz wód prezentuje rysunek 150.

Tab. 48. Udział terenów nieprzepuszczalnych w powierzchni gmin GZM w 2020 r.

Gmina	Tereny		Grunty orne i łąki		
	nieprzepuszcz. (%)	Lasy (%)	(%)	Wody (%)	
Świętochłowice	76		15	9	0
Chorzów	72		14	13	1
Siemianowice Śl.	70		2	28	0
Sosnowiec	68		22	10	0
Czeladź	61		3	36	0
Bytom	57		26	16	1
Zabrze	53		21	26	0
Ruda Śląska	53		28	19	0
Będzin	52		9	39	0
Knurów	51		38	11	0
Gliwice	47		15	38	0

³⁴¹ Stan ekologiczny/potencjał ekologiczny jest określeniem jakości struktury i funkcjonowania ekosystemu wód powierzchniowych, sklasyfikowanej na podstawie wyników badań elementów biologicznych oraz wspierających je wskaźników fizykochemicznych i hydromorfologicznych [<http://www.gios.gov.pl/pl/mkoopz/8-pms/203-sposob-oceny-stanu-wod>].

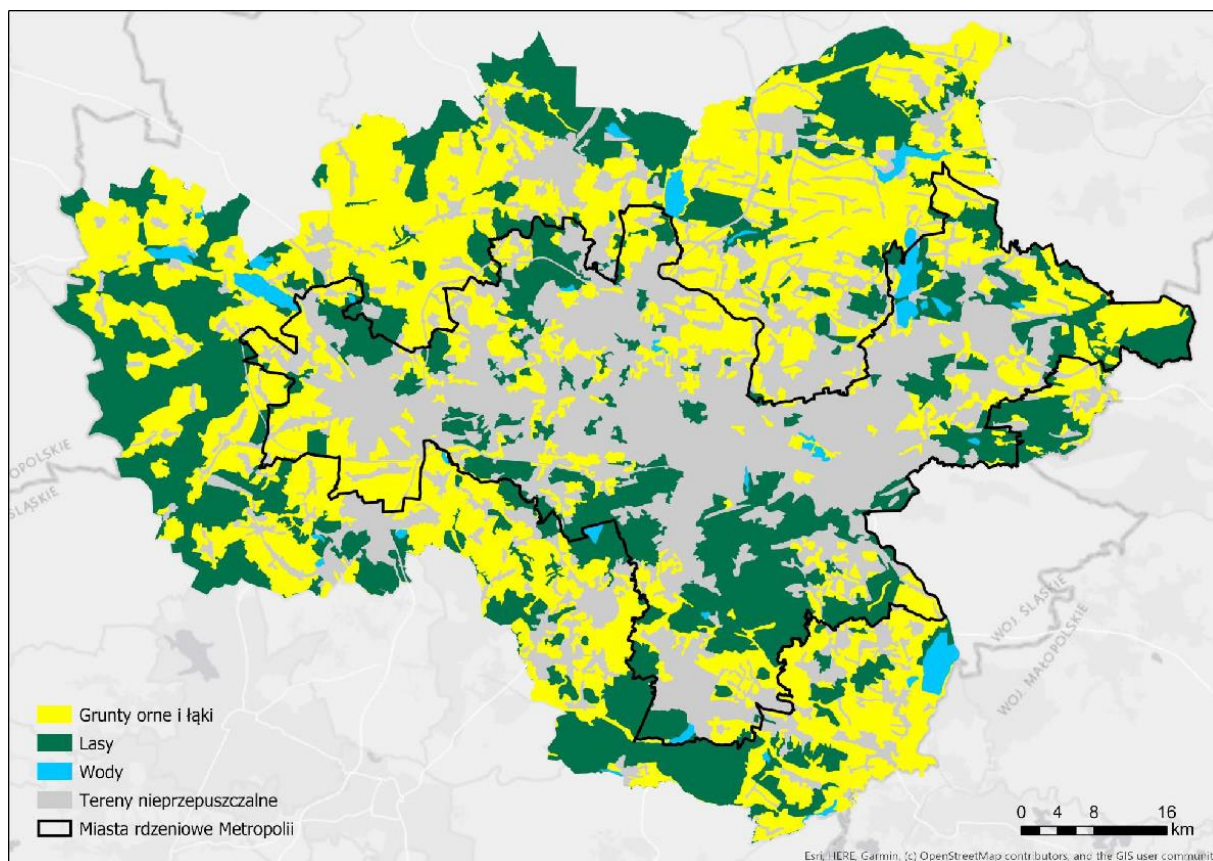
³⁴² Klasyfikacji stanu chemicznego jednolitych części wód powierzchniowych dokonuje się na podstawie analizy wyników pomiarów zanieczyszczeń chemicznych, w tym tzw. substancji priorytetowych. Podstawą analizy jest porównanie uzyskanych wyników ze środowiskowymi normami jakości [<http://www.gios.gov.pl/pl/mkoopz/8-pms/203-sposob-oceny-stanu-wod>].

³⁴³ GIOŚ, Stan środowiska w województwie śląskim. Raport 2020.

Gmina	Tereny nieprzepuszcz. (%)	Lasy (%)	Grunty orne i łąki (%)	Wody (%)	
Katowice	46		47	6	1
Łaziska Górne	45		13	42	0
Mysłowice	44		33	23	0
Piekary Śląskie	43		10	47	0
Tychy	40		31	27	2
Radzionków	40		10	50	0
Dąbrowa Górnicza	32		31	33	4
Wojkowice	32		3	65	0
Tarnowskie Góry	28		43	29	0
Bieruń	25		18	57	0
Lędziny	24		18	58	0
Mikołów	22		31	46	1
Ożarówice	22		12	66	0
Pyskowice	21		14	56	9
Imielin	20		19	41	20
Psary	20		16	64	0
Bobrowniki	20		25	54	1
Sławków	18		50	32	0
Gierałtowice	18		10	70	2
Chełm Śląski	18		2	72	8
Mierzęcice	17		17	63	3
Świerklaniec	15		47	27	11
Pilchowice	11		34	52	3
Wry	11		35	53	1
Siewierz	11		41	48	0
Zbrostawice	9		21	70	0
Sośnicowice	8		61	31	0
Bojszowy	8		28	61	3
Rudziniec	6		42	48	4
Kobiór	4		87	8	1
GZM	30		30	38	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG), IRMiR, s. 22-23

Rys. 150. Klasyfikacja typów pokrycia terenu w 2020 r.

Źródło: Schemat metropolitalnego systemu przyrodniczego wraz z rekomendacjami jego rozwoju (GOSPOSTRATEG), IRMiR (na podstawie Sentinel 2)

Według map Wód Polskich wysokie ryzyko powodziowe dotyczy m.in. centralnych dzielnic Gliwic (Kłodnica) ze względu na przewidywany wzrost częstotliwości ekstremalnych zjawisk pogodowych, przy jednoczesnej postępującej urbanizacji obszaru (intensyfikującej spływ powierzchniowy), nieprzystosowaniu kanalizacji deszczowej do intensywnych opadów deszczu i wysokim poziomie uszczelnienia części osiedli w mieście³⁴⁴, jak również braku lokalnej retencji.

Podobne zagrożenia występują w takich miastach, jak: Mysłowice, Sosnowiec, Dąbrowa Górnicza, a także części Katowic³⁴⁵. Ponadto do istotnych problemów rdzenia GZM należy zaliczyć nie tylko przeciążenie sieci kanalizacyjnej, ale także zalewanie oczyszczalni ścieków deszczami nawalnymi.

Zgodnie z Prognozą oddziaływania na środowisko projektu Regionalnej polityki miejskiej województwa śląskiego większość obszaru GZM cechuje się umiarkowanym zagrożeniem suszą. W zasięgu ekstremalnego zagrożenia suszą znajdują się fragmenty powiatów: będzińskiego, tarnogórskiego, Piekar Śląskich, a także tereny na granicy Zabrze, Bytomia i Rudy Śląskiej. Silne zagrożenie suszą dotyczy głównie centralnej części GZM.

³⁴⁴ Por. Gliwice (2019), Miejski Plan Adaptacji do zmian klimatu.

³⁴⁵ Wody Polskie, Wstępna ocena ryzyka powodziowego.

c) Wpływ działalności kopalń

Istotny wpływ na stosunki wodne na terenie GZM ma także długotrwała działalność wydobywcza kopalń. Jej skutkiem są: zanieczyszczenie wód podziemnych i powierzchniowych (m.in. w rejonie składowania odpadów wydobywczych), zaburzenie gospodarki wodnej, ingerencja w krajobraz w postaci stawów osadowych, a także obniżenie powierzchni terenu (szczeliny i osiadanie gruntów), powodujące zalewanie obniżonych terenów. Wyzwaniem będą więc działania mające na celu poprawę stosunków wodnych na obszarze oddziaływania kopalń, ograniczanie poziomu zanieczyszczeń, zapewnienie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego mieszkańcom terenów dotkniętych działalnością górniczą, a także zabezpieczenie im wysokiej jakości wody pitnej³⁴⁶.

d) Gospodarka wodna

Pod względem zużycia wody ogółem w 2020 r. na każdego mieszkańca GZM przypadało 64,3 m³, co sytuuje GZM wśród metropolii oszczędnie gospodarujących wodą (nieznacznie niższe wartości odnotowano tylko w aglomeracji łódzkiej i poznańskiej). Podobnie jak w całym kraju zużycie wody na terenie GZM stopniowo maleje – w latach 2010-2020 spadło o ok. 18% (wobec spadku o 19% w kraju).

Największe zużycie wody odnotowano w gminach: Łaziska Górne (419,5 m³/os.), Łędziny (229,3 m³/os.) i Knurów (176,7 m³), co może być spowodowane obecnością przemysłu górniczego. Z kolei najmniejsze zużycie przypadało na mieszkańców Bojszów, Chełma Śląskiego i Sławkowa. Szczegółowe dane dla wszystkich gmin GZM prezentuje poniższa tabela (tab. 49).

Tab. 49. Zużycie wody ogółem, w przeliczeniu na 1 mieszkańca oraz udział procentowy przemysłu w zużyciu wody ogółem w gminach GZM w 2020 r.

Gmina	Zużycie wody ogółem w 2020 r. [hm ³]	Zużycie wody na 1 mieszkańca w 2020 r. [m ³]	Udział % przemysłu w zużyciu wody ogółem w 2020 r.
Będzin	9,7	173,1	78,1
Bieruń	2,8	142,1	53,9
Bobrowniki	0,4	35,0	0,0
Bojszowy	0,2	25,3	0,0
Bytom	6,7	41,0	12,0
Chełm Śląski	0,2	31,6	0,0
Chorzów	4,0	37,3	0,0
Czeladź	1,2	39,1	0,2
Dąbrowa Górnicza	17,8	150,0	72,6
Gierałtowice	0,5	38,4	0,0
Gliwice	10,3	58,0	18,3
Imielin	0,3	34,9	0,0

³⁴⁶ Terytorialny plan sprawiedliwej transformacji województwa śląskiego 2030 r., projekt v. 04, luty 2022 r.

Gmina	Zużycie wody ogółem w 2020 r. [hm ³]	Zużycie wody na 1 mieszkańca w 2020 r. [m ³]	Udział % przemysłu w zużyciu wody ogółem w 2020 r.
Katowice	15,1	51,8	3,7
Knurów	6,7	176,7	80,7
Kobiór	0,3	58,8	0,0
Lędziny	3,8	229,3	85,3
Łaziska Górne	9,3	419,5	91,4
Mierzęcice	0,3	39,9	5,9
Mikołów	1,8	43,5	2,8
Mysłowice	3,8	51,6	29,2
Ożarówce	0,3	51,1	11,8
Piekary Śląskie	2,2	40,1	5,7
Pilchowice	0,7	57,3	1,9
Psary	0,5	36,9	0,0
Pyskowice	0,6	32,9	0,0
Radzionków	0,6	33,5	0,0
Ruda Śląska	7,6	55,3	26,8
Rudziniec	0,5	48,5	24,0
Siemianowice Śl.	2,8	42,2	4,0
Siewierz	0,5	39,9	4,2
Sławków	0,2	32,8	0,0
Sosnowiec	8,9	44,8	2,1
Sośnicowice	0,4	43,4	18,9
Świerklaniec	0,4	35,7	0,0
Świętochłowice	1,9	38,5	0,0
Tarnowskie Góry	2,4	39,4	3,0
Tychy	9,7	76,2	28,9
Wojkowice	0,3	38,8	0,0
Wry	0,4	42,9	0,0
Zabrze	6,6	38,5	8,1
Zbrosławice	1,0	61,0	37,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Pod względem zużycia wody przez gospodarstwa domowe w przeliczeniu na 1 mieszkańca GZM z wynikiem 32,5 m³ wypada najkorzystniej wśród wszystkich metropolii (w drugim w rankingu Trójmieście na mieszkańca przypada 38,2 m³ wody). Zużycie to w ostatnich 10 latach utrzymuje się na podobnie niskim poziomie. Różnice występują natomiast pomiędzy gminami:

w 2020 r. najmniej wody w przeliczeniu na mieszkańca zużyły gospodarstwa domowe w gminie Bojszowy, a także w Zabrze, natomiast najwięcej w Katowicach, Czeladzi czy Tychach (tab. 50).

Tab. 50. Zużycie wody w gospodarstwach domowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w gminach GZM w 2020 r.

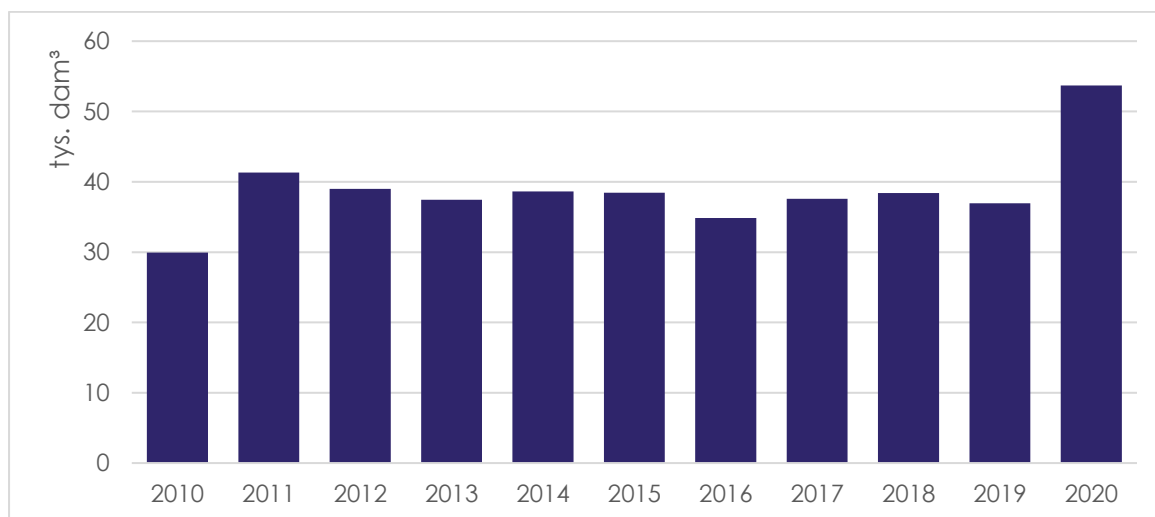
Gmina	Zużycie wody w gospodarstwach domowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (m ³)
Bojszowy	24,4
Zabrze	27,5
Sławków	28,0
Mierzęcice	28,2
Radzionków	28,3
Pyskowice	28,6
Pilchowice	28,8
Wojkowice	28,8
Rudziniec	29,1
Świętochłowice	29,1
Bytom	29,2
Mysłowice	29,3
Kobiór	29,3
Gierałtowice	29,9
Chełm Śląski	29,9
Lędziny	30,1
Piekary Śląskie	30,2
Sośnicowice	30,2
Knurów	30,6
Chorzów	30,7
Wry	30,7
Tarnowskie Góry	30,9
Dąbrowa Górnicza	31,1
Łaziska Górne	31,2
Bobrowniki	31,5
Bieruń	31,5
Ruda Śląska	31,8
Ożarów	32,0
Imielin	32,3
Świerklaniec	32,5
Będzin	32,7
Zbrostawice	33,1

Gmina	Zużycie wody w gospodarstwach domowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca (m ³)
Siewierz	33,2
Siemianowice Śląskie	33,5
Mikołów	33,5
Psary	33,9
Gliwice	34,0
Sosnowiec	34,2
Tychy	36,1
Czeladź	37,4
Katowice	38,4
GZM	32,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Według danych (GUS) między 2010 a 2020 r. zakłady przemysłowe na terenie GZM odprowadziły bezpośrednio do wód gruntowych lub gleby blisko 1 600 tys. dam³ (1,6 mld m³) ścieków wymagających oczyszczenia. Blisko 26% całkowitego wolumenu tych ścieków odprowadzono przy tym bez oczyszczenia, a więc w postaci wytworzonej. Zakłady działające na terenie GZM, m.in. w powiecie bieruńsko-lędzińskim oraz Bytomiu, odpowiadają tym samym za 35% całkowitego wolumenu nieoczyszczonych ścieków przemysłowych, które trafiły do wód lub gleby na przestrzeni ostatniej dekady. Co więcej, niewiele wskazuje na to, aby w ostatnich latach poziom zanieczyszczeń się zmniejszył. W 2020 r. odnotowano wręcz wzrost ich emisji, aż o 50% w relacji r/r. Druga po GZM metropolia z najwyższym wolumenem nieoczyszczonych ścieków przemysłowych, czyli aglomeracja krakowska, odprowadziła ich do wód lub gleb 16-krotnie mniej³⁴⁷.

Rys. 151. Wolumen nieoczyszczonych ścieków przemysłowych, odprowadzonych bezpośrednio do gleb lub wód gruntowych przez przedsiębiorstwa w GZM w latach 2010-2020

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

³⁴⁷ Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

GZM wyróżnia się negatywnie także pod względem produkcji ścieków przemysłowych, zawierających substancje szczególnie szkodliwe dla środowiska wodnego – odpowiada za 87% tego typu ścieków w województwie śląskim, które jest największym ich producentem wśród województw. W 2020 r. zakłady przemysłowe na terenie GZM odprowadziły łącznie ok. 48 tys. dam^3 ścieków szczególnie szkodliwych dla środowiska wodnego, czyli ponad 18-krotnie więcej niż zakłady z drugiej metropolii z najwyższym wolumenem tego typu ścieków – warszawskiej³⁴⁸.

Pod względem ścieków z gospodarstw domowych zdecydowana większość mieszkańców większych miast GZM korzysta z oczyszczalni ścieków. Najstabszy dostęp do oczyszczalni ścieków mają mieszkańcy gmin wiejskich: w Psarach i Rudzińcu odpowiednio 2 i 6% ludności, w Pilchowicach i Zbrosławicach ok. 28-29% – sytuacja taka utrzymuje się od lat (tab. 51). Odsetek ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków jest w GZM nieco wyższy niż w innych metropoliach (89% wobec kolejnych w rankingu: Warszawy z wynikiem 87% czy Trójmiasta z 86%).

Tab. 51. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w % ogólnej liczby ludności w gminach GZM w latach 2010, 2015 i 2020

Gmina	% ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków		
	2010	2015	2020
Ruda Śląska	92,6	96,1	99,5
Zabrze	96,9	99,9	99,3
Imielin	28,3	76,9	99,3
Siemianowice Śląskie	99,6	95,7	98,1
Katowice	80,6	95,8	97,4
Tychy	95,4	96,2	97,3
Kobiór	69,8	87,2	97,2
Bieruń	83,6	95,9	97,0
Mikołów	59,3	81,3	96,4
Tarnowskie Góry	81,6	82,6	95,5
Radzionków	98,9	97,3	93,8
Gliwice	96,8	94,9	92,7
Piekary Śląskie	84,5	99,2	92,5
Łaziska Górne	71,3	92,5	92,1
Chełm Śląski	71,5	89,0	91,2
Lędziny	53,7	85,8	90,8
Knurów	87,3	80,9	89,7
Pyskowice	95,7	93,2	89,2
Sosnowiec	93,1	90,2	88,9
Świętochłowice	97,8	92,7	88,8
Gierałtówice	1,4	96,7	88,2
Chorzów	97,2	91,8	87,4

³⁴⁸ Obliczenia własne na podstawie BDL GUS.

Gmina	% ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków		
	2010	2015	2020
Bytom	90,0	90,3	86,2
Mysłowice	16,4	90,5	85,2
Bojszowy	84,6	83,9	85,1
Dąbrowa Górnicza	92,4	94,9	84,7
Będzin	79,0	85,7	84,0
Sławków	71,9	92,2	80,7
Czeladź	67,7	78,6	72,6
Wojkowice	59,5	66,1	71,6
Wry	42,3	60,7	68,7
Bobrowniki	33,0	52,3	64,2
Ożarówice	14,3	64,0	63,6
Sośnicowice	30,9	52,7	53,9
Mierzęcice	13,6	65,4	53,6
Świerklaniec	30,6	39,7	42,1
Siewierz	29,5	32,6	34,2
Zbrostawice	20,2	26,1	28,9
Pilchowice	20,3	25,7	27,6
Rudziniec	0,0	6,2	6,2
Psary	1,0	1,8	1,7
obszar GZM	83,0	90,0	89,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

2.4.5 Zanieczyszczenie gleby

Ubočnym skutkiem trwającej wiele dziesięcioleci eksploatacji złóż naturalnych oraz działalności ciężkiego przemysłu jest silne zanieczyszczenie gleb metalami ciężkimi. Problem stanowi szczególnie zanieczyszczenie gleb ołowiem i kadmem, spowodowane występującą w przeszłości emisją z zakładów przemysłowych. Aktualnie emisja kadmu i ołowiu jest stosunkowo niewielka i nie powoduje wysokiego natężenia opadu związków tych pierwiastków na powierzchnię ziemi, jednak zdolność do samooczyszczania się gleb jest w przypadku tych metali ograniczona³⁴⁹.

Konsekwencją tego jest spadek bioróżnorodności, zahamowanie wzrostu roślin, wysokie ryzyko migracji zanieczyszczeń – przede wszystkim poprzez erozję wietrzną oraz ich wymywanie do wód podziemnych. Ponadto zanieczyszczenia gleb wpływają negatywnie na bytujące w nich organizmy żywe, powodując eliminację gatunków wrażliwych i nadmierny rozwój organizmów opornych.

Dane dotyczące zanieczyszczenia gleb metalami ciężkimi nie są gromadzone w sposób metodyczny. Najważniejszym dostępnym źródłem wiedzy, dotyczącym zanieczyszczenia gleb rolniczych w woj. śląskim, jest program Instytutu Uprawy, Nawożenia i Gleboznawstwa pn.

³⁴⁹ Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Strategii rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020+”, Katowice 2013, s. 33.

Monitoring chemizmu gleb ornych w Polsce, stanowiący element Państwowego Monitoringu Środowiska w zakresie jakości gleb i ziemi. W ramach tego programu co 5 lat prowadzi się pomiary poziomu zanieczyszczenia wód gruntowych i gleby. Trzy z punktów pomiarowych zlokalizowane są na terenie GZM (w Piekarach Śląskich, Siewierzu i miejscowości Mokre). Jak wynika ze zbiorczych raportów dotyczących tych punktów, w dwóch pierwszych notowano znaczące przekroczenia norm³⁵⁰ występowania niektórych pierwiastków śladowych oraz wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych ponad wartości dopuszczalne nawet dla gruntów przemysłowych. W przypadku jednego z punktów dotyczyły one np. ołowiu, chryzenu, benzo(a)pirenu i benzo(a)antracenu, benzo(b)fluorantenu, indeno(1,2,3-cd)pirenu. W przypadku drugiego – np. kadmu (ponad 4-krotne przekroczenie normy dla gruntów przemysłowych lub górniczych), cynku (3-krotne przekroczenie normy) i większości monitorowanych wielopierścieniowych węglowodorów aromatycznych³⁵¹.

2.4.6 Adaptacja do zmian klimatu

W latach 2017-2019 z inicjatywy Ministerstwa Środowiska opracowane zostały Miejskie Plany Adaptacji do zmian klimatu (MPA) – dokumenty określające plany samorządów lokalnych, związane z ograniczaniem lub łagodzeniem skutków zagrożeń wynikających ze zmiany klimatu. Plany te zostały opracowane dla ponad 40 największych polskich miast jednocześnie, z czego 12 stanowiły miasta GZM (Bytom, Chorzów, Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Gliwice, Katowice, Mysłowice, Ruda Śląska, Siemianowice Śląskie, Sosnowiec Tychy i Zabrze). W dokumentach tych gospodarkę wodną określono jako jeden z najbardziej wrażliwych na zmiany klimatu sektorów gospodarki miejskiej. Wśród najważniejszych działań strategicznych z zakresu błękitnej infrastruktury, zaproponowanych w MPA, znalazły się:

- budowa, modernizacja istniejącej kanalizacji deszczowej oraz ogólnospławnej;
- retencjonowanie wody opadowej;
- reorganizacja planowania przestrzennego, prawa miejscowego;
- zmiany w organizacji przestrzeni publicznej;
- działania z zakresu edukacji społeczeństwa.

Działania te mają zostać zrealizowane do 2030 r. W przypadku większości miast nie są to działania nowe. Wiele z nich jest kontynuacją projektów czy inwestycji rozpoczętych przynajmniej kilka lat temu. W latach 2014-2020 zrealizowano 21 zadań z zakresu zielono-błękitnej infrastruktury w 10 miastach rdzenia GZM, w tym: po 4 w Chorzowie, Świętochłowicach i Rudzie Śląskiej, 3 w Zabrze, po 2 w Gliwicach, Sosnowcu, Katowicach, Mysłowicach oraz po jednym w Siemianowicach Śląskich i Bytomiu. Spośród nich 8 projektów dotyczyło adaptacji do zmian klimatu wraz z zabezpieczeniem oraz zwiększeniem odporności na klęski żywiołowe, w szczególności katastrofy naturalne; 6 projektów odnosiło się do działań z zakresu gospodarki wodno-ściekowej w aglomeracjach, a 7 dotyczyło poprawy jakości środowiska miejskiego³⁵².

---

³⁵⁰ Określonych w rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 1 września 2016 r. w sprawie sposobu prowadzenia oceny zanieczyszczenia powierzchni ziemi.

³⁵¹ Por.: https://www.gios.gov.pl/chemizm_gleb/index.php?mod=pomiary&p=335,
https://www.gios.gov.pl/chemizm_gleb/index.php?mod=pomiary&p=343 oraz
https://www.gios.gov.pl/chemizm_gleb/index.php?mod=pomiary&p=333.

³⁵² Panczewicz, A. (2021), *Woda w mieście – działania z zakresu błękitnej infrastruktury dla łagodzenia zmian klimatu...*, Builder, 4/2021.

W ramach poszczególnych inwestycji zrealizowano szereg zadań z zakresu błękitnej infrastruktury, których celem było: uporządkowanie, budowa, przebudowa sieci kanalizacji deszczowej, sanitarnej i wodociągowej, efektywne zarządzanie przejmowaniem i retencjonowaniem wód opadowych, wzmocnienie zabezpieczeń przeciwpowodziowych, zwrócenie miast ku rzekom i akwenom wodnym, rewitalizacja przyległych do nich zdegradowanych terenów z przeznaczeniem ich na cele środowiskowe oraz rekreacyjno-sportowe, rozszczerlenie nieprzepuszczalnych powierzchni itp. działania³⁵³. Część projektów dotyczyła także zielonej infrastruktury, m.in. rozwoju terenów zielonych w Rudzie Śląskiej, Sosnowcu i Siemianowicach Śląskich, czy rewitalizacji parków w Bytomiu, Pyskowicach i Gliwicach.

Gminy Aglomeracji prowadzą od wielu lat konsekwentne działania na rzecz zielonej infrastruktury oraz poprawy bioróżnorodności. Przykładami mogą być: wdrażany od 2018 r. Plan działań w zakresie wzmocnienia i rozwoju systemu zielonej infrastruktury w Miejskim Obszarze Funkcjonalnym Chorzowa, Rudy Śląskiej i Świętochłowic³⁵⁴ czy kolejne edycje realizowanych od 2020 r. Zielonych Budżetów Obywatelskich w Katowicach³⁵⁵.

2.4.7 Transformacja energetyczna

Celem polityki klimatyczno-energetycznej Unii Europejskiej, wyrażonym m.in. w Europejskim Zielonym Ładzie, jest osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 r. W związku z tym GZM, podobnie jak większość województwa śląskiego, stoi przed wyzwaniem przeprowadzenia sprawiedliwej transformacji, w tym energetycznej, wymagającej zmian społecznych, gospodarczych i technologicznych, jak również zastąpienia wysokoemisyjnych gałęzi przemysłu i źródeł energii czystymi technologiami energetycznymi.

Transformacja energetyczna wiązać się będzie przede wszystkim z redukcją wykorzystania węgla do produkcji energii elektrycznej oraz ciepła, co przełoży się na stopniowe zamykanie kopalń oraz restrukturyzację sektora energetyki konwencjonalnej poprzez zastąpienie przestarzałych bloków energetycznych nowoczesną infrastrukturą, przyjazną dla środowiska i mieszkańców.

Tabela poniżej (tab. 52) przedstawia harmonogram zamykania kopalń na terenie GZM, zgodny z aktualnym projektem Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego (TPST WŚ)³⁵⁶.

Tab. 52. Harmonogram zamykania kopalń na obszarze GZM

Kopalnia	Gmina	Termin zakończenia produkcji węgla kamiennego
Kopalnia Borek-Piekary	Piekary Śląskie	2021
Połączenie Kopalni Wujek z Kopalnią Murcki-Staszic	Katowice	2021

³⁵³ Tamże.

³⁵⁴ *Obszary miejsko-przemysłowe wobec zmian klimatu na przykładzie miast centralnej części Górnego Śląska - Zagłębiowskiej Metropolii*, pod red. Gorgoń J. (2019), IPIŚ PAN, s. 147.

³⁵⁵ <https://www.katowice.eu/dla-mieszka%C5%84ca/zaanga%C5%BCuj-si%C4%99/konsultacje-spo%C5%82eczne/zielony-bud%C5%BCet>.

³⁵⁶ Terytorialny Plan sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego 2030, projekt v. 04, luty 2022 r.

Kopalnia	Gmina	Termin zakończenia produkcji węgla kamiennego
Kopalnia RUDA Ruch Pokój	Ruda Śląska	2021
Połączenie Kopalni RUDA Ruch Bielszowice oraz Kopalnia RUDA Ruch Halemba	Ruda Śląska	2023
Kopalnia Bolesław Śmiały	Łaziska Górne	2028
Kopalnia Sośnica	Gliwice	2029
Połączone Kopalnie RUDA Ruch Bielszowice oraz RUDA Ruch Halemba	Ruda Śląska	2034
Kopalnia Piast-Ziemowit Ruch Piast	Bieruń, Bojszowy, Brzeszcze, Chełm Śląski, Chełmek, Miedzna, Łęczyny i Oświęcim	2035
Kopalnia Piast-Ziemowit Ruch Ziemowit	Bieruń, Chełm Śląski, Imielin, Katowice, Mysłowice, Tychy	2037
Kopalnia Staszic-Wujek	Katowice	2039
Kopalnia Borek-Piekary	Bytom	2040
Kopalnia Mysłowice-Wesoła	Katowice	2041

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego 2030, projekt v .04, luty 2022 r.

W województwie śląskim głównym źródłem produkcji zarówno energii elektrycznej, jak i ciepła pozostaje węgiel kamienny (71,8% produkcji ciepła ogółem w 2020 r.³⁵⁷). Województwo śląskie zużywa najwięcej węgla wśród wszystkich regionów (15,2 mln t, czyli 24,3% zużycia węgla w Polsce), notuje przy tym największe zużycie węgla w przemyśle i budownictwie, a także drugie – po mazowieckim – w sektorze energii. Także gospodarstwa domowe z województwa śląskiego zużywają najwięcej węgla kamiennego w kraju (1,2 mln t)³⁵⁸, co ma negatywny wpływ m.in. na jakość powietrza.

Natomiast udział źródeł odnawialnych zarówno w produkcji energii, jak i ciepła w województwie śląskim jest niewielki i od kilku lat należy do najniższych w kraju (w 2019 r. wyniósł odpowiednio 4,4% i 2,8% wobec 15,5% i 9,5% w kraju).

Emisja gazów cieplarnianych, szczególnie CO₂ i metanu, uważana jest za jeden z najistotniejszych czynników wpływających na zmiany klimatu. Emisja CO₂ z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach GZM wyniosła w 2020 r. 18,6 mln t, najwięcej w Dąbrowie Górniczej, a także w powiatach będzińskim i mikołowskim (powyżej 2 mln t). Szczegółowe dane dla powiatów GZM prezentuje poniższa tabela (tab. 53).

³⁵⁷ Opracowanie własne na podstawie: Energetyka ciepła w liczbach 2020, URE, luty 2022 r.

³⁵⁸ BDL GUS, 2020 r.

Tab. 53. Emisja CO₂ z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach GZM w 2020 r.

Powiat	Emisja CO ₂ z zakładów szczególnie uciążliwych (t/r)
Powiat będziński	2 890 421
Powiat gliwicki	124 910
Powiat mikołowski	2 106 310
Powiat tarnogórski	461 951
Powiat bieruńsko-lędzki	66 714
Powiat m. Bytom	96 761
Powiat m. Chorzów	1 766 670
Powiat m. Dąbrowa Górnicza	8 570 939
Powiat m. Gliwice	400 540
Powiat m. Katowice	763 127
Powiat m. Mysłowice	66 691
Powiat m. Piekary Śląskie	68 881
Powiat m. Ruda Śląska	150 649
Powiat m. Siemianowice Śląskie	17 127
Powiat m. Sosnowiec	113 862
Powiat m. Świętochłowice	48 688
Powiat m. Tychy	417 352
Powiat m. Zabrze	489 500

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Cechą większości kopalń działających na obszarze GZM jest ich wysoka metanowość. W 2019 r. rejestrowana przez kopalnie roczna emisja metanu sięgnęła 175 tys. kiloton.

Zgodnie z założeniami projektu TPST WŚ szacuje się, że w związku ze stopniowym zamykaniem bloków węglowych do 2030 r. nastąpi spadek produkcji energii elektrycznej w jednostkach konwencjonalnych o blisko 80%. Planowane ograniczenie produkcji energii elektrycznej z węgla kamiennego przełoży się na redukcję emisji CO₂ na poziomie 62,1%, tj. z 13,2 mln t w 2019 r. do 5 mln t w 2030 r. Zmniejszenie wydobywania węgla wpłynie także na ograniczenie emisji metanu do atmosfery.

Jednocześnie konieczne i planowane są inwestycje w rozwój odnawialnych źródeł energii, które zapewnią zdolność wytwarzania energii elektrycznej na poziomie 265 074 MWh na rok. Rozwój OZE przyczyni się dodatkowo do ograniczenia emisji CO₂ o ok. 89 tys. t.

2.4.8 Podsumowanie (aspekt środowiskowy)

- Obszar GZM zmaga się z problemami wynikającymi z zanieczyszczenia powietrza, przede wszystkim pyłami, dwutlenkiem azotu NO₂ oraz benzo(a)pirenem. GZM i gminy członkowskie prowadzą wiele działań na rzecz ograniczenia niskiej emisji, zwłaszcza tej pochodzącej z komunikacji i przestarzałych indywidualnych instalacji grzewczych.
- Znaczące jest także zanieczyszczenie wód powierzchniowych, a miejscowo gleby. Wyjątkowo wysoki na tle kraju i innych metropolii jest wolumen nieoczyszczonych ścieków przemysłowych odprowadzanych do wód lub gleby oraz ścieków przemysłowych zawierających substancje szczególnie szkodliwe dla środowiska wodnego.
- Na obszarze GZM występują zarówno obszary zagrożenia powodzią, jak i suszą, m.in. w związku z wysokim stopniem uszczelnienia nawierzchni, nieprzystosowaniem kanalizacji deszczowej do intensywnych opadów deszczu i brakiem lokalnej retencji. Rozwój i systemowe kształtowanie błękitno-zielonej infrastruktury stanowią ważny kierunek polityki adaptacyjnej GZM i gmin członkowskich.
- GZM należy do metropolii o najwyższym udziale odpadów zebranych selektywnie w relacji do ogółu odpadów komunalnych, jednak boryka się z problemami związanymi z gospodarką odpadami, m.in.: licznymi dzikimi wysypiskami o dużej powierzchni, niewystarczającą przepustowością instalacji do segregowania odpadów, brakiem biogazowni czy instalacji termicznego przekształcania odpadów komunalnych na terenie Metropolii. Część gmin członkowskich ma także już teraz problem z osiągnięciem wymaganego ustawą poziomu przygotowania do ponownego użycia i recyklingu odpadów komunalnych. Wobec relatywnie dużej i wciąż rosnącej liczby wytwarzanych odpadów komunalnych i rosnących wymogów ustawowych racjonalna gospodarka odpadami, w tym gospodarka obiegu zamkniętego, powinna stanowić priorytet GZM na kolejne lata.
- GZM stoi przed wyzwaniem przeprowadzenia sprawiedliwej transformacji, w tym energetycznej, wymagającej zmian społecznych, gospodarczych i technologicznych, jak również zastąpienia wysokoemisyjnych gałęzi przemysłu i źródeł energii czystymi technologiami energetycznymi.

2.5 Uwarunkowania instytucjonalne GZM

GZM jest zrzeszeniem gmin województwa śląskiego. Tym samym jest rozpatrywana w wymiarze przestrzennym (obszar 41 gmin) i instytucjonalnym (pierwszy powołany ustawowo w Polsce związek metropolitalny). Szczegółowy sposób współpracy gmin centralnej części województwa śląskiego był na przestrzeni dekad przedmiotem licznych dyskusji i propozycji, których nie zakończyło powołanie GZM w obecnej formie. Ze względu na ten unikalny charakter analiza instytucjonalnych uwarunkowań rozwoju GZM musi uwzględniać dwa wymiary. Z jednej strony wszelkie założone działania muszą opierać się na przepisach prawa, zgodnie z zasadą legalizmu: wyzwaniem leżącym przed GZM jest poszukiwanie realistycznych, efektywnych modeli oddziaływania na obszar w ramach obecnego porządku prawnego. Z drugiej strony istnieje jednak teoretyczna możliwość zmiany ram prawnych funkcjonowania GZM w kolejnych latach: proces strategiczny prowadzi między innymi do identyfikacji zagadnień, w przypadku których potencjalne zmiany mogłyby przyczynić się do lepszej realizacji zadań GZM oraz skuteczniejszej odpowiedzi na istotne wyzwania leżące przed regionem.

2.5.1 Ramy prawne funkcjonowania Górnśląsko-Zagłębiowskiej Metropolii

Podstawowe informacje

Górnśląsko-Zagłębiowska Metropolia (GZM) to związek metropolitalny 41 gmin w województwie śląskim, utworzony 1 lipca 2017 r. Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 2017 r. w sprawie utworzenia w województwie śląskim związku metropolitalnego pod nazwą „Górnśląsko-Zagłębiowska Metropolia” (Dz.U. 2017 poz. 1290). Podstawą prawną do powołania GZM była Ustawa z dnia 9 marca 2017 r. o związku metropolitalnym w województwie śląskim (Dz.U. 2017 poz. 730).

Górnśląsko-Zagłębiowska Metropolia rozpoczęła działalność z początkiem 2018 r. GZM obejmuje 26 gmin miejskich (z czego 13 to miasta na prawach powiatu), 2 gminy miejsko-wiejskie oraz 13 gmin wiejskich. Siedziba GZM mieści się w Katowicach, największym mieście GZM. Budżet GZM opiera się przede wszystkim na 5% udziale w podatku PIT od osób zamieszkałych na jej terenie oraz składce członkowskiej, wnoszonej przez gminy przynależące do GZM. GZM ma również możliwość korzystania z instrumentów dłużnych, takich jak kredyty czy obligacje komunalne.

Struktura organizacyjna GZM składa się z 3 głównych podmiotów: Zgromadzenia, Zarządu i Urzędu Metropolitalnego (tryb prac reguluje ww. ustawa ustrojowa).

- Zgromadzenie GZM tworzą delegaci 41 gmin członkowskich: prezydenci, burmistrzowie i wójtowie gmin. Zgromadzenie wybiera spośród delegatów Przewodniczącego, który organizuje prace oraz prowadzi obrady Zgromadzenia. Od grudnia 2021 r. funkcję tę sprawuje Adam Neumann, Prezydent Gliwic. Zgromadzenie pełni funkcję stanowiącą i kontrolną. Uchwały Zgromadzenia są podejmowane podwójną większością głosów (projekt musi uzyskać większość głosów ustawowego składu delegatów, którzy zarazem reprezentują ponad połowę mieszkańców GZM).
- Zarząd GZM tworzy 5 przedstawicieli, reprezentujących 5 podregionów GZM, w tym Przewodniczący oraz dwóch Wiceprzewodniczących. Jest to kolegialny organ wykonawczy Związku Metropolitalnego, który wykonuje uchwały Zgromadzenia. Zarząd GZM podejmuje też – za pomocą głosowania zwykłą większością głosów – własne uchwały w kwestiach niezastrzeżonych na rzecz Zgromadzenia.

- Urząd Metropolitalny wykonuje zadania zlecone przez Zarząd GZM. Kierownikiem Urzędu Metropolitalnego (a zarazem zwierzchnikiem służbowym) jest Przewodniczący Zarządu. W skład Urzędu Metropolitalnego wchodzi szesnaście departamentów dot. obszarów działalności GZM oraz samodzielne stanowiska Inspektora Danych Osobowych i Służby BHP³⁵⁹.

Zadania Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii

Zgodnie ze Statutem Związku Metropolitalnego głównym celem działalności GZM jest wykorzystanie potencjału gmin członkowskich, pobudzenie kreatywności mieszkańców oraz inspirowanie zmian, umożliwiających przyspieszenie procesów gospodarczych i społecznych, prowadzących do stworzenia ośrodka wzrostu, mogącego skutecznie rywalizować z innymi obszarami metropolitalnymi³⁶⁰.

Cel ten jest realizowany poprzez działania, takie jak: projekty ponadlokalne, koordynacja i optymalizacja działań gmin członkowskich (z wykorzystaniem efektu synergii) czy wymiana doświadczeń i *know-how* między gminami członkowskimi.

Art. 12.1. Ustawy o związku metropolitalnym w województwie śląskim wyznacza z kolei 6 głównych obszarów działalności GZM – są to:

- Kształtowanie ładu przestrzennego;
- Rozwój społeczny i gospodarczy obszaru Związku Metropolitalnego;
- Transport publiczny – planowanie, koordynacja, integracja oraz rozwój publicznego transportu zbiorowego, w tym transportu drogowego, kolejowego oraz innego transportu szynowego, a także zrównoważonej mobilności miejskiej;
- Organizacja metropolitalnych przewozów pasażerskich;
- Współdziałanie w ustalaniu przebiegu dróg krajowych i wojewódzkich na obszarze związku metropolitalnego;
- Promocja związku metropolitalnego i jego obszaru.

Ponadto GZM może realizować bądź koordynować realizację zadań publicznych gminy, powiatu czy samorządu województwa lub też realizować zadania administracji rządowej na podstawie porozumienia zawartego z danym podmiotem lub związkiem podmiotów.

Dotychczasowa działalność w ramach Programu Działań Strategicznych GZM do roku 2022

Program Działań Strategicznych był pierwszym dokumentem o charakterze strategicznym, przyjętym w drodze Uchwały nr XII/73/2018 Zgromadzenia Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii z dnia 30 listopada 2018 r. Opracowany został w pierwszym roku funkcjonowania GZM i jest okresowo aktualizowany (kolejne aneksy z lat 2019, 2021 oraz 2022). Program uwzględnia wyzwania m.in. z obszaru gospodarki, społeczeństwa, transportu, środowiska czy rozwoju instytucjonalnego w odniesieniu do trendów i uwarunkowań wewnętrznych GZM.

---

³⁵⁹ Statut Związku Metropolitalnego „Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia”, rozdz. IV-VI (załącznik do Uchwały nr V/1/2018 Zgromadzenia GZM z dnia 16.02.2018 r.).

³⁶⁰ Statut Związku Metropolitalnego „Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia”, rozdz. II, par. 2 (załącznik do Uchwały nr V/1/2018 Zgromadzenia GZM z dnia 16.02.2018 r.).

Zgodnie z aktualną wersją dokumentu, w odpowiedzi na powyższe wyzwania opracowano listę 32 działań strategicznych w ramach następujących 5 priorytetów:

1. Kształtowanie ładu przestrzennego, zrównoważona zielona Metropolia;
2. Rozwój publicznego transportu zbiorowego, zrównoważona mobilność miejska;
3. Rozwój społeczny i gospodarczy obszaru związku metropolitalnego;
4. Promocja związku metropolitalnego i jego obszaru;
5. Rozwój instytucjonalny.

Program Działań Strategicznych jest dokumentem przejściowym, przyjętym do czasu opracowania i uchwalenia Strategii Rozwoju GZM, która docelowo ma stanowić właściwy dokument strategiczny na kolejne lata.

W pierwszych latach działalności Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia skupiła się głównie na integracji i rozwoju transportu publicznego oraz infrastruktury powiązanej. W listopadzie 2017 r. Zgromadzenie GZM powołało Zarząd Transportu Metropolitalnego, a z początkiem 2019 r. ZTM zastąpił trzech poprzednich organizatorów transportu zbiorowego: KZK GOP, MZK Tychy i MZKP Tarnowskie Góry.

Wnioski z przeprowadzonych badań

W odróżnieniu od urzędów gmin czy powiatów, a także struktur współpracy na poziomie subregionalnym (przede wszystkim w ramach systemu funduszy europejskich), Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia w dalszym ciągu stanowi legislacyjną innowację, która do tej pory nie została wdrożona w odniesieniu do innych aglomeracji. Prowadzi to do następujących konsekwencji:

- GZM w dalszym ciągu dookreśla swoją rolę i metody działania w ramach obecnego porządku prawnego (m.in. w procesie strategicznym);
- Zapisy prawa regulujące powstanie i działanie GZM są przedmiotem żywej dyskusji interesariuszy, którzy wskazują na potencjalne kierunki zmian;
- Pojawiają się spory prawne dot. zakresu działania GZM (rozstrzygane przez wojewodę, a następnie sądy administracyjne).

Interesariusze wskazują na następujące kwestie, które wpływają na skuteczność funkcjonowania GZM w kontekście potrzeb rozwojowych regionu:

- **Zróźnicowanie gmin członkowskich i ich priorytetów** rozwojowych – GZM składa się z 41 gmin o odmiennej charakterystyce społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Rdzeń Metropolii stanowi 13 miast na prawach powiatu, tworzących jednolity obszar miejski o silnie rozwiniętych funkcjach przemysłowych i usługowych. Rdzeń Metropolii otoczony jest przez 28 gmin miejskich, wiejskich oraz miejsko-wiejskich, o zróżnicowanym charakterze funkcjonalnym i często odmiennych priorytetach rozwojowych. Ten niejednorodny charakter obszarów wchodzących w skład GZM wpływa na procesy decyzyjne, szczególnie w konsekwencji stosowania zasady podwójnej większości, która wzmacnia pozycję negocjacyjną mniejszych gmin (w porównaniu do ich potencjału ludnościowego). Interesariusze zwracają uwagę na trudności związane z prowadzeniem spójnej polityki rozwoju na tak wyznaczonym obszarze GZM ze względu na np. odmienne podejście do kwestii transportowych, rozproszenie środków i z uwagi na większy obszar czy ograniczony potencjał administracyjny urzędów małych gmin.

- **Zakres działań** – art. 12 Ustawy o związku metropolitalnym w województwie śląskim wskazuje na zakres działań publicznych podejmowanych przez GZM. Dodatkowo związek może realizować lub koordynować zadania publiczne należące do zakresu działania gminy, powiatu lub samorządu województwa, a także administracji rządowej na podstawie odpowiednich porozumień. Uwagi interesariuszy w tym kontekście dotyczą dwóch głównych wymiarów. Po pierwsze zakres działań nie jest szczegółowo dookreślony (szczególnie problematyczny jest punkt dot. rozwoju społecznego i gospodarczego obszaru związku metropolitalnego), a kompetencje gmin z obszaru GZM nie ulegają zmianie. Musi to więc być przedmiotem ciągłych ustaleń i nie zawsze wszystkie gminy decydują się na udział w określonych działaniach GZM. W przypadku wskazanego w ustawie kształtowania ładu przestrzennego rzeczywisty wpływ GZM na zagospodarowanie przestrzenne gmin województwa jest ograniczony. Zgłaszane uwagi dotyczą także samego katalogu działań: jeżeli rozwój społeczny i gospodarczy obszaru związku metropolitalnego jest interpretowany wąsko, dodatkowe punkty dotyczące m.in. gospodarki odpadami pozwoliłyby na efektywniejsze zaadresowanie wyzwań rozwojowych GZM. Postulowane bywa również radykalne zwiększenie kompetencji GZM kosztem innych jednostek samorządu terytorialnego – rozwój w kierunku zespolonego jednego miasta.

Wątpliwości dot. zakresu zadań – gospodarka odpadami

W 2020 r. Wojewoda Śląski wszczął postępowanie nadzorcze, dotyczące uchwały nr XXV/185/2020 Zgromadzenia GZM z dnia 26 maja 2020 r. w sprawie utworzenia spółki celowej, której zadaniem miała być organizacja i przeprowadzenie procesu inwestycyjnego, związanego z budową instalacji termicznego przetwarzania odpadów komunalnych. W konsekwencji Wojewoda stwierdził nieważność uchwały, a rozstrzygnięcie zostało podtrzymane przez Wojewódzki Sąd Administracyjny w Katowicach. Przedmiotem sporu prawnego była interpretacja ustawowego katalogu zadań GZM: władze GZM stały na stanowisku, że uchwała wpisuje się w ustawowe zadanie dot. rozwoju społecznego i gospodarczego obszaru związku metropolitalnego. Według węższej interpretacji, przyjętej przez Wojewodę Śląskiego oraz Wojewódzki Sąd Administracyjny, warunkiem dopuszczalności projektu byłoby jednak bezpośrednio uwzględnienie gospodarki odpadami czy termicznego przekształcania odpadów komunalnych w katalogu zadań GZM. W związku z tym do realizacji projektu odpowiadającego na ważne, pilne potrzeby regionu konieczna byłaby nowelizacja Ustawy o związku metropolitalnym w województwie śląskim. W szerszej perspektywie wątpliwości dot. interpretacji ustawowego katalogu zadań GZM mogą się pojawiać także w odniesieniu do innych inicjatyw, których realizacja na poziomie GZM przyczyniłaby się do rozwoju regionu.

- **Proces decyzyjny** – art. 25 Ustawy o związku metropolitalnym w województwie śląskim wskazuje, że uchwały Zgromadzenia są podejmowane podwójną większością głosów (wymagana jest zgoda większości ustawowego składu zgromadzenia, tj. przedstawicieli większości gmin, którzy dodatkowo reprezentują gminy stanowiące w sumie większość ludności GZM). Takie rozwiązanie ma zabezpieczać interesy zarówno najludniejszych, jak i najmniejszych gmin. 22 gminy o populacji niższej niż 20 tys. osób mogą wspólnie odrzucać projekty uchwał zgromadzenia GZM, choć w sumie ich populacja jest mniejsza niż samych Katowic. Z drugiej strony 6 największych gmin dysponuje w sumie ponad połową populacji GZM. W praktyce decyzje poprzedzone są odpowiednimi procesami negocjacyjnymi, w których dużą rolę odgrywa często wypracowanie

wspólnych stanowisk na poziomie podregionów. Interesariusze zwracają uwagę, że przedstawiciele gmin skupiają się zwykle na korzyściach dla swojej jednostki administracyjnej. Według części interesariuszy większe kompetencje tego organu i silniejsza rola Przewodniczącego Zarządu GZM wzmocniłyby reprezentację perspektywy metropolitalnej, z korzyścią dla rozwoju funkcji metropolitalnych.

- **Stabilność finansowania** – kluczowym źródłem dochodów związku metropolitalnego są: udział we wpływach z podatku dochodowego od osób fizycznych, wynoszący 5%, a także składki gmin. Interesariusze podkreślają, że stabilne finansowanie stanowi czynnik wyraźnie odróżniający GZM od różnego rodzaju stowarzyszeń JST, powołanych w drodze umów, i przesądzający o wysokim potencjale Urzędu Metropolitalnego do realizacji zaawansowanych działań rozwojowych.
- **GZM a struktura administracji samorządowej** – członkami Związku Metropolitalnego są jedynie gminy (w tym miasta na prawach powiatu). Powiaty (tzw. ziemskie) nie są członkami GZM, a obszar GZM nie pokrywa się z granicami powiatów (część gmin powiatów gliwickiego, mikołowskiego i tarnogórskiego nie należy do GZM, natomiast z powiatu pszczyńskiego do GZM należy tylko jedna gmina). Powoduje to istotne problemy z perspektywy analitycznej – liczne dane statystyki publicznej agregowane są na poziomie powiatów, jednostek NUTS 3 (w tym przypadku: podregionów Subregionu Centralnego województwa śląskiego) lub województw (NUTS 2), co oznacza, że nie są dostępne ani dla całej GZM, ani dla jej części składowych (poszczególnych gmin – poziom LAU). Dane agregowane na poziomie NUTS 3 mają przełożenie m.in. na poziom dopuszczalnej pomocy publicznej. Fakt nieprzynależenia powiatów do GZM utrudnia uwzględnienie powiatów we współpracy dotyczącej rozwoju obszaru GZM, szczególnie w kontekście zadań powiatów, które mogłyby według interesariuszy stać się w przyszłości przedmiotami współpracy (interesariusze wskazują np. edukację czy system opieki zdrowotnej – przy założeniu odpowiednich zmian prawnych).
- **Rozdzielność GZM oraz ZIT** – w perspektywie finansowej 2014-2020, w celu zapewnienia efektywnego wydatkowania funduszy unijnych, utworzono Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) jako formę partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego miast (wojewódzkich lub o znaczeniu regionalnym) i obszarów powiązanych. Wszystkie gminy GZM należą do ZIT, który obejmuje cały Subregion Centralny i jest zarządzany przez Związek Gmin i Powiatów Subregionu Centralnego. Zaletą modelu ZIT jest bezpośrednie zakorzenienie w systemie wydatkowania funduszy europejskich. Równoległe funkcjonowanie GZM oraz szerszego obszaru instrumentu ZIT (Subregion Centralny stanowi prawie połowę powierzchni całego województwa, w tym obejmuje tereny wiejskie o niskim poziomie powiązań z głównymi miastami) ma jednak wady. Zdaniem interesariuszy ten dualizm i związane z nim wykluczenie GZM ze struktury wydatkowania środków unijnych zmniejsza przydatność instrumentu jako platformy prowadzenia polityki rozwoju metropolitalnego oraz nie pozwala na wykorzystanie potencjału wynikającego z ustawowego umocowania GZM i funkcjonowania Urzędu Metropolitalnego.

Kluczowe wnioski o znaczeniu strategicznym

- **Najbardziej efektywna realizacja niektórych zadań potrzebnych z punktu widzenia wyzwań GZM wymagać będzie nowelizacji Ustawy o związku metropolitalnym w województwie śląskim.** Jeżeli do nowelizacji nie dojdzie, poszczególne gminy

członkowskie będą rozwiązywały problemy we własnym zakresie, jednak może to negatywnie wpłynąć na skuteczność i efektywność kosztową.

- **Wzmocnienie pozycji Zarządu GZM mogłoby usprawnić procesy decyzyjne i przyczynić się do odpowiedniego uwzględnienia całościowej, metropolitalnej perspektywy w polityce rozwoju obszaru GZM.** Wymagałoby to zmian legislacyjnych, aczkolwiek w pewnym zakresie pozytywne zmiany mogłoby przynieść również odpowiednie nastawienie kluczowych interesariuszy.
- **Przy obecnych uwarunkowaniach prawnych efektywne funkcjonowanie GZM uzależnione jest od ciągłej, bieżącej współpracy gmin członkowskich oraz władz GZM i Urzędu Metropolitalnego.** Dużą rolę w planowanej Strategii muszą odegrać zadania budujące zaufanie i pozytywne wzorce współpracy, o jednoznacznej wartości dodanej dla gmin członkowskich. Współpraca gmin członkowskich musi być uznawana za kluczowy kapitał GZM, który może ulec zmniejszeniu – np. w wyniku nieudanych czy kontrowersyjnych inicjatyw. Przeprowadzone działania badawcze wskazują na realne ryzyko spadku zaangażowania niektórych gmin członkowskich w funkcjonowanie GZM.
- **GZM, nawet w obecnych ramach formalnych, może stanowić skuteczną platformę współpracy** poprzez działania, takie jak: wsparcie dialogu międzygminnego, reprezentowanie gmin GZM w kontakcie z zewnętrznymi partnerami oraz z administracją wojewódzką i rządową, promocja wizerunku obszaru Metropolii. GZM już teraz pełni rolę centrum eksperckiego i analitycznego, promuje dobre praktyki i standardy w różnych obszarach aktywności, wdraża innowacyjne projekty technologiczne. GZM może również stać się organizatorem części usług publicznych na podstawie odpowiednich porozumień z JST.

2.5.2 Cyfrowa inteligentna metropolia

W odniesieniu do zagadnienia cyfryzacji brakuje danych statystycznych na poziomie gmin czy powiatów, dlatego prezentowane w tej części dane dotyczą województwa śląskiego.

W zakresie rozwiązań IT stosowanych wewnątrz urzędów województwo śląskie jest w grupie liderów – zarówno pod względem wykorzystywania Elektronicznego Zarządzania Dokumentami (z którego korzysta 89,3% śląskich urzędów, o 13 pp. więcej niż średnio w kraju), systemów typu ERP (pierwsze miejsce w kraju z wynikiem 56,1% wobec 47,3% średniej krajowej), jak i narzędzi *Business Intelligence* (trzecia lokata z wynikiem 5,3% na tle średniej krajowej, wynoszącej 3,9%). Śląskie urzędy chętniej niż inne korzystają także z produktów i usług chmurowych (40,1%, o 9 pp. więcej niż przeciętnie w kraju).

W przypadku rozwiązań cyfrowych dla mieszkańców województwo śląskie wyróżnia się najwyższą w kraju liczbą aplikacji mobilnych, udostępniających e-usługi dla mieszkańców (89), jak również odsetkiem urzędów, które takie aplikacje oferują (35,8%, drugie miejsce w kraju, za województwem opolskim). Jest także liderem w obszarze otwartości danych: 65,8% urzędów udostępnia online dane gromadzone w urzędzie (o ponad 11 pp. Więcej niż przeciętnie w kraju).

Relatywnie wysoki w województwie śląskim jest także odsetek osób korzystających online z usług administracji publicznej, który w 2020 r. wyniósł 44,4% (wobec średniej krajowej na poziomie 41,9%), co sytuuje je na 3. miejscu w kraju, za województwami mazowieckim i dolnośląskim.

Program działań strategicznych Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii do roku 2022 przewidywał działania strategiczne powiązane z szeroko rozumianą cyfryzacją, przede

wszystkim dotyczące transportu publicznego, a także *smart city*, zarządzania Metropolią czy otwierania danych publicznych. Najważniejsze z nich to:

- ŚKUP 1.5 – unowocześnienie systemu pobierania opłat za przejazdy publicznym transportem zbiorowym;
- Projekt systemu automatycznego zliczania pasażerów;
- GZM Data Store – projekt polegający na inwentaryzacji, a także publicznym udostępnieniu danych, będących w dyspozycji gmin GZM, w tym 150 zbiorów na najwyższym poziomie otwartości;
- Smart Metropolia;
- Metropolitalne Obserwatorium Społeczno-Ekonomiczne – gromadzenie, przetwarzanie i analiza danych publicznych dotyczących GZM oraz monitorowanie zmian i procesów w niej zachodzących.

Wśród zrealizowanych i rozpoczętych cyfrowych projektów, wspierających rozwój transportu miejskiego, można wymienić:

- Śląską Kartę Usług Publicznych (ŚKUP) – elektroniczny nośnik biletów komunikacji miejskiej oraz ulg;
- E-POP – internetowy Punkt Obsługi Pasażera, czyli internetową platformę do obsługi pasażerów ZTM;
- eMagazyn biletów – umożliwiający bezpieczną sprzedaż biletów udostępnianych w zewnętrznych aplikacjach mobilnych;
- Integrację systemów zarządzania ruchem – wdrożenie rozwiązań umożliwiających nadanie priorytetu przejazdu pojazdom komunikacji miejskiej;
- System Dynamicznej Informacji Pasażerskiej 2 – uruchomienie nowego portalu, udostępniającego wirtualne tablice SDIP dla wszystkich przystanków obsługiwanych przez pojazdy ZTM, jak również aplikację mobilną M2GOInfo, umożliwiającą m.in. sprawdzenie rozkładu jazdy, aktualnej lokalizacji pojazdów i przystanków oraz wyszukanie optymalnego połączenia;
- Nowy system zliczania pasażerów, który umożliwi lepsze dostosowanie liczby i wielkości pojazdów oraz godzin kursów w odniesieniu do rzeczywistego zapotrzebowania pasażerów.

Ponadto w 2018 r. GZM podjęła współpracę z miastem Tychy oraz firmą telekomunikacyjną Orange przy pilotażowym projekcie, mającym na celu wdrażanie rozwiązań *smart city*, które w kolejnych etapach zostaną zastosowane w całej GZM. Kompleksowy plan objął takie działania, jak: inteligentne oświetlenie ulic, zdalny odczyt wody, zdalną rezerwację miejsc parkingowych, monitoring jakości powietrza, monitoring miejski, instalacje ławek z możliwością ładowania urządzeń mobilnych.

Wyzwaniem w kontekście możliwości koordynacji przedsięwzięć cyfryzacyjnych na obszarze GZM stało się wygaszanie, a następnie wyłączenie 23.12.2021 r. Systemu Elektronicznej Komunikacji Administracji Publicznej (SEKAP), funkcjonującego od 2008 r., zawierającego ok. 700 kart usług i e-wniosków, umożliwiających załatwienie spraw online w śląskich urzędach. Zgodnie z informacją na stronie SEKAP urzędy dotychczas skupione na jednej platformie będą świadczyć e-usługi indywidualnie. Oznacza to odejście od idei zintegrowanego sposobu świadczenia e-usług przez śląskie urzędy i brak koordynatora procesu tworzenia e-usług, czego

skutkiem jest równoległe budowanie takich samych lub zbliżonych rozwiązań przez różne urzędy.

W perspektywie unijnej 2014-2020 ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Śląskiego (Oś Priorytetowa II, działanie Wsparcie rozwoju cyfrowych usług publicznych) jest wdrażanych albo już zostało zrealizowanych przez pojedyncze gminy, spółki komunalne i powiaty 25 projektów dotyczących e-administracji o wartości 96 mln zł (z dofinansowaniem UE na poziomie 77,5 mln zł). To połowa tego typu projektów w całym województwie śląskim i 62% ich wartości. Dotyczą one w przeważającej większości budowy lub rozwoju e-usług, w mniejszym stopniu – tworzenia aplikacji dla mieszkańców, platform płatniczych, systemów informacji przestrzennej. Pomimo zbliżonego zakresu są to projekty rozproszone, wdrażane równoległe w różnych JST. W wyniku ich realizacji powstały m.in. niewiele różniące się od siebie platformy usługowo-płatnicze, linkujące do e-usług na platformie ePUAP i umożliwiające dokonanie płatności na rzecz urzędu, działające w takich gminach, jak: Będzin, Bieruń, Chorzów, Dąbrowa Górnicza, Psary czy Tychy.

W ramach RPO WŚ realizowane są także na obszarze GZM liczne projekty z zakresu e-zdrowia (28 z 43 w województwie śląskim, o łącznej wartości 185 mln zł), w tym Śląska Cyfrowa Platforma Medyczna eCareMed. Projekt dotyczy wdrożenia zintegrowanych rozwiązań teleinformatycznych, które pozwolą na wspomaganie działalności wszystkich podmiotów medycznych, biorących udział w kompleksowym procesie diagnozy, leczenia, rehabilitacji i monitorowania stanu pacjenta poza placówkami medycznymi, a jednocześnie zapewnią narzędzia usprawniające i ułatwiające konsultacje medyczne oraz diagnozowanie w oparciu o pełną dostępność elektronicznej dokumentacji medycznej. Przystąpiło do niego 11 placówek medycznych z województwa śląskiego (także spoza GZM).

Dodatkowo na terenie GZM realizowanych jest lub było 11 projektów cyfrowych (z 14 w województwie śląskim) dofinansowanych z RPO WŚ, związanych z kulturą i nauką, o wartości 48 mln zł. Wśród nich był m.in. zakończony już projekt Mobilne Śląskie, który objął digitalizację zasobów kulturowych województwa, z zastosowaniem najnowocześniejszych technik i form cyfryzacji miejsc i obiektów, oraz stworzenie systemu aplikacji mobilnych wykorzystujących zdigitalizowane obiekty.

Na obszarze GZM prowadzone były i są również inwestycje dofinansowane ze środków PO Polska Cyfrowa. Spośród 30 projektów, które przynajmniej częściowo objęły obszar GZM, 5 dotyczy rozwoju sieci szerokopasmowego internetu, 12 – rozwoju kompetencji cyfrowych, a 14 zwiększenia kompetencji dot. nauki programowania.

Projekty, takie jak GZM Data Store, eCareMed, Mobilne Śląskie czy nieistniejąca już platforma SEKAP pokazują wyróżniający się w skali kraju potencjał wspólnych przedsięwzięć cyfrowych. Tymczasem brak koordynacji inwestycji we wspólne rozwiązania cyfrowe w obszarze e-administracji (dotyczące e-usług, Biuletynów Informacji Publicznej, systemów informacji przestrzennej czy platform płatniczych) pociąga za sobą nieefektywne wydatkowanie środków zarówno na budowę, jak i utrzymanie i rozwój systemów. Utrudnia to także możliwość współdzielenia doświadczeń i kompetencji ośrodków bardziej zaawansowanych cyfrowo i może wpływać na pogłębianie się dysproporcji między samorządami w zakresie wykorzystania nowych technologii i korzyści z nich płynących.

2.5.3 Podsumowanie (aspekt instytucjonalny i technologiczny)

- Szeroki zasięg terytorialny GZM utrudnia prowadzenie spójnej polityki rozwoju, odzwierciedla natomiast powiązania funkcjonalne gmin otoczenia z rdzeniem GZM.
- Zakres działań GZM jest niewystarczająco dookreślony, wymaga doprecyzowania i – co wskazywane rzadziej – zdecydowanego rozszerzenia.
- Obecny proces decyzyjny utrudniają partykularyzmy gmin, a także obowiązujący system głosowania (podwójna większość głosów). Jego usprawnienie może wymagać wzmocnienia roli Zarządu GZM i Przewodniczącego.
- Niepełna przynależność obszarowa powiatów do GZM może utrudniać rozwój zakresu działania, a obecnie stwarza problemy – np. z dostępem do danych.
- Projekty cyfrowe dot. transportu czy otwartych danych, realizowane przez GZM, pokazują ogromny potencjał rozwoju cyfrowej GZM, jednak już w perspektywie unijnej 2014-20 zabrakło koordynacji przedsięwzięć cyfrowych. Gminy i inne podmioty realizowały liczne rozproszone, dofinansowane z UE projekty w obszarze e-administracji.

3. Funkcje metropolitalne GZM

3.1 Potencjał metropolitalny GZM

Obszary metropolitalne to rozwinięte układy jednostek osadniczych o wysokim stopniu zurbanizowania, składające się z centrum (lub centrów) miejskich oraz otaczających je obszarów, powiązanych z nimi funkcjonalnie i ekonomicznie. Metropolie mają istotne znaczenie jako regionalne, krajowe lub międzynarodowe centra gospodarcze i ośrodki życia społecznego. Cechuje je między innymi³⁶¹:

- wysoka koncentracja podmiotów gospodarczych, w tym firm produkcyjnych i usługowych o znaczeniu krajowym i międzynarodowym;
- rozwinięte zaplecze instytucjonalne gospodarki, obecność istotnych instytucji i ośrodków administracji centralnej;
- zdolność do międzynarodowej współpracy i udział w tworzeniu sieci takiej współpracy (poprzez lokalizację na ich terenie zagranicznych podmiotów gospodarczych, przedstawicielstw, organizacji itp.);
- rozwinięta infrastruktura transportowa (lądowa i powietrzna), silne powiązania komunikacyjne z innymi ważnymi ośrodkami, węzłowy charakter w krajowym i międzynarodowym systemie transportowym;
- rozwinięty sektor usług wsparcia biznesu i usług społecznych;
- wysoki potencjał innowacyjności i obecność istotnych ośrodków naukowych oraz badawczych;
- rozwinięte życie społeczne i kulturalne: zdolność do przyciągania ważnych inicjatyw kulturalnych i społecznych, obecność istotnych instytucji kultury oraz rozbudowane zaplecze przemysłu wydarzeń.

GZM jest jedną z największych i najważniejszych metropolii w Polsce. Statystyczny obraz jej potencjału – zarówno pod względem ludnościowym, jak i gospodarczym czy społecznym – omówiono w poprzednich rozdziałach. Poniżej dane te zostaną podsumowane i uzupełnione przykładami. Do najważniejszych wyróżników GZM jako ośrodka o funkcjach metropolitalnych należą:

- Pod względem funkcji gospodarczych:
  - Wysoki potencjał aktywności gospodarczej: ponad 265 tys. podmiotów gospodarczych, w tym wysoki udział przedsiębiorstw dużych, generujących łącznie blisko 8% krajowego PKB. Największa w Polsce koncentracja nowoczesnych gałęzi przemysłu i przetwórstwa oraz związane z tym zaplecze infrastrukturalne i intelektualne;
  - Silne globalne powiązania gospodarcze: znaczący udział w całkowitej wartości eksportu kraju (61,4 mld zł, 6% całkowitej wartości eksportu w 2019 r.), blisko 1400 zagranicznych podmiotów gospodarczych (w tym 136 podmiotów uwzględnionych w zestawieniu największych inwestycji zagranicznych PAIH),

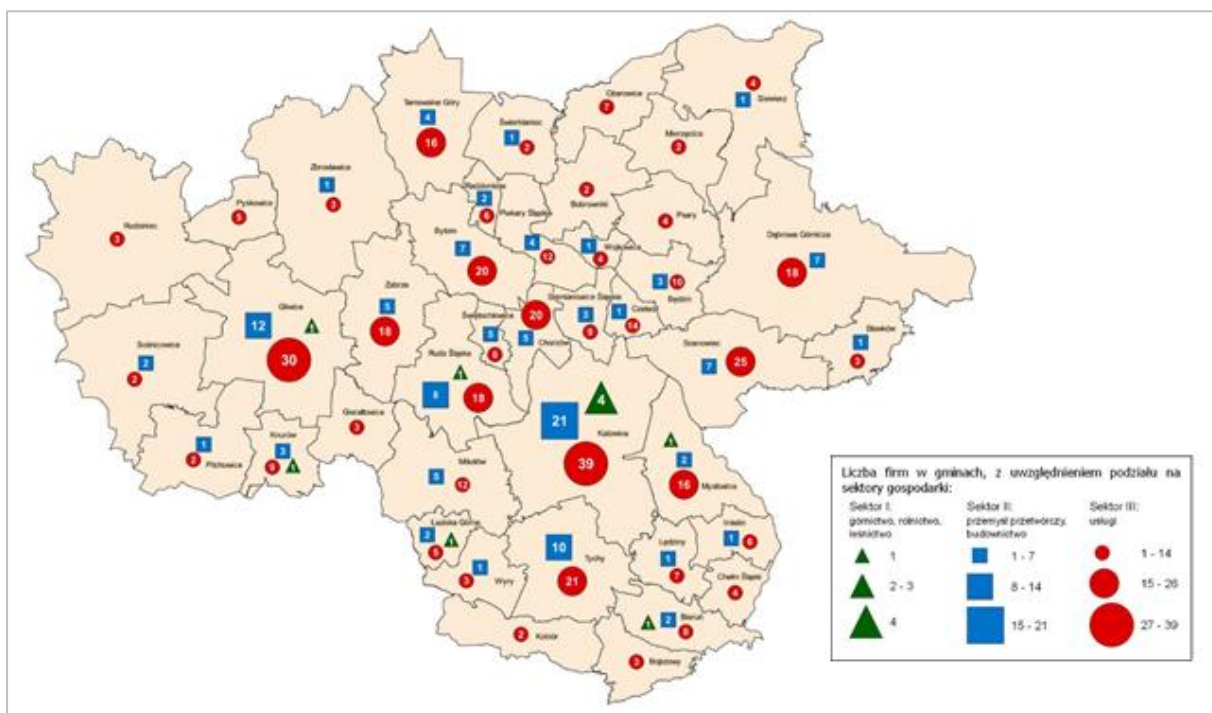
---

³⁶¹ Por. np. T. Markowski, T. Marszał (2006), *Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe*, Warszawa.

173 centrale dużych przedsiębiorstw o zasięgu krajowym lub międzynarodowym³⁶², np. Opel Manufacturing Poland, FCA Poland, Electrolux, Roca, Grupa Tauron, SK Innovations i wiele innych (por. rys. 152);

- Rozwinięty rynek pracy – ułatwiony dostęp (także dzięki dobrze rozbudowanej sieci transportowej i dużej gęstości zaludnienia) do wykwalifikowanej siły roboczej w wielu dziedzinach przemysłu i usług;
- Pręźnie rozwijający się sektor usług wsparcia dla dużego biznesu (zwłaszcza w Katowicach i Gliwicach), zdolny do obsługi najbardziej złożonych przedsięwzięć i inwestycji: 114 centrów usług biznesowych, przedstawicielstwa lub oddziały takich firm, jak Capgemini, IBM, ING Services Polska, PwC, Unilever, SAP, Comarch, Euvic itp.;
- Szeroka oferta wsparcia dla biznesu, np. w postaci terenów inwestycyjnych na poziomie poszczególnych gmin (blisko 1 000 ha wolnej powierzchni inwestycyjnej, uzbrojenie gruntów oraz magazyny, hale i biura), zachęt i ulg podatkowych dla inwestorów (w tym w ramach Katowickiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej) czy finansowania (np. Fundusz Górnośląski S.A., Śląskie Centrum Przedsiębiorczości).

Rys. 152. Położenie największych podmiotów gospodarczych w GZM

Źródło: InfoGZM

- Pod względem zaplecza instytucjonalnego i administracyjnego:
  - Ulokowanie w granicach Metropolii wszystkich kluczowych instytucji administracji rządowej i samorządowej szczebla regionalnego oraz instytucji administracji centralnej, takich jak Śląski Urząd Wojewódzki, Urząd Marszałkowski, Urząd Statystyczny w Katowicach, Izba Administracji Skarbowej, Śląski Urząd Celno-Skarbowy, Urząd Metropolitalny GZM czy też konsulaty 21 państw;

³⁶² Źródło danych: Opracowanie GOSPOSTRATEG (2021), Poziom oraz dynamika rozwoju gospodarczego na obszarze GZM z uwzględnieniem funkcji metropolitalnych, IRMiR, Warszawa-Kraków.

- Sieci innowacji i instytucje współpracy gospodarczej: klastry przemysłowe i technologiczne (np. Silesia Automotive & Advanced Manufacturing, Śląski Klaster IT, klaster E-Południe, klaster HumanCloud, Śląski Klaster IoT), izby gospodarcze (np. Regionalna Izba Gospodarcza w Katowicach) i inne instytucje otoczenia biznesu (np. Śląskie Centrum Przedsiębiorczości), Śląskie Centrum Przemysłu 4.0.
- Pod względem potencjału innowacyjności, zaplecza działalności badawczo-rozwojowej:
  - Ponad 20 uczelni wyższych różnych specjalności, kształcących ok. 90 tysięcy studentów (o osiągnięciach i pozycji niektórych uczelni napisano więcej w sekcji 2.1.3);
  - Blisko 700 jednostek badawczo-rozwojowych, w tym dużych i wiodących podmiotów w różnych dziedzinach przemysłu, przetwórstwa i usług:
    - w przemyśle, przetwórstwie przemysłowym i energetyce: Główny Instytut Górniczo-Hutniczy, Instytut Chemicznej Przeróbki Węgla, JSW Innowacje S.A., Centralny Ośrodek Badawczo-Rozwojowy Przemysłu Izolacji Budowlanej, Instytut Nowych Syntez Chemicznych, Instytut Techniki Górniczej Komag, Instytut Metali Nieżelaznych, Instytut Metalurgii Żelaza im. Stanisława Staszica, Instytut Spawalnictwa, Polsko-Niemieckie Centrum Hybrydowych Konstrukcji Lekkich, Instytut Napędów i Maszyn Elektrycznych Komel, Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych;
    - w medycynie i sektorze technologii medycznych: Centrum Leczenia Oparzeń w Siemianowicach Śląskich, Śląskie Centrum Chorób Serca w Zabrze, Oddział Kliniczny Kardiologii Śląskiego Uniwersytetu Medycznego, Górnośląskie Centrum Medyczne im. prof. Leszka Gieca Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach, Narodowy Instytut Onkologii oddział w Gliwicach, Instytut Techniki i Aparatury Medycznej Itam, Instytut Medycyny Pracy i Zdrowia Środowiskowego,;
    - istotne projekty wdrożeniowe i badawczo-rozwojowe, zarówno w ramach prac własnych ww. jednostek, jak i inicjowane przez samą GZM, np. w zakresie elektromobilności, technologii wytwarzania i dystrybucji wodoru (JSW, a także współpraca GZM z PKN Orlen), nowatorskich terapii antynowotworowych (ŚUM), poprawy efektywności zużycia wody (UŚ), rozwiązań *smart city*³⁶³ (GZM), rozwoju i wykorzystania bezałogowych statków powietrznych³⁶⁴ i wiele innych.
- Pod względem cech lokalizacji i połączeń transportowych:
  - Atrakcyjna lokalizacja – na przecięciu dwóch transeuropejskich korytarzy transportowych oraz relatywnie blisko innych dużych ośrodków metropolitalnych, zarówno krajowych³⁶⁵ (Kraków, Warszawa), jak i zagranicznych (Praga, Wiedeń, Bratysława, Berlin). W promieniu 200 km od GZM mieszka 21 milionów ludzi³⁶⁶;

---

³⁶³ Np. rozwój wspólnych usług cyfrowych dla mieszkańców w gminach GZM, pilotażowe wdrożenia w Tychach rozwiązań w obszarze inteligentnego oświetlenia ulic, zdalnego odczytu liczników wody i nadzoru sieci wodociągowej, monitoringu jakości powietrza itp. – projekt Tychów we współpracy z Orange Polska.

³⁶⁴ <https://metropoliagzm.pl/drony/>.

³⁶⁵ Na marginesie można zauważyć, że jest to zarazem atut GZM, jak i wyzwanie rozwojowe ze względu na ryzyka związane z oddziaływaniem tych ośrodków, takie jak odpływ ludności czy inwestycji.

³⁶⁶ Źródło: GZM (2019), Potencjał społeczno-gospodarczy GZM, Katowice.

- Gęsta sieć drogowa, w tym 552 km dróg krajowych (drogi nr: 1, 11, 40, 43, 44, 46, 52, 78, 79, 81, 86, 88 91 i 94), 51 km dróg ekspresowych (S1, S11, S52, S86) i 135 km autostrad (A1/E75, A4/E40). Węzeł komunikacyjny dwóch głównych polskich autostrad (A1 i A4);
- Rozwinięta i aktywnie rozwijana sieć połączeń kolejowych – zarówno pasażerskich, jak i w ruchu towarowym. Aktywne połączenia kolejowe w 25 z 41 gmin GZM, zamieszkałych przez 1,9 mln mieszkańców, 64 czynne stacje lub przystanki kolejowe, w tym 18 obsługujących szybkie połączenia PKP Intercity³⁶⁷. Rozbudowane zaplecze logistyczne, w tym węzły przeładunkowe cargo: Międzynarodowy Port Lotniczy Katowice w Pyrzowicach (czwarte pod względem natężenia ruchu lotnisko w kraju, 5 milionów pasażerów przed wybuchem pandemii i 32 104 ton ładunku cargo w 2021 r.), terminal przeładunkowy w Sławkowie, który znajduje się na styku najdalej na zachód wysuniętego odcinka linii kolejowych o szerokim rozstawie torów (1 520 mm) i linii normalnotorowej (1 435 mm), port rzeczny w Gliwicach. 5 terminali transportu intermodalnego: Metrans Terminal Dąbrowa Górnicza, PCC Intermodal – Terminal PCC Gliwice, PKP Cargo Connect – Terminal Kontenerowy – Gliwice, LAUDE SMART INTERMODAL S.A. Terminal kontenerowy w Sosnowcu, Euroterminal Sławków Sp. z o.o.
- Pod względem potencjału usług społecznych i kultury:
  - Bogata oferta kształcenia zawodowego, średniego i uczelni wyższych (choć z silną konkurencją ze strony pobliskiej metropolii krakowskiej).

GZM cechuje dobra na tle kraju dostępność i wysoka jakość usług ochrony zdrowia, zwłaszcza w zakresie leczenia specjalistycznego: 94 placówki szpitalne (wiodące wymieniono wyżej), oferujące w 2019 r. 16 tys. łóżek szpitalnych.

Metropolia ma wysoki potencjał kultury i rozwinięty rynek wydarzeń – działa tu wiele instytucji o znaczeniu międzynarodowym (np. Filharmonia Śląska im. Henryka Mikołaja Góreckiego, NOSPR, Planetarium Śląskie), szkół artystycznych (np. Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego, Akademia Sztuk Pięknych) oraz prawie 40 muzeów. Obserwowany jest dynamiczny rozwój tzw. przemysłu kreatywnego i przemysłu wydarzeń (np. Międzynarodowe Centrum Kongresowe, Spodek, Stadion Śląski), a oferta imprez o znaczeniu ogólnokrajowym jest bogata (np. OFF Festival, Festiwal Nowa Muzyka, Rawa Blues Festival) i międzynarodowym (np. Intel Extreme Masters). GZM to również ważny ośrodek tzw. turystyki biznesowej – centrum spotkań kręgów biznesu, zjazdów oraz targów (np. Szczyt Klimatyczny ONZ – COP24, Światowe Forum Miejskie ONZ – WUF11 w 2022 r.).

---

³⁶⁷ Źródło: Anioł M. (2021), *Transport kolejowy w obsłudze obszaru Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii*, Transport miejski i regionalny, 02/2021.

3.2 GZM na tle wybranych metropolii – analiza benchmarkingowa

3.2.1 Metodologia i wskaźniki

Analiza benchmarkingowa pokazuje GZM na tle wybranych obszarów metropolitalnych w Polsce i w Europie. Celem analizy jest określenie – w oparciu o najbardziej aktualne dane – obecnej pozycji GZM względem ośrodków, które mogą stanowić punkt odniesienia w ocenie jej kondycji i stojących przed nią wyzwań.

Analiza benchmarkingowa – w odniesieniu do problematyki rozwoju regionalnego – to badanie porównawcze, pozwalające na syntetyczną ocenę sytuacji i trendów rozwojowych określonego obszaru na tle innych obszarów, dobranych ze względu na ich podobieństwo, bliskość geograficzną czy też inne cechy istotne dla celów analizy. Porównania dokonuje się w oparciu o zestaw wskaźników, opisujących różne wymiary kondycji społecznej lub gospodarczej badanych obszarów. W przypadku niniejszej analizy są to wskaźniki dotyczące społecznego, gospodarczego, intelektualnego oraz środowiskowego potencjału GZM.

Do analizy benchmarkingowej wybrano:

- Ośrodki krajowe: Warszawę, Trójmiasto, Wrocław, Poznań, Łódź i Kraków;
- Ośrodki zagraniczne (wybrano niestołeczne ośrodki o znaczącym potencjale przemysłowym):
  - Barcelona – niestołeczna metropolia partnerska GZM;
  - Göteborg – dynamiczny ośrodek przemysłowy Szwecji;
  - Lille – jeden z największych francuskich ośrodków przemysłowych, byłe centrum górnicze;
  - Ostrawa – bliski GZM region przemysłowy o podobnym profilu gospodarczo-społecznym;
  - Rotterdam – zaawansowany technologicznie ośrodek przemysłowy;
  - Turyn – przemysłowe oraz wytwórcze zagłębie Włoch;
  - Zagłębie Ruhry – jedna z największych przemysłowych aglomeracji w Europie.

Podstawą porównania są informacje gromadzone w bazie danych o regionach metropolitalnych Eurostat. Jak sama nazwa wskazuje, dotyczą one tzw. **regionów metropolitalnych**³⁶⁸, złożonych z grup podregionów statystycznych (NUTS 3). Odpowiednikiem GZM w tej metodyce jest metro-region Katowice, obejmujący podregiony NUTS 3: bytomski, gliwicki, katowicki, sosnowiecki, tyski, a więc odpowiadający Subregionowi Centralnemu województwa śląskiego. Ze względu na znaczną koncentrację populacji Subregionu Centralnego (2,68 mln osób) na obszarze GZM (2,25 mln osób) dane te oferują zadowalające przybliżenie sytuacji w GZM, umożliwiając zarazem metodologicznie poprawne porównania z innymi regionami metropolitalnymi w Europie. **Dla uproszczenia poniżej (i tylko w tym**

---

³⁶⁸ Regionów tych nie należy mylić z obszarami metropolitalnymi, który to termin odnosi się do obszarów wyodrębnionych poprzez agregację jednostek administracyjnych poziomu NUTS 5 (w Polsce – gmin). A zatem porównania prezentowane w tym rozdziale, w odróżnieniu od tych opisywanych w innych częściach Diagnozy, dotyczą obszarów obejmujących grupy podregionów statystycznych. Decyzja o odwołaniu się do danych o regionach metropolitalnych, nie zaś o obszarach metropolitalnych definiowanych na poziomie FUA, wynikała z niewystarczającej dostępności międzynarodowych danych porównawczych o tych obszarach. Więcej na temat różnicy między FUA i regionami metropolitalnymi – por. pkt 1.2 Diagnozy.

podrozdziale) region ten jest więc utożsamiany z GZM (dotyczy to również stosowanej terminologii – GZM lub region GZM oznacza tu w praktyce region metropolitalny złożony z ww. podregionów. Podobnie termin metropolia lub nazwa miasta odnosi się w tym rozdziale do regionu metropolitalnego tego miasta).

Niestety dostępność takich danych pozostawia wiele do życzenia. Dlatego, dążąc do uchwycenia możliwie pełnego spektrum różnicowań między badanymi obszarami, zdecydowano się także sięgnąć po jeden wskaźnik (zanieczyszczenie pyłami) zasilany danymi na poziomie województw (NUTS 2).

Wskaźniki wykorzystane w analizie obejmują następujące zagadnienia:

Tab. 54. Zestawienie wskaźników użytych w analizie benchmarkingowej

Nazwa wskaźnika	Definicja i uzasadnienie	Miara	Aktualność danych
Potencjał społeczny			
Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi	Stosunek liczby osób w wieku poprodukcyjnym (65 lat lub więcej) do liczby osób w wieku produkcyjnym w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców. Ważny wskaźnik równowagi demograficznej.	n/n	2020
Zmiana liczby ludności 2015-2020	Tzw. wskaźnik przyrostu rzeczywistego, uwzględniający zarówno saldo migracji, jak i bilans w ruchu naturalnym. Demograficzny wskaźnik rozwoju danego obszaru.	%	2015, 2020
Średnie saldo migracji na 1 000 mieszkańców w l. 2015-2019	Wskaźnik bilansu napływu i odpływu ludności w wyniku ruchów migracyjnych (na 1 000 mieszkańców). Uznany wskaźnik ogólny jakości życia na danym obszarze.	n	2015, 2019
% ludności z wykształceniem wyższym	Stosunek liczby mieszkańców między 25. a 64. rokiem życia, mających wykształcenie wyższe (5. poziom lub wyżej wg klasyfikacji ISCED) do ogółu mieszkańców w tym wieku. Wskaźnik jakości kapitału ludzkiego.	%	2019
Liczba przedsiębiorstw w sektorze edukacyjnym, kulturalnym i społecznym <i>per capita</i>	Liczba aktywnych podmiotów gospodarczych w sektorze edukacji, kultury albo usług społecznych (sekcje P-S PKD) w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców. Wskaźnik dostępności usług.	n	2018
Potencjał gospodarczy			
PKB <i>per capita</i>	Wartość Produktu Krajowego Brutto wytworzonego przez gospodarkę obszaru w cenach bieżących, w przeliczeniu na mieszkańca. Wskaźnik potencjału gospodarczego.	mln EUR	2018
Liczba aktywnych przedsiębiorstw na 1 000 mieszkańców	Liczba aktywnych podmiotów gospodarczych ogółem w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców. Podstawowy wskaźnik poziomu przedsiębiorczości.	n	2018
% zatrudnienia w sektorze przemysłowym	Stosunek pracujących w sekcjach B-E PKD do liczby pracujących ogółem. Wskaźnik poziomu uprzemysłowienia obszaru.	%	2018

Nazwa wskaźnika	Definicja i uzasadnienie	Miara	Aktualność danych
Stopa zatrudnienia	Stosunek liczby osób pracujących w wieku 20-64 lat do ogółu osób w tym wieku. Wskaźnik kondycji lokalnego rynku pracy i zarazem poziomu aktywności zawodowej mieszkańców.	%	2019
Potencjał innowacji			
Procent przedsiębiorstw w branży naukowej i usługach wsparcia biznesu	Stosunek liczby aktywnych podmiotów gospodarczych w nauce i usługach wsparcia biznesu (w PKD sekcje M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna i N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca) do ogółu przedsiębiorstw. Wskaźnik potencjału innowacyjności gospodarki w domenie nowych technologii.	%	2018
Procent przedsiębiorstw w branży IT i telekomunikacyjnej	Stosunek liczby aktywnych podmiotów gospodarczych w sektorze informatycznym oraz telekomunikacyjnym (sekcja J PKD) do ogółu przedsiębiorstw. Wskaźnik potencjału innowacyjności gospodarki w domenie nowych technologii.	%	2018
Liczba patentów	Liczba zgłoszonych wniosków patentowych na 1 mln mieszkańców. Miara aktywności i efektów działalności badawczo-rozwojowej.	n	2012
Potencjał środowiskowy			
Ekspozycja na PM2,5 (dane agregowane na poziomie województw)	Oszacowanie przeciętnego poziomu zanieczyszczenia powietrza pyłami PM2,5 w µg/m³ w skali roku. Miara jakości powietrza.	µg/m³	2019

3.2.2 Wyniki analizy benchmarkingowej

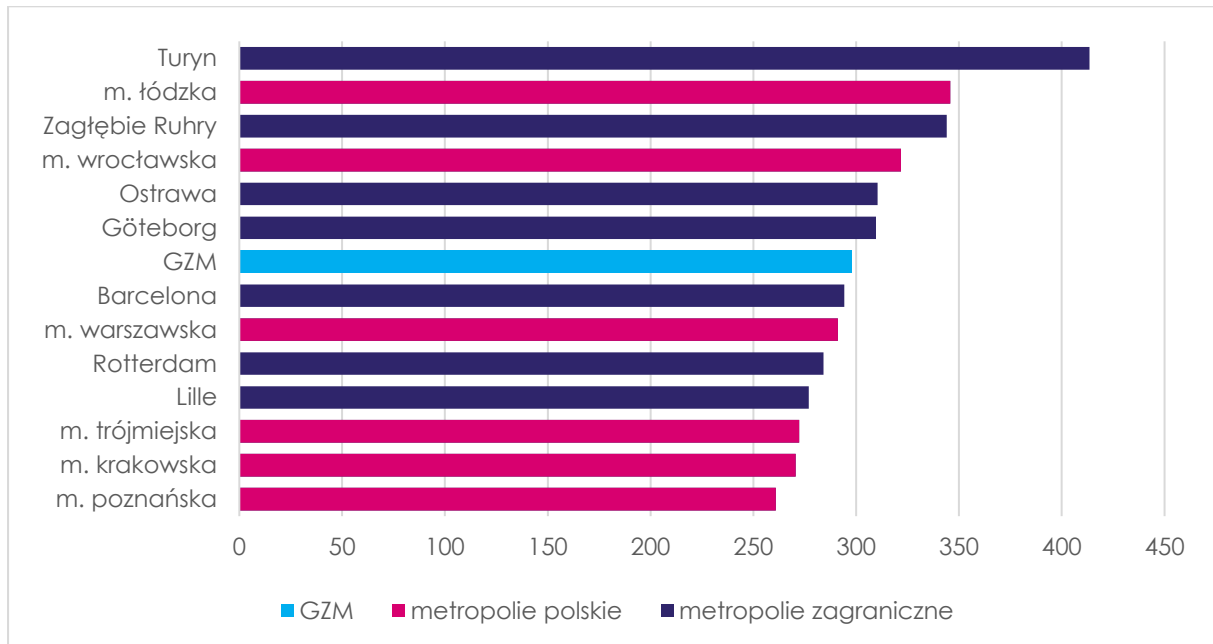
a) Potencjał społeczny

Obciążenie demograficzne starościami

Pod względem skali obciążenia demograficznego związanego z procesami starzenia się społeczeństwa **GZM prezentuje się przeciętnie na tle innych porównywanych metropolii**. Wśród polskich obszarów metropolitalnych wyprzedzają ją tylko obszar: łódzki i wrocławski.

Wśród metropolii zagranicznych bardziej niekorzystną sytuację notują Turyn, Zagłębie Ruhry, Ostrawa oraz Göteborg.

Rys. 153. Współczynnik obciążenia demograficznego os. starszymi w wybranych metropoliach w 2020 r.

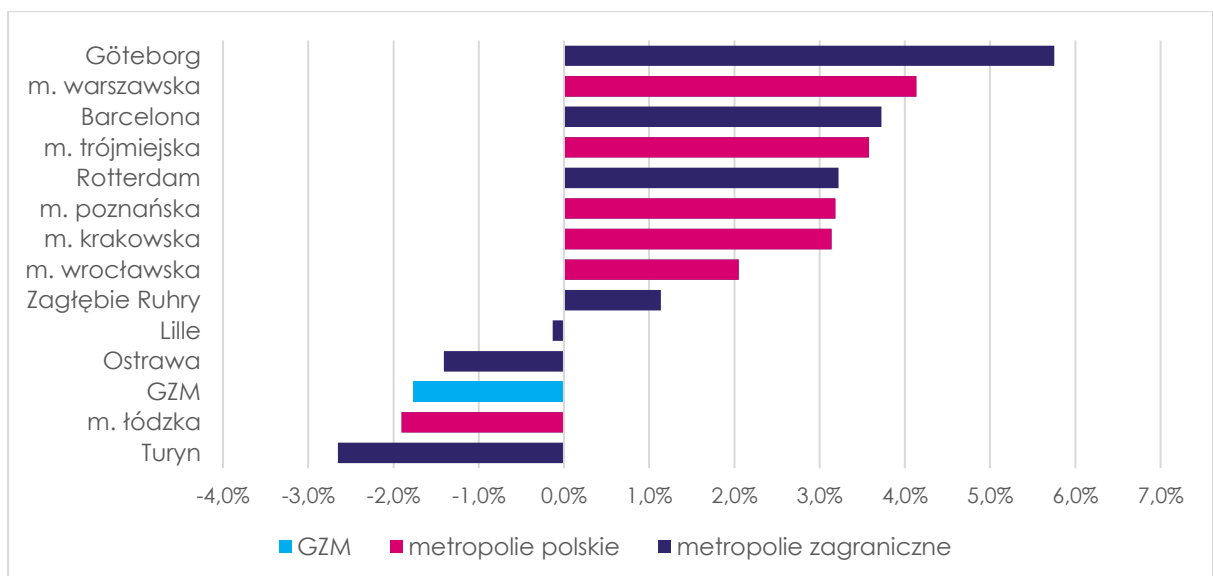
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

Zmiana liczby ludności

GZM i metropolia łódzka to jedyne polskie regiony metropolitalne, które odnotowały w okresie 2015-2020 spadek liczby ludności.

Wśród metropolii zagranicznych, poza Turynem i Ostrawą, wszystkie metropolie notowały w ostatnich 5 latach przyrost populacji (zwłaszcza: Göteborg, Rotterdam, Barcelona czy Zagłębie Ruhry).

Rys. 154. Przyrost liczby ludności w latach 2015-2020 w wybranych metropoliach

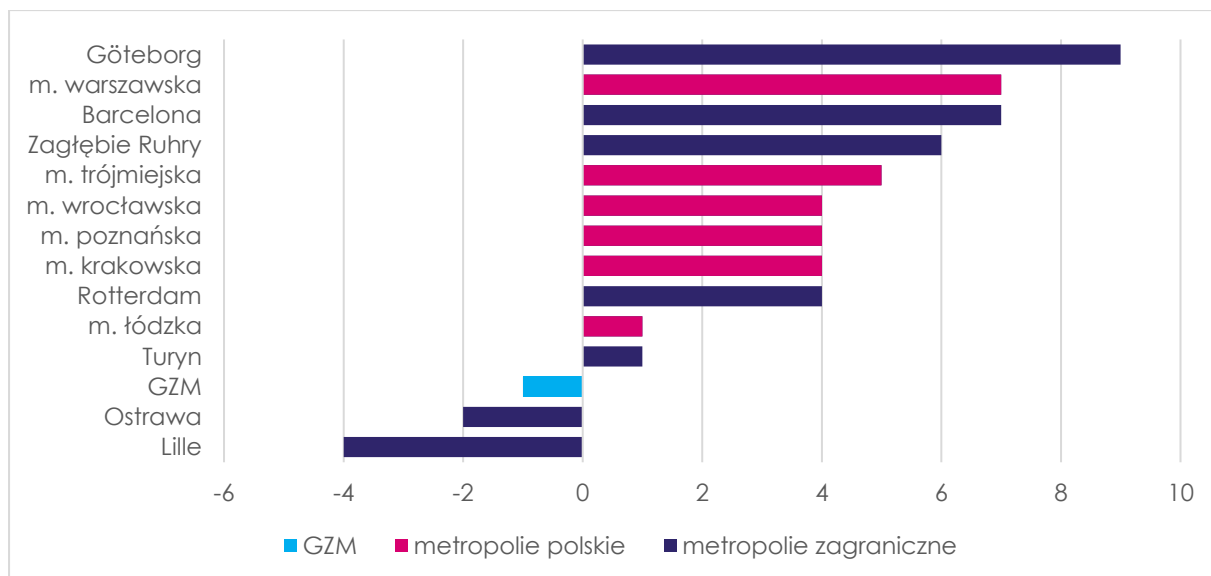
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

Saldo migracji

Na tle innych regionów metropolitalnych bilans napływu i odpływu ludności z GZM jest niekorzystny. Większą skalę odpływu w perspektywie 5 lat odnotowały jedynie metropolia Ostrawy w Czechach oraz region Lille we Francji.

Poza tymi ośrodkami wszystkie uwzględnione w porównaniu regiony metropolitalne cechuje wyraźnie dodatnie saldo migracji (dotyczy to w szczególności Göteborga i ex aequo Barcelony oraz Warszawy).

Rys. 155. Przeciętne saldo migracji netto na 1 000 mieszkańców w latach 2015-2019

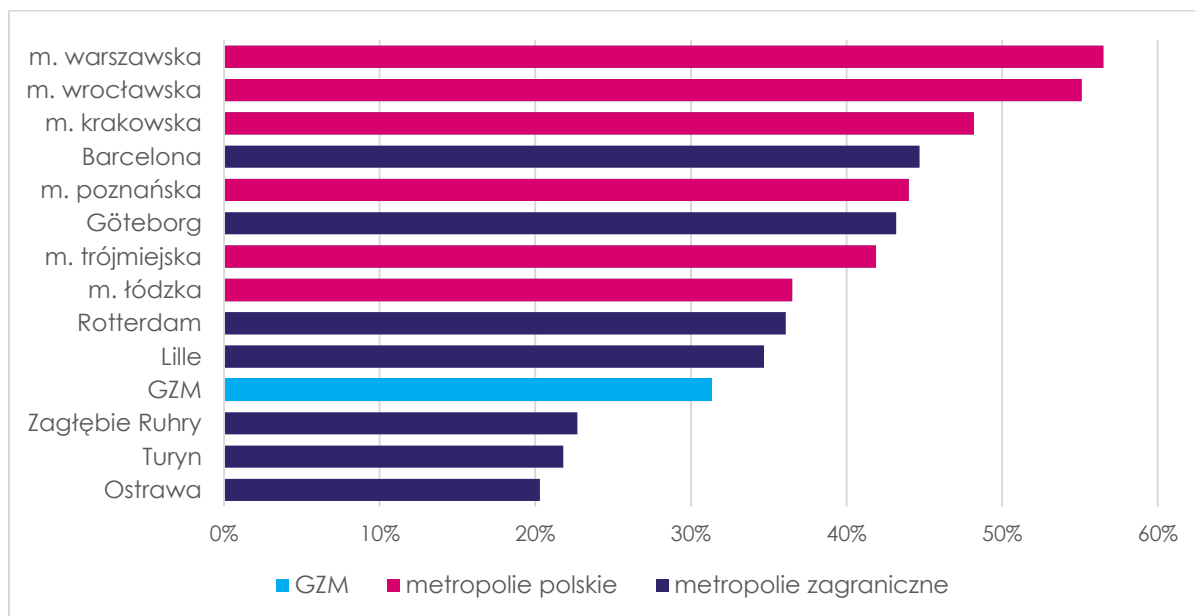
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

Dostęp do kadr o wysokich kwalifikacjach

Pod względem udziału w populacji osób między 25. a 65. rokiem życia, mających wyższe wykształcenie, GZM wypada poniżej przeciętnej na tle wszystkich porównywanych regionów metropolitalnych, a przy tym wyjątkowo różni się od innych metropolii polskich.

Na czele zestawienia plasują się metropolia warszawska oraz wrocławska, niewiele gorszy wynik uzyskuje także region krakowski. Mniejszy dostęp do wykwalifikowanych kadr mają jedynie regiony Zagłębia Ruhry, Turyń i Ostrawy.

Rys. 156. Udział ludności w wieku 20-65 lat z wyższym wykształceniem w 2019 r.

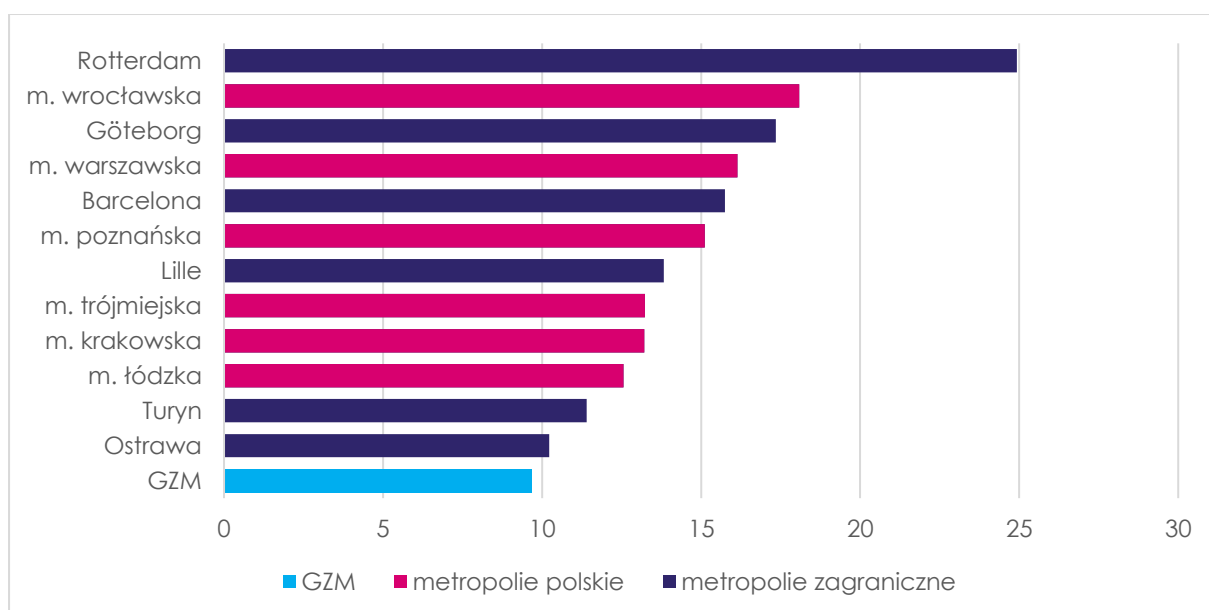
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

Dostęp do usług społecznych

Pod względem liczby firm działających w sektorze edukacji, kultury oraz usług społecznych sytuacja GZM przedstawia się niekorzystnie. Metropolia zajmuje ostatnie miejsce w tym zestawieniu – obok takich regionów metropolitalnych, jak Ostrawa czy Turyn.

Zdecydowanie prowadzi region metropolitalny Rotterdamu, w którym na każdego mieszkańca przypada ponad 2,5 razy więcej firm zajmujących się usługami społecznymi niż w regionie GZM.

Rys. 157. Liczba podmiotów gospodarczych w edukacji, kulturze i usługach społecznych w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

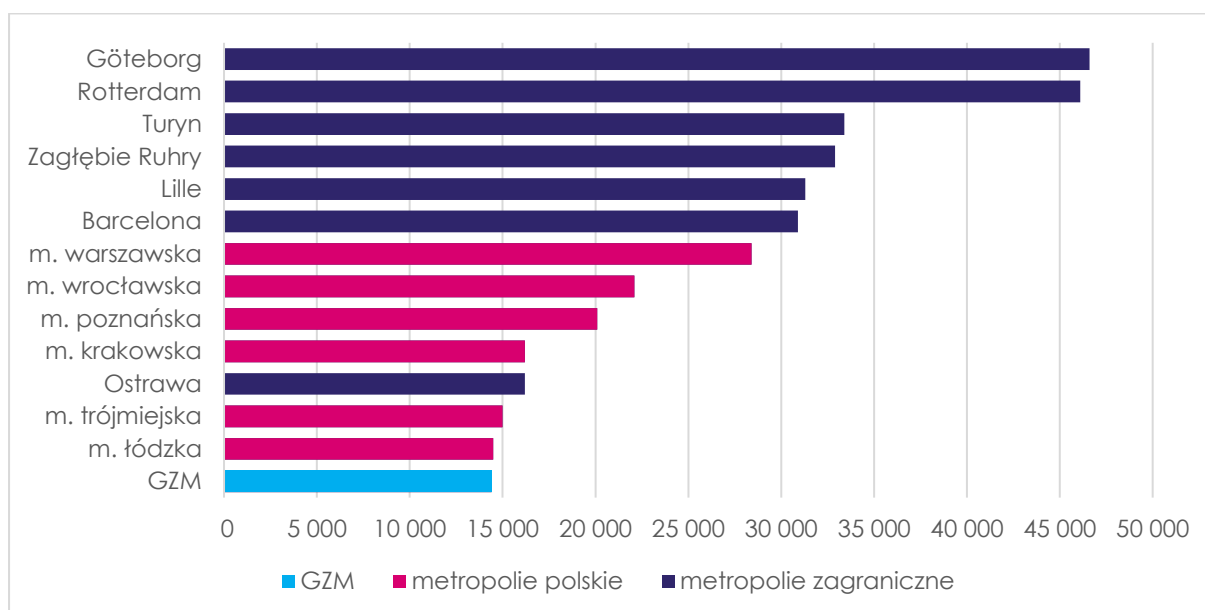
b) Potencjał gospodarczy

PKB *per capita*

GZM notuje niższą wartość PKB *per capita* niż wszystkie inne krajowe regiony metropolitalne, uwzględnione w analizie. O ile w porównaniu z regionem metropolitalnym Łodzi, Trójmiasta i Krakowa (a także Ostrawy w Czechach) różnice są minimalne, o tyle w przypadku metropolii poznańskiej, wrocławskiej oraz warszawskiej stają się znaczące.

Różnice w stosunku do regionów z Europy Zachodniej są jeszcze wyraźniejsze. Dystans do liderów rankingu – Göteborga oraz Rotterdamu (ośrodków jednocześnie relatywnie niewielkich i generujących znaczący Produkt Krajowy Brutto) – wynosi ponad 30 tys. EUR na mieszkańca.

Rys. 158. PKB *per capita* w cenach bieżących (mln EUR) w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

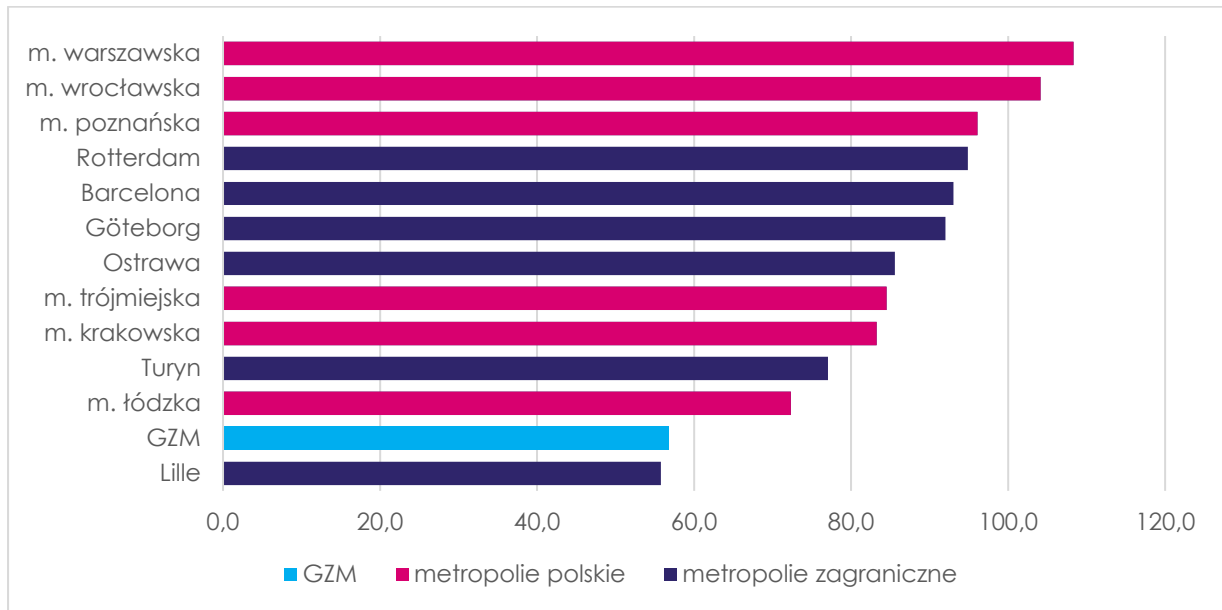
Liczba aktywnych przedsiębiorstw³⁶⁹

Wskaźnik nasycenia przedsiębiorstwami jest nie tyle miarą potencjału gospodarczego, ile potencjału przedsiębiorczości (czyli skłonności mieszkańców obszaru do otwierania własnych biznesów). GZM – w porównaniu do innych metropolii – cechuje relatywnie niski poziom tego wskaźnika (jak opisano w rozdziale 2). Niższą liczbą przedsiębiorstw w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców wyróżnia się w zestawieniu jedynie obszar metropolitalny Lille. Za to prym wiodą pod tym względem Warszawa, Wrocław i Poznań.

Wynik GZM bierze się przynajmniej w części z większego w stosunku do innych polskich metropolii udziału dużych przedsiębiorstw w strukturze wielkościowej przedsiębiorstw.

³⁶⁹ Niestety w przypadku tego wskaźnika (i innych wskaźników dot. struktury przedsiębiorstw) nie są dostępne dane porównawcze dla Zagłębia Ruhry.

Rys. 159. Liczba aktywnych przedsiębiorstw w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w 2018 r.

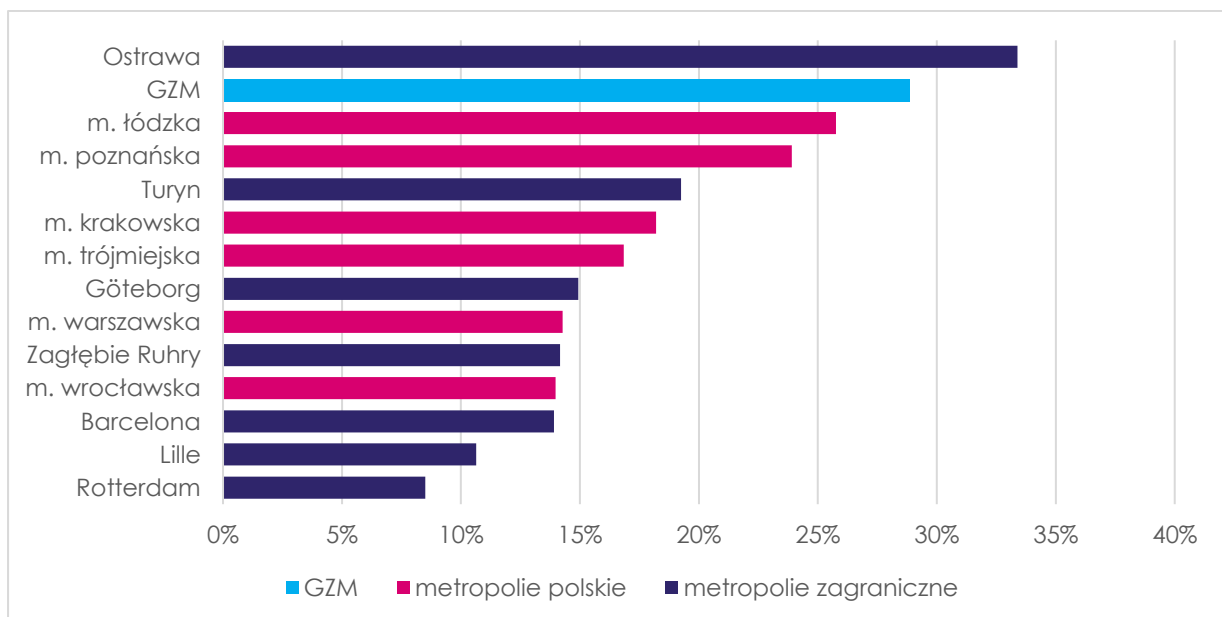

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

Znaczenie przemysłu

Na tle kraju GZM charakteryzuje się najwyższym udziałem przedsiębiorstw przemysłowych. Wskaźnik na poziomie powyżej 20% odnotowywany jest jeszcze tylko w metropolii łódzkiej i trójmiejskiej (przy czym GZM cechuje się znaczącym udziałem dużych firm przemysłowych). W metropoliach zachodnioeuropejskich udział przemysłu w strukturze lokalnej gospodarki jest znacznie mniejszy.

Rys. 160. Udział przedsiębiorstw przemysłowych w całkowitej liczbie przedsiębiorstw w 2018 r.

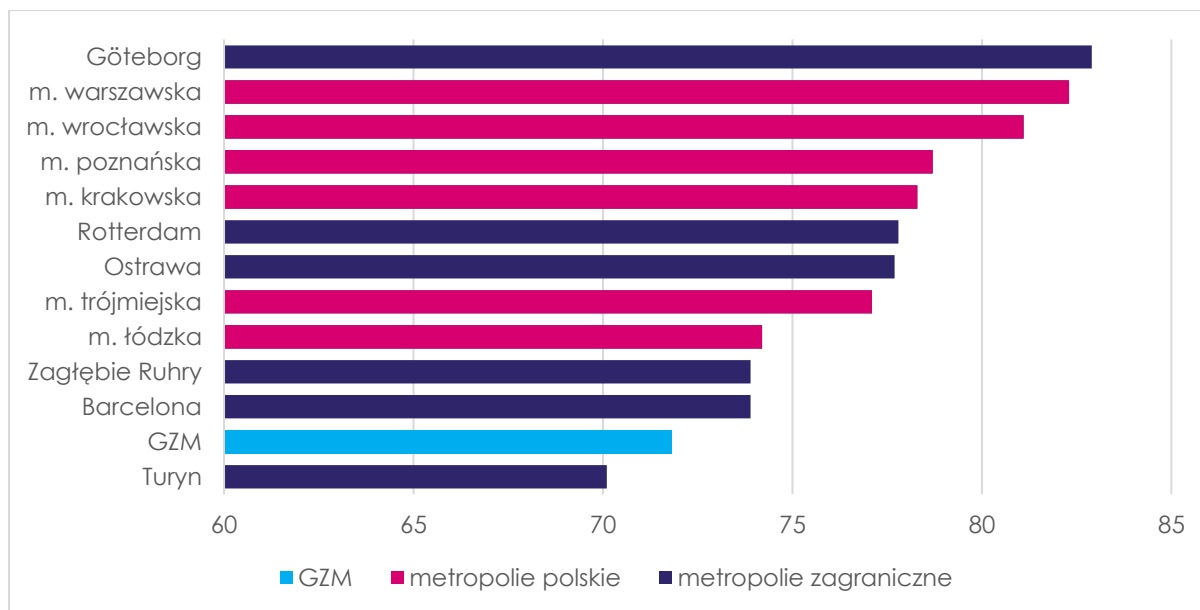

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

Stopa zatrudnienia³⁷⁰

GZM okazuje się bardzo specyficzna na tle innych rodzimych metropolii pod względem wskaźnika zatrudnienia, czyli stosunku liczby osób pracujących w wieku 20-64 lata do ogółu osób w tym wieku. Wg danych za 2019 r. polskie obszary metropolitalne charakteryzowały się w tym aspekcie generalnie bardzo dobrą sytuacją, ze wskaźnikiem przekraczającym 80% w metropolii warszawskiej i wrocławskiej. Natomiast GZM, ze stopą zatrudnienia niższą niż 75%, wyprzedza w rankingu jedynie metropolię turyńską.

Rys. 161. Stopa zatrudnienia w % w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

c) Potencjał innowacji

Dostęp do nauki i usług wsparcia biznesu

Pod względem potencjału innowacyjnego GZM wypada niekorzystnie na tle innych metropolii, uwzględnionych w analizie benchmarkingowej. Spośród trzech wskaźników wykorzystanych do badania poziomu innowacyjności regionów metropolitalnych w tej analizie (procent przedsiębiorstw w branży naukowej i usługach wsparcia biznesu, procent przedsiębiorstw w branży IT i telekomunikacyjnej, liczba patentów na 1 mln mieszkańców) wartości dwóch (procent przedsiębiorstw w branży naukowej i usługach wsparcia biznesu oraz liczba patentów) w przypadku GZM są najniższe.

Pierwszym z tych wskaźników jest udział w strukturze przedsiębiorstw firm³⁷¹ zajmujących się działalnością naukową lub usługami wsparcia biznesu (w PKD 2007 sekcje M – działalność profesjonalna, naukowa i techniczna oraz N – działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca). Wskaźnik ten służy ocenie dostępności usług niezbędnych do

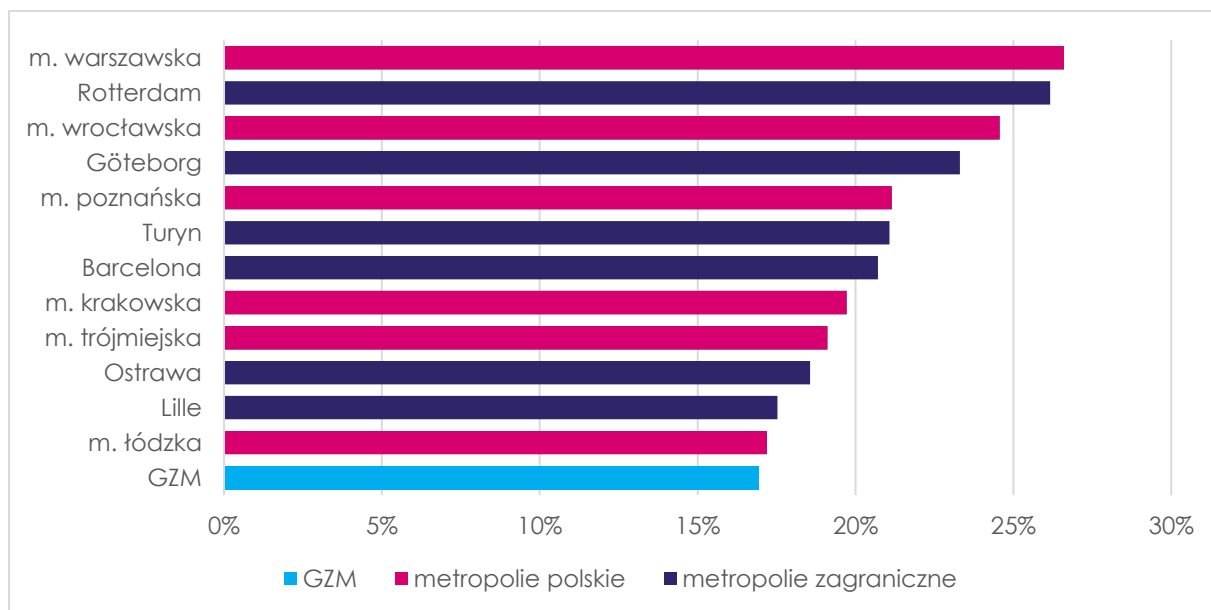
³⁷⁰ Brak danych dla Lille.

³⁷¹ W przypadku tego wskaźnika świadomie zdecydowano się na analizę danych o strukturze podmiotów gospodarczych, a nie strukturze zatrudnienia. Choć, jak wykazano w rozdziale 3.1, w GZM zlokalizowanych jest wiele dużych i znaczących podmiotów prowadzących działalność naukową, badawczo-rozwojową lub oferujących usługi wsparcia biznesu, to tu przedmiotem badania jest raczej podaż tego rodzaju usług, z uwzględnieniem wielkości gospodarki.

rozwoju przedsiębiorstw. Różnica pomiędzy najlepszą w tym zestawieniu metropolią warszawską a GZM wynosi prawie 10 punktów procentowych.

Rys. 162. Udział aktywnych przedsiębiorstw w nauce i usługach wsparcia biznesu w 2018 r.

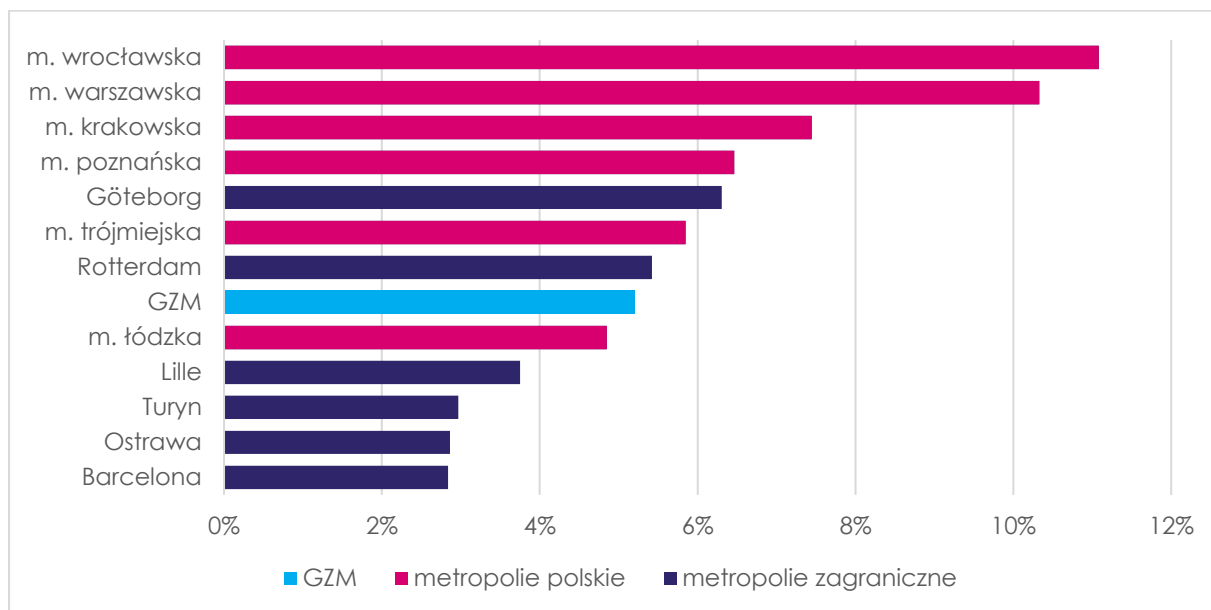
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

Potencjał branży technologicznej

W erze społeczeństwa informacyjnego rozwój gospodarczy wymaga silnego zaplecza usług technologicznych i telekomunikacyjnych. Pod tym względem GZM:

- wypada dużo lepiej niż pod względem podaży usług nauki i wsparcia biznesu, wyprzedzając metropolię łódzką i Barcelonę, Ostrawę, Turyń oraz Lille;
- niekorzystnie przedstawia się natomiast porównanie z pozostałymi polskimi metropoliami, zwłaszcza wrocławską i warszawską, gdzie udział firm z branży IT w strukturze przedsiębiorstw jest dwukrotnie wyższy niż w GZM.

Rys. 163. Udział przedsiębiorstw w branży informatycznej i telekomunikacyjnej w 2018 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

Patenty

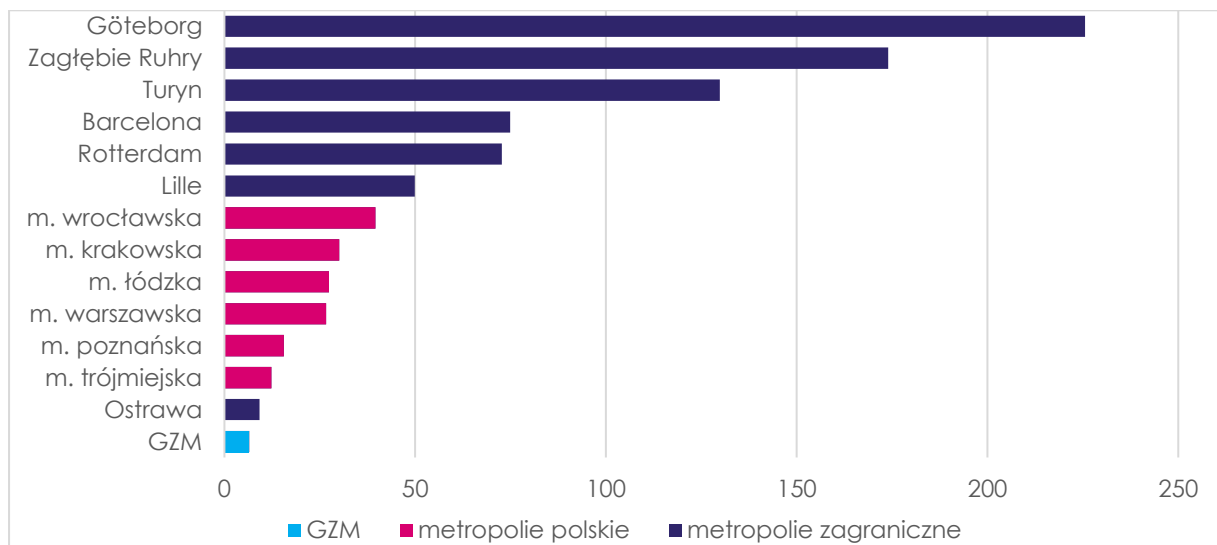
Dane dotyczące wniosków patentowych (tu – wniosków złożonych do Europejskiego Urzędu Patentowego) są kluczowym parametrem w porównaniach dotyczących innowacyjności gospodarki. Niestety dane te są także trudno dostępne na poziomie subregionalnym. Poniżej odwołano się do najświeższych dostępnych, ale niestety dość nieaktualnych danych z lat 2010-2012³⁷². Wskaźnik uwzględnia różnice w wielkości regionów – dane o liczbie wniosków prezentowane są w przeliczeniu na 1 mln mieszkańców.

UWAGA: wskaźnik dotyczy wniosków o europejską ochronę patentową, która przynajmniej w Polsce jest znacznie mniej popularna niż procedura przed Urzędem Patentowym RP. W odróżnieniu od procedury krajowej umożliwia ona ochronę własności intelektualnej na terenie 38 krajów europejskich. Jest też jednak trudniejsza formalnie i bardziej kosztowna. Decydują się na nią podmioty, których skala działania uzasadnia sięganie po tak szeroką ochronę. Z tego punktu widzenia jest to dobry wskaźnik potencjału innowacyjności, a zarazem aktywności w regionie firm lub instytucji o globalnej skali działania.

Potencjał ten w polskich metropoliach jest bardzo niski. Dotyczy to nie tylko GZM, ale zasadniczo wszystkich uwzględnionych w porównaniu metropolii krajowych (w najmniejszym stopniu wrocławskiej). Jedynym zagranicznym ośrodkiem, który w badanym okresie prezentował się pod tym względem równie niekorzystnie, była czeska Ostrawa. Zdecydowanie największą aktywnością w składaniu wniosków patentowych wyróżniły się podmioty z aglomeracji Göteborga oraz Zagłębia Ruhry.

³⁷² Wyniki zostały zweryfikowane z nieco bardziej aktualną bazą danych o liczbie patentów (włącznie z krajowymi) w tzw. przemyśle 4.0, opracowaną w ramach projektu ESPON *Technological Transformation & Transitioning of Regional Economies* za lata 2010-2015. Dane te przekładają się jednak na bardzo zbliżone konkluzje, w każdym razie jeśli chodzi o GZM i inne polskie metropolie. Wprawdzie w roku 2021 aktywność polskich podmiotów w dziedzinie patentów wyraźnie wzrosła (a pierwsze miejsce pod względem liczby zgłoszonych patentów zajęła Politechnika Śląska, z 11 zgłoszeniami, por. <https://naukawpolsce.pl/aktualnosci/news%2C91897%2Cepo-liczba-zgloszen-patentowych-z-polski-w-2021-r-wzroslo-o-128-proc.html>), to jednak skala tych zmian (o 13% rok do roku, przy ok. 3% wzroście w całej UE-27) nie daje podstaw do kwestionowania rankingu stworzonego na bazie wykorzystywanych tu danych historycznych.

Rys. 164. Średnia liczba wniosków patentowych, złożonych do Europejskiego Urzędu Patentowego (EPO) w przeliczeniu na 1 mln mieszkańców w latach 2010-2012

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

d) Potencjał środowiskowy

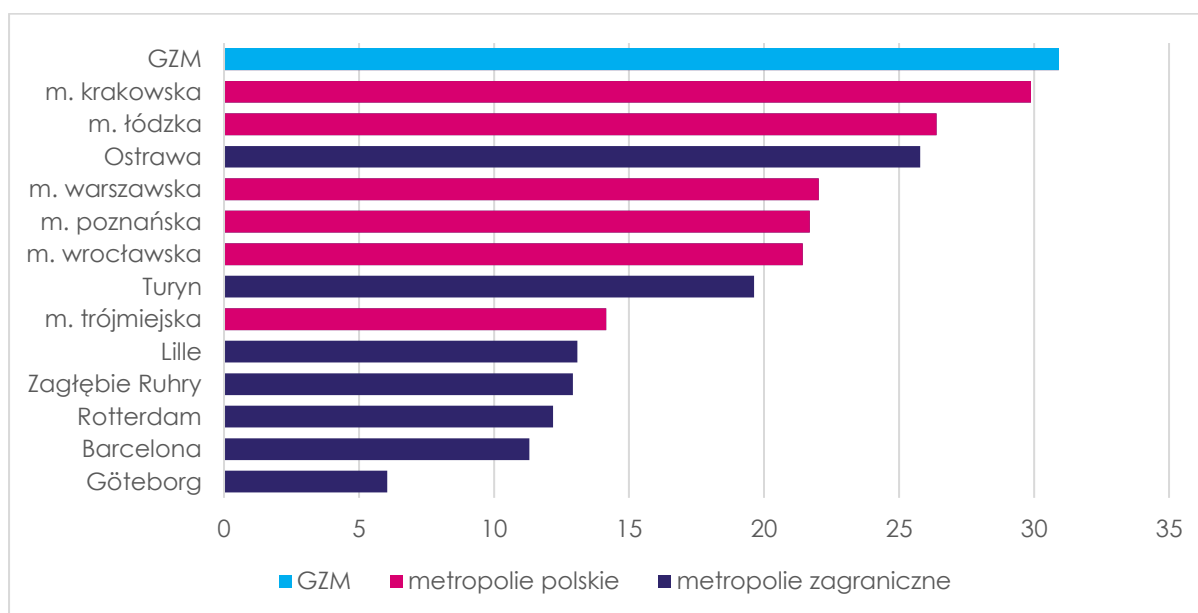
Jakość powietrza

W celu zilustrowania jakości środowiska wzięto pod uwagę jeden wskaźnik – dotyczący zanieczyszczenia powietrza pyłem PM_{2,5} (prezentowany jest on tylko na poziomie województwa).

Analiza porównawcza jest niekorzystna dla GZM. Województwo śląskie zajmuje pierwsze miejsce pod względem poziomu zanieczyszczeń pyłem zawieszonym o średnicy do PM_{2,5}. Podobny poziom zanieczyszczenia odnotowano jedynie w województwie małopolskim, łódzkim oraz metropolii ostrawskiej.

Na drugim biegunie plasują się regiony: Göteborga, Barcelony i Rotterdamu, a także Zagłębia Ruhry – niegdyś jednego z najbardziej zanieczyszczonych w Europie.

Rys. 165. Średnioroczne zanieczyszczenie powietrza pyłem PM_{2,5} w µg/m³ w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

3.2.3 Podsumowanie – segment strategiczny metropolii przemysłowych Europy Środkowo-Wschodniej

Syntetyczne podsumowanie analizy benchmarkingowej zawarte jest w poniższej tabeli (tab. 55). Wartości poszczególnych wskaźników zostały znormalizowane i przekształcone³⁷³ tak, aby wartość 100% reprezentowała najlepszą sytuację w danym wymiarze, a wartość 0% – najgorszą sytuację. Nie dotyczy to tylko wskaźnika % przedsiębiorstw przemysłowych, który trudno jednoznacznie interpretować w tych kategoriach. W tabeli przyjęto, że im mniejszy udział przemysłu w strukturze gospodarki, tym wyższy procent wyliczony w tabeli.

UWAGA: Kolory zastosowane w tabeli oznaczają dystans danej metropolii od najlepszego wyniku w zestawieniu. Kolor czerwony określa gorszą sytuację, granatowy – lepszą.

Tab. 55. Podsumowanie analizy benchmarkingowej

	Innowacyjność	Usługi społeczne	Wzrost gospodarczy	Zanieczyszczenie powietrza	Przedsiębiorczość	Pracujący w przemyśle	Obciążenie demograficzne	Zatrudnienie	Przyrost populacji	Saldo migracji	Usługi wsparcia biznesu	Wykwalifikowana kadra	Potencjał ICT
Göteborg	100%	50%	100%	100%	69%	74%	68%	100%	100%	100%	66%	63%	42%
Rotterdam	30%	100%	98%	75%	74%	100%	85%	60%	70%	62%	95%	44%	31%
Barcelona	31%	40%	51%	79%	71%	78%	78%	30%	76%	85%	39%	67%	0%

³⁷³ Postulowano się metodą Max-Min.

	Innowacyjność	Usługi społeczne	Wzrost gospodarczy	Zanieczyszczenie powietrza	Przedsiębiorczość	Pracujący w przemyśle	Obciążenie demograficzne	Zatrudnienie	Przyrost populacji	Saldo migracji	Usługi wsparcia biznesu	Wykwalifikowana kadra	Potencjał ICT
Zagłębie Ruhry	76%		57%	72%		77%	46%	30%	45%	77%		7%	
Turyń	56%	11%	59%	45%	41%	57%	0%	0%	0%	38%	43%	4%	2%
Lille	20%	27%	52%	72%	0%	91%	90%		30%	0%	6%	40%	11%
Ostrawa	1%	4%	6%	21%	57%	0%	68%	59%	15%	15%	17%	0%	0%
GZM	0%	0%	0%	0%	2%	18%	76%	13%	11%	23%	0%	30%	29%
m. łódzka	10%	19%	0%	18%	31%	31%	44%	32%	9%	38%	3%	45%	24%
m. trójmiejska	3%	23%	2%	67%	55%	66%	93%	55%	74%	69%	23%	60%	37%
m. krakowska	11%	23%	6%	4%	52%	61%	94%	64%	69%	62%	29%	77%	56%
m. poznańska	4%	36%	18%	37%	77%	38%	100%	67%	69%	62%	44%	65%	44%
m. wrocławska	15%	55%	24%	38%	92%	78%	60%	86%	56%	62%	79%	96%	100%
m. warszawska	9%	42%	43%	36%	100%	77%	80%	95%	81%	85%	100%	100%	91%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostat

3.2.4 Podsumowanie (analiza benchmarkingowa)

- O ile dystans GZM do większości metropolii zachodnioeuropejskich można wyjaśnić znacznie wyższym poziomem rozwoju tamtejszych gospodarek, o tyle niepokoić musi niskie pozycjonowanie GZM na tle polskich metropolii. Jedynie w 4 obszarach spośród 13 analizowanych wartość danego wskaźnika dla GZM była wyższa od wyniku przynajmniej jednej polskiej aglomeracji.
- Dużym problemem GZM jest depopulacja, wynikająca zarówno z ujemnego salda migracyjnego, jak i z negatywnego bilansu w ruchu naturalnym. Znacznie lepiej, zwłaszcza w stosunku do metropolii zagranicznych, przedstawia się struktura ludności, ze znacznie mniejszym (ale rosnącym) udziałem ludności w wieku poprodukcyjnym.
- Potencjalnie niska podaż pracowników, wynikająca z trendów demograficznych i migracyjnych, może być rekompensowana działaniami zmierzającymi do zwiększenia stopy zatrudnienia, która na tle innych metropolii jest bardzo niska.
- W porównaniu zwłaszcza z metropoliami zagranicznymi korzystnie przedstawia się udział osób z wykształceniem wyższym w strukturze wykształcenia mieszkańców.
- Najniższa w gronie analizowanych metropolii wartość PKB na głowę mieszkańca oznacza konieczność inwestowania w branże o wysokiej wartości dodanej. Ze względu na tradycje przemysłowe GZM szansy należy upatrywać w rozwoju nowoczesnych branż

przemysłu, któremu towarzyszyć będzie rosnący udział w gospodarce Metropolii usług dla biznesu oraz branży IT.

- Mimo udokumentowanego w rozdziale 3.1 potencjału podmiotów o charakterze badawczo-rozwojowym, w świetle dostępnych danych działalność ta nie przekłada się w wystarczającym stopniu na wdrożenia, skutkujące ochroną patentową na poziomie europejskim.
- W celu podniesienia jakości życia w GZM konieczne jest podjęcie szeregu działań ukierunkowanych na poprawę stanu powietrza.

4. Uwarunkowania rozwoju GZM

3.1 Podsumowanie analiz – kluczowe fakty i trendy

1. **GZM to silny policentryczny ośrodek, należący do czołowych polskich obszarów metropolitalnych.** Koncentracja kapitału ludzkiego, podmiotów gospodarczych z różnych branż oraz instytucji publicznych pozwala na wykształcenie funkcji metropolitalnych.
2. **GZM podlega postępującemu procesowi depopulacji, nasilonemu szczególnie w rdzeniu GZM.** Choć obecnie gminy otoczenia zyskują mieszkańców w procesie suburbanizacji, to jednak GZM jako całość traci mieszkańców i przy aktualnych trendach populacja GZM zmniejszy się o 7% już do 2030 r.
3. **Kluczowym problemem, jeśli chodzi o przyszłość GZM, jest emigracja młodych mieszkańców, która dotkliwie wpływa na perspektywy demograficzne i gospodarcze Metropolii.** Wyzwaniem dla GZM jest także postępujące starzenie się populacji, na co mają wpływ wyprowadzki młodszych mieszkańców.
4. **W ostatniej dekadzie wszystkie podregiony GZM odnotowały znaczącą poprawę sytuacji gospodarczej.** Wzrósł poziom aktywności zawodowej, a dodatkowo spadła stopa bezrobocia, dzięki czemu liczba pracujących pozostała na zbliżonym poziomie, pomimo niekorzystnych zmian demograficznych. Katowice oraz Gliwice to najbardziej dynamiczne i najzamożniejsze ośrodki GZM. Natomiast takie miasta, jak Bytom, Zabrze, Piekary Śląskie odnotowują znaczące bezrobocie, niską stopę zatrudnienia i relatywnie niską przedsiębiorczość. Są także mniej atrakcyjne dla inwestorów zagranicznych.
5. **Cały obszar Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii jest relatywnie słabszym ośrodkiem innowacji,** niż wskazywałby na to jej metropolitalny charakter. Wyróżniają się nakłady na działalność innowacyjną w przemyśle, natomiast inne wskaźniki odbiegają od poziomu charakterystycznego dla wiodących polskich metropolii.
6. **Relatywnie niższa w porównaniu do konkurencyjnych metropolii rola GZM jako ośrodka akademickiego** może stanowić barierę w rozwoju innowacyjnej gospodarki oraz przyciąganiu i zatrzymywaniu młodych mieszkańców. Odpływ najzdolniejszej młodzieży do uczelni poza GZM może w przyszłości przyczynić się do zmniejszenia potencjału lokalnego rynku pracy pod kątem tworzenia wysoko wykwalifikowanych miejsc pracy. To z kolei może zmniejszyć potencjał innowacyjny obszaru GZM.
7. **Wobec stopniowego wyczerpywania się niektórych czynników konkurencyjnych regionu (np. dostępu do atrakcyjnych terenów inwestycyjnych) oraz prognozowanej redukcji liczby miejsc pracy w sektorze górniczym i okołogórnictwem** (w tym w przedsiębiorstwach powiązanych) GZM potrzebuje rozwoju nowoczesnej gospodarki z atrakcyjnymi miejscami pracy zarówno dla osób z wyższym wykształceniem, jak i pozostałych, w tym osób dotkniętych skutkami transformacji energetycznej.
8. **Mieszkańcy GZM w procesie prekonsultacji zwracali szczególną uwagę na kwestie związane z ochroną środowiska naturalnego.** Gminy GZM podejmują działania nastawione na redukcję zanieczyszczeń powietrza, szczególnie tych pochodzących z przestarzałych instalacji grzewczych. Niezmiernie istotna jest również ochrona waloru GZM, jaki stanowią tereny o wartościach przyrodniczych (w zależności od gminy: lasy, parki, obszary zieleni nieurządzonej), m.in. w kontekście presji inwestycyjnej. Problemem pozostaje jakość wód powierzchniowych w rzekach GZM, a w mniejszym stopniu także zagrożenie powodziowe.

W kwestii klimatu bardzo ważnym współczesnym wyzwaniem dla gmin GZM jest też budowanie odporności na zmiany klimatyczne.

9. **Transformacja energetyczna to wiodący globalny megatrend, który wpłynie na sytuację społeczno-gospodarczą gmin GZM.** Redukcja wydobycia węgla kamiennego może wiązać się z wyzwaniami dla lokalnej gospodarki i rynku pracy, jednak problem ma znacznie szerszy charakter: w najbliższych dekadach samorządy lokalne będą musiały współuczestniczyć w tzw. zielonej transformacji w budownictwie i mieszkalnictwie, ciepłownictwie, transporcie czy przemyśle, a także urbanistyce. Inwestycje w szeroko pojętą efektywność energetyczną mogą przyczynić się do poprawy finansowej efektywności usług publicznych w GZM, polepszyć jakość życia i stanowić impuls do rozwoju nowych sektorów. Transformacja wiąże się jednak z koniecznością poniesienia znacznych nakładów i troską o jej sprawiedliwy charakter, w tym włączenie społeczne.
10. **Kluczową kwestią dla GZM – jako ośrodka o policentrycznym charakterze – jest wprowadzanie zasad zrównoważonej mobilności w poszczególnych gminach.** Na obszarze GZM podróże związane z pracą, edukacją na poziomie średnim i wyższym, dostępem do specjalistycznych placówek zdrowotnych czy instytucji kulturalnych mogą być dłuższe niż ma to miejsce w bardziej skoncentrowanych przestrzennie metropoliach monocentrycznych. Dużą rolę odgrywa w dalszym ciągu indywidualny transport samochodowy, co jest możliwe dzięki rozwiniętej sieci dróg.

Policentryczność to istotny potencjał rozwojowy, jednak wykorzystanie tych uwarunkowań obszaru GZM zależy od odpowiedniego zarządzania i koordynacji działań. Powołanie GZM stanowi odpowiedź na potrzeby w zakresie zarządzania i rozwoju obszaru policentrycznego oraz umacnia perspektywę ponadlokalną, szczególnie istotną w odniesieniu do wyzwań o skali metropolitalnej, wykraczających poza indywidualne możliwości gmin.

Istotne problemy stanowią: niewystarczająco doprecyzowany ustawowy katalog zadań GZM, wydłużone procesy decyzyjne (wymagające uzgadniania z 41 podmiotami) czy też przyjęty obecnie ustawowo sposób głosowania.

GZM, nawet w obecnych ramach formalnych, może stanowić skuteczną platformę współpracy poprzez działania, takie jak: wsparcie dialogu międzygminnego, reprezentowanie gmin GZM w kontakcie z zewnętrznymi partnerami oraz z administracją wojewódzką i rządową, promocja wizerunku obszaru. GZM już teraz pełni rolę centrum eksperckiego i analitycznego, promuje dobre praktyki i standardy w różnych obszarach aktywności, wdraża innowacyjne projekty technologiczne.

GZM może również stać się organizatorem części usług publicznych na podstawie odpowiednich porozumień z JST.

11. **Obszar GZM ma wysoki potencjał rozwojowy – zarówno w zakresie utrzymania obecnego tempa rozwoju społeczno-gospodarczego, jak i obrania nowych ścieżek rozwojowych** (np. w kierunku gospodarki opartej na wiedzy czy gospodarki obiegu zamkniętego). Jednak obecne globalne trendy mogą doprowadzić do utrwalenia ścieżki wolniejszego rozwoju i stopniowej utraty potencjału ludnościowego. Koncentrowanie się samorządów na perspektywie lokalnej prowadzi do nie zawsze korzystnej konkurencji (np. o mieszkańców lub inwestorów) czy tworzenia niespójnych planów rozwoju przestrzennego.

Dalszy rozwój GZM zależy też od wykształcenia przez nią funkcji metropolitalnych. Wobec powyższych wyzwań i uwarunkowań rozwojowych funkcjonowanie i współpraca w ramach GZM mogą przynieść znaczącą wartość dodaną w porównaniu do

indywidualnych działań poszczególnych gmin – rolą Strategii Rozwoju GZM będzie identyfikacja takich kierunków działań.

4.1 Projekcja kluczowych trendów społeczno-gospodarczych w perspektywie 2027 i 2035 r.

4.1.1 Trendy społeczne

1. **Do kluczowych zjawisk demograficznych na obszarze GZM** należą: starzenie się ludności, ubytek rzeczywisty ludności, ubytek naturalny, ujemne saldo migracji w dużych miastach czy wysoki współczynnik obciążenia demograficznego³⁷⁴. Obszar GZM doświadcza także dwóch innych zjawisk, mających wpływ na procesy demograficzne – kurczenia się miast (*urban shrinkage*) i suburbanizacji³⁷⁵.
2. **Następuje wzrost liczby mieszkańców w wieku poprodukcyjnym**, co wiąże się m.in. z trendem wzrostu długości życia (czasowo tylko zakłóconym przez pandemię COVID-19). Zjawisko to w najbliższej dekadzie będzie się nasilało i nadal będzie miało duży wpływ zarówno na rynek pracy, jak i rodzaj usług oraz konieczność dostosowania przestrzeni publicznych i usług publicznych do tej grupy społecznej.
3. **Dynamika starzenia się społeczeństwa GZM dodatkowo jest i będzie wzmocniana przez spadek liczby osób w wieku produkcyjnym** (migracje do innych ośrodków – poza obszar GZM) i przedprodukcyjnym (spadek liczby urodzeń). W 2019 r. odsetek osób w wieku poprodukcyjnym wynosił około 24,3% i wykazuje tendencję wzrostową, natomiast odsetek osób w wieku produkcyjnym średnio 59,2% i wykazuje tendencję spadkową. Średni odsetek osób w wieku poniżej 18. r.ż. wyniósł około 16,5% i wykazuje tendencję spadkową. W ostatnich 10 latach ubytek osób w wieku produkcyjnym rekompensowany był w regionie, podobnie jak w innych miastach Polski, napływem obcokrajowców, zwłaszcza z Ukrainy³⁷⁶.
4. **Kolejną dominującą tendencją demograficzną będzie spadek liczby ludności**, spowodowany: niską liczbą urodzeń, wysoką liczbą zgonów oraz ujemnym saldem migracji. W Planie Zrównoważonego Rozwoju Publicznego Transportu Zbiorowego dla obszaru GZM...³⁷⁷ przedstawiono prognozy na lata 2025 i 2030, dotyczące liczby mieszkańców gmin wchodzących w skład GZM, a tylko dla miast na prawach powiatu prognozy na 2035 r. (ze względu na dostępność danych GUS) oraz tendencję spadku lub wzrostu liczby ludności w odniesieniu do 2019 r. (tab. 56).

³⁷⁴ Sytuacja demograficzna województwa śląskiego jako wyzwanie dla polityki społecznej i gospodarczej, <https://bip.stat.gov.pl/bip/deFUAlstronaopisowaPDF>, Hryniewicz J., 2017.

³⁷⁵ Krzysztofik R., Runge A., Runge J., Kantor-Pietraga I. (2014), *Miasta konurbacji katowickiej*, [w:] T. Strykiewicz (red.), *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, 89-101.

³⁷⁶ *Przemiany demograficzne miast Polski. Wymiar krajowy, regionalny i lokalny*, Krzysztofik R. (red.), IRMiR, Warszawa-Kraków, 2019.

³⁷⁷ Plan Zrównoważonego Rozwoju Publicznego Transportu Zbiorowego dla obszaru GZM oraz gmin, z którymi zawarto porozumienie w sprawie powierzenia GZM zadania własnego gmin, tj. pełnienia funkcji organizatora publicznego transportu zbiorowego, tabela nr 10.

Tab. 56. Prognozy demograficzne dot. gmin GZM

Nazwa gminy	2025 r.		2030 r.		2035 r. – dla miast na prawach powiatu	
	Liczba mieszkańców ogółem	Wzrost (+) lub spadek (-) w stosunku do 2019 [%]	Liczba mieszkańców ogółem	Wzrost (+) lub spadek (-) w stosunku do 2019 [%]	Liczba mieszkańców ogółem	Wzrost (+) lub spadek (-) w stosunku do 2019 [%]
Będzin	55 561	-1,43	54 118	-3,97	-	-
Bieruń	18 954	-2,83	18 345	-5,96	-	-
Bobrowniki	12 202	0,58	12 295	1,34	-	-
Bojszowy	8 427	6,35	8 799	11,04	-	-
Bytom	157 070	-4,96	149 646	-9,45	140 929	-14,72
Chełm Śląski	6 532	2,74	6 677	5,02	-	-
Chorzów	106 023	-1,65	103 883	-3,64	103 445	-4,05
Czeladź	29 592	-5,77	28 074	-10,61	-	-
Dąbrowa Górnicza	114 156	-4,37	109 106	-8,60	102 776	-13,90
Gierattowice	12 684	4,11	13 036	7,00	-	-
Gliwice	173 221	-3,01	167 369	-6,29	156 377	-12,44
Imielin	9 640	4,91	9 987	8,68	-	-
Katowice	276 462	-5,57	263 423	-10,03	247 138	-15,59
Knurów	36 527	-4,16	34 985	-8,20	-	-
Kobiór	5 058	3,12	5 103	4,04	-	-
Lędziny	17 053	1,52	17 068	1,61	-	-
Łaziska Górne	22 240	0,17	21 881	-1,45	-	-
Mierzęcice	7 851	2,83	7 913	3,64	-	-
Mikołów	40 802	-0,52	40 844	-0,41	-	-
Mysłowice	72 000	-3,51	70 110	-6,04	68 470	-8,24
Ożarówce	5 954	2,74	6 039	4,21	-	-
Piekary Śląskie	52 570	-4,47	50 499	-8,23	48 291	-12,25
Pilchowice	12 641	5,23	13 086	8,93	-	-
Psary	12 262	0,34	12 425	1,67	-	-
Pyskowice	17 844	-3,17	17 432	-5,41	-	-
Radzionków	16 380	-2,92	16 005	-5,14	-	-
Ruda Śląska	131 613	-4,18	126 744	-7,73	123 797	-9,87
Rudziniec	10 904	2,45	10 993	3,29	-	-

Nazwa gminy	2025 r.		2030 r.		2035 r. – dla miast na prawach powiatu	
	Liczba mieszkańców ogółem	Wzrost (+) lub spadek (-) w stosunku do 2019 [%]	Liczba mieszkańców ogółem	Wzrost (+) lub spadek (-) w stosunku do 2019 [%]	Liczba mieszkańców ogółem	Wzrost (+) lub spadek (-) w stosunku do 2019 [%]
Siemianowice Śląskie	63 660	-4,76	60 694	-9,20	55 218	-17,39
Siewierz	12 186	-1,86	12 042	-3,02	-	-
Sławków	7 049	0,95	7 028	0,64	-	-
Sosnowiec	188 027	-5,97	177 242	-11,37	165 238	-17,37
Sośnicowice	9 182	3,06	9 344	4,88	-	-
Świerklaniec	12 652	2,02	12 939	4,34	-	-
Świętochłowice	47 065	-5,03	44 922	-9,35	41 403	-16,45
Tarnowskie Góry	59 306	-3,86	57 843	-6,23	-	-
Tychy	123 835	-2,94	120 193	-5,80	111 494	-12,62
Wojkowice	8 583	-4,01	8 265	-7,57	-	-
Wryy	9 202	9,43	9 836	16,97	-	-
Zabrze	163 770	-4,98	156 585	-9,15	144 272	-16,3
Zbrostawice	16 222	-0,24	16 300	0,24	-	-
GZM	2 162 962	-3,65	2 089 118	-6,94	1 508 848*	-10,10*

* Tylko dla miast na prawach powiatu.

Źródło: opracowanie na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

5. **Z zaprezentowanej powyżej tabeli wynika, że do 2025 r. ubytek rzeczywisty ludności dotyczyć będzie wszystkich miast na prawach powiatu.** Z kolei do 2030 r. ubytek ten obejmie wszystkie miasta na prawach powiatu oraz większość pozostałych gmin. W badaniach demograficznych Polski gminy zlokalizowane w obrębie GZM zdefiniowano jako wyludniające i kurczące się. W przypadku tej drugiej kategorii miast szczególnie problematyczny jest fakt, iż dla większości z nich przyjęć należy model kurczenia się bezwzględnego, to znaczy, że ubytek rzeczywisty ludności w takim ośrodku nie jest rekompensowany wzrostem liczby ludności w ośrodkach sąsiednich. Przyrost rzeczywisty ludności prognozowany jest – w Planie Zrównoważonego Rozwoju Publicznego Transportu Zbiorowego dla obszaru GZM oraz gmin, z którymi zawarto porozumienie w sprawie powierzenia Górnśląsko-Zagłębiowskiej Metropolii zadania własnego gmin, tj. pełnienia funkcji organizatora publicznego transportu zbiorowego – w 3 mniejszych miastach: Imielinie, Lędzinach i Sławkowie. Przyrost liczby ludności przewiduje się w tym dokumencie także w gminach wiejskich GZM.

Zaobserwowane trendy cechują się różnym natężeniem w poszczególnych częściach GZM:

1. **Ubytek naturalny** – najbardziej odczuwalny jest w gminach z podregionu sosnowieckiego (Będzin, Bobrowniki, Czeladź, Sosnowiec, Wojkowice), a także w miastach rdzenia GZM (Bytom, Chorzów, Dąbrowa Górnicza, Katowice). Nie stanowi to natomiast problemu w gminach z południowej części GZM (np. Bieruń, Bojszowy, Imielin, Lędziny, Mikołów, Wry), w których odnotowuje się dodatni przyrost naturalny.
2. **Ujemne saldo migracji w dużych miastach** – najbardziej niekorzystne saldo migracji cechuje miasta rdzenia GZM (Bytom, Ruda Śląska, Sosnowiec Świętochłowice, Zabrze), a wśród mniejszych miast ośrodki, takie jak Bieruń i Knurów. Odmienną sytuację można natomiast zaobserwować w gminach o charakterze sypialni większych ośrodków miejskich – w tej grupie są: Bojszowy, Imielin, Kobiór, Pilchowice, Psary, Wry czy Zbrosławice.
3. **Ubytek rzeczywisty ludności i kurczenie się miast** (*urban shrinkage*) – zgodnie z prognozami demograficznymi GUS największy spadek liczby ludności wystąpi w miastach rdzenia (m.in. Czeladź, Sosnowiec, Katowice czy Świętochłowice). Z drugiej strony w niektórych gminach GZM przewiduje się wzrost liczby ludności (np. Bojszowy, Imielin, Pilchowice, Wry), co może być wypadkową zarówno dodatniego przyrostu naturalnego, jak i dodatniego salda migracji.
4. **Wysoki współczynnik obciążenia demograficznego** – w ponad połowie gmin GZM wartość współczynnika jest większa niż średnia krajowa (powyżej 68 os.). Największym obciążeniem demograficznym cechują się gminy z podregionu sosnowieckiego (Czeladź, Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec) oraz największe miasta GZM (Tychy, Gliwice, Katowice).
5. **Suburbanizacja** – przejawia się wyżej opisanym ubytkiem rzeczywistym ludności w miastach rdzenia GZM – przy równoczesnym wzroście liczby mieszkańców gmin ościennych (najczęściej wiejskich).

Należy też pamiętać o kolejnym globalnym trendzie, obejmującym również Polskę, czyli wpływie rosnącej imigracji na zmiany populacji GZM. Jak się jednak wydaje, ze względu na utrzymującą się większą atrakcyjność krajów Europy Zachodniej jako miejsca imigracji do 2035 r. prawdopodobnie nie wpłynie ona zasadniczo na zmiany demograficzne w GZM, choć może spowolnić procesy starzenia się ludności. Ze względu na utrzymującą się wciąż niejasność co do rozwoju sytuacji w niniejszej projekcji nie został uwzględniony możliwy wpływ masowej imigracji, związanej z wojną w Ukrainie (fala imigracji może mieć tylko charakter przejściowy).

4.1.2 Trendy gospodarcze

W warunkach globalizacji na rozwój gospodarczy GZM wpływać będą potężne megatrendy, obserwowane w krajach rozwiniętych. W szczególności są to:

1. **Zjawiska czwartej rewolucji przemysłowej**, w tym procesy powszechnej digitalizacji, robotyzacji produkcji i masowego wykorzystania sztucznej inteligencji. Zjawiska te prowadzą do poważnych zmian dotychczasowych trendów gospodarczych, umożliwiając pogłębienie znaczenia rozwoju opartego na wiedzy, innowacjach i wykorzystaniu nowych technologii.
2. **Zmiany klimatu i polityka ochrony środowiska**, w tym w szczególności polityka klimatyczna Unii Europejskiej, co z jednej strony będzie wymuszać kontynuację procesów dekarbonizacji, jednak z drugiej otwierać nowe szanse rozwoju w obszarze czystej energii i ograniczania energochłonności rozwoju gospodarczego.

- 3. Transformacja w kierunku bardziej dynamicznego i efektywnego rozwoju obszarów zurbanizowanych** oraz wprowadzania rozwiązań z zakresu *smart cities*, tworzących pole do rozwoju nowoczesnych usług, mających na celu usprawnienie działania i rozwiązywanie problemów społecznych i ekonomicznych mieszkańców.
- 4. Wzrost znaczenia jakości życia jako miernika rozwoju gospodarczego**, w tym większy nacisk na czynniki społeczne, bezpieczeństwo, zdrowie, edukację, prawo i wolności obywatelskie czy też jakość środowiska naturalnego.

Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia w zakresie bezwzględnej wielkości potencjału gospodarczego, niezależnie od miernika – liczby pracujących, liczby firm, dynamicznych małych przedsiębiorstw, siedzib zarządów firm – jest najsilniejszą po warszawskiej polską metropolią. Natomiast gdy odnosi się ten potencjał do liczby mieszkańców, GZM plasuje się wyraźnie niżej niż monocentryczne polskie metropolie o starszej tradycji wielkomiejskości (Poznań, Kraków, Wrocław i Gdańsk)³⁷⁸.

W GZM systematycznie powstają nowe funkcje gospodarcze, które zwiększają jej różnorodność i złożoność. Oprócz wyróżniającego się konkurencyjnego przemysłu przetwórczego i zaawansowanej produkcji obszar GZM stał się znaczącym w skali kraju ośrodkiem koncentracji branży informatycznej. Postępująca od kilku lat integracja dotąd niezależnych zasobowo i rynkowo sektora zaawansowanego przemysłu (i logistyki) z sektorem informatycznym stwarza dużą szansę na dynamiczny rozwój nowej, zaawansowanej technologicznie branży dostawców usług i produktów przemysłu 4.0. GZM, dzięki koncentracji konkurencyjnych podmiotów gospodarczych oraz działaniom instytucji publicznych, wytworzyła dosyć wcześnie na tle innych regionów ekosystem wspierający rozwój przemysłu 4.0 (klaster SAAM, Centrum Przemysłu 4.0 Politechniki Śląskiej), dzięki któremu staje się wiodącym regionem w Polsce, jeśli chodzi o ten obiecujący kierunek rozwoju. Na terenie GZM rozwinęły się w ostatnich dwóch dekadach inne dynamiczne działalności gospodarcze, w szczególności usługi logistyczne, sektory kreatywne (wyróżniające się na tle polski i wielokrotnie nagradzane biura architektoniczne oraz pracownie wzornictwa) oraz branżę spotkań i wydarzeń – niestety mocno spowolnioną przez pandemię COVID-19.

Gminy z GZM są w specyficznej sytuacji gospodarczej: z jednej strony obserwowana jest trwająca w wybranych obszarach transformacja sektora górniczego i przemysłowego, z drugiej trwa rozwój gałęzi gospodarki, związanych z postępem naukowym i technologicznym, globalizacją, polityką Unii Europejskiej oraz zmianami potrzeb mieszkańców³⁷⁹.

Stan rozwoju i przekształceń gałęzi gospodarki w obszarze GZM jest nierównomierny:

- Górnictwo i przemysł są nadal ważnymi elementami, kształtującymi strukturę lokalnej gospodarki (m.in. Ruda Śląska, Bytom, Piekary Śląskie, Mysłowice, Knurów, Łaziska Górne);
- W niektórych miastach nastąpiła równowaga pomiędzy tradycyjnymi i nowoczesnymi gałęziami przemysłu (m.in. Dąbrowa Górnicza, Sosnowiec i Zabrze);
- Z kolei w innych miastach tradycyjny przemysł został już zastąpiony nowymi sektorami gospodarki (m.in. Gliwice, Tychy, Czeladź, Radzionków);

³⁷⁸ Gwosdz K., Sobala-Gwosdz A., Czakon P., *Poziom i dynamika rozwoju gospodarczego na obszarze GZM z uwzględnieniem funkcji metropolitalnych*, IRMiR, Warszawa-Kraków, 2021.

³⁷⁹ Krzysztofik R., 2022, *The socio-economic transformation of the Katowice conurbation in Poland*, w: *Growth and Change in Post-socialist Cities of Central Europe*, red. W. Cudny, J. Kunc, Routledge, New York, s. 195-216.

4. Część gmin boryka się problemami adaptacyjnymi nowych sektorów, takimi jak niedobory odpowiednio wykwalifikowanej siły roboczej (m.in. Świętochłowice, Wojkowice);
5. Poprzez inwestycje (np. MPL Katowice) następuje rozwój funkcji gospodarczych w kolejnych gminach (np. gmina Ożarówce);
6. W największych miastach z kolei koncentrują się inwestycje w branżach nowoczesnych usług (Katowice, Gliwice).

Celem działań prowadzonych w najbliższej dekadzie, szczególnie w wymienionych obszarach, jest zwiększenie konkurencyjności GZM nie tylko w stosunku do dużych polskich metropolii, ale także europejskich.

Istotny wpływ na trendy gospodarcze, oprócz działań przedstawionych powyżej, będą miały trendy społeczne, w szczególności demograficzne: postępująca depopulacja oraz wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym, a także zjawiska związane z pandemią COVID-19 – likwidacja części działalności gospodarczych (szczególnie mikro- i małych przedsiębiorstw), zmiana trybu zatrudnienia i zachowań w zakresie dostarczania usług i produktów (m.in. sprzedaż internetowa, usługi kurierskie).

Województwo śląskie, w tym szczególnie GZM, po 30-letnim, choć nadal niezakończonym procesie transformacji znajduje się w punkcie zwrotnym³⁸⁰. Wskazanie alternatywnych kierunków rozwoju zarówno na poziomie GZM, jak i poszczególnych gmin powinno opierać się na dwóch fundamentalnych założeniach:

1. Zachowanie proporcji między produkcją na potrzeby wewnętrznego rynku GZM a możliwościami sprzedaży dóbr i usług poza regionem.
2. Budowanie zróżnicowanej branżowo gospodarki.

Te dwa założenia są kluczowe, ponieważ:

1. **Znaczna część planów inwestycyjnych gmin prawdopodobnie nie zostanie zrealizowana z powodu skutków kryzysu społeczno-gospodarczego**, wynikającego z pandemii COVID-19. Doświadczenia kryzysów globalnych wskazują, że w przypadku części miast może nastąpić regres społeczno-gospodarczy i przestrzenny, a zakładane plany będą zrealizowane z opóźnieniem i nie zawsze według pierwotnie przyjętych założeń (w zakresie wielkości inwestycji, ich profilu, liczby zatrudnionych, spodziewanych efektów finansowych i wartości dodanej inwestycji dla otoczenia).
2. **Pomimo współpracy w obrębie GZM występuje silna konkurencja między gminami**. W najbardziej niekorzystnych przypadkach osłabia ona efektywność potencjalnych i oczywistych przewag konkurencyjnych regionu oraz poszczególnych gmin.

Projekcja rozwoju gospodarczego

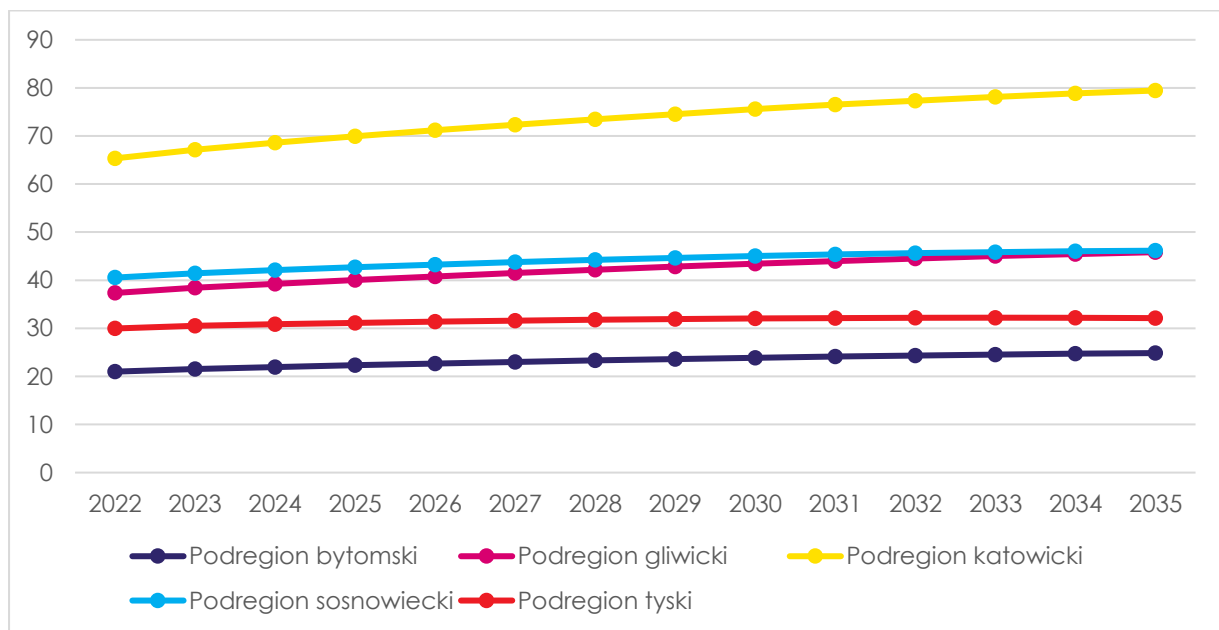
Po okresie relatywnej stabilności (2014-2019) gospodarka światowa od 2020 r. podlega wpływowi nagłych zjawisk o niespodziewanym charakterze, wśród których można wymienić: zatrzymanie produkcji na skutek obostrzeń w drugim kwartale 2020 r., kryzys światowych łańcuchów dostaw od 2020 r., rosnące ceny gazu i energii oraz wzrost inflacji w 2021 r. Najnowszy impuls to wojna w Ukrainie, a także sankcje gospodarcze nałożone na Rosję oraz ich konsekwencje dla Polski oraz głównych rynków eksportowych w Europie Zachodniej. Wspomniane zjawiska przekładają się na szybkie zmiany nastrojów odnośnie do koniunktury:

³⁸⁰ Fundacja WWF Polska (Mazurkiewicz J., Frankowski J., Krzysztofik R., Sokołowski J., Instytut Badań Strukturalnych), *Kierunki Terytorialnego Planu Sprawiedliwej Transformacji i Rozwoju Województwa Śląskiego, 2021*.

bardzo pesymistyczne prognozy z wiosny 2020 r. nie spełniły się, m.in. na skutek aktywnej polityki gospodarczej Polski i innych państw, co ograniczyło np. potencjalny wzrost bezrobocia i spadek populacji, ale przyczyniło się do wzrostu inflacji. W związku z powyższym długofalowe projekcje rozwoju gospodarczego są trudne, szczególnie na poziomie pojedynczych państw i regionów, jednakże możliwe jest określenie trendów w oparciu o dane gospodarcze i demograficzne.

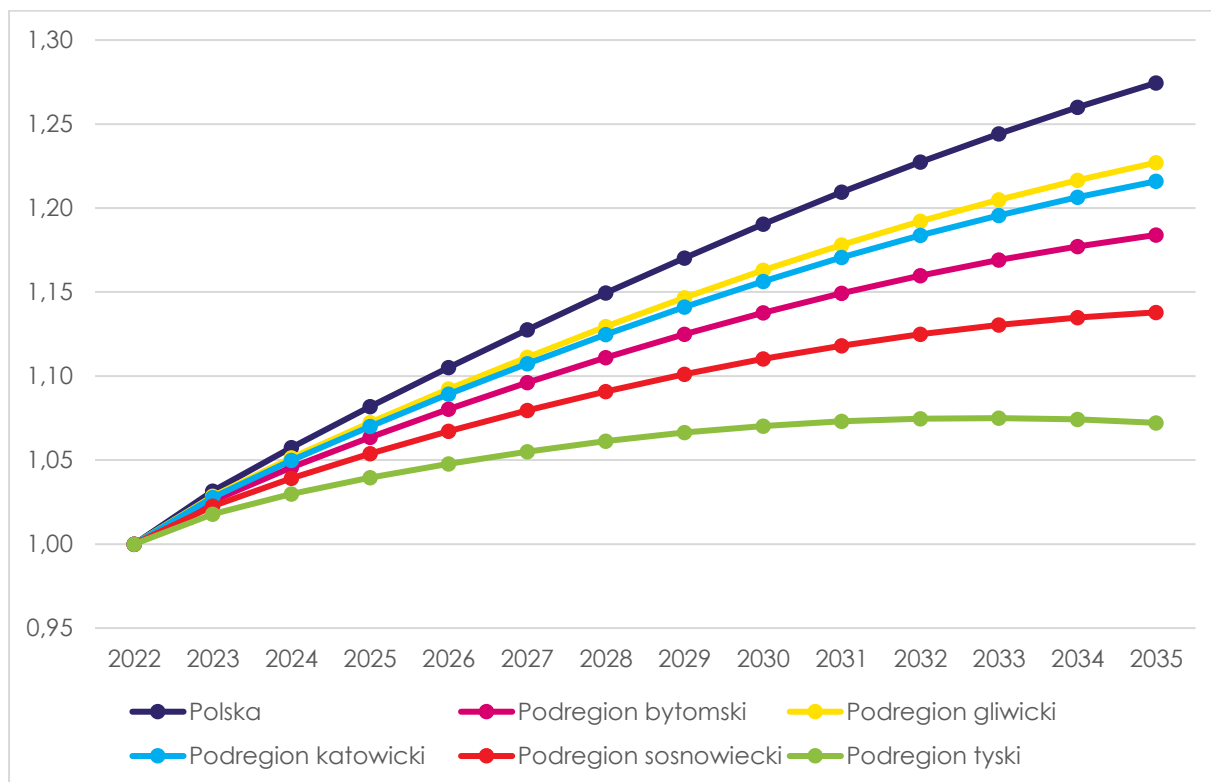
Poniższa projekcja rozwoju gospodarczego została przeprowadzona dla podregionów Subregionu Centralnego województwa śląskiego, co wynika z dostępności do danych na poziomie NUTS 3. Założono, że gospodarka Polski będzie się rozwijać – zgodnie ze wskaźnikiem przyjętym przez OECD, Real GDP long-term forecast – natomiast udział podregionów: katowickiego, tyskiego, gliwickiego, bytomskiego i sosnowieckiego w PKB kraju będzie się zmieniać – zgodnie z trendem z lat 2015-2019.

Rys. 166. Realne PKB wg podregionów NUTS 3 [w mld PLN, 2020]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Eurostat i OECD

Rys. 167. Realne PKB wg podregionów NUTS 3 oraz dla Polski (wartość z 2022 = 1)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Eurostat i OECD

Prognozy OECD dla Polski zakładają, że krajowa gospodarka odnotuje istotne wzrosty PKB do 2025 r., jednak następnie wzrosty będą długofalowo spadać, choć nawet w 2035 r. polska gospodarka będzie cechowała się wyższym tempem wzrostu PKB niż niemiecka. Analogicznie OECD prognozuje spadek dynamiki wzrostu innych gospodarek regionu, przy czym sytuacja Węgier jest oceniana gorzej, a Czech nieco lepiej. Na długofalowe trendy w naszym regionie wpływają m.in. niekorzystne prognozy demograficzne.

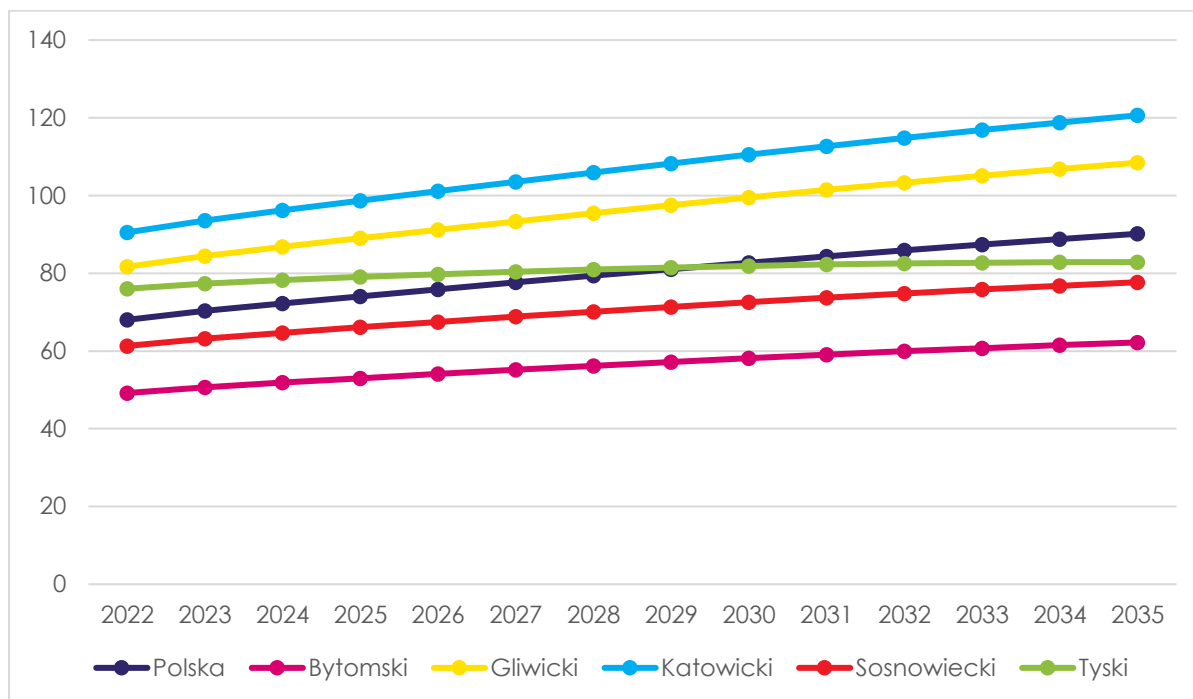
Przeprowadzona analiza wskazuje, że gospodarki podregionów GZM będą się dalej rozwijały, aczkolwiek w tempie wolniejszym niż gospodarka Polski, oraz w analogicznie malejącym. Największą gospodarką Subregionu Centralnego pozostanie podregion katowicki, natomiast, przy zachowaniu trendów z ostatniej dekady, najszybciej będzie rozwijał się podregion gliwicki. Analiza wskazuje na pozytywne trendy rozwojowe w podregionie bytomskim, który odnotował niezłe wyniki w latach 2015-2019. Niższy wzrost (i stagnację po 2030 r.) prognozuje się dla podregionu tyskiego, który w ostatniej dekadzie rozwijał się najwolniej (ze stagnacją w latach 2011-2015 oraz wolniejszym niż w innych regionach wzrostem w latach 2015-2019).

Opierając się na prognozach Eurostatu dot. populacji podregionów, obliczono PKB *per capita*. Przy utrzymaniu się dotychczasowych trendów ranking poszczególnych podregionów zostanie zachowany (odpowiednio: podregion katowicki, gliwicki, tyski, sosnowiecki, bytomski). Wzrośnie jednak dystans pomiędzy najbogatszymi i zarazem najszybciej rozwijającymi się podregionami a pozostałymi. Podregion tyski, obecnie niewiele ustępujący gliwickiemu, zostanie w 2035 r. niemal dogoniony przez sosnowiecki. Pomimo nieco szybszego rozwoju podregion bytomski pozostanie najmniej zamożnym w przeliczeniu na mieszkańca.

Ponieważ wzrost PKB w całym kraju będzie wyższy, podregiony tyski, sosnowiecki i bytomski będą miały PKB *per capita* poniżej średniej krajowej.

Rys. 168. Realne PKB per capita wg podregionów NUTS 3 i dla Polski w 2020 r. [w tys. PLN]

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Eurostat i OECD

Należy pamiętać, że do 2035 r. możliwe jest wystąpienie zjawisk radykalnie zmieniających kondycję gospodarczą obszaru GZM, także w długim okresie. Można tu wymienić m.in. dynamizację polityki klimatycznej (i wynikające z tego koszty oraz inwestycje). W przypadku miast tracących populację istnieje ryzyko nasilenia tego trendu w wyniku negatywnych sprzężeń zwrotnych, aczkolwiek trendy za ostatnie lata wskazywały na pewną poprawę sytuacji gospodarczej, np. w podregionie bytomskim.

Poprawa perspektyw rozwojowych regionu może natomiast wynikać z odpowiedniej polityki strategicznej na poziomie GZM, gmin oraz województwa. Na skutek upowszechnienia się nowoczesnego przemysłu, wzrostu innowacyjności gospodarki i wdrażania nowych branż po stopniowej utracie znaczenia przez górnictwo węgla kamiennego obszar GZM może zacząć rozwijać się dynamiczniej. Tego typu ambicje są niewątpliwie potrzebne, aby utrzymać pozycję GZM jako jednej z czołowych polskich metropolii.

Komentarz dotyczący wojny w Ukrainie

Kryzys polityczno-ekonomiczny, wywołany rosyjską agresją na Ukrainę, już obecnie silnie wpływa na sytuację gospodarczą Polski, Europy oraz całego świata. Jego efekty mogą też w pewnym stopniu zmodyfikować trendy rozwojowe GZM, prawdopodobnie nie zmieniając ich generalnego kierunku, przewidywanego w opracowaniu.

Najważniejsze aspekty tego wpływu to:

1. **Zawiorowania gospodarcze wynikające z wojny, a zwłaszcza gwałtowny wzrost globalnych cen energii i żywności, mogą silnie wzmocnić i utrwalić zjawiska inflacyjne w Polsce,** negatywnie wpływając na tempo wzrostu PKB w ciągu nadchodzących kilku lat (poniżej przyjętego w niniejszym opracowaniu tempa wzrostu, zakładanego w prognozie OECD).

2. **Silny wpływ wojny na sektor energetyczny.** Ryzyko przerw w dostawach gazu i ropy naftowej z Rosji może spowodować spadek produkcji przemysłowej. Zmniejszenie produkcji może wystąpić zarówno w Polsce, jak i w państwach, z którymi odbywa się najintensywniejsza wymiana handlowa (np. Niemcy), co potencjalnie jeszcze bardziej nasili spadek produkcji krajowej. Dodatkowo sankcje nakładane przez Zachód, a co najważniejsze, zniszczenie wizerunku Rosji jako wiarygodnego partnera gospodarczego, wpłyną prawdopodobnie na modyfikację polityki klimatycznej UE. Nie będzie to jednak oznaczać rezygnacji z realizacji jej celów, w tym zwłaszcza z uniezależnienia Europy od importu paliw kopalnych i ich zastąpienia w bilansie energetycznym przez czystą energię. Zmieni się za to zapewne ścieżka dojścia do neutralności klimatycznej, co może oznaczać akceptację dłuższego wykorzystywania węgla jako paliwa przejściowego.
3. **Wojna może mieć pewien wpływ na sytuację na rynku pracy.** Choć do Polski przybyły już ponad 2 miliony uchodźców, nie jest jasne, jak wielu spośród nich podejmie pracę i pozostanie w naszym kraju przez dłuższy czas (będzie to zależęć od rozwoju sytuacji w Ukrainie). Natomiast bardzo prawdopodobne jest, że po zakończeniu wojny część uchodźców i ich rodzin pozostanie w Polsce na stałe, zwłaszcza na obszarach silnie zurbanizowanych (w tym w GZM), poprawiając sytuację demograficzną i sytuację na rynku pracy. Może to w trwały sposób zmienić strukturę narodowościową i przynajmniej czasowo osłabić trendy dezurbanizacyjne i depopulacyjne.

Reasumując, można stwierdzić, że choć wojna będzie miała niewątpliwie negatywny wpływ na rozwój Polski, to nie wyklucza się również pewnych efektów, które mogą ułatwić rozwój gospodarczy GZM.

Ze względu na wiele niewiadomych, w szczególności dotyczących dalszego przebiegu konfliktu, w obecnej chwili brak jeszcze podstaw do jakiegokolwiek precyzyjnej prognozy wpływu powyższych zjawisk na trendy rozwojowe GZM. Siła ich oddziaływania musi być na bieżąco analizowana i oceniana, z uwzględnieniem napływających nowych informacji.

4.2 Wyzwania strategiczne

4.2.1 Analiza PESTEL

GZM jako organizacja funkcjonuje w złożonym otoczeniu czynników o różnorodnym charakterze, mogących wpływać na jej funkcjonowanie. W celu odpowiedniej identyfikacji kluczowych zjawisk zewnętrznych, wpływających na działanie GZM, przeprowadzono analizę PESTEL, pozwalającą na mapowanie czynników: politycznych (P – *political*), ekonomicznych (E – *economic*), społecznych (S – *social*), technologicznych (T – *technological*), środowiskowych (E – *environmental*) i prawnych (L – *legal*). Metoda zwykle stosowana jest w procesach strategicznych w sektorze prywatnym, jednak użycie jej w odniesieniu do instytucji samorządowej było możliwe po odpowiedniej adaptacji pytań pomocniczych w odniesieniu do każdego z wymiarów.

Wyniki analizy PESTEL stanowią podsumowanie wniosków z przeprowadzonych warsztatów z przedstawicielami władz gmin członkowskich oraz pracowników Urzędu Metropolitalnego, a także z innych działań badawczych, zrealizowanych na potrzeby Diagnozy.

Poszczególne zjawiska składające się na otoczenie GZM zostały następnie przeanalizowane pod kątem pozytywnego lub negatywnego wpływu na rozwój GZM, obecnego lub potencjalnego. Wyniki te zostały wykorzystane przy sporządzaniu analizy SWOT (szczególnie dot. szans i zagrożeń). Następnie dokonano analizy powiązań pomiędzy poszczególnymi zjawiskami w celu identyfikacji kwestii o potencjalnie największym stopniu oddziaływania. Zostały one wskazane jako kluczowe wyzwania rozwojowe, które będą podstawą prac nad właściwym dokumentem Strategii Rozwoju GZM.

W ramach poszczególnych czynników wskazano te, które będą kluczowe z perspektywy planowania strategicznego.

Czynniki polityczne

Polityczne uwarunkowania działalności GZM są złożone. Jako jedyny związek metropolitalny powołany w drodze ustawy GZM jest zależna od rozstrzygnięć na szczeblu rządowym, a także jej działalność pozostaje uwarunkowana innymi aktami prawnymi oraz politycznymi decyzjami o charakterze wykonawczym. Działania poszczególnych gmin członkowskich stanowią odzwierciedlenie lokalnej polityki samorządowej, a istotną przestrzenią aktywności politycznej jest również współpraca samorządów w ramach GZM.

Kluczowe czynniki polityczne to:

- Centralistyczna orientacja polityczna władzy ustawodawczej oraz wykonawczej, nastawiona na zmniejszanie kompetencji władz samorządowych oraz ograniczenie finansowania działań;
- Gospodarcza i geopolityczna niestabilność, wywołana pandemią COVID-19 oraz inwazją Rosji na Ukrainę oraz możliwymi konsekwencjami;
- Decyzje dot. tempa i charakteru transformacji energetycznej, podejmowane na poziomie europejskim i ogólnopolskim – przy mniejszej sprawczości szczególnie dotkniętych samorządów, w tym należących do GZM;
- Uwarunkowania prawne dot. procesu decyzyjnego GZM, przekładające się na konieczność prowadzenia długotrwałych negocjacji;

- nierozwiązany spór z Unią Europejską, dot. praworządności, który może skutkować dalszym wstrzymaniem środków z budżetu UE oraz obniżeniem atrakcyjności inwestycyjnej GZM.

Czynniki ekonomiczne

Zewnętrzne uwarunkowania ekonomiczne GZM wynikają z silnych powiązań z innymi regionami oraz państwami, a także z podejmowanych na szczeblu centralnym decyzji, wpływających na gospodarkę regionu oraz finanse samorządów. Intensywny rozwój polskiej gospodarki w ostatnim okresie, w tym szybki powrót na ścieżkę wzrostu po pandemii, obecnie jest jednak pod znakiem zapytania w związku z wojną w Ukrainie i możliwymi jej skutkami.

Kluczowe czynniki ekonomiczne to:

- Dostęp przedsiębiorstw z GZM do pobliskich rynków zbytu dzięki położeniu geograficznemu oraz rozwiniętej infrastrukturze transportowej (gęsto zaludnione województwo śląskie, a także Kraków, Ostrawa);
- Planowane stopniowe odchodzenie od energetyki opartej na węglu kamiennym, stanowiące zagrożenie dla miejsc pracy w sektorze górniczym oraz w sektorach powiązanych;
- Większa ekspozycja na negatywne konsekwencje globalnego spowolnienia gospodarczego – koniunktura na międzynarodowych rynkach szczególnie mocno wpływa na gospodarkę GZM ze względu na istotny udział eksportu z wysoką koncentracją branżową (przemysł samochodowy);
- Skracanie globalnych łańcuchów dostaw jako efekt pandemii COVID-19 oraz potencjalne dalsze zaburzenia, wynikające z wojny w Ukrainie, a także lokowanie dostawców bliżej rynków docelowych;
- Rosnące znaczenie nowoczesnej gospodarki opartej na wiedzy – w porównaniu do innych wiodących polskich metropolii GZM jest relatywnie słabiej przygotowana do rywalizacji w sektorze usług oraz działalności badawczo-rozwojowej, natomiast ma duży potencjał do wdrażania nowoczesnych rozwiązań w przemyśle;
- Ograniczanie dochodów jednostek samorządu terytorialnego poprzez kolejne decyzje, m.in. podatkowe;
- Inflacja zwiększająca koszty realizacji zadań publicznych przez JST oraz problem z wygospodarowaniem środków inwestycyjnych, w tym wkładów własnych, szczególnie przez mniej zamożne gminy;
- W związku z wojną w Ukrainie – dodatkowy wzrost cen (zwłaszcza energii, ale nie tylko) w wyniku sankcji nałożonych na Rosję;
- Potencjalne przyspieszenie transformacji energetycznej (jako skutek dążenia do niezależności energetycznej od innych państw), z możliwym wpływem na rynek pracy (zarówno likwidacja, jak i powstanie miejsc pracy).

Czynniki społeczne

GZM wyróżnia się na tle większości polskich metropolii (Warszawa, Poznań, Kraków, Wrocław) brakiem tak jednoznacznej wspólnej tożsamości metropolitalnej. Związki pomiędzy

poszczególnymi ośrodkami GZM są jednak bardzo silne i rośnie świadomość, że rozwiązanie problemów wymaga przyjęcia perspektywy ponadlokalnej.

Kluczowe czynniki społeczne to:

- Negatywne trendy demograficzne w całej Polsce zmniejszą potencjał do migracji oraz oznaczają rosnącą rywalizację o mieszkańców;
- Ujemny bilans migracyjny GZM jako efekt wzrostu atrakcyjności osiedleńczej innych ośrodków miejskich (w porównaniu z GZM);
- Zmiana struktury demograficznej, z rosnącym udziałem ludności w wieku poprodukcyjnym, w wyniku zarówno ogólnych procesów demograficznych (starzenie się społeczeństwa), jak i nasilonego odpływu młodych ludzi w kierunku innych, bardziej atrakcyjnych ośrodków miejskich;
- Transformacja górnicza wymusza zmiany w kulturze i tożsamości obszaru GZM, co stanowi wyzwanie – szczególnie z perspektywy ośrodków tracących populację i funkcje społeczno-gospodarcze, zagrożonych problemami społecznymi;
- Rozwój i wyższy poziom ośrodków akademickich w innych miastach, co przekłada się na relatywnie niekorzystną sytuację uczelni z obszaru GZM w rywalizacji o pozycję naukową i dydaktyczną oraz skutkuje nasileniem migracji młodych osób i spadkiem prestiżu regionu;
- Wcześniejsze migracje z Ukrainy odpowiadały na potrzeby lokalnego rynku pracy GZM, a migracje związane z wojną w Ukrainie mogą oznaczać trwałe osiedlenie się nawet kilkuset tysięcy osób, a także wzrost różnorodności kulturowej i społecznej.

Czynniki technologiczne

Kluczowym czynnikiem wymuszającym zmiany technologiczne będzie konieczność redukcji emisji gazów cieplarnianych w każdym sektorze gospodarki. Drugim jest zmniejszająca się liczba pracowników, która wymusza będzie robotyzację. Zmiana technologiczna będzie miała często charakter kompleksowy: oprócz punktowych wdrożeń technologii konieczna będzie zmiana paradygmatu funkcjonowania podstawowych obszarów życia gospodarczego i społecznego.

Główne czynniki technologiczne to:

- Transformacja w sektorze mieszkalnictwa, wywołana koniecznością redukcji emisji gazów cieplarnianych oraz rosnącymi cenami paliw, a także towarzyszące jej zakrojone na szeroką skalę inwestycje w modernizację budynków lub budowę nowych osiedli (szczególnie w związku z występowaniem przedwojennej zabudowy), poprawę efektywności energetycznej i rozwój nowych, ekologicznych źródeł ciepła;
- Transformacja w sektorze transportu, rozumiana jako całościowa zmiana modelu mobilności, z priorytetyzacją niskoemisyjnego transportu zbiorowego (przy równoczesnej zmianie przyzwyczajeń ludności);
- Postępująca cyfryzacja administracji samorządowej, skutkująca optymalizacją funkcjonowania oraz popularyzacją procesów partycypacyjnych;
- Transformacja cyfrowa sektorze prywatnym – popularyzacja rozwiązań digitalowych, a w efekcie wzrost efektywności funkcjonowania oraz przewag konkurencyjnych przedsiębiorstw.

Czynniki środowiskowe

Uwarunkowania środowiskowe GZM wynikają z historii gospodarczej zarówno Polski, jak i świata. W wyniku rewolucji przemysłowej nastąpił wzrost znaczenia węgla kamiennego, którego wydobycie (z uwagi na największą koncentrację surowca w granicach Polski) najsilniej rozwinęło się właśnie na obszarze dzisiejszej GZM. W kwestii czynników środowiskowych w kolejnych dekadach coraz większą rolę odgrywać będą globalne zmiany klimatu. Jednocześnie ich mitygacja w znaczący sposób będzie przekładać się na poprawę jakości życia i zdrowia mieszkańców.

Kluczowe czynniki środowiskowe:

- Postępujące zmiany klimatu przełożą się na wzrost rocznych temperatur, nasilenie nagłych zjawisk pogodowych (ulewy, burze, fale upałów), wzrost ryzyka podtopień w związku z intensywnymi opadami, wzrost ryzyka suszy. Zdecydowana większość zmian będzie negatywnie wpływać na zdrowie publiczne, jakość życia, infrastrukturę i zasoby przyrodnicze, jednak możliwa jest częściowa mitygacja zmian;
- W otoczeniu GZM znajduje się wiele przyrodniczych obszarów chronionych, w tym o wysokich walorach turystycznych, co wpływa na atrakcyjność zamieszkania w regionie;
- Jeśli chodzi o wyzwania związane ze zmianami klimatu, obserwowany jest ogólny wzrost świadomości ekologicznej i klimatycznej, co przekłada się na rosnące oczekiwania dot. kwestii środowiskowych (np. jakość powietrza czy dostępność i jakość terenów zielonych), także ze strony mieszkańców GZM.

Czynniki prawne

Działalność GZM jako związku metropolitalnego jest bezpośrednio uwarunkowana zapisami odpowiednich ustaw, na brzmienie których gminy członkowskie mogą jednak potencjalnie wywierać pewien wpływ poprzez zabiegi na poziomie centralnym. Niezmiernie istotny jest również wpływ organów praktycznie interpretujących prawo (województwo, sądy administracyjne).

Kluczowe czynniki prawne:

- Zadania GZM są wskazane w ustawie, jednak w praktyce ogromną rolę odgrywa interpretacja zapisu: „Rozwój społeczny i gospodarczy obszaru związku metropolitalnego”. W przypadku przyjęcia wąskiej interpretacji GZM nie może realizować niektórych zadań, potrzebnych z punktu widzenia rozwoju regionu – przykładem jest tu gospodarka odpadami;
- Interesariusze oceniają, że ze względu na uwarunkowania polityczne obecnie są ograniczone szanse na rozszerzenie kompetencji GZM czy skonkretyzowanie wpływu GZM na poszczególne obszary tematyczne;
- Interesariusze wskazują na różne aspekty funkcjonowania GZM w obecnym porządku prawnym. Zostały one omówione w rozdziale 2.5 dot. instytucjonalnego wymiaru działalności GZM. Ze względu na te uwarunkowania możliwości wpływu GZM często wymagają czynienia odpowiednich ustaleń i prowadzenia negocjacji z gminami członkowskimi, a czas trwania tych procesów może powodować opóźnienie procesu decyzyjnego i realizacji konkretnych działań.

4.2.2 Analiza SWOT

Poniższa analiza SWOT (silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia) została przeprowadzona nie tylko w odniesieniu do GZM jako ośrodka metropolitalnego, lecz także w kontekście możliwości działania GZM jako konkretnej instytucji. Poszczególne czynniki zostały wyłonione w procesie analitycznym, w oparciu o rezultaty przeprowadzonych badań. Zagadnienia do analizy SWOT były w szczególnym zakresie przedmiotem uzgodnień z interesariuszami procesu strategicznego.

Silne strony

- **GZM należy do największych aglomeracji w Polsce i stanowi wyróżniający się obszar, jeżeli chodzi o gęstość zaludnienia.** Pomimo postępującej depopulacji GZM koncentruje potencjał ludnościowy, umożliwiając rozwój funkcji metropolitalnych.
- **Rozwój innowacyjnego przemysłu** – Metropolia, dzięki koncentracji konkurencyjnych podmiotów gospodarczych oraz działaniom instytucji publicznych, wytworzyła dosyć wcześnie, na tle innych regionów, ekosystem wspierający rozwój przemysłu 4.0 (klaster SAAM, Centrum Przemysłu 4.0 na Politechnice Śląskiej), dzięki któremu staje się wiodącym regionem w Polsce w tym obiecującym kierunku rozwoju.
- **Duży i rozwinięty rynek pracy** – obszar GZM to rozwinięty rynek pracy, atrakcyjny zarówno z perspektywy pracowników, jak i pracodawców. Ze względu na rosnącą aktywność zawodową mieszkańców, dojazdy pracowników spoza GZM oraz migracje międzynarodowe liczba zatrudnionych rosła także w ostatniej dekadzie, pomimo negatywnych trendów demograficznych. Rosnąca dywersyfikacja rynku pracy przekłada się na atrakcyjność regionu, aczkolwiek poszczególne branże nie są równomiernie rozlokowane na obszarze GZM (np. duża koncentracja nowoczesnych usług finansowych w Katowicach i Chorzowie).
- **Znaczący sukces transformacji energetycznej, opartej na rozwoju nowych gałęzi przemysłu oraz sektora usług** – zmniejszenie dotychczas znacznej roli górnictwa w lokalnej gospodarce stwarzało ryzyko doprowadzenia do zapaści gospodarczej regionu. Jednak, dzięki wykorzystaniu potencjału gospodarczego i inwestycyjnego regionu, transformacja przyczyniła się do pozytywnej dywersyfikacji działalności przemysłowej oraz rozwoju sektora usług, nie powodując zarazem znacznego uszczerbku kondycji gospodarczej. Rozwinięto m.in. sektory: przemysł przetwórczy, nowoczesne usługi dla biznesu (BPO, ITO, SSC), usługi informatyczne, logistyczne. GZM oferuje obecnie miejsca pracy dla osób o różnych kwalifikacjach i oczekiwaniach.
- **Bliskie położenie oraz korzystne połączenia transportowe z dużymi ośrodkami miejskimi** – gęsta sieć dróg wysokiej klasy (krajowych i międzynarodowych), liczne połączenia kolejowe oraz bliskość międzynarodowych portów lotniczych (Katowice, Kraków, Ostrawa) zapewniają efektywną komunikację z innymi aglomeracjami w Polsce i za granicą, co sprzyja intensywnej wymianie handlowej i dalszemu rozwojowi gospodarczemu.
- **Rozwinięta sieć infrastruktury transportowej wewnątrz GZM** – dobry stan i zagęszczenie infrastruktury transportowej (drogowej, kolejowej) na obszarze GZM stanowi wyróżnik na tle innych obszarów Polski oraz istotny czynnik wpływający na wzrost gospodarczy regionu.

- **Rozwinięta sieć połączeń zbiorowego transportu publicznego** – wysoki poziom sieci infrastruktury transportowej stanowi podstawę do rozwoju komunikacji publicznej. Liczba i zagęszczenie połączeń pociągów, autobusów czy innych środków transportu publicznego zwiększa mobilność mieszkańców GZM, przyczyniając się tym samym do dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.
- **Wysoka dostępność i znaczna powierzchnia terenów zieleni** – wg danych GUS lasy, parki i zieleńce stanowią około ¼ powierzchni GZM, a nawet jej największe miasta mogą pochwalić się znaczącym udziałem terenów zieleni (przykładowo: Katowice, w których 40% powierzchni zajmują lasy), co czyni Metropolię jednym z bardziej zielonych miejsc zarówno w regionie, jak i na mapie Polski.
- **Przystępność cenowa mieszkań** – w porównaniu z innymi dużymi ośrodkami miejskimi w Polsce i za granicą mieszkania na obszarze GZM są relatywnie bardziej dostępne niż w innych częściach kraju. Fakt ten może stanowić istotny czynnik zwiększający atrakcyjność osadniczą obszaru GZM.
- **GZM jako regionalne centrum instytucjonalne** – w granicach GZM znajdują się siedziby kilku kluczowych urzędów i instytucji na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym (m.in. Urząd Marszałkowski czy Wojewódzki, ale także Wyższy Urząd Górniczy czy Główny Instytut Górnictwa) oraz zarządów dużych spółek o znaczeniu krajowym i ponadkrajowym. Koncentracja takich podmiotów ma znaczenie strategiczne i przyczynia się do wzrostu potencjału rozwojowego obszaru GZM.
- **Doświadczenia współpracy w ramach GZM** – ponad 5 lat współpracy w ramach GZM, a w przypadku niektórych gmin także w ramach innych podmiotów (np. Związku Gmin i Powiatów Subregionu Centralnego Województwa Śląskiego czy Górnos Śląskiego Związku Metropolitalnego), pozwoliło zebrać cenne doświadczenie oraz stworzyć schematy efektywnego współdziałania między poszczególnymi gminami członkowskimi GZM.
- **Stopniowo poprawiający się wizerunek obszaru Metropolii** – w ostatnim czasie podjęto wiele starań, by zmienić wizerunek obszaru GZM z silnie zindustrializowanego na miejsce o wysokiej jakości życia, z dobrym dostępem do terenów zielonych i bogatą ofertą przemysłu czasu wolnego (np. przemysłu wydarzeń kulturalnych).
- **Szeroka oferta szkół wyższych** – wielość i różnorodność szkół wyższych na obszarze GZM stwarza dobrą bazę do zapewniania wysoko wykwalifikowanych kadr oraz umacniania pozycji GZM jako ośrodka badawczo-naukowego. Uczelnie wyższe GZM dysponują odpowiednim potencjałem dydaktycznym, natomiast konieczny jest dalszy rozwój działalności naukowej.
- **Rozwinięta infrastruktura sportowa i kulturalna** – znaczne zagęszczenie infrastruktury sportowej oraz kulturalnej pozwala stworzyć atrakcyjną ofertę rekreacyjną, co podnosi jakość życia mieszkańców GZM.
- **Dynamicznie rozwijający się przemysł wydarzeń oraz niestandardowych produktów turystycznych** – w ostatnich latach na obszarze GZM można było zaobserwować dynamiczny rozwój oferty kulturalnej i turystycznej (np. budowa Międzynarodowego Centrum Kongresowego czy Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia w Katowicach). Zwiększa to atrakcyjność obszaru GZM zarówno pod kątem mieszkalnym, jak i turystycznym.

Szanse

- **Rozwój nowych, zielonych technologii** – rozwój nowoczesnych technologii w sektorze energetyki (OZE), ciepłownictwa (termomodernizacja, pompy ciepła), transporcie (niskoemisyjna komunikacja zbiorowa, elektromobilność) umożliwią pogodzenie znaczących spadków emisji gazów cieplarnianych z efektywnością finansową oraz poprawą warunków życia mieszkańców. W kolejnych dwóch dekadach dużą rolę odegrają także technologie magazynowania energii, wykorzystanie paliw alternatywnych w różnych sektorach, a także elektryfikacja procesów przemysłowych. Wykorzystanie tych szans będzie jednak wymagać znaczących nakładów inwestycyjnych, a także specjalistycznych analiz w celu określenia właściwego doboru technologii oraz momentu ich wdrożenia.
- **Dostępne środki na transformację energetyczną** – ponad 2 mld z Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji oraz potencjalnie także część środków z Krajowego Planu Odbudowy stwarzają dobre warunki do przeprowadzenia transformacji energetycznej, ale również gospodarczej, społecznej i środowiskowej – w sposób sprawiedliwy i zrównoważony.
- **Wykorzystanie doświadczeń innych ośrodków w Polsce** – GZM prowadzi stałą współpracę z innymi ośrodkami miejskimi w Polsce (Warszawa, Trójmiasto, Kraków, Wrocław) oraz kluczowymi podmiotami, takimi jak Unia Metropolii Polskich czy Związek Miast Polskich. Mimo pionierskiego charakteru GZM powyższa współpraca może być dobrym źródłem praktycznej wiedzy i know-how dotyczącego sprostania często podobnym wyzwaniom (odpływ młodych ludzi, starzenie się społeczeństwa, suburbanizacja itd.) oraz stanowić inspirację do podejmowanych inicjatyw i kierunków działań.
- **Perspektywa rozwoju transportu kolejowego** – bieżąca współpraca z Kolejami Śląskimi (m.in. integracja w ramach Metrobiletu) oraz udział w programie Kolej Plus stanowią podstawy do dalszej rozbudowy infrastruktury i oferty kolejowej w GZM. Z uwagi na trendy rozwojowe i właściwości kolei jest ona uznawana za przyszły szkielet i fundament mobilności na obszarze GZM.
- **Postępujący rozwój gospodarczy w Polsce** – mimo pandemii COVID-19 Polska odnotowuje dobre wyniki gospodarcze (wzrost PKB w 2021 r. o 5,7%³⁸¹), odrabiając z nawiązką straty z 2020 r. Pewnym wyzwaniem może być utrzymujący się wysoki wskaźnik inflacji (9,2% – stan na styczeń 2022 r.³⁸²), jednak, poza kwestią rosnących cen, przewiduje się dalszy wzrost gospodarczy Polski, co stanowi dobrą prognozę także dla rozwoju gospodarczego obszaru GZM.
- **Rozwój nowoczesnego myślenia o zrównoważonym rozwoju miast** – coraz częściej w debacie publicznej, a także w gronach samorządowych, eksperckich czy obywatelskich podnosi się kwestie, takie jak zapewnienie odpowiedniego dostępu do różnego rodzaju usług (w tym usług publicznych), poprawa ładu przestrzennego i rewitalizacja centrów miast czy zapewnienie inkluzywności różnym grupom i lokalnym społecznościom. Rośnie także świadomość ekologiczna. Działania te nie tylko zwiększają komfort i poprawiają jakość życia obecnych mieszkańców, ale też stanowią

³⁸¹ Według wstępnych szacunków GUS (stan na 17.02.2022 r.).

³⁸² <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/wskazniki-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-w-styczniu-2022-roku-dane-wstepne,2,123.html>.

zachętę do osiedlenia się dla tych potencjalnych, co byłoby pożądanym bodźcem w związku z niekorzystnymi prognozami demograficznymi.

- **Przyciąganie mieszkańców z zagranicy** – pozytywne trendy migracyjne, zwłaszcza dotyczące osób zza wschodniej granicy (Białoruś, Ukraina), stanowią potencjalne rozwiązanie, umożliwiające poprawę sytuacji demograficznej GZM.
- **Moda na miejskość** – pomimo chwilowej tendencji spadkowej (spowodowanej głównie pandemią COVID-19) w ostatnich latach można zauważyć wzrost zainteresowania zamieszkaniem w centrach miast, zwłaszcza wśród młodych ludzi.
- **Bliskość ośrodków rekreacji i turystyki** – bliskość miejsc atrakcyjnych przyrodniczo (np. Beskid Żywiecki) czy o rozwiniętej infrastrukturze rekreacyjnej stwarza dobre warunki do rozwoju turystyki i przemysłu czasu wolnego.
- **Potencjalne zmiany ustawy metropolitalnej** – kwestia dopracowania zakresu zadań GZM w ustawie o związku metropolitalnym w województwie śląskim stanowi jedno z wyzwań, ale też szansę GZM na wyniesienie podejmowanych inicjatyw i działań na wyższy poziom. Dzięki silniejszemu mandatowi, a także lepiej dookreślonym oraz potencjalnie szerszym kompetencjom GZM mogłaby zyskać na znaczeniu na arenie zarówno regionalnej, jak i krajowej.

Słabe strony

- **Długofalowy proces depopulacji** – GZM traci ok. 0,4-0,5% ludności rocznie, przy czym w ostatnich 2 latach proces ten nabrał jeszcze większej dynamiki. Na trend ten składają się zarówno ujemny bilans w ruchu naturalnym, jak i ujemne saldo migracji.
- **Zachodzący proces suburbanizacji** – migracja ludności z centrów miast na ich obrzeża jest z jednej strony kolejnym etapem urbanizacji, z drugiej zaś stwarza szereg wyzwań, takich jak utrata rangi i funkcji centrów miast czy wysokie koszty zapewnienia odpowiedniej infrastruktury na suburbiach. Suburbanizacja utrudnia zmniejszanie śladu klimatycznego GZM na skutek mniej efektywnej struktury osadniczej, dłuższych dojazdów do pracy, rozpowszechniania się zabudowy wielorodzinnej.
- **Znacząca utrata młodych mieszkańców na skutek emigracji** – na przestrzeni ostatnich dwóch dekad nastąpił istotny ubytek w liczbie mieszkańców obszaru GZM, zwłaszcza wśród osób w wieku produkcyjnym. Zjawisko to zwiększa stopień obciążenia demograficznego regionu, niosąc inne negatywne konsekwencje (np. niewystarczająca podaż pracy, większe obciążenie samorządów kosztami usług publicznych itp.). Niekorzystne skutki ma także powstawanie dzielnic i osiedli o bardzo wysokiej średniej wieku. Saldo migracji było szczególnie wysokie w pierwszej połowie ostatniej dekady, jednak nawet w okresie koniunktury Metropolia traci mieszkańców na skutek migracji – o głównie wewnątrz krajowym charakterze.
- **Wysoki udział osób starszych w populacji niektórych ośrodków** – ze względu na ograniczoną dzietność oraz migracje osób młodych udział osób starszych dynamicznie rośnie. Jest to szczególnie widoczne w części dużych miast, dotkniętych procesami suburbanizacji. Wiąże się to z koniecznością ogólnego dostosowania usług publicznych i przestrzeni miejskiej do potrzeb osób starszych. Odpowiednie działania włączające i aktywizujące mogą jednak poprawić jakość życia starszych mieszkańców, przedłużyć dalszą aktywność społeczną i trwanie w zdrowiu.

- **Uzależnienie od energetyki węglowej oraz ciepłownictwa opartego na węglu** – transformacja będzie wymagała istotnych nakładów inwestycyjnych w następnym okresie.
- **Niższa pozycja szkół wyższych (relatywnie do skali GZM)** – mimo dużego stopnia metropolitalności GZM, a co za tym idzie – też dużego potencjału, lokalne uczelnie wyższe nie zaliczają się do światowej czołówki ośrodków akademickich, co zmniejsza ich atrakcyjność w oczach młodzieży i powoduje odpływ młodych osób do szkół wyższych w innych miastach, pogłębiając tym samym zjawiska depopulacji i starzenia się społeczeństwa.
- **Przeciętne i niższe od średniej krajowej wyniki egzaminacyjne i pozycja szkół średnich w porównaniu do innych wiodących ośrodków w kraju** – zarówno wyniki uczniów kończących szkoły podstawowe, jak i zdawalność matur kształtują się na nieco niższym poziomie od średnich ogólnopolskich, a licea z GZM zajmują odległe pozycje w ogólnopolskich rankingach.
- **Zanieczyszczenie środowiska, szczególnie powietrza** – wieloletnia, intensywna działalność przemysłowa w znaczący sposób wpłynęła na stan środowiska, przyczyniając się do znacznego zanieczyszczenia gleb oraz powietrza, a w dalszej kolejności także do pogorszenia jakości życia na obszarze GZM. Sytuacja ulega jednak stopniowej poprawie.
- **Zanieczyszczenie wód powierzchniowych, szczególnie na obszarze ośrodków przemysłu**, oraz znaczne ilości ścieków przemysłowych, odprowadzanych do wód lub ziemi bez oczyszczenia.
- **Gospodarka odpadami** – rosnące koszty gospodarki odpadami, ograniczone możliwości tworzenia nowych składowisk oraz trudności w budowie zakładu termicznej utylizacji odpadów.
- **Znaczący udział zabudowy mieszkaniowej o niskiej atrakcyjności i/lub efektywności energetycznej bądź w złym stanie technicznym** – wiele budynków z obszaru GZM powstało kilka dekad temu, nie zostały one poddane renowacji czy termomodernizacji, przez co nie są dostosowane do dzisiejszych standardów efektywności energetycznej, co dodatkowo zwiększa koszty użytkowania takiej zabudowy.
- **Duże różnice w poziomie życia pomiędzy mieszkańcami poszczególnych gmin** – Gliwice i Katowice są równie zamożne jak inne największe miasta w Polsce, jednak mniejsze ośrodki oferują wyraźnie niższe wynagrodzenia, a zgodnie z prognozami dystans wobec wiodących ośrodków będzie się powiększał.
- **Nierówny rozwój poszczególnych obszarów Metropolii** – oprócz silnych lokomotyw wzrostu o dużej atrakcyjności mieszkaniowej i inwestycyjnej na terenie GZM występują też ośrodki i dzielnice dotknięte kryzysem społeczno-gospodarczym. Często ma to związek ze znacznym udziałem starszej, mniej atrakcyjnej zabudowy (przedwojennej czy w niektórych przypadkach z czasów PRL) bądź intensywnej działalności przemysłowej (zwłaszcza górniczej). Dochodzi na ich obszarze do negatywnych sprzężeń: spadająca jakość życia skutkuje wyprowadzaniem się zamożniejszych mieszkańców, co przekłada się na dalsze obniżenie bazy podatkowej, zmniejszenie rynku usług lokalnych (handel, rekreacja), a w konsekwencji dalszego spadku jakości życia.
- **Ograniczone możliwości inwestycyjne gmin dotkniętych problemami społeczno-gospodarczymi** – z racji sąsiedowania z prężnymi ośrodkami uboższe gminy z obszaru

GZM mają tym trudniejsze zadanie w przyciąganiu inwestycji, które w naturalny sposób ciążą ku dynamicznie rozwijającym się gminom.

- **Wyczerpywanie się najbardziej atrakcyjnych terenów inwestycyjnych** – relatywnie spora gęstość zaludnienia oraz duża ilość inwestycji powodują zmniejszanie się puli terenów dostępnych pod inwestycje. Dodatkowym wyzwaniem w tym zakresie są także kwestie własnościowe i środowiskowe, związane zwłaszcza z terenami przemysłowymi.
- **Rozproszenie zarządzania ośrodkiem metropolitalnym ze względu na policentryczność** – występowanie w bliskiej odległości wielu miast o relatywnie dużej liczbie mieszkańców i znaczeniu z jednej strony tworzy potencjał regionu, z drugiej zaś może przyczyniać się do nieoptymalnego rozbitcia ośrodków decyzyjnych, co utrudnia efektywne zarządzanie Metropolią.
- **Sprzeczne interesy poszczególnych gmin GZM** – znaczne zróżnicowanie gmin członkowskich GZM przekłada się na różne uwarunkowania rozwojowe, a co za tym idzie, często rozbieżne cele i kierunki działań, a także oczekiwania mieszkańców. Taki stan rzeczy utrudnia współpracę i wypracowywanie konsensusu bądź osiągnięcie jednomyślności.

Zagrożenia

- **Wysoka konkurencja z innymi regionami** – mimo wielu walorów GZM nadal silnie rywalizuje z sąsiednimi regionami i ośrodkami miejskimi w przyciąganiu potencjalnych nowych mieszkańców, studentów, wysoko wykwalifikowanych pracowników, inwestorów czy turystów. Konkurencja ta może utrudnić bądź nawet wpłynąć negatywnie na dalszy rozwój społeczno-gospodarczy GZM.
- **Większa ekspozycja na koszty transformacji energetycznej** – znaczny udział górnictwa i innych sektorów gospodarki o wysokiej energochłonności sprawia, że obszar GZM jest bardziej narażony na negatywne skutki transformacji (m.in. ewentualne nasilenie problemów społecznych, takich jak bezrobocie, nałogi, przemoc, czy nasilenie nierówności społecznych i pauperyzacja części społeczeństwa).
- **Dalsze negatywne trendy w strukturze osadniczej** – prognozuje się, że suburbanizacja i tzw. rozlewanie się miast będą w najbliższych latach nadal silnie oddziaływać na obszar GZM, co może stanowić wyzwanie w kontekście zapewnienia odpowiedniego planowania przestrzennego na poziomie gmin.
- **Kryzys finansów jednostek samorządu terytorialnego na skutek zmian podatkowych oraz inflacji** – ostatnie zmiany prawne spowodowały skurczenie się budżetów wielu gmin członkowskich GZM – przy niezmiennym (bądź większym) poziomie wydatków. Sytuację dodatkowo pogarsza nasilające się zjawisko inflacji. Konieczność sprostania wyzwaniom natury budżetowej może negatywnie odbić się na poziomie realizacji zadań własnych przez JST, na czym stracą przede wszystkim mieszkańcy.
- **Ryzyko konfliktów społecznych w kontekście transformacji energetycznej** – w wyniku długiego procesu negocjacyjnego strona rządowa, związki zawodowe oraz inni partnerzy zaakceptowali w 2021 r. scenariusz transformacji górnictwa węgla kamiennego, opisany w dokumencie umowy społecznej. Ekspertki wskazują jednak, że przyjęty harmonogram odchodzenia od wydobywania w śląskich kopalniach nie spełnia międzynarodowych zobowiązań Polski i obarczony jest wysokim ryzykiem

ekonomicznym. Kwestia przyszłości górnictwa będzie przedmiotem nawracających napięć społecznych, na które będą nakładać się również inne społeczne kontrowersje związane z transformacją, np. w kontekście ograniczeń indywidualnego transportu samochodowego.

- **Rosnąca ekspozycja na skutki zmian klimatu** – w ostatnim czasie można zaobserwować globalną tendencję nasilania się negatywnych skutków zmian klimatu, takich jak częstsze występowanie anomalii pogodowych. Na obszarze GZM oczekiwać należy nasilenia fal upałów, susz, nawałnych deszczy powodujących lokalne podtopienia. W dalszej perspektywie zmiany klimatu będą również istotnym źródłem ruchów migracyjnych.
- **Ryzyko niekorzystnych zmian w ustawach regulujących GZM** – oprócz szans związanych z potencjalną modyfikacją zapisów ustawy metropolitalnej na korzyść GZM istnieje ryzyko, że ewentualne zmiany mogą oddziaływać na jej niekorzyść, zmniejszając rangę i znaczenie Metropolii.
- **Spowolnienie zmian w kierunku bardziej zrównoważonego modelu funkcjonowania miast jako konsekwencja pandemii COVID-19** – znaczne i wszechstronne zmiany (np. w modelu konsumpcji czy dojazdów do pracy), związane z wybuchem pandemii i przymusem pozostania w domu, mogą mieć negatywny wpływ na funkcjonowanie ośrodków miejskich. Przykładem takiego zjawiska jest kryzys transportu zbiorowego, spowodowany mniejszą ilością pasażerów – przy jednoczesnym wzroście wydatków, np. na dezynfekcję pojazdów i środki ochrony osobistej personelu.
- **Długa pandemia COVID-19** – międzynarodowi eksperci wskazują na ryzyko nawracających, dużych fal zakażeń w kolejnych sezonach zimowych, wywołanych m.in. kolejnymi odmianami wirusa. Choć obecnie taki scenariusz uznawany jest za pesymistyczny, nie jest on nieprawdopodobny, a wiązałby się z ponownym dodatkowym wyzwaniem dla systemu opieki zdrowotnej, a także edukacji oraz m.in. branży gastronomicznej, sportowej, kulturalnej.
- **Kurczenie się lokalnego popytu na skutek niekorzystnych zmian demograficznych** – prognozowany spadek liczby ludności obszaru GZM może spowodować spadek popytu na rynku lokalnym, co finalnie może zmniejszyć wartość generowaną przez ten rynek.
- **Ryzyko pułapki średniego rozwoju w rozwoju sektora usług biznesowych** – w ostatnim czasie mocno przemysłowy dotychczas obszar GZM doświadcza dynamicznego rozwoju sektora usług. Powstają jednak nie tylko wysoko wykwalifikowane miejsca pracy, ale też podmioty typu *call center*, o niskich wymaganiach, ale też mało atrakcyjnych warunkach finansowych i rozwojowych. Ich nadmierny rozwój (przy równoczesnym niedoborze bardziej pożądanym miejsc pracy) może zagrozić zarówno lokalnemu rozwojowi gospodarczemu, jak i atrakcyjności osiedleńczej obszaru GZM.

5. Rekomendacje dotyczące kierunków Strategii Rozwoju GZM

5.1 Identyfikacja kluczowych wyzwań rozwojowych GZM

Celem etapu diagnostycznego jest nie tylko analiza poszczególnych uwarunkowań, wpływających na dalszy rozwój przedmiotowego obszaru, ale również rozpoznanie wzajemnych powiązań między nimi. W konsekwencji możliwa jest identyfikacja kluczowych wyzwań (ustaleń), które powinny być przedmiotem szczególnej uwagi w dokumencie strategicznym oraz dalszych działaniach wdrożeniowych.

Wybór kluczowych wyzwań oparty jest na dwóch rodzajach kryteriów:

- Po pierwsze: identyfikacji zagadnienia o szerokim oddziaływaniu również na inne aspekty funkcjonowania GZM. Przykładem tego jest zanieczyszczenie powietrza, które wywiera wpływ na zdrowie publiczne, jakość życia mieszkańców, a także krajowy i międzynarodowy wizerunek GZM – bez rozwiązania tego problemu wysiłki rozwojowe w ww. obszarach będą napotykać istotne bariery.
- Po drugie: istotne było określenie takich wyzwań, na które władze samorządowe i ich związek mogą wywierać rzeczywisty wpływ. Przykładowo: interesariusze z województwa śląskiego mają niewielki wpływ na strategiczne założenia europejskiej i globalnej polityki klimatycznej, mogą jednak wpływać na jej lokalną implementację – i to właśnie sprawiedliwy, zrównoważony sposób przeprowadzenia transformacji w regionie jest strategicznym wyzwaniem dla GZM. Innym przykładem są kwestie demograficzne: władze samorządowe mogą w pewnym zakresie wpływać na dzietność oraz decyzje migracyjne młodszej części populacji, natomiast fakt wchodzenia dużych grup ludności w wiek emerytalny jest zjawiskiem, które tak czy inaczej nastąpi, a działania samorządu muszą polegać na dostosowaniu szeroko pojętych usług publicznych oraz wsparciu dalszej aktywności społecznej.

Wyzwanie 1. Negatywne trendy demograficzne

Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia należy do aglomeracji wykazujących wyjątkowo niekorzystne trendy demograficzne. Do tej pory społeczno-gospodarczy wpływ depopulacji był częściowo zrównoważony poprzez stopniowe zwiększanie aktywności zawodowej mieszkańców oraz udział pracowników dojeżdżających. Jednak w kolejnych dekadach wyraźny ubytek ludności stanie się barierą w rozwoju funkcji metropolitalnych całej GZM, co w skali lokalnej już jest widoczne w wielu miastach obszaru. Na trendy demograficzne mają wpływ wskaźniki dzietności, jednak niekorzystna struktura piramidy ludności (duży udział osób po wieku reprodukcyjnym lub powoli z niego wychodzących) oraz ograniczone środki samorządów na politykę prorodzinną (w porównaniu do tych rozporządzanych przez rząd centralny) sprawiają, że realistyczne jest co najwyżej pewne zbliżenie się do progu zastępowalności pokoleń. Z tej perspektywy krytyczna staje się kwestia trendów migracyjnych, a szczególnie stałych wyjazdów młodych mieszkańców do innych metropolii w Polsce lub za granicę. Osoby wyjeżdżające w celu podjęcia studiów i/lub podjęcia pracy są u progu kariery zawodowej i prawdopodobnie będą zakładać rodziny. Wykazują się dużą aktywnością społeczną, często są to osoby o relatywnie wysokich kwalifikacjach. Z punktu widzenia lokalnego systemu gospodarczego ich emigracja jest utratą potencjału wytworzonego także

poprzez nakłady na system edukacji. Na decyzje migracyjne młodych wpływa szereg czynników, w tym prestiż szkół wyższych, możliwość rozwoju kariery zawodowej, poziom wynagrodzeń porównywany do kosztów życia, jakość życia i wizerunek ośrodków. Podejście do tych zagadnień w kompleksowy sposób, rozpoznanie nawet nieoczywistych rozwiązań (np. wpływ atrakcyjności rekreacyjnej ośrodków na skuteczność uczelni wyższych w przyciąganiu studentów) staje się ważnym warunkiem rozwoju GZM w perspektywie kolejnych dekad.

Szansą na stabilizację sytuacji demograficznej regionu jest również migracja międzynarodowa. W ostatniej dekadzie migracja o charakterze tymczasowym stanowiła istotny czynnik, umożliwiający dalszy rozwój gospodarki regionu, szczególnie w sektorach nowoczesnego przemysłu oraz w sektorze usług (w tym tych niewymagających wyższego wykształcenia). Wyzwaniem w dłuższym okresie będzie zachęcenie pracowników z zagranicy do stałego osiedlenia, troska o włączenie i spójność społeczną, przyciąganie pracowników o wysokich kwalifikacjach. Należy jednak zwrócić uwagę, że do tej pory migracje stanowiły paliwo przede wszystkim do rozwoju zakładów pracy oferujących średni poziom zarobków. Zastępowanie uzdolnionej młodzieży z GZM, wyjeżdżającej do innych ośrodków, przez pracowników zagranicznych, skłonnych do podjęcia pracy o relatywnie niewysokich zarobkach, może doprowadzić do umocnienia niekorzystnej pozycji GZM w krajowej gospodarce, z czym wiąże się m.in. ograniczona dostępność najbardziej atrakcyjnych miejsc pracy w sektorach opartych na wiedzy.

Wyzwanie 2. Sprawiedliwa transformacja i zrównoważony model rozwoju

Polityka klimatyczna jest najważniejszym, globalnym megatrendem, który wpłynie na każdy wymiar funkcjonowania gmin GZM. W popularnym dyskursie zagadnienie łączone jest przede wszystkim z kwestią górnictwa węgla kamiennego (i innych paliw kopalnych) oraz jakości powietrza (szczególnie w kontekście przestarzałych indywidualnych systemów grzewczych). Rzeczywiście te dwa zjawiska będą istotnym wyzwaniem dla władz samorządowych – w perspektywie 2035 r. transformacja w tych obszarach powinna być już bardzo zaawansowana, o ile nie zakończona (istnieje duże ryzyko, że kopalnie będą zamykane szybciej, niż wynika to z zapisów umowy społecznej z 2021 r.). Liczba osób dotkniętych skutkami odchodzenia od wydobywania węgla kamiennego nie będzie tak wysoka ze względu na wcześniejsze fale redukcji zatrudnienia, jednak w dalszym ciągu przełoży się to znaczące wyzwanie dla lokalnych społeczności i rynków pracy. Przy czym problemem będzie nie tyle bezrobocie, co dezaktywizacja zawodowa (wśród starszych pracowników) oraz emigracja (wśród młodszych pracowników, a także innych osób z rodzin o tradycjach górniczych) wywołana ograniczoną dostępnością miejsc pracy o wysokiej atrakcyjności, a także szerszy kryzys społeczno-kulturowy, szczególnie na poziomie dzielnic niektórych miast. Gospodarka centralnej części województwa śląskiego osiągnęła na tyle wysoki poziom gotowości do amortyzacji reperkusji wynikających z odchodzenia od wydobywania węgla kamiennego, że przeciąganie procesu transformacji nie byłoby korzystne.

Ogromnym wyzwaniem będą natomiast inne działania związane z procesem transformacji energetycznej. Propozycje pakietu Fit for 55³⁸³, niezależnie od ostatecznego wyniku negocjacji podejmowanych na poziomie europejskim, sygnalizują wejście w proces dynamicznych zabiegów, mających na celu redukcję emisji wynikających nie tylko z produkcji energii elektrycznej, ale również tych pochodzących z sektorów transportu, budownictwa i mieszkalnictwa, przemysłu. W trzeciej i czwartej dekadzie XXI wieku areną mitygacji zmian

---

³⁸³ Pakiet propozycji legislacyjnych w ramach Europejskiego Zielonego Ładu.

klimatu staną się nie tylko kopalnie i elektrownie, ale przede wszystkim miasta – jako ośrodki konsumpcji różnych form energii. W krótkim czasie transformacja stanie się odpowiedzialnością władz samorządowych, do tej pory częściowo wykluczonych z prowadzonych na szczeblu ogólnopolskim procesów decyzyjnych dot. przyszłości górnictwa i energetyki. Z punktu widzenia GZM kwestia zmian klimatu przełoży się na decyzje o charakterze strategicznym na niemal każdym poziomie. W kontekście planowania rozwoju przestrzennego kluczowe staje się promowanie zwartej zabudowy, ożywianie centrów miast i wspieranie transportu zbiorowego – suburbanizacja sprawia, że koszty transformacji (inwestycyjne i operacyjne) będą jeszcze wyższe. Efektywność energetyczna budynków oraz nisko- i nieemisyjne technologie grzewcze wymagają znacznych inwestycji, które jednak przełożą się na realne oszczędności i poprawę jakości życia w regionie. Współpraca środowisk nauki i biznesu, którą wspierać mogą również władze samorządowe, przesądza o rozwoju zielonej gospodarki, rozumianej nie tylko w wąskim sensie jako produkcja komponentów OZE, ale znacznie szerzej: jako wdrażanie bardziej ekologicznych i ekonomicznych rozwiązań w każdej dziedzinie życia.

Drugim wymiarem, który należy wskazać, jest niwelowanie skutków zmian klimatu. Odporność miast na ekstremalne zjawiska pogodowe (fale upałów, burze i wichury, w niektórych częściach GZM również podtopienia) wymaga odpowiednich inwestycji w obszarze infrastruktury, ale przede wszystkim odpowiedniej ochrony terenów zielonych i niezabudowanych. Dostęp do terenów zieleni jest też jednym z priorytetów zgłaszanych przez mieszkańców, szczególnie w kontekście obaw dotyczących niezrównoważonej zabudowy mieszkaniowej czy przemysłowej.

Wyzwanie 3. Polityka rozwoju ośrodków wolniejszego rozwoju

Najsilniej uprzemysłowione tereny GZM (Bytom, Zabrze, Świętochłowice, Ruda Śląska, Piekary Śląskie, Siemianowice Śląskie, północna część Chorzowa) dotknięte są długotrwałymi negatywnymi trendami społeczno-gospodarczymi. Na tych obszarach o dużej wcześniejszej lub utrzymującej się (Ruda Śląska) roli górnictwa węgla kamiennego nie udało się do tej pory rozwinąć innych sektorów gospodarki. Choć problem bezrobocia stracił dotychczasową wagę w latach 2015-2019, wynika to w dużej mierze z dojazdów do pracy do innych miast, dezaktywacji zawodowej oraz emigracji. Jednocześnie miasta te zmagają się z wysokim poziomem zanieczyszczenia powietrza, niską jakością przestrzeni publicznych i substancji mieszkaniowej, nagromadzeniem problemów społecznych.

Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia może stanowić istotny impuls do dynamizacji rozwoju gospodarczego tych obszarów we współpracy z władzami gmin oraz samorządem województwa. Aby przyciągnąć inwestorów i utrzymać mieszkańców, niezbędne są znaczne nakłady na poprawę jakości przestrzeni publicznej, środowiska i infrastruktury. Działania o tzw. miękkim charakterze są z kolei niezbędne, aby odpowiedzieć na problemy społeczne, poprawić osiągnięcia edukacyjne, aktywizować lokalne społeczności. Ze względu na niewielkie odległości rozwój całej GZM jako ośrodka nowoczesnego przemysłu w pewnym zakresie przyczyni się również do poprawy sytuacji w ośrodkach wolniejszego rozwoju – ze względu na rosnące dochody populacji dojeżdżającej do pracy (aczkolwiek ryzykiem pozostaje wewnętrzna konkurencja o mieszkańców).

Istotnym aspektem polityki samorządowej może być również dostosowanie się do skutków depopulacji. W przeszłości zmiany gospodarcze prowadziły do rozwoju lub pogorszenia pozycji różnych miast – obserwowane obecnie długofalowe zmiany społeczno-gospodarcze nie mogą zostać nagle odwrócone z poziomu samorządu lokalnego czy wojewódzkiego. Aby przeciwdziałać chaotycznemu procesowi kurczenia się miast, samorządy mogą

w uporządkowany sposób dostosowywać sieć osadniczą czy usługi publiczne do nowych realiów społeczno-gospodarczych, a także wykorzystywać tereny uprzednio zamieszkałe do nowych celów (np. przyrodniczych czy inwestycyjnych).

Wyzwanie 4. Rozwój funkcji metropolitalnych

Koncentracja zasobów społecznych, infrastrukturalnych i kulturowych buduje potencjał współczesnych metropolii jako obszarów najbardziej dynamicznego rozwoju, pociągających za sobą otaczające regiony. Pogłębione sieci koordynacji i współpracy oraz pozytywne sprzężenia zwrotne pomiędzy rozwojem w różnych obszarach sprawiają, że poziom życia w metropoliach jest zwykle wyższy niż na otaczających je obszarach, pomimo wyższych kosztów życia i niedogodności wynikających z zamieszkania w dużych miastach. Metropolie są w stanie podtrzymać funkcje najwyższego rzędu, które nie mogą rozwinąć się w mniejszych ośrodkach: siedziby ważnych instytucji i firm, funkcje kulturalne i rozrywkowe o znaczeniu ponadregionalnym, wiodące ośrodki akademickie, szpitale specjalistyczne.

Specyfika historycznego rozwoju GZM przełożyła się na szczególny charakter ośrodka. Także w drugiej połowie XX wieku konurbacja katowicka była przede wszystkim metropolią gospodarczą i przemysłową o międzynarodowym znaczeniu. Inne funkcje metropolitalne wykształcały się na tym obszarze z opóźnieniem. Istniejącą w dalszym ciągu barierą jest policentryczny charakter GZM, który przekłada się bądź na rozproszenie pewnych funkcji na znacznym obszarze (co osłabia efekty synergii i wzajemne zależności), bądź – przede wszystkim – na ich koncentrację w pojedynczych ośrodkach – w przypadku GZM głównie w Katowicach, wykazujących bardzo rozwinięte funkcje metropolitalne w stosunku do samodzielnego potencjału ludnościowego, a następnie w Gliwicach oraz grupie miast goniących (Sosnowiec, Tychy). Ośrodki, takie jak Dąbrowa Górnicza, Bytom czy Ruda Śląska to duże miasta o relatywnie nierozwiniętych funkcjach wielkomiejskich, co wiąże się z mniej korzystną trajektorią rozwoju. W większości obszarów tematycznych nawet Katowice nie są jednak w stanie samodzielnie rywalizować z pozostałymi wiodącymi polskimi metropoliami (Warszawa, Kraków, Wrocław, Poznań, Trójmiasto). Wyzwaniem leżącym przed Górnośląsko-Zagłębiowską Metropolią jest więc wsparcie rozwoju funkcji najwyższego rzędu, co wymaga współpracy z szeregiem interesariuszy, ale także odpowiedniej koordynacji celów rozwojowych poszczególnych samorządów, których obecna rywalizacja ma pozytywne (mobilizacja, wykorzystywanie dobrych praktyk) i negatywne oblicza – do tych ostatnich zaliczają się m.in. chaotyczne przyciąganie mieszkańców, niedoprecyzowana pozycja poszczególnych miast w ramach metropolitalnego podziału ról i funkcji, nieproduktywne spory, utrudniające realizację przedsięwzięć o skali metropolitalnej.

Wyzwanie 5. Wypracowanie odpowiedniej roli GZM

Jak opisano powyżej, funkcjonowanie Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii ma uzasadnienie ze względu na metropolitalny charakter wyzwań na jej obszarze. Pojedyncze gminy co do zasady nie będą w stanie rozwiązywać problemów dot. jakości środowiska naturalnego, zwłaszcza jakości powietrza i wód powierzchniowych, prowadzenia spójnej polityki przestrzennej, zmiany modelu mobilności czy zmiany/rozwoju struktury gospodarczej. Stosownie do przeprowadzonych prekonsultacji oraz badań wysokie oczekiwania odnośnie do wpływu GZM wiążą się z kompetencjami ustawowymi i zakresem działania GZM. Podczas pierwszych lat funkcjonowania Urząd Metropolitalny wypracował różne modele działania, np. jako organizator (transportu zbiorowego), prowadzący grupy zakupowe (energii i gazu), podmiot upowszechniający standardy wspólne dla gmin członkowskich (np. dot. budowy dróg

rowerowych), prowadzący centrum analityczne i badawcze (w tym platforma InfoGZM), innowator (drony, projekt otwartych danych publicznych).

Według niektórych interesariuszy rozwój obszaru GZM wymaga jej wzmocnienia jako instytucji, w tym na skutek zmian prawnych.

5.2 Analiza dostępnych źródeł finansowania zewnętrznego

Strategia Rozwoju GZM określać będzie cele strategiczne oraz kierunki działań, które już w oparciu o dokumenty operacyjne będą uszczegóławiane na poziomie projektów. Oprócz środków własnych projekty realizowane w ramach Strategii będą mogły być finansowane ze środków zewnętrznych – zarówno unijnych, jak i krajowych. Możliwe zewnętrzne źródła finansowania realizacji Strategii Rozwoju GZM zostały przedstawione poniżej.

5.2.1 Potencjalne źródła finansowania z UE w nowej perspektywie finansowej

Dostępne środki

Fundusze Europejskie na lata 2021-2027 w skali całego kraju to:

- 72,2 mld euro z polityki spójności;
- 3,8 mld euro środków z Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.

Środki te zostaną przeznaczone na realizację inwestycji w innowację, przedsiębiorczość, cyfryzację, infrastrukturę, ochronę środowiska, energetykę, edukację i sprawy społeczne. GZM będzie mogła korzystać ze środków wdrażanych zarówno na poziomie krajowym, jak i z tych, za które odpowiadać będzie Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego. W tym ostatnim przypadku kluczowym dokumentem strategicznym dla programowania środków będzie Strategia Rozwoju Województwa Śląskiego „Śląskie 2030”.

Polityka spójności na lata 2021-2027 ma obejmować następujące fundusze, istotne z punktu widzenia GZM:

- **Fundusz Spójności (FS)** – w jego ramach realizowane są strategiczne projekty w obszarach ochrony środowiska i transportu, w tym transeuropejskich sieci transportowych (TEN-T).
- **Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR)** – służy wzmocnieniu spójności gospodarczej i społecznej Unii Europejskiej i finansuje projekty w zakresie infrastruktury, energetyki, cyfryzacji czy przedsiębiorczości.
- **Europejski Fundusz Społeczny+ (EFS+)** – ma być głównym narzędziem UE, służącym zwiększaniu spójności społecznej i gospodarczej, odpowiadaniu na wyzwania rynku pracy i wyzwania społeczne oraz stymulowaniu zrównoważonego rozwoju gospodarczego poprzez inwestowanie w kapitał ludzki.
- **Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji (FST)** – fundusz uzupełniający wobec pozostałych funduszy polityki spójności. Jego kluczowym celem jest wspieranie regionów w procesie transformacji w kierunku neutralności klimatycznej do 2050 r. Jest on częścią Europejskiego Zielonego Ładu (ang. *European Green Deal*) i elementem (I filarem) Mechanizmu Sprawiedliwej Transformacji. Celem FST jest łagodzenie skutków społecznych i ekonomicznych transformacji energetycznej.

Województwo śląskie będzie największym beneficjentem Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji w skali Polski, a także jednym z ważniejszych w całej Unii Europejskiej. Do wszystkich podregionów województwa śląskiego, poza częstochowskim, ma trafić ponad połowa całej puli FST (2,066 z 3,8 mld euro). Podstawą wydatkowania środków z FST będzie Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji Województwa Śląskiego, którego pierwszą wersję 31 marca 2021 r. przyjął Zarząd Województwa Śląskiego. Mechanizm Sprawiedliwej Transformacji w województwie śląskim skoncentruje się na dwóch kierunkach:

- dywersyfikacja i modernizacja gospodarek lokalnych – adresowana m.in. do biznesu;
- ograniczanie negatywnych skutków na rynku pracy³⁸⁴.

Dla gmin wiejskich wchodzących w skład GZM istotne może być także wsparcie w ramach **Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027**, w którym zapisane zostały kierunki wsparcia rolnictwa oraz obszarów wiejskich. Na realizację Planu przewidziano ponad 25 mld euro, z czego 17 mld euro na płatności bezpośrednie.

Programy krajowe i regionalne

Podobnie jak w latach 2014-2020, w rozpoczynającej się perspektywie około 60% funduszy z polityki spójności trafi na potrzeby programów realizowanych na poziomie krajowym. Pozostałe 40% jest przeznaczone na programy regionalne, zarządzane przez marszałków województw.

Znany jest już podział środków na poszczególne programy krajowe:

- **Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)** – następca Programu Infrastruktura i Środowisko (POLiŚ): przyczyni się do rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, ochrony środowiska oraz przeciwdziałania i adaptacji do zmian klimatu. FEnIKS wesprze również inwestycje transportowe oraz dofinansuje ochronę zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Planowany budżet to ponad 25 mld euro.
- **Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG)** – kontynuacja dwóch wcześniejszych programów: Innowacyjna Gospodarka 2007-2013 (POIG) oraz Inteligentny Rozwój 2014-2020 (POIR). FENG będzie wspierał realizację projektów badawczo-rozwojowych, innowacyjnych oraz takich, które zwiększają konkurencyjność polskiej gospodarki. Z programu będą mogli skorzystać m.in. przedsiębiorcy, instytucje z sektora nauki, konsorcja przedsiębiorstw oraz instytucje otoczenia biznesu, w szczególności ośrodki innowacji. Planowany budżet to ok. 7,9 mld euro.
- **Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027 (FERS)** – następca Programu Wiedza Edukacja Rozwój (POWER). Główne obszary działań z FERS to: praca, edukacja, zdrowie oraz dostępność. Będzie on wspierał projekty z zakresu: poprawy sytuacji osób na rynku pracy, zwiększenia dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami, zapewnienia opieki nad dziećmi, podnoszenia jakości edukacji i rozwoju kompetencji, integracji społecznej, rozwoju usług społecznych i ekonomii społecznej oraz ochrony zdrowia. Planowany budżet to ponad 4 mld euro.
- **Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC)** – następca programu Polska Cyfrowa (POPC), który w latach 2014-2020 wspierał cyfryzację w Polsce. FERC będzie koncentrował się przede wszystkim na: zwiększeniu dostępu do ultraszybkiego internetu szerokopasmowego, udostępnieniu zaawansowanych e-usług, pozwalających w pełni na elektroniczne załatwienie spraw obywateli i przedsiębiorców, zapewnieniu

³⁸⁴ Dane z serwisu transformacja.slaskie.pl.

cyberbezpieczeństwa w ramach nowego, dedykowanego obszaru interwencji, rozwoju gospodarki opartej na danych, wykorzystującej najnowsze technologie cyfrowe, rozwoju współpracy międzysektorowej na rzecz tworzenia cyfrowych rozwiązań problemów społeczno-gospodarczych, wsparciu rozwoju zaawansowanych kompetencji cyfrowych, w tym również w obszarze cyberbezpieczeństwa dla JST i przedsiębiorców. Planowany budżet FERC to ok. 2 mld euro.

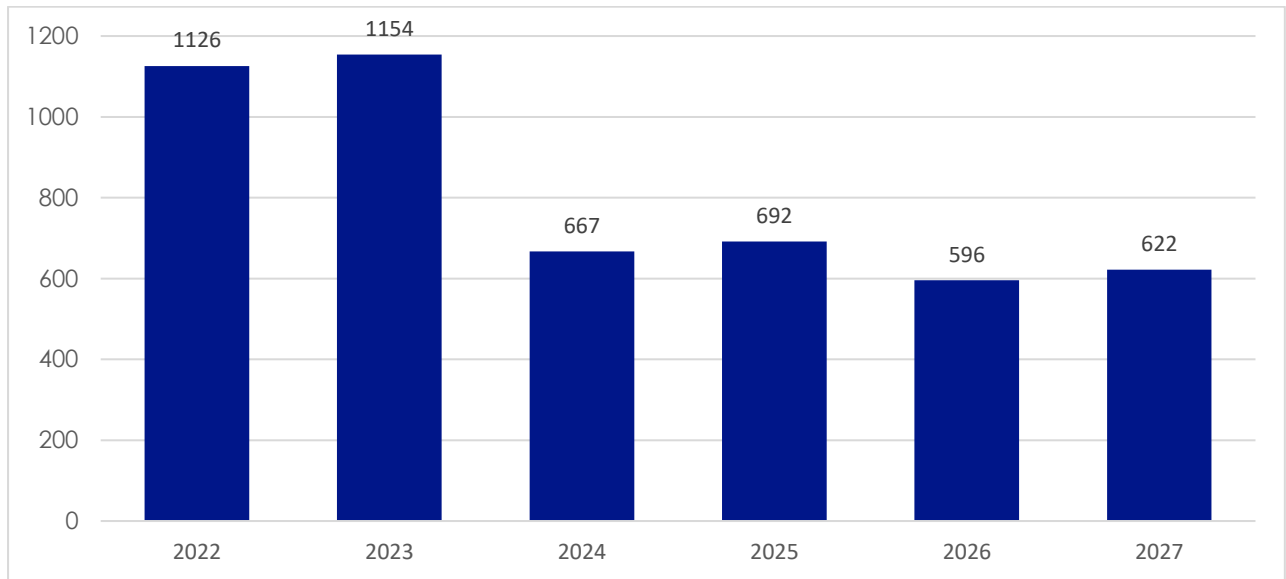
- **Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej (FEPW)** – nowy program dla makroregionu Polski Wschodniej będzie koncentrował się m.in. na wzmocnieniu konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw oraz na energii i ochronie klimatu³⁸⁵. W kontekście GZM potencjalnymi beneficjentami FEPW mogliby być przedsiębiorcy posiadający oddziały w województwach i powiatach należących do tego makroregionu. W puli FEPW jest ok. 2,5 mld euro.
- **Pomoc Techniczna dla Funduszy Europejskich** – środki z Pomocy Technicznej zostaną przeznaczone m.in. na: szkolenia dla beneficjentów korzystających z Funduszy Europejskich oraz działania informacyjno-promocyjne, zwiększające wiedzę o Funduszach w Polsce. Budżet programu wyniesie 0,5 mld euro.
- **Fundusze Europejskie na rzecz Sprawiedliwej Transformacji** – pomoc w transformacji dla regionów górniczych w województwie śląskim, dolnośląskim, wielkopolskim, małopolskim i łódzkim.
- **Fundusze Europejskie na Pomoc Żywnościową** – 0,2 mld euro.
- **Fundusze Europejskie dla Rybactwa** – 0,5 mld euro.
- **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej** – 0,56 mld euro.

Podzielone zostały także fundusze na programy regionalne. Według aktualnego podziału województwo śląskie będzie największym beneficjentem, otrzymującym 2,792 mld euro, z czego 2,1 mld euro z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i 0,7 mld euro z Europejskiego Funduszu Społecznego. Dodatkowo w aktualnej wersji programu Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027 uwzględniono Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji – w kwocie ok. 2 066 000 000 euro. Podobnie jak w okresie 2014-2020, część środków będzie przeznaczona na Zintegrowane Inwestycje Terytorialne, wdrażane na poziomie subregionalnym. Łączna alokacja FE SL 2021-2027 wynosi ok. 4 858 340 098 euro. Planowany rozkład alokowania środków finansowych na poszczególne lata przedstawiony został na poniższym wykresie (por. rys. 169).

---

³⁸⁵ Makroregion Polski Wschodniej obejmuje województwa: lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie oraz mazowieckie (z wyłączeniem Warszawy i powiatów ją otaczających).

Rys. 169. Alokacja środków z programu FE SL w latach 2022-2027 w mln EUR

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze Wstępnego projektu programu Fundusze Europejskie dla Śląskiego 2021-2027 (wersja z marca 2022 r.)

Fundusz Odbudowy

Poza głównym nurtem funduszy spójności na lata 2021-2027 funkcjonuje także powołany w 2020 r. Fundusz Odbudowy (*Next Generation EU*), który jest odpowiedzią Unii Europejskiej na nowe zagrożenia i wyzwania, jakie spowodowała pandemia COVID-19.

Budżet Funduszu Odbudowy to ponad 723,8 mld euro. Pomoc z tego funduszu będzie przyznawana w postaci bezzwrotnych grantów i nisko oprocentowanych pożyczek. W ramach tego instrumentu Polska będzie miała do dyspozycji ok. 158,5 mld złotych, w tym:

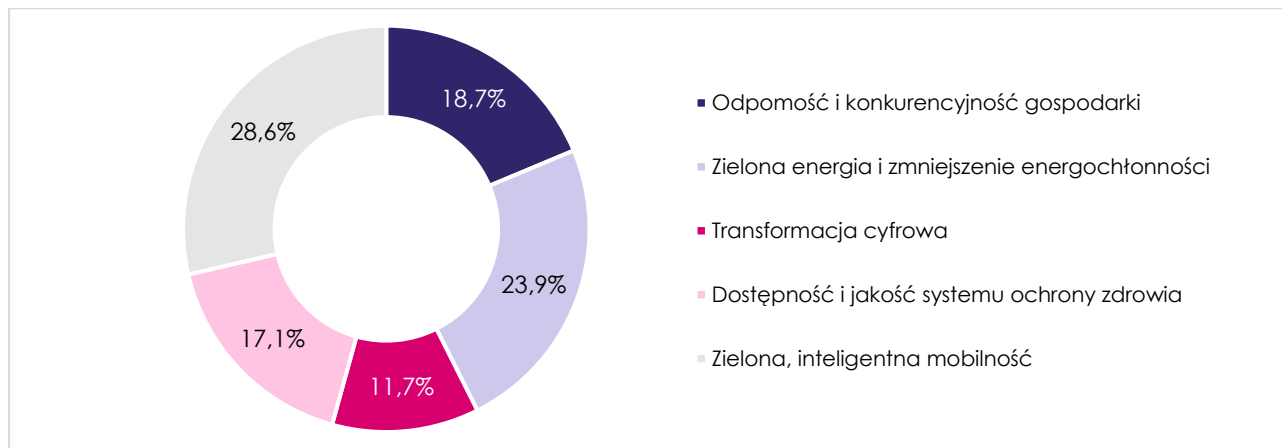
- 106,9 mld złotych w formie dotacji;
- 51,6 mld złotych w formie preferencyjnych pożyczek.

Nasz kraj ma czas na wykorzystanie tych środków do 2026 r.³⁸⁶.

Podział finansowy alokacji dla Polski koncentruje się na wyzwaniach klimatycznych i promuje rozwiązania z zakresu ograniczenia emisji, rozwoju neutralnych dla środowiska środków transportu, a także ograniczenia energochłonności. Wykres poniżej wskazuje, że przeznaczono na te cele ponad 50% środków dotacyjnych KPO (por. rys. 170).

³⁸⁶ <https://www.gov.pl/web/planodbudowy/o-kpo>.

Rys. 170. Alokacja środków z Krajowego Planu Odbudowy w części dotacyjnej na poszczególne komponenty

Źródło: opracowanie własne na podstawie portalu gov.pl

1 czerwca 2022 r. Krajowy Plan Odbudowy i Zwiększania Odporności został zaakceptowany przez Komisję Europejską, a 17 czerwca – przez inne państwa członkowskie w ramach Rady Unii Europejskiej.

5.2.2 Inne unijne źródła finansowania

Fundusz InvestEU

Fundusz InvestEU to mechanizm zapewniający gwarancje finansowania projektów inwestycyjnych. Bazowy budżet instrumentu to 26,2 mld euro. 75% kwoty gwarancji w ramach Funduszu będzie dystrybuowane przez Grupę Europejskiego Banku Inwestycyjnego. Pozostałe 25% kwoty gwarancji z Funduszu InvestEU będzie udzielone przez partnera krajowego (BGK). Wnioski o finansowanie będą składane do EBI, który oceni, czy dana inwestycja może otrzymać wsparcie.

Samorządy będą mogły finansować z InvestEU przedsięwzięcia z dziedzin: zrównoważonej infrastruktury (transport, energetyka, łączność cyfrowa, odpady); badań naukowych, innowacji i cyfryzacji; inwestycji społecznych (kształcenie, szkolenia, infrastruktura społeczna, innowacje społeczne, opieka zdrowotna i opieka długoterminowa). Z Funduszu możliwe będzie też wspieranie termomodernizacji budynków oraz budowa przystępnych cenowo mieszkań socjalnych. Planowane uruchomienie instrumentu to II połowa 2022 r.

Instrument „Łącząc Europę”

Jest to europejski instrument finansowania, kierowany centralnie przez Komisję Europejską, którego celem jest wspieranie wzrostu gospodarczego, miejsc pracy i konkurencyjności dzięki ukierunkowanym inwestycjom na poziomie europejskim. Stanowi on kontynuację działania CEF (Connecting Europe Facility) z perspektywy finansowej 2014-2020. Program finansuje rozwój wysoce efektywnych, zrównoważonych i w pełni ze sobą połączonych transeuropejskich sieci w obszarach transportu, energii i usług cyfrowych.

Jednym z priorytetów instrumentu „Łącząc Europę” jest umożliwienie i wzmocnienie efektu synergicznego między tymi trzema sektorami. Działania prowadzone w kilku sektorach

jednocześnie mogą pozwolić zoptymalizować koszty lub rezultaty dzięki łączeniu zasobów finansowych, technicznych lub ludzkich, zwiększając tym samym efektywność unijnego finansowania.

Horyzont Europa

Program stanowi kontynuację programu Horyzont 2020. Co prawda głównymi beneficjentami tego programu są jednostki naukowo-badawcze oraz przedsiębiorstwa, ale samorządy mogą uczestniczyć w realizacji innowacyjnych projektów, dotyczących m.in. ochrony środowiska, transportu, energii czy zarządzania miastami.

5.2.3 Źródła krajowe i publiczno-prywatne

Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych

Jest to bezzwrotne dofinansowanie inwestycji realizowanych przez gminy, powiaty i miasta lub ich związki w całej Polsce. Dofinansowane są m.in. inwestycje komunikacyjne, wodne i ciepłownicze, społeczne, inwestycje w innowacje, kulturę czy infrastrukturę sportową. Wybór projektów dokonywany jest w trybie konkursowym, a intensywność wsparcia ze środków budżetowych waha się od 80 do 98% wydatków kwalifikowalnych projektu.

W pierwszej edycji GZM oraz gminy członkowskie uzyskały łącznie przeszło 735 mln zł w ramach 56 projektów gminnych oraz jednego projektu metropolitalnego – dofinansowanie w wysokości 4,5 mln zł zostanie przeznaczone na rozwój bazy Otwartych Danych GZM, w ramach której udostępnione zostaną dane gmin, dotyczące np. terenów inwestycyjnych, magazynów, biur, zaplecza badawczo-rozwojowego. W drugiej edycji Programu GZM oraz gminy członkowskie otrzymały ponad 795 mln zł dotacji, w tym 5 mln zł na jeden projekt metropolitalny, dot. rozwoju elektronicznych systemów sprzedaży biletów na obszarze GZM³⁸⁷.

Oferta Banku Gospodarstwa Krajowego

Bank Gospodarstwa Krajowego (BGK) ma w ofercie szeroką gamę produktów skierowanych do jednostek samorządu terytorialnego³⁸⁸:

- **Kredyty obrotowe** – dla JST (w rachunku bieżącym i kredytowym) oraz dla podmiotów opieki zdrowotnej.
- **Kredyt inwestycyjny dla JST** – w celu finansowania wydatków inwestycyjnych o charakterze długoterminowym.
- **Kredyt na usuwanie skutków klęsk żywiołowych** – kredyt na preferencyjnych warunkach, na usuwanie skutków klęsk żywiołowych (powodzi, osuwisk ziemnych i huraganów).
- **Obligacje** – oferta emisji i obsługi obligacji skarbowych.
- **Pożyczka dla JST ze środków EBI** – pożyczka udzielana przez BGK ze środków EBI na finansowanie wieloletnich programów inwestycyjnych miast średniej wielkości (50-100 tys. mieszkańców), związanych z m.in. przeciwdziałaniem zmianom klimatu

³⁸⁷ <https://www.gov.pl/web/premier/wyniki-ii-naboru>.

³⁸⁸ <https://www.bgk.pl/samorzady/>.

i zrównoważonym transportem. Łączny koszt pojedynczej inwestycji wchodzącej w skład programu powinien mieć równowartość do 50 mln euro, a zaangażowanie środków EBI nie może przekraczać 70% kosztów programu inwestycyjnego.

Fundusz Szerokopasmowy

Jest to państwowy fundusz celowy, którego zadaniem jest wspieranie rozwoju podaży i popytu na nowoczesne usługi łączności elektronicznej oraz rozwoju kompetencji cyfrowych społeczeństwa. Dysponentem środków jest minister właściwy do spraw informatyzacji. W chwili obecnej (stan na lipiec 2022 r.) zakończono pierwszy nabór wniosków, w wyniku którego zostaną wyłonione cztery samorządy (zgodnie z listą rankingową – do momentu wyczerpania alokacji środków w naborze), które następnie otrzymają do 5 mln złotych dofinansowania (80% wartości wydatków kwalifikowalnych projektu) na rozwój sieci szerokopasmowej w swojej gminie. Budżet naboru to 20 000 000 ³⁸⁹.

Fundusz Inwestycji Samorządowych

Polski Fundusz Rozwoju S.A. oferuje samorządom następujące instrumenty finansowe: kapitał wspólnika/akcjonariusza, pożyczka wspólnika/akcjonariusza oraz dług podporządkowany względem finansowania bankowego (*mezzanine*³⁹⁰, *second lien*³⁹¹).

Samorządy dokonują wyboru funduszu jako wspólnika w trybie procedur konkurencyjnych. Dopuszczalne typy inwestycji, kwalifikujące się do pozyskania środków z Funduszu, to:

- obejmowanie nowych akcji/udziałów istniejących spółek komunalnych;
- obejmowanie nowych akcji/udziałów spółek celowych z udziałem JST/spółek komunalnych;
- obejmowanie nowych lub nabywanie istniejących akcji/udziałów spółek realizujących inwestycje w modelu PPP;
- udzielanie pożyczek wspólnika podmiotom;
- udzielanie podporządkowanego finansowania dłużnego podmiotom;
- odpłatne nabywanie od JST – za pośrednictwem swoich wehikułów – prawa użytkownika akcji spółek komunalnych;
- nabywanie od JST akcji/udziałów istniejących spółek komunalnych.

Przewidywany okres inwestycji to 15-20 lat. Zaangażowanie (wartościowo) wynosi minimalnie 10 mln zł, a maksymalnie 120 mln zł.

---

³⁸⁹ <https://www.gov.pl/web/cyfrizacja/fundusz-szerokopasmowy--pierwszy-nabor-wnioskow>.

³⁹⁰ *Mezzanine* to zbiorcze określenie hybrydowych form finansowania. Stanowi pomost między dwoma głównymi rodzajami finansowania: kapitałem obcym a własnym – stąd cechy zarówno długu, jak i kapitału własnego. Najczęściej spotykane formy finansowania typu *mezzanine* to pożyczka podporządkowana (*subordinated loan*), kredyt partycypacyjny (*participation loan*), cicha partycypacja (*silent participation*), partycypacja w zyskach i obligacje zamienne na akcje.

³⁹¹ *Second lien*, czyli tzw. pożyczki z drugim zastawem – to uprzywilejowane, zabezpieczone zobowiązania pożyczkobiorcy (np. w budynkach, gruntach, wyposażeniu, własności intelektualnej, należnościach i innych aktywach finansowych).

Przykłady dofinansowanych projektów to:

- podniesienie atrakcyjności kluczowych obiektów kulturalnych województwa: Opery Śląskiej w Bytomiu i Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu;
- modernizacja linii tramwajowej nr 14 w Mysłowicach;
- modernizacja zasobów mieszkaniowych Świętochłowic poprzez likwidację archaicznych rozwiązań sanitarnych w 75 mieszkaniach, znajdujących się w zasobie komunalnym.

Środki na mieszkalnictwo

4 stycznia 2021 r. została ogłoszona nowa ustawa mieszkaniowa, wprowadzająca zmiany, dzięki którym samorzady, towarzystwa budownictwa społecznego/spoteczne inicjatywy mieszkaniowe, spółki gminne i spółdzielnie mieszkaniowe otrzymają większe wsparcie na budowę mieszkań. Dysponentem środków jest Bank Gospodarstwa Krajowego. Oferta będzie obejmowała następujące instrumenty (wg stanu na marzec 2022 r., większość instrumentów jest w trakcie dopracowywania):

- **Pożyczka rewitalizacyjna dla województwa śląskiego** – pożyczkę można przeznaczyć na sfinansowanie projektów obejmujących kompleksowe przedsięwzięcia rewitalizacyjne, wynikające bezpośrednio z obowiązujących programów rewitalizacji. Maksymalna wysokość pożyczki wynosi 50 mln zł, a okres kredytowania – 20 lat. Wg stanu na lipiec 2022 r. pula środków dostępnych na sfinansowanie przedsięwzięć rewitalizacyjnych jest na wyczerpaniu. Wnioski składane przez inwestorów o finansowanie tego typu działań będą rozpatrywane w przypadku pojawienia się oszczędności, zwrotów lub nowych środków³⁹².
- **Premia remontowa z Funduszu Termomodernizacji i Remontów oraz Premia termomodernizacyjna z Funduszu Termomodernizacji i Remontów** – podstawowym celem Funduszu Termomodernizacji i Remontów jest pomoc finansowa dla inwestorów realizujących przedsięwzięcia termomodernizacyjne i remontowe oraz wypłata rekompensat dla właścicieli budynków mieszkalnych, w których były lokale kwaterek. Formy pomocy obejmują premię termomodernizacyjną, premię remontową oraz premię kompensacyjną, które są powiązane z kredytami udzielanymi przez banki współpracujące z BGK.
- **Pożyczka z Funduszu Dostępności** – realizacja przedsięwzięć zapewniających lub poprawiających dostępność wielorodzinnych budynków mieszkalnych oraz budynków użyteczności publicznej. Celem inwestycji jest dostosowanie wielorodzinnych budynków mieszkalnych, budynków użyteczności publicznej oraz budynków zamieszkania zbiorowego do potrzeb osób mających ograniczenia w mobilności czy percepcji. Uzyskanie pożyczki nie jest warunkowane posiadaniem wkładu własnego.
- **Kredyt preferencyjny SBC** (społecznego budownictwa czynszowego) – preferencyjne finansowane inwestycji mieszkaniowych, realizowanych przez towarzystwa budownictwa społecznego, społeczne inicjatywy mieszkaniowe, spółki gminne oraz spółdzielnie mieszkaniowe. Przedmiotem finansowania mogą być: nowe budynki oraz rewitalizacja lub remont już istniejących budynków z ich adaptacją na cele

³⁹² <https://www.bgk.pl/male-i-srednie-przedsiębiorstwa/modernizacja-i-rewitalizacja/pozyczka-rewitalizacyjna-dla-województwa-slaskiego/>.

mieszkańciowe. Maksymalny udział kredytu w kosztach planowanego przedsięwzięcia inwestycyjno-budowlanego wynosi do 80% kosztu inwestycji. Środki przeznaczone na kredyty SBC pochodzą częściowo z kredytów udzielonych przez Europejski Bank Inwestycyjny (EBI) oraz Bank Rozwoju Rady Europy (BRRE), natomiast preferencję w oprocentowaniu zapewnia wsparcie z budżetu państwa.

- **Rządowy Fundusz Rozwoju Mieszkalnictwa** – Środki Funduszu służą sfinansowaniu części lub całości wydatków gminy na objęcie udziałów lub akcji w tworzonej lub działającej Społecznej Inicjatywie Mieszkańciowej (SIM). Fundusz został utworzony w Banku Gospodarstwa Krajowego na mocy ustawy z dnia 10 grudnia 2020 r. o zmianie niektórych ustaw wspierających rozwój mieszkalnictwa (Dz.U. 2021 poz. 11). Wsparcie udzielane jest na dofinansowanie w wysokości 10% kosztów inwestycji mieszkańciowej, realizowanej przez istniejące Towarzystwo Budownictwa Społecznego (TBS) lub Społeczną Inicjatywę Mieszkańciową (SIM), ewentualnie na utworzenie nowej SIM. Dla nowo utworzonej spółki wysokość wsparcia udzielonego gminie będzie mogła wynieść jednorazowo maksymalnie 3 mln złotych.
- **Bezwrotne wsparcie budownictwa z Funduszu Dopłat** – realizowany przez BGK program bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa, którego celem jest zwiększenie zasobu lokali gminnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej. Bezzwrotne wsparcie może zostać udzielone m.in. na: utworzenie lub modernizację lokali mieszkalnych na wynajem o ograniczonym czynszu, utworzenie lub modernizację mieszkań chronionych, zakup byłych mieszkań zakładowych oraz utworzenie noclegowni lub schronisk dla bezdomnych.

Finansowanie infrastruktury sportowej

- **Sportowa Polska** – program rozwoju lokalnej infrastruktury sportowej. Wsparcie uzyskać można na budowę, przebudowę lub remont ogólnodostępnych obiektów sportowych, umożliwiających masowe uprawianie sportu. Zadaniem o charakterze priorytetowym są wnioski dotyczące budowy pierwszej pełnowymiarowej sali gimnastycznej w gminie, pierwszej pływalni o długości 25 m w powiecie lub pierwszej pływalni o długości min. 16 m w gminie. Organizatorem programu jest Ministerstwo Sportu i Turystyki, środki pochodzą z ministerialnego Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej.

Inne źródła kredytów i pożyczek

- **Samorządowy Program Pożyczkowy – pożyczki udzielane przez Fundację Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (EFRWP)** – są to środki dla samorządów gminnych i powiatowych na finansowanie inwestycji infrastrukturalnych na terenach wiejskich, np. na budowę i modernizację placówek oświatowych, sieci i stacji wodociągowych, zbiorowego odprowadzania i oczyszczania ścieków lub dróg gminnych i powiatowych bądź zaopatrzenie w energię z wykorzystaniem lokalnych odnawialnych źródeł energii. Maksymalna kwota pożyczki to 1,5 mln zł na okres 5 lat (w tym maksymalnie 12-miesięczny okres karencji w spłacie kapitału). Pożyczka może służyć do sfinansowania do 100% wartości zadania inwestycyjnego brutto. Dodatkowo istnieje możliwość zaciągnięcia pożyczki bez konieczności przeprowadzania przetargu (za zgodą Centrum Przetargów Publicznych).

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)

Jest to główne źródło polskiego finansowania w obszarze ochrony środowiska i gospodarki wodnej. Dofinansowanie przedsięwzięć odbywa się przez udzielanie oprocentowanych

pożyczek oraz dotacji (dopłat do oprocentowania kredytów bankowych, oprocentowania lub ceny wykupu obligacji, częściowych spłat kapitału kredytów bankowych lub dopłat do demontażu pojazdów wycofanych z eksploatacji). NFOŚiGW w latach 2021-2024 nakierowany jest głównie na realizację zadań związanych z procesem zmian klimatycznych oraz walką z zanieczyszczeniem powietrza. Fundusz dysponuje różnorodną ofertą finansowania, obejmującą m.in. środki krajowe i unijne, środki norweskie oraz Europejskiego Obszaru Gospodarczego, a także z systemu zielonych inwestycji (GIS – Green Investment Scheme). Nabór wniosków do poszczególnych programów i konkursów aktualizowany jest na bieżąco na stronie NFOŚiGW w systemie Biuletynu Informacji Publicznej.

Partnerstwo Publiczno-Prywatne

Partnerstwo Publiczno-Prywatne (PPP) to wspólna realizacja przedsięwzięcia, oparta o podział zadań i ryzyk pomiędzy podmiotem publicznym a partnerem prywatnym. Specyfika PPP pozwala na istotne zwiększenie skuteczności i efektywności realizacji usług publicznych, nawet w przypadku braku niezbędnych środków po stronie podmiotów publicznych.

Przykładowe działania w ramach PPP to budowa infrastruktury (dróg, linii tramwajowych), realizacja projektów rewitalizacyjnych oraz z zakresu termomodernizacji budynków, ciepłownictwa, gospodarki odpadami, sektora wodno-kanalizacyjnego, ochrony zdrowia i innych.

Projekty w ramach PPP może realizować wiele podmiotów publicznych, również Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia. Zgodnie z Polityką Rządu w zakresie rozwoju partnerstwa publiczno-prywatnego z dnia 26 lipca 2017 r.³⁹³ oraz z Ustawą z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz.U. 2009 nr 19 poz. 100) funkcję Centralnej Jednostki PPP pełni Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, natomiast wsparcie finansowe projektów PPP zapewnia Bank Gospodarstwa Krajowego. Dodatkowo eksperci BGK oferują zainteresowanym inwestorom prywatnym doradztwo w zakresie wymogów, które powinien spełnić projekt w celu pozyskania finansowania bankowego (w uzasadnionych przypadkach doradcy mogą włączyć się w rozmowy z zamawiającym na wstępnym etapie strukturyzacji projektów).

Przykłady projektów zrealizowanych na obszarze GZM w formule PPP:

- Energomodernizacja budynków na osiedlu Juliusz w Sosnowcu;
- Kompleksowa termomodernizacja budynków oświatowych gminy Radzionków;
- Kompleksowa termomodernizacja wraz z zarządzaniem energią w Rudzie Śląskiej;
- Termomodernizacja obiektów oświatowych w Bytomiu;
- Zarządzanie krytą pływalnią Neptun w Gliwicach;
- Świadczenie usług organizacji imprez i zarządzania Międzynarodowym Centrum Kongresowym oraz Halą Widowiskowo-Sportową Spodek w Katowicach.

³⁹³ Załącznik do uchwały nr 116/2017 Rady Ministrów z dnia 26 lipca 2017 r. (RM-111-83-17).

5.2.4 Podsumowanie (potencjalne źródła finansowe)

- W obecnej unijnej perspektywie finansowej 2021-2027 województwo śląskie będzie największym beneficjentem środków.
- Programy finansowe UE powinny zostać wykorzystane do realizacji przedsięwzięć priorytetowych w GZM – takich jak:
  - ochrona środowiska – poprawa jakości powietrza, rozwój gospodarki obiegu zamkniętego (Fundusz Spójności, Fundusz Odbudowy, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego);
  - rozwój transportu – w tym transportu publicznego i (elektro)mobilności (Fundusz Spójności, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego);
  - zrównoważony rozwój oraz redukcja dysproporcji gospodarczych i społecznych – z jednej strony zapewnienie zrównoważonego rozwoju wszystkich gmin i niwelowanie różnic w społeczno-gospodarczych uwarunkowaniach rozwoju, z drugiej – wyznaczenie lokalnych ośrodków wzrostu (Fundusz Spójności, Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego);
  - rynek pracy – dostosowanie edukacji do potrzeb rynku pracy, a także stworzenie wysoko wykwalifikowanych miejsc pracy w nowoczesnych sektorach gospodarki (Europejski Fundusz Społeczny+);
  - transformacja energetyczna – łagodzenie społecznych i gospodarczych skutków odejścia od węgla oraz pełnienie roli lidera projektów partnerskich w ramach Mechanizmu Sprawiedliwej Transformacji (Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji).

Wykaz uczestników procesu

W opracowaniu niniejszego dokumentu uczestniczył Personel kluczowy Wykonawcy, w składzie:

1. Dionizy Smoleń
2. Zuzanna Bartczak
3. Krzysztof Burkot
4. Michał Smoleń
5. Prof. dr hab. Jacek Szlachta
6. Prof. dr hab. Witold Orłowski
7. Marta Goćłowska
8. Tomasz Kierzkowski
9. Dorota Zawadzka-Stępniać
10. Malina Jankowska
11. dr Paweł Oleszczuk
12. Maciej Starzyk

Zastrzegamy, że utwory zależne lub w przypadku wprowadzania zmian do niniejszego dokumentu nie mogą być oznaczone w sposób identyfikujący Wykonawcę lub wyżej wymienione osoby jako twórców lub współtwórców utworu pierwotnego, chyba że Wykonawca zaakceptuje treść utworu zależnego lub zmienionego.

Spis rysunków

Rysunek 1. Granice GZM, FUA Katowice, powiatów powiązanych z GZM i regionu metropolitalnego Katowic.....	8
Rysunek 2. Charakterystyka gmin GZM	14
Rysunek 3. Liczba ludności w gminach GZM w 2021 r.	15
Rysunek 4. Gęstość zaludnienia na 1 km ² w gminach GZM [os.] w 2021 r.	16
Rysunek 5. Liczba mieszkańców GZM w latach 2014-2021	17
Rysunek 6. Zmiana liczby mieszkańców GZM w latach 2014-2021 w ujęciu rok do roku (r/r).....	17
Rysunek 7. Szacowana liczba obywateli Ukrainy przebywających na terenie największych regionów metropolitalnych i w GZM w marcu 2022 r.	18
Rysunek 8. Zmiana liczby mieszkańców obszarów metropolitalnych (FUA) i GZM r/r w latach 2013-2021	19
Rysunek 9. Średnioroczna dynamika populacji w obszarach metropolitalnych (FUA) i GZM w Polsce w latach 2014-2021	20
Rysunek 10. Dynamika zmian liczby ludności w poszczególnych gminach GZM w latach 2014-2021	21
Rysunek 11. Dynamika zmian ludności w siatce 25 ha w latach 2014-2019	22
Rysunek 12. Średni współczynnik przyrostu naturalnego w gminach GZM w latach 2014-2020	23
Rysunek 13. Współczynnik przyrostu naturalnego GZM na tle województwa i kraju w latach 2014-2020..	24
Rysunek 14. Piramida wieku ludności GZM w 2020 r.	25
Rysunek 15. Zmiana współczynnika obciążenia demograficznego GZM na tle innych obszarów metropolitalnych (FUA) oraz średniej wojewódzkiej i ogólnopolskiej w latach 2006-2020.....	26
Rysunek 16. Współczynnik obciążenia demograficznego – ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym w gminach GZM w 2020 r.	27
Rysunek 17. Dynamika urodzeń r/r w GZM na tle woj. śląskiego i Polski w latach 2014-2020	28
Rysunek 18. Dynamika liczby kobiet w wieku rozrodczym w GZM na tle województwa śląskiego i Polski w latach 2014-2020 (2013=100).....	29
Rysunek 19. Liczba kobiet w wieku rozrodczym w GZM wg grup wieku w latach 2014-2020.....	30
Rysunek 20. Różnice w liczbie kobiet w wieku 15-29 lat w stosunku do liczebności tego samego rocznika w roku ubiegłym w latach 2014-2020	31
Rysunek 21. Urodzenia i płodność w GZM na tle innych obszarów FUA w 2020 r.	32
Rysunek 22. „Rozlewanie się” rdzenia GZM i znaczenie migracji dla stanu ludności w gminach GZM.....	33
Rysunek 23. Średnioroczne saldo migracji na 1000 osób w gminach GZM w latach 2010-2020	35
Rysunek 24. Bilans zameldowań i wymeldowań ogółem z gmin GZM w latach 2010-2020	35
Rysunek 25. Bilans migracji z gmin GZM w latach 2011-2020 w podziale na czynniki	36
Rysunek 26. Liczba aktualnych zezwoleń na pobyt stały lub czasowy cudzoziemców wg województw w latach 2014-2021	37
Rysunek 27. Liczba aktualnych zezwoleń na pobyt stały lub czasowy w woj. śląskim w 2021 r. wg narodowości imigrantów	38
Rysunek 28. Liczba oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcom w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) na 1000 mieszkańców w latach 2019-2021	40
Rysunek 29. Napływ dzieci i młodzieży do GZM i innych metropolii (FUA) w latach 2014-2020 – bilans migracji netto.....	41
Rysunek 30. Bilans napływu netto dzieci w wieku 2-18 lat w gminach GZM w latach 2014-2020.....	42
Rysunek 31. Bilans napływu netto młodzieży w wieku 19-29 lat w gminach GZM w latach 2014-2020.....	42
Rysunek 32. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w 2019 r.....	44

Rysunek 33. Dynamika wzrostu przeciętnego wynagrodzenia brutto w 2019 r. względem 2017 r.	45
Rysunek 34. Dystans między najzamożniejszymi i najmniej zamożnymi gminami GZM w latach 2010-2020 (max/min), w świetle danych o wielkości odprowadzonego PIT per capita	47
Rysunek 35. % dzieci w rodzinach korzystających z zasiłków rodzinnych w GZM na tle województwa śląskiego i Polski w latach 2010-2020	49
Rysunek 36. % dzieci do lat 17 w rodzinach korzystających z zasiłków rodzinnych w gminach GZM w 2020 r.....	50
Rysunek 37. Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w gminach GZM w 2020 r.	52
Rysunek 38. Różnica udziału osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w latach 2015-2020 w ludności ogółem w gminach GZM	53
Rysunek 39. Udział osób bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w 2020 r.	55
Rysunek 40. Przyczyny zgonów dla Polski i GZM w latach 2019-2020	58
Rysunek 41. Udział osób z niepełnosprawnościami w populacji powiatów GZM wg wyników NSP w 2011 r.....	62
Rysunek 42. Udział osób z niepełnosprawnościami w populacji GZM na tle innych obszarów metropolitalnych (FUA), woj. śląskiego i Polski wg NSP w 2011 r.	63
Rysunek 43. Udział osób z niepełnosprawnościami wg kryterium biologicznego w woj. śląskim na tle kraju w 2019 r.....	64
Rysunek 44. Uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wg rodzaju niepełnosprawności w 2020 r.....	66
Rysunek 45. Rodziny korzystające z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności na 1000 mieszkańców w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2014-2020 r.	67
Rysunek 46. Wydatki gmin i powiatów w obszarach metropolitalnych (FUA) związane z rehabilitacją społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami w latach 2018-2021	69
Rysunek 47. Wskaźnik zatrudnienia osób z niepełnosprawnościami w wieku 16-64 lata w woj. śląskim i w Polsce w latach 2014-2020	71
Rysunek 48. % dzieci w wieku do 3 lat (bez 3-latków) uczęszczających do żłobków w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2014-2020.....	74
Rysunek 49. Udział dzieci w wieku do lat 3 (bez 3-latków) uczęszczających do żłobków w GZM w 2020 r.....	74
Rysunek 50. Udział dzieci w wieku 3-5 lat uczęszczających do przedszkoli w GZM w 2020 r.....	75
Rysunek 51. Przeciętna zdawalność matur w GZM wg typu szkoły w latach 2014-2020	77
Rysunek 52. Skala zróżnicowania średnich wyników egzaminu ósmoklasisty w gminach największych obszarów metropolitalnych (FUA) i GZM w Polsce w latach 2019-2021	79
Rysunek 53. Siedziby główne uczelni wyższych i liczba studentów w GZM w roku akademickim 2020/2021	81
Rysunek 54. Średnia liczba porad w systemie POZ w gminach GZM per capita w latach 2018-20	84
Rysunek 55. Liczba porad POZ per capita w GZM na tle woj. śląskiego i Polski w latach 2014-2020	85
Rysunek 56. Personel medyczny na 10 tys. mieszkańców: średnie dla GZM, województwa śląskiego i Polski.....	86
Rysunek 57. Muzea wraz z filiami na 100 tys. mieszkańców w GZM, innych obszarach metropolitalnych (FUA), województwie śląskim i Polsce w latach 2014-2020.....	89
Rysunek 58. Liczba imprez masowych (artystyczno-rozrywkowych i sportowych) oraz liczba uczestników na terenie GZM w latach 2013-2021	91
Rysunek 59. Liczba imprez artystyczno-rozrywkowych i sportowych na terenie poszczególnych gmin GZM w 2021 r.....	92

Rysunek 60. Rozmieszczenie dużych hal sportowo-widowiskowych na terenie GZM (stan na kwiecień 2022 r.).....	93
Rysunek 61. Lokalizacja obiektów ze Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego znajdujących się na terenie GZM	94
Rysunek 62. Przepięstwa stwierdzone na 1000 mieszkańców w latach 2014-2021	96
Rysunek 63. Przeciętna liczba przestępstw stwierdzonych przez Policję na 1000 mieszkańców w obszarach metropolitalnych (FUA) i GZM w latach 2019-2021	96
Rysunek 64. Przepięstwa stwierdzone w powiatach GZM na 1000 mieszkańców w latach 2019-2021 (średniorocznie)	97
Rysunek 65. Liczba wypadków drogowych na 10 tys. mieszkańców w GZM, woj. śląskim i Polsce w latach 2014-2020	100
Rysunek 66. Przeciętne wydatki JST (per capita) na budżet obywatelski w latach 2015-2020	102
Rysunek 67. Skala współpracy finansowej z organizacjami pozarządowymi – wydatki na zlecenie zadań organizacjom pozarządowym w latach 2016-2021 jako % wydatków bieżących JST.....	104
Rysunek 68. Frekwencja wyborcza w wyborach samorządowych w 2018 r. na terenie GZM.....	105
Rysunek 69. Frekwencja wyborcza w wyborach parlamentarnych w 2019 r. na terenie GZM	105
Rysunek 70. Udział procentowy województwa śląskiego w PKB Polski w latach 2010-2020	108
Rysunek 71. Jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców w 2020 r.	112
Rysunek 72. Wartość inwestycji zagranicznych per capita w GZM i obszarach metropolitalnych (FUA) w Polsce w latach 2014-2020	113
Rysunek 73. Kraje pochodzenia inwestorów w 2019 r.....	114
Rysunek 74. % ogółu inwestycji zagranicznych (wg kryterium lokalizacji) z list PAiH w GZM i obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2011-2019.....	115
Rysunek 75. Liczba inwestorów zagranicznych z listy PAiH wg miejscowości w 2019 r.....	116
Rysunek 76. Najważniejsze kierunki eksportu z GZM w mld zł w 2019 r.	118
Rysunek 77. Zasięg KSSE wraz z wyróżnieniem gmin GZM wchodzących w skład Strefy	122
Rysunek 78. Wzrost WDB GZM na tle województwa śląskiego (2014=100%).....	125
Rysunek 80. Udział zatrudnienia w przemyśle i usługach w regionach metropolitalnych w Polsce i Europie w 2018 r.....	126
Rysunek 81. Struktura zatrudnienia wg sekcji PKD w GZM na tle innych obszarów metropolitalnych (FUA) w Polsce w 2018 r.	127
Rysunek 82. Liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w GZM w 2019 r.....	128
Rysunek 83. Liczba rejestracji nowych firm / 1000 mieszkańców w latach 2017-2020 średniorocznie – GZM w porównaniu do innych dużych FUA	129
Rysunek 83. Dynamika rejestracji podmiotów gospodarczych w obszarach metropolitalnych w Polsce w latach 2010-2020 (2010 =100%)	130
Rysunek 84. Pracujący w sektorach wiodących na 100 mieszkańców w wieku produkcyjnym w polskich metropoliach (FUA) i w GZM w 2019 r.	133
Rysunek 85. Udział przedsiębiorstw w sektorach wiodących wśród nowo rejestrowanych podmiotów gospodarczych w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2010-2020 ...	134
Rysunek 86. Dynamika rejestracji nowych firm technologicznych w obszarach metropolitalnych (FUA) w Polsce w latach 2010-2020 (2010 =100).....	135
Rysunek 87. Nakłady na badania i rozwój wg województw w latach 2014-2020	136
Rysunek 88. Nakłady na działalność innowacyjną przedsiębiorstw w latach 2018-2020 [mld zł]	137
Rysunek 89. Liczba wniosków patentowych do UPRP na milion mieszkańców w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w Polsce w latach 2018-2021	139

Rysunek 90. Liczba pracujących w gminach GZM na 1000 osób w gminach GZM w 2020 r.	144
Rysunek 91. Dynamika zmian liczby osób pracujących w gminach GZM w 2020 r. względem 2011 r. ...	145
Rysunek 92. Udział eksportu z GZM w stosunku do eksportu Polski [%] w latach 2010-2020	151
Rysunek 93. Zmiana wartości produkcji sprzedanej kluczowych branż eksportowych na terenie GZM między 2019 i 2020 r. [mld zł]	151
Rysunek 94. Zmiana udziału wartości eksportu i dostaw wewnątrzspółnotowych z powiatów położonych częściowo lub w całości w GZM między 2019 i 2020 r.	152
Rysunek 95. Najważniejsze kierunki eksportu z GZM w ujęciu wartości eksportu [mld zł] w 2020 r.	153
Rysunek 96. Stopa bezrobocia przed i w dobie pandemii COVID-19 w GZM i w Polsce w latach 2011-2021	154
Rysunek 97. Stopa bezrobocia w trakcie pandemii w wybranych powiatach w obrębie GZM w latach 2019-2021	155
Rysunek 98. Wzrost stopy bezrobocia (w pp.) w powiatach GZM między lutym 2020 r. a najwyższym poziomem w pewnym czasie trwania pandemii COVID-19	155
Rysunek 99. Szacowana dynamika dochodów mieszkańców gmin GZM per capita w latach 2019-2020, wg danych o odprowadzonym PIT	156
Rysunek 100. Udział osób w wieku 60 lat i więcej w ogóle społeczeństwa w GZM, województwie śląskim i Polsce w latach 2010-2020	158
Rysunek 101. Udział emerytów i rencistów w ogóle społeczeństwa w województwie śląskim i Polsce w latach 2010-2021	159
Rysunek 102. Wysokość przeciętnej emerytury i renty brutto w województwie śląskim i Polsce oraz wysokość świadczeń w woj. śląskim w porównaniu do poziomu ogólnopolskiego (%) w latach 2010-2020	160
Rysunek 103. Udział poszczególnych segmentów w ogóle gospodarki senioralnej w 2016 r.	161
Rysunek 104. Udział podmiotów na rynku srebrnej gospodarki (usługi zdrowotne oraz usługi opiekuńcze) w poszczególnych województwach w 2016 r.	161
Rysunek 105. Udział podmiotów z poszczególnych województw w przychodach z działalności senioralnej w 2016 r.	162
Rysunek 106. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 55-64 lat w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020	163
Rysunek 107. Współczynnik aktywności zawodowej osób w wieku 65 lat i więcej w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020	163
Rysunek 108. Koła, kluby i sekcje seniora oraz Uniwersytety Trzeciego Wieku zlokalizowane na terenie GZM oraz ich ilość w gminach (stan na maj 2022 r.)	165
Rysunek 109. Odsetek mieszkańców w poszczególnych gminach GZM mieszkających poniżej 640 m nad poziomem morza od komunikacji miejskiej (autobusu lub tramwaju)	167
Rysunek 110. Oczekiwane trwanie życia w zdrowiu osób powyżej 60. r.ż. w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020	168
Rysunek 111. Skala antropogenicznych zmian na terenie GZM w porównaniu do dużych FUA w Polsce w 2018 r.	173
Rysunek 112. Powierzchnia zieleni ogólnodostępnej (parki spacerowo-wypoczynkowe, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej) na mieszkańca w gminach GZM w 2019 r. [m ²]	174
Rysunek 113. Odsetek mieszkańców z dostępem do obszarów zieleni urządzonej w odległości do 400 m od miejsca zamieszkania	177
Rysunek 114. Powierzchnia terenów pogórnicych i przemysłowych na terenie GZM (2022 r.)	178
Rysunek 115. Powierzchnia terenów pogórnicych i przemysłowych w GZM wg rodzaju	179
Rysunek 116. Przyrost liczby mieszkań w latach 2010-2020 (%)	181

Rysunek 117. Przyrost liczby mieszkańców w 24 największych funkcjonalnych obszarach miast (FUA) i w GZM w latach 2010-2020	182
Rysunek 118. Gospodarstwa domowe oczekujące na mieszkanie komunalne / 10 tys. mieszkań w GZM i największych FUA w Polsce w 2020 r.....	184
Rysunek 119. Struktura wieku mieszkań – powiaty GZM na tle kraju w 2020 r.	185
Rysunek 120. Struktura wieku mieszkań GZM na tle województwa śląskiego i kraju	186
Rysunek 121. Zaludnienie mieszkań (przeciętna powierzchnia mieszkania w m ² na mieszkańca) w 2020 r.....	187
Rysunek 122. Wyposażenie mieszkań w centralne ogrzewanie w 2020 r.	188
Rysunek 123. Stacje ładowania pojazdów elektrycznych na terenie gmin GZM.....	191
Rysunek 124. Dostęp do komunikacji publicznej obsługiwanej przez ZTM (stan na sierpień 2019 r.).....	192
Rysunek 125. System tras linii metropolitalnych (istniejące i planowane przebiegi) wg stanu na dzień 18.05.2022 r.....	194
Rysunek 126. Wydatki w gminach GZM w dziale 600 – Transport i łączność, w przeliczeniu na 1 mieszkańca w 2020 r.	195
Rysunek 127. Suma długości dróg gminnych, powiatowych, wojewódzkich i krajowych w gminach GZM w 2020 r. w przeliczeniu na km ²	196
Rysunek 128. Liczba samochodów osobowych przypadających na 1000 mieszkańców w latach 2011-2020 w powiatach z obszaru GZM, województwie śląskim i Polsce	197
Rysunek 129. Liczba pojazdów na 1 mieszkańca w powiatach z obszaru GZM w 2020 r.....	198
Rysunek 130. Szacowane czasy dojazdu samochodem do siedzib powiatów w 2022 r.....	199
Rysunek 131. Projekty z obszaru GZM ocenione pozytywnie w ramach naboru do programu "Kolej+" ..	202
Rysunek 132. Łączna długość dróg rowerowych w GZM w latach 2011-2020	203
Rysunek 133. Długość dróg rowerowych w gminach GZM w 2020 r. w przeliczeniu na km ²	204
Rysunek 134. Całkowity ruch pasażerski na MPL „Katowice” w Pyrzowicach w latach 2011-2021	206
Rysunek 135. Liczba operacji wykonanych na MPL „Katowice” w latach 2011-2021	207
Rysunek 136. Waga ładunków cargo (w tysiącach ton) przeladowanych na MPL „Katowice” w latach 2011-2021	207
Rysunek 137. Udział powierzchni gmin GZM objętej mpzp w 2020 r.	209
Rysunek 138. Zmiany w pokryciu obowiązującymi mpzp w latach 2010-2020.....	209
Rysunek 139. Wydane decyzje o warunkach zabudowy w GZM wg typu zabudowy	210
Rysunek 140. Wydane decyzje o warunkach zabudowy w GZM wg typu zabudowy w latach 2010-2020.....	211
Rysunek 141. Procentowy udział obszarów biologicznie czynnych w powierzchni poszczególnych gmin GZM	214
Rysunek 142. Obszar Leśnego Pasa Ochronnego Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego na tle granic GZM	217
Rysunek 143. Udziały źródeł emisji w poszczególnych zanieczyszczeniach powietrza w GZM w 2020 r..	220
Rysunek 144. Średnia roczna wartość PM10 (µg/m ³) na terenie GZM w latach 2010-2021.....	222
Rysunek 145. Liczba dni przekroczeń poziomu dopuszczalnego PM10 (µg/m ³) w GZM w latach 2010-2021	223
Rysunek 146. Średnia roczna wartość PM2,5 (µg/m ³) na terenie GZM w latach 2010-2021	224
Rysunek 147. Liczba dni przekroczeń poziomu dopuszczalnego PM2,5 (µg/m ³) w GZM w latach 2010-2021	225
Rysunek 148. Wydatki w rozdziale 90005 – ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu na terenie GZM i w innych polskich metropoliach (NUTS 3) – średnia dla lat 2018-2020 r.....	227

Rysunek 149. Tereny wodne oraz sieć rzeczna na obszarze GZM	236
Rysunek 150. Klasyfikacja typów pokrycia terenu w 2020 r.....	239
Rysunek 151. Wolumen nieoczyszczonych ścieków przemysłowych odprowadzonych bezpośrednio do gleb lub wód gruntowych przez przedsiębiorstwa w GZM w latach 2010-2020	243
Rysunek 152. Położenie największych podmiotów gospodarczych w GZM	261
Rysunek 153. Współczynnik obciążenia demograficznego os. starszymi w wybranych metropoliach w 2020 r.....	267
Rysunek 154. Przyrost liczby ludności w latach 2015-2020 w wybranych metropoliach	267
Rysunek 155. Przeciętne saldo migracji netto na 1000 mieszkańców w latach 2015-2019	268
Rysunek 156. Udział ludności w wieku 20-65 lat z wyższym wykształceniem w 2019 r.	269
Rysunek 157. Liczba podmiotów gospodarczych w edukacji, kulturze i usługach społecznych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2018 r.	269
Rysunek 158. PKB per capita w cenach bieżących (mln EUR) w 2018 r.	270
Rysunek 159. Liczba aktywnych przedsiębiorstw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2018 r.	271
Rysunek 160. Udział przedsiębiorstw przemysłowych w całkowitej liczbie przedsiębiorstw w 2018 r.	271
Rysunek 161. Stopa zatrudnienia w % w 2019 r.....	272
Rysunek 162. Udział aktywnych przedsiębiorstw w nauce i usługach wsparcia biznesu w 2018 r.....	273
Rysunek 163. Udział przedsiębiorstw w branży informatycznej i telekomunikacyjnej w 2018 r.....	274
Rysunek 164. Średnia liczba wniosków patentowych złożonych do Europejskiego Urzędu Patentowego (EPO) w przeliczeniu na 1 mln mieszkańców w latach 2010-2012.....	275
Rysunek 102. Średnioroczne zanieczyszczenie powietrza pyłem PM _{2,5} w µg/m ³ w 2019 r.	276
Rysunek 166. Realne PKB wg podregionów NUTS 3 [w mld PLN 2020]	287
Rysunek 167. Realne PKB wg podregionów NUTS 3 oraz Polska (wartość z 2022 = 1)	288
Rysunek 168. Realne PKB per capita wg podregionów NUTS 3 i dla Polski w 2020 r. [w tys. PLN]	289
Rysunek 169. Alokacja środków programu FE SL w latach 2022-2027 w mln EUR.....	309
Rysunek 170. Alokacja środków Krajowego Planu Odbudowy w części dotacyjnej na poszczególne komponenty.....	310

Spis tabel

Tabela 1. Liczba uczniów z zagranicy w GZM i innych obszarach metropolitalnych (FUA) w latach 2017-2021	39
Tabela 2. Przeciętne wynagrodzenie brutto w 2019 r. w wybranych miastach Polski	44
Tabela 3. Pozycja powiatów w GZM pod względem liczby rodzin korzystających ze świadczeń pomocy społecznej per capita wg wybranych przyczyn pomocy w 2020 r.	48
Tabela 4. Udział osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem w gminach GZM w latach 2015-2020.....	50
Tabela 5. Stopa bezrobocia w powiatach GZM (stan na grudzień 2021 r.)	54
Tabela 6. Zapadalność na choroby układu oddechowego na 100 tys. ludności	57
Tabela 7. Udział dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi wśród uczniów szkół wg typów i województw w 2020 r.	65
Tabela 8. Liczba rodzin korzystających z pomocy społ. z powodu niepełnosprawności/1000 mieszkańców w powiatach w obrębie GZM w latach 2014-2020	67
Tabela 9. Wydatki gmin i powiatów związane z rehabilitacją społeczną i zawodową osób z niepełnosprawnościami w latach 2018-2021	69
Tabela 10. Sieć szkolna GZM w roku szkolnym 2019/2020	76
Tabela 11. Wyniki egzaminu ósmoklasisty w gminach GZM w latach 2019-2021 (Polska=100%)	78
Tabela 12. Szkoły wyższe oraz ich filie i oddziały zamiejscowe na terenie GZM w 2022 r.	80
Tabela 13. Uczelnie wyższe w GZM wg siedziby głównej oraz liczba studentów w roku akademickim 2020/2021	81
Tabela 14. Zmiany w liczbie uczelni i studentów w GZM w latach 2014-2020 wg GUS	82
Tabela 15. Ranking obszarów metropolitalnych i powiatów GZM pod względem przeciętnej liczby przestępstw różnego typu na 1000 mieszkańców w latach 2019-2021	99
Tabela 16. PKB podregionów subregionu centralnego woj. śląskiego w latach 2010-2019, w mld zł.....	109
Tabela 17. Liczba podmiotów z kapitałem zagranicznym w latach 2011-2020 w GZM, województwie śląskim i Polsce	111
Tabela 18. Struktura branżowa eksportu z obszaru GZM – 10 grup PKD o największej wartości sprzedaży towarowej denominowanej w mld zł w 2010 i 2019 r.	117
Tabela 19. Trendy w eksporcie z GZM do wybranych krajów rozwiniętych w latach 2010-2020.....	119
Tabela 20. Trendy w eksporcie z GZM do wybranych krajów rozwijających się w latach 2010-2019	119
Tabela 21. Wartość eksportu z poszczególnych powiatów województwa śląskiego na tle całego województwa oraz Polski – porównanie między 2010 a 2019 r.	120
Tabela 22. WDB podregionów subregionu centralnego województwa śląskiego według grup sekcji PKD w 2019 r., w mln zł	124
Tabela 23. Podmioty gospodarcze wg klas wielkości na 10 tysięcy mieszkańców w wieku produkcyjnym w 2019 r.	130
Tabela 24. % podmiotów gospodarczych powyżej 9 os. w GZM, innych obszarach metropolitalnych (FUA), woj. śląskim i Polsce w latach 2014-2020	131
Tabela 25. Poziom zatrudnienia i planowane daty wygaszenia eksploatacji poszczególnych złóż węgla kamiennego na terenie GZM (stan na marzec 2022 r.).....	141
Tabela 26. Liczba osób pracujących w górnictwie w podziale na podregiony w 2019 r.	142
Tabela 27. Współczynnik aktywności zawodowej ludności ogółem (w wieku 15 lat i więcej) w województwie śląskim i Polsce w latach 2010-2020.....	146
Tabela 28. Współczynnik aktywności zawodowej ludności wg płci (w wieku 15 lat i więcej) w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020.....	146

Tabela 29. Współczynnik aktywności zawodowej ludności wg wieku (w wieku 15 lat i więcej) w województwie śląskim i w Polsce w latach 2010-2020	147
Tabela 30. Udział uczniów szkół zawodowych (branżowych I i II stopnia, techników, liceów) w GZM i innych obszarach metropolitalnych w Polsce (wg FUA) wg kierunku kształcenia w 2020 r.	148
Tabela 31. Udział studentów szkół wyższych w GZM i innych metropoliach w Polsce wg kierunku kształcenia w 2020 r.	149
Tabela 32. Porównanie wartości eksportu z GZM, woj. śląskiego i Polski w 2019 i 2020 r. w mld zł.....	150
Tabela 33. Liczba kół, klubów lub sekcji seniora i Uniwersytetów Trzeciego Wieku w latach 2015-2021 .	164
Tabela 34. Odsetek badanych deklarujących posiadanie prawa jazdy w poszczególnych grupach wiekowych	167
Tabela 35. Odsetek osób regularnie korzystających z Internetu w Polsce według grup wieku w latach 2017-2021	169
Tabela 36. Dostępność terenów zieleni urządzonej w gminach GZM w 2020 r.	175
Tabela 37. Wyposażenie mieszkańców w GZM w wybrane instalacje i udogodnienia w 2020 r.	188
Tabela 38. Powierzchnia lasów w gminach GZM oraz udział lasów w całkowitej powierzchni poszczególnych gmin w 2020 r.	215
Tabela 39. Zestawienie form ochrony przyrody na terenie GZM, stan na 2022 r.	217
Tabela 40. Obszary prawnie chronione występujące w GZM oraz ich udział w całkowitej powierzchni gminy, stan na 2020 r.	218
Tabela 41. Powierzchnia obszarów prawnie chronionych na terenie gmin członkowskich GZM, województwa śląskiego i Polski w latach 2010-2020 [ha]	219
Tabela 42. Lokalizacja stacji pomiaru jakości powietrza na terenie GZM	221
Tabela 43. Wydatki w rozdziale 90005 – ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu na terenie GZM w latach 2011-2020	225
Tabela 44. Wydatki w rozdziale 90005 – ochrona powietrza atmosferycznego i klimatu w poszczególnych gminach GZM w 2020 r.	226
Tabela 45. Masa wytworzonych odpadów komunalnych ogółem oraz w przeliczeniu na jednego mieszkańca w 2020 r.	229
Tabela 46. Udział odpadów zebranych selektywnie w ogóle odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku w gminach GZM w 2020 r.....	230
Tabela 47. Lista instalacji komunalnych zapewniające mechaniczno-biologicznego przetwarzania niesegregowanych (zmieszanych) odpadów komunalnych oraz instalacji do przetwarzania odpadów zielonych i odpadów kuchennych ulegających biodegradacji na terenie GZM.....	232
Tabela 48. Udział terenów nieprzepuszczalnych w powierzchni gmin GZM w 2020 r.	237
Tabela 49. Zużycie wody ogółem, w przeliczeniu na 1 mieszkańca oraz udział procentowy przemysłu w zużyciu wody ogółem w gminach GZM w 2020 r.	240
Tabela 50. Zużycie wody w gospodarstwach domowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca w gminach GZM w 2020 r.....	242
Tabela 51. Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w % ogólnej liczby ludności w gminach GZM w latach 2010, 2015 i 2020 r.	244
Tabela 52. Harmonogram zamykania kopalń na obszarze GZM	247
Tabela 53. Emisja CO ₂ z zakładów szczególnie uciążliwych w powiatach GZM w 2020 r.	249
Tabela 54. Zestawienie wskaźników użytych w analizie benchmarkingowej.....	265
Tabela 55. Podsumowanie analizy benchmarkingowej.....	276
Tabela 56. Prognozy demograficzne dot. gmin GZM.....	282